

Takiyyuddîn en-Nebhânî

İSLÂMÎ ŞAHSİYET

-3-

(Fıkıh Usulü)

Takiyyuddîn en-Nebhânî

İslâmî Şahsiyet

-3-

(Fıkıh Usulü)

Hizb-ut Tahrir Neşriyâtındandır

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ
وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

“Ey iman edenler! Allah’a, Rasulü’ne, Rasulü’ne indirdiği Kitab’a ve daha önce indirdiği Kitab’a iman(da sebat) ediniz. Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, rasullerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam manası ile sapıtmıştır.” [Nisâ Suresi 136]

İÇİNDEKİLER

FIKİH USÛLÜ	13
HÂKİM	16
Şeriat Gelmeden Önce Hüküm Yoktur	19
HÜKÜMLERLE MÜKELLEF OLANLAR	31
Teklif Şartları	37
ŞER'Î HÜKÜM	40
TEKLİF HİTABI	42
Vacip	42
Vacibin Kendisi ile Tamamlandığı Husus da Vaciptir	45
Haram.....	47
Mubah	47
VAZ'Î HİTABI	50
Sebep	52
Şart	53
Mâni	58
Sihhat - Butlan - Fesad	59
Azimet ve Ruhsat	61
ŞER'Î DELİLLER	68
Şer'î Delillerin Kesin Olmaları Gerekir	69
BİRİNCİ DELİL KİTAP	72
Kur'an'dan Hüccet Olarak Sayılan Husus	72
Muhkem ve Müteşabih	75
İKİNCİ DELİL SÜNNET	78
Kur'an'a Göre Sünnet'in Konumu	78
Sünnetin Kısımları	88
Mütevattir	89
Kendisi ile İlmin Hasıl Olduğu Sayı	90
Meşhur	91
Ahad Haber	92
Hadis Ravileri	94
Ahad Haberin Çeşitleri	96
Ahad Haberin Kabul Şartları	98
Rasulullah <i>Sallallahu Aleyhi ve Sellem</i> 'in Fiilleri	99
Rasulullah <i>Sallallahu Aleyhi ve Sellem</i> 'in Fiilinin Yönünün Kendisi ile Bilindiği Yollar	110

Rasulullah <i>SallAllahu Aleyhi ve Sellem</i> 'in Sükûtu	113
Rasulullah <i>SallAllahu Aleyhi ve Sellem</i> 'in Fiilleri Arasında Çelişki	114
Nebi <i>SallAllahu Aleyhi ve Sellem</i> 'in Fiili ile Sözü Arasında Çelişki	115
Rasulullah <i>SallAllahu Aleyhi ve Sellem</i> 'in Sözleri Arasında Çelişki.....	120
LÜGAT BAHİSLERİ.....	134
Kitap ve Sünnet ile İstidlal	137
Arapçayı Bilme Yolu	138
Dilin Lafız ve Kısımları	140
Lafızların Sadece Delalet Eden Olması İtibarı ile Kısımları.....	140
Müfred	141
İsim.....	142
Sadece Delalet Edilen Olması İtibarı ile Lafzın Kısımları	143
Mürekkeb	145
Delelet Eden ve Delelet Edilen Olması İtibarı ile Lafzın Kısımları	145
Teradüf.....	147
İştirak.....	148
Hakikat ve Mecaz	150
Şer'î Hakikat	156
Şer'î Hakikatlerin Varlığı	157
Kur'an Arapçadır ve Onda Arapça Olmayan Kelime Yoktur	163
Örfî Hakikat	170
Menkul Lafızlar	172
Anlamayı Karıştıran Hususlardaki Çelişki	175
Fiil	180
Harf.....	181
MANTUK VE MEFHUM.....	189
Mantuk.....	192
Mefhum	194
İltizam Delaleti.....	194
İktiza Delaleti.....	195
Tenbih ve İma Delaleti.....	197
İşaret Delaleti	198
Mefhumu Muvâfakat.....	199
Mefhumu Muhalefet.....	204
Sıfat Mefhumu	205

Şart Mefhumu	206
Gaye Mefhumu	208
Adet Mefhumu.....	210
Mefhumu Muhalefetten Kendisi ile Amel Edilmeyen Hususlar	212
KİTAP VE SÜNNET'İN KISIMLARI.....	217
EMİR VE NEHİY	224
Emirlerin ve Nehiylerin Çeşitleri	224
Emir Sigası	228
Nehiy Sigası	245
Bir Şeyin Emredilmesi Zıddının Nehyedilmesi Değildir Bir Şeyin Nehyedilmesi de Zıddının Emredilmesi Değildir.....	249
Uygulama ve Sözleşmelerin Nehyedilmesi.....	254
UMUM VE HUSUS	258
Umum.....	258
Genelliğin Lafız İçin Sabit Olmasının Yolları.....	263
Sebebin Hususi Oluşu Değil Lafzın Genel Oluşu Dikkate Alınır	266
Sebebin Hususiliğinde Lafzın Genelliği Her Şeyde Genel Değil, Olay ve Sorunun Konusu İçinde Geneldir	268
Rasul <i>Sallallahu Aleyhi ve Sellem</i> 'e Hitap Ümmetine Hitaptır	272
Nebi <i>Sallallahu Aleyhi ve Sellem</i> 'in Ümmetinden Birine Hitabı Ümmetine Hitaptır	273
Rasul <i>Sallallahu Aleyhi ve Sellem</i> Vasıtasıyla Gelen Hitabın Genelliğine Rasul <i>Sallallahu Aleyhi ve Sellem</i> de Dâhil Olur.....	274
Husus.....	275
Genel Olanın Tahsis Edilme Delilleri.....	276
İstisna ile Tahsis	276
Şart ile Tahsis	277
Sıfat ile Tahsis.....	278
Gaye ile Tahsis.....	279
Munfasıl Deliller ile Tahsis	279
Kitab'ın Kitap ile Tahsisi	281
Kitab'ın Sünnet ile Tahsisi.....	282
Kitab'ın Sahabe'nin İcması ile Tahsisi.....	284
Kitab'ın Kıyas ile Tahsisi.....	285
Sünnet'in Kitap ile Tahsisi	285
Sünnet'in Sünnet ile Tahsisi.....	287

Sünnet'in Sahabe İcması ve Kıyas ile Tahsisi.....	287
Mantukun Mefhum ile Tahsisi.....	288
MUTLAK VE MUKAYYED	289
MÜCMEL	292
BEYAN VE MÜBEYYEN.....	295
NÂSİH VE MENSÛH	299
Kur'an'ın Neshi.....	307
Sünnet'in Neshi.....	311
İcma ile Sabit Bir Hükümün Neshi Caiz Olmaz	314
Kıyasın Hükümünün Neshi Caiz Olmaz.....	314
Nâsıh ve Mensûhu Tanıma Yolu	315
ÜÇÜNCÜ DELİL İCMA	326
Sahabe'nin İcmasından Başka Hiçbir İcma Şer'î Delil Değildir.....	334
Sükûti İcma	349
Sahabe.....	351
DÖRDÜNCÜ DELİL KIYAS.....	356
Kıyasın Rükünleri	371
Fer'în Şartları.....	371
Aslın Şartları.....	372
Aslın Hükümünün Şartları.....	372
İllet.....	374
İllet ile Sebep Arasındaki Fark	378
İllet ile Menat Arasındaki Fark.....	380
İlletin Şartları.....	384
İlletin Delilleri.....	386
ŞERİATIN MAKSATLARI	404
Bizzat Her Hükümün Maksadı	407
Maslahatın Celbi, Mefsedetin Defi Hem Şeriatın Bütünlüğü İçin Hem De Bizzat Herhangi Bir Hüküm İçin İllet Değildir	413
DELİL OLMADIĞI HÂLDE DELİL SANILANLAR.....	444
ŞER'U MEN KABLENÂ/BİZDEN ÖNCEKİLERİN ŞERİATLARI	445
SAHABE MEZHEBİ	459
İSTİHSAN	464
MESALİH-İ MÜRSELE	472
KÜLLİ KAİDELER.....	489
İSTİSHAB KAİDESİ.....	497
ZARAR KAİDESİ.....	501

ISTILAH, TAKDİR VE ÖRF	506
Şeriata Göre Örfe İtibar Edilmez	507
FİİLLERİN NETİCELERİ KAİDESİ	517
SAHABE RADİYALLAHU ANHUM'UN GÖRÜŞLERİ, YARGI HÜKÜMLERİ VE	
İÇTİHATLARI.....	530
TEÂDÜL VE TERÂCİH	534

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

FIKIH USÛLÜ

“Asıl” kelimesinin sözlük manası “üzerine bina olunan, dayandırılan kurulan” demektir. Bu dayandırma/bina ediş, duvarın temel üzerine kurulması gibi hissedilir olabileceği gibi, illetlendirilenin illete, delillendirilenin delile dayandırılması gibi akli de olabilir.

Fıkıh usûlü ise fıkıhın üzerine kurulu olduğu kurallardır.

Fıkıh da sözlükte “anlamak, anlayış” demektir. Şu ayette olduğu gibi:

مَا تَفْقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ

“**Senin söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz.**” [Hud Suresi 91]

İslâm fakihlerinin ve usûlcülerinin örfünde/kullanımında fıkıh “*Tafsilî delillerden istinbat edilmiş/çıkarılmış amelle ilgili şer’î hükümleri bilmektir.*” şeklinde tarif edilmiştir.

Hükümleri bilen/âlim bakımından hükümleri bilmekten kasıt; yalnızca bu hükümleri bilmek değil bilakis şer’î hükümler hususunda melekenin/yeteneğin oluşmasıdır. Yani bu bilginin ve ondaki derinliğin, hükümleri bilen kişide o hükümlerle ilgili bir melekeyi oluşturan boyuta ulaşmasıdır. Sadece melekenin oluşması, hükümlerin tamamını bilmiyor olsa da kendisinde meleke oluşan kimsenin fakih sayılması için yeterlidir. Ancak incelemeye yönelik bakış ve istidlal (delil getirme için furuatla/ayrıntı konular) ile ilgili şer’î hükümlerden detaylı olmasa da bir miktar bilmek kaçınılmazdır. Bir ya da iki hükmü bilmek, fıkıh olarak isimlendirilmeyeceği gibi delil çeşitlerinin hüccet olduğunu bilmeye de fıkıh denilmez.

“*Fıkıh*” kelimesi ile tafsilî delillerden çıkarılmış furuatla ilgili amelî hükümler topluluğu kastedilir. “*Bu bir fıkıh kitabıdır.*” denilirken furuatla ilgili amelî hükümleri içeren bir kitap olduğu kastedilir.

“*Fıkıh ilmi*” denilirken de furuatla ilgili amelî hükümler topluluğu kastedilir. Ancak bu kavram, amelî hükümlere hastır. İstilah bakımından itikat ile ilgili hükümler fıkihtan değildir. Çünkü fıkıh, fer’î/amelî hükümlere yani itikat edilen değil, amel edilen hükümlere hastır.

Bu durumda “*fıkıh usûlünün*” manası tafsilî delillerden elde edilen amelî hükümlerle ilgili yeteneğin oluşumunda esas alınan kurallar olmaktadır. Onun için fıkıh usûlü “*aracılığ ile tafsilî delillerden şer’î hükümleri istinbat*” [Fıkıh terim olarak istinbat: İçtihat yoluyla, nass veya icmanın tayin etmediği hüküm veya illeti Kur’an

ve Sünnet metinlerinden çıkarmaktır. (Mütercim)] *etmeye ulaşılan kaideleri bilmektir.*” şeklinde tarif edilmiştir. Bu kuralların kendisine de “*fıkıh usûlü*” denir. “*Fıkıh Usûlü Kitabı*” dediğimizde bu kuralları içeren kitabı kastederiz. “*Bu, fıkıh usûlü ilmidir.*” derken de aracılığı ile tafsîlî delillerden şer’î hükümleri istinbat etmeye ulaşılan kuralları kastederiz. Fıkıh usûlü bahsi, kurallar ve deliller hakkında inceleme yapmaktır. Yani fıkıh usûlü bahsi; hüküm, hükümün kaynakları ve bu kaynaklardan hükmü istinbat etme keyfiyetini inceler.

Fıkıh usûlü, icmali delilleri ve bunların şer’î hükümlere delalet yönlerini kapsadığı gibi, istidlalde bulunulananın durumunu - tafsîlî açıdan değil de genel açıdan- yani içtihat bilgisini de kapsar. Aynı şekilde istidlal keyfiyetini -ki o, deliller içerisindeki teadül/eş değerlilik ve tercih durumudur- kapsar. Fakat içtihat ve deliller arasında tercih; delilleri ve delalet yönlerini bilmeye bağlıdır. Onun için bu iki konu yani deliller ve delillerin delalet yönleri, hüküm ve hükümlerle ilgili hususlar konusu ile beraber fıkıh usûlünün esasını teşkil eder.

Şu hâlde fıkıh usûlü; fıkıhın mutlak emir, mutlak nehiy, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in fiili, Sahabe *Radiyallahu Anhum*’un icması ve kıyas gibi tayin edilmemiş hâldeki icmali delilleridir. İşte bu icmali delillerden [وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ] “**namaz kılınız**”, [وَلَا تَقْرُبُوا الزَّانَاتِ] “**zinaya yaklaşmayınız**”, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in Kâbe içinde namaz kılması, hacr altına alınana veli tayin edilmesi, ücretliye kıyas yapılarak vekilin ücret almaya hak kazanması gibi tafsîlî deliller çıkarılır. İşte örneklenen bu hususların hiçbiri fıkıh usûlünden değildir. Çünkü bunlar belirli tafsîlî delillerdir. Bunlardan birer örnek olarak fıkıh usûlü konusunda yer alması, bunların fıkıh usûlünden olduğu anlamına gelmez. Bilakis usûl; icmali deliller, delillerin delalet yönleri, delil getirenin durumu, delil getirme keyfiyetidir.

Fıkıh usûlü, fıkıh ilminden farklılık arz eder. Zira fıkıhın konusunu; helalliyi, haramlılığı, sahihliği, batılılığı, fasitliği bakımından mükelleflerin fiilleri oluşturur. Fıkıh usûlünün konusunu ise kendilerinden şer’î hükümlerin istinbat edilmeleri yani şer’î hükümleri ispat etmeleri bakımından semî/vahyî deliller oluşturur.

Bu durumda hüküm ve hükümle ilgili hususlarda şu üç noktanın açıklanması kaçınılmazdır:

1- Hükümün kaynağı kimdir yani hüküm koyma yetkisine kim sahiptir, hâkim kimdir?

2- Hüküm kim için çıkarılır yani bu hükmü uygulamakla mükellef olan kimdir?

3- Hükümün kendisi nedir, hakikati nedir?

Bunlar açıklandıktan sonra da deliller ve delillerin delalet yönleri açıklanmalıdır.

HÂKİM

Hükümle ilgili konuların en önemlisi, en önceliklisi, en gerekli hü-küm çıkarırken kime müracaat edileceğini yani hâkimin/hüküm koyucu-nun kim olduğunu açıkça bilmektir. Çünkü hükmü ve türünü bilmek bu bilgiye bağlıdır. Burada hâkimden kasıt, her konuda yetkili olan, yürütme otoritesine sahip kişi değildir. Bilakis hâkimden kastedilen, eşya ve fiiller konusunda hüküm koyma yetkisine sahip kimsedir. Çünkü bu varlık âle-minde hissedilen şeyler, insanın fiilleri ve insan fiilleri dışındaki eşyadır. Mademki insan bu kâinatta yaşamaktadır, öyle ise bu hususta bahis ko-nusu olan insandır. Hüküm koymak da ancak insan için ve insanla alakalı olur. Şu hâlde insanın fiilleri ve fiillerle alakalı eşya hakkında hüküm ka-çınılmaz olmaktadır. Öyle ise bu konuda hüküm koyma yetkisine sahip tek varlık kimdir? Allah mı yoksa insanın kendisi mi, başka bir ifade ile şeriat mı akıl mı? Çünkü *"Bu, Allah'ın hükmüdür."* diye bize bildiren şeri-attır ve insanı da hüküm koyucu yapan akıldır. O hâlde hüküm koyan, şe-riat mıdır, akıl mıdır?

Bu hükmün konusu yani fiiller ve eşya hakkında hüküm olarak ortaya konulan şey ise hüsn/güzellik ve kubuh/çirkinliktir. Çünkü hüküm koy-maktan maksat şudur:

1- İnsanın fiil karşısındaki tavrını belirlemek; o fiili yapacak mı, yap-mayacak mı ya da yapmakla yapmamak arasında serbest mi kalacağını tayin etmektir.

2- İnsanın fiillerini ilgilendiren eşya karşısındaki tavrını belirlemektir. O eşyayı alacak mı, terk mi edecek yoksa almakla terk etmek arasında ser-best mi kalacağını tayin etmektir.

İşte, insanın bu tavrını tayin etmesi, karşı karşıya kaldığı şeye bakışına bağlıdır. O güzel midir, çirkin midir yoksa ne güzel, ne de çirkin midir? Bunun için istenilen hükmün konusu, hüsn/güzellik ve kubuh/çirkinlik meselesidir.

Güzellik ve çirkinlikle ilgili hüküm, akla mı yoksa şeriata mı aittir? Zira hüküm koymakta bir üçüncü seçenek yoktur.

Buna cevap şöyledir: Fiiller ve eşya hakkında hüküm şu üç açıdan ve-rilir:

1- Fiil ve eşyaların ne olduklarına dair varlıkları

2- Fiil ve eşyaların insan tabiatına ve fitri/yaratılış eğilimlerine uygun-lukları ve uygunsuzlukları

3- Yapılmalarının övülmesi, terk edilmelerinin yerilmesi ya da övülmeleri ve yerilmeleri -yani bunlar hakkında sevap ve cezanın olması ya da olmaması-

Bunlar eşya hakkında hükümün üç yönüdür. Vakıa açısından olan birinci yönden, insan tabiatına uygun olması ve olmaması açısından olan ikinci yönden eşyalar hakkında hüküm vermek şüphesiz ki şeriata değil, insanın bizzat kendisine -yani akla- bırakılmıştır. Bu iki açıdan eşya ve fiiller hakkında hüküm veren akıldır. Şeriat bu ikisinden herhangi biri hakkında hüküm vermez. Zira şeriatın bu ikisine bir müdahalesi yoktur. Örneğin bu, ilmin güzel ve cehaletin çirkin olması gibidir. Çünkü bunların vakıalarında kemal ve noksanlık açıkça ortadadır. Aynı şekilde zenginlik güzel ve fakirlik çirkindir. Boğulmakta olan kimseyi kurtarmanın güzel, haksız yere bir malı almanın ise çirkin sayılması örneklerinde olduğu gibi insan tabiatı haksızlıktan hoşlanmaz ve helak olmak üzere olan birine yardım etmeye meyleder. Aynı şekilde tatlı ve hoş şeylerin güzel, acının çirkin olması da açıktır. Örneklenen bütün bu hususlarda hüküm vermek için insanın hissettiği ve aklının kavradığı şeylerin/nesnelerin vakıasına veya hissedilen ve akli ile kavrayan insanın fitratına uygunluğuna müracaat edilir. Onun için bu tür konularda güzelliğin ve çirkinliğin ne olduğuna şeriat değil, akıl karar verir. Yani bu iki açıdan eşya ve fiiller hakkında hüküm koyma yetkisi insana ait olup, hâkim/hüküm koyucu insandır.

Dünyada övülmeleri ve yerilmeleri, ahirette sevap ve ceza açısından fiiller ve eşya hakkında hüküm vermek; şüphesiz ki insana değil, sadece Allahu Teâlâ'ya yani akla değil şeriata aittir. Bu ise imanın güzelliği, küfürün çirkinliği, itaatin güzelliği, isyanın çirkinliği, savaşta yalanın güzelliği, savaş dışında kâfir yönetici yanında da olsa yalanın çirkinliği gibi hususlardır.

Bu açıdan fiiller ve eşya hakkında hüküm vermenin akla ait olmayışının sebebi, aklın vakıasından dolayıdır. Zira akıl; his, vakıa, öncül bilgiler ve dimağ/beyinden oluşmaktadır. Hissetmek, akli oluşturan unsurların en temel cüzüdür. İnsanın hissetmediği bir şey hakkında aklının hüküm vermesi mümkün değildir. Çünkü aklın eşyalar hakkında vereceği hüküm, eşyanın hissedilir oluşuyla mukayyet olduğundan, hissedilemeyen hususlar hakkında hüküm vermesi de imkânsızdır. Zulmün övülür ya da yerilir oluşu, insanın hissettiği hususlardan değildir. Çünkü o hissedilir bir şey değildir. Dolayısıyla akıl onun hakkında hüküm veremez. Zulmün övül-

mesi ya da yerilmesi, ona karşı tabiatında nefret veya yakınlık duygularının oluşmasına sebep olsa da sadece bu duygular aklın o şey hakkında hüküm vermesinde yararlı olmaz. Bilakis hissetmek mutlaka gereklidir. Bundan dolayı aklın, fiil ve eşya hakkında övmek ve yermek açısından güzellik ve çirkinlik hükmü vermesi mümkün değildir. Bu sebeple aklın, eşya ya da fiiller hakkında övmek ve yermek hükmü vermesi caiz değildir. Çünkü bu hükmü vermek onun için erişilebilir değildir. Bu ona imkânsızdır.

Övmek ve yermek hükmünü koymayı insanın fitri eğilimlerine terk etmek caiz değildir. Çünkü bu eğilimler, kendisine uygun düşene övgüyle, ters düşene ise yergi ile hükmederler. Hâlbuki eğilimlere uygun düşen hususlar bazen zina, livata, hür insanları köleleştirmek gibi yerilen fiillerden olabilir. Bazen de eğilimlere ters düşen hususlar, düşmanla savaşmak, sıkıntılara karşı sabretmek, ciddi bir eziyeti gerektiren durumlarda hak söz söylemek gibi övülen fiillerden olabilir.

Hükmü; eğilimlere ve arzulara terk etmek, onları övgü ve yergiye ölçü yapmak demektir. Bu kesinlikle hatalı bir ölçüdür. Zira bu iş, hükmü vakiyaya muhalif, hatalı kılar. Ayrıca övme ve yerme hükmünü olması gerektiği hususa göre değil de şehvetlere ve arzulara göre verilir hâle getirir. Dolayısıyla hükmü, eğilimlere ve arzulara terk etmek apaçık hatadır. Bundan dolayı fitri eğilimlerin övme ve yerme hükmü vermesi caiz değildir.

Mademki aklın ve fitri eğilimlerin övme ve yerme hükmü vermeleri caiz değildir, o hâlde övme ve yerme hükmünün verilmesini insana terk etmek caiz değildir. Buna göre övme ve yerme hükmünü veren insan değil, Allahu Teâlâ'dır; akıl değil, şeriattır.

Diğer taraftan eşya ve fiiller hakkında övme ve yerme hükmü insana terk edilirse şahısların ve zamanın farklılığına bağlı olarak hüküm de farklılaşır. Zira eşya ve fiiller hakkında övme ve yerme yönünde sabit bir hüküm vermek insanın gücü dâhilinde değildir. Bundan dolayı eşya ve fiiller hakkında bu açıdan hüküm vermek insana değil, Allahu Teâlâ'ya; akla değil, şeriata aittir. Zira bu açıdan hüküm vermekte aklın yetkisi yoktur. İnsanın bugün güzel diye hüküm verdiği yarın çirkin diye hüküm verdiği, dün çirkin diye hüküm verdiği aynı gün güzel diye hüküm verdiği görülen, bilinen bir husustur. Bu nedenledir ki aynı şey hakkındaki hüküm farklılaşmakta, sabit olmamakta ve böylece hükümde hata oluşmaktadır. Onun için övme ve yerme hükmünü akla ve insana vermek caiz değildir. Buna binaen, kulların fiilleri ve bu fiillerle ilgili eşyalar hakkında

övgü ve yergi bakımından hâkimin insan değil, Allah olması kaçınılmaz yani hüküm koyucunun akıl değil, şeriat olması kaçınılmazdır.

Bu açıklamalar güzellik ve çirkinlik hakkında akli delil yönüyle yapılan açıklamalardır. Şer'î delil açısından ise şeriat, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e* tâbi olmayı emretmesine ve hevayı/arzu yermesine istinaden güzel ve çirkin konusunda hüküm vermeyi tekeline almıştır. Bu nedenledir ki övgü ve yergi açısından hüsn/güzel, şeriatın güzel bulunduğu, kubuh/çirkin de şeriatın çirkin bulunduğu şeydir. Şeriat açısından kesinlikle bu böyledir.

Fiiller ve eşya hakkında övgü ve yergi hükmünün verilmesi, insanın bunlar karşısındaki tavrını belirlemek için olur.

- Eşya bakımından hükmün verilmesi, insanın o eşyayı almasının caiz mi yoksa haram mı olduğunu açıklar. Zaten eşyanın vakıası açısından bundan başkası da düşünülemez.

- İnsanın fiilleri bakımından hükmün verilmesi ise insanın o fiilleri yapması mı yoksa yapmaması mı isteniyor ya da yapıp yapmamakta serbest mi bırakılıyor hususunu açıklar. Mademki bu açıdan hüküm vermek sadece şeriata aittir, öyle ise insanın fiilleri ve bu fiillerle alakalı eşyalar hakkındaki hükümlerde akla değil, şeriata müracaat edilmelidir. Kulların fiilleri ve bunlarla alakalı eşyada sadece şeriatın hükmü hâkim olmalıdır.

Eşyalar hakkında hüküm helal ve haram olmaları bakımındandır. Kulların fiilleri hakkında hüküm; vacip/farz, haram, mendup, mekruh ve mubah olmaları bakımındandır. Ayrıca bazı durumlar ve akitler/sözleşmeler hakkında hüküm ise sebep, şart, mâni/engel, sahih, batıl, fasit, azimet ve ruhsat olmaları bakımındandır. Bu hususların tamamında insanın tabiatına uyumluluğuna ya da uyumsuzluğuna ve vakıasının ne olduğuna bakılmaz. Bu hususlarda sadece dünyada övgüyü ve yergiyi, ahirette ise sevap ve cezayı gerektirmeleri bakımından hüküm verilir. Bu nedenledir ki bu hususlarda hüküm vermek akla değil, sadece şeriata aittir. Dolayısıyla fiiller ve onlarla alakalı eşya hakkında birtakım durumlar, işler ve sözleşmeler hakkında gerçekten hüküm koyucu olan sadece şeriat olmaktadır. Bu hususta aklın kesinlikle hüküm koyma yetkisi yoktur.

Şeriat Gelmeden Önce Hüküm Yoktur

Hükümle ilgili bir şer'î delil olmaksızın fiiller ve eşyalar hakkında hüküm vermek caiz değildir. Zira eşyalar ve fiiller hakkında şeriat gelmeden önce hüküm yoktur.

Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نُنْعِثَ رَسُولًا

“Biz rasul göndermedikçe azap edici değiliz.” [Isra Suresi 15]

لَا يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ

“Ki insanların rasullerden sonra Allah’a karşı bir bahaneleri olmasın...” [Nisâ Suresi 165]

Hüküm ya şeriatla ya da akıl ile tespit edilir. Akıl ise bunda yeri yoktur. Çünkü mesele vacip ve haram kılma meselesidir. Akıl, farz veya haram kılamaz. Farz ve haram kılmak akla bağlı değil ancak şeriata aittir. Böylece hüküm şeriata bağlı kalmaktadır. Şeriat gelmeden önce şeriat/kanun olmayacağına göre, hüküm de Allahu Teâlâ’dan şeriatının gelmesine bağlıdır. Yani şeriatın tamamı açısından rasulün gelmesine, hakkında delil gösterilmesi istenen mesele açısından ise şer’î delile bağlıdır.

Bu konu ile ilgili olarak rasulün gelmesi hususuna gelince bu ayetin manasında açıkça ortaya konulmaktadır. Çünkü ayette rasul gönderilmeden önce insanların cezalandırılmayacağı bildirilmiştir. Bu ise onların şer’î hükümlerle ve inanılması gereken hususlarla -yani herhangi bir şeyle- mükellef kılınmadıklarını göstermektedir. Bunun, Allah kendilerine bir rasul göndermeden önce insanlardan hükmün tamamen kaldırılmasından başka bir manası yoktur. Buradan hareketle *“Fetret ehli azaptan kurtulmuşlardır.”* denilebilir. Fetret ehli, bir risaletin kaybolup bir diğer risaletin gönderildiği dönem arasında yaşamışlardır. Fetret ehlinin hükmü, kendilerine bir risalet ulaşmayan kimseler için de hüküm olur. Muhammed *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in risaleti dikkat çekici bir şekilde kendilerine ulaşmamış kimseler de fetret ehli gibi azaptan kurtulmuşlardır. Çünkü ayetteki durum onlara da uymaktadır. Onlar da kendilerine bir rasul gönderilmemiş sayılırlar. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in risaleti onlara tebliğ edilmemiştir. Tebliğ etmeme günahı, gücü yetip de yapmayanların üzerine olur.

Binaenaleyh rasul gönderilmeden önce, *“Eşyaların hükmü helaldir ya da haramdır!”* denilmez. Çünkü ortada eşyalar hakkında bir hüküm yoktur. Fiiller için de durum aynıdır. Bilakis insan, herhangi bir hükümle kayıtlı olmaksızın dilediğini yapabilir. Kendisine bir rasul gönderilinceye kadar da Allah katında sorumlu olmaz. Rasul geldiğinde ise onun tarafından kendisine tebliğ edilen hükümlerle kayıtlı olur.

Rasul gönderilip, risaletini tebliğ ettikten sonraki duruma gelince bakılır; eğer getirdiği risalet İsa *Aleyhi's Selam* efendimizde olduğu gibi, belirli hususlarla gelmiş, diğer hususlarda da kendisinden başka bir rasulün risaletine tâbi olunmasını emretmiş ise onlar kendilerine tebliğ edilen hükümlere bağlı kalırlar ve o hükümlere uymaya zorlanırlar. Bu risalet nesnedilinceye kadar bağlı kalmadıkları hususlardan dolayı azaba müstehak olurlar. Rasulün risaleti birtakım şeyleri getirmiş ve bazı hususlara da müdahale etmemişse o zaman onlar sadece o risaletin getirdiği ile mukayyet olurlar. Risaletin getirmediğinden dolayı azap görmezler. Eğer rasulün risaleti her şeye genel ve her hususu açıklayıcı nitelikte ise tıpkı efendimiz Muhammed *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in durumunda olduğu gibi bu takdirde her hususta bu risaletle kayıtlı olurlar. Zira O'nun risaleti her şeye genel ve her şeyi açıklayıcı bir şekilde gelmiştir. Bu nedenle bu risalette bulunan hususlardan başka hüküm yoktur. Çünkü [وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ] **"Biz rasul göndermedikçe azap edici değiliz."** [İsra Suresi 15] ayetinin mefhumu *"Biz kendilerine rasul gönderdiğimiz hâlde onun risaletine muhalif olanlara azap ederiz."* anlamına gelmektedir. Rasulün tebliğ ettiği risaletten ne olursa olsun tek bir hükme dahi muhalif olan kimse azaba müstahak olur. Bunun içindir ki hakkında delil olmadıkça hiçbir fiil ve eşya için hüküm yoktur.

Buna binaen şöyle denilemez: *"Eşyada ve fiillerde asıl olan haramlıktır. Zira haramlık, Allah'ın mülkünde O'nun izni olmaksızın tasarrufta bulunmaktır. Dolayısıyla mahlûkata/yaratılmışlara kıyas ederek izinsiz davranış haram olur."* Böyle denilemez çünkü Allahu Teâlâ'nın, rasul göndermedikçe azap etmeyeceğini bildiren ayetinin manası açıkça hüküm açıklanmadıkça cezalandırılmayacağı anlamına gelmektedir. Üstelik mahlûkatın zarar görmesi söz konusu iken Allah *Subhanehû ve Teâlâ* fayda ve zarardan münezzehtir/uzaktır.

Aynı şekilde şöyle de denilmez: *"Mubahlığın, mülk sahibini zarara uğratmaktan ve zarar nedeni belirtilerinden uzak bir şekilde faydalanma olduğunu gerekçe göstererek fiillerde ve eşyalarda asıl olan mubahlıktır."* Şu nedenlerden dolayı böyle söylenemez:

1- Ayetin mefhumuna göre insan, rasulün getirdikleri ile mukayyettir. Buna muhalefet ettiğinde azaba müstahak olur. Dolayısıyla asıl olan, rasule tâbi olmak ve risaletinin hükümlerine bağlanmaktır. Asıl olan, mubahlık yani kayıtlı olmamak değildir.

2- Hüküm ayetlerinin geneli, şeriata başvurma ve hükümlerine bağlanmanın farzîyetine delalet etmektedir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ

“Herhangi bir şey hakkında ihtilafa düşerseniz onun hakkında hüküm verme hakkı Allah’ındır.” [Şura Suresi 10]

فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ

“Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah ve Rasul’e götürünüz.” [Nisâ Suresi 59]

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ

“Biz sana bu Kitabı, her şeyi açıklayıcı olarak kısım kısım indirdik.” [Nahl Suresi 89]

3- Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* de şöyle buyurmuştur:

كُلُّ أَمْرٍ لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ

“Emrimiz üzere olmayan her iş reddedilir.” [Darakutni]

Bu hadis asıl olanın şeriata uymak ve şeriata bağlanmak olduğunu göstermektedir.

4- Bozukluk sebebi ve mülk sahibine zarardan uzak bir faydalanma mubahlığa delil olamaz. Örneğin menapoza girmiş/âdet görmesi kesilmiş evli olmayan bir kadınla zina etmek, bozukluk sebebi olma belirtilerinden ve mülk sahibine zarardan uzak bir faydalanma olduğu hâlde yine de haramdır. Kiminle olursa olsun gülmek ve neşelenmek için şakayla da olsa yalan söylemek; yalan söyleyen ve hakkında yalan söylenen her iki taraf için bozukluk belirtilerinden ve mülk sahibine zarar vermekten uzak bulunduğu hâlde haramdır.

5- Üstelik şeriatın gelmesinden sonra fiiller ve eşyalar için hükümler var olmuştur. Dolayısıyla asıl olan; şeriatın varlığına rağmen eşyaları ve fiilleri mubah kabul ederek doğrudan akıl ile mubah hükmünü koymak değil, fiiller ve eşyalar hakkında şeriatta hüküm olup olmadığını araştırmaktır.

Aynı şekilde *“Eşyalar ve fiiller hakkında asıl olan tevakkuf/durmak ve hükümsüzlüktür.”* de denilemez. Çünkü tevakkuf/durmak, işi veya şer’î hükmü terk ve ihmal etmek demektir ki bu caiz değildir. Kur’an ve Sünnet’te bilmeme durumunda durmayı ve hükümsüzlüğü esas almak değil, hükmü öğrenmek için sormak gerektiği sabittir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.” [Nahl Suresi 43, Enbiya Suresi 7]

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in teyemmüm hadisindeki, Ca-
bir'den rivayet edilen şu sözü de buna delildir:

أَلَا سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ

“Madem bilmiyorlardı niye sormadılar? Şüphe yok ki, cehaletin şifası/çaresi sormaktır.” [Ebu Davud]

Bunlar, durmak ve hükümsüzlüğün asıl olmadığına delalet eder. Ayrıca Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in gönderilmesinden sonra hüküm şeriata ait olmuş ve şeriat gelmeden önce hüküm yok sayılmıştır. Bu nedenledir ki hüküm şeriatın gelmesine yani tek bir mesele için bile şer'î delilin varlığına bağlıdır. Bundan dolayı nasıl ki ancak şeriat geldikten sonra hüküm verilebiliyorsa yine ancak şer'î delile dayalı olarak hüküm verilebilir. Şu hâlde asıl olan hüküm hakkında yani hüküm için şeriatta delil aramaktır.

Geriye bir mesele kaldı o da *“İslâm şeriatı; geçmişte yaşanan vakıaların tamamı, hâlen var olan sorunların tümü ve olması mümkün olayların tamamı ile ilgili hükümleri kapsayıcı nitelikte midir?”* sorusudur. Buna şu şekilde cevap verilir: Yaşanan her vakıa, ortaya çıkan her sorun ve meydana gelen her olay için İslâm şeriatında bir hüküm mahalli vardır. Zira İslâm şeriatı, insanın fiillerinin tümünü kapsamlı bir şekilde eksiksiz olarak kuşatmaktadır. Geçmişte yaşanan, hâlen karşı karşıya kalınan, gelecekte ortaya çıkan her şey için şeriatta hüküm vardır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ

“Biz sana bu Kitabı, her şeyi açıklayıcı olarak kısım kısım indirdik.” [Nahl Suresi 89]

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي

“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nime-timi tamamladım.” [Maide Suresi 3]

Şeriat, kulların fiillerinden her ne olursa olsun hiçbir hususu ihmal etmemiştir. Zira her husus için ya Kur'an'dan ve Sünnet'ten bir nass, delil getirmiştir ya da Kur'an ve Sünnet'te o şeyin teşrisine sebep olan hususa mükellefin dikkatini çeken bir emare koymuştur ki kendisinde o emare veya bu sebebin bulunduğu her hususa o şey intibak etsin, her hususa hükmü uygulayabilsin. Şeriata göre kula ait bir fiilin hükmünü gösteren

bir delilin veya emarenin olmaması mümkün değildir. Çünkü [تَبَيَّنَا لِكُلِّ شَيْءٍ] **“her şey için bir açıklayıcı olarak”** [Nahl Suresi 89] ayetinin genelliği ve Allahu Teâlâ'nın bu dini kemale erdirdiğine dair nassın açıklığı bunu göstermektedir

Bazı vakıalara ait şer'î hükmün olmadığı iddia edilmesi, şeriatın ilgili fiil hakkında bir delil belirtmeyerek ya da şeriatın maksadına mükellefin dikkatini çeken bir işaret koymayarak kulların bazı fiillerini kesin bir şekilde ihmal ettiği anlamına gelir. Bu tür bir iddia; ortada Kitab'ın açıklama getirmediği bir şeyin var olduğuna, hükmünü zikretmediği bir fiil olduğuna göre, Allahu Teâlâ'nın bu dini kemale erdirmediği, dolayısıyla bu dinin noksan bir din olduğu anlamına gelir. Bu ise Kur'an'ın nassına ters düşmektedir. Bu nedenle de bu iddia batıl bir iddiadır. Hatta Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den sahih bir rivayetle gelen ve bu manayı içeren ahad hadisler olsa bile -yani kullara ait birtakım fiillerin hükmünün şeriat tarafından belirtilmemiş olduğunu vurgulayan ahad hadisler olsa bile- hem sübutu/varlığı hem de delaleti/manası kati/kesin olan Kur'an nassı ile çeliştiği için dirayeten reddedilir. Çünkü [تَبَيَّنَا لِكُلِّ شَيْءٍ] **“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim.”** [Maide Suresi 3] ayetleri sübutu ve delaleti kati ayetlerdir. Dolayısıyla bu iki ayetle çelişen her ahad haber dirayeten reddedilir. Bu iki kati ayeti iyice anlayıp kavradıktan sonra Müslüman için, insan fiillerinden tek bir vakıa olsa dahi şeriatın hükmünü hiçbir şekilde açıklamadığı bir vakıanın olduğunu söylemesi helal değildir.

Selman el-Farisi'den rivayet edilen şu hadise gelince:

سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ السَّمْنِ وَالْجَبِينِ وَالْفِرَاءِ فَقَالَ الْحَلَالُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ وَالْحَرَامُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ مِمَّا عَفَا عَنْهُ

“Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e eritilmiş yağ, peynir ve post hakkında sorulduğunda şöyle dedi: Helal, Allah'ın Kitabı'nda helal kıldığı hususlardır, haram da Allah'ın Kitabı'nda haram kıldığı hususlardır. Sükût ettiği ise sizin için affedilendir.” [Tirmizi, İbni Mace]

Ebu Derda, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den şöyle dediğini rivayet etmiştir:

مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ حَلَالٌ وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ فَاقْبَلُوا مِنَ اللَّهِ عَافِيَتَهُ فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُنْ لِيَنْسَى شَيْئًا ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا

“Allah'ın Kitabı'nda helal kıldığı helal, haram kıldığı ise haramdır. Sükût ettiği ise affedilmiştir. Öyle ise Allah'ın lütfunu kabul ediniz.

Çünkü Allah hiçbir şey unutmaz, dedi ve şu ayeti okudu: Rabbin unutkan değildir. [Meryem Suresi 64] [Bezzar]

Sa'lebe de Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

إِنَّ اللَّهَ فَرَضَ فَرَائِضَ فَلَا تُضَيِّعُوهَا وَحَدَّ حُدُودًا فَلَا تَعْتَدُوهَا وَنَهَى عَنْ أَشْيَاءَ فَلَا تَنْتَهِكُوهَا وَسَكَتَ عَنْ أَشْيَاءَ رُحْصَةً لَكُمْ لَيْسَ بِنِسْيَانٍ فَلَا تَبْحَثُوا عَنْهَا

“Muhakkak ki Allah birtakım hususları farz kıldı ki onları terk etmeyiniz. Birtakım konularda da sınırlar koymuştur, onları aşmayınız. Birtakım şeyler hakkında ise unuttuğundan değil, size rahmet olarak sükût etmiştir. Onlar hakkında araştırmayın.” [Beyhaki]

Bu hadisler ahad haberler olmalarından dolayı kati nass ile karşı karşıya getirilmezler. Ayrıca bu hadisler, şeriatın açıklık getirmediği birtakım şeyler olduğuna delalet etmez. Sadece Allahu Teâlâ'nın size rahmetinin sonucu olarak haram kılmadığı şeylerin var olduğuna delalet eder. Zira Allahu Teâlâ bunları haram kılmaktan sükût ederek affetmiştir. Bu hadislerin konusu, birtakım şeyler hakkında hükümler koymayarak sükût etmesi de değildir. Bilakis onları haram kılmayarak sükût etmesidir. Birtakım hususları haram kılmayarak sükût etmesi, hükmü açıklanmayan her hususa mubah hükmünün konulması anlamına gelmez. Bilakis bu sükût, Şâri'den gelen bir süküttür. Şâri'nin haram kılmayarak sükût etmesi ise helal demektir. Buna vacip, mendup, mübah ve mekruh dâhil olur ve hükmü açıklanmayan her şeye değil, yalnızca hakkında sükût edilen hususlara uygulanır. Bu hadislerde geçen şeyler hakkında yer alan [العَفْوُ] **“affedilmiştir”** ibaresi hadislerin nasslarına ve siyaklarına göre [عَفَا اللَّهُ عَنْكَ] **“Allah seni affetti.”** [Tevbe Suresi 43] ayetindeki **“affetme”** ibaresi gibidir. Bu da haram kılınmayan şeyler hakkında soru sorulmasının yasak olunmasıdır, yoksa haram olur, demektir.

İbni Abbas'ın da şöyle dediği rivayet edilmiştir:

“Kur'an'da zikredilmeyen hususlar, Allah'ın affettiği hususlardandır.” [Şâtibî, el-Muvâkât] İbni Şeybe şöyle rivayet etmiştir:

“İbrahim Bin Sa'd, İbni Abbas'a zimmilerin malları hakkında ne dersin? dediğinde: Affedilmiştir, dedi.” [Musannef] Ubeyd Bin Umeyr'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

“Allah helaller ve haramlar kıldı. Helal kıldığını helal kabul ediniz, haram kıldığını kaçınınız. Bazı şeyleri ise terk etti, onları helal ve haram kılmadı. Bu Allah tarafından affedilmiştir.” [Taberi, Tefsir]

Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem “beratü’l asliye”/“aslı itibarıyla muaf-lık” hükmüne binaen hüküm inmeyen hususlarda fazla soru sorulmasından hoşlanmazdı. Zira “beratü’l asliye” hükmüyle birlikte fiiller af olunmuşlardır. Nitekim Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle demiştir:

إِنَّ أَعْظَمَ الْمُسْلِمِينَ فِي الْمُسْلِمِينَ جُرْمًا مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُحَرِّمْ عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَحَرَّمَ عَلَيْهِمْ مِنْ أَجْلِ مَسْأَلَتِهِ

“Müslümanlardan, Müslümanlara karşı en büyük cürüm işleyen kimse, onlara haram kılınmamış bir şey hakkında soru sorup da o şeyin sorusundan dolayı haram kılınmasına sebep olan kimselerdir.”

[Muslim]

ذُرُونِي مَا تَرَكَتُكُمْ فَإِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَثْرَةُ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلَافُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ وَلَكِنْ مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَأَنْتَهُوا وَمَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَأَتَوْا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ

“Sizi serbest bıraktığım hususlarda beni serbest bırakın. Çünkü sizden öncekiler çok soru sormaları ve nebilerine muhalefet etmeleri nedeniyle helak oldular. Size bir şeyi nehyedersem onu terk ediniz, size bir şeyi emredersem onu gücünüz nispetinde yerine getiriniz.” [Ahmed Bin Hanbel] Ahmed Bin Hanbel bu hadisi kitabında senedi ile birlikte aktarmıştır.

Ebu Hureyre yoluyla şu hadis, senediyle birlikte aktarılmıştır:

حَطَبْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا فَقَالَ رَجُلٌ أَكَلْتُ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَسَكَتَ حَتَّى قَالَهَا ثَلَاثًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ قُلْتَ نَعَمْ لَوَجِبَتْ وَلَمَا اسْتَطَعْتُمْ ثُمَّ قَالَ ذُرُونِي مَا تَرَكَتُكُمْ

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bize hitap ederken şöyle dedi: Ey insanlar Allah size haccı farz kılmıştır. O hâlde haccedin. Bunun üzerine adamın biri: Ey Allah’ın Rasulü her sene mi? diye sordu. Rasulullah sustu. Adam üç defa aynı soruyu sordu. Üçüncü defasında Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem buyurdu ki: Eğer evet deseydim o şekilde farz olurdu ve yapamazdınız. Sonra şöyle dedi: Sizi serbest bıraktığım hususlarda siz de beni serbest bırakın.” [Ahmed Bin Hanbel, Muslim]

Bu rivayetlerin tamamı, [وَمَا سَكَتَ عَنْهُ أَشْيَاءَ] **“Bazı şeyler hakkında sükût geçti”** ifadesi ile o şeylerin haram kılınmadığının kastedildiğine delalet etmektedir. Bu ifade Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in başka bir hadisteki şu sözünün benzeridir. [ذُرُونِي مَا تَرَكَتُكُمْ] **“Sizi serbest bıraktığım hususlarda siz de beni serbest bırakınız.”** Aynı hadisin başka rivayetindeki şu ifade bunu desteklemektedir: [عَفَا عَنْ أَشْيَاءَ] **“Bazı şeyleri affetti.”** Yani bu **“Onları haram kılmayarak serbest bıraktı.”** demektir.

Buna göre; Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in [وَسَكَتَ عَنْ أَشْيَاءَ] **“Bazı şeyler hakkında sükût geçti.”** veya [وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ] **“Sükût ettiği şey affedilmiştir.”** sözü, kulların fiillerinden bir kısmının hükmü açıklanmamıştır anlamına gelmez. Bilakis bu sözler, **“Size rahmetinden dolayı haram kılmaıdır.”** anlamına gelir. Sükût hükmü kapsamında yer alan belirli şeyleri haram kılmamışsa onlar haram değildir, hükmü helaldir. Öyle ise mesele bazı şeylerin hükümlerinin açıklanmaması ile alakalı değil, Şâri'nin bazı şeyleri haram kılmayarak sükût etmesi ile alakalıdır.

Bu açıklamalar, hadisin anlamı açısından yapıldı. Hadisin, şeriatın hükmündeki konumu açısından ise mükelleflerin fiilleri -mükellef olmaları bakımından- ya bütün olarak teklif hitabı kapsamındadır -ki bu fiilin yapılmasını ya da serbest olmasını gerektirir- ya da bir bütün hâlinde teklif hitabının kapsamında değildir.

Eğer teklif hitabının kapsamında iseler şeriatta onlar için bir hüküm olması kaçınılmazdır. Zira kulların fiilleri, teklif hitabının kapsamında yer almışlardır. Eğer bir bütün olarak teklif hitabı kapsamında olmazlarsa mükelleflerden bazılarının herhangi bir zaman ve durum bile olsa teklif hitabı hükmü dışında kalması gerekir ki bu esastan batıldır. Zira o, mükellef olduğunu varsaydığımızda kapsam dışında kalmaz. Mükellef olmadığını varsaydığımızda ise bu varsayımımız batıldır/geçersizdir. Çünkü teklif hitabının genelliği nedeni ile teklif de geneldir, her durumu ve zamanı kapsar. Buna binaen Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in, [وَسَكَتَ عَنْ أَشْيَاءَ] **“Bazı şeyler hakkında sükût geçti.”** sözünün **“bazı hususların hükmü açıklanmamıştır”** manasına gelmesi mümkün değildir. Çünkü hükmün açıklanmaması, herhangi bir hâl ve vakitte mükellef olmayan bir şahsın varlığını gerekli kılar. Şu hâlde Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in o sözü, bazı hususları haram kılmayıp sükût etti, anlamından başka bir anlama gelmez. Buna binaen hadis, insan için şeriatın açıklık getirdiği herhangi bir fiilin var olduğuna delalet etmez. Dolayısıyla bu hadisle böylesi bir delil getirme keyfiyeti devre dışı kalır.

Böylelikle [الأصلُ في أفعال الإنسان التَّقْيُّدُ بِحُكْمِ اللَّهِ] **“İnsanın fiillerinde asıl olan, Allah'ın hükmüne bağlanmaktır.”** şer'î kaidesi kesinlik kazanmaktadır. Şu hâlde bir Müslüman'ın, herhangi bir fiil hakkında Şâri'nin hitabından Allahu Teâlâ'nın hükmünü öğrenmeden adım atması caiz değildir.

Mubahlık, şer'î hükümlerden bir hükümdür. Dolayısıyla şeriatta, hakkında mutlaka bir delil vardır. Şeriatın açıklık getirmemesi bir hususun

mubah oluşuna değil, bilakis şeriatın noksan olduğuna delil olur. Bir hususun mubah olduğunun delili, şeriatın onu serbest bıraktığına dair bir nassın olmasıdır.

Fiiller açısından durum budur. Eşyalara gelince -ki onlar fiillerle alakalıdır- **“Haram kılıcı bir delil olmadıkça eşyalar hakkında asıl olan mubahlıktır.”** Bir şeyde asıl olan mubahlık olunca onu haram kılan bir delil olmadıkça haram kılınmaz. Çünkü şer’î nasslar eşyaların tamamını mubah kılmıştır. Bu nasslar her şeyi kapsar şekilde genel olarak gelmiştir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ

“Görmedin mi Allah yerde olanları da emrinize vermiştir.” [Hacc Suresi 65]

Allahu Teâlâ’nın yerde olanların tamamını insanın emrine vermesi demek, yeryüzünde olan her şeyin insana mubah kılınması demektir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا

“Ey insanlar, yeryüzünde olanlardan temiz ve helal olarak yiyein.”

[Bakara Suresi 168]

يَأْتِي آدَمَ خُدُوعًا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا

“Ey âdemoğulları; her mescitte ziynetlerinizi alın, yiyein, için.” [Araf

Suresi 31]

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ

“O, yeri size itaatkâr ve yumuşak kılandır. O hâlde yerin omuzlarında (dört bir yanında) gezin ve onun rızkından yiyein.” [Mülk Suresi 15]

İşte, böylece eşyanın mubahlığı hakkında gelen bütün ayetler genel olarak gelmiştir ve onların genelliği eşyaların tamamının mubahlığına delalet etmektedir. Dolayısıyla eşyaların mubahlığı Şâri’nin genel hitabı ile gelmiş olur. Eşyaların tamamının mubahlığının delili, her şeyi mubah kılarak gelen şer’î nasslardır.

Bir şey haram kılındığı zaman, bu genelliği tahsis eden, o şeyin mubahlık genelliğinden istisna olduğunu gösteren bir nassın olması kaçınılmazdır. Bundan dolayı eşyada asıl olan mubahlıktır. Buna binaen şeriatın bir şeyi haram kılarken bu eşyaları nassın genelliğinden istisna ettiğini görürüz. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنزِيرِ

“Leş, kan, domuz eti size haram kılındı.” [Maide Suresi 3] İbni Abbas yoluyla Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

حُرِّمَتِ الْأَحْمَرَةُ بِعَيْنِهَا

“Hamr bizzat kendisi (hamr olduğu için) haramdır.” [İmam Serahsi, Mabsut]

Böylece şeriatın eşyadan haram kıldığı bazı husus, mubah kılan nassların genelliğinden istisna edilmiş olur ki bu aslın (mubahlığın) tersine bir durum olur. Asıl olan bütün eşyaların mubah olmasıdır. *“Eşyayı kulun fiilinden ayırmak mümkün değildir. Eşyanın hükmü ancak kulun fiilinin hükmünden gelir. Dolayısıyla eşya fiilin hükmünü alır.”* denilmez. Çünkü her ne kadar eşyaların kulların fiilleri ile alakaları kaçınılmaz ve eşyalara ait delil aynı zamanda kulların fiillerinin hükmünü açıklığa kavuşturma sadedinde gelmiş olsa da ancak kulun fiiline ait delil, eşya ile ilişkilendirildiğinde eşyanın fiille alakalı olduğu hâldeki hükmünü açıklar. Bu ise ya mubahlıktır ya da haramlılıktır. Fiilin delili, eşya bakımından kesinlikle bu ikisinden başkasını açıklamaz. Onun için eşyanın hükmü hakkında vaciptir veya menduptur denilmez. Dolayısıyla eşyaların hükmü mubah veya haram hükmü ile sınırlıdır. Bu yönüyle eşya, kulun fiilinden farklı bir konumdadır. Her ne kadar eşyanın delili, kulun fiilinin hükmünü açıklığa kavuşturma sadedinde gelmiş olsa da eşya, fiilin hükmünü almaz. Diğer bir açıdan mubah kılma delilinde genellik, haram kılma delilinde ise belirli eşyayı tayin etme hâli vardır. Bu durum, mubahlığı bütün eşya için genel, haramlığı ise hakkında haram kılmanın geçtiği husus için özel hâle getirmektedir.

Böylelikle asıl ve vasıflandırıldıkları hükümleri itibarıyla eşyaların hükmü, fiillerin hükmünden farklı olmaktadır. Zira **haram kılıcı delil olmadıkça eşyalar için asıl olan mubah olmasıdır**. Fiillerde ise **asıl olan şer’î hükme bağlı olmaktır**. Eşyalar ancak helal ve haram olarak vasıflandırılırlar. Fiiller ise bundan farklıdır. Zira Şâri’nin fiillerle ilgili hitabı, fiilleri iki bölüme ayırmıştır:

1- Teklif hitabı

2- Vaz’î hitabı/Durum hitabı.

Teklif hitabı beş kısma ayrılır: Farz, mendup, haram, mekruh ve mubah.

Vaz’î hitap da beş kısma ayrılır: Sebep, şart, mâni, sıhhat-batıllık-fesad, azimet-ruhsat.

Özetle efendimiz Muhammed *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bütün insanlara gönderilmesinden sonra hükmü olmayan bir fiil ya da eşyanın var olduğunu söylemek caiz değildir. Yine şeriatın bir delil olmaksızın herhangi fiil ya da eşyaya ait bir hükmün var olduğunu söylemek de caiz değildir. Çünkü hüküm Şâri'nin hitabıdır. Ayrıca şeriatın hükmünü açıklamadığı her şeyin mubah olduğunu söylemek de caiz değildir. Çünkü mubah şer'î bir hükümdür. Zira mubah, Şâri'nin kulların fiilleri ile ilgili serbest bıraktığı hitabıdır.

Şâri tarafından hükmü açıklanmamış bir şeyin var olduğunu iddia etmek; Kur'an tarafından açıklık getirilmemiş bir şeyin var olduğu ve şeriatın eksik olduğu anlamına gelir ki bu iddia sübutu ve delaleti kati Kur'an nassları ile çeliştiği için caiz değildir.

Buna binaen, insandan kaynaklanan hiçbir fiil ve insanın fiili ile alakalı hiçbir şey yoktur ki şeriatın onun için bir hüküm mahalli bulunmasın. Şâri'nin hitabından bizzat hükme delalet eden bir delil olmadıkça hüküm yoktur. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* gönderilmeden, dolayısıyla da şeriat gelmeden önce hüküm yoktur. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* geldikten sonra ise Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in getirdiği risaletten bizzat hükme delalet eden bir delilin varlığıyla ancak hüküm vardır.

HÜKÜMLERLE MÜKELLEF OLANLAR

Bütün insanlar hükümlerle mükelleftir. Bunun içindir ki **hüküm** hakkında “*Kulların fiilleriyle ilgili Şâri'nin hitabıdır.*” denilmiştir. Şer'î hükümle teklif/sorumlu kılmak hususunda Müslüman ile kâfir arasında fark yoktur. Zira onların hepsi Şâri'nin hitabı ile muhataptır ve şeriatın hükmü ile sorumlu kılınmıştır. Konu hakkındaki birçok nass buna delildir. Bu delillerin tamamı, yoruma yer bırakmayacak şekilde İslâm şeriatının tamamı ile muhatap olanların -ister Müslüman olsunlar ister kâfir olsunlar fark etmeksizin- bütün insanlar olduğuna açıkça delalet etmektedir. Al-lahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا

“Biz seni ancak bütün insanlar için müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.” [Sebe Suresi 28]

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا

“De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben Allah'ın size, hepinize gönderdiği elçisiyim.” [Araf Suresi 158] Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

بُعِثْتُ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَسْوَدِ

“Ben, siyahına da kırmızısına da gönderildim.” [Ahmed Bin Hanbel] Yani bu hadis bütün insanlara gönderildim demektir. Dolayısıyla bu hitap, tüm insanlar için genel olup Müslüman'ı da kâfiri de kapsar.

“Bu hitap İslâm'a inanmakla ilgili bir hitaptır, fer'î hükümlerle ilgili değildir. Çünkü risaletle ilgili bir hitaptır. Yani risalete imanla ilgilidir, fer'î hükümlerle amel etmekle ilgisi yoktur.” Böyle denilmez. Çünkü risalet geneldir, imanı kapsadığı gibi risaletle gelen fer'î hükümlerle amel etmeyi de kapsar. Risaleti imanla tahsis etmek, tahsis edici bir nass olmaksızın yapılan bir tahsis ediş olur. Ayrıca hitabın insanlara genel olmasıyla İslâm'a iman etmek ve sadece Müslümanlara olmasıyla da fer'î hükümlerle hitap etmek kastediliyor olsaydı, insanların bir kısmı bir kısım hükümlerle muhatap olurken diğer bir kısmı muhatap olmuyor demek olurdu. İnsanların bir kısmına bir kısım hükümlerle hitap edip bir kısmının da bu hitabın kapsamı dışında bırakılması caiz olsaydı bu durum şeriatın getirdiği her hususta caiz olurdu yani imanla ilgili İslâmî kaideler hakkında da caiz olurdu. Çünkü hükümler hakkında caiz olan hükümler dışında kalan hususlar hakkında da caiz olurdu ki bu batıldır. Zira [رسول]

اللَّهُ إِلَهُكُمْ] **“Size Allah’ın bir elçisi”** [Araf Suresi 158] hitabı açık bir hitaptır. Dolayısıyla hitap, ona iman etmeyi kendiliğinden doğrudan doğruya içerir. Ayrıca insanlara genel olarak risaletle hitap edildiği gibi şer’î hükümlerle de hitap edilmiştir. Bu, Kur’an’ın açık nasları ile sabittir. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ

“Zekâtını vermeyen müşriklerin vay hâline.” [Fussilet Suresi 6-7]

يُقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَتَيْنَ الْمَفْرُ... فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى

“O gün insan, kaçış nereye der... O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış.” [Kiyamet Suresi 10 ve 31]

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ

“Her nefis kazandıkları karşılığında rehindir.” [Müddesir Suresi 38]

مَا سَأَلْتَكُمْ فِي سَفَرٍ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمِ الْمِسْكِينَ

“Sizi sakara sürükleyen nedir? Derler ki: Biz namaz kılanlardan değildik, yoksullara da yedirmezdik.” [Müddesir Suresi 42-44] Aynı şekilde Allahu Teâlâ bütün insanlara ibadetleri emretmiştir. Dolayısıyla kâfirler de ibadetlerle emredilmişlerdir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ

“Ey insanlar! Sizi yaratan Rabbinize ibadet ediniz.” [Bakara Suresi 21]

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ

“O evi haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.” [Âl-i İmran Suresi 97] Bu ayetler, Allahu Teâlâ’nın kâfirleri de fer’î hükümlerle mükellef kıldığı hususunda gayet açıktır. Zira bu ayetler fer’î hükümlerle onlara hitap etmektedir. Dolayısıyla kâfirler fer’î hükümlerle de mükellef olurlar. Eğer onlar fer’î hükümlerle mükellef olmasalardı fer’î hükümleri terk etmeleri nedeni ile Allah onlara şiddetli bir azap vaadinde bulunmazdı. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ

“Zekâtını vermeyen müşriklerin vay hâline.” [Fussilet Suresi 6-7] Böylece Allahu Teâlâ’nın fer’î hükümlerden bazı emirler ve yasaklarla kâfirlere hitap ettiği sabit olmaktadır. Böyle olunca kâfirler, geri kalan fer’î hükümlerin de muhatabı olmuş olurlar.

Buraya kadar anlatılanlara göre; kâfirlerin usûl ve fûrusu ile şeriatın tamamıyla muhatap oldukları hem iman etmedikleri hem de hükümleri

yerine getirmedikleri için Allahu Teâlâ'nın onlara azap edeceği açıkça anlaşılmaktadır.

Kâfirlerin hitap bakımından, hükümlerle muhatap olduklarında bir şüphe yoktur. Ancak bu hükümler gereğince amel etmeleri, devletin bu hükümleri onlara tatbik etmesi ve bu konuda onları zorlaması bakımından birtakım tafsilat vardır. Şöyle ki herhangi bir zorlama olmaksızın kendiliklerinden hükümleri yerine getirmeleri gerekiyorsa bakılır: Eğer o hükümler namaz, oruç, hac, zekât ve diğer ibadetler gibi edasında Şâri'nin nassı ile İslâm şartı (Müslüman olma şartı) konulmuş hususlardan ise kâfirlerin bunları yerine getirmeleri caiz değildir, bunları uygulamaları engellenir. Çünkü bu tür hükümleri yerine getirmenin şartı Müslüman olmaktır, küfürle birlikte bunların yerine getirilmesi caiz değildir. Borç gibi mali haklara kâfirin şahitlik yapmasının caiz olmaması buna bir örnektir. Aynı şekilde, kâfir kimselerin Müslümanlar üzerinde yönetici olması veya Müslümanlar arasında kadılık yapması gibi hususlar Müslüman olma şartının arandığı ve şer'î nassların kâfirler tarafından uygulanmasına cevaz vermediği hükümlerdendir.

Kâfirlerin Müslümanlarla birlikte kâfirlere karşı savaşmasında olduğu gibi Müslüman olma şartının aranmadığı hususlarla ilgili diğer hükümleri uygulamaları onlara caizdir. Zira savaşta, savaşçının Müslüman olması şart koşulmamıştır. Bunda Müslüman olmak şart değildir. Bu nedenle de kâfir bir kimsenin Müslümanlarla birlikte kâfirlere karşı savaşması caizdir. Aynı şekilde Müslüman olma şartının aranmadığı mali konularda, tıpta ve diğer teknik hususlarda da durum aynıdır.

Herhangi bir zorlama olmaksızın kendiliklerinden yerine getirdikleri fer'î hükümler açısından durum budur. Kendileri istemeseler bile cebren mükellef tutuldukları hükümlere gelince onlardaki hitap genel ve iman şartına bağlanmamışsa bakılır: Eğer hüküm Müslüman olma şart koşulduğu için ancak Müslüman'ın yapması caiz olan ve yerine getirmemelerine sükût edilen hükümlerden ise onlar bu iki durumda hükümleri uygulamaya zorlanmazlar ve üzerlerine de zorla uygulanmaz. Bu nedendir ki halife, ehl-i kitap olmayan Arap müşrikler dışında kalan kâfirleri, İslâm'a iman etmedikleri için cezalandırmaz. Çünkü Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ

“Dinde zorlama yoktur.” [Bakara Suresi 256]

حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendi güçleri nispetinde küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar...” [Tevbe Suresi 29] Ayrıca Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Yemen’deki kâfirleri dinleri üzerine bırakmış, onlardan sadece cizye almakla yetinmiştir. Bundan ehl-i kitap olmayan müşrik Arapları istisna tutmuştur. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

تَقَاتِلُوهُمْ أَوْ يُسَلِّمُونَ

“Onlarla savaşsınız ya da Müslüman olurlar.” [Fetih Suresi 16] Bu ayetin hükmü, ehl-i kitap olmayan müşrik Araplara hastır. Nitekim ehl-i kitap olanlar Müslümanların namazı ile mükellef tutulmazlar ve kendi ibadetlerinden de alıkonulmazlar. Çünkü Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Yemen’de, Bahreyn’de ve Necran’da Müslüman olmayanların kiliselerini yıkmamış, kiliseleri ve ibadetleriyle onları başbaşa bırakmıştır. Bu, onların inançları ve ibadetlerinde serbest bırakıldıklarına delalet etmektedir. Buna göre onlara cihad hükmü uygulanmaz ve cihada zorlanmazlar. Çünkü cihad ayetlerinde yer alan savaşmak kâfir cinsine karşı yapılmaktadır. Kâfirlerden ise kendisi ile savaşması beklenmez. Aynı şekilde şarabı bırakmaya zorlanmazlar, hamr hükmü onlara uygulanmaz ve hamr içtikleri için cezalandırılmazlar. Zira Yemen’de Hristiyanların hamr içmelerine ses çıkarılmadı. Yine Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, şehirleri fethettiklerinde kâfirlerin hamr içmelerini engellemiyorlardı. Böylece kâfirler, sıhhatinde İslâm’ın şart koşulduğu veya Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in kâfirler hakkında sükût ettiği ya da Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’un hakkında sükût edilmesine icma ettikleri hükümlerin hiçbirini, uygulamaya zorlanmazlar. Bu tür hükümler halife tarafından üzerlerine tatbik edilmez.

Fakat hükümler bu şekilde yani sıhhatlerinde İslâm şart koşulmamışsa ve hükümlerin üzerlerine tatbik edilmeyeceğine delalet eden şer’î bir nass yoksa onlardan hükümler gereğince amel etmeleri istenir, hükümler üzerlerine uygulanır, uymaya zorlanırlar ve terk ettiklerinde de cezalandırılırlar. Çünkü onlar şeriatın hitabındaki hükümlerle muhataptır. İman etmeden önce hükümle mükellef olmayacaklarını gösteren hükümle ilgili iman şartıyla alakalı bir nass geçmedikçe genel hitap genelliği üzere kalır ve bütün hükümleri kapsar. Bu nedenledir ki hakkında istisna delili bulunmayan tüm hükümlerde kâfirden gereğince hareket etmesi istenir. Bunun delili Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in bu hükümleri kâfirlere uygulamış olmasıdır. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in muamelede onlara İslâm hükümleri ile muamelede bulunduğu, cezalarda da

işledikleri suçlardan dolayı onları cezalandırdığı sabittir. Enes *Radiyallahu Anh'tan* rivayet edilmiştir ki:

أَنَّ يَهُودِيًّا رَضَّ رَأْسَ جَارِيَةٍ بَيْنَ حَجْرَيْنِ فَقِيلَ لَهَا مَنْ فَعَلَ بِكَ هَذَا أَفَلَانَ أَفَلَانَ حَتَّى سُمِّيَ الْيَهُودِيُّ فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا فَجِيءَ بِالْيَهُودِيِّ فَأَعْتَرَفَتْ فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَضَّ رَأْسَهُ بِالْحِجَارَةِ

“Yahudi'nin biri bir cariye'nin başını iki taş arasında ezdi. Cariyeye bunu sana kim yaptı, falan mı, falan mı diye isimler soruldu. Nihayet Yahudi'nin ismi söylenince başı ile işaret ederek odur, dedi. Yahudi gösterildi. Suçunu itiraf edince Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem emretti ve Yahudi'nin başı iki taşla ezildi.” [Buhari]

Ebu Seleme Bin Abdurrahman ve Süleymân Bin Yesâr yoluyla onlar da Ensar'dan bazı adamlardan şu rivayette bulunulmuştur:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْيَهُودِ وَبَدَأَ بِهِمْ يَخْلِفُ مِنْكُمْ خَمْسُونَ رَجُلًا فَأَبَوْا فَقَالَ لِلْأَنْصَارِ اسْتَجْفُوا قَالُوا نَخْلِفُ عَلَى الْعَلِيِّ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَجَعَلَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِيَّةً عَلَى يَهُودٍ لِأَنَّهُ وَجِدَ بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem onlarla başlayarak Yahudilere dedi ki: Sizden elli adam yemin etsin. Onlar bunu reddetti. Ensar'a dedi ki: Siz hakkınızı isteyin. Onlar dediler ki: Ey Allah'ın Rasulü biz gayb üzerine mi yemin edelim. Bunun üzerine Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, (suçlu) aralarında bulunduğu için Yahudilere diyet ödemeleri yükümlülüğü yükledi.” [Ebu Davud]

Cabir Bin Abdullah'tan rivayet edilmiştir:

رَجَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا مِنْ أَسْلَمَ وَرَجُلًا مِنَ الْيَهُودِ وَأَمَرَأَتَهُ

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem Eslem'den bir adamı Yahudilerden de bir erkek ve onunla birlikte zina eden kadını recmetti.” [Muslim]

Bu hadisler Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in işledikleri suçlardan ötürü Müslümanları cezalandırdığı gibi kâfirleri de cezalandırdığına delalet etmektedir. Bu da gösteriyor ki kâfirler de şer'î hükümler gereğince hareket etmeye zorlanırlar. Şer'î hükümler Müslümanlar üzerine uygulandığı gibi onlar üzerine de uygulanır. Muamelatta, ukubatta ve diğer hükümlerde Müslüman zorunlu kılındığı gibi onlar da zorunlu kınırlar. Bundan, şeriatın muhatabı olmaları bakımından değil de tatbik bakımından istisna kıldığı hususlardan başka istisna yoktur. İstisna edilen hususlar ise sihhatinde İslâm'ın şart koşulduğuna ve zorlanmadıklarına dair nassın sabit olduğu hususlardır. Bunların dışında kalan hususlar kâfirlerden de talep edilir ve bu hususlarda icbar edilirler.

Buna göre kulların fiilleri ile ilgili Şâri'nin hitabı genel olup kâfiri de Müslüman'ı da aynı şekilde kapsamaktadır. İslâm risaleti ile ilgili olarak gelen Şâri'nin hitabının genel olması nedeni ile Müslüman ile kâfir arasında bu hususta bir fark yoktur. Bu hitabın insanlar üzerine tatbik edilmesi ile alakalı farziyet de geneldir. İslâm'ın otoritesine boyun eğmiş buldukları sürece Müslümanlara tatbik edildiği gibi kâfirlere de tatbik edilir. Onlar İslâm hükümlerine uymaya zorlanırlar, terk ettikleri zaman da cezalandırılırlar. Şeriatın istisna tuttuğu hususlar dışında bir istisna yoktur. Bu istisna ise hükümlerin edasında veya sıhhatinde İslâm'ın şart koşulduğu hususlar ile usûl ve furuatla ilgili hükümlerden yapmaya zorlanmadıkları ve üzerine buldukları hâl üzere kabul edildikleri hususlardır. Bunların dışında kalan hususlarda Müslümanlarla onların arasında bir fark yoktur.

Burada “*Namaz gibi birtakım hükümleri Allah Müslümanlara tahsis etmiştir. Bu hükümlerin muhatabı yalnızca müminlerdir.* [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا] ‘*Ey iman edenler!*’ şeklindeki hitap Müslümanlara hastır. Alışveriş ve faiz gibi genel olarak gelen hükümler ise Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar için geneldir.” denilmez. Çünkü [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا] “**Ey iman edenler!**” ifadesi ile kastedilen, onlara imanlarını hatırlatmaktır, hitabın onlara has olması demek değildir. Bunun delili, Allahu Teâlâ'nın şu sözleridir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında üzerinize kısas farz kılındı.” [Bakara Suresi 178] Ayrıca Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, öldürülenler hakkındaki kısas hükmünü Müslümanlara uyguladığı gibi kâfirlere de uygulamıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ

“Allah'ı ve ahiret gününü umanlar için...” [Ahzab Suresi 21]

فَرَدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

“Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasulü'ne götürünüz.” [Nisâ Suresi 59]

مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

“İşte sizden kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa...” [Bakara Suresi 232] Bu ayetlerin siyakı, Allahu Teâlâ'ya ve ahiret gününe iman etmenin gereklerinin hatırlatıldığına delalet etmektedir. Zira yukarıda geçen ayetler şöyledir:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

“Andolsun ki Rasulullah sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.”

[Ahzab Suresi 21]

فَإِنْ تَنَزَّعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

“Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah’a ve Rasulü’ne götürünüz.”

[Nisâ Suresi 59]

ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

“İşte Allah’a ve ahiret gününe iman edenlere böyle öğüt verilir.”

[Bakara Suresi 232] Bu ayetlerin hepsinde hatırlatma vardır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözü de bu yöndedir:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُتْلُ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ

“Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse ya hayır konuşsun ya da sussun.” [Buhari, Muslim] Bu delillerin tamamı hükümlerle sorumlu kılmakta imanı şart koşmamaktadır ve sadece imanı hatırlatmaktadır. Bunun içindir ki hitabın [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا] **“Ey iman edenler!”** ifadesi ile beraber olması, onu Müslümanlara has kılmaz. Bundan maksat, imanın hatırlatılmasıdır. Buna binaen teklif hitabı genel olarak kalıp Müslümanları ve kâfirleri kapsar.

İşte böyle; kâfirler usûlde de furuda da şeriatın genelliği ile muhataplırlar. Halife, şeriatın hükümlerinin tamamını kâfirlerin üzerine tatbik etmekle emrolunmuştur. Kâfirlerin üzerine tatbik edilmeyeceğine dair Kur’an ya da hadiste bir nassın geldiği hükümler ve Müslümanlara has olduklarına dair bir nassın geldiği hükümler dışında kalan bütün hükümler Müslümanlara olduğu gibi kâfirlere de tatbik edilirler.

Teklif Şartları

Müslümanlara has olduğunu belirten bir nass gelmedikçe fer’î hükümlerle mükellef olmakta İslâm şart değildir. Bu naslar:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun!” [Âl-i İmran Suresi 102]

جَاهِدِ الْكُفَّارَ

“Kâfirlerle cihat et.” [Tahrîm Suresi 9]

وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا

“Allah, kâfirlere müminlerin aleyhinde kesinlikle yol vermez.”

[Nisâ Suresi 141]

Bu, ya yukarıdaki ayetlerde olduğu gibi açık olur ya da bir kısım fer'î hükümlerden muaf tutulmalarında olduğu gibi delalet yoluyla olur. Kâfirlerin namazdan muaf tutulmaları, İslâm'ın (Müslüman olmanın) namazın şartlarından olduğuna delalet eder.

Müslüman olmanın gerekli olduğu belirtilen hususlarda İslâm teklif şartlarından biridir. Fakat bunun yanı sıra, Müslüman ile kâfir farkı gözetilmeyen teklif için genel şartlar vardır. Bu genel şartlar; buluş, akıl ve kudret/gücü yetme şartlarıdır. Buna göre mükellef olmanın şartı; buluşa ermiş olmak, akıl sahibi ve sorumlu kılındığı hususları yerine getirebilecek güçte olmaktır.

Ali Kerram Allahu Vechehu yoluyla Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ

“Kalem üç kişiden kaldırıldı: Uyanıncaya kadar uyuyandan, akli başına gelinceye kadar mecnundan, buluşa erinceye kadar çocuktan.” [Imam Zeyd, Müsned] Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

“Allah hiçbir nefse taşıyamayacağını yüklemez.” [Bakara Suresi 286]

[رُفِعَ الْقَلَمُ] **“Kalem kaldırıldı”** [Imam Zeyd, Müsned] demek teklifin kaldırılması demektir. O mükellef değildir ve hükümlerle muhatap değildir, demektir. [لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ] **“Allah yüklemez”** [Bakara Suresi 286] ayeti, her ne kadar nefy/olumsuzluk bildirirse de aynı zamanda yasaklama anlamını da içermektedir. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şu sözü de bunu teyit etmektedir:

وَإِذَا أَمَرْتُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ

“Size bir şeyi emrettiğimde onu gücünüz yettiğince yapın.” [Buhari]

“Allah, çocuğa ve deliye zekâtı, nafakayı ve tazminatları farz kılmıştır. Öyle ise çocuk da mükelleftir. Çünkü Allah onu bazı hükümlerle mükellef tutmuştur.” denilmez. Çünkü bu görevler çocuğun ve mecnunun fiili ile ilgili değildir, onun malı ve zimmeti/mali sorumlulukları ile ilgilidir. Malı ve zimmeti teklif mahallindedir. Bu ikisi hakkında Şâri'nin hitabı fiille alakalı değil, mal ve zimmet ile alakalıdır. Onun içindir ki bu ikisinden kalem kaldırılmaz. Teklif hitabından kalemin kaldırılması, fiille alakalıdır. Üstelik kalemin kaldırılması nasslarda yer alan şu ifadelerde olduğu gibi açık bir gaye ile de sınırlandırılmıştır: [حَتَّى يَبْلُغَ] **“Buluşa erinceye kadar”** [Imam Zeyd, Müsned] [حَتَّى يُفِيقَ] **“Akli başına gelinceye kadar.”** [Imam Zeyd, Müsned] Bu tabirler illetlendirilmeyi ifade etmektedir. İlleti ise **“çocuk olmak”** ve **“aklın**

olmaması"dır. Malda ve zimmette bu hususlar söz konusu olmadığından istisna yoktur.

"Allah sorumlu tutulduğu hususu yerine getirmeye gücü yetmeyen kimseyi sorumlu kılarak muhal/imkânsız ile sorumlu kıldı. Zira indirdiği hususlara Ebu Leheb'in iman etmesini emredip ardından da onun iman etmeyeceğini bildirmesi iki zıddın aynı anda bir araya getirilmesi anlamına gelir ki bu durumda Allah imkânsız olanla yani kişiyi gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmuş olur." denilmez. Çünkü Ebu Leheb'i; onun iman etmeyeceğine dair haberi henüz indirmeden önce, indirdiklerine iman etmekle sorumlu tutmuştur. Daha sonra Allahu Teâlâ onun inanmayacağını bildirdi. Onun inanmayacağını haber vermesi, imanın gerekli olduğuna delalet eden delilden sonra geldiği için, tasdik etmekle sorumlu kılındığı hususlardan değildir.

Bu açıklamalar, başlangıçta hükümlerle teklif/sorumlu kılmanın şartları açısından. Tekliften sonra kendisi ile mükellef kılınan hükümlerin kaldırılması, teklif şartlarından değil de teklif kılındığı hükmün terk edilmesi için mubah kılınmış özürlerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenledir ki zorlanan, hata eden ve unutan kimselerden -başlangıçta mükellef olmadıklarından değil- sorumlu tutuldukları hususları yerine getirmemelerindeki vebal kaldırılmıştır. Böylelikle özürler teklif şartlarından olmaz. Zira Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالتَّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ

"Allah ümmetinden hata, unutma ve üzerinde zorlandıkları hususlar (dan dolayı hesaba çekilme) kaldırıldı." [İbni Mâce]

[رُفِعَ الْقَلَمُ] **"Kalem kaldırıldı"** [İmam Zeyd, Müsned] ifadesi ile [وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي] **"Ümmetinden kaldırıldı"** [İbni Mâce] ifadesi arasında bir fark dikkati çekmektedir. Zira [رُفِعَ الْقَلَمُ] **"Kalem kaldırıldı"** [İmam Zeyd, Müsned] ifadesi, teklif kaldırıldı, sorumluluk yoktur, demektir. [وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي] **"Ümmetinden kaldırıldı."** [İbni Mâce] ifadesi ise ümmetin hesaba çekilmesinin kaldırılması anlamına gelir. Bu ise teklifin kaldırılmasını gerektirmez.

Şeriata göre muteber olan ikrah/zorlama; ikrah-ı mülci (çaresiz bırakan zorlama) ile terk etmekten başka bir yolu kalmayacak bir şekilde bir fiile zorlanmaktır. Eğer ikrah "mülci" şeklinde değilse muteber değildir. Zorlama, ızdırar/zorunlu olma, çaresiz kalma sınırına ulaşıncaya herhangi bir vebali yoktur. Zorlama, ızdırar sınırına ulaşmaz ise o seçenekli durumdadır ve onun için sorgulanır, hesaba çekilir.

ŞER'Î HÜKÜM

Allahu Teâlâ, mükellef olan kimselere usûl ve furusu dâhil İslâm şeriatının tamamı ile yani fer'î hükümler ve inançlar ile hitap etmiştir. Ancak fıkıh usûlü ilmi, usûlü yani akaid ile ilgili hususları incelemez. Fıkıh usûlü ilmi, furuatla ilgili hususları yani şer'î hükümleri yalnızca üzerine bina olduğu esaslar yönünden inceler, hükmün kapsamında olan meseleler yönünden ele almaz.

Şer'î delilleri tanıma hakkında bir inceleme yapılırken şer'î hükmün ne olduğunun bilinmesi kaçınılmazdır. Fıkıh usûlü âlimleri şer'î hükmü şöyle tarif etmişlerdir: Şer'î hüküm; kulların fiilleriyle alakalı olarak iktiza, tahyir veya vaz'î şeklinde Şâri'nin hitabıdır.

Şâri/Şeriat koyucu, Allahu Teâlâ'dır. Şâri'nin hitabı, Allahu Teâlâ'nın hitabı demektir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın hitabı; her ne kadar ifade ettiği hususu dinleyene ve anlayabilecek konumdaki bir varlığa hitap olması bakımından hükmün, ilgili olduğu kimseye yöneltilmesi olsa da hitap, ifade ettiği hususun yöneltilmesi değildir. Zira hitap, lafızlar ve terkiplerin içerdiği manaların kendisidir. Fakat hitaba delalet eden olması bakımından Sünnet'i ve Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icmasını da kapsamı için "*Allah'ın hitabı*" değil "*Şâri'nin hitabı*" denilmiştir. Bu, "*Allah'ın hitabı*" ile sadece Kur'an'ın kastedilmiş olduğu sanılmaması içindir. Sünnet de vahiy olduğu için Şâri'nin hitabıdır. Sünnet'ten bir delil açığa çıkardığından Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icması da Şâri'nin hitabıdır. Mallardaki zekât gibi hususlarda çocuk ve deli ile ilgili hükümleri de kapsamı için "*mükellefler*" denilmemiş, "*kulların fiilleri ile ilgili alaka*" denilmiştir.

Hitabın iktiza ile alakalı olması, taleple ilgili olması demektir. Çünkü "*iktiza*" kelimesi talep anlamına gelmektedir. İktiza yani talep ise bir fiilin yapılmasının ve terkinin talep edilmesi olarak iki kısma ayrılır. Fiilin yapılmasının talebi eğer kesin ise bu, vacip veya farzdır. Kesin değil ise mendup, sünnet veya nafilidir. Fiilin terkinin talebi eğer kesin ise bu, haram veya mahzurdur/yasaktır, kesin değil ise mekruhtur. Hitabın tahyir olması ise mubahlıktır.

Vaz'î hitabına veya kulların fiilleri ile ilgili vaz'î hitap ise bir şeyi sebep veya mâni vb. kılmaktır. Örneğin güneşin batıya yönelmesi namazın varlığını gerektirir. O, namazın sebebidir. Necaset, namaza mânidir/engeldir. Güneşin zevalinin sebep olması, necasetin mâni olması vb. her ne kadar hükümler için birer alamet olsa da bunlar hükümlerdendir. Çünkü Allahu Teâlâ, güneşin tepede olmasını öğle namazının varlığının farziyetine bir

alamet kılmıştır. Necasetin varlığını ise namazın batıllığına/geçersizliğine alamet kılmıştır. Güneşin zevalinin farz kılıcı oluşunun manası, namaz fiilinin yapılmasının talebidir. Necasetin batıl oluşunun manası da necasetin terk edilmesinin talebidir vb. Zira vaz'î hükümler hakikatte Şâri'nin hitabıdır.

Böylelikle *“Kulun filleri ile alakalı Şâri'nin hitabıdır.”* şeklindeki şer'î hükmün tarifi, efradını câmi (bütün unsurlarını içeren), ağyarını mâni (ilgisiz unsurlara engel olan) bir tarif olmaktadır. Zira bu tarif, *“iktiza”* veya *“tahyir”* sözü ile vacip, mendup, haram, mekruh ve mubahtan müteşekkil beş hükmü kapsamına almıştır. *“Vaz'î”* sözü ile de sebebi, mâni olanı, şartı, sahihi, batılı, fasidi, ruhsatı-azimetini kapsamına almıştır. Bu tarife binaen Şâri'nin hitabı iki kısma ayrılır:

1- Teklif hitabı

2- Vaz'î hitabı

TEKLİF HİTABI

Teklif hitabı, iktiza ve tahyirle alakalı olarak Şâri'nin hitabıdır. Yani fiilin yapılmasının talebi, terk edilmesinin talebi ya da yapılıp yapılmaması arasında serbest bırakılmasıyla ilgili hitaptır. Hitap, fiilin yapılmasının kesin talebi ise vacip yani farzdır.

Vacip, kasten terk eden kimsenin şer'î açıdan mutlak surette zemmedildiği husustur. Terk edenin şeriata göre zemmedilmesinin anlamı şudur: Allah Teâlâ'nın Kitabı'nda, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Sünneti'nde, Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un icmasında geçen terk edildiği için eksikliği olan, azarlanan ve ayıplanan olmaktır. Fiilin terkinden dolayı insanların zemmine/kınamasına/yermesine değil bilakis şeriata zemmine itibar edilir. Farz olması bakımından, farz-ı ayn ile farz-ı kifaye arasında bir fark yoktur.

Fiilin talebi ile ilgili Şâri'nin hitabı kesin bir talep değilse o menduptur. Bunun ibadetlerde eş anlamlısı sünnettir. Mendup, faili şeriata göre övülen, terk edeni ise şeriata göre kınanmayan husustur. Mendup, nafile olarak da isimlendirilir.

Fiilin terki ile alakalı Şâri'nin hitabı kesin bir talep olduğunda o, haramdır. Bunun eş anlamlısı ise mahzurdur/yasaktır. Haram, faili/işleyeni şeriata göre zemmedilendir.

Fiilin terki ile alakalı Şâri'nin hitabı kesin bir talep değilse o mekruhtur. Mekruh, terk edeni şeriata göre övülen, yaparı ise şeriata göre kınanmayan husustur, denilmiştir.

Şâri'nin hitabı fiilin yapılması ve terk edilmesi arasındaki serbestlik ile alakalı ister serbestliğe dair açık bir nass ile olsun ister nasstaki talebin sigasından serbestlik anlaşılın, tıpkı farklı iki hâlde tek bir hükümlerle ilgili olarak nehiyden sonra serbestliğin gelmesinde olduğu gibi bu durumda hitap emir sigasıyla gelmiş olsa da mubahlık içindir.

Şer'î hükümler teklif hitabında kesinlikle bu beş husustan dışarı çıkmazlar.

Vacip

Vacip ve farz aynı anlama gelir. Aralarında fark yoktur, eş anlamlı lafızlardır. Fakat bazı müçtehitler şöyle demiştir: "*Teklif, Kitap ve mütevatir Sünnet gibi kati bir delille sabit ise o farzdır. Haber-i ahad ve kıyas gibi zanni bir delille sabit ise o vaciptir.*" Bu söz ne lügatte ne de şeriatta ken-

disine delalet eden bir delil olmaksızın ortaya konan bir hükümdür. Onların ıstılahı olması da doğru değildir. Çünkü ıstılah, anlamlara belirli isimlerin verilmesidir. Bu ise bu türden bir şey değildir, belirli bir anlamın ya da isimlendirmenin tarifidir. Dolayısıyla bunun vakıya mutabık olması gerekir. Bu isimlendirmenin vakıası, Şâri'nin kesin bir şekilde talep ettiği husustur. Talebin kati veya zanni bir delille sabit olması arasında bir fark yoktur. Zira mesele hitabın sübutu ile alakalı değil, hitabın delalet ettiği hususla alakalı bir meseledir.

Eda edilmesi yönünden farz iki kısma ayrılır: Namaz gibi geniş vakitli ve oruç gibi dar vakitli farz.

Vacibin vakti, öğle namazının vakti gibi kendisinden (eda süresinden) fazla ise geniş vaciptir. Bu vaktin tüm cüzleri, bu vacibin içinde eda edilmesi için vakittir. Farzın düşmesi ve farzdaki maslahatın hasıl olması hususunda bu sürenin her bölümü uygun vakittir.

Ebu Davud'un tahriç ettiği öğle namazını emreden şu hadis geniş vacibe bir delildir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عِنْدَ الْبَيْتِ مَرَّتَيْنِ فَصَلَّى بِي الظُّهْرَ جِئِنَ زَالَتِ الشَّمْسُ وَكَأَنَّكَ قَدَرْتَ الشِّرْكَ وَصَلَّى بِي الْعَصْرَ جِئِنَ كَانَ ظِلُّهُ مِثْلَهُ

“Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Cibril Aleyhi's Selam bana, Beytullah'ın yanında, iki kere imamlık yaptı. Bunlardan birincide öğleyi güneş batmaya yüz tuttuğunda, gölge ayakkabı bağı kadarken kıldı. Sonra, ikindiye her şey gölgesi kadarken kıldı.” [Ebu Davud]

Bu, zikredilen vaktin tüm bölümlerini kapsar. Bundan kasıt, namaz fiilinin ilkini vaktin başlangıcında, sonunu da vaktin sonunda uygulamak değildir. Yine bu vaktin hiçbir bölümünü boş bırakmayacak şekilde her diliminde sürekli namaz kılmak da değildir. Vaktin belirli bir parçasını vacibin vuku bulması için tahsis etmek de değildir. Çünkü yukarıda geçen lafızda buna delalet eden bir delil yoktur.

Dolayısıyla bu lafızda geriye vaktin her bölümünün vacibin vuku için elverişli olmasından başka bir kasıt kalmamaktadır. Böylece mükellef, vaktin dilediği bir diliminde fiili yapmakta serbest olmaktadır. Farziet, vaktin tüm parçalarında mükellef üzerinde hasıl olur. Dilediği hangi parçada fiili yaparsa farz ondan düşer ve mükellef için vacibin maslahatı gerçekleşir. Ancak mükellefe düşen görev, vücubun/farzietin başladığı ilk andan itibaren farzı yerine getirmeye azmetmektir. Azmetmiş olması şartı ile namazı vaktin başlangıcından itibaren geciktirirse ve vakit çıkmadan önce namazı eda etmeden ölürse Allahu Teâlâ'ya günahkâr olarak

kavuşmaz. Fakat mükellef, namazı vaktin başlangıcından sonra geciktirdiğinde ölebileceği zann-ı galibine sahipse ölmese bile namazın vaktin başlangıcında eda etmeyip geciktirmesi nedeniyle asi/günahkâr sayılır. Bu nedenledir ki geniş zamanlı vacibi mükellefin vakti içerisinde yerine getirebileceğine dair zann-ı galibinin olması gerekir. Eğer bu şekilde zann-ı galip olmazsa vacibi geciktirmek helal olmaz.

Aynı şekilde hac, gücü yeten için geniş vaciptir. Mükellef, yapabilecek gücü elde ettikten sonra her vakitte yerine getirme hakkına sahiptir. Fakat zann-ı galibine göre haccı eda etmeden önce gücünü kaybedebileceği endişesini taşırorsa bu endişeye sahip olduğu andan itibaren hemen haccı eda etmesi vacip olur.

Vacibin vaktinin vacibin eda vaktinden fazla olduğu her husus böyledir. Ancak vacibin, vakti oruç gibi kendisinden fazla değilse farz oluşundan itibaren hemen eda edilmesi gerekir, geciktirilmesi caiz değildir. Vacip geciktirilirse günahkâr olunur ve kaza edilmesi gerekir.

Farz, uygulama açısından iki kısma ayrılır farz-ı ayn ve farz-ı kifaye. Farz oluşu yönünden aralarında bir fark yoktur. Çünkü her ikisinde de farz kılınıştır, her ikisi de fiilin kesin talebidir. Aralarındaki fark ise şudur: Farz-ı ayn, her fertten bizzat talep edilen husustur. Farz-ı kifaye ise bütün Müslümanlardan yapılması talep edilen husustur. Farzın ikamesi için kifaye/yeterlilik hasıl olursa bu durumda onu ister Müslümanların tamamı yapsın, ister ise bir kısmı yapsın fark etmez, farz yerine getirilmiş olur. Farzın ikamesi için yeterlilik hasıl olmazsa ta ki farz yerine getirilesiye kadar her bir Müslümanın üzerine vacip/farz olarak kalır.

Bu farziyet, fail açısındandır. Me'ul yani yapılan husus yönünden ise vacip iki kısma ayrılır: Seçeneği olan vacip, kesin belirlenmiş vacip.

Seçeneği olan vacip, mükellefin birden fazla fiil arasından seçeneği olan vaciptir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْإِيمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَوْ هَلِيكُمُ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ

“Allah sizi yeminlerinizdeki lağvdan (kasıtsız yeminden) dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz (yemin kastı ile yaptığınız) yeminden dolayı sizi sorumlu tutar. (Bu tür yeminlerinizi bozarsanız) onun kefareti ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on

fakiri doyurmak, onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Fakat kim bunu bulamazsa üç gün oruç tutsun. İşte yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin kefareti budur.” [Maide Suresi 89]

Mükellef; on fakiri doyurmak, onları giydirmek ya da bir köle azat etmek arasında serbesttir. Ona vacip olan, bunlardan birini yapmaktır. Söz konusu vacip, mükellefin fiili ile belirlenir.

Kesin belirlenmiş vacip ise mükelleften yapması istenen ve seçeneği olmayan farzdır. Örneğin namaz, mükellefin kendisi ile başkası arasında herhangi bir seçeneği olmaksızın mutlaka yerine getirmesi gereken farzdır.

Vacibin Kendisi ile Tamamlandığı Husus da Vaciptir

Vacibin kendisi ile tamamlandığı husus iki kısma ayrılır: Vacibiyeti o şeyle (hususla) şart koşulmuş olması ve vacibiyeti o şeyle şart koşulmamış olması.

1- Vacipliği kendisi ile şart koşulan hususa gelince şartın bizzat kendisinin vacip olmadığı hususunda bir ihtilaf yoktur. Asıl vacip, vacip oluşuna delil getirilen husustur. Belirli bir namazın vacibiyeti taharetin varlığı şartına bağlanmıştır. Oysa namaz hitabı (delili) yönünden taharet vacip değildir. Taharet ancak vacibin edası için şarttır. Namaz hitabındaki vacip olan husus sadece şart var olduğunda namaz kılmaktır.

2- Vacipliği kendisi dışında herhangi bir şarta bağlanmamış bilakis var oluşu şart koşulmuş, mutlak şekilde olan husus ise iki kısma ayrılır: Mükellefin gücü dâhilinde olması ve mükellefin gücü dâhilinde olmaması.

Mükellefin gücü dâhilinde olan husus, vacibin talep edildiği hitabın kendisi ile vaciptir. Onun vacipliği aralarında herhangi bir fark olmaksızın Şâri'nin hitabı ile gelen herhangi bir şeyin vacipliği gibidir. Örneğin dirseklerin yıkanması gibi. Zira ellerin dirseklere kadar yıkanması vacibi ancak dirseklerden bir cüzün yıkanması ile tamamlanır. Bu vacibin gerçekleşmesi dirsekten bir parçanın yıkanmasının gerçekleşmesine bağlıdır. Bu nedenledir ki dirseklerden bir cüzün yıkanması vaciptir. Hitap doğrudan bunu getirmemiş olsa da, vacibin varlığının kendisine bağlı olduğu hususu getirmiştir. Böylece Şâri'nin hitabı hem vacibi hem de bu vacibin ancak kendisi ile yerine getirilmesinin mümkün olduğu hususu da kapsar şekilde olmaktadır. Hitabın buna delaleti, bağlayıcı delalet olduğu için bu husus vaciptir.

Bir başka örnek de; halife olmadığı zaman Hilâfet'i kurup bir halife nasbetmek/belirlemek veya yöneticileri muhasebe etmek için bir siyasi kitle kurmanın vacip oluşudur. Zira halifenin nasbedilmesi vaciptir ve yöneticileri muhasebe etmek de vaciptir. Ancak bu farz fertler tarafından yerine getirilemez. Çünkü fert, tek başına bu farzı yani halifeyi nasbetme ve yöneticileri muhasebe etme farzını yerine getirmekten âciz kalır. Dolayısıyla bu farzı yerine getirebilecek güçte Müslümanlardan bir cemaatin teşkilatlanması zorunludur. Böylesi bir durumda halifeyi nasbedecek veya yöneticileri muhasebe edecek yeterlilikte bir kitlenin oluşturulması Müslümanlar üzerine vacip olur. Eğer Müslümanlar böyle bir kitle oluşturamazlarsa günahkâr olurlar. Çünkü onlar vacibin eda edilebilmesi için zorunlu olan hususu yerine getirememiş olurlar. Müslümanlar yöneticiyi muhasebe etmeye veya bir halife nasbetmeye gücü yetmeyen bir kitle oluşturduklarında da günahkârlıkları devam eder ve vacibi yerine getirememiş sayılırlar. Çünkü vacip olan, sadece bir kitlenin kurulması değildir. Bilakis bir halife nasbetmeye veya yöneticileri muhasebe etmeye gücü yetecek bir kitleyi oluşturmaktır. Yani vacibi yerine getirmeye gücü olan bir kitleyi kurmaktır.

İşte böylece vacibin yapılmasının kendisi ile tamamlandığı her şey, vacibin içinde şart olarak yer almasa da vaciptir. Bu anlatılanlar mükellefin gücü dâhilinde olan hususlarla alakalıdır. Eğer mükellefin gücü dâhilinde değilse o vacip değildir. Çünkü Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

“Allah hiçbir nefse/kişiye taşıyamayacağını yüklemez.” [Bakara Suresi

286]

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* de şöyle buyurmuştur:

وَإِذَا أَمَرْتُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ

“Size bir şey emrettiğimde onu gücünüz yettiğince yerine getirin.”

[Buhari]

Onun için güç yetirilmeyen husus ile sorumlu kılmak caiz değildir. Çünkü onunla sorumlu kılmak Allahu Teâlâ'ya zulüm nispet etmeyi gerektirir ki bu da caiz değildir.

Özetle vacibin kendisi ile tamamlandığı şey de vacip olur. Bu da yukarıda izah edildiği üzere ya vacibin kendi hitabı ile ya da başka bir hitap ile olur. Bu husus ister varlığı var olmayı, yokluğu yok olmayı gerektiren sebep olsun; isterse yokluğu yok olmayı gerektiren, varlığı ise var olmayı da yok olmayı da gerektirmeyen şart olsun fark etmez. Sebep ister vacip olan

köle azat etmeye nispetle “siga”/ kip gibi şer’î olsun, ister vacip ilmi için tahsil edilen nazar/inceleyerek bakmak gibi akli sebep olsun, isterse vacip olan öldürme cezasına nispetle boyunun koparılmadan kesilmesi gibi normal bir sebep olsun fark etmez. Şart da ister abdest gibi şer’î şart olsun veya emredilen bir husustaki çelişkinin terk edilmesi gibi emredilen için gerekli olduğu aklen belirlenen akli şart olsun, isterse abdeste başın bir bölümünün yıkanması gibi normalde kendisinden ayrılmayan normal bir şart olsun fark etmez.

Böylece bir şeyin vacibiyeti, kendisi ile tamamlanan şeyi de vacip kılar. Yani bir şey ile mükellef kılmak, kendisi ile tamamlanan şeyle de mükellef kılmayı gerektirir. Buradan hareketle şu kaide ortaya çıkmıştır: [مَا لَا يَتِمُّ إِلَّا بِالْوَجِبِ أَلَا بِهِ فَهُوَ وَاجِبٌ] **“Bir vacibin ancak kendisi ile tamamlandığı şey de vaciptir.”**

Haram

Haram; semî/sübutu işitmeye bağlı olan delilin, fiilin terkinin kesin olarak talep eden Şâri’nin hitabına delalet ettiği husustur. Haram, failinin şeriatı göre zemmedildiği husustur. Eş anlamlısı ise mahzurdur/yasaktır.

Mubah

Mubah; semî delilin, herhangi bir karşılık olmaksızın fiilin yapılması ile terk edilmesi arasında serbest bıraktığı, Şâri’nin hitabında delalet ettiği husustur. Mübahlık, şer’î hükümlerdendir çünkü o Şâri’nin hitabıdır. Bu nedenle de mubahlığın tespiti için onunla ilgili olarak Şâri’nin hitabının gelmiş olması kaçınılmazdır. Mübahlık, bir şeyin yapılması ve terk edilmesindeki yasağın kaldırılması değildir. Aksi hâlde, şeriat gelmeden önce o sabit olmuş olurdu. Hâlbuki şeriat gelmeden önce hüküm yoktur. Mübahlık, bizzat şeriat tarafından konulmuş, şeriat geldikten sonra var olmuştur. Bu nedenle de şer’î hükümlerdendir. Ayrıca hakkında mubahlığın gerçekleştiği hükümlerin her biri için mübahlık hükmü şeriatından gelmelidir.

Mubah, şeriatın haram ve helal kılmaksızın hakkında sükût ettiği şey demek değildir. Selman-ı Farisi’den rivayet edilen şu hadise gelince, dedi ki:

سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ السَّمَنِ وَالْجَبِينِ وَالْفِرَاءِ فَقَالَ الْحَلَالُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ وَالْحَرَامُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ مِمَّا عَفَا عَنْهُ

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e erimiş yağ, peynir ve yabancı eşeği hakkında soruldu. Dedi ki: Helal, Allah’ın Kitabı’nda helal

**kıldığı, haram da Allah'ın Kitabı'nda haram kıldığı hususlardır. Hak-
kında sükût ettiği husus ise sizin için affettiğidir.**" [Tirmizi, İbni Mace]

Bu, Kur'an'da, Kur'an'ın hakkında sükût ettiği hususların mubah oldu-
ğuna delalet etmez. Zira hadiste, haram kılınan ve helal kılınan birtakım
şeylerin varlığından bahsedilmektedir. Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sel-
lem*'den sahih olarak rivayet edilen bir hadiste şöyle buyrulmaktadır:

أَلَا إِنِّي أُوتِيْتُ الْقُرْآنَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ

"Dikkat edin! Bana Kur'an ve onunla beraber benzeri verildi." [Ahmed

Bin Hanbel]

Şu hâlde [وَمَا سَكَتَ عَنْهُ] **"Hakkında sükût ettiği husus"** ile kastedilen,
vahyin sustuğu husus demektir. Aynı şekilde vahyin hakkında sustuğu
şeyden kasıt ise onun mubah olduğu anlamına gelmesi değildir. Çünkü
hadiste yer alan, [الْحَلَالُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ] **"Helal, Allah'ın helal kıldığıdır!"** ifadesi
haram kılınmayan her şeyi kapsamaktadır. **Helal** vacibi, mendubu, mu-
bahı, mekruhu kapsar. Zira **"bu helaldir"** demek, onun haram olmadığı an-
lamında doğru olmaktadır. Buna binaen [وَمَا سَكَتَ عَنْهُ] **"Hakkında sükût
ettiği husus"** ifadesi onun mubah olduğu anlamına gelmez.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüne gelince:

وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ مِمَّا عَفَا لَكُمْ

"Hakkında sükût ettiği husus sizin için affedilendir." [İbni Mâce]

وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ مِمَّا عَفَا عَنْهُ

"Hakkında sükût ettiği husus affedilmiştir." [İbni Mâce]

وَسَكَتَ عَنْ أَشْيَاءَ رُحْصَةً لَكُمْ لَيْسَ بَيْنِيَانٍ فَلَا تَبْحَثُوا عَنْهَا

**"Unutmaksızın, size rahmet olarak sükût ettiği şeyleri araştırma-
yınız."** [Beyhaki]

Bu hadislerde geçen bazı şeyler hakkında sükût ettiği ile kastedilen on-
ları helal kılmasıdır. Onları helal kılması, insanlara Allahu Teâlâ'dan bir
bağışlama ve rahmet olarak itibar edilmelidir. Çünkü onları haram kılma-
yıp helal kılmıştır. Bunun delili, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in
Saad Bin Ebi Vakkas'tan rivayet edilen şu sözüdür:

إِنَّ أَكْثَرَ الْمُسْلِمِينَ فِي الْمُسْلِمِينَ جُرْمًا مَنْ سَأَلَ عَنْ أَمْرٍ لَمْ يُحَرِّمْ فَحَرَّمَ عَلَى النَّاسِ مِنْ أَجْلِ
مَسْأَلَتِهِ

**"Müslümanlar hakkında Müslümanların en büyük cürüm işleyeni,
insanlara haram kılınmayan bir şey hakkında soru sorup da o şeyin
onun sorusu üzerine haram kılınmasına sebep olan kimsedir."** [Muslim]

Yani burada vahyin haram kılmayıp sükût ettiği şey hakkında soru soran kimse kastedilmektedir. Bu hadislerde geçen [وَمَا سَكَتَ] **“sükût ettiği”** sözü haram kılmayıp sükût etmek anlamındadır. Yoksa şer’î hükmü beyan etmeden sükût etmek değildir. Çünkü Allahu Teâlâ şer’î hükmü beyan hususunda sükût etmemiştir. Bilakis her şey hakkında şer’î hükmü beyan etmiştir. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ

“Kitabı sana her şey için bir açıklama olarak indirdik.” [Nahl Suresi 89]

Buna göre mubah, şeriatın hakkında sustuğu değildir. Bilakis **mubah**, şeriatın hükmünü mubah olarak açıkladığı husustur.

Şeriatın hakkında sustuğu şey, onu haram kılmaması yani helal kılmasıdır. Onun içerisine vacip, mendup, mubah ve mekruh girer. Mubah ile ilgili hükümlerden her bir hüküm hakkında onun mubah olduğuna dair bir delil gelmiştir. Örneğin avlanmanın mubahlığı, Allahu Teâlâ’nın şu sözünde gayet açıktır:

وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا

“İhramdan çıktığınız zaman avlanın.” [Maide Suresi 2] Cuma namazından sonra dağılmanın mubahlığı Allahu Teâlâ’nın şu sözünde gayet açıktır:

فَإِذَا فُضِّبَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا

“Artık namaz kılındığında dağılın.” [Cuma Suresi 10] Alışverişin mubahlığı da Allahu Teâlâ’nın şu ayetinde açıktır:

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

“Allah, alışverişi helal kıldı.” [Bakara Suresi 275]

İcara, vekâlet, rehin verme, vb.nin mubahlığı kendi delillerinde açıktır. Buna göre mubahlık, şer’î bir hükümdür, tespiti ona delalet eden şer’î bir delille olmalıdır.

VAZ'Î HİTABI

Varlık âleminde meydana gelen fiiller hakkında Şâri'nin hitabı gelip iktiza ve tahyir bakımından fiillerin hükümlerini açıklamıştır. Yine gelen Şâri'nin hitabı, bu hükümlerin gerçekleşmesi veya tamamlanmasının kendisine bağlı olduğu hususlardan gerekli olanları da belirlemiştir. Yani şer'î hükmün gerektirdiği hususu ortaya koymuştur.

Şâri'nin hitabı; iktiza ve tahyir ile geldiği gibi iktiza ve tahyirin gerektirdiği şeyle de gelmiştir. O da şöyle olmaktadır: Bir hususu sebep veya şart veya mâni veya sahih-batıl veya azimet-ruhsat kılmasıdır. İktiza ve tahyir hitabı hükümler olarak insanın fiilini çözüme kavuşturduğuna göre, vaz'î hitabı da bu hükümleri ve bunlarla ilgili hususları çözüme kavuşturmaktadır. Şu hâlde iktiza ve tahyir hitabı insanın fiiline ait hükümlerdir. Vaz'î hitabı ise bu hükümlere ait hükümler olup onlara belirli vasıflar kazandırır. Vaz'î hitabının bu konumda olması onu insan fiilleri ile alakalı olmaktan çıkarmaz. Çünkü bir şeyle ilişkili olanla ilişkilendirilen, o şeyle de ilişkilidir.

Buna göre zorunluluk hâli, ölü eti yemenin mubahlığına sebep olmaktadır, günaha düşme korkusu cariye ile nikâhlanmanın mubahlığına sebeptir, idrarı tutamamak abdestli iken idrarın çıkması hâlinde namaz için abdest yenileme farzîyetinin düşmesine sebeptir, (daha doğrusu namaz esnasında çıkmış olsa da her namaz için bir tek abdest yeterlidir) güneşin zevali/tam tepeden batmaya doğru yüz tutmuş olması, batması veya fecrin doğması namazların edası, farzîyeti için bir sebeptir. Bütün bunlar vb. hükümle ilgili olarak Şâri'nin hitabından hususlardır. Yani ölü eti yemenin mubahlığı, cariyeyle nikâhlamanın mubahlığı, idrarın çıkması hâlinde her namaz için abdest alma farzîyetinin düşmesi, namazın edası farzîyeti hükümleriyle ilgili olarak Şâri'nin hitabıdır. Bundan dolayı sebep, vaz'î hitabındandır.

Zekâtın farzîyetinin sebebi olarak bir tam yılın geçmesinin şart olması, buluşa ermenin teklifte mutlak olarak bir şart olması, rasullerin gönderilmesinin sevap ve ikabta şart olması, (malı) teslim kudretli olmanın alışverişin sıhhatinde şart olması, rüşte ermenin yetimin malının kendisine teslim edilmesinde şart olması... bütün bunlar Şâri'nin hükümle ilgili hitabındandır. Bundan dolayı şart, vaz'î hitabındandır.

Hayız hâlinin cinsi münasebete, Kâbe'yi tavaf etmeye, namazların farzîyetine ve oruç tutmaya, deliliğin ibadetleri yapmaya ve tasarruflarda

bulunmaya engel olması vb. hususların her biri hükümle ilgili Şâri'nin hitabındandır. Bundan dolayı mâni vaz'î hitabındandır.

Ayakta durmaktan âciz hastaya oturarak namaz kılma ruhsatının/izininin verilmesi, yolcunun Ramazan'da orucunu yemesinin caiz olması, ikra-ı mulci ile zorlanan kimseye küfür sözlerini söylemesinin caiz olması gibi hususların her biri de hükümle ilgili Şâri'nin hitabındandır. Bu hükümler, oturarak namaz kılmak, Ramazan'da oruç tutmamak ve küfür sözlerini söylemektir. Bundan dolayı ruhsatlar vaz'î hitabındandır.

Bu dört husustan da kolayca anlaşılıyor ki Şâri'nin hitabı hükmü getirdiği gibi bu hükümle ilgili hususları da getirmiştir.

Kullar namaz sıfatıyla namaz, oruç sıfatı ile oruç, cihad sıfatı ile cihad gibi genel olarak konulmuş hükümlerde amel etmeye zorlanırlar. Bu hükümler hakkındaki vaz'î hitap, bunların genel olarak konulmuş hükümler olması ve kulların onunla amel etmeye zorlanmaları bakımından vasıflandırılmalarıdır. Bu genel konuluş ve kendisine zorunlu kılınış azimet olarak isimlendirilir. Onun için azimetler vaz'î hükümlerdendir. Azimetler ve ruhsatlar aynı gruptan sayılırlar. Çünkü azimetler asıldır, ruhsatlar ise azimetlerden bir parçadır. Dolayısıyla azimetler ve ruhsatlar vaz'î hitaptandırlar.

Amelin dünyada neticeleri ile alakalı olan hususa gelince vaz'î hitabı bu neticeler bakımından ortaya çıkmaktadır. Örneğin rükünlerinin tamamı oluştuğunda namaz, tüm şartları oluştuğunda alışveriş, şer'î şartları tamamlandığı zaman şirket sahihtir deriz. Bu, hükmün konulması bakımından değil, hükmün edası bakımından hüküm için bir vasıftır. Şâri bunu böyle getirmiştir. Bundan dolayı alışveriş ve namaz sahih sayılmıştır.

Aynı şekilde alışveriş "*icaptan*" yoksunsa namazın "*rükûsu*" veya şirkette "*kabul*" yoksa bunlar o zaman batıl sayılırlar. Bunların batıllığı hükmün teşrisi bakımından değil, edası bakımından hüküm için bir vasıftır. Şâri bunu böyle getirmiş ve onları batıl saymıştır.

Bu nedenledir ki sıhhat ve butlan/batıllık birlikte bir gruptur. Çünkü her ikisi hakkında Şâri'nin hitabı tek bir hükümle ilgilidir; sahihlik ya da batıllık. Çünkü sıhhat asıl, butlan ise sıhhat hükümlerinin neticeleridir. Bu nedenle de sıhhat ve batıllık tek bir gruptur.

İşte vaz'î hitabı budur. Vaz'î hitabı hükmün gerektirdiği bir hususla alakalı olup şu beş kısma ayrılır: Sebep, şart, mâni, sıhhat-butlan-fesad, azimetler-ruhsatlar.

Sebeb

Sebeb, usûlcülerin ıstılahında hükmün teşri için değil, hükmün varlığı için belirleyici olmak üzere güneşin zevalinin namazın varlığını bildiren bir işaret kılınması gibi semî delilin delalet ettiği açıkça belirlenmiş sıfatlardır.

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ

“Güneşin batıya yönelmesinden... namaz kıl.” [İsra Suresi 78] ayeti ile Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözü gibi:

إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ وَوُصِّلِي

“Güneş tam tepeden batıya doğru kaymaya başladığında namaz kılın.” [Beyhakî, Ebu Davud] Bu ayet ve hadiste geçen [زَالَتِ الشَّمْسُ] “güneşin zevali” o vakit namazının farziyetine işaret değildir.

Aynı şekilde [صُومُوا لِرُؤْيَيْهِ] “hilalin görülmesi” Ramazan orucunun varlığını belirleyici/bildiren bir işaret kılınmıştır. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

“İçinizden kim (Ramazan) ayna şahit olursa oruç tutsun.” [Bakara Suresi 185]

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* de şöyle demiştir:

صُومُوا لِرُؤْيَيْهِ

“(Hilali) görünce oruç tutun.” [Ahmed Bin Hanbel]

Böylece sebep, hükmü vacip kılan değil sadece varlığını bildirendir. Hükmün gerektirdiği bir hikmete binaen şer’î hüküm için şer’an konulan husus, sebebin vakıası olmaktadır. Nisabın hasıl olması zekâtın varlığına sebeptir. Şer’î akitler, intifa/yararlanmanın ve mülkiyeti intikal ettirmenin/başkasına geçiş yaptırmanın mubahlığına sebeptir. Hüküm, zekâtın farz oluşudur; nisap miktarının hasıl olması ise varlığını belirtmek maksadıyla bu hüküm için şer’an konulan bir husustur. İntifanın veya mülkiyeti intikal ettirmenin mubahlığı bir hükümdür, akitler ise varlığını belirtmek maksadıyla bu hüküm için şer’an konulan husustur.

Sebepler, teklif eden tarafından gelen hükmün varlığını mükellefe bildirmek için Şâri’nin koyduğu işaretlerdir. Zira Şâri, mükellef için şer’î hükmü koyup mükellefi onunla sorumlu kılmıştır. Aynı zamanda bu hükmün varlığına delalet eden emareler de koymuştur. İşte bu işaretler şer’î sebeplerdir. Böylece sebep; bildiren, hükmün varlığını belirleyendir.

Sebeup, hükmün bizzat kendisini ve sıfatını belirten değildir. Sebebin anlamı ancak hükmün varlığını belirleyen olmaktır. Çünkü hükmü farz kılan husus hüküm hakkında gelen delildir. Delilin delalet ettiği bu hükmün varlığını bildiren husus ise sebeptir.

Sebeup, illetten farklıdır. Zira illet, hükmün kendisinden dolayı var olduğu husustur. Hüküm ondan dolayı konulmuştur. İlet, hükmün konuluş sebebidir. İlet hükmün varlığı için değil teşri/konulması için bir sebeptir. İlet, hükmün delillerinden bir delildir. Onun durumu hükmün konulmasında nassın konumu gibidir. İlet hükmün varlığının işareti değildir. Bilakis illet, hükmün konulması için belirleyici bir işarettir.

Bu nedenledir ki cuma namazı vakti, “*namazdan alıkoymak*” şu ayetlerden çıkarılmış bir illettir:

إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ

“Cuma günü namaza çağrıldığınızda alışverişi bırakıp Allah’ın zikrine koşunuz.” [Cuma Suresi 9]

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ

“Namaz kılındığında yeryüzüne dağılınız.” [Cuma Suresi 10]

Bu ayetlerden “*namazdan alıkoyan husus*” hükmü teşri edildi. Bu hüküm cuma vaktinde alışverişin haram olmasıdır. Onun için bu, sebep değil illettir. Bu [ذُلُوكِ الشَّمْسِ] “**güneşin batıya doğru yönelmesi**” gibi değildir. Zira [ذُلُوكِ الشَّمْسِ] “**güneşin batıya yönelmesi**” illet değildir. Çünkü öğle namazının hükmü ondan dolayı konulmamıştır. Güneşin batıya yönelmesi ancak öğle namazı hükmünün varlığına işarettir.

Şart

Şart; şart koşulan hususun veya hükmün gerektirdiği konuda şart koşulduğu hususu tamamlayıcı bir vasıftır. Paranın zekâtında, üzerinden bir yılın geçmesi, nisap mülkiyetini tamamlayan bir husus ve zekâtın farz olabilmesi için aranan bir şarttır. Böylece “*bir yılın geçmesi*” şart koşulanın gerektirdiği hususlardan olmaktadır.

Muhsan yani sahih bir nikâh ile evlenmiş olmak, zina eden erkeğe recm cezasının uygulanmasında zina eden erkeğin vasfını tamamlayan bir husustur.

Muhsan, zina eden erkeğe recm cezasının vacip olması için gerekli bir şarttır. Buna göre muhsan olmak, şart koşulanın gerektirdiği hususlardan olmaktadır.

Abdest, hükmün gerektirdiği hususta namaz fiilini tamamlayıcıdır. Namaz için abdest şarttır. Abdest, şart koşulan bu meselede hükmün gerektirdiği hususlardandır.

Setru'l avret/avret mahallinin örtülmesi, hükmün namaz için gerektirdiği hususlarda, namaz fiilini tamamlayıcıdır. Setru'l avret, namazda şarttır ve hükmün, şart koşulan hususta gerektirdiğindedir. Diğer şartlar da böyledir.

Şart, meşruttan/şart koşulandan başka bir şeydir. Çünkü şart, meşrutun parçalarından bir parça değil onu tamamlayan bir vasıftır. Böylelikle şart rükûndan farklı olmaktadır. Çünkü rükûn bir şeyin yapısından bir parçadır. Ondan kopuk değildir. Rükûnün şeyden başka olduğu ya da benzeri olduğu söylenemez. Çünkü rükûn, onun parçalarından bir parçadır. Şartın şeyden başka ve aynı zamanda onu tamamlayıcı olması kaçınılmazdır.

Şart *"Yokluğu, yokluğu gerektiren, varlığı ise varlığı gerektirmeyen husustur."* şeklinde tarif edilmiştir. Bu, netice bakımından şartı açıklamaktadır. Şartla meşrut ilişkisi, sıfatla sıfatlanan ilişkisi gibidir ve sıfat olmadığına sıfatlanan olmaz. Fakat sıfat olduğu hâlde sıfatlanan olmayabilir. Şart da böyledir. Taharet olmadığına namaz olmaz. Fakat taharet bulunmasına rağmen namaz olmayabilir.

Şart sadece teklifi hükme has değildir. Bilakis bazen teklifî hükümde bazen de vaz'î hükümde söz konusu olabilir. Zira bazı şartlar vardır ki teklifi hitaba aittir. Mesela taharet, setru'l avret, elbisenin temizliği bütün bunlar namazın şartlarından. Bazı şartlar da vardır ki vaz'î hitabıyla ilgilidir. Mesela zekâtta bir tam yılın geçmesi, zinada recm için muhsan olma hâli, el kesmede malın saklanması hâli şartları sebep için şartlardır.

Bütün bunlar şartlar olarak itibara alındığında şartın tarifine uygun düşmektedir. Bunların tamamı haklarında delil geldiği için şeriata göre şartlıdır. Ancak birinci kategorideki şartlar hüküm için şartlıdır. İkinci kategorideki şartlar ise hükmün gerektirdiği hususlarda hüküm için konulan şartlardır.

Alışveriş, şirket, vakıf vb. oluşumların şartları gibi sözleşmelerde yer alan şartlar da şer'î şartlar kapsamına girer.

Ancak bu şartlar, teklifî hüküm ve vaz'î hüküm şartları gibi değildir. Zira teklifî hüküm ve vaz'î hükmü ile ilgili şartlarda bir şartın şart sayılabilmesi için ona delalet eden bir şer'î delilin bulunması gerekir. Fakat bu

sözleşme şartlarının şeriatın belirlediği hususlara ters düşmemesi şart koşulur. Yani şer'î hükmün ve vaz'î hükmün şartlarının şart sayılabilmesi için şer'î delilin ona delalet etmesi zorunlu iken sözleşme şartlarında durum böyle değildir. Sözleşme şartlarını şeriatın getirmesi zorunluluğu yoktur. Bilakis sözleşme yapan iki tarafın istedikleri hususu şart koşmaları caizdir. Fakat sözleşme yapan iki tarafın ya da onlardan birinin şeriatın belirlediği hususlara ters bir şart koşması caiz değildir. Şu hâlde sözleşmelerde şart koşulan şartların şer'î delilin getirmiş olması şart koşulmaz; şeriata muhalif olmamaları zorunludur.

Bu hususta şu hadisler geçmiştir:

مَا بَالُ رَجَالٍ يَشْتَرُونَ شُرُوطًا لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللَّهِ مَا كَانَ مِنْ شَرْطٍ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَهُوَ بَاطِلٌ وَإِنْ كَانَ مِائَةً شَرْطٍ قَضَاءُ اللَّهِ أَحَقُّ وَشَرْطُ اللَّهِ أَوْثَقُ

“Birtakım adamlara ne oluyor ki Allah'ın Kitabı'nda olmayan şeyleri şart koşuyorlar. Allah'ın Kitabı'ndan olmayan şart batıldır, yüz tane olsa da. Zira Allah'ın hükmü en doğru olandır. Allah'ın şartı en güvenli olandır.” [Buhari]

[لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللَّهِ] ***“Allah'ın Kitabı'nda olmayan”*** ifadesinin anlamı, Allahu Teâlâ'nın Kitabı'nda olana muhalif olmasıdır. Yani Allahu Teâlâ'nın hükmünde olması ve hükmünün gereğince olması değildir. Çünkü Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şartların koşulmasına mutlak olarak sınırlı getirmeksizin izin vermiştir. Allahu Teâlâ'nın hükmüne muhalif olanın ise batıl olduğunu açıklamıştır. Böylece Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* [لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللَّهِ] ***“Allah'ın Kitabı'nda olmayan”*** şeyi olumsuz sayarken şartların koşulmasını nehyetmemiştir. Zira Allahu Teâlâ'nın Kitabı'nda olmayanı olumsuz saymanın manası, Allahu Teâlâ'nın Kitabı'nda olana muhalif olanı olumsuz saymaktır.

Yukarıda geçen hadisin metni Buhari'de şöyledir:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ جَاءَتْنِي بَرِيرَةُ فَقَالَتْ كَاتِبْتُ أَهْلِي عَلَى تِسْعِ أَوْاقٍ فِي كُلِّ عَامٍ وَقِيَّةً فَأَعِينَنِي فَقُلْتُ إِنْ أَحَبَّ أَهْلُكَ أَنْ أَعِدَّهَا لَهُمْ وَيَكُونَ لِي وَلاَ يُكُونَ لِي فَعَلْتُ فَذَهَبَتْ بَرِيرَةُ إِلَى أَهْلِهَا فَقَالَتْ لَهُمْ فَأَبَوْا ذَلِكَ عَلَيْهَا فَجَاءَتْ مِنْ عِنْدِهِمْ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ فَقَالَتْ إِنِّي قَدْ عَرَضْتُ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ فَأَبَوْا إِلَّا أَنْ يَكُونَ الْوَلَاءُ لَهُمْ فَسَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَتْ عَائِشَةَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ خُذِيهَا وَاشْتَرِي لَهُمُ الْوَلَاءَ فَإِنَّمَا الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ فَفَعَلْتُ فَجَاءَتْ عَائِشَةُ ثُمَّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّاسِ فَحَمِدَ اللَّهُ وَأَثَمْتِي عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَمَا بَعْدَ مَا بَالُ رَجَالٍ

“Aişe RadiyAllahu Anhâ'dan, dedi ki: Berire bana gelip şöyle dedi: Her yıl bir ukiye ödemem koşuluyla sahibimle dokuz ukiye üzerine mukâtebe anlaşması yaptım. Bana yardımcı ol. Aişe RadiyAllahu Anhâ dedi ki: Eğer sahibin razı olursa onlara bunu hazırlarım, velâ

hakkın da bana ait olur. Berire gitti ve bu teklifi onlara anlattı. Onlar bunu reddetti. Berire onlardan ayrılıp Aişe RadiyAllahu Anhâ'nın yanına döndü. O esnada Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem oturuyordu. Berire dedi ki: O teklifi onlara anlattım. Fakat onlar bunu reddettiler ve velâ hakkının kendilerinde saklı kalmasını şart koştular. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem bunu işitti. Aişe RadiyAllahu Anhâ da durumu ona anlattı. Bunun üzerine Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Aişe RadiyAllahu Anhâ'ya şöyle dedi: Onu al ve onlara velâyı şart koş. Zira velâ köleyi azat edene aittir. Aişe RadiyAllahu Anhâ öyle yaptı. Sonra Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem kalkıp insanların arasına gitti. Allah'a hamd ve senadan sonra... Birtakım adamlara ne oluyor ki... (yukarıda geçen hadisi okudu)." [Buhari]

Bu da göstermektedir ki yasaklanan şey Allahu Teâlâ'nın Kitabı'nda var olana ve Rasulü'nün Sünneti'ne muhalif şart koşmaktır. Yoksa bu hadis, şartın Allahu Teâlâ'nın Kitabı'nda ve Rasulü'nün Sünneti'nde yer alması gerekliliğine delalet etmemektedir.

Buna binaen sözleşme şartlarında şeriatın nasslarından herhangi bir nassa veya şer'î delili olan herhangi bir şer'î hükme yani şeriata muhalif olmamaları şart koşulur. Mesela şeriat velâ hakkını köleyi azat eden kimseye tanımıştır. Bu durumda köle satışında velâ hakkını şart koşmak doğru olmaz. Zira şart geçersizdir, dikkate alınmaz ve satış sahih olur.

Mesela *"Bu şeyi sana peşin olarak 1000'e, veresiye olarak da 2000'e sattım."* demen sahih değildir. Zira bu satış tek satıştır ve içerisinde birbirinden farklı maksatlı iki şarta yer vermektedir. Bu şart batıldır ve bu nedenle satış da batıldır. Çünkü Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmaktadır:

لَا يَجِلُّ سَلْفٌ وَبَيْعٌ وَلَا شَرْطَانِ فِي بَيْعٍ

"Selef ve satışı bir arada bulundurmak ile aynı satışta iki şart helal değildir." [Nesei]

Mesela bir kişi, başka birine mal satarken bu malı başkasına satmamasını şart koşarsa buradaki şart geçersizdir, dikkate alınmaz, alışveriş ise sahihtir. Çünkü bu şart akdin gereğine ters düşmektedir. Akdin gereği ise satılan malın mülkiyetine ve tasarrufuna sahip olmaktır. Bu durumda şart şer'î hükme muhalif olur.

Böylece ister şer'î bir nassa ister ise şeriatın getirdiği şer'î bir hükme ya da vaz'î hükümlerinden bir hükme muhalif olsunlar şeriata muhalif olan şartlar kesinlikle dikkate alınmazlar.

Şu kesin bir husustur ki Allahu Teâlâ'nın Kitabı'nda yer alan bir hususa veya şer'î bir hükme ters olmadığı müddetçe şeriat Müslümanlara sözleşmelerde dilediği şartları koymasını mubah kılmıştır. Bu, Berire'nin durumu ile ilgili olarak gelen Aişe *RadiyAllahu Anhâ* hadisinde yer almaktadır.

Bir rivayette Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Aişe *RadiyAllahu Anhâ*'ya şöyle demektedir:

اشْتَرَيْهَا فَأَعْتَقِهَا وَلَيْسَتْ تَرْتُوا مَا شَاءُوا

“Onu satın al, onu azat et ve onlar diledikleri şeyleri şart koşsunlar.” [Buhari]

Bu teyit, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in [وَلَيْسَتْ تَرْتُوا مَا شَاءُوا] **“Diledikleri şeyleri şart koşsunlar.”** sözünde açıkça yer almaktadır. Bu ifade, şartlardan dilediğini şart koşmasının mubah olduğunu gösterir. Bunu Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle diyerek teyit etmektedir:

وَالْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ

“Müslümanlar, şartları yanındadırlar.” [Hâkim] Yani Müslümanlar koştukları şartlar üzeredirler. Burada şart Müslümanlara izafe edilmiştir. Ayrıca, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* sözleşmelerde Allahu Teâlâ'nın Kitabı'nda yer almayan şartların şart koşulmasını ikrar etmiştir.

Nitekim Müslim, Cabir'den rivayet ettiğine göre:

أَنَّهُ كَانَ بَيْسِيرٌ عَلَى جَمَلٍ لَهُ قَدْ أَغْبَا فَأَرَادَ أَنْ يُسَيِّبَهُ قَالَ فَلَحِقَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَعَا لِي وَضَرَبَهُ فَسَارَ سَيْرًا لَمْ يَسِرْ مِثْلَهُ قَالَ بَعْغِيهِ بُوَيْبَةَ فَلْتُ لَا تَمَّ قَالَ بَعْغِيهِ فَبِعْتُهُ بُوَيْبَةَ وَاسْتَنْتَيْتُ عَلَيْهِ حُمْلَانَهُ إِلَى أَهْلِي

“O kendisine ait devesi ile yolculuk yapmaktaydı. Güçten kesilince onu serbest bırakmak istedi. Cabir dedi ki: Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem bana yetişti ve bana dua etti. Deveye vurdu. Bunun üzerine deve misli görülmemiş biçimde hızlı hızlı yürümeye başladı. Sonra bana: Onu bana sat! dedi. Ben de onu sattım. Yükünü istisna ettim.”

[Muslim]

Bu hadiste yer alan [وَاسْتَنْتَيْتُ عَلَيْهِ حُمْلَانَهُ] **“yükünü istisna ettim”** satışta bir şart koşmaktır.

Süfeyne Ebu Abdurrahman'dan rivayette dedi ki:

أَعْتَقْتَنِي أُمَّ سَلْمَةَ وَاشْتَرَطْتُ عَلَيَّ أَنْ أَحْذِمَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Ümmü Seleme beni, Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e hizmet etmem koşuluyla azat etti.” [Ahmed Bin Hanbel] Bir başka lafızda ise şöyle dedi:

كُنْتُ مَمْلُوكًا لِأُمِّ سَلَمَةَ فَقَالَتْ أُعْتِقُكَ وَأَشْتَرُ بِكَ عَلِيَّ أَنْ تَحْدُمَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا عَشَيْتَ فَقُلْتُ وَإِنْ لَمْ تَشْتَرِطِي عَلِيَّ مَا فَارَقْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا عَشَيْتُ فَأَعْتَقْتَنِي وَأَشْتَرَطْتُ عَلِيَّ

“Ben Ümmü Seleme’nin kölesiydim. Dedi ki: Seni yaşadığın müddetçe Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e hizmet etmen koşuluyla azat ediyorum. Dedim ki: Bana şart koşmamış olsan bile ben yaşadığım müddetçe Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’den ayrılmam. Bunun üzerine beni şart koşarak azat etti.” [Ebu Davud]

İşte böylece şartlarını insanların koştığı, şartları şeriat tarafından belirlenmemiş birçok olay meydana gelmiştir. Ancak konulan her şartın Allahu Teâlâ’nın Kitabı’na ve şeriatın hükümlerinden herhangi bir hükme muhalif olmaması kaydı vardır. Şartta helali haram, haramı helal kılması şartı da vardır. Çünkü Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur:

وَالْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ إِلَّا شَرْطًا حَرَّمَ حَلَالًا أَوْ أَحَلَّ حَرَامًا

“Helali haram, haramı helal kılan şart dışında Müslümanlar şartları üzeredirler.” [Tirmizi]

Mâni

Mâni/engel; hükmün ve sebebin mânişi şeklinde olur.

Hükmün mânişi; varlığı, hükmün gerektirdiğinin aksini zorunlu kılan belirlenmiş bir vasıftır. Mesela düşmanca kasıtlı öldürme, katil çocuk için babasının mirasına mânidir. Hâlbuki evlatlık, mirası gerektirir.

Sebebin mânişi; varlığı, sebebin gerektirdiğinin aksini zorunlu kılan belirlenmiş bir vasıftır. Mesela nisap miktarını tamamlamış olmasına ve üzerinden tam bir yılın geçmesine rağmen borcun varlığı, zekâtın vacip olmasına mânidir. Çünkü borç, tamamlayıcı sebep olan nisabın varlığına mânidir.

Zira nisap (sebepe), üzerinden tam bir yılın geçmesi ile zekâtın farziyetini gerektirmektedir. Borç (mâni), sebebin gerektirdiğinin aksini gerektirmektedir. Yani nisap olmasına ve üzerinden tam bir yılın geçmesine rağmen zekâtın farz olmamasını gerektirmektedir. Sebebe mâni olan borç ise nisabın bozulduğu çok borçtur.

Mâniler iki kısma ayrılırlar: Birincisi; hem talebi hem de edayı engelleyenlerdir. İkincisi ise talebe mâni olurken edaya mâni olmayanlar.

Birincisi; uyumak veya delirmekle aklın gitmesi gibi hem talebi hem de edasını engelleyen mânidir. Bu tür mâni, namaz, oruç, alışveriş gibi hükümlerin hem talebini hem de edasını engeller. Zira bu, aslı itibarıyla talebe engeldir. Çünkü akıl, mükellefin filleri ile ilgili hitapla alakalı olduğundan şarttır. Çünkü akıl, teklifin menatıdır/dayanağıdır.

Hayız ve nifas da bu tür mânidendir. Hayız ve nifas, namaza, oruca, mescide girmeye mânidir. Hem edası yönünden hem de talebin aslından dolayı mânidir. Çünkü hayızdan ve nifastan temizlenmiş olmak; namaz kılmak, oruç tutmak ve mescide girmek için şarttır. Aklın gitmişliği, hayız ve nifastan birinin varlığı hem talebe hem de edasına mânidir.

Talebi engelleyip edasını engellemeyen hususlara gelince; Cuma namazı açısından dişilik, oruç açısından ise buluğa ermek gibi hususlardır. Dişilik Cuma namazı talebine engeldir. Çocuk olmak ise namaz ve oruç talebine engeldir. Çünkü Cuma namazı kadına farz değildir. Namaz ve oruç çocuğa farz değildir. Fakat kadın Cuma namazını kılsa çocuk namaz ve oruç tutarsa sahih olur. Çünkü buradaki mâni; talepten mânidir, edadan mâni değildir. Aynı şekilde yolculuk oruç ve namazların tamamlanması talebine mânidir. Fakat yolcu oruç tutup, namazını kısaltmayıp tamamlarsa caizdir. Çünkü burada mâni; talebe mânidir, edaya mâni değildir. Ruhsat sebeplerinin tamamı böyledir; talebe mânidir, edaya mâni değildir.

Sihhat - Butlan - Fesad

Sihhat, Şâri'nin emrine uygunluktur. Sihhat kelimesi ile amelin dünyadaki neticelerinin gerektirdiği hususlar kastedilir. Aynı şekilde bu ifade ile amelin ahiretteki sonuçları da kastedilmektedir.

Namazın rükün ve şartları namaz kılan tarafından eda edildiğinde namaz sahih olur. Mükellefin borçtan, sorumluluktan kurtulması ve hükmün üzerinden düşmesi anlamında "*Namaz sahihtir.*" denir.

Alışverişin tüm şartları ile yapılması durumunda alışveriş sahih olur. Mülkiyetin şeriata göre gerçekleşmesi, mülk edinilende tasarruf ve faydalanma mubahlığının sağlanmış olması anlamında "*Alışveriş sahihtir.*" denir.

Bunlar amelin dünyadaki neticeleri açısından dır. Amelin ahiretteki neticeleri açısından da namazın ahirette sevap kazandıracağı ümidi ile "*Bu namaz sahihtir.*" denir. Alışveriş ile ilgili olarak Şâri'nin emrine bağlanmaya niyet etmek, alışverişin emir ve nehyin gereğine göre olmasını

kastetmek sevabı gerektirdiğinden “*Bu alışveriş sahihtir.*” denir. Zira bu niyet ve kasıtle yapılan amele, Allahu Teâlâ'nın hükmü ile kayıtlı olmaya ve ona bağlanmaya binaen ahirette sevap beklenir. Ancak amelin neticesinin ahiretteki gerektirdiği hususlar, sadece ibadetlerde dikkate alınmaktadır. İbadetler dışında kalan hususlarda ise genelde dikkate alınmazlar. Amelin neticelerinin dikkate alınmasının namaz, oruç, hac vb. ibadetler kapsamına giren konularla sınırlandırıldığı, muamelatta, doğruluk gibi ahlakla ilgili hükümlerde ve ukubatta/cezalarda dikkate alınmadığı gözlemlenmektedir.

Sihhat ile ilgili baskın görüş budur. Bunun içindir ki sihhat ile ilgili olarak çoğunlukla zimmetten kurtarması, sorumluluğun yerine getirilmesi bakımından amelin neticelerinin dünyadaki sonuçlarıdır.

Fakat ibadetler dışında kalan konularda sıhhaten kastedilen, helal olmasıdır. Butlan ise haram demektir. Muamelatta sıhhat helal anlamına gelir. Yani faydalanmanın mubah olmasıdır. Butlan ise haram anlamına gelir yani faydalanmanın haram olmasıdır. Haramlılık ise hem dünyada hem de ahirette cezayı gerektirir. Kim bir batıl sözleşme ile bir mal sahibi olursa bu mal haram olur ve faili ahirette cezaya müstehak olur.

Butlan sıhhatin karşıtıdır. Şâri'nin emrine uygun olmamak demektir. Butlan kelimesi ile amellerin neticelerinin dünyada müspet bir sonuç gerektirmemesi, ahirette ise azabı gerektirmesi kastedilir. Amelin mükâfat dışı olması, zimmetten kurtulmaması, sorumluluğun yerine getirilmemesi ve mükellefin üzerinden hükmün düşürülmemesi anlamına gelir. Rükünlerinden biri terk edildiğinde namaz batıl olur. Sihhat şartlarından birini kaybettiği zaman şirket batıl olur. Örneğin mudarib ortak sıfatı ile iki kişi bankaya para koyup, sonra da bankadaki parayı kullanarak ticaret yapması için vekil tayin ederek kazancı aralarında eşit bölüştüklerinde bu şirket batıl olur. Çünkü emek ortaklığı üzerine icap ve kabul gerçekleşmediğinden şirket oluşmamıştır. Emek ortaklığı üzerinde icap ve kabulün gerçekleşmesi, şirket sözleşmesinin tamamlanmasının şartıdır. Onun için bu şirket batıldır, vekilin tasarrufu da batıldır. Çünkü mudarib ortak bu niteliği nedeni ile ortak kabul edildiğinden tasarrufta bulunma ve vekil tayin etme hakkına sahip değildir. Bu nedenle de sözleşme batıldır. Bu sözleşme tıpkı gebe devenin karnındaki yavrunun satılması gibi yasaklanmış satışa benzemektedir.

Butlanlık, üzerinden faydalanmayı haram kılar ve ahirette de cezayı gerektirir. Bunun içindir ki dünyada sonuçları olduğu gibi bu sonuçlar nedeniyle ahirette de sonuçları vardır.

Fesad ise butlandan farklıdır. Çünkü butlan, aslı bakımından Şâri'nin emrine uygun olmamaktadır. Yani gebe devenin karnındaki yavrunun satılması gibi aslının yasak olması ya da fiilin aslını tümünden ihlal eden şartı ihtiva etmesidir. Fesad ise böyle değil, aslı itibarıyla Şâri'nin emrine uygundur, fakat niteliği, -aslı ihlal etmemekle beraber- Şâri'nin emrine muhaliftir. İbadetlerde fesadın varlığı düşünülmez. Çünkü ibadetlerin şartları ve rükünleri incelendiğinde tamamının asılla alakalı olduğu görülür.

Fesadın varlığı ancak muamelatta ve sözleşmelerde düşünülebilir. Örneğin gebe devenin karnındaki yavrunun satılması, esas itibarıyla batıldır. Çünkü aslı yasaklanmıştır.

Bunun hilafına bir durum olan, şehirlinin bedeviye yaptığı satış ise bedevinin fiyat hakkındaki bilgisizliği nedeni ile fasittir. Bu durumda bedevinin pazar fiyatını gördüğünde bu satışı kabullenme veya feshetme hakkı vardır. Örneğin anonim şirket esas itibarıyla batıldır. Çünkü anonim şirket, emek ortağı kabulünden yoksundur. Bu ise asıl ile alakalı bir şartın olmaması demektir. Ortakların malı hakkında bilgisizliğin söz konusu olduğu şirkette ise durum böyle değildir. Bu şirket fasittir. Mal bilindiği zaman şirket sahih olur. Yani ortakların malı beyan etmeleri gerekir ve böylece şirket tamam olur.

Azimet ve Ruhsat

Azimet, hükümlerden genel olarak konulan ve kendisi ile amel edilmesinde kulları bağlayıcı olan husustur. Ruhsat ise azimet hükmü baki kalmak sureti ile bir özürden dolayı azimeti hafifletmek için konulan hükümlerdendir ve kendisi ile amel etmekte kulları bağlayıcı değildir. Örneğin oruç tutmak azimettir, hastanın oruç tutmaması ise ruhsattır. Abdestte azaların yıkanması azimettir. Yaralı veya kırık bir uzvun meshedilmesi ise ruhsattır. Namazın ayakta kılınması azimettir. Acziyet hâlinde oturarak namaz kılmak ise ruhsattır.

Azimet genel olarak konulan husustur. Mükelleflerden yalnızca bir kısmına tahsis edilmez. Azimetle amel etmekle başka bir şey ile amel etmek arasında seçenek de yoktur. Sadece kendisi ile amel edilmede bağlayıcıdır.

Ruhsat ise bir özürden dolayı aniden ortaya çıkan durumlarla ilgili olarak konulan husustur. Özür bulunduğu sürece ruhsat geçerlidir. Özür ortadan kalktığında geçerli değildir. Ruhsat yalnızca bu özürlü mükelleflere hastır. Buna göre, bir nassın genelliğinden istisna edilen hüküm ruhsat sayılmaz, bilakis o azimettir. Aynı şekilde bazı durumlara tahsis edilen hüküm de ruhsat değil, azimettir. Çünkü bu durumlar özür değildir.

Örneğin kocası ölen kadının iddeti dört ay on gündür. Kocası ölen hamile bir kadının iddeti ise doğum yapıncaya kadardır ve bu hüküm, nassın genelliğinden istisna edilmiştir. Böylece ruhsat olmaz. Aynı şekilde bir satış, şartları oluşmuş ve yasaklanan bir satış değilse sahihtir. Fakat sahtekârlık yoluyla yapılan satış, şartlarını bünyesinde taşıyor olsa da fasit bir satıştır. Sahibi bu satışta serbesttir. Fakat bu, ruhsat değildir.

Tamamen teslim alınmamış bir şeyin satışı batıldır. Henüz teslim alınmamış hayvanın satışı ise sahihtir. Fakat bu ruhsat değildir. Bu nedenledir ki selem/para peşin, mal veresiye olan satış, arâyâ/taze hurmanın altında iken tahmin yoluyla satılması, müsâkât/bağ-bahçenin sulanıp bakımının yapılmasına mukabil ürünün belli bir miktarına sahip olma, vb. sözleşmeler azimettir, ruhsat değildir.

Aynı şekilde bütün mubahlar ruhsat değil, azimettir. Buna göre *“kulların, kendisi ile amel edilmesinde bağlayıcı olmasından”* kastedilen; ister vacip, ister mendup, ister mubah, ister haram veya mekruh olsun hüküm gereğince amel etmektir. Görmez misin ki; ölü eti yemek haramdır ve zaruret hâlinde olan kimsenin yemesi ise caizdir. Bu ise ruhsattır. Dolayısıyla bu bizzat amelin kendisini yapmak değil, hükümle amel etmektir. Arâyâ hakkında Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu hadisine gelince:

أَرْحَصَ فِي بَيْعِ الْعَرَايَا

“Arâyâ satışı hakkında size ruhsat veriyorum.” [Buhari]

Bu ifade ile kastedilen; sözlük anlamı olan *“o size kolay kılınmıştır”* demektir. Allahu Teâlâ'nın insanlar için kolaylaştırmış olduğu tüm sözleşmeler böyledir. Bunlar azimettir ve bu tür sözleşmeler, özür gittiği zaman istisna edilen hususu da gideren, bir özürden dolayı yasak olan bir asıldan istisna edilmemişlerdir. Bilakis bu tür sözleşmeler, kullara kolaylık olarak meşru kılınmıştır. Hüküm olarak konuluşları geneldir ve süreklidir.

Fakat ayakta namaz kılmaya güç yetiremeyen veya meşakkatle ayakta duran kimse namazı oturarak kılar. Rükünlerinden biri eksik olsa da o kişi ayakta durmaya zorlanmaz, bu bir ruhsattır. Bu durumda çocuklarına

yedirmek için ağaçlarında taze hurmaları tahmin yoluyla satın alan kim-
senin durumu arasında fark vardır. İkinci durum ruhsat değildir. Çünkü
bu ikinci durum özürden dolayı istisna edilmemiştir. Bilakis yaş ve kuru
hurmanın karışık olarak satılmasının caiz olduğu bir hâldir. Bu her ne ka-
dar istisna kılınmış bir hâl olsa da bir özürden dolayı konulmadığı için
ruhsat olmaz. Bu özürlerden dolayı değil insanlara kolaylık olarak konu-
lan hususlardandır. Dolayısıyla ruhsat değildir.

Ruhsatın şeriata göre ruhsat sayılabilmesi için ona delalet eden bir
şer'î delilin olması kaçınılmazdır. Ona delalet eden bir şer'î delil yoksa o
ruhsat sayılmaz. Zira ruhsat Allahu Teâlâ'nın bir özürden dolayı koymuş
olduğu bir hükümdür. Özür ise hükmün konuluş sebebidir. Dolayısıyla
özre delalet eden bir şer'î delilin olması da kaçınılmazdır. Diğer taraftan
ruhsat da şer'î sebeplendendir. Bizzat kendisi vaz'î hükümlerinden bir hü-
kümdür.

Ruhsat, Şâri'nin kulların fiilleriyle ilgili vaz'î hitabıdır. Mademki o
Şâri'nin hitabıdır, o hâlde ona delalet eden bir şer'î delilin olması da kaçını-
lmazdır.

Körlük, topallık ve hastalık cihada katılmama konusunda özürlerdir.
Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ

**“Köre vebal yoktur, topala vebal yoktur, hastaya da vebal yok-
tur.”** [Fetih Suresi 17]

Yolculuk, Ramazan'da orucu bozmaya bir özürdür. Allahu Teâlâ şöyle
buyurmaktadır:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

**“Sizden her kim hasta ya da yolcu olursa o günler sayısınca başka
günlerde oruç tutsun.”** [Bakara Suresi 184]

Unutma, hata, zorlanma; sahibi bir harama düştüğünde günahı kaldı-
ran özürlerdir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

إِنَّ اللَّهَ وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتَكْرَهُوا عَلَيْهِ

**“Ümmetimden hata, unutma ve üzerinde zorlandıkları hususlar
(dan dolayı hesaba çekilme) kaldırıldı.”** [İbni Mace]

Hakkında bilgi olunmayan bir konudaki cehalet özür sayılır. Çünkü;
Muaviye Bin Hakem namazdayken aksıran birine “*yerhamukeAllah*” diye
cevap verdi. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bunu işitti. O namaz

bittikten sonra Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* namazda konuşmanın namazı bozduğunu ona öğretti. Zira ona şöyle dedi:

إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ

“Namazda insan sözünden bir şeyin olması doğru olmaz. Onda sadece tesbih, tekbir ve Kur’an okunması olur.” [Muslim]

Fakat namazı iade etmesini ona emretmemiştir. Bunlar, haklarında şer’î delil var olduğundan özür sayılır. Bunun gibi hükümlere ait belirli özürler olduğuna dair hakkında deliller gelmiş olan her husus özür sayılır. Hakkında delil gelmeyen hususun bir kıymeti yoktur ve kesinlikle şer’î özür sayılmaz.

Bu özürler, içinde yer alan bir illetten dolayı değil zatından dolayı özür olarak sayılmıştır. Çünkü onların özür olduklarına delalet eden şer’î delil, onların özür sayılmalarını illetlendirmemiştir. Bilakis bu hâliyle özür olarak vasıflandırmıştır. Bu özürler ise yalnızca, haklarında geldikleri hükme has/özel özürdür, her hüküm için geçerli özür değildir. Bunun içindir ki mesela körlük cihadı terk etmek için özürdür, namazı terk etmek için özür değildir.

Üstelik bu özürler; hastalık, topallık, yolculuk, unutmak, zorlanma ve hata her ne kadar birer vasıf olsa da illetlendirme için oldukları anlamını veren bir vasıf değildir. Buna binaen kıyas yapılmaz ve illetlik yönü için bir sebep olarak da alınmaz. Dolayısıyla hakkında illet hükmü uygulanmaz. Bundan dolayı, içinde meşakkat olduğu için yolculuğun illet olduğu söylenemez. Bilakis yolculuk meşakkatli olduğundan dolayı değil, Allah onu öyle illet saydığı için illettir. Yolculuk kısaltmaya bir illettir. Bu nedendir ki yolcu, uçakla yolculuk yapsa bile namazı kısaltabilir. Fakat kısaltma mesafesinin altındaki bir mesafeyi çölde güneşin şiddetli sıcağı altında kat etse de o kimse namazı kısaltamaz. Çünkü meşakkat, kısaltma için hakkında ruhsat verilen özür değildir. Bilakis namazı kısaltmada ruhsat olan özür meşakkat olup olmadığına bakılmaksızın, zatı itibarıyla yolculuktur. Şer’î nassla hakkında ruhsat verilen diğer özürlerle ilgili durum da böyledir.

Bu açıklamalar ruhsat ve azimetin şeriata göre vakıası ve gerçeği açısından dır. Ruhsat ve azimetle amel etme açısından ise durum şudur: Bunlardan biri ile amel etmek mubahtır. Kişi dilerse azimetle, dilerse ruhsatla amel eder. Çünkü ruhsatın nassları buna delalet etmektedir.

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِأَتِمِّ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açlık hâlinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” [Maide Suresi 3]

فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ

“Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur.” [Bakara Suresi 173]

Haram olan bir şeyi yemekten doğan günahın kaldırılmasında ruhsat verilmesi onun mubah olması demektir. Yaptığı işten dolayı onun bağışlanması da mubahlıktır. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ

“Namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur.” [Nisa Suresi 101]

Buradan da günahın kaldırılması mubahlık demek olur. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

“Kim de hasta ve yolculukta ise tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutsun.” [Bakara Suresi 185]

Burada geçen de mubahlıktır. Böylece ruhsatların delilleri, vaciplik veya mendupluk hükmünü değil, mubah hükmünü koymaktadır. Ayrıca Hamza Bin Amru’dan şu hadisi rivayet etmiştir:

يَا رَسُولَ اللَّهِ أَجِدُ بِي قُوَّةَ عَلَى الصِّيَامِ فِي السَّفَرِ فَهَلْ عَلَيَّ جُنَاحٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هِيَ رُخْصَةٌ مِنَ اللَّهِ فَمَنْ أَخَذَ بِهَا فَحَسَنٌ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَصُومَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ

“Ey Allah’ın Rasulü, kendimde yolculuk esnasında oruç tutma gücünü buluyorum. Bana bir günah var mı? Bunun üzerine Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem dedi ki: O, Allahu Teâlâ’dan bir ruhsattır. Kim onunla amel ederse iyidir. Kim de oruç tutmak isterse ona bir günah yoktur.” [Muslim]

Ebu Said’den rivayetle dedi ki:

سَافَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَصُومُ الصَّائِمُ وَيُفْطِرُ الْمُفْطِرُ فَلَا يَجِيبُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem ile birlikte yolculuk yaptık. Oruç tutan vardı, tutmayan vardı. Onlardan kimseyi ayıplamıyorduk.”

[Muslim]

Bu nasslar, ruhsatın mubah olduğuna, kişinin azimet ve ruhsattan dileği ile amel etme hakkının olduğuna açıkça delalet etmektedir. Denilebilir ki: “*Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur:*

إِنَّ اللَّهَ يُجِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُحْصَةٌ كَمَا يُجِبُّ أَنْ تُؤْتَى عَزَائِمُهُ

Allah, azimetleri ile amel edilmesinden hoşlandığı gibi ruhsatları ile amel edilmesinden de hoşlanır. [İbni Hibban, Ahmed Bin Hanbel] *Bu bir taleptir, ruhsat ve azimetle amelin mendup olduğuna delildir. Zorda kalan kimse, kendisinin ölmesinden korkarsa ölü etinden yemesi ona vacip olur, yemek istemesi ise haram olur. Boğazına bir şey tıkanıp yutkunamayan kimse, içkiden başka bir içecek bulamıyorsa ölmekten korktuğundan tıkayan şeyi içki ile gidermesi ona vacip olur, içmeyip ölmesi haram olur. Oruçlunun karşılaştığı zorluk onun ölümüne yol açabilecek bir sınıra ulaştığında orucunu bozması üzerine farz olur, oruca devam etmesi haram olur. İşte, bu örnekler ruhsatla amel etmenin farz olduğu durumlardandır. Bunun içindir ki ruhsatla amel etmek bazen farz, bazen mendup ve bazen de mubah olur.”*

Buna cevap şudur: Ruhsat hakkındaki izahlar ruhsat olması bakımındandır. Ruhsatın ruhsat olması bakımından hükmü kesinlikle mubahtır. Bunun delili yukarıda geçen delillerdir. Ruhsatın teşriî bakımından hükmü mubahlıktır.

Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in:

إِنَّ اللَّهَ يُجِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُحْصَةٌ

“Allah ruhsatlarının kullanılmasını sever.” [İbni Hibban, Ahmed Bin Hanbel] hadisine gelince bu hadiste ruhsatın mendup oluşuna dair bir delalet yoktur. Bilakis bu hadis ruhsatın mubahlığına delalet etmektedir. Çünkü hadis, Allahu Teâlâ’nın ruhsatlar ve azimetlerle amel edilmesinden hoşlandığını açıklamaktadır. Bu açıklama birini diğerinden evla kılan bir talep değildir. Zira hadisin nassı/metni şöyledir:

إِنَّ اللَّهَ يُجِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُحْصَةٌ كَمَا يُجِبُّ أَنْ تُؤْتَى عَزَائِمُهُ

“Allah, azimetleri ile amel edilmesinden hoşlandığı gibi ruhsatları ile amel edilmesinden de hoşlanır.” [İbni Hibban, Ahmed Bin Hanbel]

Onun için hadiste ruhsatlarla amel etmenin mendup olabileceğine dair bir delalet yoktur.

Ölü etinin yenilmesi meselesine gelince “*zorda kalan kimse*” ifadesi ölecek durumda olan kimse anlamına gelmez. Bilakis sadece ölüm korkusu “*zorda kalma*” olarak değerlendirilir. Bu durumda olan kimsenin ye-

mesi ona vacip değil, mubah olur. Fakat yemediğinde ölüm tahakkuk edecek olursa yemekten kaçınması ona haram olur ve bu yiyeceği yemesi vacip olur. Ancak bu ruhsat olduğundan değil, bilakis vacip olduğundandır. Şöyle ki burada yemekten kaçınmak olan azimetle amel mubahtır. Fakat bu mubah kesin olarak insanın ölmesi olan harama götürüyorsa [الْوَسِيلَةُ إِلَى الْحَرَامِ حَرَامٌ] **“Harama götüren vesile de haramdır.”** şer’î kaidesine göre haram olur. Böylece bu durumda azimetle amel etmek haram olduğundan ölüm tahakkuku olan bu arizi nedenden dolayı ruhsatla amel etmek vacip olur. Bu durum, ruhsat hükmünden kaynaklanan bir sonuç değildir. Bilakis [الْوَسِيلَةُ إِلَى الْحَرَامِ حَرَامٌ] **“Harama götüren vesile de haramdır.”** şer’î kaidesine uyan durumlardan bir durumun varlığından dolayıdır. Üstelik bu durum sadece ruhsata has değil, bütün mubahlar için genel bir husustur. Boğazı tıkanan kimsenin hamr içmesi, ölüm durumunda olan kimsenin orucunu bozması ve başka durumlar da böyledir.

Buna binaen ruhsat, ruhsat olduğundan ve ruhsat olarak konulduğundan hükmü mubahtır. Ruhsatın terk edilmesi ve azimetle amel edilmesi kesin olarak harama götürdüğünde o mubah, haram olur.

ŞER'İ DELİLLER

Delil, sözlükte yol gösteren anlamına gelir. Delil kelimesi, bazen içinde delalet ve irşadı bulunduran şey hakkında kullanılır ki fakihlerin tarifinde delil olarak isimlendirilen şey de budur. Zira onlar delili şöyle tarif etmişlerdir: *"Kendisine sahih nazarla bakarak haberle talep edilene ulaşmayı mümkün kılan şeydir."* Usûl âlimleri delili şöyle tarif etmişlerdir: *"Kendisi ile haberle talep edileni bilmeye ulaşmayı mümkün kılan şeydir."* Bir başka ifade ile delil: *"Hakkında araştırma yapılanın bir şer'î hüküm olduğuna dair hüccet olarak alınandır."*

Her şer'î delil, hükme ya kati/kesin olarak ya da zanni olarak delalet eder. Kur'an ve mütevatir hadis gibi kati bir delille kati olarak delalet ediyorsa delaleti kati olur ve dikkate alınmasında şüphe olunmaz. Kur'an ve mütevatir hadis gibi aslı kati delil olup delaleti zanni ise yine muteberdir/dikkate alınandır. Eğer delilin aslı haber-i ahad gibi zanni ise tespit edilmesi/araştırılması gerekir. Sözün hemen kabul edilmesi doğru olmaz. Haberin tespitinden kasıt, hükme delil olarak kabul edilmeden önce sahih olup olmadığına bakmaktır. Eğer sahih ise zanni olmasına rağmen kabul edilir. Çünkü kaynağı güvenilir olan ahad haber, her ne kadar kaynağı itibarıyla kesinlik kazanmamış olsa da hüccet sayılır. Tespit etmek ise onun Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den geldiğine dair güven ve sağlamlığı bilmek içindir.

Şer'î deliller iki türdür: Birincisi; nassın lafızları, bu lafızların mantukunun ve mefhumunun delalet ettiği hususla ilgili olan ikincisi ise nassın makulü ile yani şer'î illetle ilgili olan.

İlki Kitap, Sünnet ve Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un icmasıdır ki onlar anlaşılmaya ve nazara/incelemeye muhtaçtır. İkincisi ise kıyastır. O da şer'î nassın kendisine delalet ettiği şer'î illete muhtaçtır.

Şer'î delil, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* tarafından gelmiş olmadıkça şer'î delil sayılmaz. Bu delilin gelişi ya nassla olur ya da nass ona delalet eder ki o da aynı zamanda nassla bağlantılıdır. Böyle olmadığında şer'î delil sayılmaz.

Nassa gelince o, kesin olarak delildir. İster lafzı ve manasıyla vahiy ile inen -ki o Kur'an'dır- tilavet olunan nass olsun, ister ise manası vahiyle gelen ve Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in kendi sözüyle, fiiliyle veya sükûtu ile ifade ettiği -ki o Sünnet'tir- tilavet olunmayan nass olsun fark etmez.

Nassın delalet ettiği hususa gelince o, şeyin delaleti nassın kendisine bağlantılı olduğundan -ki o Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icması ve kıyası- delil sayılmaktadır.

Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icması ise nasstan bir delilin varlığını ortaya koyuyor olduğundan onun delaleti nassı kendisine bağlantılı kılmaktadır. Ayrıca Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* tarafından gelen nasslar da Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icmasının hüccet sayılmasına delalet etmektedir. Zira Kur'an ve hadiste var olan nasslar açıkça Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'u övmekte ve onlara uymayı dikkate almaktadır. Çünkü Sahabe *RadiyAllahu Anhum*; sözü, fiili ve sükûtu ile Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'i gördü. Dolayısıyla onların bu husustaki icması bir delili gördüklerine ve bu delilin aralarında meşhur olduğuna, delilini rivayet etmeksizin hükümde icma ettiklerine delalet eder. Bu nedenledir ki Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icmasına şer'î delil olarak itibar edilir. Onların icmasına delalet eden şer'î nassın olması ve nasstan bir delilin varlığını açığa çıkarması açısından Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icması kendisine dayanılan bir hüccettir. Zira Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icması nassın kendisine dönmektedir.

Kıyas gelince onun delaleti de nassın kendisine dönücüdür. Çünkü nass, bünyesinde bir illeti içerir veya içermez. Eğer nassın bünyesinde bir illet varsa nerede bulunursa bulunsun o hüccet sayılır ve ona kıyas yapılır. Eğer nassın bünyesinde illet yoksa kıyas kapsamına girmez. Ayrıca Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den gelen nasslar da kıyasın hüccet sayıldığına delalet etmektedir. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* kıyası öğretmiş, ona yönlendirmiş ve onu ikrar etmiştir. Kıyasın kendisi ile yapıldığı şer'î illetin nassın kapsamında ve nassın kendisine delalet etmiş olmasından kıyas kendisine dayanılan bir hüccettir. Buna binaen kıyas şer'î delil sayılmıştır.

Şer'î Delillerin Kesin Olmaları Gerekir

Şer'î deliller, şer'î hükümlerin asıllarıdır. Şer'î deliller dinin asılları yani akideler/inançlar gibidir, aralarında fark yoktur. Zira zanni değil, katidir. Şeriatın asıllarının tamamı, ister dinin asılları olsun isterse hükümlerin asılları olsun -ki bunlar şer'î delillerdir- mutlaka kesin olmalıdırlar, zanni olmaları caiz değildir. Çünkü Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ

“Hakkında ilim sahibi olmadığın şeyin ardınca gitme.” [İsra Suresi 36]

وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا

“Onların çoğu bir zan peşinde koşarlar. Zan haktan bir şey ifade etmez.” [Yunus Suresi 36]

Âlimlerin çoğunluğu, hükümlerin asıllarının kesin olması gerektiğini belirlemişlerdir. Şâtubî adıyla meşhur Hafız Müçtehid Ebu İshak İbrahim Bin Musa el-Lahmi el-Gırnati, “*el-Muvâfakat*” isimli kitabında şöyle demektedir:

“Dinde fıkıh usûlü zanni değil katidir. Buna delil, fıkıh usûlünün şer’î külliyyata ait olmasıdır, böyle olanlar ise katidir... Zannın şer’î külliyyatla ilişkilendirilmesi caiz olsaydı şeriatın aslı ile ilişkilendirilmesi de caiz olurdu. Çünkü şeriatın aslı, külli olanın ilkidir. Bu nedenle de zanni olması caiz değildir... Eğer zanni, fıkıh usûlünde asıl kılmak caiz olsaydı dinin usûlünde de asıl kılmak caiz olurdu ki bu ittifakla böyle değildir. Aynı şekilde fıkıh usûlünün şeriatın aslına göre konumu dinin aslı gibidir... Bazıları dediler ki şeriatın asıllarını zan ile ispata yer yoktur. Çünkü o teşridir/hüküm koymaktır. Furuat dışındaki konularda zan ile kulluk yapmayız... Asıl, her durumda kesinleşmiş olmalıdır. Zira zanni olursa ihtilaf ihtimaline yol açar. Böylesi bir şey ise dinde asıl kılınmaz.”

İmam Cemaleddin Abdurrahîm el-Esnevî “*Nihayetu’s Su’ül*” isimli kitabında zanni delilin muteber olmaması bakımından [أَفْعَلٌ] “ifal” kalıbının delaleti hakkındaki anlatımında şöyle demektedir:

“Ahad habere gelince o, batıldır. Çünkü ahadın rivayeti her ne kadar bir şey ifade etse de ancak zan ifade eder. Şâri/Şeriat Koyucu ise ancak amelî konularda zanni caiz kılmıştır ki bunlar fûrudur. Dinin esaslarının kaideleri ve fıkıh usûlünün kaideleri gibi ilmî değildir. ‘el-Burhan’ isimli kitabı şerh eden el-Enbârî de âlimlerin tümünden böyle nakletmiştir.”

Diğer taraftan Kur’an ayetleri, asıllarda zannın nehyedilmesinde ve zanna tâbi olan kimseyi kınamakta gayet açıktırlar. Bu ayetler, ister *usûl’uddin*/dinin asılları ister ise *usûl’ul ahkâm*/hükümlerin asılları olsun, şeriatın asıllarının mutlak olarak kesin olması gerektiği, zanni olmalarının doğru olmadığı hususunda nasıttır. Bunun için fıkıh usûlünde bu konudaki açık yasaktan dolayı kesinlikle kati olmayan bir husus yoktur. Bilakis fıkıh usûlünün tamamı katidir/kesindir.

Buna göre şer’î delilin hüccet sayılabilmesi için onun delil oluşuna dair kati delil getirilmesi zorunludur. Bu konuda kati delil getirilmeyen, şer’î delil sayılmaz. Delilliği hususunda kati delilin getirildiği deliller yalnızca

dört tanedir. Onlar da Kitap, Sünnet, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icması ve şer'î bir nassın delalet ettiği illeti olan kıyastır. Bu dört tanesinin dışında kalanlar şer'î delil sayılmazlar. Çünkü onlar hakkında kesin delil getirilmemiştir. Buna binaen şer'î hükümlerin asılları yani şer'î deliller bu dört delil ile sınırlıdır, bunların dışındakilere itibar edilmez.

BİRİNCİ DELİL KİTAP

Kitap, efendimiz Muhammed *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e indirilen Kur'an'dır. Kur'an, mushafın iki kapağı arasında bize mütevatir olarak nakledilendir. Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* kendisine indirilen Kur'an'ı sözleri kesin hüccet olan bir topluluğa ilkâ etmekle/öğretmek ve yazdırmakla mükellefti. Sözleri kesin hüccet olan topluluğun ise yalan söylemeleri düşünülemeyeceği gibi Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den işittiklerine herhangi bir şey katmakta ve işittikleri herhangi bir şeyi nakletmemekte birleşmeleri de düşünülemez.

Kur'an-ı Kerim, Arapça olup içinde yer alan Allahu Teâlâ'nın emir ve yasaklarının kolayca anlaşılabilmesi için Arap kelamı üslupları (cümle ve ifade yapısı) üzere inmiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ

“Andolsun biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. (Ondan) öğüt alan yok mu?” [Kamer Suresi 17]

فَأَمَّا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“Biz onu (Kur'an'ı), öğüt alsınlar diye senin dilinde indirerek kolayca anlaşılmasını sağladık.” [Duhan Suresi 58]

فَرَأْنَا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“Bilen bir toplum için Arapça bir Kur'an.” [Fussilet Suresi 3]

كِتَابٍ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكًا لِيَذَّبَرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ

“Ayetlerini tedebbür edip, akıl sahipleri ibret alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.” [Sad Suresi 29]

Bu ifadeler, iyice düşünme ve anlamaya ulaşma imkânını gerektirmektedir. Kur'an her ne kadar mucize ise de mucize oluşu, onu kolayca anlaşılır olmaktan çıkarmaz.

Kur'an'dan Hüccet Olarak Sayılan Husus

Kur'an'dan bize ancak mütevatir olarak nakledilen ve Kur'an'dan olduğunu bildiğimiz hüccet olur. İbni Mesud'un mushafı ve diğerleri gibi bize ahad olarak ulaşanlar ise hüccet sayılmazlar. Çünkü Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* kendisine indirilen Kur'an'ı sözleri kesin hüccet sayılan bir topluluğa öğretmek ve yazdırmakla mükellefti. Sözleri kesin hüccet sayılan topluluğun ise Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den işittiklerini nakletmemek hususunda birleşmeleri düşünülemez.

Kur'an'dan sözleri kesin hüccet sayılan bir topluluk tarafından nakle dilmeyen bir şey varsa o ancak ahad olarak nakledilmiştir ve ona itibar edilmez. Çünkü o, naklinde tek kalmış olması nedeni ile Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in sorumlu tutulduğu şeklin dışındadır ve Kur'an'ın, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den alınmış şekline muhalif olarak gelmiştir. Çünkü sözleri kesin hüccet konumunda olan Müslümanlardan bir grubun Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den Kur'an olarak aldıklarını ezberlemelerinin yanı sıra Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Kur'an'ın yazılmasını da emrediyordu. Bu nedenledir ki Kur'an'dan bir şeyin nakli konusunda, tek kişinin münferit kalması veya sözleri kati hüccet olmayacak bir sayının olması imkânsızdır. Dolayısıyla Kur'an'dan ahad olarak nakledilen şey, mutlak olarak hüccet olmaz.

Denilebilir ki *"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem zamanındaki hafızların sayıları az olması nedeni ile tevatür derecesine ulaşmamıştır. Üstelik Kur'an'ın toplanması, ayetlerinin ahad yolla alınması şeklinde olmuştur. Bu nedenle de Sahabe'nin mushafları farklı olmuştur. Eğer Kur'an, sözleri kesin hüccet olan bir topluluğa öğretilmiş olsaydı böyle olmazdı."*

Buna birkaç yönden cevap verilir:

1- Kur'an'ın, sözleri kesin hüccet sayılan bir topluluğa okutulup öğretilmesi konusunda Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan tek bir kişi bile ihtilaf etmemiştir. Hatta Müslümanlardan tek bir kişi dahi ihtilaf etmemiştir. Üstelik Kur'an, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in doğruluğuna kesin olarak delalet eden bir mucizedir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'i görmeyen kimseye Kur'an'ın mütevatir bir yolla ulaşmaması hâlinde onun açısından kesin hüccet olmaz. Dolayısıyla o, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in tasdik edilmesinde de hüccet olmaz.

2- Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in, ayet ya da ayetler inerken yazmaları için vahiy kâtiplerini çağırdığı, sözleri kesin hüccet oluşturan Müslümanlardan bir topluluğa okuyup öğrettiği, kendisine gelen veya namazlarda onunla beraber olan Müslümanlara da okuyup öğrettiği sabittir. Kur'an'ın okutulup öğretilmesi, bir tek kişiye okuyup öğretmek değil de Müslümanlardan bir topluluğa okuyup öğretmek şeklinde olmuştur. Onu işitenlerin sayısı tevatür derecesine ulaşıyordu. Böylece onun okuyup öğretilmesinin vakıası; onun, sözleri hüccet teşkil eden bir topluluğa okuyup öğretilmesi şeklindeydi.

3- Buradaki konu Kur'an'ın tamamının ezberlenmesi meselesi değildir. Asıl konu, ayetlerin teker teker nakledilmesidir.

Kur'an'ın tamamını ezberleyen hafızların sayısının tevatür derecesine ulaşmadığını varsaysak dahi bu ayetlerin teker teker nakledilmesinin tevatür derecesine ulaşmadığı anlamına gelmez. Dolayısıyla Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* zamanında Kur'an'ın tamamını ezberleyenlerin tevatür sayısına ulaşmaması, Kur'an'ın ayetlerini teker teker ezberleyenlerin tevatür sayısına ulaşmamış olmasını gerektirmez. Zira Kur'an ayetlerinden her birini ezberleyenlerin sayısı, yazılmasına ilaveten tevatür derecesine ulaşmıştır. Dolayısıyla Kur'an ayetlerinden her biri Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den mütevatiren nakledilmiştir. Bundan dolayı "Kur'an'ı hıfzedenenlerin sayısı Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* zamanında tevatür derecesine ulaşmamıştır." sözüne yer yoktur.

4- Kur'an'ın toplanması, onun Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den nakledilmesinden farklı bir olaydır. Çünkü nakil, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den yüz yüze, şifai olarak dinlemektir ki söz konusu olan da budur.

Kur'an ayetlerinin bir mushafta toplanması ise toplananların Kur'an olup olmaması üzerinde bir bahis değildir. Ayrıca Kur'an'ın toplanması, hafızlarda olanın yazılması da değildir. Kur'an'ın tamamı, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in yanında toplanmış sahifeler hâlindeydi. Kur'an ayetleri her surede Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in onayı ile birbiri ardına konuluyordu. Bu, hafızların hafızalarındaki ile karşılaştırılıyor ve bir tek mekâna konuluyordu. Dolayısıyla Kur'an'ın toplanması meselesi, nakledilmesi meselesinden başkadır ve buradaki bahis konusu olan da nakil meselesidir. Bu nedenle Kur'an'ın toplanması meselesinin burada yeri yoktur.

Mushafların ihtilafına gelince onlardan ahad yoluyla gelenler Kur'an değildir, hüccet de olmazlar. Onlardan mütevatir yolla gelenler Kur'an'dır ve hüccet sayılır.

Öyleyse mesele mushafla alakalı değildir. Mushafın içerisinde yer alan ayetler ile alakalıdır. Eğer ayetler Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den mütevatir olarak nakledilmişse yani tevatür sayısına ulaşan yani sözleri hüccet sayılan bir topluluk Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den almışsa Kur'an'dan sayılır ve hüccet olur. Böyle değilse Kur'an'dan sayılmaz. Bunun içindir ki Osman Mushafı'nın tamamı Kur'an'dır. Çünkü içerisinde yer alan ayetlerin tamamı, sözleri kesin hüccet

cet olan bir topluluk tarafından mütevatir olarak nakledilmiştir. İbni Mesud'un Mushafı'na gelince onun içerisinden ancak mütevatir olarak nakledilen ayetler Kur'an'dan sayılır.

[فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مَّتَابِعَاتٍ] **“Üç gün peş peşe oruç tutulması gerekir.”** gibi ahad olarak nakledilenler Kur'an'dan sayılmaz ve hüccet olmazlar.

Böylece Kur'an hafızları ve Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un mushafları hakkında ortaya konan itirazlar reddolunur. Sabit olur ki mütevatir olarak nakledilen Kur'an, ahad olarak nakledilen Kur'an'dan değildir.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da şudur: Kur'an, vahiy inerken şahit olanlar tarafından Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den nakledilmiştir ve hıfzedilmesi yanı sıra yazılmıştır. Sahabe *RadiyAllahu Anhum* Kur'an'ı Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet etmemişler, aynen nakletmişlerdir. Yani vahyin indirdiğini ve Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in yazılmasını emrettiğini aynen nakletmişlerdir.

Hadis ise böyle değildir. Hadis söylenirken ve rivayet edilirken yazılmamıştır. Hadisin yazılması ve toplanması ancak Tabe-ut Tabiin Dönemi'nde olmuştur. Fakat Kur'an, vahyin indiği anda kayda geçmiş, kitap hâline getirilmiş ve Sahabe *RadiyAllahu Anhum* inen vahyin bizzat aynısını nakletmiştir. Bu nedenledir ki *“Sahabe, Kur'an'ı bize naklen ulaştırmıştır.”* denilir.

Muhkem ve Müteşabih

Kur'an, Allahu Teâlâ'nın şu ayetine göre muhkem ve müteşabih ayetleri kapsamaktadır:

مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ

“Onlardan bir kısım ayetler muhkemdir. Onlar kitabın anasıdır. Diğer bir kısım da müteşabihtir.” [Âl-i İmran Suresi 7]

Muhkem, manası açıkça görülen, ihtimali ortadan kaldırıp manayı belirgin olarak ortaya koyandır. Şu ayetlerde olduğu gibi:

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا

“Allah alışverişi helal, faizi haram kıldı.” [Bakara Suresi 275]

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا

“Hırsızlık yapan erkek ile hırsızlık yapan kadının ellerini kesin.”

[Maide Suresi 38]

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ

“Ey akıl sahipleri, kısısta sizin için hayat vardır.” [Bakara Suresi 179]

Müteşabih ise muhkemin karşıtıdır. Müteşabih, eşit ya da eşit olmayan bir şekilde birden fazla anlam taşıyandır. Eşit şekilde anlam taşıyan müteşabihe şu ayetler örnektir:

وَالْمُطَلَّاتُ الَّتِي بَرَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ

“Boşanan kadınlar kendilerinden üç kurû müddeti beklerler.” [Bakara Suresi 228]

Ayette geçen [قُرُوءٍ] **“kurû”** lafzının hem hayızlı olmayı hem de temizlenmeyi kastetmiş olma ihtimali vardır.

أَوْ يَعْزُبُ الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدَةُ النِّكَاحِ

“Ancak nikâh akdini elinde bulunduran kimse bağışlarsa ayrı.” [Bakara Suresi 237]

Ayette geçen [الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدَةُ النِّكَاحِ] **“nikâh akdini elinde bulunduran kimse”** ifadesi ile koca veya velinin kastedilmiş olma ihtimali vardır.

أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ

“Kadınlara dokunduğunuz zaman...” [Maide Suresi 6]

Bu ayette yer alan [لَامَسْتُمُ] **“dokunmak”** ifadesinin el ile dokunmayı veya cinsi münasebeti kastetme ihtimali vardır.

Mana olarak aralarında eşitlik bulunmayan müteşabihe şu ayetler örnektir:

وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ

“Rabbinin vechi bakidir.” [Rahman Suresi 27]

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي

“Ona ruhumdan üflediğimde.” [Sad Suresi 72]

مِمَّا عَمِلْتُمْ أَيْدِينَا

“Kendi ellerimizle var ettiğimiz.” [Yasin Suresi 71]

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ

“Asıl, Allah onlarla alay eder.” [Bakara Suresi 15]

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ

“Onlar hile yaptılar, Allah da hile yaptı.” [Âl-i İmran Suresi 54]

وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ

“Gökler ise O’nun sağ eliyle dürülmüş olacaktır.” [Zümer Suresi 67]

Bu ayetler ve benzerleri, Arapların kullandıkları üsluplar bakımından Arap dilinin anlaşılmasına ve şer’î manalara göre birçok anlamı içermek-

tedir. İşte bunların tamamı müteşabihdir. Müteşabih olarak isimlendirilmesi, dinleyende manası hakkında şüpheler ve benzeşmeler uyandırmasından dolayıdır. Yoksa müteşabih, “*manası anlaşılmayan*” demek değildir. Çünkü Kur’an’da manası anlaşılmayan bir şey yoktur. Kur’an’ın anlaşılmayan bir şeyi içermesi, onu insanlar için bir açıklama konumundan dışarı çıkarır. Bu ise Allahu Teâlâ’nın şu ayetine ters düşer:

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ

“Bu, insanlar için bir açıklamadır.” [Âl-i İmran Suresi 138]

Surelerin başlarındaki *hurufu'l mukatta* harflere gelince onların da manaları vardır. Çünkü onlar, surelerin isimleri ve tanıtıcılarıdır. Zira sureler [الم] “**Elif, Lâim, Mim**” Bakara Suresi, [الم] “**Elif, Lâim, Mim**” Âl-i İmran Suresi, [كهيعص] “**Kaf, Hâ, Yâ, Ayn Sâd**” Meryem Suresi, [حم] “**Hâ, Mim**” Fussilet Suresi vb. şekilde isimlendirilirler.

Kur’an’da manası olmayan ve anlaşılması imkânsız olan bir şey yoktur. Bilakis Kur’an’da geçen her hususun anlaşılması mümkündür. Allahu Teâlâ, anlaşılması imkânsız olan ile insanlara hitap etmekten uzak ve yücedir.

İKİNCİ DELİL SÜNNET

Sünnet, lügatte yol demektir. Şeriatta ise bazen Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den nafile olarak nakledilen ibadetlerin isimlendirilmesinde, bazen de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den sadır olan söz, fiil ve takriri ifade eden isim olarak kullanılır.

Şer'î deliller hakkında konuşulurken Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in sözü, fiili ve takrirlerine Sünnet denir. Bunların hepsi Sünnet'tir ve tamamı vahiy kabul edilmişlerdir. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

“O, kendi hevasından bir söz söylemez. O, kendisine bildirilen vahiyden başkası değildir.” [Necm Suresi 3-4]

قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ

“De ki ben sizi ancak vahiy ile uyarıyorum.” [Enbiya Suresi 45]

Kur'an'a Göre Sünnet'in Konumu

Sünnet, efendimiz Muhammed *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in nübüvvetine ve risaletine dair kesin delilden dolayı şer'î delildir. Muhammed *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in kendi hevasından değil de kendisine vahyedileni konuştuğuna, yaptığı uyarıların ancak kendisine Allahu Teâlâ'dan gelen vahiy olduğunu gösteren hem sübutu hem de delaleti kati delil olduğundan dolayı da şer'î delildir.

Fakat Sünnet'teki vahiy Sünnet'in lafızlarını değil, anlamını kapsamaktadır. Allahu Teâlâ, Rasulü *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e o anlamları vahyetmiş, O da bu vahyi kendisinden bir lafız, fiil veya takrir ile yani sükût ile ifade etmiştir.

Sünnet, aralarında herhangi bir fark olmaksızın Kitap gibi bir delildir. Bunun nedeni de Kur'an'ın delil oluşuna dair kesin delil getirildiği gibi Sünnet'in delil oluşuna da kesin delil getirilmiş olmasıdır.

Delili, Kitap ile sınırlandırmak İslâm'a karşı çıkanların/saldıranların görüşüdür. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا

“Rasulullah size ne verdiyse alın, sizi neyden nehyettiyse ondan sakının.” [Haşr Suresi 7]

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ

“Rasul'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur.” [Nisa Suresi 80]

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“O’nun emrine muhalefet edenler, kendilerine bir fitne veya elîm bir azabın isabet etmesinden sakınsınlar.” [Nur Suresi 63]

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ

“Mümin bir erkek ve kadın için Allah ve Rasulü bir işte hükmettiğinde o işlerinde onlara bir seçenek yoktur.” [Ahzab Suresi 36]

فَلَا وَرَيْكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

“Hayır, Rabbine yemin olsun ki aralarında çıkan bir ihtilafta seni hakem kılmadıkça ve senin verdiğin hükme içlerinde bir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.” [Nisa Suresi 65]

فَإِنْ تَنَارَ عَتَمٌ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ

“Bir hususta ihtilafa düşerseniz onu Allah’a ve Rasulü’ne götürün.” [Nisa Suresi 59]

Vefatından sonra bir işi Allahu Teâlâ’nın Rasulü *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e götürmek, O’nun Sünneti’ne götürmektir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ

“Allah’a itaat edin, Rasul’e itaat edin.” [Nur Suresi 54]

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ

“Deki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.”

[Âl-i İmran Suresi 31]

Sübutu ve delaleti kati bu nasslar; Kur’an’ın alınması gibi Sünnet’in de alınmasının vacibiyetine ve Sünnet’i inkâr edenin kesin olarak kâfir olacağına dair gayet açık delildir. Böylece aralarında herhangi bir fark olmaksızın Kur’an’ın alınması gibi Sünnet’in de delil olarak alınması farz olmaktadır.

“Yanımızda Allah’ın Kitabı var, onu alırız!” denmesi caiz değildir. Çünkü bu ifadeden Sünnet’in terk edilmesi anlaşılabilir. Bilakis Sünnet’in Kur’an’la birleştirilmesi, birbirinden ayrılmaması zorunludur. Nitekim Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* hadisinde bu konuya dikkat çekmiş ve şöyle demiştir:

يُوشِكُ الرَّجُلُ مُنْكَرًا عَلَى أَرِيكَتِهِ يُحَدِّثُ بِحَدِيثٍ مِنْ حَدِيثِي فَيَقُولُ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ كِتَابُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا وَجَدْنَا فِيهِ مِنْ حَلَالٍ اسْتَحْلَلْنَاهُ وَمَا وَجَدْنَا فِيهِ مِنْ حَرَامٍ حَرَّمْنَاهُ أَلَا وَإِنَّ مَا حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ

“İleride sizden bir adam koltuğuna yaslanmış olarak benden bir hadis okuyacak sonra şöyle diyecektir: ‘Bizimle sizin aranızda Allah’ın Kitabı vardır. Onda helal bulduğunuzu helal, haram bulduğumuzu da haram kabul ederiz.’ Dikkat ediniz! Allah’ın Rasulü’nün (SalıAllahu Aleyhi ve Sellem) haram kılması, Allah’ın haram kılması gibidir.” [İbni Mace]

Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

يُوشِكُ أَحَدُكُمْ يَقُولُ هَذَا كِتَابُ اللَّهِ مَا كَانَ فِيهِ مِنْ حَلَالٍ أَحْلَلْنَاهُ وَمَا كَانَ فِيهِ مِنْ حَرَامٍ حَرَّمْنَاهُ إِلَّا مَنْ بَلَغَهُ عَنِّي حَدِيثٌ فَكَذَّبَ بِهِ فَقَدْ كَذَّبَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِي حَدَّثَهُ

“İleride sizden biri şöyle diyecek: ‘Bu, Allah’ın Kitabı’dır. Onda helal olanı helal kabul ederiz, haram olanı da haram kabul ederiz.’ Dikkat edin! Kime benden bir hadis ulaşır ve onu yalanlarsa Allah’ı, Rasulü’nü ve ona hadisi söyleyeni yalanlamış olur.” [İbni Abdullerr]

Sünnet, Kitab’a hükmedicidir. Çünkü Kitap iki veya daha fazla hususa ihtimalle gelmekte, Sünnet ise bu ikisinden birini tayin etmektedir. Dolayısıyla Sünnet’e başvurulup Kitab’ın görünürdeki gereği terk edilmektedir. Örnek olarak Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَأَجَلٌ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ

“Geriye kalanlar size helal kılındı.” [Nisa Suresi 24]

Bu, şu ayetin son kısmıdır:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمْ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمْ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْإِخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأَجَلٌ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ

“Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, eşlerinizin anneleri ve kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer o kadınlarla zifafa girmemiş iseniz onların kızları ile evlenmeniz için bir vebal yoktur. Öz oğullarınızın hanımları ve iki kız kardeşi aynı anda nikâhınızda birleştirmeniz size haram kılındı. Ancak daha önce geçmiş olan müstesna. Şüphesiz ki Allah mağfiret edendir, çok

bağışlayandır. Evli kadınlarla nikâhlanmanız da size haram kılındı. Sahip olduğunuz cariyeler müstesna. Bunlar Allah'ın size yazdıklarıdır. Geriye kalanlar ise size helal kılındı.” [Nisa Suresi 23-24]

Bu ayette zikredilenler dışında kalanların tamamının helal olduğuna delalet etmektedir. Sünnet gelip karısının üzerine, karısının halası ve teyzesi ile nikâhlanmasını bu genellilikten çıkarmıştır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

لَا تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَلَا عَلَى خَالَتِهَا

“Kadın, halası veya teyzesi üzerine nikâhlanmaz.” [Muslim]

Böylece Kitab'ın zahiri terk edilmiş, Sünnet Kitab'ın önüne geçmiştir.

Bazen Kitab'ın zahiri bir emir olur, Sünnet gelip onun zahirinden çıkarır. Nitekim Kur'an'ın zahiri, tüm mallardan zekâtın alınmasını getirmiştir. Sünnet ise tayin ettiği belirli mallarla bu emri tahsis etmiştir. Zekâtın alınmasını bu mallarla sınırlı kılmıştır. Böylece bu malların dışındaki mallardan zekât alınmaz.

Kur'an'a nispetle Sünnet, çoğunlukla Kur'an'ı açıklayandır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ

“Onlara indirilene açıklayasın diye sana zikri indirdik.” [Nahl Suresi 24]

Nitekim Kur'an'ın şer'î hükümleri tarifi çoğunlukla cüzi değil, küllidir. Cüzi olarak gelen yerde de kaynağı küllilik üzeredir. Kur'an camidir/toplayandır. İçinde külli hükümleri toplamamış olan, cami olmaz. Çünkü şeriat, Kur'an'ın nüzulünün tamamlanması ile tamamlanmıştır. Sünnet ise sayısının ve konularının çok olması nedeni ile Kitap için açıklamadır.

Sünnet'te var olan her şeyin Kitap'ta aslı vardır, onu tafsilî veya icmalî olarak veya her iki şekilde birden açıklamıştır. Sünnet, açıklamak ve netleştirmek yönüyle bir bütün olarak Kur'an üzerine hüküm koyucu olarak gelmiştir.

Sünnet, Kur'an-ı Kerim'de haklarında nass bulunmayan birçok hükümler getirmiştir. Ancak bu hükümler Kur'an'da zikredilen asıllarına ilave olarak gelmiştir. Bu hükümler Kur'an'da olanı beyan kabilindedir. Böylece Sünnet Kur'an'ın açıklayıcısı olmaktadır. Sünnet'in, Kur'an'ın açıklayıcısı olması şu şekilde özetlenebilir:

1- Kur'an'ın mücmelini tafsilatlandırmak

Allahu Teâlâ, Kitabı'nda vakitlerini, rükûnlarını ve rekâtlarının sayısını beyan etmeden namazı emretmiştir. Bu hususları Sünnet açıklamıştır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي

“Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız siz de öyle namaz kılınız.”

[Buhari]

Kitap'ta, haccın farziyeti detayları belirtilmeksizin yer almıştır. Bu detayları Sünnet beyan etmiştir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

أَلَا فَخُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ

“Hac ile ilgili hususları benden alınız.” [Ahmed Bin Hanbel]

Kitap'ta zekâtın vacibiyeti, zekâtın neler hakkında farz olduğu ve farz olan miktar beyan edilmeksizin yer almıştır. Sünnet bunları vb.ni beyan etmiştir.

2- Genelini tahsis etmek

Kur'an'da birtakım genel konular yer almıştır. Sünnet bu genelliği tahsis etmiştir. Örneğin Allahu Teâlâ, çocukların babalarına mirasçı olmalarının gerektiğini şu ayet-i kerimede belirtmiştir:

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَّاتِ

“Çocuklarınız hakkında Allah şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar veriniz.” [Nisa Suresi 11]

Bu hüküm, her babanın miras bırakacağı ve her çocuğun da mirasçı olabileceği hususunda geneldir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü ile Sünnet, nebilerin miras bırakan babalardan olmadığı hususunda ayeti tahsis etmiştir:

إِنَّا مَعْشَرَ الْأَنْبِيَاءِ لَا نُورِثُ مَا تَرَكَنَاهُ صَدَقَةٌ

“Biz nebler topluluğu, miras bırakmayız. Geride bıraktıklarımız sadakadır.” [Ahmed Bin Hanbel]

Yine Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü, mirasçıları katil dışındaki kimselerle tahsis etmiştir:

وَلَا يَرِثُ الْقَاتِلُ شَيْئًا

“Katil bir şeye vâris olamaz.” [Ebu Davud]

Aynı şekilde Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

“İçinizden eşler bırakarak vefat edenlerin eşleri dört ay on gün beklerler.” [Bakara Suresi 234]

Bu ayet, kocalarının vefatı durumunda kadının bekleme süresinin dört ay on gün olduğuna delalet eder. Bu ayet, kocasının vefatından 25 gün sonra doğum yapan Sabia el-Eslemiyeye hadisi ile tahsis edilmiştir. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* onun serbest olduğunu haber vermiştir. Böylece ayetin, hamile kadınlar dışındaki kadınlara mahsus olduğu beyan edilmiştir.

3- Kitab'ın mutlak olanını sınırlandırmak

Kur'an'da mutlak olarak gelen ayetler vardır. Sünnet bu mutlakı muayyen bir şey ile sınırlandırmıştır. Örnek olarak Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَلَا تَخْلِفُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ آدَىٰ مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

“Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden her kim hasta olursa ya da başından bir rahatsızlığı varsa oruç, sadaka veya kurban olmak üzere fidye gerekir.” [Bakara Suresi 196]

Bu ayette geçen [صِيَامٍ] **“oruç”**, [صَدَقَةٍ] **“sadaka”**, [نُسُكٍ] **“kurban”** olumlu nekrelerdir/belgisiz isimlerdir dolayısıyla mutlak lafızlardır. Bunlar, Ka'b Bin Uca yoluyla rivayet edilen, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in kendisine şöyle dediği hadisle sınırlandırılmıştır:

فَاخْلُقْ رَأْسَكَ وَأَطْعِمْ فَرَقًا بَيْنَ سِتَّةِ مَسَاكِينَ وَالْفَرَقُ ثَلَاثَةُ أَصْعِ أَوْ صَمٌّ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَنْسُكٌ نَسِيكَةً

“...Öyleyse başını tıraş et, bir farakı altı fakire yedir. Farak üç sa'dır veya üç gün oruç tut veya bir kurban kes.” [Muslim]

Bu hadisle orucun mutlaklığı üç gün ile sadakanın mutlaklığı altı fakir için her birine yarım sa' vermek ile kurbanın mutlaklığı ise bir koyun kesmek ile sınırlandırılmıştır.

4- Hükümlerin furu'undan/detaylarından bir fer'i/detayı Kur'an'da geçen aslına ilhak etmek

Bu bağlamda detay yeni bir hüküm olarak açığa çıkmaktadır. İncelendiğinde onun Kur'an'da geçen aslına ilhak olduğu anlaşılır. Bu tür durumlar çoktur. Örneğin Allahu Teâlâ vâris için feraizi/miras haklarını belirlemiş olarak zikretmiştir. Fakat şu ayetlerin nassları dışında asabeyi yani mirasçılarını/baba tarafından yakını olanları zikretmemiştir:

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ

“Çocuklarınız hakkında Allah şöyle emrediyor: Erkeğe iki dışının payı kadar veriniz.” [Nisa Suresi 11]

وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ

“Şayet erkek ve kız kardeşler iseler o zaman erkek için kadının iki payı vardır.” [Nisa Suresi 176]

Bu ayetler, çocuklar ve kardeşler dışında kalan asabe/baba tarafından yakınlar için belirlenmiş bir miras payı olmadığına hükmetmektedir. Onlar belirlenmiş miras paylarının ödenmesinden sonra onların arta kalanı almasını gerektirmektedir. Nitekim Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şu sözü ile bunu beyan etmiştir:

الْحُقُوقُ الْفَرَايِضُ بِأَهْلِهَا فَمَا بَقِيَ فَهُوَ لِأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ

“Miras kalan malı feraiz sahipleri arasında paylaştınız. Feraizden arta kalanı ise en yakın erkeğe veriniz.” [Buhari]

Böylece bu hadiste evlatlardan olmayan akrabalar da kardeşlere ve evlatlara katılmıştır.

Aynı şekilde kız kardeşler ve kızlar da asabe sayılmışlardır. Esved *RadiyAllahu Anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir:

أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ وَرَثَتْ أُخْتًا وَابْنَةً فَجَعَلَ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا النِّصْفَ وَهُوَ بِالْيَمَنِ وَنَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ حَيٌّ

“Muaz Bin Cebel, bir kız çocuk ile bir kız kardeşe miras paylaşırken onlardan her birine yarım hisse verdi. O zaman o, Yemen’de idi ve Allah’ın Nebisi SallAllahu Aleyhi ve Sellem de hayatta idi.” [Ebu Davud]

Bildiği bir delil olmasaydı Muaz, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* hayatta iken böyle bir durumda hüküm vermezdi. Yanında bir delil olmasaydı, hüküm vermekte acele etmezdi.

Allahu Teâlâ, iki kız kardeşi aynı anda nikâh altında bulundurmamayı haram kılmıştır ve şöyle buyurmuştur:

وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْإِخْتَيْنِ

“Ve iki kız kardeşi birleştirmeniz (aynı anda nikâh altında bulundurmanız) da haram kılındı.” [Nisa Suresi 23]

Ayet, kadının teyzesi veya halası ile aynı anda nikâh altında bulundurulamayacağını zikretmemiş fakat Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şu sözü ile bunu beyan etmiştir:

لَا تَنْكَحُ الْمَرْأَةَ عَلَى عَمَّتِهَا وَلَا الْعَمَّةَ عَلَى بِنْتِ أُخْيَبِهَا وَلَا الْمَرْأَةَ عَلَى خَالَتِهَا وَلَا الْخَالَةَ عَلَى بِنْتِ أُخْيَبِهَا

“Kadın, halası ve teyzesi üzerine, erkek kardeşinin kızı ve kız kardeşinin kızı üzerine de nikâhlanmaz.” [Muslim]

İbni Abbas *RadiyAllahu Anh* yoluyla şöyle dediği tahriç edilmiştir:
 نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُزَوَّجَ الْمَرْأَةُ عَلَى الْعَمَّةِ وَالْخَالَهٖ قَالَ إِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَنَ ذَلِكَ قَطَعْتَنَ أَرْحَامَكُنَّ

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem kadının, halası ve teyzesi üzerine nikâhlanmasını nehyetti/yasakladı. Dedi ki: Siz böyle yaparsanız onlarla akrabalık bağlarınızı kesersiniz.” [İbni Hibban]

Böylece bütün bunları iki kız kardeşin aynı anda nikâh altında bulundurulması yasağına ilhak etmiştir/katmıştır.

Allahu Teâlâ şöyle demektedir:

وَبِجْلِ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَبُحْرَمَ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ

“Onlara tayyibât/temiz şeyleri helal kılar ve habâis/pis şeyleri haram kılar.” [Araf Suresi 157]

Bu ayette tafsilat zikredilmemiştir. Sünnet, [الطَّيِّبَاتِ] **“tayyibât”** olanlardan mı yoksa [الْخَبَائِثَ] **“habâis”** olanlardan mı olduğu hususunda şüpheye düştüğü hükümleri bilmesi için müçtehidin başvuracağı hususları belirleyip o hususu ayette geçen [الطَّيِّبَاتِ] **“tayyibât”** ve [الْخَبَائِثَ] **“habâis”** kapsamına ilhak etmiştir. Zira Sünnet evcil eşeklerin etinin, pençesi olan kuşların ve köpek dişi olan vahşi hayvanların etinin yenmesini yasaklayıp bunları [الْخَبَائِثَ] **“habâis”**e ilhak etmiştir. Nitekim İbni Abbas *RadiyAllahu Anh*'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنْ السَّبَاعِ وَعَنْ كُلِّ ذِي مَخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, köpek dişi olan her vahşi hayvanın ve pençesi olan kuşun etinin yenmesini yasakladı.” [Muslim]

Cabir *RadiyAllahu Anh*'tan da şöyle dediği rivayet edilmiştir:

حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حَيْبَرَ الْحُمَرَ الْإِنْسِيَّةَ وَالْحُومَ الْبُعَالَ وَكُلَّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ وَذِي مَخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Hayber günü evcil eşeklerin ve katırların etlerinin, köpek dişi olan vahşi hayvanlar ve pençesi olan kuşların etinin yenmesini haram kıldı.” [Tirmizi]

Ayrıca Sünnet; kertenkele, tavşan vb. hayvanların etinin yenilmesini mubah kılıp bunları [الطَّيِّبَاتِ] **“tayyibât”**a ilhak etmiştir. İbni Ömer *RadiyAllahu Anh*'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ الضَّبِّ فَقَالَ لَا أَكَلُهُ وَلَا أَحْرَمُهُ

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e bir adam kertenkelenin yenilmesi hakkında sordu. Bunun üzerine şöyle dedi: Onu yemem ve haram da kılmam.” [Muslim]

Ebu Hureyre *RadiyAllahu Anh* yoluyla şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أَتَى أَعْرَابِيٌّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَرْزَبٍ قَدْ شَوَّاهَا وَمَعَهَا صِنَابُهَا وَأَدْمُهَا فَوَضَعَهَا بَيْنَ يَدَيْهِ فَأَمْسَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَأْكُلْ وَأَمَرَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَأْكُلُوا

“Bedevinin biri Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e kızarmış tavşan ve katık olarak hazırladığı sînâbı getirip önüne koydu. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem onu aldı ama yemedi. Fakat Ashabi’na ondan yemelerini istedi.” [Ahmed Bin Hanbel] Sînâb, hardal ve kuru üzümünden hazırlanan bir tür katıktır.

Allahu Teâlâ, öğretilmiş av hayvanlarının yakaladığı hayvanların etinin yenmesini mubah kılmıştır. Buradan anlaşılıyor ki eğitilmemiş ise avı ancak kendisi için yakalamış olacağından, yakaladığı av haramdır. Hayvan eğitilmiş olmasına rağmen avdan yerse iki asıl arasında kalmış olur. Zira eğitilmiş olmak, avı senin için yakalamasını gerektirir. Avı yemesi ise avı senin için değil, kendisi için yakalamış olmasını gerektirir. Dolayısıyla iki asıl arasında bir çelişki vardır. İşte bu noktada Sünnet durumu açıklığa kavuşturmuştur. Zira Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmuştur:

فَإِنْ أَكَلَ فَلَا تَأْكُلْ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَكُونَ إِنَّمَا أَمْسَكَ عَلَى نَفْسِهِ

“Eğer yiyecek olursa sen o avdan yeme. Çünkü ben bu durumda onun avı ancak kendisi için yakalamış olmasından korkarım.” [Muslim,

Ahmed Bin Hanbel]

Allahu Teâlâ, süt emzirmekten dolayı haram kılınanlar hakkında şöyle demiştir:

وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ

“Sizi emziren sütannelerinizi ve sütkardeşlerinizi... (de haram kıldım).” [Nisa Suresi 23]

Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem süttten dolayı haram olan bu iki hususa nesepten dolayı haram kılınan diğer akrabaları da ilhak etmiştir.

Süttten dolayı, hala, teyze, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları ve benzerlerini de ilhak etmiştir. Şöyle demiştir:

يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ

“Nesepten dolayı haram kılınan süttten dolayı da haramdır.” [Buhari]

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ

“(Bu işlerde) sizden iki erkek şahit getirin. İki erkek şahit olmazsa bir erkek iki kadın şahit getirmek lazım olur.” [Bakara Suresi 282]

Bu ayette mallarda bir erkeğin şahitliğine kadınların şahitliği ilave edilerek hüküm verilmiştir. Sünnet buna şahitle birlikte yemini de ilhak etmiştir. Zira Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bu şekilde hüküm vermiştir. Nitekim Ali *RadiyAllahu Anh'tan* rivayet edildiğine göre:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى بِشَهَادَةِ شَاهِدٍ وَاحِدٍ وَيَمِينِ صَاحِبِ الْحَقِّ

“Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, bir tek kişinin şahitliği ve hak sahibinin yeminiyle hükmetmiştir.” [Dârektunî]

Böylece bir şahit ve yemin, iki erkek şahidin veya bir erkek iki kadın şahidin yerini almıştır.

İşte bu şekilde Sünnet, Kitap'ta yer almayan ve yeni hüküm koyan fakat aslına ilhak edilmiş/katılmış birçok hüküm getirmiştir. Ancak bu demek değildir ki Kur'an'daki aslına ilhakın dışında Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* yeni bir hüküm koymamıştır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in getirdiği her yeni hüküm koymanın mutlaka Kur'an'daki aslına katılmış olması gerekmez. Bilakis bu, çok rastlanan ve genel olandır. Fakat Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, bazen Kur'an'da bir asla katılmamış yeni hüküm koymuştur. Hatta bazen getirdiği yeni bir hükmün Kur'an'da bir aslı olmayabilir. Örneğin kamu menfaatlerinden sayılan hususlar arasında yer aldığı sabit olan kamu mülkiyeti Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in getirdiği yeni bir hüküm olup O'nun şu sözü ile belirlenmiştir:

الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثِ الْمَاءِ وَالْكَلَا وَالنَّارِ

“Müslümanlar üç şeyde ortaktır: Su, mera ve ateş.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu, Kur'an'daki bir asla katılmamıştır. Bir başka örnek olarak gümrüklerden vergi almanın haram oluşu da Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü ile sabittir:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ صَاحِبُ مَكْسٍ

“Gümrük vergisi alan da cennete giremez.” [Ebu Davud]

Bu da Kur'an'daki bir asla katılmamıştır. Ancak bu tür hükümler azdır. Genel olan ise Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in getirmiş olduğu hükmün Kur'an'daki aslına ilhak şeklinde olmasıdır.

İşte böylece Sünnet'in, Kitab'a dönücü olduğunu görürüz. Kur'an'ın mücmelini tafsil/açıklama, genelini tahsis, mutlakını sınırlandırma ve fer'î olanı aslına katmak gibi Sünne'tte yer alan hususlar, Kitab'ın hükümlerinin anlamlarını şerh ve tefsir konumundadır. Bununla birlikte Sünnet'te, aslı Kur'an'da geçmeyen yeni hüküm koyma da vardır.

Böylece Sünnet, Kur'an'ı beyan etmekte ve yeni hükümler koymaktadır.

Sünnet'in, Kur'an'ı beyan etmesine şu ayet delalet etmektedir:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ

“Sana, insanlara indirileni beyan edesin diye bu zikri indirdik.”

[Nahl Suresi 44]

-Sünnet'in yeni teşride bulunduğuna ise şu ayet delalet etmektedir:

فَإِنْ تَنَارَ غُتْمٌ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ

“Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah ve Rasulü'ne götürünüz.” [Nisa Suresi 59]

Allahu Teâlâ'ya götürmek, Kitabı'na götürmektir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e götürmek O hayatta iken söz konusudur. Ölümünden sonra ise götürme işlemi O'nun Sünneti'ne olur. Anlaşmazlık Kur'an'ı anlamada ve hükümlerin çıkarılmasında mutlaktır. Sünnet'e götürmek ise Kur'an'da var olan husus ya da yeni hüküm koymak hakkında olsun mutlaktır. Bunun için Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ

“Rasul'e itaat edenler, Allah'a itaat etmiş olur.” [Nisa Suresi 80]

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ

“O'nun emrine muhalefet edenler... sakınsınlar.” [Nur Suresi 63]

[Amr] **“Onun emri”** tabiri geneldir. Çünkü o, muzaf/tamlanan bir cins isimdir. Buna binaen Sünnet Kur'an gibi şer'î bir delildir. Nitekim Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

تَرَكَتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ

“Size iki şey bırakıyorum. Ona sarıldığınızda asla sapıtmazsınız. Allah'ın Kitabı ve Nebisi'nin Sünneti.” [Malik]

Sünnetin Kısımları

Sünnet, senedi bakımından şu üç kısma ayrılır: Mütevatir, meşhur ve ahad haber.

Hadis; Tabe-ut Tabiin'den bir topluluğun Tabiin'den bir topluluktan, Tabiin'den bir topluluğun Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan bir topluluktan, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan bir topluluğun da Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet yoluyla gelmiş ise bu, mütevatir hadistir.

Hadis; eğer Tabe-ut Tabiin'den bir topluluğun Tabiin'den bir topluluktan, Tabiin'den de sayıları tevatür derecesine ulaşmayan bir veya daha fazla Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan rivayet yoluyla gelmişse bu, meşhur hadistir. Çünkü o, ümmet tarafından hoş bulunup meşhur olmuştur.

Hadisi Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan ve onlardan sonra gelen Tabiin ve Tabe-ut Tabiin'den rivayet edenlerin sayısı tevatür derecesine ulaşmamış ise o hadis ahad haberdir.

Sünnet bu üç kısımdır. Ancak yakın/kesinlik ve zan ifade etmesi yönünden iki kısmın dışına çıkmaz. Çünkü meşhur hadis, ahad haberden sayılır.

Zira hadisi yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan Tabe-ut Tabiin'den bir sayının Tabiin'den, yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan Tabiin'den, bir sayının da sözleri kesin hüccet olan Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan bir topluluktan rivayet etmiş ise mütevatir sayılır. Yani mütevatir her üç tabakadaki ravilerin her tabakada tevatür sayısına ulaşmasıdır. Eğer bu üç tabakadan birinde tevatür sayısı sağlanamazsa ahad haber sayılır. Hadis ravilerinde tevatür sayısının sağlanamadığı tabakanın, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan, Tabiin'den, Tabe-ut Tabiin'den ya da her üçünden olması fark etmeksizin ahad haber sayılır, kesinlik değil zan ifade eder. Ancak Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'da tevatür sayısını sağlayamayıp geri kalan iki tabakada tevatür sayısına ulaşıp ümmet arasında meşhur olduğundan ona meşhur ismi verilmiştir fakat kesinlik ifade etmediğinden ahad haber ile aynı hükme sahiptir.

Mütevatir

Tevatür lügatta, aralıksız olarak birinin ardından biri gelmek sureti ile eşyaların art arda birbirini takip etmesine denir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

نُمُّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَى

“Sonra Rasullerimizi birbiri ardınca gönderdik.” [Muminun Suresi 44]

Yani bu *“Bir mühletle birinden sonra başka birini gönderdik!”* demektir.

Mütevatir ardı ardınalık ifade eder. Mütevatir haber, usûlcülerin ıstılahında şöyledir: *“Sözleri ilim oluşturacak çokluğa ulaşmış bir topluluğun*

verdiği habere denir.” Haber verdikleri hususu zanneden değil de kesin bilen kimseler olmadıkça bu topluluğun sözleri ilim oluşturmaz ve mütevatir de sayılmaz. Onların ilmi ise bir delilden sonuç çıkarmaya değil de işitme ve görmeye dayalı olmalıdır. Bu topluluk, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, Tabiin ve Tabe-ut Tabiin asrında da bu şartları bünyesinde taşımaları ve naklettikleri haber, başı sonu ve ortası itibarıyla aynı düzeyde olmalıdır.

Buna binaen mütevatir haber, yalan üzerinde birleşmeleri normalde imkânsız olan çok sayıdaki bir topluluğun bu üç dönemde rivayet ettiği haberdur. Üç dönemden kasıt; Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, Tabiin ve Tabe-ut Tabiin dönemleridir. Zira hadis rivayetinde bu üç dönemin dışında kâlanlara kesinlikle itibar edilmez.

Mütevatir hadis, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den alındığı kesin olan hadistir. Dolayısıyla ister kavli, ister fiilî, ister takriri Sünnet’ten olsun fark etmez, kesin ilim ifade eder ve her hususta onunla amel etmek vacip olur.

Mütevatir kavli hadislere örnek, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözüdür:

مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

“Kim bilerek bana yalan isnat ederse cehennemden yerini hazırlasın.” [Buhari, Muslim]

Mütevatir fiilî Sünnet’e örnek ise beş vakit namazın rekâtlarının adetleridir. Namaz, oruç, haccın keyfiyeti hakkında gelenler de böyledir.

Kendisi ile İlmin Hasıl Olduğu Sayı

Kendisi ile ilmin hasıl olduğu en az sayı hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları bu sayı beştir derken bazıları da on iki olduğunu söylemiştir. En az sayının yirmi olduğunu söyleyenler var olduğu gibi kırk, yetmiş, üç yüz on üç vb. diyenler de olmuştur. Bu sözlerin tamamının nakilden ve akıldan bir senedi yoktur. Zira belirlenmiş bir sayıyı gösteren bir nass gelmediği gibi aklın da belirlenmiş bir sayıyı tercihi söz konusu değildir.

Mütevatir haberde muayyen bir sayının rivayetine değil, kesin ilmin hasıl olmasına itibar edilir. Sayı bulunmakla beraber haberin kuvvetine veya zayıflığına delalet eden karineler bulunabilir. Zira bir haber muayyen bir sayı tarafından rivayet edilmesine rağmen o rivayetle kesin ilim

hasıl olmayabilir. Bazen de aynı sayıdaki başka bir topluluğun rivayet etmesiyle bir haber, kesin ilim oluşturabilir. Çünkü sayının eşit olmasına rağmen karinelerin farklı olması ile habere itibar da farklı olur.

Buna binaen kendisi ile kesin ilim hasıl olan mütevatir hadis için şu şartlar bulunmalıdır:

1- Belirli bir sayı değil, bir topluluk rivayet etmelidir.

2- Bu topluluğun sayısı, konumlarının ve mekânlarının uzaklığı yanında birleşmelerine imkân vermeyecek şekilde olmalıdır. Sayıda dikkate alınan husus, yalan üzerinde birleşmelerini imkânsız kılmasıdır.

Böylece hadis, bir topluluk tarafından rivayet edilmeli ve onların sayısı yalan üzerinde birleşmelerini engelleyecek bir boyutta olmalıdır. Bu ise haber verenlerin, vakıanın ve karinelerin farklı olması ile değişir.

Meşhur

Meşhur hadis, bütün tabakalarında nakledenleri üçten fazla olan fakat tevatür derecesine ulaşmayan hadistir. Meşhur hadis, yakın ifade etmez ancak zan ifade eder. Bu bakımdan ahad haberlerden herhangi biri gibidir.

Bazıları şöyle demişlerdir: *“Meşhur hadis, yakine yakın zan ifade eder, çünkü ümmet onu Tabiin zamanında hüsnükabulle benimseyerek almıştır ve Sahabe’den sübutu da kesindir. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in Sahabesi hakkında tercih edilen ise onların yalandan uzak olmalarıdır.”*

Bu söz, meşhur hadise herhangi bir ahad haberden daha fazlasını kazandırmaz. Çünkü *“Kesine yakın bir zan ifade eder.”* sözünün bir anlamı yoktur. Zira bir şey ya zan ya da kesinlik ifade eder, bir üçüncüsü söz konusu olamaz. Zan ile kesin arasında bir başka şey yoktur. Buna yaklaşan ve şundan uzaklaşan diye bir şey de yoktur. Bu nedenle de bu söz anlamsızdır. Böylece meşhur, zan ifade eder. *“Sahabe’den sübutu katidir”* sözünün de bir değeri yoktur. Çünkü istenilen, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’dan değil, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den alınmasının sübutunun kati olmasıdır. Bahis konusu olan Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’un sözleri değil, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in sözleridir. Bu nedenle bu sözün de herhangi bir değeri yoktur. Buna göre meşhur hadis, ahad haberden daha öteye gidemez.

Ancak meşhur hadis ile ahad haber arasındaki fark şudur: Ahad haber ancak rivayetinin doğruluğu araştırıldıktan sonra alınır. Çünkü onda Sahabe *RadiyAllahu Anhum* dışında ahad konumunda raviler vardır. Meşhur

hadis ise rivayetinin doğruluğu araştırılmaksızın alınır. Çünkü ondaki ahad konumundaki raviler Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dur. Sahabeler ise udûldürler, haklarında ravilik soruşturulması yapılmaz.

Hadisteki meşhurluk, Tabiin ve Tabe-ut Tabiin dönemindeki şöhretinden kaynaklanmaktadır. Bu iki asırdan sonra meşhur olursa ona itibar edilmez. Bunun içindir ki bu iki asırdan sonra insanlar arasında şöhret bulmuş ahad haberler hakkında "*Meşhur hadistir.*" denilmez. Bilakis ona, ne kadar meşhur olursa olsun ahad haber denir.

Meşhur hadislere bir örnek, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

"Ameller ancak niyetlere göredir." [Buhari, Muslim]

Ahad Haber

Üç asırda da ravilerinin sayısı tevatür derecesine ulaşmayan hadistir. Üç asırdan sonrasına itibar edilmez. Ahad haber; zan ifade eder, kesinlik ifade etmez. Hükümler, istinbat edilirken mütevatir hadise ve meşhur hadise istinat edildiği/dayandırıldığı gibi ahad habere de dayandırılırlar.

Ahad haber konusu, usûlle ilgili meselelerin en önemlilerindedir. Çünkü Sünnet'ten mütevatir olanların azlığından dolayı hükümlerin çoğu ahad habere dayanmaktadır.

Ahad haberin kabulü ile ilgili rivayet ve dirayet şartları tahakkuk ettiği zaman, ahad haber ile amel etmek vacip olmaktadır. Nitekim Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'u bireyler hâlinde çeşitli ülkelere gönderiyor; tıpkı Muaz'ı *RadiyAllahu Anh*'ı Yemen'e göndermesi gibi orada İslâm'a davet ediyorlar, hükümleri öğretiyorlar ve hadisleri rivayet ediyorlardı. Eğer bir kişinin haberi ile amel etmek Müslümanlara vacip olmasaydı Rasulullah Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'u bireyler hâlinde göndermekle yetinmez, onları topluluk hâlinde gönderirdi.

Bir kişinin verdiği haberle amel edilmesinde Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icması da hasıl olmuştur. Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'um bu hususta sayılamayacak kadar çok çeşitte olay nakledilmiştir. Bir kişinin haberi ile amel edilmesinde ve amel etmenin vacip oluşunda ittifak vardır. Örneğin İbni Mace'de geçtiği üzere Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh*, Mugire ve Muhammed Bin Mesleme'nin, ninenin mirası hakkındaki meselede Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in, nineye altıda bir hisse verdiği dair haberi ile amel etmiştir. Ömer Bin Hattab *RadiyAllahu Anh*, Mecusilerden cizye

almak hususunda Abdurrahman Bin Avf'ın şu haberi ile amel etmiştir. Rasulallah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ

“Onlara ehl-i kitapla ilgili hukuku uygulayınız.” [Buhari]

Osman ve Ali *RadiyAllahu Anhumâ*, kocası ölen kadının iddetini kocasının evinde doldurması hususunda Füreyy'a Binti Malik'in şu haberi ile amel etmişlerdir:

جُنْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَأْذَنُهُ فِي مَوْضِعِ الْعِدَّةِ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: امْكُثِي فِي بَيْتِكَ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ

“Dedi ki: Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e geldim ve iddeti geçireceğim yer konusunda ondan izin istedim. Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: İddetin bitinceye kadar, evinde (kocanın evinde) kal.” [Ebu Davud, Malik]

Ali *RadiyAllahu Anh*'ın bir kişinin haberi ile amel ettiği meşhurdur. Şöyle demiştir:

كُنْتُ إِذَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدِيثًا نَفَعَنِي اللَّهُ بِمَا شَاءَ مِنْهُ وَإِذَا حَدَّثَنِي عَنْهُ غَيْرِي اسْتَحْلَفْتُهُ فَإِذَا حَلَفَ لِي صَدَّقْتُهُ

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den bir hadis duyduğumda Allah ondan dilediği ile beni faydalandırdı. Bir başkası bana hadis söylediğinde ise ona yemin ettirim, yemin ettiğinde ise onu tasdik ederim.” [Ahmed Bin Hanbel]

Buhari ve Muslim'in rivayetine göre İbni Abbas *RadiyAllahu Anh*, veresiye alışveriş dışında faizle hüküm vermezken Ebu Said el-Hudri'nin nakit (parasal) işlemlerde de faiz olduğuna dair haberi ile amel etmiştir.

Zeyd Bin Sabit *RadiyAllahu Anh*, Ensar'dan hayızlı bir kadının veda etmeksizin hacdan ayrılmasına yani veda tavafı yapmadan yurduna dönebileceğine dair verdiği haberle amel etmiştir.

Enes Bin Malik'ten şu rivayet edilmiştir:

كُنْتُ أَسْقِي أَبَا طَلْحَةَ الْأَنْصَارِيَّ وَأَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ وَأَبِي بَنَ كَعْبٍ شَرَابًا مِنْ فَضِيخٍ وَهُوَ تَمْرٌ فَجَاءَهُمْ آتٍ فَقَالَ إِنَّ الْحَمْرَ قَدْ حُرِّمَتْ فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ يَا أُنْسُ فَمَ إِلَى هَذِهِ الْجَرَارِ فَاكْسِرْهَا قَالَ أُنْسُ فَقُمْتُ إِلَى مَهْرَاسٍ لَنَا فَصَرَبْتُهَا بِأَسْفَلِهِ حَتَّى انْكَسَرَتْ

“Ben, Ebu Talha, Ebu Ubeyde ve Ubeyd Bin Ka'b'a fâdih denilen içkiden dağıtıyordum. Bir anda bize biri geldi ve dedi ki: Şüphesiz ki içki haram kılındı. Bunun üzerine Ebu Talha şöyle dedi: Ey Enes, kalk ve şu testileri kır. Kalkıp dibeyi aldım ve onun altı ile testiler kırılıncaya kadar vurdum.” [Buhari, Muslim]

Buhari’de geçtiği üzere Kuba halkı, kiblenin değiştirilmesi hususunda bir kişinin “*Kible neshedilmiştir, Kâbe’ye dönün!*” haberi ile Kâbe’ye yönelmişlerdir.

Bunlar vb. ahad haberle amel etmenin vacip olduğuna dair Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’un icması olduğuna delalet etmektedir.

Hadis Ravileri

Hadis ravileri; Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, Tabiin ve Tabe-ut Tabiin’den meydana gelir. Bunların dışında kalanlar kesinlikle hadis ravilerinden sayılmaz. İbni Ömer’den rivayet edilen şu hadis buna işaret etmektedir:

حَطَبْنَا عُمُرُ بِالْحَابِيَّةِ فَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قُفْتُ فِيكُمْ كَمَقَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِينَا فَقَالَ أَوْصِيكُمْ بِأَصْحَابِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ يَفْسُو الْكُذِّبُ

“Ömer, Câbiye’de bize hitap ederek şöyle konuştu: Ey insanlar! Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem benim bu şekilde size hitap ettiğim gibi bize hitap ederek şöyle dedi: Size Ashabımı tavsiye ediyorum. Sonra onların ardından gelenleri, sonra da onların ardından gelenleri. Daha sonra yalan yaygınlaşacaktır.” [Tirmizi]

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* yalanın yaygınlaşmasını, üçüncü neslin sona ermesinden sonraki sıraya koymuştur. Üçüncü gruptan ve onlardan sonra kıyamete kadar gelecek olanların arasında yalanın yaygınlaşacağı bu nass ile belirtilmektedir.

Ubeyde’den, o da Abdullah’tan Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ يَجِيءُ أَقْوَامٌ تَسْبِقُ شَهَادَةَ أَحَدِهِمْ يَمِينَهُ وَيَمِينَهُ شَهَادَتَهُ

“İnsanların en hayırlısı, benim çağımda yaşayanlardır, sonra onların ardından gelenler, sonra onların ardından gelenlerdir. Sonra yemin etmeden önce şahitlikte bulunacak, şahitlikte bulunmadan önce yemin edecek bir topluluk gelecek.” [Buhari]

İmran Bin Huseyn *RadiyAllahu Anh*’tan Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şöyle buyurduğunu rivayet edilmiştir:

خَيْرُ أُمَّتِي قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ قَالَ عِمْرَانُ فَلَا أَدْرِي أَذَكَرَ بَعْدَ قَرْنِهِ قَرْنَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ثُمَّ إِنَّ بَعْدَكُمْ قَوْمًا يَشْهَدُونَ وَلَا يُسْتَشْهَدُونَ وَيَحُونُونَ وَلَا يُؤْتَمَنُونَ وَيَنْذَرُونَ وَلَا يُفُونَ وَيَظْهَرُ فِيهِمُ السِّمْنُ

“Ümmetimin en hayırlısı, benim dönemimde yaşayanlardır, sonra onların ardından gelenler, sonra onların ardından gelenlerdir. -İmran dedi ki: Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem kendi döneminden sonra iki mi yoksa üç dönem mi zikretti bilemiyorum. - Sonra sizin ardından şahitlik etmesi istenmeden şahitlik yapan, kendisine güvenilmeyen, ihanet eden, adakta bulunup yerine getirmeyen ve aralarında şişmanlık yaygınlaşan bir toplum gelecektir.” [Buhari]

Bu hadisler bu üç asırdan sonra gelenlerin sözlerinin töhmet konusunda olduğuna yani rivayetlerinin kabul edilmeyeceğine işaret etmektedir. Üç dönem; Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, Tabiin ve Tabe-ut Tabiin asrıdır. Bu hadisler, her ne kadar hadis rivayetlerinin bu üç asırla sınırlandırılacağına dair bir nass değilse de ona işaret etmektedir. Sadece bu üç asırdakilerin hadis ravileri olarak tayin edilmesi, hadislerin kitaplara geçmesinden sonra hadis rivayetinin sona ermiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Hadislerin tescili/kayda geçirilmesi asrı olan Buhari, Muslim ve Sünen sahiplerinin asrıdan sonra hadis rivayeti yoktur. Çünkü rivayet, nakli ifade eder, bu nakil de sona ermiştir. Bunun içindir ki hadis ravileri; Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, Tabiin ve Tabe-ut Tabiin'den meydana gelmektedir. Çünkü hadislerin tescilinden/kayda geçirilmesinden sonra rivayet onlarla birlikte son bulmuştur.

Hadis ravilerinin Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, Tabiin ve onların dışındakiler olduğunu söyleyenler vardır. Bu söz doğrudur. Çünkü Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* hadisinin Kıyamet gününe kadar rivayetini engelleyen herhangi bir nass geçmemiştir. Ancak vakıa şudur ki hadislerin tescilinden ve rivayetin sona ermesinden sonra rivayete ve ravilere yer kalmamıştır. Böylece rivayet ve raviler dönemi, tescil asrıdan sonra yani Tabe-ut Tabiin asrıdan sonra pratik olarak sona ermiştir. Bundan dolayı hadis rivayeti vakıası bu üç asır olan Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, Tabiin ve Tabe-ut Tabiin asrı ile sınırlı olmuştur.

Hadis ravilerinin tarihi yazılmış ve onlardan her biri tanıtılmıştır. Onlar hatadan masum/korunmuş değildir. Ancak Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un rivayeti doğrudan kabul edilir. Onlar, Kitap'ta ve Sünnet'te haklarında yer alan övgüden ve Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünden dolayı adil olduklarının tespitine muhtaç değildir:

أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَأَيِّهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ أَهْتَدَيْتُمْ

“Ashabım yıldızlar gibidir. Onlardan hangisine uyarmanız hidayet bulursunuz.” [Razî]

Bu hadis, âlimlerin kabul edip fakihlerin genelinin delil olarak kullandıkları hasen bir hadistir. Hadis türlerinden olan hasen hadis, hadis ıstılahları âlimlerinin belirlediklerindedir. Bunun içindir ki ta'dile gerek kalmadan Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un rivayeti kabul edilir.

Ancak Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un dışındakilerin rivayetlerinin hüccet olabilmesi için rivayet edenin rivayet ettiğini zaptetme ve udûl sıfatına sahip olması şartı aranır.

Ahad Haberinin Çeşitleri

Hadis, hadisçilere göre sahih, hasen ve zayıf olmak üzere üç kısma ayrılır.

Sahihi hadis: Adil ve zaptı tam ravilerin adil ve zaptı tam ravilerden, şaz ve muallel olmaksızın başından sonuna kadar muttasıl bir senetle rivayet ettikleri hadistir. Hadisçiler nezdinde ihtilaf edilmeden sıhhatine hükmedilen sahihi hadis işte budur.

Bundan dolayı munkatı ve mu'dal gibi senesinde kopukluk olan hadis sahihi hadis sayılmaz. Açık ve gizli, hâli veya kendisi meçhul/belirsiz olanın, zayıflığı ile bilinen bir kimsenin rivayet ettiği hadis sahihi hadis sayılmaz. Naklettiklerinden gafil olan, zapt ehliyetine, uyanıklığa/dikkate sahip olmayan gafleti nedeni ile çok hata yaptığından dolayı, böylesi kimsenin rivayet ettiği hadis de sahihi sayılmaz. Sika/güvenilir insanların (ravilerin) rivayetlerine muhalif olarak rivayet edilen hadis de sahihi sayılmaz. Çünkü bu durumda şaz sayılır. İçinde sıhhati zedeleyen gizli sebepler bulunan hadis -ki bu durumda muallel olur- de sahihi sayılmaz.

Sahihi hadisi tanıma işi, imamların çıkardıkları hadisleri kendi içinde sınıflandırma ile sona ermiştir. Burada imamlardan kastedilen meşhur hadis imamlarıdır.

Sahihi, Sahiheyn'den [Buhari ve Muslim'in hadis kitapları] birinde ya da meşhur güvenilir hadis imamlarının kitaplarının birinde sahihliği belirlenmiş olarak bulunan hadistir.

Sahihin kısımları şunlardır:

- 1- Buhari ve Muslim'in birlikte çıkardıkları sahihi
- 2- Muslim'den ayrı olarak yalnızca Buhari'nin çıkardığı sahihi
- 3- Buhari'den ayrı olarak yalnızca Muslim'in çıkardığı sahihi

4- Buhari ve Muslim'in çıkarmayıp ikisinin ortak şartlarına uygun olan sahih

5- Buhari'nin çıkarmadığı ancak Buhari'nin şartına uygun olan hadis

6- Muslim'in çıkarmadığı ancak Muslim'in şartına uygun olan sahih

7- İkisinden birinin şartlarına uygun olmayıp her ikisi dışında kalanların katındaki sahih

Sahihin ana kısımları bunlardır. Bunların en üstünü birinci sıradaki sahihtir. Hadisçiler ona genellikle "*sahih-i muttefikun aleyh*" yani "*üzerinde ittifak edilen sahih*" derler.

Hasen hadis ise; tahrir edeni bilinen, ravileri meşhur olan ve üzerinde birçok hadisin devaran ettiği hadistir. Âlimlerin çoğunun kabul ettiği ve fakihlerin genelinin kullandığı hadistir. Rivayet edildiğine göre Ebu İsa et-Tirmizi *Rahimehullah* hasen hadis ile şunu kastetmektedir: "*Senedinde yalanla itham edilen olmayan ve şaz olmayan hadistir.*" Rivayetindeki hüsnü-zandan dolayı hasen olarak isimlendirilmiştir. Hasen hadis iki kısma ayrılmıştır:

1- Senedindeki ravilerin bazı bilinmeyen yönleri bulunup, ravisinin ehliyeti gerçekleşmemiş olan hadistir. Ancak bu ravi rivayet ettiği hususta fazla hata yapan gafil biri değildir ve hadiste yalanla itham olunmamış biridir.

2- Ravisi, doğruluk ve emanet bakımından meşhur olmakla birlikte, sahih hadis ravileri seviyesine ulaşmamış hadistir.

Hasen hadis, sahih hadisin delil olarak alınmasında olduğu gibi delil olarak alınır. İmamların, öğrencilerinin ve onların dışındaki âlim ve fakihlerin kitaplarında hasen hadis olarak yer alan hadisler delil olarak alınır. Çünkü onlar onu bir hükme delil olarak getirmişler veya ondan bir hüküm istinbat etmişlerdir. İster fıkıh usûlü kitaplarında yer alsın ister ise fıkıh kitaplarında yer alsın; "*el-Mebcut*", "*el-Ümm*", "*el-Müdevvenet ül-Kübra*", vb. muteber kitaplarda bulunması şartı ile o, hasen hadistir. "*El-Bâcûrî*", "*el-Şenşûrî*", vb. kitaplarda yer alanlar hasen hadis olarak itibar edilmezler.

Tefsir kitaplarında geçen hadislere itibar edilmez. Veleve ki müfessir, müçtehit bir imam olsa bile, o hadisler delil olarak alınmaz. Çünkü onlar bir hüküm istinbat etmek için değil bir ayetin tefsiri için oraya alınmıştır. İkisi arasında ise fark vardır. Çünkü müfessirler genellikle delil olarak

kullandıkları hadislerin sıhhatine pek fazla önem vermezler. Bu nedenledir ki imamların ve âlimlerin fıkıh kitaplarında yer alan hadisler delil olarak alınırken sadece tefsirde yer aldı diye bu hadislere itibar edilmez. Bilakis tefsirde yer alan hadis hakkında hadis ehline sorarak ya da muteber hadis kitaplarından birine müracaat ederek taklit yoluyla da olsa araştırma yapmak mutlaka gereklidir.

Zayıf hadise gelince kendisinde yukarıda belirtilen sahih hadis ve hasen hadis şartlarını bulundurmayan hadistir. Yani ravilerin tamamı veya bir kısmının, durumları hakkındaki bilgisizlikten veya doğrulukları hakkında zedeleyici bir durumun varlığından dolayı adaletin ve güvenilirliğinin yok sayılmasını gerekli kılan benzeri durumlardan dolayı güvenilirliği sabit olmamış hadistir.

Zayıf hadis ile delil getirilmez ve şer'î hükümler için delil olarak alınmaz.

Ahad Haberinin Kabul Şartları

Ahad haber, rivayet ve dirayet açısından şartlarını tamamladığında kabul edilir.

Rivayet açısından hadisin kabulünün şartı şudur: Hadis ravisinin; Müslüman, baliğ, akıl sahibi, udûl, sadık, işittiğini zapteden, hadisi aldığı vakitten eda ettiği vakte kadar hatırlayabilir olmasıdır.

Usûl ve hadis usûlü âlimleri rivayet şartlarını tafsilatıyla açıklamışlardır. Hadis ricali ve ravileri ile ilgili tarih ve kendilerinde bu sıfatların tahakkuk ettiği bir ravinin tarihi detaylarıyla açıklanmıştır.

Dirayet açısından ahad haberinin kabul şartları ise şudur: Hadis, bir ayet, mütevatir veya meşhur bir hadis gibi kendisinden daha kuvvetli bir delile ters düşmemelidir. Fatıma Binti Kays'tan rivayet edilen şu hadis gibi:

طَلَّقَنِي زَوْجِي ثَلَاثًا فَلَمْ يَجْعَلْ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُكْنَى وَلَا نَفَقَةً

“Kocam beni üç talak ile boşadı. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem kocamın bana nafaka ve evde oturma izni vermesine hüküm vermedi.” [Muslim]

Bu hadis, şu ayete muhaliftir:

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجُوهِكُمْ

“O kadınları gücünüz yettiğince kaldığınız yerin bir kısmında iskân ettirin/oturmalarına izin verin.” [Talak Suresi 6]

Bu nedenle bu tür hadis reddedilir, onunla amel etmek caiz olmaz.

Ahad haber kıyasla çelişince hadis kıyasın önüne geçer. Hadis kabul edilir ve kıyas reddedilir. Ancak bu şu durumda geçerlidir: Kıyasın illeti, istinbat edilmiş ya da nasstan delalet yoluyla alınmışsa veya bir başka şer'î illete kıyas edilmişse bu tür hâllerin tümünde hadis kıyasın önüne geçer.

Fakat kıyasın illeti, ayet veya mütevatir hadis gibi kesin bir nassta açıkça belirlenmiş durumdaysa illetle amel etmek gerekir. Çünkü bu illeti gösteren nass, illetin hükmü hakkındaki nass gibidir. Bu durumda ahad hadis kıyasla değil de kendisinden daha kuvvetli olan bir ayetle veya mütevatir bir hadis ile çelişmiş gibi olur.

Özetle ahad haber, Kur'an'da bir ayet, mütevatir veya meşhur bir hadisle veya Kur'an'ın ya da mütevatir ya da meşhur hadisin açıkça belirlenmiş olduğu bir illetle çelişirse hadis dirayet açısından kabul edilmez. Eğer böyle bir çelişki yoksa kabul edilir. Kıyasla çelişse bile hadis kabul edilir, kıyas reddedilir.

Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Fiilleri

Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in fiilleri üç kısma ayrılır:

Birincisi: Fitri özelliklerle ilgili yani insanın fitri özelliği ve tabiatı gereği olarak yaptığı kalkmak, oturmak, yemek, içmek vb. fiillerdir. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in kendisi ve ümmeti hakkında bu tür fiillerin mubah olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur.

İkincisi: Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in özelliklerinden olup bir başkasının iştirak edemeyeceğinin sabit olduğu fiillerdir. Vitir namazı, gece teheccüd namazı kılması ve müşavere yapmasının farz olması gibi hususlar yalnızca O'na hastır.

Yine oruçta visalin [iftar etmeksizin üç gün oruç tutmak] mubahlığı gibi hususların Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e has olduğu sabittir. Bu konularda O'na uymanın caiz olmadığı hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Çünkü bu fiiller Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e hastır.

Üçüncüsü: Bir beşer olarak yaptığı fiillerden ve yalnızca Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e has fiillerden olmayan, bunların dışında kalan fiillerdir. Bu tür fiillerde Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e uymamız gerektiğinde, bu fiillerin Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in sözleri ve sükûtu gibi şer'î delil olduğu hususunda bir ihtilaf yoktur. Şu

ayetler nedeni ile Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiilini şer'î delil olarak almak vaciptir:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْأَخِرَ

“And olsun ki sizin için, Allah’ı ve ahiret gününü ümit eden kimseler için Allah’ın Rasulü’nde güzel bir örnek vardır.” [Ahzab Suresi 21]

إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ

“Ben ancak bana vahyolana uyarım.” [Ahkaf Suresi 9]

إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي

“Ben ancak bana Rabbimden vahyolunana uyarım.” [Araf Suresi 203]

Bu, genellik hususunda açık, vazih ve zahirdir. Dolayısıyla Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in sözünü ve sükûtunu kapsadığı gibi, yaptığı her işi de kapsar. Bundan dolayı kendisine has olan ve beşer vasfıyla yaptığı fiiller dışında kalan fiillerde Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e tâbi olmak her Müslüman'a farzdır. Çünkü Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ancak kendisine vahyolunana uyar. Fakat Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e uymanın farz olması, yaptığı fiilin yapılmasının farz olduğu anlamına gelmez. Bilakis fiilin durumuna göre Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e uymanın farz olduğu anlamına gelir. Zira fiil eğer vacip/farz bir fiil ise onu yapmak vacip olur. Fiil mendup ise onu yapmak mendup olur. Fiil mubah ise fiilin yapılması mubah olur. Dolayısıyla ittiba, fiilin durumuna göre vaciptir. Bu Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in emirlerine ittiba gibidir. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Onun emrine aykırı davrananlar başlarına bir bela veya kendilerine çok elim bir azap gelmesinden sakınsınlar.” [Nur Suresi 63]

Bu ayet, emrettiği konularda Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e itaat etmenin vacip olduğuna delalet etmektedir. Ancak emrettiği şeyi yapmanın farz olduğuna delalet etmez. Bilakis emrettiği şeye göre emir yerine getirilir. Zira emrettiği şey farz ise yerine getirmek de farz olur. Emrettiği şey mendup ise yerine getirmek de mendup olur. Emrettiği şey mubahlık ifade ediyorsa yerine getirmek de mubah olur. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiilleri de böyledir. Onlara ittiba etmek farzdır. Fakat onları yapmamak, fiilin getirdiği hususa (hükme) göre olur.

Fiilin ne zaman vacip, ne zaman mendup ve ne zaman mubah delalet ettiğine gelince bu konuda tafsilat vardır. Fiile bakılır: O fiilin daha önce geçmiş bir hitabın açıklaması olduğuna delalet eden bir delil varsa o bize

bir beyan olur. Bu, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in açıkça “*Bu, şunun için bir beyandır.*” demesi gibidir. Buna örnek şu hadislerdir:

صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي

“Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız siz de öyle namaz kınız.”

[Buhari]

أَلَا فَحَدُّوا عَنِّي مَنَاسِكُكُمْ

“Hac ile ilgili hususları benden alınız.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu, duruma delalet eden karinelere ile de anlaşılır. Şunun gibi: Tafsil istenen bir mücmel lafız, tahsis istenen bir genel lafız veya takyid edilmesi istenen bir mutlak lafız geçmesi hâlinde bunlar ihtiyaç duyulmadan beyan edilmeyip, ihtiyaç duyulduğunda beyana uygun bir fiil yapılmışsa o fiil bizim için bir beyan olur.

Bu fiiller, bir ayet veya hadiste daha önce geçen bir hitap için bize bir açıklamadır. Açıklanan husus farz ise fiilin yapılması farz olur. Açıklanan husus mendup ise fiilin yapılması mendup olur. Açıklanan husus mubah ise fiilin yapılması mubah olur.

Ancak nefiy ve ispat için değil beyan için olduğuna delalet eden bir husus fiille birlikte değilse -yani daha önce geçmiş bir hitabı açıklamayı kastettiğine delalet eden bir delil fiille birlikte değilse- onun farz, mendup ya da mubah olduğunun anlaşılması bir karineyi gerektirir. Zira bu durumda sadece talep olduğundan fiilin talebi gibidir ve fiilin talebinin kesin olduğunu, kesin olmadığını veya tahyir olduğunu tayin eden bir karineye ihtiyaç vardır. Aynı şekilde, daha önce geçen bir hitabı beyan etmeyi kastettiğine delalet eden bir hususun birlikte olmadığı fiilinde, yapılmasının farz mı, mendup mu yoksa mubah mı olduğunu tayin eden bir karineye ihtiyaç vardır. O fiilin yapılmasının hükmü karineye göre olur.

Ancak fiille, daha önce geçen bir hitabı açıklamayı kastettiğine delalet eden bir hususun birlikte olmadığı fiillerin tümünden gözden geçirilmesinden bu fiillerin iki türde olduğu anlaşılmıştır. Kendisinde Allahu Teâlâ'ya yaklaşma kastının açığa çıktığı fiiller. Kendisinde Allahu Teâlâ'ya yaklaşma kastının açığa çıkmadığı fiiller.

Allahu Teâlâ'ya yaklaşma kastının kendisinde açığa çıktığı fiilin yapılması menduptur. Şöyle ki o fiilin Allahu Teâlâ'ya yaklaştıran hususlardan olması, fiilin yapılmasının terk edilmesine tercih edilmesine dair bir karinedir. Terk edilmesine karşılık bir cezanın geçmemesi, fiilin yapılma talebinin kesin olmadığına dair bir delildir. Bu nedenle de fiilin yapılması farz

değil mendup olur. Zira karine, fiilin yapılması talebinin kesin olmadığını yani mendup olduğunu tayin etmiştir.

Allahu Teâlâ'ya yaklaşma kastının kendisinde açığa çıkmadığı fiilin yapılması ise mubahtır. Şöyle ki Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in o fiili yapmış olması talebe delalet eder. O fiilin Allahu Teâlâ'ya yaklaştıran hususlardan olmaması ise yapılmasının tercih edildiğine delalet etmez. Bilakis bundan, fiilin terkine karşılık yapılmasının tercih edilmediği anlaşılır. Talebin delaleti ile bu husus yan yana getirildiğinde talep tahyir talebi olur yani fiilin yapılması ile terkinin serbest bırakıldığı bir talep olur ki bu mubahtır.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in yaptığı fiili yapmanın vacip olduğunu söyleyenler vardır. Onlar bu söylemlerine Kitap, Sünnet ve Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icmasından deliller göstermektedirler.

Kitap'tan getirdikleri deliller şöyledir:

“Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأَمِيِّ الَّذِي يُمْنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ

O hâlde Allah'a ve O'nun sözlerine iman eden ümmi nebi olan Rasülü'ne iman edin ve O'na tâbi olun. [Araf Suresi 158]

Bu ayette Allahu Teâlâ, Rasul'e tâbi olmayı emretmiştir. Rasul'e tâbi olmak ise sözüne boyun eğmek ve yaptığının aynısını yapmaktır. Emir, vacibiyet içindir. O hâlde Rasulullah'ın fiilini yapmak vacip olur. Bir başka ayette şöyledir:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ

De ki: Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin. [Âl-i İmran Suresi 31]

Bu ayette Allah'ı sevmenin tâbi olmayı zorunlu kıldığına delalet vardır. Allah'ı sevmek ise icma olarak vaciptir. Vacibin lazımı da vaciptir. Böylece tâbi olmak vacip olur. Bir başka ayette Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ

O'nun emrine muhalif olanlar... sakınsınlar. [Nur Suresi 63]

Allah, Rasulullah'ın emrine muhalif olmaktan sakındırmıştır. Tahzir/sakındırmak vacibiyete delildir. Emir söze ait olduğu gibi fiile de ait olur. Yine Allah şöyle buyurmuştur:

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ

Rasul size ne verdi ise onu alın. [Haşr Suresi 7]

Bu ayette yer alan 'almak' ifadesi; boyun eğmek, itaat etmek, uymak demektir. Şüphe yok ki Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den sadır olan fiil, O'nun bize verdiği şeydir. Böylece bu ayetten dolayı O'nu örnek edinmek vacip olur. Bir başka ayette ise Allah şöyle buyurmuştur:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْأَخِرَ

And olsun ki sizin için Allah'ı ve ahiret gününü ümit eden kimseler için Allah'ın Rasulü'nde güzel bir örnek vardır. [Ahzab Suresi 21]

Ayetin mantukuna göre; iman eden kimse için güzel bir örnek olmak, imanla irtibatlandırılmıştır. Yani Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse için Allah'ın Rasulü Sallallahu Aleyhi ve Sellem'de güzel bir örnek vardır.

Bunun anlamı 'kim Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'i örnek almazsa Allah'a ve ahiret gününe iman etmiş olmaz!' demektir. Bu ise talebin kesinliğine bir karinedir ve vacibiyetin delilidir. Bir başka ayette ise:

أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ

Allah'a itaat edin, Rasul'e de itaat edin. [Nur Suresi 54]

Ayette Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e itaat emredilmiştir. Emir vacibiyet içindir. Kim tazim kastı ile başkasının fiilini yaparsa ona itaat etmiş olur. Dolayısıyla Rasulallah'ın yaptığı fiili yapmak vacip olur. Bir başka ayette ise şöyle denilmektedir:

فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا

Nihayet Zeyd'in, o kadın ile bir bağı kalmayınca biz onu seninle evlendirdik. Böylelikle evlatlıklarının eşleriyle herhangi bir bağ kalmayınca onlarla evlenmek hususunda Müslümanlara bir vebal olmadığı anlaşılın. [Ahzab Suresi 37]

Ayet, Rasulallah'ın fiiline teşri olarak tâbi olmayı vacip kılmıştır. Bu da O'nun fiiline tâbi olmanın vacip olduğuna delalet eder."

Sünnetten deliller ise şunlardır:

"Rivayet edildiğine göre Sahabe Radiyallahu Anhum namazda, Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in ayakkabılarını çıkarması nedeni ile kendileri de ayakkabılarını çıkarmışlardı. Böylece fiilinde O'na tâbi olmanın vacip olduğu anlayışına kapılmışlardır. Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem onların bu tür anlayışa sahip olmalarını tasvip edip O'nun kendisine has olduğunu onlara açıklamıştır.

Ebu Sait, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den şöyle rivayet etmiştir:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فَخَلَعَ تَعْلِيهِ فَخَلَعَ النَّاسُ نِعَالَهُمْ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ لِمَ خَلَعْتُمْ نِعَالَكُمْ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ فَخَلَعْنَا قَالَ إِنَّ جِبْرِيْلَ أَتَانِي أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ بِهِمَا حَبْنًا

Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem namaz kıldı. Ayakkabılarını çıkardı. Sahabeler de ayakkabılarını çıkardı. Dedi ki: Ayakkabılarınızı niçin çıkardınız? Onlar da dediler ki: Senin çıkardığını gördük, biz de çıkardık. O da onlara şöyle dedi: Cibril gelip bana onlarda pislik olduğunu haber verdi."

[Ahmed Bin Hanbel]

Ayrıca rivayet edilir ki:

أَنَّهُ أَمَرَهُمْ فَنَسَخَ الْحَجَّ إِلَى الْعُمْرَةِ وَلَمْ يُفْسَخْ فَقَالُوا لَهُ مَا لَكَ أَمَرْنَا بِفَسْخِ الْحَجِّ وَلَمْ تَفْسَخْ

Onlara haccı umreye çevirmelerini emrettiği hâlde kendisi yapmamıştır. Onlar bunun üzerine ona şöyle demişlerdir: Bize haccın iptalini emrettin, kendin iptal etmedin. Niçin?

Böylece onlar kendilerine ait olan hükmün O'na da ait olduğuna dair bir anlayış sahibi olmuşlardır. Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem onların bu anlayışlarını ikrar etmiştir fakat onun kendisine has olduğuna dair bir özür göstermiştir. O özür de kurbanlık götürmesidir.

Ayrıca rivayet edilir ki:

نَهَى عَنِ الْوِصَالِ قَالُوا إِنَّكَ تُوَاصِلُ قَالَ إِيَّيْ نَيْسَ مِنْكُمْ إِيَّيْ أَطَّلُ عِنْدَ رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي

Visali nehyetti. Dediler ki: Ama sen visal yapıyorsun. O da: Ben sizin gibi değilim. Muhakkak ki ben sizin gibi değilim. Rabbimin katından yediriliyor iştiriliyorum." [Ahmed Bin Hanbel]

Böylece onların hükümde O'na katılacaklarına dair anlayışlarını tasvip edip onun kendisine has olduğuna dair bir özür göstermiştir.

Ayrıca Müslim'in Ömer Bin Ebi Seleme yoluyla tahriç ettiğine göre O:

أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيْقَبِلُ الصَّائِمُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَلْ هَذِهِ لِأُمَّ سَلْمَةَ فَأَخْبَرَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُ ذَلِكَ

Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e oruçlunun öpmesi sorulduğunda Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem ona: Bunu Ümmü Seleme'ye sor, dedi. Ümmü Seleme de Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in bunu yaptığını haber verdi. [Muslim]

Fiilinde O'na tâbi olmak olmasaydı bunun manası öyle olmazdı.

Yine Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e, cenabetten dolayı başın gusül edilmesi/yıkanması hakkında bir soru sorduğunda şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أَمَا أَنَا فَأُفِيضُ عَلَى رَأْسِي ثَلَاثَ أَكْحَفٍ

Bana gelince, benim başıma üç avuç su serpmem yeterli oluyor. [Nesei]

Bu, bir topluluğun Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem yanlarında-ken cenabet gusülü hakkındaki tartışmalarına vermiş olduğu bir cevap idi.

Yine Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den rivayet edildiğine göre:

"İhramdan çıkmalarını, kurban kesmelerini ve tıraş olmalarını emretti-ğinde Sahabe durakladı. Bu durumdan Ümmü Seleme'ye dert yandı. Ümmü Seleme O'na, dışarı çıkıp tıraş olmasını ve kurban kesmesini söyledi. O da böyle yapınca, ardından Sahabe de tıraş olup kurbanlarını kesti." [Buhari]

Eğer O'nun fiili tâbi olunması gereken bir fiil olmasaydı böyle yapmaz-lardı."

İcma'dan getirdikleri delillere gelince:

"Sahaber inzal/boşalma olmaksızın cimadan dolayı gusülün gerekip ge-rekmediği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Aişe Radiyallahu Anhâ'nın rivayet ettiği şu hadis onlara ulaşmıştır:

فَعَلْنَاهُ أَنَا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَغْتَسَلْنَا

Ben ve Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem böyle yaptık ve ardından da guslettik. [Tirmizi, İbni Mace, Ahmed Bin Hanbel]

Bunun üzerine guslün vacibiyeti hususunda icma etmişlerdir.

Yine Ömer Radiyallahu Anh'tan rivayet edildi ki Haceru'l Esved'i öper-ken şöyle diyordu:

إِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّكَ حَجْرٌ لَا تَضُرُّ وَلَا تَنْفَعُ وَلَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَلَمَكَ مَا اسْتَلَمْتُكَ

Biliyorum ki sen faydası ve zararı olmayan bir taşsın. Eğer Nebi SallAl-lahu Aleyhi ve Sellem'i seni öperken görmeseydim seni öpmezdim. [Buhari]

Bu husus Sahabe'nin arasında kerih görülmeyip yaygınlaşmıştır. Bu, Ra-sulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e fillerinde tâbi olmanın gereği üye-rinde bir icmadır."

Tüm bu delillerin tek noktada cevaplandırılması mümkündür. Bu nokta ise şudur: "Tâbi olmak" ile "amelin yapılması" arasındaki farktır. Yani Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e tâbi olmak ile Rasulallah Sal-lallahu Aleyhi ve Sellem'in yaptığı fiilin yapılması arasında fark vardır.

Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e tâbi olmak vaciptir ve bu ko-nuda herhangi bir ihtilaf yoktur. Fakat tâbi olmanın gereği olarak Rasu-lallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in yaptığı fiilin yapılması, fiile göre fark-lılaşır. Eğer fiil mubah ise tâbi olmak mubahta tâbi olmak demektir. Yani

bu, fiilin yapılması ile terki arasındaki serbest oluşta tâbi olmaktır. İşte bu hâlde de “ittiba/tâbi olmak” gerçekleşmiş olur. Eğer kişi mubah bir fiili yapmasının vacip olduğunu düşünürse ve bu yaklaşımla yaparsa onu vacip hâle getirmiş olur ki bu durumda Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e tâbi olmuş olmaz. Bilakis O’na muhalif olmuş olur. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e ittiba ancak fiilin getirdiğine uygun yapılması ile olur. Eğer fiilin getirdiği vacip ise yapılması da vacip olur. Eğer getirdiği mendup ise yapılması da mendup olur, onu terk etmek günah olmaz. Eğer getirdiği mubah ise yapılması da mubah olur. Dolayısıyla fiilde Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e tâbi olmak, fiilin getirdiğine göre olur. Eğer buna muhalefet edilirse tâbi olunmamış olur.

Yukarıda yer alan delillerin tamamı, fiilin yapılmasına delil değil “ittibaya/tâbi olmaya” dair delildir. Bunun içindir ki Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in yaptığı fiili yapmanın vacip olduğuna delil olmaya uygun değildir. Dolayısıyla bunların, bu hususta vacipliğe delil getirilmesi geçersiz olmaktadır.

Bu husus emir gibidir. Zira emir vaciblik için değildir. Çünkü Allahu Teâlâ’nın emrettiği her şey vacip değildir. Karinelerin farklılığına göre emrettiği husus bazen vacip, bazen mendup, bazen de mubah olur. Emrin vacip oluşu emredildiğinin yapılması hakkında değil, emre itaat hakkındadır. O’na itaat ise emredilen hususa göre olur. Vacip olarak emredilmiş ise yapılması da vacip, mendup olarak emredilmişse yapılması da mendup, mubah olarak emredilmişse yapılması da mubah olur. Mubahı vacip kılmak emredene itaat sayılmaz, bilakis emrettiğine muhalefet etmek anlamına gelir. Netice olarak fiillerinde Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e tâbi olmak fiilin getirdiğine göre olur.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in yaptığı fiili yapmanın mendup olduğunu söyleyen kimseler de vardır. Bu sözlerine Allahu Teâlâ’nın şu ayetlerini delil getirmektedirler:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ

“And olsun ki sizin için Allah’ı ve ahiret gününü ümit eden kimseler için Allah’ın Rasulü’nde güzel bir örnek vardır!” [Ahzab Suresi 21]

[أُسْوَةٌ] ‘Örnek’ [حَسَنَةٌ] ‘güzel’ lafzıyla nitelendirilmiştir. Bu ise ‘tercih üstünlüğüne’ delalet eder. Asla muhalif olduğundan ve ayette [لَكُمْ] ‘size’ denilip, [عَلَيْكُمْ] ‘üzerinize’ denilmediğinden dolayı vacibiyet nefyedilmiştir. Dolayısıyla mendup olduğu ortaya çıkmaktadır.”

Buna cevap şudur: Yaptığı bir fiilde Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in örnek alınmasından kasıt, O'nun yaptığı biçimde fiili yapmaktır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* farz olarak namaz kılmışken biz nafile olarak kılıyorsak veya aksini yaparsak bu durumda O, örnek alınmış olmaz. “Örnek edinmek”, bir fiili O'nun yaptığı tarz üzere yapmaktır. Bu ise mendup değil vaciptir. Ayette geçen [حَسَنَةً] “güzel” kelimesi [أَسْوَةٌ] “örnek” kelimesinin vasfıdır. Yani “güzel örnek edinmek” demektir ki bu, mendup olmasına delil değildir. Örnek edinmek vaciptir. Bunun delili ayetteki [لِمَنْ] “Allah’ı ve ahiret gününü ümit eden kimseler için” sözüdür. Ayet şöyledir:

أَسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ

“Allah’ı ve ahiret gününü ümit eden kimseler için (Allah’ın Rasulü’nde) güzel bir örnek vardır.” [Ahzab Suresi 21]

Bu, örnek edinmenin vacip olduğuna dair bir karinedir. Ancak burada “örnek edinmekten”, fiili yapmanın vacipliği değil “tâbi olmanın” vacipliği anlaşılır. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in yaptığı bir fiilin vacip, mendup veya mubah olduğu ancak bir karine ile tespit edilir. Bir karine ile vacip olduğu tespit edilmedikçe Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in yaptığı fiili yapmak vacip değildir. Buna binaen ayet, fiili yapmaya değil tâbi olmaya delalet etmektedir. Ayette fiili yapmanın mendup olduğuna dair bir delalet de yoktur.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in yaptığı fiili yapmanın vacip ve mendup olmayıp mubah olduğunu söyleyen kimseler vardır. Buna delil olarak da şöyle diyorlar:

“Rasulullah’ın fiili haram veya mekruh olmaz. Çünkü asıl olan olmamasıdır. Görünen de budur. Böyle bir şeyin vuku; haram veya mekruhun vuku bulması adalet sahibi Müslümanların bireylerinde nadiren görüldüğü hâlde Müslümanların en şerefli olan birinden nasıl sadır olabilir? Bu durumda ise Rasulullah’ın fiilinin ya vacip ya mendup veya mubah olması söz konusudur. Asıl olan ise mendup veya vacip olmamasıdır. Çünkü fiilin yapılması veya terkinden sıkıntının kaldırılması sabittir. Buna ilaveten fiilin vacip veya mendup olması ise ancak bir delille sabit olur, sabit olmadığı sürece de mubahlık baki kalır.”

Buna cevap şudur: Allahu Teâlâ’ya yaklaşma kastı açığa çıkmadığı sürece, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in yaptığı fiili yapmak mubahdır. Çünkü fiilin kendisinin Allahu Teâlâ’ya yaklaştıran fiilden olmaması, taklit edilmesinin istenmediğine bir karinedir. Rasulullah *SallAllahu*

Aleyhi ve Sellem'in fiilinin anlamı, fiille ilgili bir taleptir ve burada bu talep tahyir talebidir ki bu da mubahtır. Fakat bunun dışında kalan fiillerin vacip veya mendup olduğu, bir karine ile belirlenir. Buna göre Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiillerinin ancak vacipliğe, menduba veya mubaha delalet ettiği, harama veya mekruha delalet etmediği şeklinde sınırlandırılması doğrudur. Ancak onları mubahlıkla sınırlandırmak yanlışır. Çünkü vacipliğin veya mendubun delili karinelerdir. Allahu Teâlâ'ya yaklaşmak kastının açığa çıkmasının gerçekleştiği bir fiil ise menduptur. Vacip oluşa delalet eden bir karine tahakkuk ederse o zaman da vacip olur.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiilleri vacipliğe, mendupluğa, mubahlığa delalet etmez. Onlar sadece fiile ait taleptir. Fiilin vacip, mendup, mubah olduğunu karineler tayin eder.

Bu izahat, geçmiş bir hitabın açıklaması olarak gelmeyen fiiller hakkındadır. Geçmiş bir hitabın açıklaması olarak gelen fiiller ise vaciplik, mendupluk ve mubahlık hususunda açıklanana tâbidir.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in yaptığı fiiller, önceki bir hitaba açıklama değilse kendisinin özelliklerinden olduğuna dair bir delil de yoksa vacip, mendup veya mubah olduğuna dair vasfı bize şu şekilde belli olur: Ya Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in onu belirlemesi ve bize tarif etmesi ile ya da başka delillerle yani karinelere bir karine ile bilinir.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in “örnek edinilmesi” vaciptir. Yani bu fiilde Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e tâbi olmak farzdır. Bunun delili nass ve Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icmasıdır.

Nasstan delil şu ayetlerdir:

فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا

“Nihayet Zeyd'in, o kadın ile bir bağı kalmayınca biz onu seninle evlendirdik. Böylelikle evlatlıklarının, eşleriyle herhangi bir bağ kalmayınca onlarla evlenmek hususunda Müslümanlara bir vebal olmadığı anlaşılın.” [Ahzab Suresi 37]

Eğer Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* fiilinde örnek olmasaydı, bu ayetin bir manası olmazdı. Diğer bir ayet de şöyledir:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ

“De ki: Allah’ı seviyorsanız bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin.”

[Âl-i İmram Suresi 31]

Bu ayetin delil olarak getirilmesi şöyle olur: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e tâbi olmak farz olan Allah sevgisinden dolayı gerekli kılınmıştır. Eğer Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e tâbi olmak gerekli olmasaydı tâbi olmanın yokluğu, vacip olan Allah sevgisinin yokluğunu gerekli kıları. Bu ise icma ile haramdır. Yani Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e tâbi olmak Allah sevgisinin varlığı için şarttır. Şart -ki bu Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e ittibadır/tâbi olmaktır- olmazsa şart koşulan şey de -ki bu Allah sevgisidir- olmaz. Allahu Teâlâ’yı sevmek farz olduğundan Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e tâbi olmak da farzdır. Bir başka ayette şöyledir:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ

“And olsun ki sizin için Allah’ı ve ahiret gününü ümit eden kimse-ler için Allah’ın Rasulü’nde güzel bir örnek vardır.” [Ahzab Suresi 21]

Bu ayetin delil getirilişi şöyledir: Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’i örnek edinmek, Allahu Teâlâ’yı ve ahiret gününü ümit etmenin gerekliliğinden sayılmıştır. Örnek edinmenin yokluğu, gerekli kılınanın da olmamasını -ki bu Allahu Teâlâ’yı ve ahiret gününü ummaktır- gerektirir. Bu ise küfürdür. Böylece bu, “örnek edinmenin” farz olduğuna delalet eden bir karine olmaktadır.

Sahabe’nin icmasına gelince: Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in fiillerine müracaat edilmesi hususunda icma etmişlerdir. Haceru’l Esved’i, oruçlu iken hanımını öpmesi meselesi vb. sayılamayacak çok sayıda olayda Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in fiiline müracaat etmeleri buna örnektir.

Bu delillerin tümü “örnek edinmenin” vacip olduğuna delil olmaya yeterlidir. Bu nedenle de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in örnek edilmesi vaciptir. Burada örnek edinmek, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in yaptığıнын aynısını yerine getirmektir.

Bir fiilde Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’i örnek edinmek; Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in fiilinin aynısını aynı şekilde, O’nun yapmasından dolayı yapmaktır. Onun “fiilin aynısı” sözü bir kayıttır/koşuldur. Çünkü fiilin suretinde ihtilaf varsa “örnek edinmek” sayılmaz. “Aynı şekilde olması gerektiği” sözü ise ikinci koşuldur. Anlamı; fiilden kastedilen hedefte ve niyetinde Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e ortak olmaktır. Çünkü surette birleşilse bile biri vacip diğeri mendup iki

fiilin farklılığı örnek edinmeyi gerçekleştirmez. “O’nun yapmasından dolayı” sözü de üçüncü koşuldur. Çünkü surette ve sıfatta iki şahsın fiili ittifak etmiş olsa fakat ikisinden biri başka bir sebepten dolayı yapıyorsa örnek edinme olmaz. Mesela öğle namazında ya da Ramazan orucunda bir grubun Allahu Teâlâ’nın emrine ittiba ederek birleşmesi durumunda onların birbirini örnek edindikleri söylenemez.

Buna göre eğer O’nun fiili özel bir zamana ve mekâna denk geliyorsa o fiilde O’na tâbi olmaya ve O’nu örnek edinmeye yer yoktur. O fiil tekrarlanırsa da tekrarlanmasa da fark etmez. Ancak hac için Arafat’ın has kılınması, namaz için vakitlerinin, oruç için Ramazan ayının has kılınması gibi ibadetin özel bir zamana ve mekâna has olduklarına dair bir delil varsa durum değişir. Örnek edinmek de budur.

Buradan hareketle Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* bir fiili mendup olarak yapsa biz de o fiili vacip olarak yapsak, o fiilde Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’i örnek edinmiş olmaz, bilakis O’nun emrine muhalefet etmiş oluruz ki bu da haramdır. Örnek edinmek, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in fiilinin aynısını, aynı sıfatta, onun yapmasından dolayı yapmış olmamızdır. Dolayısıyla fiilde örnek edinme olabilmesi için bu üç kaydın gerçekleşmesi gerekir.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in Fiilinin Yönünün Kendisi ile Bilindiği Yollar

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’i örnek edinmenin vacipliği sabit olduğu ve O’nun fiilinin aynısını yapmanın da örnek edinmenin şartı olduğu sabit olunca Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in fiilinin yönünü bilmek de tâbi olma şartlarından biri hâline gelir. Bunun içindir ki Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’e ait fiilin yönünü tanıma yollarının bilinmesi de mutlaka gereklidir.

Böylece vacip, mendup veya mubah olması yönüyle Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in yaptığı bir fiilin, O’nun yaptığı yönde yapılması gerçekleşir.

Geçmiş bir hitabı beyan etmeyen fiilin yönünü tanıma yolunun o fiilin kendisini tanımak olduğu gayet açıktır. Eğer fiil, Allahu Teâlâ’ya yaklaştıran fiillerden ise kendisine çağrılan yön menduptur. Eğer fiil, Allahu Teâlâ’ya yaklaştıran fiillerden değilse mubahlık yönündedir.

Geçmiş bir hitabı beyan için yapılan bir fiil ise Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in bu tür fiili vacip, mendup ve mubahla sınırlıdır.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e ait bir fiilin yönü dört yolla bilinir. Bu yollardan birincisi üç hükmü de kapsar. İkinci yolla vaciplik, üçüncü yolla mendupluk ve dördüncü yolla da mubahlık bilinir.

Üç hüküm hakkında genel olan, şu dört şeyde geçerlidir:

1-Nassla belirleme: Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiilin vacipliğini, mendupluğunu, mubahlığını, *"Bu fiil vaciptir, menduptur, mubahtır."* diyerek belirlemesidir.

2-Eşitleme: Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bir fiili, yönü bilinen bir fiille denkleştirmesidir. Yani bir fiili yapması, sonra da *"Bu fiil falan fiilim gibidir."* demesidir. Çünkü o fiilin yönü bilinmektedir. Aynı şekilde yönü bilinen bir fiile atıfta bulunarak *"Bu fiil şu filime eşittir."* dediği zaman, fiil hangi yönde ise o fiilin yönünü de göstermiş olur.

3-Tayin: Bu fiil üç hükümden birine delalet eden bir ayete uymanın gereği olarak fiilin yönünün yollardan bir yol ile bilinmesidir. Örneğin falan fiilin vacipliğe delalet eden bir ayete uymanın gereği olduğu biliniyorsa bu fiil ile başka bir fiil arasında da bir eşitlik varsa o zaman o fiilin de vacip olduğu bilinir. Bu söz mendup ve mubah için de geçerlidir.

4-Fiilin, hükümlerden birine delalet eden mücmel bir ayeti beyan ettiğinin bilinmesidir. Ayet bir şeyin mubahlığına, mendupluğuna ya da farzlığına delalet etse de o şey mücmel olsa sonra da Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* fiili ile onu beyan ediyorsa Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in o fiili de mubah, mendup ya da farz olur.

Çünkü açıklayan, açıklanan gibidir. Şu ayette olduğu gibi:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ

"Namaz kılınız." [Bakara Suresi 110]

Bu ayetle birlikte Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي

"Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız siz de öyle namaz kılınız."

[Buhari]

Haccın menâsiki vb. de böyledir.

Vacibe has olan yol üç şeyde söz konusudur:

1-Namazdaki ezan ve kametin namazın vacipliğine ait iki emare olması gibi bir şeyin vacip olduğuna delalet eden emarelerin olması.

2-Nezredileni/adak olanı gerçekleştirmek için fiilin yerine getirilmiş olması. Zira adak olunan şeyin yapılması vaciptir. Şöyle demesi gibi: *"Eğer*

düşman yenilirse Allah için yarın oruç tutmak üzerime borç olsun.” Düşmanın yenilmesinden sonraki gün oruç tuttuğunda bu o fiilin vacip olduğuna delalet eder.

3-Vacip olmasaydı fiilin memnu/yasak olması hâlidir. Husûf namazında iki rükû fazla yapılması gibi. Çünkü kasıtlı olarak fiilî rükün ilave etmek namazı iptal eder. Eğer o iki rükû vacip olmasaydı menedilmiş olurlardı.

Husûf namazındaki iki rükû fazladır ve namazı iptal eder. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in onu yapması ise onun farz olması demektir. Şöyle denilmez: *“Özel olarak bu namazda mubah ve mendup kabilinden olmak üzere ikinci rükûnun konulması caizdir.”* Böyle denilmez. Çünkü birinci rükû vaciptir, onun tekrarı ise ikinci rükûnun da vacip olduğuna delalet eder. Zira ikinci rükû, ikinci secde olduğu gibi bir vacibin tekrarıdır. Namaz esnasındaki sehiv ve tilavet secdeleri yapmak ise tekrar değildir. Çünkü fiilin yanında kavli delil de bunun mendup olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla o fiil menduba delil olur. Fakat elleri kaldırarak bayram tekbirlerinin peş peşe yapılması, kasıtlı olarak bir rükün ilave etmek değildir. Üstelik elleri kaldırmak bir harekettir ve namazı iptal etmez.

Böylece vacipliğe delalet eden fiil vacip olmasaydı yasaklanmış olurdu. Yani farz olmasaydı nehyedilmiş olurdu.

Menduba has olan yol ikidir:

1-Fiilin, Allahu Teâlâ'ya yaklaşma aslına ilave yapılmadan sadece Allahu Teâlâ'ya yaklaşma kastı ile gelmiş olması yani özel olarak vacip veya mubahlığa delalet eden emarelerden yoksun olması: Bu durumda menduba delalet eder. Çünkü asıl olan farz olmamasıdır. Yakınlık için olması ise mubahlığı nefyeder. Böylece mendupluk belirlenmiş olur.

2-Fiilin, bir mendubun kazası olması: Bu durumda mendup olur. Zira kaza, edanın karşılığıdır. *“Vaktin tümünde uyuyan kimseye kaza vacip olmakla birlikte eda etmek vacip değildir.”* denilmez. Çünkü bu gibi durumda eda, onun üzerine vaciptir. Bu, şu demektir: O kimse hakkında edanın vaciplik sebebi oluşmuştur.

Mubaha has olan yol ikidir:

1-Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bir fiile devam etmesi, sonra da neshetmeksizin onu terk etmesi: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in devam etmekte olduğu hususu tam olarak bırakması, tahyir/serbest bırakmak talebine delalet eder ki o mubahtır. Dolayısıyla mubahlığın delili olur.

2-Üzerinde herhangi bir şeye ait bir emare olmayan bir fiili yapması, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, haram ve mekruh olanı yapmadığına göre ve asıl olanın da vacip ve mendup olmadığına göre, o fiil mubah olur.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Sükûtu

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in sükûtu yani takriri O'nun sözü ve fiili gibi aynı şekilde Sünnet'tendir. Bir kimse Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in önünde veya O'nun zamanında bir fiili yaparsa Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* de onu bilip inkâr etme imkânı olmasına rağmen reddetmeyip karşı çıkmayarak sükût eder ve ikrar ederse bakılır: Eğer Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in daha önceden o fiil hakkında bir yasaklaması yoksa ve haram olduğu da bilinmiyorsa Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in o fiilin failine sükût etmesi ve fiil üzerinde failini ikrar etmesi, o fiilin caiz oluşuna delalet eder. Çünkü o fiil caiz olmasaydı mutlaka ona karşı çıkar, reddederdi. Çünkü Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* münkere karşı susmaz. Onun için *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in sükûtu caiz oluşa delildir.

Eğer Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* daha önce o fiili yasaklamışsa veya haram kılındığı biliniyorsa o şahsa karşı Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in susması, sükût etmesi tasavvur edilemez. Çünkü Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in münker karşısında susması imkânsızdır. Fakat zimmet ehlinin kiliselerine sık sık gitmelerine ve bunun da küfür olmasına rağmen Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in buna sükût etmesi, küfür fiilini ikrar ettiğine delalet etmez. Bu, zimmet ehlinin kiliseye gitmelerinin caiz olduğuna değil, ibadetlerinde serbest bırakıldıklarına delalet eder.

Sünnet'ten sayılan sükût hakkında şunlar şart koşulmaktadır:

1-Önceden o fiil hakkında bir yasaklamanın bulunmaması

2-Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in önünde yapılıp, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in onu bilmesi ya da zamanında yapılıp Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in o fiil hakkında bilgi sahibi olması

3-Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in inkâr etme, karşı çıkma imkânına sahip olması

Bunların dışında kalanlar ise Sünnet'ten sayılmazlar. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in karşı çıkmasından kasıt; failini engellemesi ya

da azarlamasıdır. Yoksa Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in kendisinin o fiile meyletmemesi, yapmaması değildir. Nitekim Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in sofrasında kertenkele yenmiş fakat kendisi yememiştir. Sebebi sorulduğunda şöyle demiştir:

لَمْ يَكُنْ بِأَرْضِ قَوْمِي فَأَجِدُنِي أَعَافُهُ

“Bu benim kavmimin bölgesinde bulunmuyor, ondan tiksiniyorum.” [Buhari]

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ondan tiksinimesi, inkârdan sayılmaz. Kertenkeleyi yiyen kimseyi engellememesi ise Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in sükûtu sayılır. Dolayısıyla da o fiilin caiz olduğuna delildir. Nafi'den gelen şu rivayet de böyledir:

أَنَّ ابْنَ عُمَرَ سَمِعَ صَوْتَ زَمَارَةٍ رَاعٍ فَوَضَعَ أُصْبُعِيهِ فِي أُذُنَيْهِ وَعَدَلَ رَاجِلَتَهُ عَنِ الطَّرِيقِ وَهُوَ يَقُولُ يَا نَافِعُ أَتَسْمَعُ فَأَقُولُ نَعَمْ فَيَمْضِي حَتَّى قُلْتُ لَا فَوَضَعَ يَدَيْهِ وَأَعَادَ رَاجِلَتَهُ إِلَى الطَّرِيقِ وَقَالَ رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَمِعَ صَوْتَ زَمَارَةٍ رَاعٍ فَصَنَعَ مِثْلَ هَذَا

“İbni Ömer bir çobanın kaval sesini işitti ve parmakları ile kulaklarını tıkadı. Bineğinin yolunu değiştirdi. Ey Nafi, sesi işitiyor musun? diye sordu. Ben evet, diyordum. Ben hayır işitmiyorum diyesiye kadar öyle devam etti, ses kesilince ellerini kulaklarından çekti ve bineğini tekrar yoluna koydu. Sonra da dedi ki: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in kaval sesini duyduğunu ve aynen böyle yaptığını gördüm.”

[Ahmed Bin Hanbel]

Bu olay, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in o çobana karşı çıktığını göstermez, bilakis o çobana sükût ettiğini gösterir. Bu ise kaval çalmanın ve dinlemenin caiz olduğuna delildir. Parmakları ile kulaklarını tıkamaması ise birçok mubahlardan kaçındığı gibi kaval sesini dinlemekten de kaçındığına yorumlanır. Bu, tıpkı evinde bir dinar veya dirhem olduğu hâlde gecelemekten ve kertenkele eti yemekten sakınması gibidir. Buna göre Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in sükûtundan kastedilen fiilden hoşlanmadığını gösterse bile fiili işleyen kimseyi engellememesidir.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Fiilleri Arasında Çelişki

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiilleri arasında çelişkinin varlığı tasavvur edilmez. Çünkü iki husustaki çelişki, her birinin diğerini engelleyecek şekilde karşı karşıya olması demektir. Birinin diğerini neshetmesi veya tahsis etmesi bakımından Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiilleri arasında bu çelişkinin olması tasavvur edilmez. Çünkü o fiillerinin hükümleri arasında bir çelişki yoksa fiillerde de çelişki yoktur.

Hükümler arasında bir çelişki varsa o fiillerde yine çelişki yoktur. Çünkü bir vakitte vacip olan bir fiilin olması ve aynı vakitte ilk hükmü iptal etmeksizin farklı bir hüküm getiren fiilin olması caizdir. Çünkü sözlerin aksine fiillerde genellik yoktur. Evet, fiille birlikte, fiilin tekrarlanmasını vacip kılan bir söz olduğunda ikinci fiil; fiili değil sözü tahsis ediyor ya da neshediyor olabilir. Dolayısıyla iki fiil arasında çelişkinin varlığı asıl olarak tasavvur edilmez.

İki fiil arasında çelişkinin tasavvur edilemeyeceğinin nedeni şudur: İki fiil arasındaki çelişki ya birbirinin aynı iki vakitte veya birbirinden farklı iki vakitteki öğle namazı fiili gibi birbirine benzeyen türden olur ya da birbirinden farklı türden olur. Birbirine benzeyen iki fiil arasında çelişkinin olmayacağı ortadadır. İki vakitteki öğle namazında olduğu gibi. Birbirinden farklı iki fiile gelince: Eğer namaz ve oruç gibi bir araya getirilmeleri caiz olan fiiller ise çelişkinin olmayacağında şüphe yoktur. Fakat bir araya getirilmeleri tasavvur edilmeyen ve hükümleri çelişkili olmayan, öğle ve ikinci namazı gibi fiillerden ise cem etme/birleştirme imkânından dolayı aralarında çelişki yoktur. Zira namazla orucun bir araya getirilmesi mümkün olduğu gibi öğle namazı ile ikinci namazı arasında cem etmek mümkündür. Eğer o iki fiil, bir araya getirilmesi düşünülmeyen ve hükümleri arasında da tenakuz olan hususlardan ise belirli bir günde oruç tutmak, başka bir günde oruç tutmamak gibi, bir vakitte vacipliğin ve bir başka vakitte ise caizliğin birleştirilmesi nedeni ile aralarında bir çelişki yoktur. Yani bir fiilin bir vakitte vacip, mendup veya caiz, bir başka vakitte ise tersi olması mümkündür.

Bunlardan birinin diğerinin hükmünü kaldırması veya iptal etmesi söz konusu değildir. Çünkü iki fiil ve ikisinden biri için genellik yoktur.

Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Fiili ile Sözü Arasında Çelişki

Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in fiili ve sözü arasında neshetme hâli dışında çelişki olmaz. Bu hâlin dışındaki söz ile fiili arasında kesinlikle çelişki yoktur. Ancak Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in bazı söz ve fiillerine ilk bakışta bir çelişki olduğu görülebilir. Fakat dikkatlice incelendiğinde bunlardan her birinin durumunun diğerinin durumundan farklı olduğu anlaşılır. Bunun içindir ki aralarını cem etmek (bir arada anlaşılması) mümkündür. Çelişki üç hâlde söz konusudur:

1- Sözü fiilden önce gelmesi: Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir fiil yaptığında, o fiilin Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e has olduğuna dair bir delil yoksa fiil önce gelen kendisine muhalif sözü nesheder. Bu söz ister

“*Şu gün oruç tutmak üzerimize vaciptir!*” deyip sonra da o gün oruç tutmaması veya O’na uyulmasına delil olarak getirilen genel bir söz, O’na ya da bize has olduğuna delalet eden bir delille olsa da fark etmez, söz nesholur. Bu, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in tekrar edilmesinin sabit ve örnek edinmesinin vacip olduğu fiili; kendisine veya bize özel, O’nun için ve bizim için genel olarak sözden sonra ise kendisi veya bizim hakkımızdaki ya da hem bizim hem de O’nun hakkındaki sözü nesheder, demektir. Fiil O’na has ise neshin varlığı ortadadır. Bize has ise tâbi olmanın vacip olmasından dolayı nesh olunur. Hem O’na hem de bize genel olduğunda yine tâbi olmanın vacip olmasından dolayı neshedilir.

2-Sözün zikredilen fiilden sonra gelmiş olması: Bu, O’na ittiba etmenin üzerimize vacip olduğuna dair delilin delalet ettiği şeydir. Çünkü bunun O’na has olduğuna dair bir delil mevcut değildir. Bu durumda bakılır:

Eğer delil fiilin tekrarlanmasının vacip olduğuna delalet etmiyorsa fiil ile sonradan söylenen söz arasında asıl olarak bir çelişki yoktur. Çünkü fiil, bir kere olup bitmiştir ve tekrarı da talep edilmemiştir. Dolayısıyla fiil yok olmuştur. Böylece söz fiille çelişmez. Çünkü fiilin tekrarı istenmemiştir.

Eğer delil, hem Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* hem de ümmeti hakkında fiilin tekrarlanmasının vacip oluşuna delalet ediyorsa sonradan söylenen söz; genel olabilir. Yani hem Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’i hem de ümmetini kapsar. Bazen de O’na has olabilirken, bazen de bize has olabilir. Söz genel ise önce geçen fiili nesheder. Örneğin: Aşure günü oruç tuttuğunda, fiili tekrarsa ve bizim de mükellef tutulduğumuza delil getirilirse daha sonra orucun bizim üzerimize vacip olmadığını söylerse önce geçen fiili nesheder. Bu söz genel ise böyledir.

Sonradan söylenen söz Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’e has kılınırsa bizim hakkımızda olanı değil, O’nun hakkında önce gelen fiili neshetmiş olur.

Sonradan gelen söz, bize yani ümmete has kılınırsa -oruç tutmanız size vacip değildir, sözünde olduğu gibi- Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* açısından bu sözde bir çelişki yoktur. Dolayısıyla O’nun hakkındaki teklif devam eder, bizim ise bu fiili yapma hususunda mükellef olmadığımıza delalet eder. Ayrıca bu durum, fiil bizden sadır olmadan önce ise söz tahsis edici olur, vacip olmadığını beyan edici yani bizim fiilden istisna tutulduğumuzu ifade eder. Eğer fiil bizden sadır olduktan sonra bu söz söylen-

mişse beyanın ihtiyaç anından sonra gelmiş olması nedeni ile sözün tahsise hamledilmesi/yorulması mümkün değildir. Dolayısıyla söz tahsis edici değil, önceki fiili neshedici olur.

3-Söz veya fiilden hangisinin sonra olduğunun meçhul olması: Fiilin mi yoksa sözün mü önce olduğunun bilinmemesi hâlinde bakılır: Eğer her ikisinin cem edilmesi/bir arada anlaşılması imkânı varsa çelişki kaldırılmış olur. Eğer her ikisinin arasını cem etmek mümkün değilse bizim hakkımızda tahsis edilen veya Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e ve bize genel olan söz alınır, O'nun hakkında özel olan ise hariç tutulur. Böylece söz öne geçer, söz alınır ve fiil terk edilir. Bunun nedeni şudur: Söz konulduğu hususa delalet etmekte bağımsızdır. Fiil ise böyle değildir. Zira fiil delalet için konulmamıştır. Delalet etse bile ancak söz aracılığı ile delalet eder. Çünkü söz delalet bakımından olanı da olmayanı da akılla kavranılabildiği de hissedilene de kapsamına aldığından daha geneldir. Fiil ise hissedilene varlığa has olduğundan böyle değildir.

Aralarında çelişkiye benzer bir durum varmış gibi görünüp de bunun daha önce geçen bir nassı açıklayıcı olması hâline örnek, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in hac ile ilgili ayetten sonra şöyle demesidir:

مَنْ قَرَنَ حَجًّا إِلَى عُمْرَةٍ فَلْيَطُفْ طَوَافًا وَاحِدًا وَيَسْعَى سَعْيًا وَاحِدًا

“Hac ile umreyi birleştiren kimse bir tavaf ve bir sa'y yapсын.” [El-

Âmedi, El-İhkâm]

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu rivayette bulunulmuştur:

قَرَنَ فَطَافَ طَوَافَيْنِ وَسَعَى سَعْيَيْنِ

“O (hac ile umreyi) birleştirip iki tavaf ve iki sa'y yaptı.” [Dârektunî]

Bu durumda fiille sözün cem edilmesi, “*Kitap ve Sünnet'in Kısımları*” bölümünün “*Beyan ve Mübeyyen*” başlığı altında açıklandığı gibidir.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiili ile sözü arasındaki çelişki durumları bunlardır. Örnek olarak şunlar verilebilir:

Rubeyyi Binti Muavviz Bin Hâris (Afrâ) yoluyla şu rivayette bulunulmuştur:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ بِرَأْسِهِ مِنْ فَضْلِ مَاءٍ كَانَ فِي يَدِهِ

“Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ellerindeki artan su ile başını meshetti.” [Ebu Davud]

Süfyan es-Sevri, Rubeyyi Binti Muavviz Bin Afrâ bana şunu anlattı demiştir:

يَأْتِينَا... وَمَسَحَ رَأْسَهُ بِمَا بَقِيَ مِنْ وَضُوئِهِ فِي يَدَيْهِ

“Bize geliyordu... elinde abdesten kalan su ile başını meshetti.” [Ah-med Bin Hanbel]

Bu fiil, Taberani'nin *“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem dedi ki”* diyerek tahrîç ettiği şu hadisle çelişmektedir:

خُذُوا لِلرَّأْسِ مَاءً جَدِيدًا

“Başı meshetmek için yeni su alın.”

Bu ikisi arasını cem etmek/birleştirmek şöyledir: [خُذُوا] **“alın”** lafzı ümmetine has bir hitaptır, genel değildir. Her ne kadar Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in ümmetine hitabı kendisine de hitap ise de -çünkü kelâmın genelliği içine kendisi de dâhil olur- fakat onun Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e has bir hüküm olduğuna delalet eden bir karine varsa bu, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in özelliklerinden olur. Burada ise abdestinden kalan su ile başını meshetmesinin yanına [خُذُوا لِلرَّأْسِ مَاءً جَدِيدًا] **“Başı meshetmek için yeni su alın.”** sözü konulduğunda, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in fiilinin O'na has olduğuna, sözünün ise ümmetine has olduğuna karine olur. Böylece [خُذُوا لِلرَّأْسِ مَاءً جَدِيدًا] **“Başı meshetmek için yeni su alın.”** sözü ile kendisine has olan başını meshetmek için yeni su almayı abdesten kalan su ile başını meshetmesi hakkındaki Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in fiili arasında çelişkinin olmadığı açığa çıkar. Çünkü Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in ümmetine bu emri, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e ait fiil karinesi ile ümmete has emir olur. Zira o, fiillerinde ve sözlerinde kendisine tâbi olmayı gerekli kılan *“örnek olma”* delillerinden daha hastır. Dolayısıyla genel olan has olan üzerine bina edilir. Ümmete, farklı bir emrin geçtiği bu fiilde Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'i örnek edinmek ise vacip olmaz.

Bir başka örnek de şöyledir: İbrahim et-Teymi, Aişe *Radiyahallahu Anhá*'dan şunu rivayet etmiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُقْبَلُ بَعْضَ أَرْوَاحِهِ ثُمَّ يُصَلِّي وَلَا يَتَوَضَّأُ

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem hanımlarından bazılarını öper, sonra da abdest almadan namaz kılar.” [Nesei]

Bu hadisin zayıf olduğu söylendi ise de, hadis mürsel olduğu için zayıf denildiği görülmüştür. Oysa mürsel hadisle delil getirilir. Bu hadis hak-

kında Nesei şöyle demektedir: *“Mürsel olmasına rağmen bu babda bu hadisten daha iyisi yoktur.”* Dârektunî bu hadisi mevsûl olarak rivayet etmiştir. Şöyle demiştir:

عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: إِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُصَلِّيَ وَإِنِّي لَمُعْتَرِضَةٌ بَيْنَ يَدَيْهِ اعْتِرَاضَ الْجَنَازَةِ حَتَّى إِذَا أَرَادَ أَنْ يُوتَرَ مَسَّنِي بِرِجْلِهِ

“İbrahim’den, o da babasından, o da Aişe’den, Aişe RadiyAllahu Anhâ’nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem namaz kılyordu ve ben de önünde boylu boyunca cenaze gibi uzanmış oluyordum. Vitir kılmak isteyince ayağı ile bana dokunurdu.” [Nesei]

Yine Aişe RadiyAllahu Anhâ’dan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً مِنَ الْفَرَاشِ فَأَلْتَمَسْتُهُ فَوَقَعَتْ يَدِي عَلَى بَطْنِ قَدَمَيْهِ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ وَهُمَا مَنُصُوبَتَانِ

“Bir gece Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’i yanımda yatakta bulamadım. O’nun nerede olduğunu elimle aramaya koyuldum. Ellerimi kendisi secdede iken ve ayakları (secde hâlinde) dikilmiş olduğu hâlde iken ayaklarının iç tarafına dokundum.” [Muslim]

Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in fiiline delalet eden bu hadisler, şu ayetle çelişmektedir:

أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا

“Kadınlara dokunduğunuzda su bulamazsanız teyemmüm ediniz.” [Nisa Suresi 43]

Bu ayet, dokunmanın abdest almayı farz kılan olaylar cümlesinden olduğu hususunda açıktır. [لامستُّم] kelimesi *“elle dokunma”* anlamında hakikattir. *“Cinsi münasebet”* anlamında ise mecazdır. Hakiki mana hakkında bir özür bulunmadıkça mecaza gidilemez. Burada ise hakiki mana özürlü değildir, bilakis kesindir. Bir karine bulunmadıkça mecaz manaya gidilmez. Burada ise onu mecaz kılan bir karine yoktur. Dolayısıyla mananın hakiki olması belirlenmiş olur. Onun hakiki manada kalmasını [أَوْ لَامَسْتُمُ] ***“ya da onlara temas ederseniz”*** kıraatı da teyid etmektedir. Çünkü bu okuyuşta cima dışındaki mücerret olarak dokunma anlamı zahirdir. Buna göre Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in kadına ve kadının da Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e dokunması ile ilgili olarak Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in fiili, özellikle Aişe RadiyAllahu Anhâ’nın Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in ayağına dokunması merfu ve mevkuf olarak sabit olmuştur. Merfu olması kendisine yönelmeyi tayin eder. Rasulullah

SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in bu fiili ayet ile çelişmektedir. Başka bir ifade ile sözlü nassla yani Kur'an'la çelişmektedir.

İkisinin arası birleştirildiğinde ise şöyle olur: Ayette, [أَوْ لَامَسْتُمُ] **“ya da onlara temas ederseniz”** denilmektedir. Bu ümmete hastır. Her ne kadar Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* sözün genelliği içine giriyorsa da Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiilinin sözlü nassın hilafına olması, fiilin Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e, sözlü nassın ise ümmete has olduğuna karinedir. Zira “*elle dokunma*”, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den sadır oldu ve abdest almadı, dolayısıyla O'na has bir davranıştır. Çünkü Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiili; ümmete has olan sözlü nass ile çelişmez, bilakis kendisine has kılınmış olduğunu gösterir. Çünkü ayet, kendisine muhalif olmasına rağmen Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiili ile bir araya getirildiğinde ayetin ümmete has olduğuna dair bir karine olur. Bu durumda sözlü nass ile fiil arasında çelişki olmaz.

İşte böyle; Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiilleri ile sözleri arasında bir çelişkinin var olduğu görüldüğü zaman araları birleştirilmeye çalışılır. Eğer birleştirmek mümkün olmazsa onlar hakkında mezkur üç durumun kuralları uygulanır.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Sözleri Arasında Çelişki

Nesh hâli dışında Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in sözleri arasında çelişki olmaz. Bu hâlin dışında kalan durum ise ya terâcih ya da teâdil babındandır ya da aralarında tevfiik/uyumlaştırma imkânı vardır. Nesh meselesinden, nesh konusunda bahsedilecektir. Teâdil ve terâcih konusuna da delillere ait “*Teâdil ve Terâcih*” başlıklı babda değinilecektir.

Birbiri ile çelişen iki söz arasındaki uyumlaştırmaya gelince o, her iki sözün durumunu ve içerisinde söylendikleri şartları anlamak için dikkatle inceleme ile olur. O zaman çelişkinin olmadığı ortaya çıkar. Çünkü medeni koşullar birbirinden farklıdır. Dolayısıyla sadece benzerlik nedeni ile medeni koşullardan biri diğerine kıyas yapılmaz. Zira bir hususta benzerlik olabileceği gibi çeşitli hususlarda vakıa bakımından farklılık da olabilir.

Bu nedenledir ki teşride ve siyasette genelleştirmeden ve soyutlamadan uzak durmak gerekir. Çünkü teşri, kulların fiillerinin hükmünü açıklayan bir çözümdür. Siyaset ise fiillerinin üzerine kurulu olduğu maslahatları hakkında insanların işlerinin gözetilmesi ve yürütülmesi demektir. Bunların her ikisi de hayatla, hayatın şart ve durumları ile alakalıdır.

Bu şart ve durumlar pek çok olup birbirinden farklıdır. Fakat çoğu zaman birbirine benzerler. Dolayısıyla bu farklılığın, ihtilafın veya çeşitliliğin görülmemesinden korkulur. Zira bu, genellemeye yani aynı cinsten olan her şey hakkında hüküm verilmesine sürükler. Aynı şekilde soyutlamaya yani her bir fiili ve her işi kendisi ile alakalı durumlar ve şartlardan soyutlamaya sürükler. İşte bu iki nedenden dolayı hataya düşülür. Bundan dolayı bir tek fiil ve iş hakkında iki çözüm şeklinde çelişki görülür. Yani konuya bakan kişiye iki söz çelişkili görünür. Bu nedenledir ki Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in söylediği sözler arasında çelişkinin var olduğu zannı ortaya çıkar. Ancak genellemeden uzaklaşıp her olay, kendisine ait çözümle ele alınıp, soyutlamadan uzaklaşıldığında yani vakıa, durumlarından ve şartlarından soyutlanmadığında çözümün aynı olayla bağlantısı kurulduğunda ve olaylar ortamları ile irtibatlandırıldığında iki olay arasında fark bulunduğu görülür. Her iki olaya ait ortam ve şartlar birbirinden farklı olduğundan veya birini diğerinden ayırarak münferit hâle getirilmeden çözüme ya da olaya bakışın esası kılınmasında biri diğeri ile irtibatlandırıldığı zaman iki olay arasında çelişki olmadığı açığa çıkar.

Fakihin ve siyasinin yapması gereken olaylar arasındaki ayırt edici incelik kendisine beyan olasıya kadar her bir olayı diğerinden ayrı olarak ele almaktır. Böylece olayın farklı çözümüne, teşri, siyasi anlayış ve olayların çözümünde doğruya ve hakka en yakın olana ulaşılır.

Teşri açıdan: Teşri nassların, vakıaların hükmü olmalarından dolayı farklı olmaları şer'î nassların tabiatındandır. Şer'î nasslar aralarındaki ihtilafın inceliğinden ve bu ihtilafı birlikte benzerliğin kaçınılmaz oluşundan, bunlar arasında çelişki varmış gibi görünmesi onların tabiatının gereğidir. Bu nedenledir ki fakih, hükmü vermeden önce teşri nassları dikkatlice incelemelidir. Çünkü teşri nasslar, sadece birtakım manalara delalet eden edebî ifadeler değil, bilakis vakıalar için çözümdür. Dolayısıyla nassların zihindeki anlamları hissedilen vakıalarla bir araya getirilip ilişkilendirilmelidir. Öyle ki teşri anlayış ve çözüme kavuşturmak istenilen vakıa idrak edilesiye kadar vakıaya parmak basılsın. İşte o zaman nassların delaletleri arasındaki ince farklarla genelleme yapmanın ve soyutlamanın tehlikesi idrak edilir. Nebevî hadislere bu esasa göre bakılmalıdır. İşte o zaman çelişkinin olmadığı idrak edilir.

Çelişkili görülen Nebevî hadislere bakan kimse, bunları dikkatlice incelemesi hâlinde, aralarını bulmanın mümkün olduğunu görür. Buna örnek çoktur.

Mesela Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bir kısım hadislerde bazı şeyleri emrederken başka hadislerde ise emrettiği bu şeylerin kabulünü reddetmektedir. Bu durumda ise bu hadisler arasında bir çelişki olduğu görülür. Fakat gerçekte herhangi bir çelişki yoktur. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in emri bir fiilin talebidir. Bu emir, beraberinde bir karine olmadan vacip, mendup veya mubahlığı ifade etmez. Bu emirden sonra, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in emrettiğini yapmadığını gösteren bir durumun olması bu emrin mubah olduğuna karinedir. Dolayısıyla emrettiği şeylerin kabulünü reddetmesi, onlarla ilgili emriyle çelişki olmaz, bilakis emrinin vacip ve mendupluk için değil, mubahlık için olduğuna dair bir karine olur.

Kays Bin Sa'd'dan rivayet edilen şu hadis rivayet edilmiştir.

زَارَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَنْزِلِنَا... فَأَمَرَ لَه سَعْدٌ بِغُسُلٍ فَوَضِعَ فَأَغْتَسَلَ ثُمَّ تَأَوَّلَهُ أَوْ قَالَ تَأَوَّلُوهُ مَلْحَفَةً مَصْبُوعَةً بَرَّغْفَرَانٍ وَوَرَسٍ فَأَشْتَمَلَ بِهَا

“Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* evimizde bizi ziyaret etti... Sa'd O'nun için gusül edeceği suyun hazırlanmasını emretti. Hemen konuldu. O da gusletti. Sonra O'na safran ve Yemen safranı ile boyanmış bir örtü verdi veya verdiler. O da ona büründü.” [Ahmed Bin Hanbel]

Gusül ve abdesten sonra kurulanmanın caiz olduğuna delalet eden bu hadis, Meymûne *RadiyahAllahu Anhâ*'dan rivayet edilen şu hadisle çelişmektedir:

ثُمَّ أَتَى بِمَنْدِيلٍ فَلَمْ يَنْفُضْ بِهَا

“Sonra mendil getirildi. O onunla kurulanmadı.” [Buhari]

Bu hadis Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in kurulanmadığına delalet etmektedir. Bazıları bu iki hadisi Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in kurulanmamış olmasını dikkate alıp kurulanmayı mekruhluğa hamlederek uyumlaştırmaya çalışmaktadır. Fakat mekruhluğa hamletmek ancak Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bir şeyi nehyetmesi veya onu emretmesi durumunda olur. Burada ise Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bir seferinde bir şeyi yapması bir başka seferde yapmaması söz konusudur. Bu iki fiil arasında çelişki yoktur. Aralarında bir çelişkinin olduğu varsayılsa bile bu, mubahlığa hamledilir. Çünkü Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bir fiili yapmaması nehye delalet etmez. Zira çoğu zaman bazı mubahlardan yüz çevirdiği görülmüştür.

Bir başka örnek, Abdurrahman Bin Ka'b Bin Mâlik'ten şu rivayet edilmiştir:

أَنَّ عَامِرَ بْنَ مَالِكٍ مُلَاعِبَ الْأَسْبَةِ قَدِمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُشْرِكٌ فَأَهْدَى لَهُ فَقَالَ إِنِّي لَا أَقْبَلُ هَدِيَّةَ مُشْرِكٍ

“Mızrak oyuncusu Âmir Bin Mâlik müşrik iken Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e gelip hediye verdi. Bunun üzerine Rasulullah ona dedi ki: Ben bir müşriğin hediyesini kabul etmem.” [Taberânî]

Bu hadis, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in müşriklerden hediye kabul ettiğini ve kabul edilmesini emrettiğini tespit eden hadislerle çelişmektedir.

Ali RادیAllahu Anh’tan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أَهْدَى كِسْرَى لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَبِلَ مِنْهُ وَأَهْدَتْ لَهُ الْمُلُوكُ فَقَبِلَ مِنْهُمْ

“Kisra, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e hediye gönderdi. O, bunu kabul etti. Kayser’in hediyesini kabul etti. Krallar hediye gönderdi, kabul etti.” [Ahmed Bin Hanbel]

Amr Bin Abdullah Bin Zubeyr’den, o da babasından şöyle dediği rivayet edilmiştir:

قَدِمَتْ قُتَيْبَةُ ابْنَةُ عَبْدِ الْعَزْزِيِّ بْنِ عَبْدِ الْأَسْعَدِ مِنْ بَنِي مَالِكِ بْنِ حَسَلٍ عَلَى ابْنَتِهَا أَسْمَاءَ ابْنَةَ أَبِي بَكْرٍ بِهَذَا يَا ضَبَابَ وَأَفِطٍ وَسَمْنٍ وَهِيَ مُشْرِكَةٌ فَأَبَتْ أَسْمَاءُ أَنْ تَقْبَلَ هَدِيَّتَهَا وَتُدْخِلَهَا بَيْتَهَا فَسَأَلَتْ عَائِشَةَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَنْهَأَكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُفَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ فَأَمَرَهَا أَنْ تَقْبَلَ هَدِيَّتَهَا وَأَنْ تُدْخِلَهَا بَيْتَهَا

“Mâlik Bin Hasel oğullarından Abduluzza Bin Abdiesade’nin kızı Kuteyle, Ebu Bekir’in kızı Esmâ’ya kertenkele, keş peyniri ve eritilmiş yağdan müteşekkil hediyelerle geldi. O müşrik bir kadındı. Esmâ, onun hediyelerini kabul etmekten ve onu evine sokmaktan kaçındı. Aişe onu Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e sordu. Allah şu ayeti indirdi: Allah sizinle din konusunda savaşmayan kimselerden sizi nehyetmez yasaklamaz. [Mümtehine Suresi 8] Bunun üzerine Nebi, Esmâ’ya onun hediyesini kabul etmesini ve evine sokmasını emretti.” [Ahmed Bin Hanbel]

Görüldüğü üzere Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in müşrik birinden hediye kabul etmesi ve müşrik birinden hediye kabul etmemesi arasında bir çelişki görülmektedir.

Bu iki hadisin birleştirilmesi şöyledir: Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in müşrikten hediye kabul etmemesi, o hediyeyi kabul etmenin vacip veya mendup değil de mubah olduğuna dair bir karinedir. Çünkü Ra-

sulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem birçok defa mubahlardan yüz çevirmişti. Kertenkele yemeyi, kendisine tiksinti verdiği söyleyerek reddetmiştir, tavşan yemeyi de reddetmiştir.

Bir başka örnek, hicret eden mümin kadınlar hakkında rivayet edilen şu hadistir:

لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِنَّ إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاَمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمَ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ قَالَ عُرْوَةُ فَأَخْبَرْتَنِي عَائِشَةُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْتَحِنُهُنَّ بِهَذِهِ الْآيَةِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاَمْتَحِنُوهُنَّ إِلَى غُفُورٍ رَجِيمٍ قَالَ عُرْوَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَنْ أَقَرَّ بِهَذَا الشَّرْطِ مِنْهُنَّ قَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ بَايَعْتِكِ كَلَامًا يُكَلِّمُهَا بِهِ وَاللَّهُ مَا مَسَّتْ يَدَهُ يَدَ امْرَأَةٍ قَطُّ فِي الْمُبَايَعَةِ وَمَا بَايَعَهُنَّ إِلَّا بِقَوْلِهِ

“Dedi ki: Allahu Teâlâ haklarında: Ey iman edenler! Mümin kadınlar, hicret ederek size geldiklerinde kendilerini imtihan ediniz. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar, onlara helal olmazlar; onlar da bunlara helal olmazlar... [Mümtehine Suresi 10-12] ayetini indirdiğinde Urve dedi ki: Aişe bana haber verdi ki: Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem bu ayetle birlikte mümin muhacir kadınları imtihan ediyordu. Urve dedi ki: Aişe dedi ki: O kadınlardan bu şartları kabul eden kadına Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem: Ben de seninle söylediğim hususlara göre sözlü olarak biatlaşıyorum, derdi. Allahu Teâlâ'ya yemin olsun ki, biatlaşmada O'nun eli hiçbir kadının eline değmedi. Onlarla ancak sözlü biatlaştı.” [Buhari]

Ümeyme Binti Rakîka'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي نِسْوَةٍ بَايَعْنَهُ عَلَى الْإِسْلَامِ فَقُلْنَ يَا رَسُولَ اللَّهِ نُبَايَعُكَ عَلَى أَنْ لَا نُشْرِكَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا نَسْرِقَ وَلَا نَزْنِيَ وَلَا نَقْتُلَ أَوْلَادَنَا وَلَا نَأْتِيَ بِبُهْتَانٍ نَفْتَرِيهِ بَيْنَ أَيْدِينَا وَأَرْجُلِنَا وَلَا نَعْصِيكَ فِي مَعْرُوفٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا اسْتَطَعْتُنَّ وَأَطَقْتُنَّ قَالَتْ فَقُلْنَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَرْحَمُ بِنَا مِنْ أَنْفُسِنَا هَلُمَّ نُبَايَعُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَا أَصَافِحُ النِّسَاءَ إِنَّمَا قَوْلِي لِمَاةٍ امْرَأَةٍ كَقَوْلِي لَامْرَأَةٍ وَاحِدَةٍ أَوْ مِثْلَ قَوْلِي لَامْرَأَةٍ وَاحِدَةٍ

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e İslâm üzerine biat etmek için bir grup kadınla birlikte geldim. Kadınlar O'na dediler ki: Ey Allah'ın Rasulü! Biz; Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmayacağıımıza, hırsızlık yapmayacağıımıza, zina yapmayacağıımıza, çocuklarımızı öldürmeyeceğimize, ellerimiz ile ayaklarımız arasında bir iftira uydurup getirmeyeceğimize, maruf olan hususlarda sana karşı gelmeyeceğimize dair sana biat ediyoruz.” Bunun üzerine dedi ki: Gücünüz yettiği

ve yapabildiğiniz kadar. Kadınlar dediler ki: Allah ve Rasulü bize nefislerimizden daha merhametlidir. Ey Allah'ın Rasulü! Seninle biatlaşmıyor muyuz? O da dedi ki: Ben kadınlarla tokalaşmam. Benim bir kadına sözüm yüz kadına sözüm gibidir." [Malik]

Buhari, Urve'den o da Aişe RadiyAllahu Anhâ'dan şunu dediğini rivayet etmiştir:

وَمَا مَسَّتْ يَدُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَ امْرَأَةٍ إِلَّا امْرَأَةٌ يَمْلِكُهَا

"Sahip olduğu kadınlar dışında Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in eli hiçbir kadının eline değmedi." [Buhari]

Bu hadisler, Ümmü Atiye'den rivayet edilen şu hadisle çelişmektedir:

بَايَعْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَرَأَ عَلَيْنَا أَنْ لَا يُشْرِكَنَّ بِاللَّهِ شَيْئًا وَنَهَانَا عَنِ النَّيَاحَةِ فَفَبَضَّتْ امْرَأَةٌ مِنَّا يَدَهَا فَقَالَتْ فَلَانْتَهُ أَسْعَدْتَنِي وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أُجْزِيَهَا فَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا

"Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e biat ettik. O bize: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmasınlar... [Mümtehine Suresi 12] ayetini okudu ve ölünün arkasından feryat etmemizi yasakladı. Bunun üzerine bizden bir kadın elini geri çekti. Şöyle dedi: Falan kadın bu konuda bana yardımcı olmuştu. Ona olan borcumu ödemek istiyorum. Nebi bunun üzerine ona bir şey demedi." [Buhari]

Bu hadiste yer alan [فَفَبَضَّتْ امْرَأَةٌ مِنَّا يَدَهَا] **"Bizden bir kadın elini geri çekti"** ifadesi, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in kadınlarla tokalaşarak biat ettiğine delalet etmektedir. Bunun anlamı şudur: O kadınla beraber orada bulunan kadınlar ellerini çekmediler yani elleriyle tokalaşarak biatlaştılar. Ümeyme hadisinde ise şöyle demektedir: [إِنِّي لَا أَصَافِحُ النِّسَاءَ] **"Ben kadınlarla musafaha yapmam/tokalaşmam."** Aişe RadiyAllahu Anhâ ise şöyle diyor: [وَمَا مَسَّتْ يَدُهُ يَدَ امْرَأَةٍ] **"Onun eli hiçbir kadının eline dokunmadı."** İşte burada bir çelişki vardır. Zira musafaha ile biat hadisi, kadınlarla musafaha yapmadığına dair hadislerle çelişmektedir.

Bunların arasını birleştirmek şöyledir: Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in bir fiili yapmaktan kaçınması, nehyetmesi değildir. Dolayısıyla musafahanın yasak olduğuna da delalet etmez. Ancak O'nun mubahlardan bir mubahtan kaçındığına delalet eder ki bu, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in kadınlarla musafaha yaparak biat alması fiilinin vacip veya mendup değil, bilakis mubah olduğuna karinedir. Çünkü musafaha yapmadığına dair Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in sözü musafahayı nehyettiği anlamına gelmez. Zira o kesin bir yasaklama değildir. Bilakis Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in bir kısım mubahlardan uzak durduğu gibi ondan da uzak olduğuna hamledilir. Bu durum tıpkı evinde

dinar ve dirhem olduğu hâlde gecelemeden kaçınması gibidir. Nafi'nin İbni Ömer *RadiyAllahu Anh'tan* rivayet ettiği hadiste yer alan, çobanın kaval sesini işitmesine rağmen ona karşı çıkmayıp, engellemeyip sadece sesi işitmekten sakınması, kaval sesinin dinlenilmesini ikrar ettiğine delalet etmesi gibidir. Yine kertenkele ve tavşan eti yemekten kaçınması gibidir. Bunlara binaen Ümeyme hadisi ile diğer hadis arasında çelişki yoktur.

Burada Ümeyme hadisindeki çelişki şüphesinin Ümmü Atiyye hadisinden kaynaklandığına dikkati çekmek gerekmektedir. Çünkü Ümmü Atiyye hadisi musafaha ile biat hakkında olup biata hastır. Bundan dolayı da çelişki şüphesi gelmektedir.

Dokunmanın caiz olduğuna delalet eden delillere gelince:

أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ

“Kadınlara dokunduğunuz zaman...” [Maide Suresi 6]

Bir başka kıraatte ise:

أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ

“Kadınlara (cima dışında) dokunursanız.” ayeti, işaretin delaleti ile erkeğin kadına dokunmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Ümeyme hadisi ile bu ayet arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü bu ayet her dokunma hakkında geneldir. Ümeyme hadisi ise biata hastır.

Buna binaen Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bir fiili yapmaktan imtina ettiğine ve onu yapmadığını açıklamasına delalet eden bir hadis gelirse bu, nehiy ifade etmez. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in o işi başka bir vakitte yapması çelişki oluşturmaz. O şeyi yapmayı emretmesi de çelişki oluşturmaz. Her halükarda Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in yaptığı veya emrettiği o şeyin vacip veya mendup değil mubah olduğuna karine olur. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* birçok mubahtan kaçınmıştır.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bir seferinde yasakladığı, bir başkasında ise yapılmasını emrettiği, böylelikle aralarında bir çelişki görüntüsünün var olduğu ancak aralarında uyumun mümkün olduğu hadislere necis ve haram kılınanla tedavi olma hadisleri örnek olarak gösterilebilir. Necis ve haram olan şeyle tedavi olmayı yasaklayan hadislere örnek:

Vail El-Hadramî'den şu rivayet edilmiştir:

أَنَّ طَارِقَ بْنَ سُؤَيْدِ الْجُعْفِيِّ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْخُمْرِ فَتَهَاةً أَوْ كَرَةً أَنْ يَصْنَعَهَا فَقَالَ إِنَّمَا أَصْنَعُهَا لِلدَّوَاءِ فَقَالَ إِنَّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ وَلَكِنَّهُ دَاءٌ

“Tarık Bin Süved el-Cu’fiyye, Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e içki hakkında sordu. O da onu içkiden nehyetti ya da onu yapmasını kerih buldu. O dedi ki: Ben onu ancak ilaç olarak kullanacağım. Bunun üzerine Nebi dedi ki: Şüphesiz ki o, ilaç değil hastalıktır.” [Muslim]

Ebu Derda’dan rivayet edildiğine göre Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle demiştir:

إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالنَّوَاءَ وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوَوْا وَلَا تَدَاوُوا بِحَرَامٍ

“Şüphesiz ki Allah, hastalığı da ilacı da indirdi. Her hastalık için ilaç yarattı. Öyle ise tedavi olun fakat haramla tedavi olmayınız.” [Ebu Davud]

Ebu Hureyre’den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الدَّوَاءِ الْخَبِيثِ يَغْنِي السُّمَّ

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem habis/pis olanla tedaviden yani zehirle tedaviden nehyetti.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu hadisler Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in, necis ve haram kılınan şeyle tedavi olmayı emreden hadisleri ile çelişmektedir. Katâde, Enes’ten şunu rivayet etmiştir:

أَنَّ نَاسًا مِنْ عُكْلٍ وَعُرَيْبَةَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَكَلَّمُوا بِالْإِسْلَامِ فَقَالُوا يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا أَهْلَ ضَرْعٍ وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رَيْفٍ وَاسْتَوَحَّمُوا الْمَدِينَةَ فَأَمَرَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِدَوْدٍ وَرَاعٍ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَخْرُجُوا فِيهِ فَيَشْرَبُوا مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا

“Ukl ve Urayne kabilelerinden bir grup insan Medine’ye Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in yanına geldi. İslâm’ı konuştular. Dediler ki: Ey Allah’ın Nebisi! Biz hayvancılıkla uğraşan bir topluluğuz, rençberlikle uğraşan bir topluluk değiliz. Medine’nin havası onlara iyi gelmedi ve hastalandılar. Bunun üzerine Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem onlar için bir grup deve ve çoban hazırlanmasını emretti. Onlara Medine dışına çıkmalarını, develerin sütlerinden ve idrarlarından içmelerini emretti.” [Buhari]

Enes RadiyAllahu Anh’tan şu rivayet edilmiştir:

رَخَّصَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَالرُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ فِي لَيْسِ الْحَرِيرِ لِجَكَّةٍ كَانَتْ بِهِمَا

“Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Abdurrahman Bin Avf ve Zübeyr’e, ikisinde olan kaşıntı nedeni ile ipek giyme izni vermiştir.” [Ahmed Bin Hanbel]

Aynı olayı Tirmizi şu lafızlarla rivayet etmiştir:

أَنَّ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَالرُّبَيْعَ بْنَ الْعَوَّامِ شَكِبَا الْقَمَلَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزَاةٍ لَهُمَا فَرَحَصَ لَهُمَا فِي فُصِّ الْحَرِيرِ قَالَ وَرَأَيْتُهُمَا عَلَيْهِمَا

“Abdurrahman Bin Avf ve Zubeyr bitlendiler. Bunun üzerine Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, katıldıkları bir gazada onlara ipek gömlek giyme izni verdi. Dedi ki: Onu onların üzerinde gördüm.” [Tirmizi]

Bu iki hadis, necis ve haram olan ile tedaviye cevaz vermektedir. Birinci hadis, necis olduğu hâlde idrar içmeye cevaz vermektedir. İkinci hadis, haram olduğu hâlde ipek giymeye cevaz vermektedir. Bu iki hadisten önceki hadisler ise haram olanla ve necisle tedavi olmayı engellemektedir. Çelişki burada ortaya çıkmaktadır.

Her iki hadis grubunu birleştirmeye gelince: Haram olan ve necisle tedaviyi emreden hadisler mekruhluğa hamledilir. Çünkü nehy, terk talebi olup kesin talep olup olmadığına delalet eden bir karineye muhtaçtır. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in necis veya haram olanla tedaviye cevaz verirken bir taraftan da her ikisi ile tedaviyi yasaklıyor olması necis ve haram olanla tedaviden nehyin kesin nehiy olmayıp mekruh olduğuna karinedir.

Çelişkili görüldüğü hâlde aralarını uyumlaştırmamanın mümkün olduğu hadislerden bir başka grup ise konuları tek fakat şartları farklı olan hadislerdir.

Buna örnek de şudur: Zeyd Bin Halid el-Cüheyni’nin rivayet ettiğine göre Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle demiştir:

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ الشُّهَدَاءِ الَّذِي يَأْتِي بِشَهَادَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسْأَلَهَا

“Size şahitlerin hayırlısını haber vereyim mi? O, çağrılmadan şahitlik yapmaya gelen kimsedir.” [Muslim]

Bu hadis, İbni Ömer Radiyallahu Anh’tan yapılan şu rivayetle çelişmektedir:

حَظَبْنَا عُمَرَ بِالْجَابِيَةِ فَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قُفْتُ فِيكُمْ كَمَقَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِينَا فَقَالَ أَوْصِيكُمْ بِأَصْحَابِي ثُمَّ الَّذِينَ يُلَوِّنُهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يُلَوِّنُهُمْ ثُمَّ يُلَوِّنُهُمْ ثُمَّ يُلَوِّنُهُمْ ثُمَّ يُلَوِّنُهُمْ حَتَّى يَحْلِفَ الرَّجُلُ وَلَا يُسْتَحْلَفُ وَيَشْهَدَ الشَّاهِدُ وَلَا يُسْتَشْهَدُ

“Câbiye kapısında Ömer bize şöyle dedi: Ey insanlar! Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem benim aranızda kalktığım gibi kalktı ve şöyle dedi: Size Ashabımı tavsiye ediyorum. Sonra onların ardından

gelenleri, sonra onların ardından gelenleri. Daha sonra yalan yaygınlaşacak. Hatta bir adamdan yemin etmesi istenmeden yemin edecek, şahitliğe çağrılmadan şahitlik edecektir." [Tirmizi]

Bu hadiste Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, çağrılmadan şahitlik yapan kimseyi zemmetmektedir. Önceki hadiste ise çağrılmadan şahitlikte bulunan kimseyi övmektedir. Bu iki hadis arasında çelişki görülmektedir.

Bu iki hadis birleştirildiğinde şöyle olur: Çağrılmadan şahitlikte bulunan kimsenin övüldüğü birinci hadis; köle azat etmek, vakıf ve genel vasiyet gibi Allahu Teâlâ'nın hakkı ile alakalı hisbe konularına ait şahitlikler hakkındadır. Şahitlerin en hayırlısı olarak vasfedilen şahit işte bu hisbe şahididir. Çünkü hisbeyi ilgilendiren bir konuyu ortaya çıkarmamış olsaydı dinin hükümlerinden bir hükmün ve şer'î kaidelerden bir kaidenin kayıp olması kaçınılmaz olurdu. Bir insanın hakkına ait bir şeye şahit olan, sahibi de onu bilmiyorsa şahidin gelerek onu haber vermesinde de durum aynıdır.

Çağrılmadan gelip şahitlikte bulunduğu için Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in zemmettiği ikinci hadise gelince: Bu hadis, kul haklarındaki şahitlik hakkındadır. Bu nedenle her iki hadisin konuları aynı olsa da şartları farklıdır.

Çelişkili görüldüğü hâlde birleştirilmeleri mümkün olan hadislerden bir başka grup hadisler ise konuları aynı olduğu hâlde, durumları farklı olan hadislerdir. Buna örnekler şunlardır:

Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in eşi Aişe *RadiyahAllahu Anhâ*'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

حَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ بَدْرٍ فَلَمَّا كَانَ بِحَرَّةِ الْوَيْبَرَةِ أَدْرَكَهُ رَجُلٌ فَذَكَرَ مِنْهُ جُرْأَةً وَنَجْدَةً فَفَرَحَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ رَأَوْهُ فَلَمَّا أَدْرَكَهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُنْتُ لِأَتَّبِعَكَ وَأَصِيبَ مَعَكَ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوْمِنُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ قَالَ لَا قَالَ فَارْجِعْ فَلَنْ أَسْتَعِينُ بِمُشْرِكٍ قَالَتْ ثُمَّ مَضَى حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالشَّجْرَةِ أَدْرَكَهُ الرَّجُلُ فَقَالَ لَهُ كَمَا قَالَ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا قَالَ أَوَّلَ مَرَّةٍ قَالَ فَارْجِعْ فَلَنْ أَسْتَعِينُ بِمُشْرِكٍ قَالَ ثُمَّ رَجَعَ فَأَدْرَكَهُ بِالْبَيْدَاءِ فَقَالَ لَهُ كَمَا قَالَ أَوَّلَ مَرَّةٍ تُوْمِنُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ قَالَ نَعَمْ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَانْطَلِقْ

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Bedir’den önce yola çıkıp Vebre taşlığına geldiğinde kahramanlığı ve cesareti ile anılan bir adam O’na yetişti. O adamı gördüklerinde Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in Ashabı sevindi. Adam Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e ulaştıncı dedi ki: Sana tâbi olup seninle beraber olmak için

geldim. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem ona dedi ki: Allah'a ve Rasulü'ne inanıyor musun? O: Hayır, dedi. Bunun üzerine Rasulullah ona dedi ki: Öyle ise geri dön, kesinlikle müşriklerden yardım almam. Aişe dedi ki: Müslümanlar ağaçlık bir bölgeye vardıklarında adam tekrar Rasulullah'ın yanına geldi. Adam ilk söylediklerini söyledi. Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem de ona ilk cevap verdiği gibi cevap verdi. Dedi ki: Geri dön, kesinlikle müşriklerden yardım almam. Adam döndü, sonra tekrar Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e çölde yetişti ve ilk söylediklerini söyledi. Ona: Allah'a ve Rasulü'ne inanıyor musun? diye sorunca adam: Evet, dedi. Bunun üzerine Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem: Öyle ise katıl, dedi.” [Muslim]

Hubeyd Bin Abdurrahman babasından, o da dedesinden şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُرِيدُ غَزْوًا أَنَا وَرَجُلٌ مِنْ قَوْمِي وَلَمْ نُسَلِّمْ فَقُلْنَا إِنَّا نَسْتَحْيِي
أَنْ يَشْهَدَ قَوْمَنَا مَشْهَدًا لَا نَشْهَدُهُ مَعَهُمْ قَالَ أَوْ أَسْلَمْتُمَا قُلْنَا لَا قَالَ فَإِنَّا لَا نَسْتَعِينُ بِالْمُشْرِكِينَ عَلَى
الْمُشْرِكِينَ قَالَ فَأَسْلَمْنَا وَشَهِدْنَا مَعَهُ

“Gazvelerinden birinde kavmimden bir adamla beraber Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e geldim. Henüz Müslüman değildik. Dedik ki: Kavmimizin katılıp da bizim onlarla birlikte katılmadığımız bir olaya şahit olmaktan utanıyoruz. Rasulullah dedi ki: Müslüman oldunuz mu?” Dedik ki: Hayır. Dedi ki: Biz müşriklere karşı müşriklerden yardım almayız. Bunun üzerine biz Müslüman olduk ve O'nunla birlikte savaşa katıldık.” [Ahmed Bin Hanbel]

Enes'ten Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

لَا تَسْتَصِيْبُوا بِنَارِ الْمُشْرِكِينَ وَلَا تَنْفُسُوا عَلَى خَوَاتِيمِكُمْ عَرَبِيًّا

“Müşriklerin ateşi ile aydınlanmayınız. Yüzükleriniz üzerine Arap nakışları ile nakış yaptırmayınız.” [Nesei]

Ebu Humejd es-Saidi'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

حَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا خَلَفَتْ ثَنِيَّةَ الْوَدَاعِ إِذَا كَتَبِيَّةٌ قَالَتْ مَنْ هُوَ لَاءِ؟ قَالُوا
بَنُو قَيْنُقَاعَ رَهْطُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ، قَالَ وَأَسْلِمُوا؟ قَالُوا: لَا بَلْ هُمْ عَلَى دِينِهِمْ قَالَتْ قُلْ لَهُمْ فَلْيَرْجِعُوا فَإِنَّا
لَا نَسْتَعِينُ بِالْمُشْرِكِينَ

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem Uhud günü yola çıkıp Vedâ tepesinin ardına varmıştı ki bir süvari birliği ile karşılaştı. Dedi ki: Kim bunlar? Dediler ki: Kaynukaoğullarından Abdullah Bin Selâm grubu. Dedi ki: Müslüman mı oldular? Dediler ki: Hayır, onlar dinleri

üzerindedirler. Bunun üzerine dedi ki: Onlara geri dönmelerini söyle, biz müşrikten yardım almayız." [Ebu Davud]

Bu hadisler, müşriklerden yardım almanın caiz olduğuna dair gelen hadislerle çelişmektedir.

Zi Mahber'den, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'i şöyle derken işittim, dediği rivayet edilmiştir:

سَتُصَالِحُونَ الرُّومَ صَلَاحًا آمِنًا وَتَعْرُونَ أَنْتُمْ وَهُمْ عَدُوًّا مِنْ وَرَائِكُمْ

"Rumlarla bir barış anlaşması yapacaksınız. Siz ve onlar sizi aşan bir düşmana karşı savaşacaksınız." [Ebu Davud]

Zuhri'den şu rivayet edilmiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْهَمَ لِقَوْمٍ مِنَ الْيَهُودِ قَاتَلُوا مَعَهُ

"Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem, kendisi ile beraber savaşan bir Yahudi grubuna (ganimetten) paylarını verdi." [Tirmizi]

Bir başka rivayette ise şöyle geçmiştir:

أَنَّ قَرْمَانَ حَرَجَ مَعَ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ وَهُوَ مُشْرِكٌ فَقَتَلَ ثَلَاثَةً مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ حَمَلَةً لَوَاءِ الْمُشْرِكِينَ

"Kuzman, Uhud Günü Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in Ashabi ile birlikte çıktı. O müşrikti. Müşriklerin sancağını taşıyan Abdulkadir oğullarından üç kişiyi öldürdü." [Neyl ül-Evtâr, Darimi]

Bu hadisler, müşriklerden yardım almanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Önceki hadisler ise müşriklerden yardım almanın caiz olmadığına delalet etmektedirler. Böylece hadislerin çelişkili olduğu görülmektedir.

Her iki grup hadis birleştirildiğinde Aişe *RadiyAllahu Anhâ* hadisinde, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* müşriklerden yardım almaktan kendisini nefyetmektedir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bir fiil yapmayı reddetmesi, onu nehyetmesine delalet etmez. Çünkü herhangi bir mubahtan kaçındığı gibi ondan da kaçınma ihtimali vardır. Bilakis bu, yapmaktan kaçındığı fiilin tersine emrin ya da fiilin vacip veya mendup olmadığına bir karinedir. Dolayısıyla bu hadiste bir çelişki yoktur.

فَأِنَّا لَا نَسْتَعِينُ بِالْمُشْرِكِينَ

"Biz müşriklerden yardım istemeyiz." ifadesinin yer aldığı Ebu Humeyd es-Sâ'idi hadisine gelince: Bu nass hem Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* hem de ümmet hakkında geneldir. Bu nedenle de nehiy ifade

eder. Fakat hadisin konusu, kendi sancağı altında savaşılan bir askerî süvari birliğidir. Dolayısıyla yasaklanan kendi sancağı altında savaşacak olan bir ordudan yardım istemektir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in yardım istediğinin ifade edildiği hadislerde ise fertlerden yardım alınmıştır.

Dolayısıyla her iki hadisin hâlleri birbirinden farklıdır. Yardım istemenin yasaklanması kendi sancağı altında savaşılan ordudan yardım istemekle ilgilidir. Yardım istemenin caiz kılınması ise fertlerden yardım istemekle ilgilidir.

Enes hadisine gelince [بئار] “ateş” bir kabilenin siyasi varlığına kinayedir. Kabile, savaş ilan ettiğini belirtmek için işaret olarak bir ateş yakar. Onun ateşinden aydınlanmak, onun siyasi yapısı içine girmek demektir. Yasaklanan ise budur.

Rumlarla ilgili hadise gelince: Bu demektir ki onlar bize cizye verip hiyamemiz altına girmişler. Çünkü sulh bunu gerektirir. O zaman onlar bizim sancağımız altında savaşmış olurlar.

Bunlara binaen bu hadisler arasında çelişki olmaz. Çünkü müşrikten yardım almaktan nehyedilmesi, kendi sancağı altında olduğu hâlde bir ordu vasfında olanlardan yardım almak hâlinde söz konusudur. Müşrikten yardım almanın caiz olması ise ancak fert olmaları ya da İslâm bayrağı altında bir ordu olmaları durumunda söz konusudur.

Çelişkili olarak görüldüğü hâlde araları uyumlaştırılması mümkün olan hadislere bir başka örnek de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bir hususu genel olarak nehyettiği ve muayyen/belirli bir hâlde de mubah kıldığı hadislerdir. Burada muayyen hâl istisna konumundadır. Yani mubah kılınan hâlin zıtlığı, yasaklamanın illeti olmaktadır.

Ebu Hudâş'ın, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Ashabı'ndan bir adamdan rivayet ettiği şu hadis buna örnektir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ الْمَاءِ وَالْكَلا وَالنَّارِ

“Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi: Müslümanlar üç şeyde ortaktır: Su, mera ve ateş.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu hadis, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Taif'te ve Medine'de bazı fertlere su kaynaklarını ferdî mülkiyet olarak mülk edinmelerini mubah kıldığını tespit eden rivayetlerle çelişmektedir.

Ancak bunların arasını birleştirmek mümkündür. Zira Rasulullah *Salallahu Aleyhi ve Sellem*'in ferdî mülkiyet hâlinde mülk edinilmesini mubah kıldığı sular, toplumun ihtiyacı olan sulardan değildir. Toplumun ihtiyacından fazla olan sulardır. Bunun delili Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in bir başka hadisteki şu sözüdür:

لَا يُمْنَعُ فَضْلُ مَاءٍ بَعْدَ أَنْ يُسْتَعْنَى عَنْهُ

“İhtiyaç fazlası olan su menedilmez.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bunun anlamı şudur: Ferdî mülkiyet olarak sahip olunan su, toplumun ihtiyaç duymadığı sudur. Dolayısıyla bunun zıddı, toplumun ihtiyaç duyduğu su demektir ki hakkında insanların ortak olduğu su da budur. İşte bu durum insanların suda ortak oluşlarının illetidir. Dolayısıyla iki hadis arasında bir çelişki yoktur.

İşte böylece aralarında çelişkinin görüldüğü tüm hadisler, dikkatlice incelendiği zaman aralarında var olan ihtilaftan dolayı çelişkili olmadıkları açığa çıkar. Bundan dolayı Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in sözleri arasında nesh hâlinin dışında çelişkinin olmadığı açığa çıkmaktadır.

LÜGAT BAHİSLERİ

Lügatler, manalar için konulmuş lafızlardan ibarettir. Lafızların manalara delaleti koyanın koymasından elde edildiğine göre önce lafızların konuluşunu sonra da lafızların delaletini bilmek kaçınılmazdır. Lafız koymak, lafzı bir manaya tahsis etmek demektir. Lafzın söylenmesiyle mana anlaşılır.

Lügatin konuluş sebebi, insanın kendi cinsinden diğer insanlara muhtaç olmasıdır. İnsanın yaşarken sıcaktan, soğuktan ve düşmandan onu koruyup hayatta kalmasını sağlayan yiyeceğe, giyeceğe, meskene ve silaha muhtaç olmaması mümkün değildir. Onun için insanın kendisi dışındaki diğer insanlarla bir araya gelmesi, toplanması kaçınılmazdır. Buradan hareketle insanın insanla bir arada olması tabiidir. Zira insanın içtimai/sosyal olması doğaldır. İnsanlar arasındaki bu birarada oluşun gereği olan yardımlaşmanın tamamlanması ve bundan görülen gayeye olan ihtiyacın karşılanması ancak birinin diğerinin nefsinde olanı tanıması ile gerçekleşir. Dolayısıyla tanımanın kendisi ile hasıl olduğu bir şeye gereksinim duyulmuş, böylece diller ortaya çıkmıştır. Çünkü zihinde olanı bilmek ancak lafız, işaret ve modelle gerçekleşir.

Lafız, genelliğinden dolayı işaret veya modelden daha fazla anlatma gücüne sahiptir. Zira lafız, manalardan istenilenin karşılığı olarak lafız konma imkânından dolayı hissedilebilen ve akledilebilen mevcut olanı kapsadığı gibi, mümkün olan ve olmayanı, mevcut olmayanı da kapsar. İşaret ise böyle değildir. Zira hem akledilenin hem gaibin hem de olmayanın yerine işaret koymak mümkün değildir. Aynı durum model için de geçerlidir. Zira her istenilen anlama uygun düşen bir modelin ortaya konulması çok zor ve imkânsızdır. Çünkü maddi modeller, olmayan şeyler hakkında söz konusu değildir. Model, söz konusu olduğu varsayılsa bile bunda çok büyük zorluk vardır.

Ayrıca lafız, işarettten ve modelden daha kolaydır. Çünkü lafız, seslerden oluşan harflerden meydana gelmektedir ve bu insandan doğal olarak hasıl olur. Dolayısıyla lafzı, insanın kendisinde olanı ifade aracı olarak kullanması daha kolay ve evladır.

Buradan hareketle lügatlerin konuluş sebebi, insanın kendisinde olanı ifade etmektir. Konulan ise harflerden oluşan lafızlardır. Bu lafızların kendisi için konulduğu hususlar, zihinde oluşan manalardır. Çünkü bir şeye lafız koymak, onun tasavvurunun bir parçasıdır. Örneğin insan için bir lafız koymak istenildiğinde zihinde insan suretinin canlandırılması

kaçınılmazdır. İşte bu zihinsel suret, insan lafzının kendisi için konulduğu husustur, dış mahiyet değildir. Çünkü mahiyeti değil, zihinde olanı ifade etmek için konulmuştur. Bu, fikirden başkadır. Fikir ise vakıa hakkında hükümdür. Çünkü fikir vakıayı yorumlayan öncül bilgi ile birlikte vakıanın duyu organları aracılığı ile zihne nakledilmesidir. Lafız ise böyle değildir. Zira lafız, vakıanın hakikatine ve vakıa hakkında hükme delalet etmek için konulmamıştır. Bilakis o, vakıaya uygun da olsa muhalif de olsa zihinde var olanı ifade etmek için konulmuştur. Çünkü lafzın verilmesi dışarıdaki değil, zihindeki anlamlar etrafında döner.

Biz bir şeye şahit olup onun taş olduğunu sandığımızda ona “taş” lafzını veririz. Ona yaklaşp da onun ağaç olduğunu sandığımızda bu sefer ona “ağaç” lafzını veririz. Daha sonra onun bir beşer olduğunu sandığımızda ise ona “beşer” lafzını veririz. Dolayısıyla lafzın değişmesine rağmen dış mananın değişmemiş olması lafzın dış mana için değil, zihinde olan mana için konulduğuna delalet eder.

Aynı şekilde, “Zeyd kaimdir.” dediğimizde bu lafzı dışarıda Zeyd’in ayakta duruşu için koymuş oluruz. Daha sonra Zeyd otursa, yürüse, uyusa bu söz kendisi iptal edilmemekle birlikte, gerçeği ifade etmesi bakımından geçersiz olur. Bu da lafız koymanın mevcut gerçek için değil sadece zihinde olan için olduğuna delalet eder.

Lafızlar hakikatlere delalet etmezler, onlar ancak zihinde olanı ifade ederler. Bu ise bazen gerçeğe uygun bazen de muhalif olur. Lafızlar, kelimeler arasındaki isnat, bağlayıcılık, izafet ilişkisini ifade etmek için konulmuş olup fail ve mefhum gibi durumlarda kelimeleri birbirine bağlar. Yine lafızlar, oturmak ve kalkmaktan oluşan manaları ifade etmek için konulur. Örneğin “Zeyd kaimdir.” lafzı, delalet ettiği şeyin ayakta ya da başka bir hâlde olduğu haberini ifade etmek için konulmuştur.

Lafzın konulmasından maksat, lafızların müfred manalarını ifade etmek yani bu manaları tasavvur etmek değildir. Lafzın konulmasındaki asıl maksat, tabirin/anlatımın hasıl olması için bağlantıların ifade edilmesidir. Yani lafzın konulmasındaki maksat, lafzı zihinde var olanı tabir etme maksadına ait bağlantıları ifade eder hâlde getirmektir.

Dillerin koyucusuna gelince: Dillerin tamamı ıstılahidir (toplumsal kabullenme ile ortaya çıkmıştır). Diller, Allahu Teâlâ’nın ortaya koymasından değil insanların ortaya koymasındandır. Yani insanlar onlar üzerinde uzlaşmışlardır. Arap dili de diğer diller gibidir. Onu Araplar kabullenerek ortaya koymuşlardır. Böylece Arapça, Allahu Teâlâ’nın öğretmesinden

değil Arapların ıstilahından olur. Zira dilleri yüce Allah koysaydı, onları bize öğretir yani bildirirdi. Zira bu bildirme O'nun yollarından bir yolla ya vahiyle ya da bu manalar için dilleri Allahu Teâlâ'nın koyduğuna dair akıl sahibinde zaruri ilim yaratarak olurdu. Vahiy yoluyla öğretmeye gelince, bu batıldır. Çünkü öyle olsaydı, bu dilleri öğretmek için rasullerin gönderilmesini, risaletle gönderilmelerinin önüne alınmasını gerekli kılardı. Ta ki rasuller Allahu Teâlâ'nın koyduğu dili insanlara öğretsinler ondan sonra da onlara risaleti tebliğ etsinler. Fakat öyle olmamıştır. Rasuller dilin konulmasından sonra gönderilmiştir.

Çünkü Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ

“Biz her rasulü ancak kavminin lisanı ile gönderdik.” [İbrahim Suresi 4]

Bununla dilin tevkifi/Allahu Teâlâ'nın öğretisi, bildirmesi olmadığı sabit olmaktadır. Zaruri ilim yaratma yoluyla tevkife gelince bu da batıldır. Çünkü öyle olsaydı Allahu Teâlâ'yı ilim tahsil etme yoluyla değil zaruri olarak tanımayı gerekli kılardı. Çünkü Allahu Teâlâ'nın dil için ortaya koyduğu zaruri ilmin oluşması, Allahu Teâlâ ile ilgili zaruri ilmi de zorunlu kılar. Fakat öyle değildir. Çünkü Allahu Teâlâ'yı tanımak zaruri olarak değil, sadece ilim elde etme yoluyla olmaktadır. Bununla dillerin, Allahu Teâlâ'nın öğretmesi ile olmadığı sabit olmaktadır. Dillerin Allahu Teâlâ'dan öğretme yoluyla oluşmadığı sabit olunca, o zaman onlar beşerin ortaya koymasından yani insanların ortaya koyup ortak kabullenmelerinden oluşmaktadır.

Allahu Teâlâ'nın şu sözüne gelince:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

“(Allah) Âdem'e isimlerin hepsini öğretti.” [Bakara Suresi 31]

Allahu Teâlâ'nın bu sözünden kastedilen diller değil, eşyaların anlamlarıdır. Yani Allahu Teâlâ, eşyanın hakikatlerini ve özelliklerini öğretmiştir. Yani eşya hakkında hüküm vermek için kullanacağı bilgileri vermiştir. Zira vakıayı hissetmek, hakkında hüküm vermek ve hakikatini idrak etmek için tek başına yeterli değildir. Bilakis vasıtasıyla vakıanın tefsir edildiği öncül bilgiler kaçınılmazdır. Allahu Teâlâ, Âdem *Aleyhi's Selam*'a isimleri yani eşyanın anlamlarını öğretmiştir. Böylece hissettiği eşya hakkında kendisi ile hüküm verebileceği bilgileri vermiştir.

Kur'an'ın [الْأَسْمَاءَ] **“isimler”** kelimesini ifade etmesine gelince onunla *“anlam”* kastedilerek *“isim”* kelimesi söylenmiştir. Buna şu vakıa delalet

etmektedir: Zira Âdem *Aleyhi's Selam* dilleri değil, eşyayı tanımıştır. Her mahiyeti tanımak ve bir hakikati keşfetmek; hususu öğrenme ve bilme konusudur. Dil ise başka bir şey için değil, sadece ifade etmek için bir vesiledir. Ayetin siyakı [الْأَسْمَاءُ كُلُّهَا] **“isimlerin hepsini”** sözünden kastolunanın anlamlar yani hakikatler ve özellikler olduğuna delalet etmektedir.

Allahu Teâlâ'nın şu sözüne gelince:

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاخْتِلافُ اَلْاَسْمَاءِ اَلْاَسْمَاءِ كُلُّهَا

“Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin... farklılığı da O'nun ayetlerindedir.” [Rum Suresi 22]

Lügatleriniz/lisanlarınız/dillerinizin farklılığı denmektedir. Bu ayette dilleri Allahu Teâlâ'nın ortaya koyduğuna dair bir delalet yoktur. Ayetin manası *“Allah'ın farklı diller koymuş olması”* demek değil, *“Sizin dillerde farklılaşmanız, Allah'ın kudretine dair delillerindedir.”* demektir. Zira *“ayet”* yani delil, Allahu Teâlâ'nın farklı diller koyması değil dillerin farklılığıdır.

Allahu Teâlâ'nın şu sözüne gelince:

اِنَّ هِيَ اِلَّا اَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا اَنْتُمْ وَاَبَاؤُكُمْ مَا اَنْزَلَ اللهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ

“Onlar ancak sizin ve babalarınızın isimlendirdiği isimlerdir. Allah onlar hakkında bir sultan/kesin delil indirmemiştir.” [Necm Suresi 23]

Allahu Teâlâ, onları isimlendirmelerinden dolayı zemmetmemiştir. Onları ancak ilah olduklarına inanarak putlara *“ilah”* demelerinden dolayı zemmetmiştir. Zira Lât, Uzza ve Menat putların meşhurlarıdır. Diğer isimlerin değil, bunların zemme has kılınma karinesi, buna bir delildir.

Buna göre bu ayetlerde dillerin Allahu Teâlâ'nın öğretmesi olduğuna dair bir delalet yoktur. Böylelikle dillerin Allahu Teâlâ'nın öğretmesi ile ortaya çıktığına dair bir şer'î delilin olmadığı açığa çıkmaktadır. Hatta görülen vakiada da diller insanların istilahıdır. Dolayısıyla Allahu Teâlâ'dan değil, beşer tarafından ortaya koyulmuşlardır.

Kitap ve Sünnet ile İstidlal

Kitap ve Sünnet'le istidlal/delil getirmek, Arap dilinin ve bölümlerinin bilinmesine bağlıdır. Zira Kitap, Arap dili ile gelmiş, onların lügati ile indirilmiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ

“Apaçık Arapça lisanı ile...” [Şuara Suresi 195]

Bu nedenle Arap diline ait konu ve bölümlerinden bahsedilmesi kaçınılmazdır. Sözün kısımlarından bahsetmek sadece hükmün istinbatı ile ilgili olandan bahsetmektir. Zira fıkıh usûlünde bunun dışındakilerin incelenmesine gerek yoktur.

Ayrıca Kitap ve Sünnet'ten her biri, haber ve inşa kısımlarına ayrılır. Fakat fıkıh usûlü âlimi, hüküm genelde haberle sübut bulmadığından haberlere değil de inşa etmeye bakar.

Buradan hareketle Kitap ve Sünnet'te söz; emir-nehiy, genel-has, mutlak-mukayyed, mücmel-mübeyyen, nâsih-mensûh kısımlarına ayrılır. Buna binaen icmali olarak lügat bahsinin ve Kitap ve Sünnet'ten bu kısımların incelenmesi mutlaka gereklidir. Ta ki şer'î hükümlere Kitap ve Sünnet'le delil getirmek mümkün olsun.

Arapçayı Bilme Yolu

Arapça, Arapların kabullenerek ortaya koymuş oldukları bir ıstılahtır. Zira onlar, belirli manalara delalet etmesi için belirli lafızlar ortaya koymuşlardır. [السَّمَاءُ] “semâ”, [الأَرْضُ] “arz”, [المَاءُ] “mâ”, lafızlarını belirli manalara delalet etmek için koymaları gibi, aynı şekilde [الْقُرْءُ] “kuru” lafzını “hayız ve temizlik” için, [الْجَوْنُ] “cevn” lafzını “beyaz ve siyah” için, [السَّلِيمُ] “selîm” lafzını, “yılan sokması ve beladan uzak olmak” anlamları için koymuşlardır.

Mademki Arapça, Arapların ıstılahıdır, o hâlde onu bilmenin yolu, onu onlardan almaktır. Onlar “*şu lafız, şu mana için konulmuş*” dediklerinde ya da “*şu mana, şu lafız için konulmuş*” dediklerinde, onların bu sözleri kabul edilir, tartışma yapmaksızın ona teslim olunur. Çünkü ıstılahta itiraz kabul edilmez. Zira mesele akli bir mesele değil, üzerinde ortak kabullenmenin hasil olduğu şeyin, ortaya konulması meselesidir. İdrakle bunun alakası yoktur. Onun için lügatte Arapların dediklerine teslim olunur. Zira o, onların ıstılahlarıdır.

“*Araplar*” derken kastedilen; Arap lisanının bozulmasından önce Arapçayı konuşan safkan Araplardır. Onlardan bir kısmı Hicrî 4. asra kadar varlıklarını devam ettirmiştir. Onlar dillerini bozmaksızın çöllerde yaşıyorlardı. Bu yüzden Arapça onlardan alınır.

Arapçayı onlardan almanın yolu ise sahih rivayet yoludur. Bir lafzın Arapça bir lafız sayılabilmesi için onun sahih bir rivayetle o Araplardan rivayet edilmiş olması mutlaka gereklidir. Bundan dolayı Arapçayı bilmenin yolu, mütevatir nakil ve haber-i ahad olmaktadır.

Mütevatir nakil; [الجَوْهْرُ] “cevher” cevher olarak, [الأَرْضُ] “arz” arz olarak vb. isimlendirilen şeyleri ve yine [السَّمَاءُ] “semâ”, [الأَرْضُ] “arz”, [الْحَرُّ] “harr”, [الْبَرْدُ] “berd” vb. şekildeki isimler gibi hakkında hiç şüpheye düşülmeyen yani şüphe kabul etmez şekilde bildiğimiz hususlardır. Bilinmelidir ki o şekilde idrak ettiren ancak kesin tevatürdür. Ahad haber ise bize malum olmayan, hakkında tevatür de oluşmamış hususlardır. Ahad haberle ancak zannın elde edilmesi mümkün olur. Yani el-Halil, el-Esma’î vb. dil araştırmacısı edebiyatçıların “an’aneli” şekilde (“an filan” diye [عَنْ] “an” lafızıyla) rivayet edilen lafızlar ahad nakildir.

Arapçaya ait lafızların çoğu birinci kategoriden yani mütevatirden, çok azı da ikinci kategoriden yani ahad haberdendir.

İşte Arapçayı bilmenin yolu budur. Tevatür olarak ya da ahad olarak Araplardan sahih rivayet yolu dışında onu bilmenin bir başka yolu yoktur.

Akla gelince; Arapçayı bilmekte onun bir yararı olmaz, bir kıymeti de yoktur. Çünkü mesele idrak etme meselesi değil, dili koyanlardan nakil meselesidir. Akıl ancak vaciplerin vacipliğini, imkânsızlıkların da imkânsız oluşunu anlamayı üstlenir. İki caizden/mümkünden birinin meydana gelmesinde ise akla başvurulmaz. Diller böyledir. Zira belirli bir lafzın belirli bir mana için konulması mümkünattandır. Çünkü onlar konulmaya bağlıdır. Akıl, lafzı koyanın bu yolda şu lafzı, bu ya da şu mana için koymasını idrak etmeyi üstlenmesi mümkün değildir. Zira o lafız koyucudan nakle bağlı bir husustur. Bundan dolayı dilde akla bir yer yoktur. Dili bilmek, lafız koyandan nakle bağlı bir husustur.

İstisna olunanın, lafzın kapsadığı mananın dışına çıkmak olduğunun bize nakledilmesinden dolayı, istisnanın muarraf cemiye dâhil edilmesinin bilinmesi, akıl yoluyla bilmek sayılmaz, bilakis o nakil yoluyla bilmektir. Zira bize “*istisnânın*”, lafzın kapsadığının dışına çıkması olduğu nakledilmiştir. Böylece biz, bundan muarraf ceminin genellik için olduğunu anlıyoruz. Lafız koyucunun bu lafzı bu mana için koyduğuna hüküm veren tek başına akıl olmaz. Akıl sadece lafız koyucudan nakledilen husustan, bu lafzın bu manaya götürdüğünü anlar. Zira bu Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözünden birden çok İslâm Devleti’nin olmasının caiz olmadığını anlayan kimse gibidir:

إِذَا بُويعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَأَقْتُلُوا الْإِخْرَ مِنْهُمَا

“İki halifeye biat edildiğinde o ikisinden son geleni öldürün.” [Muslim]
İslâm Devleti’nin birden fazla olmasının caiz olmayışı hükmünü akıl koy-

mamış, onu ancak şeriat getirmiştir. Bu akli bir hüküm değil, şer'î bir hükümdür. Akıl onu ancak şer'î nasstan almıştır. Dil de böyledir. Zira muarraf ceminin genellik için olması akıldan değildir. O ancak Arapların koy-masındandır. Zira o akıldan değil Arapların ıstılahındandır. Dili bilmek için akıl tek başına kesinlikle bir yol olmaz. Dili bilmek için başka değil sadece iki yol vardır: Tevatür ve ahad haber. Başka bir ifade ile dili bilmenin yolu rivayetten başka bir şey değildir.

Dilin Lafız ve Kısımları

Araplar, belirli manalara delalet etmesi için belirli lafızlar koymuşlardır. Böylece lafız, manaya delalet edendir. Mana ise lafızla kendisine delalet olunandır. Bundan dolayı dil araştırmaları; sadece lafızlar, lafızlar ve manalar ile manalar hakkında araştırmalardır. Bundan dolayı konulan lafızlar üç kısımdır:

- 1-Sadece delalet yani lafız için
- 2-Delalet eden ve delalet olunanın dikkate alınması için
- 3-Sadece delalet olunan için.

Lafızların Sadece Delalet Eden Olması İtibarı ile Kısımları

Lafız, sadece delalet eden olması yani lafızların delaleti itibarıyla üç kısma ayrılmaktadır:

Birincisi: Mutâbakat/uyum delaleti: Bu, lafzın delaletinin, mananın tamamına olmasıdır. [الإنسان] "İnsan" lafzının delaletinin konuşan hayvana/canlıya delalet etmesi gibi, lafız manasına uygun düştüğü için böyle isimlendirilmiştir.

İkincisi: Tazammun/kapsama delaleti: Bu, lafzın delaletinin, mananın cüzüne olmasıdır. [الإنسان] "İnsan" kelimesinin sadece canlıya ya da sadece konuşana delalet etmesi gibi. Onu kapsadığı için böyle isimlendirilmiştir. Yani delalet olunan mananın, kendisi için konulana kapsamında olduğundan "kapsayıcı" olarak isimlendirilmiştir.

Üçüncüsü: İltizam/gereklilik delaleti: Bu, lafzın delaletinin, lafzın gereğine olmasıdır. [الأسد] "Aslan" lafzının cesarete delalet etmesi gibi. Delalet olunan mana, kendisi için konulana gerekli olduğundan dolayı böyle isimlendirilmiştir. Gerekli oluştta itibar olunan, zihinsel gerekliliktir. Yani iltizam delaleti ancak zihinsel gereklilikte tasavvur edilir. Bu ise o lafız işitildiğinde, zihnin kendisine yöneldiği husustur. İster [السَّرِيرُ] "taht"/"döşek" ve [الارتفاع] "yükseklik" gibi zihinsel gereklilik ile beraber dışarıda da

gerekli olsun ister [البَصْرُ] “görme” ve [العَمَى] “körlük” gibi dışarıda gerekli olmayan olsun, fark etmez. O sadece dış gereklilikte oluşmaz. Zira lafzı işitince zihin kendisine yönelmediğinde, delalet kesinlikle hasıl olmaz. Bu gereklilik şarttır, sebep değildir. Yani gereklilik tek başına, iltizam delaletinin meydana gelmesinde sebep değildir. Bilakis sebep, lafzın söylenmesidir, gereklilik ise şarttır.

Lafız, delaleti itibarıyla mürekkebe ve müfred kısımlarına ayrılmaktadır. Eğer lafzın bir cüzü, ifade ettiği mananın bir cüzüne delalet ediyorsa o ister isnat terkihi olsun [قَامَ زَيْدٌ] “Kâme Zeyd” “Zeyd ayağa kalktı” ve [قَانِمٌ زَيْدٌ] “Zeyd Kâimün” “Zeyd ayaktadır.” gibi, ister ise meczi/karıştırma terkihi olsun [خَمْسَةٌ عَشْرٌ] “Hamastaaşar” “onbeş” ve [بَعْلَبَك] “Baalbek” [Lübnan’da tarihi bir şehirdir, bir put adı] gibi ya da izafe terkihi olsun [غَلَامٌ زَيْدٌ] “Zeyd’in oğlu”, [بَابُ الدَّارِ] “evin kapısı” gibi, fark etmez mürekkebidir.

Lafzın cüzü, manasının cüzüne delalet etmezse o müfrettir. Bu şöyle olur: Harfi cerrlerden [ب] “bâ” harfi gibi asıl itibarıyla lafzın cüzü olmasıdır ya da [زَيْدٌ] “Zeyd” lafzında olduğu gibi lafzın cüzü olup mananın cüzüne delalet etmemesidir. Zira [ز] “zâ”, [ي] “yâ”, [د] “dâl”, bunlardan her biri alfabenin bir harfi olduğuna delalet etseler de [زَيْدٌ] “Zeyd” lafzının manasından bir cüz değildir yani delalet ettiğinden değildir. Çünkü [زَيْدٌ] “Zeyd” lafzının delalet ettiği, belirli bir şahıstır. Aynı şekilde [عَبْدُ اللَّهِ] “Abdullah” ve [تَابَطُ شَرًّا] “Teebbeta Şer’an” [Cahiliye Dönemi Arap şairlerinden] vb. özel isimler de bunlardandır. Yani şahıs onunla isimlendiriliyor ve o isim şahsa delalet eden işaret oluyor.

Müfred

Müfred, şu üç kısma ayrılır: İsim, fiil, harf. Şöyle ki: Müfred lafız ya manası ile bağımsız olur ya da bağımsız olmaz. Manası ile bağımsız olmuysa o harftir. Zira harfin kendisi için konulduğu manası ancak o manaya bağlı bir manaya delalet eden başka bir lafzın dikkate alınması ile anlaşılır. [قَبَضْتُ مِنَ الدَّرَاهِمِ] “Dirhemlerden aldım” sözündeki [الدَّرَاهِمِ] “dirhemler” lafzı, [مِنَ] “min” harfinin anlamına bağlı manaya delalet etmektedir. Çünkü [مِنَ] “min” harfinin delalet ettiği “kısmilik”, [الدَّرَاهِمِ] “dirhemler” lafzının manasına bağlı olmaktadır.

Müfred lafız, manası ile bağımsız oluyorsa yani manası başka bir lafza gerek olmaksızın anlaşılıyorsa bakılır: Eğer tasrifî/çekimsel biçimi ile yani görünümü ile geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanlardan birine delalet ediyorsa o [كَلَّمَ] “kalk”, [يَكْفُو] “kalkıyor”, [كَلَّمَ] “kalktı” gibi bir fiildir. Çekimsel biçimi ile zamanlardan birine delalet etmiyorsa o isimdir. Şöyle ki o [زَيْدٌ]

“Zeyd” gibi aslı itibarıyla zamana delalet etmez ya da zamana delalet eder, fakat çekim biçimi ile değil [الصَّبُوحُ] “sabah”, [أَمْسُنْ] “akşam”, [الآنَ] “şimdi”, [غَدًا] “yarın” gibi zatı ile delalet eder.

Müfred; harf, fiil ve isim olmak üzere üç kısma ayrılır.

İsim

İsim, kendi başına manaya delâlet eden şeydir. Yapısı zamana delalet etmediği sürece zamana ihtiyaç duyulmaz. O yani isim külli ya da cüzi olur. Onun mefhumuna birçok şeyin katılması bazen uygun olur bazen de olmaz. Eğer uygun olursa o küllidir. Uygun olmazsa da cüzidir. Zira külli isim, hakkında ortaklığın bulunmasının düşünülmesine engel olmayan şeydir. İster ortaklık vuku bulsun; “insan”, “hayvan”, “kâtip” gibi ister mümkün olmakla birlikte vuku bulmasın “güneş” gibi, ister ise imkânsızlıktan dolayı vuku bulmasın “ilah” gibi. Yani lafız, eğer manası ortaklığı kabul ederse küllidir.

İsmin cüzi olmasına gelince: O, manasına birden fazla şeyin ortak olmadığı lafızdır. Bir adamın özel ismi olan “Zeyd” gibi. [هُوَ] [هِيَ] “o” zamirleri gibi. Zira [زَيْدٌ] “Zeyd” lafzı ve [هُوَ] “o” lafzı manasında ortaklığı kabul etmez. Böylece bu tür lafızlar cüzi olur.

Külli ismin fertlerindeki manası üstünlük, kuvvet ve önceliklilik bakımından farklılık göstermeksizin eşit ise o mütevatirdir. [الإنسانُ] “İnsan” lafzı gibi. Çünkü “insan” lafzının fertlerinden her biri, hayvanlık/canlılık ve konuşkanlık bakımından diğerinden fazlalığı yoktur. Aynı şekilde [الفرسُ] “Feres” “at” lafzının da fertlerinden her birinin diğerinden fazlalığı yoktur. “Mütevatir” denildi çünkü o, uyumluluğu ifade eder. [تَوَاطَأَ فُلَانٌ وَفُلَانٌ] “Falan, falanca ile tavatü etti.” denilir yani ikisi ittifak etti, anlaşdı demektir.

Külli ismin manası fertlerinde farklılaşırsa o müşekki olur. [الوجودُ] “vücut” lafzı ve [الأبيضُ] “ebyad” lafzı gibi. Farklılığı ister [الوجودُ] “vücut” lafzında olduğu gibi, gerekli olmak ve mümkün olmaktan dolayı olsun - zira [الوجودُ] “vücut” yüce yaratıcı hakkında gereklidir/vaciptir, başkası hakkında ise mümkündür- ya da istigna/ihtiyaç duymamak ve ihtiyaç duymaktan dolayı olsun, [الموجودُ] “mevcut” gibi, yere ihtiyaç duymamalarıyla birlikte cisimlere “mevcut” denilir. Başkasının yerine ihtiyaç duymalarına rağmen arazlara da (renk, hareket, sükûn gibi) “mevcut” denilir. Cisim olan [المسكُ] “misk”e ve [الرَّجُلُ] “racul”e “mevcut” denilmesi gibidir. Başkasının yerine ihtiyaç duyan arazlar olan; [عطرُ المسكِ] “Misk kokusu” ve [الرَّجُلُ مَرَضٌ] “adamın hastalığı”na “mevcut” denilmesi gibidir. Zira “Misk

kokusu” miskin belirtilerindedir, “*adamın hastalığı*” da adamın arazlarından. Bununla birlikte “*misk mevcuttur*” dersin, “*misk kokusu mevcuttur*” dersin. İhtiyaç duymak ve duymamak sebebiyle manada farklılığa rağmen “*adam mevcuttur*” dersin, “*adamın hastalığı mevcuttur*” dersin.

Yine şiddetli olması ve olmaması nedeni ile farklı yani ziyade ve noksanlıktan dolayı olsun; [الأبيض] “*ebyard*” lafzı gibidir. Yağan kara da fildişine de “*ebyard*” “*ak*”, “*beyaz*” denir. Hâlbuki fildişi kardan daha şiddetli ve daha aktır. [النور] “*Nur*”, “*ışık*” lafzı gibidir. Zira o güneşte lambadan daha çok vardır.

İşte böyle, [الوجود] “*vücut*”, [الموجود] “*mevcut*”, [الأبيض] “*ebyard*”, [النور] “*nur*” lafzı; müşekkik külli lafızdır. Ona “*müşekkik*” denildi çünkü ona bakan, hakikatin tek olmasından dolayı onun mütevatı mi yoksa ikisi arasında fark oluşundan dolayı müşterek mi olduğu hususunda şüpheye düşmektedir.

Külli isim ayrıca cins ve müştak/türemiş olmak üzere iki kısma ayrılır. Külli eğer “*insan*”, “*at*”, “*siyah*” vb. aynı mahiyete delalet edişinden dolayı belirli olmayan bir asıla delalet ederse o, cinstir yani cins isimdir. Böyle olmasından dolayı zihinsel hakikat için konulmuş lafızdır. Külli eğer, belirli bir sıfat sahibine delalet ederse o müştakdır/türemiştir. [الفراس] “*Atlı*”, [الأسود] “*siyah*” vb. gibi.

Cüzi isme gelince o da iki çeşittir: Özel isim ve zamir. Lafız, delaletiyle bağımsız olursa yani onu tefsir eden bir şeye ihtiyaç duymuyorsa o, özel isimdir. [زَيْدٌ] “*Zeyd*” ve [عَبْدُ اللَّهِ] “*Abdullah*” gibi. Onu açıklayan bir şeye ihtiyaç duymasından dolayı bağımsız değilse o, zamirdir. [هُوَ] [هِيَ] “*o*” gibi. Çünkü zamirleri açıklayan bir şey mutlaka olmalıdır.

Harf ile zamir arasındaki fark şudur: Harf, asıl olarak manası ile bağımsız değildir, manası olan bir lafız olmadıkça harfin manası anlaşılmaz. Zamir ise asıl olarak manası ile bağımsızdır, başka bir lafza gerek olmaksızın manası anlaşılır. Manası, başka bir manaya yani lafza bağımlı değildir. Ancak o sadece açıklamaya ihtiyaç duyar. Onun için zamir, bir isimdir ve harften başkadır.

Sadece Delalet Edilen Olması İtibarı ile Lafzın Kısımları

Lafız sadece delalet edilen olması itibarıyla beş kısma ayrılır:

- 1- Lafzın delalet ettiği, bir manadır
- 2- Kullanılan bir müfred lafız olması
- 3- İhmal edilen bir müfred lafız olması

4- Kullanılan mürekkebe bir lafız olması

5- İhmal edilen mürekkebe bir lafız olması

Lafzın delalet ettiği husus; bir mana ve bir lafız olabilir. Eğer bir lafız ise bu; müfred, mürekkebe ve her ikisi kullanılan veya ihmal edilen olabilir. Bunların toplamı beş kısımdır:

Birincisi: Delalet edilenin bir mana yani bir lafız değil de bir şey olmasıdır. [الْحَيَوَانُ] “Hayvan”/canlı gibi, bir adama özel isim olarak [زَيْدٌ] “Zeyd” gibi. Külli ve cüzi diye kısımlara ayrılması daha önce geçmiştir.

İkincisi: Delalet edilenin, kullanılan müfred bir lafız olmasıdır. “Kelime” lafız gibi. Zira onun delalet edileni, müfred bir mana için konulan bir lafızdır ki o da isim, fiil, harftir. “Kelime” bir lafızdır, manası da aynı şekilde bir lafızdır.

Üçüncüsü: Delalet edilenin, ihmal edilen bir müfred lafız olmasıdır. Alfabedeki harflerin isimleri gibi. Zira [ضَرْبٌ] “darabe” lafzının harfleri; [ض] “dâd”, [ر] “râ”, [ب] “bâ” bir mana için konulmamıştır. Hâlbuki onlardan her birine bir isim konulmuştur. Zira birincisine [ض] “dâd”, ikincisine [ر] “râ”, üçüncüsüne [ب] “bâ” denilmiştir. Böylece alfabe harfleri lafızlarının bir delalet edileni vardır. Onların delalet edileni ise bir mana değil sadece bir lafızdır. Onlar, “elif”, “bâ”, “tâ” ... ve diğerleri. Böylece alfabe harflerinin kelimesi bir lafızdır, manası da bir lafızdır fakat ihmal edilen bir lafızdır.

Dördüncüsü: Delalet edilenin (dilbilgisinde) “haber” gibi kullanılan mürekkebe bir lafız olmasıdır. Zira onun delalet edileni [زَيْدٌ قَائِمٌ] “Zeyd ayakta.” gibi konulan mürekkebe bir lafızdır. Böylece “haber” lafzının bir delalet edileni vardır. Delalet edileni ise bir mana değil, sadece bir lafızdır.

Beşincisi: Delalet edilenin ihmal edilen mürekkebe bir lafız olmasıdır ki bu hezeyandır/saçmalamaktır ya da her ne kadar o sözlerin her biri bir manaya delalet etse de sözün toplamının o hâliyle bir manaya delalet etmemesidir. Mesela [مَنْ ضَرْبٌ مَثْرَلًا قَاصِدًا] “Kim, bir eve vurdu.” cümlesindeki terkip gibi. Bu cümlenin bir manası yoktur. Fakat bu terkipteki her lafzın bir manası vardır. Bu ise konulan değildir. Yani onu Araplar koymamıştır. Çünkü cümle oluşturmaktan maksat, ifade etmektir. Bu ise bir şey ifade etmez. Dolayısıyla “konulan” olmaz. Fakat o mevcuttur ve hezeyandır/saçmalamaktır. Hezeyan, mürekkebe bir sözdür. Fakat ihmal edilmiştir. Hezeyan lafzının bir delalet edileni vardır. Delalet edileni ise bir mana değildir ancak o bir lafızdır. Fakat ihmal edilen bir lafızdır.

Mürekkeb

Mürekkeb, bir cüzü mananın bir cüzüne delalet edendir. O sadece delalet eden kısımlardandır. Mürekkeb, kelimelerin durumlarını bilmesinden sonra, birleşik manaları ve bağıntıları işitene anlaşılır kılmak için oluşturulmuştur. Mürekkeb altı kısma ayrılır: İstifham/soru, emir, iltimas/ricada bulunma, istek, haber, tenbih/dikkati çekme.

Şöyle ki: Konuşan kimse ancak kelimelerden cümle oluşturur. Onları kendisinde olanı başkasına anlatmak için bir araya getirir. Bazen bir istek ifade eder, bazen ondan başkasını ifade eder. Eğer zatiyla yani konuluşuyla bir talep ifade ederse bakılır: Eğer talep mahiyet içinse o, istifhamdır. “İnsanın hakikati nedir?”, “Zeyd ayağa kalktı mı?” demek gibi. Eğer talep, talep edilen kimseden üstün pozisyonda olarak mahiyeti elde etmek için olursa o, emirdir. Allahu Teâlâ’nın şu sözü gibi:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

“**Namazı kılın, zekâtı verin.**” Eğer talep, aynı seviyede kalarak mahiyeti elde etmek için ise o, iltimasta /istemde bulunmadır. Bir kişinin kendisi ile aynı seviyede olan birinden talepte bulunması gibi. Mesela; arkadaşına “bana kitabı ver”, “ibriği al” demek gibi. Eğer talep, talep edilen kimseden küçük, düşük pozisyonda olarak mahiyeti elde etmek için olursa o, istektir. Kulun “Allah’ım beni bağışla, Allah’ım beni affet” demesi gibi.

Eğer terkip bizzat yani konulmaktan dolayı talep ifade etmezse [قَامَ زَيْدٌ] “Zeyd ayağa kalktı.” gibi asıl itibarıyla bir talebe delalet etmez ya da bir talebe delalet eder fakat bizzat yani konulmaktan dolayı değil [أَنَا طَالِبٌ كَذَا] “Ben şuna talibim” demen gibi. Zira o, tasdik/doğrulama ve tekzip/yalanlama ihtimali olan ise haberdır. [قَامَ زَيْدٌ] “Zeyd ayağa kalktı.” dememiz gibi, tasdik ve tekzip ihtimali olmayan ise o tenbihtir/uyarıdır. Bunun kapsamına beklenti, temenni, yemin, nida/sesleniş de girer. Bunun için terkinin kısımları, tenbihin içine giren şeylerin bir kısmı olması itibarıyla altı kısımır.

Delalet Eden ve Delalet Edilen Olması İtibarı ile Lafzın Kısımları

Lafız; delalet eden ve delalet edilen olması itibarıyla yani lafız ve mana olması itibarıyla şu yedi kısma ayrılır:

- 1- Münferit/tek oluşu
- 2- Mütebâyin/farklı oluşu
- 3- Müteradif/eş anlamlı oluşu

4- Müşterek/ortak anlamlı oluşu

5- Menkul/nakledilen oluşu

6- Hakikat oluşu

7- Mecaz oluşu

Lafız ve mana ya tek olur ya ikisi de çok olur ya mana tek olmasına rağmen lafız çok olur ya da lafız tek olmasına rağmen mana çok olur.

Birincisi: Lafız ve mananın tek olmasıdır. [الله] “Allah” lafız gibi. Zira bu lafız tektir ve delalet ettiği de tektir. İşte bu münferittir. Lafzı manası ile tek olduğundan dolayı “münferit” olarak isimlendirilmiştir.

İkincisi: “Siyah ve beyaz” gibi lafız ve mananın çok olmasıdır. İşte bu mütebâyindir. Onlardan her biri diğerinden farklı yani manasında ona muhalif, aykırı olmasından dolayı farklı lafızlarla isimlendirildiler.

Üçüncüsü: Mana tek olurken lafzın çok olmasıdır. [الأسد] “Aslan” ve [السَّبْع] “Aslan” gibi. İşte bu müteradiftir. [رَدِيف] “radife” kelimesinden alınarak “müteradiflafızlar” denilmiştir. [رَدِيف] “Radife” kelimesi, iki kişinin bir tek hayvanın üzerine binmesi anlamına gelmektedir. Buradan hareketle iki veya daha çok lafız bir tek manaya delalet eden eş anlamlı durumda olduklarında “müteradiflafızlar” olurlar.

Dördüncüsü: Lafız tek olurken mananın çok olmasıdır. Yani manalardan her biri için tek lafız olup konulduğundan mana çok oluyor, “göz” veya “cariye” için [عَيْن] “ayn” lafzının konulmuş olması gibi. Bu müşterektir.

Beşincisi: Lafzın tek, mananın çok olurken, lafzın her biri için konulmayıp bir mana için konulduktan sonra diğer manaya nakledilerek o ikinci manada meşhur olmasıdır. [الصَّلَاة] “salât” gibi, [الدَّابَّة] “dâbbe” gibi. Nahivciler/dil bilimciler nezdinde [الْفَاعِل] “fail” gibi. Bu menkuldür. Lafız birinci manaya göre; menkulân anhu/kendisinden nakledilen, ikinci manaya göre menkulen ileyhi/kendisine nakledilen olarak isimlendirilir. Eğer nakleden şariat ise o [الصَّلَاة] “salât” gibi “şer’î menkul” olarak isimlendirilir. Nakleden genel örf ise o, [الدَّابَّة] “dâbbe” gibi, “örfî menkul” olarak isimlendirilir. Özel ıstılah olarak nakledilmiş ise o, “ıstılahî menkul” olarak isimlendirilir, nahivcilerin nezdindeki [الْفَاعِل] “fail” gibi.

Altıncısı: Lafız tek, mana çok olurken, lafzın her biri için konulmayıp bir mana için konulduktan sonra bir alakadan dolayı başka bir manaya nakledilmesi fakat o ikinci manada meşhur olmaması yani o manaya

hâkim olmamasıdır. Bu durumda lafız; eğer kendisi için konulduğu manaya söylenirse o, “*hakikattir*”, eğer kendisine naklolunan mana için söylenirse o, “*mecaz*”dır.

Yedinci: Lafzın mecaz hâlidir.

Teradüf

Teradüf/eş anlamlılık, bir tek manaya delalet eden müfred/tekil lafızların sürekli art arda olmasıdır. [الْإِنْسَانُ] “*İnsân*” ve [الْبَشَرُ] “*beşer*” lafızlarının “*konuşan canlıya*” delalet etmesi gibi, [الْبُرِّ] “*Burra*” ve [الْقَمْحُ] “*Kamhu*” lafızlarının “*buğdaya*” delalet etmeleri, [الْجُلْسُن] “*Celese*” ve [الْقَعْدَ] “*Ka’ade*” lafızlarının “*oturmaya*” delalet etmeleri gibi. Aynı şekilde Arapların sözlerinden nakledilen; [الصُّلْهَبُ] “*sulheb*” ve [الشَّوْدَبُ] “*şevzeb*” lafızlarının “*uzun*” manasının isimlerinden olması, [الْبُهْتَرُ] “*buhter*” ve [الْبُهْتُرُ] “*buhtur*” lafızlarının “*kısa*” manasının isimleri olması gibi vb.

Dilde teradüfün/eş anlamlılığın vuku bulmasının sebebi iki lafız koyucu tarafından konulmuş olmasıdır. Şöyle ki bir kabile “*buğday*” için [الْقَمْحُ] “*kamhu*” lafzını koyarken başka bir kabile [الْبُرِّ] “*burre*” lafzını koymakta ve her iki konulan da meşhur olmaktadır. Yine sebep; lafız koyucu tek olurken ya kendinde olanı haber vermeye vesilelerin çok olması veya [الْبِدِيعُ] “*bedi*”/söz kullanma sanatı alanında genişleme kastı olur. Bedi lafzı, nesirde secî yapmak/kafiyeli konuşmak ve şiirde kafiye gibi sözü güzelleştirmeye verilen bir isimdir. [فَاتٍ] “*Geçmiş ne kadar uzaktır. Gelecek ne kadar yakındır.*” demek gibi. [فَاتٍ] lafzı yerine [مَضَى] lafzı ifade edilse idi bu mana hasıl olmazdı. Benzer lafızlar [إِشْتَرَيْتُ] “*Burre/buğday alıp onu birrde/hayırdan harcadım.*” sözünde olduğu gibi. [الْبُرِّ] “*Burre*” lafzının yerine [الْقَمْحُ] “*kamhu*” lafzı ifade edilse idi talep edilen dikkati çekmezdi.

Maklupta/ters çevirmede Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:

وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ

“Sadece Rabbini büyük tanı.” [Müddesir Suresi 3]

Burada [رَبِّ] “*Rab*” lafzı yerine [اللَّهِ] “*Allah*” lafzı kullanılsa idi talep edilen dikkati çekmezdi. Talep edilen husus şudur: [رَبِّكَ] lafzı bir yönden [رَبِّكَ] okunur, ters yönde ise [كَبِّرْ] diye okunur. Yani Allahu Teâlâ’nın bu sözü, her iki yönden okunduğunda da aynı şekilde olmaktadır.

Böylece teradüf, Arap dilini zenginleştirmiş olmaktadır. Ancak teradüf, asıl olana muhaliftir/aykırıdır. Asıl olan, teradüfün olmamasıdır. Bir lafız

müteradif olması ve olmaması arasında şüpheli olduğunda o lafzın, müteradif olmamaya hamledilmesi evladır. Zira asıl olan lafzın kendisi için başka bir lafız konulmayan bir mana için konulmuş olmasıdır. Çünkü ikinci lafız birincisi bilindiği zaman bilinir. Onun için bazıları teradüfün vuku bulmasından imtina etmişlerdir/sakınmışlardır. Her ne kadar her lafız, kendisi için başka bir lafız konulmamış bir mana için konulsa da teradüf olmanın, Arapça'da varlığı ve Araplardan rivayet edilmişliği sabittir. Arapçayı kabileler olan Arapların koymuş olması, teradüfün vuku bulmasını gerektirir. Ancak o, asıl olana muhaliftir.

İştirak

İştirak/ortaklık lafzın ilk konuluştaki öyle olmaları bakımından iki farklı hakikat için konulmuş olmasıdır. Müşterek iki ve daha fazla manadan her biri için konulan lafızdır. Mesela [عَيْنٌ] "ayn" lafzının "göz", "cariye", "altın" için konulması gibi, [الرُّوحُ] "rûh" lafzının "hayatın sırrı", "Allah'la bağlantının idraki", "Cebrail" vb. için konulması gibi. Bunlara benzer birçok müşterek lafız vardır.

Birden fazla lafız koyucu olmasının mümkün oluşundan Arap dilinde müşterekin olması mümkündür. Zira iki lafız koyucudan birinin bir husus için koyduğu lafız, diğeri başka bir husus için koyabilir. Bir kabile "göz" için [عَيْنٌ] "ayn" lafızını koyarken başka bir kabilenin de "cariye" için [عَيْنٌ] "ayn" lafızını koyması ve sonra bu her iki hususta konulan lafzın meşhur olması böyledir.

Yine açıklamanın fesada sebep olması durumunda, konuşanın işitende belirsizliği mümkün kılması için farklı iki hususa bir lafız koyarak yani lafız koyanın belirsizlik maksadı ile lafız koymasıyla da müşterek oluşabilir. Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh'tan* yapılan şu rivayette olduğu gibi:

فَيَلْقَى الرَّجُلُ أَبَا بَكْرٍ فَيَقُولُ يَا أَبَا بَكْرٍ مَنْ هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْكَ فَيَقُولُ هَذَا الرَّجُلُ يَهْدِينِي السَّبِيلَ

"O, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem ile beraber mağaraya giderken bir adamın ona: Ey Ebu Bekir! Önündeki bu adam kimdir? diye sorması üzerine ona şöyle demiştir: Bu adam bana yol göstermektedir." [Buhari]

Müşterek, Arap dilinde mevcuttur. Ebu Hasan el-Basri şöyle demiştir: "Lügat koyucunun iki zıt olan hayz ve temizlenmeye [الْفُرَاءُ] "Kur'u" ismini vermesi, dilde müşterek ismin vuku bulmasına delalet eder."

Nitekim Kur'an-ı Azim'de Allahu Teâlâ'nın şu sözlerinde olduğu gibi müşterek isim geçmektedir:

ثَلَاثَةَ فُرُوعٍ

“Üç kur'u...” [Bakara Suresi 228]

وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ

“Geri geldiği zaman/dönüp gittiği zaman geceye...” [Tekvir Suresi 17]

[عَسْعَسَ] “Yüzünü dönmek” ve “sırtını dönmek” yani “geri gelmek” ve “dönüp gitmek” anlamındadır. Bu gecenin geri gelmesi ya da dönüp gitmesinde müşterek bir lafızdır ve müşterekin Arap dilinde vuku bulduğuna delalet etmektedir.

Ancak müşterek anlamlılık asıl olana aykırıdır. Asıl olan, manaya has bir tek lafzın konulmasıdır. Yani asıl olan, iştirakin/ortak anlamlılığın olmamasıdır. Buna göre lafız; ortaklık ve teklik ihtimali arasında gidip gelince, zanna galip olan tekliktir. Ortaklık ihtimali ise oldukça mümkün olandır. Eğer oldukça mümkün olan değilse tek oluş ihtimali ile ortaklık ihtimalinin eşit seviyede olmasından asıl olana terstir. O ikisi de her bir lafızda mevcut olur. Kastedilen manasını açıklayan bir karine olmaksızın lafız anlaşılmaz. Bunun için müşterek lafzın manasını belirleyip bir manasına tahsis etmek bir karineye ihtiyaç duyar. Şu hâlde kastedilen manayı açıklayan bir karine kaçınılmazdır. Müşterek, asıl olana aykırı olmasaydı müşterek olma ihtimalinden dolayı ve Şâri'nin muradının, manadan bize görüldenden başkası olması nedeni ile naslarla delil getirmek imkânsız olurdu. Zira o zaman zannın bir faydası olmazdı. Bundan dolayı müşterek asıl olana muhaliftir.

Delili Kur'an'da vuku bulmasından dolayı müşterek, bütün manalarında hakikat olarak kullanılabilir. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ

“Allah ve melekleri, Nebiye salât ederler.” [Ahzab Suresi 56]

[الصَّلَاةُ] “Salât”; Allahu Teâlâ tarafından affetmektir, Allahu Teâlâ'dan başkası tarafından ise af dilemektir. Buna göre [الصَّلَاةُ] “Salât”; “affetmek” ile “af dilemek” arasında bir müşterek lafızdır. Bu lafız, her iki mana hakkında da bir defada kullanılmıştır. Zira [الصَّلَاةُ] “Salât” lafzı, Allahu Teâlâ'ya ve meleklerle isnat edilmiştir. Bilinir ki Allahu Teâlâ'dan sadır olan mağfirettir/affetmektir, istiğfar/af dilemek değil, meleklerden sadır olan ise mağfiret değil, istiğfardır.

Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

أَلَمْ تَرَى أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ
وَالشَّجَرُ وَالذَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ

“Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah’a secde ederler?” [Hacc Suresi 18]

Allahu Teâlâ burada [السُّجُودُ] “*sucûd*” “*secde etmek*” ile huşuyu/tazimle boyun eğmeyi kastetmiştir. Çünkü hayvanlar hakkında tasavvur edilen budur. Bu ayetle insanların alınlarını yere koymaları kastedilmiştir.

Böylece her iki mananın hakikat olarak kastedildiği sabit olmaktadır. Bu nedenledir ki tahsis eden bir karinenin bulunmaması durumunda konuşanın muradını hasıl edebilmek için ihtiyaten müşterekin tüm manalarına hamledilmesi gerekmektedir. Çünkü tüm manalarına hamledilmezse lafzın ihmal edilmesi ve tercih eden olmadan tercih edilmesi zorunlu hâle gelir. Manalarından birine hamledilmemesi hâlinde lafzın ihmal edilmesi ve manalarından bir mananın ihmal edilmesi zorunlu olur. Manalarından yalnızca birine hamledilmesi durumunda ise tercih eden olmadan tercih yapılmış olur. Bu yüzden, müşterekin manalarından birine tahsis edilmesi için bu manaya tahsis eden bir karinenin bulunması kaçınılmazdır. Karine bulunmazsa müşterek lafız tüm manalarına hamledilir.

Hakikat ve Mecaz

Hakikat: Hakikat, dilde kendisi için ilk olarak konulan husus hakkında kullanılan lafızdır. Belirli bir yırtıcı hayvan hakkında kullanılan [الأسد] “*aslan*” lafzı gibi.

Mecaz: Mecaz ise aralarında bir alakadan dolayı dilde kendisi için ilk olarak konulan husustan başkası hakkında kullanılan lafızdır. “*Cesur adam*” hakkında [الأسد] “*aslan*” lafzının kullanılması gibi. Mecaz üç kısımdır:

Birincisi: Lafızların tekillerinde/kelimelerde mecaz hâlinin olması, cesur adamı kastederek “*Bir aslan gördüm.*” demek gibi.

İkincisi: Sadece terkipte mecaz olması. Şairin şu sözü gibi:

أَشَابَ الصَّغِيرَ وَأَفْتَى الْكَبِيرَ
كَرُّ الْعَدَاةِ وَمَرُّ الْعَشِيِّ

Küçüğün saçını ağarttı, büyüğü fani etti

Sabahın geri gelmesi, akşamın geçip gitmesi

[الشَّابَّةُ] “Saçın ağarması”, [الأفناء] “fani olmak”, [الكرُّ] “geri gelmek”, [المُرُّ] “geçip gitmek”, hakiki olarak meydana gelenlerdir. Fakat [الشَّابَّةُ] “saçın ağarması” ve [الأفناء] “fani olmanın”, [الكرُّ] “sabahın geri gelmesi” ve [المُرُّ] “akşamın geçip gitmesine” isnat edilmesi, o ikisini yapandan başkasına isnat etmektir. İşte bu mecazdır. Çünkü “saçları ağartmak” ve “fani etmek” fiilinin faili, Allahu Teâlâ’dır.

Üçüncüsü: Kelimelerde ve terkipte birlikte mecaz olması. Şaka yapılmak istenen kimseye şöyle denilmesi gibi: [أَحْيَايَ اِكْتِحَالِي بَطَّلَعْتَكَ] “Görüntünle gözlerimin sürmelenmesi beni ihya etti/bana hayat verdi.” Yani seni görmek beni mutlu etti.

Zira [أَحْيَاءُ] “hayat vermek”, “mutluluk” hakkında kullanılmıştır. [اِكْتِحَالَ] “Gözün sürmelenmesi” ise “görmek” hakkında kullanılmıştır. Bu mecazdır. Ayrıca [الأحْيَاءُ] “hayat vermek”, [الإِكْتِحَالَ] “gözün sürmelenmesine” isnat edilmiştir. Hâlbuki hayat veren, Allahu Teâlâ’dır. Böylece kelimeleri ve terkipleri ile birlikte cümlenin tamamı mecaz olmaktadır.

Mecazın kullanılmasında, hakiki mana ile mecaz mana arasında alakanın olması şart koşulur. İki mana arasındaki bu alakanın, Arapların kullandığı alaka çeşitlerinden biri olması kaçınılmazdır. Fakat tabirin Arapların kullanmış olduğu tabir olması şart koşulmaz. Şu anlamda; her ferдин kullandığı hakiki mana ile ondan aldığı mecazi mana arasındaki bir alakadan dolayı, istediği lafzı ve istediği cümleyi mecaz olarak kullanması mümkündür. Fakat alakanın nedensel, durumsal veya başka şekilde olmasıyla birlikte, alaka çeşidinin mutlaka Arapların kullanmış olduğundan olması gerekmektedir. Arapların külliden cüze, sebepten müsebbibe vb. mecaz yapma çeşidini koymuş olması kaçınılmazdır.

Cüzlere/detaylara gelince onlar cümleler ve kullanımlardır. Onları Arapların kullanmış olması şart koşulmaz. Bilakis Arapların kullandığı türler çerçevesinde kaldıkça her ferдин dilediği gibi mecazi tabirler icat etme hakkı vardır. Araplar nezdinde muteber olan mecazi isimlendirmede alaka sayısı çoktur. Bazıları bunları yirmi beş, bazıları otuz bir, bazıları da on iki tane olarak saymıştır. Bunların en önemlileri şunlardır:

1- Sebebiye/nedensellik: Bu, sebebin isminin müsebbibe/sebepe olana verilmesidir. Nedensel alaka dört kısma ayrılır:

a- Kâbiliyet/karşılıklık nedenselliği: Bu, bir şeyin ona karşılık gelen bir isimle isimlendirilmesidir. Arapların [سَالَ الْوَادُ] “vadi aktı”, sözlerinde olduğu gibi. Bu “vadideki su aktı” demektir. “Akan suya” karşılık olarak [الْوَادُ]

“vadi”, lafzı kullanılmıştır. Çünkü “vadi” akan suyun karşılığı olan bir sebeptir. Bu nedenle de sebebin ismi sebep olana verilmiştir.

b- Şekilsel nedensellik: [يَدٌ] “El”, kelimesinin “kudret/güç” olarak isimlendirilmesi gibi. Zira kudret, elin sureti/şekli/görünümüdür. Çünkü [يَدٌ] “el” lafzında maddedeki görünümün dönüştürülmesi işlevi vardır. [يَدٌ] “El”, lafzının kudrete isim olarak kullanıldığının örneği şu sözdür: [يَدُ الْأَمِيرِ تَطَالُ] [كُلُّ غَابِثٍ] “Emîrin eli her kabahatliye uzanır.” Yani emîrin kudreti, suç işleyenlere ulaşır. Zira [يَدٌ] “El”in özel bir sureti/şekli vardır. Onunla bir şeye gücü yeter. Sebebin görünür isminin müsebbibe atfedilmesi babından hareketle [يَدٌ] “el”, kelimesi “kudrete” atfedilmiştir.

c- Faillik nedenselliği: [تَدُلُّ السَّحَابُ] “Bulut indi” yani “yağmur yağdı” örneğinde olduğu gibi, yağmurun buluttan çıkması nedeniyle bu şeyin failinin ismi verilmiştir.

d- Gayesellik nedenselliği: Buna örnek, üzümün [الْحَمْرُ] “hamr” olarak isimlendirilmesidir. Şu ayette olduğu gibi:

إِنِّي أَرَانِي أَغْصِرُ حَمْرًا

“Ben kendimi hamr sıkıyorum görüyorum.” [Yusuf Suresi 36]

Bu, üzüm sıkıyorum demektir. Bu ayette [الْحَمْرُ] “hamr”, lafzı “üzüm” yerine kullanılmıştır. Çünkü üzüm sıkılmaktan gaye hamr yapmaktır.

2- Müsebbibiyet/sebepe olma: Bu, sebep olanın isminin sebebe verilmesidir. Öldürücü hastalığın “ölüm” ile isimlendirilmesinde olduğu gibi. Müsebbibin isminin sebebe verilmesinden hareketle “ölüm” lafzı öldürücü hastalığa isim olarak verilmiştir.

3- Benzerlik: Yani bir sıfatta ortaklık, zihnin kendisine yöneleceği şekilde görünür olmalıdır. Zira kasıt, kendisi için var olması itibarıyla karine ile beraber anlaşılır. Karine ya cesaret için aslan gibi akledilen olur ya da duvara nakşedilmiş suret üzerindeki aslan gibi hissedilen olur. Yani aslan resmi ve suretinin hissedilmesi gibi.

4- Zıtlık: Bu, bir şeyin zıddının ismiyle isimlendirilmesidir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

وَجَزَاءٌ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا

“Bir kötülüğün cezası/karşılığı, onun misli bir kötülüktür.” [Şura Suresi 40]

resi 40]

[الْجَزَاءُ] “Ceza”, lafzına [سَيِّئَةٌ] “kötülük” atfedilmiştir. Hâlbuki [الْجَزَاءُ] “hasene/iyilik” tir.

Yine bu, nükte yapmak veya alay etmek vasıtası ile ilişkilendirmek ve benzeştirmek seviyesinde olur. Cimri olana “O, cömerttir.” demek, korkak olana “O, aslandır.” demek gibi.

5- Külliye/külli oluş: Bir cüz kastedilerek külli/bütün zikredilir. Kur’an’ın bir kısmı için “Kur’an” denilmesi gibi. Allahu Teâlâ’nın şu sözü gibi:

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ

“Parmaklarını kulaklarına koyuyorlardı.” [Bakara Suresi 19]

Yani parmak uçları kastediliyor. Burada parmak uçlarına “parmak” denilmiştir.

6- Cüziyye/cüzi oluş: Bu, cüzün isminin külle verilmesidir. Allahu Teâlâ’nın şu sözü gibi:

فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ

“Bir mümin boynunu kurtarmak.” [Nisa Suresi 92]

Bu bir köle azat etmek demektir. “Köle” insan kastedilerek köleden bir cüz olan “boyun” zikredilmiştir.

7- Hazır oluş: Bu, bir husus için hazır olan şeyi, o hususun ismi ile isimlendirmektedir. Hamr fıçısında olan [الْحَمْرُ] “hamr” maddesine [مُسْكِرٌ] “müs-kir/sarhoşluk veren şey” denmesi gibi. Zira o henüz sarhoşluk vermemiştir fakat ona hazırdır.

8- Komşuluk/yakınlık: Bu, bir şeyi kendisine yakın olanın ismi ile isimlendirmek gibidir. Kırba/su tulumu olan su kabına [الرَّوِيَّةُ] “raviye” denilmesi gibi. Zira [الرَّوِيَّةُ] “raviye” lügatte, üzerinde su taşınan “deve”, “katır” veya “eşek” ismidir. Kırabaya [الرَّوِيَّةُ] “raviye” denilmesi, bu adı geçen hayvanların üzerinde olduğundan yani yakınlıktan dolayıdır.

9- Ziyade/fazlalık: Bu, sözün, bir kelimenin düşürülmesi ile düzenlenmesidir. Zira onun fazla/ilave olduğuna hükmedilir. Allahu Teâlâ’nın şu sözü gibi:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ

“Hiçbir şey O’nun benzeri gibi değildir.” [Şura Suresi 11]

Zira mecaz olarak ziyade isimlendirilmektedir. Yani [لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ] “O’nun benzeri birşey yoktur” demektir. Burada [ك] “kef” fazlalıktır. Zira kastedilen [الْمِثْلُ] “benzer” olanın benzerinin nefyedilmesi değil [الْمِثْلُ] “benzer” olanın nefyedilmesidir. Çünkü [ك] “kef” de “benzer” manasındadır.

Aksi hâlde Allahu Teâlâ'ya bir benzerin olduğunun ispatı gerekirdi ki bu imkânsızdır. O hâlde [ك] “kef”in pekiştirme için fazlalık olması gerekir.

10- Bir şeyin, üzerinde bulunduğu hususun dikkate alınarak isimlendirilmesi: Câmîd [Konulduğu özgün biçimini koruyan ve başka bir kelimedenden türememiş olan isimlere bu ad verilir.] olarak [العَتِيقُ] “kölelikten kurtulmuş kişiye” [العَبْدُ] “köle” denmesi gibi ya da müştak [Konuluş itibarıyla özgün olmayıp, başka bir kelimedenden türetilen isimlere bu ad verilir.] bir kelime olarak dövmeyi bırakmış olan adama [الصَّارِبُ] “döven” denilmesi gibi.

11- Mastar, ismi mef'ul ve ismi fail arasında hasıl olan alaka. Bu durumda onlardan her biri diğerine mecaz olarak isimlendirilir. Bu ise altı kısımdır:

a- İsmi failin, ismi mef'ule isim olarak verilmesi: Allahu Teâlâ'nı şu sözü gibi:

مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ

“Atan bir sudan...” [Tarık Suresi 6]

[دَافِقٍ] “Atan” yani [مَدْفُوقٌ] “atılmış” demektir. Mesela [سِرٌّ كَاتِمٌ] “Sırru kâtimin/gizleyeni gizlemek/gizli sır”. Burada [كَاتِمٌ] “gizlemek” [مَكْتُومٌ] “gizlenen” demektir.

b- İsmi mef'ulün, ismi faile isim olarak verilmesi: Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

حِجَابًا مَسْتُورًا

“Örtünen bir örtü...” [İsra Suresi 45]

Yani [سَاتِرًا] “örtün” demektir. Yine Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا

“Şüphesiz O'nun vaadi gelmiş olmandır.” [Meryem Suresi 61]

Bu ise [آتِيًا] “gelicidir” demektir.

c- Mastarın ismi faile isim olarak verilmesi: Şu söz gibi: [رَجُلٌ صَوْمٌ وَعَدْلٌ] “Oruç tutan ve adaletli davranan bir adam.” Burada [صَائِمٌ] “Kendisine hâkim olan” ve [عَادِلٌ] “adil olan” demektir.

d- İsmi failin, mastara isim olarak verilmesi: Şu söz gibi: [فَمَّ قَائِمًا وَأَسْكُتًا] “Ayakta duran olarak ayakta kal ve susan olarak sus.” Bu [قَائِمًا] “ayakta durarak” ve [سَكُوتًا] “susarak” demektir.

e- İsmi mef'ulün, mastara isim olarak verilmesi: Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

بِأَيْبِكُمُ الْمَفْتُونُ

“Meftun/deliren hanginizmiş.” [Kalem Suresi 6]

Burada [الْمَفْتُونُ] **“meftun”**, [الْفِتْنَةُ] **“fitne, delilik”** demektir.

f- Masdarın ismi mef’ule isim olarak verilmesi: Allahu Teâlâ’nın şu sözü gibi:

هَذَا خَلْقُ اللَّهِ

“Bu, Allah’ın yaratmasıdır.” [Lokman Suresi 11]

Yani [مَخْلُوقٌ لِلَّهِ] **“Allah’ın mahlûkudur/yaratığıdır”** demektir. Yine Allahu Teâlâ’nın şu sözü gibi:

وَلَا يُجِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ

“Onun ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar.” [Bakara Suresi 255]

Yani [مِنْ مَعْلُومِهِ] **“Onun bildiklerinden”** demektir.

Söze mecazın girmesi, bazen bizzat kendiliğinden olur, bazen de sonradan olur. Bizzat kendiliğinden olan mecaz sadece cins isimde olur. O kişinin kendisine uygun olana delalet edendir. Çünkü vasıflardan bir vasıf olmasının dışında birçok şeye uygun düşer. **“Cesaret”** için **“aslan”** denilmesi gibi, **“şiddetli vuruş”** için **“öldürmek”** denmesi gibi, başkasına dâhil olmayan husustur. Bizzat olan mecazın dâhil olmadığı birkaç husus şunlardır:

a- Harf: Harfte mecaz olmaz. Çünkü o tek başına ve kendisi ile alakalı olan zikredilmedikçe mana ifade etmez. Harf, tek başına ifade edilmediğinde onda mecaz olmaz. Çünkü mecazın dâhil olması sözün ifadesinden bir türdür. Mecazın, harfe tâbi olarak dâhil olması ise onunla alakalı olanların mecaz olarak kullanılması ile olur. Mecaz yapmak, o kelime ile alakalandırılmış hususlardan çıkmaktadır. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:

فَأَلْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا

“Nihayet Firavun ailesi onu yitik çocuk olarak (nehirden) aldı. O, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı.” [Kasas Suresi 8]

[الْإِلْتِقَاطُ] **“Yerden almanın”**, **“düşman”** olma sonucu ile illetlendirilmesi madem ki mecazdır, illet lâminin dâhil edilmesi de mecazdır. Dolayısıyla mecaz harfte kendisi ile alakalı olana **“tâbi olarak”** gelmektedir. Fakat bizzat kendiliğinden olan mecaz, harfte olmaz.

b- Kısımları ile fiil ve kısımları ile türev: [صَارِبٌ] **“Vuran/döven”** vb. gibi. Çünkü fiil ve türevden her biri **“hakikat”** veya **“mecaz”** oluşunda **“mestar”** olan aslına tâbidir. Dövmenin sona ermesinden sonra ya da önce **“döven”**

denilmesi sadece mecaz olur. Çünkü bu hâliyle ona [الضَّرْبُ] “dövmek” lafzının verilmesi, [دُو ضَرْبًا] “döven” dememiz gibi ancak hakikat değil de mecaz olur.

c- İlim: Eğer doğaçlama olarak ya da bir alaka olmayana nakledilen olursa onun mecaz olmadığı hususunda bir anlaşmazlık yoktur.

Eğer bir alakaya binaen nakledilirse hamileliğinde ve doğumunda [الْبِرْكَةُ] “bereket” lafzının ilintisinden dolayı çocuğuna mübarek ismini veren kimse gibi; bu da mecâz değildir. Çünkü mecaz olsaydı o ilintinin ortadan kalkması sözkonusu olduğunda o isimlendirmeden kaçınılırdı. Hâl-buki durum böyle değildir. Dolayısıyla bu, mecaz olmadığına delalet etmektedir.

Bu izahat, hakikat ve mecaz hakkında bir özettir. Sözde asıl olan, hakikattir. Öyle ki hakiki mana ile mecazi mana çeliştiğinde hakiki mana evla/öncelikli olandır. Çünkü mecaz, asıl olanın karşıtıdır. Lafız hakikat ile mecaz arasında gidip gelince hakikatin tercihe şayan olduğuna, mecazın ise olası olduğuna yorumlanır. Çünkü mecaz, ilk konulmuş olan hakiki manaya, onunla mecazi mana arasındaki münasebete ve hakiki manadan mecaza nakledilmeye ihtiyaç duyar. Hakikat ise sadece ilk konulan manaya ihtiyaç duyar. İşte bu tek başına mecazı, asıl olanın karşıtı kılmak için yeterlidir.

Şer’î Hakikat

Şer’î isimler, Şâri’den alınmıştır ve O’nun koyduğu lafızlardır. İbadet maksatlı belirli fiiller için [الصَّلَاةُ] “salât, namaz” denilmesi, çıkarılan miktar için [الرَّكَّاتُ] “zekât” denilmesi, imsak yani kişinin kendisini zaptetme işine [الصَّوْمُ] “oruç” denilmesi; vakiya mutabık bir delile bağlı olan kesin tasdike [الإِيمَانُ] “iman” denilmesi gibi isimleri şeriat getirmiştir. Bu lafızlar, şeriatta kendisi için konulduğu hususta kullanınca “şer’î hakikat” olur. Buna göre “şer’î hakikat”, şeriatın örfünde kendisi için konulan husus hakkında kullanılan lafızdır. Yani o, şeriatın koymasından dolayı, kendisine naklolunduğu mana lügat anlamından bir başkasına naklolunan lafızdır.

İsmin şer’î olması için konuluşun Şâri’den yani vahyin Allahu Teâlâ’dan getirdiğinden yani Kitap ve Sünnet’ten alınması kaçınılmazdır. Zira fakihlerin bir lafzı bir manada kullanmaları onu şer’î isim yapmaz. Aynı şekilde imamların ve müçtehitlerin lafzı, bir manada kullanmaları da onu şer’î isim yapmaz. Lafız ancak şeriat kullandığında yani o lafzı şeriat koyduğunda ve Kitap, Sünnet veya Sahabe icmasında geçince şer’î isim olur.

Kitab'a gelince, onu lafız ve mana olarak vahiy getirmiştir. Sünnet'e gelince, onun manasını vahiy getirmiş, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* de onu kendi lafızlarıyla ifade etmiştir. Dolayısıyla o da vahyin getirdiğindedir. Sahabe icmasına gelince, o bir delili keşfeder/gösterir. Dolayısıyla o da vahyin getirdiğindedir.

Arapların belirli bir mana için koydukları bir lafzın kullanımı, kendisi için konulduğundan başka bir manada vaki olunca ve bu kullanım Kitap'ta, Sünnet'te veya Sahabe icmasında geçince bu lafız, kullanımda bu mana için Şâri'nin koymuş olduğu bir şer'î isim olur. Onun, Şâri'nin kendisi için koyduğu hususta kullanılması şer'î hakikat olur.

Şer'î Hakikatlerin Varlığı

Şer'î hakikat, şeriâtın bir karine olmaksızın kendisine delalet edecek şekilde bir mana için koyduğu lafızdır. Şeriâtın lafızlarında şer'î hakikatin varlığı ve meydana gelmesi hususunda ihtilaf edilmiştir. Zira Kadı Ebu Bekir el-Bâkılânî şer'î hakikatin var olmadığını ve meydana gelmesinin de engellendiğini söylemiştir. Mutezile, şer'î hakikatin var olduğunu söyleyip meydana gelişini de ispatlamıştır. Hariciler ve fakihler de böyle söylemişlerdir.

Kadı Ebu Bekir, şer'î hakikatlerin meydana gelmesinin engellenmesi hakkında şu iki delili ortaya koymuştur:

1- Şâri böyle yapsaydı o manaların nakledilmesini açıklayarak haberdar etmekle ümmeti bilgilendirmesi gerekirdi. Aksi hâlde; anlamadıkları takdirde onları o isimlerden kastettiğini anlamakla mükellef kılan olurdu. Bu ise güç yetirilemeyen ile sorumlu kılmaktadır. Bu gibi hususlarda haberdar ediş, haklarında ahad ile delil getirmek olmadığından mutlaka mütevatir olmalıdır. Tevatür de yoktur. Bu ise şer'î hakikatin şeriatta meydana gelmediğine dair delildir.

2- Kur'an'ın kapsadığı bu lafızlar, lügatte delalet ettiklerinden başkasını ifade etselerdi lügat ehlinin lisanından olmazlardı. Çünkü lafzın Arapça olması, zatından ve şeklinden dolayı değil, lügat ehlinin onun karşısına koyduğuna delaletinden dolayıdır. Aksi hâlde lügat ehlinin bütün lafızları, haklarında fikir birliği oluşmadan önce Arapça olurdu ki bu imkânsızdır. Bundan dolayı Kur'an'ın da Arapça olmaması gerekirdi. Bu ise Allahu Teâlâ'nın şu sözlerine aykırıdır:

إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا

Biz onu Arapça bir Kur'an yaptık. [Zuhruf Suresi 3]

Apaçık Arapça lisani ile... [Suara Suresi 195]

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ

Biz her rasulü ancak kavminin lisani ile gönderdik. [İbrahim Suresi 4]

Bu da imkânsızdır. Bütün bunlar şer'î hakikatlerin vuku bulmadığına dair delildir."

[الصَّلَاةُ] "Salât/namaz", [الزَّكَاةُ] "zekât", [الْحَجُّ] "hac" gibi şer'î isimlerin vuku bulmasına gelince Kadı Ebu Bekir, Şâri'nin onları ancak lügat hakikatlerinde kullandığını söylemiştir. Ona göre: "Kendisi ile emrolunan [الصَّلَاةُ] salât, duadır. Fakat Şâri, duanın kendisine ilave edilmiş birtakım şartlarıyla birlikte olmadıkça kabul edilmediğine dair başka deliller getirmiştir."

Mutezile, şer'î hakikatlerin vuku bulmasına iki delil getirmiştir:

1- Şâri, Araplar için makul olmayan birtakım yeni manalar var etmiştir. Dolayısıyla o manalar için onlara delalet eden lafızların olması kaçınılmazdır. O manalar için lafız koyanın Araplar olması ise mümkün değildir. Çünkü Araplar o manaları anlamıyorlar. O hâlde onlar için lafız koyan Allah Teâlâ olmaktadır. Böylece onlar lügavi değil, şer'î olmaktadır. Bu ise şer'î hakikatlerin varlığına dair bir delildir.

2- [الإيمانُ] İman, lügat manası dışında kullanılmaktadır. Çünkü lügatte iman, tasdik, doğrulamak demektir. Şeriatta ise tasdikten başkasına iman denilmektedir. Buna Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şu sözü delalet etmektedir:

الإِيمَانُ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ بَابًا أَفْضَلُهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْعِظْمِ عَنِ الطَّرِيقِ

İman, yetmiş küsur bölümdür. Bunların en üstünü [لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ] şahadettir. En düşük olanı ise yolda eziyet veren bir şeyi uzaklaştırmaktır. [Ahmed Bin Hanbel] Eziyet veren şeyi uzaklaştırmak, iman olarak isimlendirilmiştir. Hâlbuki o, tasdik değildir.

Yine şeriatta [الدِّينُ] din; ibadetleri yapmak, namazı kılmak ve zekâtı vermekten ibarettir. Buna Allah Teâlâ'nın şu sözü delildir:

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ

Hâlbuki onlara ancak dini yalnız O'na has kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. İşte sağlam din de budur. [Beyyine Suresi 5]

Görüldüğü gibi ayetin sonunda [وَذَلِكَ دِينَ الْقَيِّمَةِ] 'işte sağlam din de budur' denilmektedir. Bu söz zikredilenlerin hepsine dönmektedir.

Din İslâm'dır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

Allah katında din ancak İslâm'dır. [Âl-i İmran Suresi 19]

İslâm, imandır. Zira iman şeriatta, ibadetleri yapmaktır. Yine Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ

Allah sizin imanınızı asla zayi eden değildir. [Bakara Suresi 143]

Burada imandan kastedilen, Beytu'l Makdis'e yönelik kılınan namazdır. Böylece Beytu'l Makdis'e yönelik namaza iman denilmesi gibi, Arapların koyduğu manalar ile aralarında bir alaka olmadığı hâlde lügat ehlinin kendisi için koyduklarından başka manalara lafızlar konulmuş olmaktadır. Bu ise şeriattın lafızlarında şer'î hakikatlerin vuku bulduğuna, dolayısıyla şer'î hakikatlerin varlığına dair bir delildir."

İmam Cemaleddin el-Esnevî şöyle demiştir:

"Gerçek şudur ki şer'î lafızlar manalarında lügat bakımından mecazdır. Şer'î lafızlar, Şâri'nin kendilerini o manalarda mecaz olarak kullanmasından sonra karinelerin desteğinden dolayı, o manalarda meşhur oldular. Meşhur olduktan sonra bir karine olmaksızın anlaşıldılar ve lügavi hakikatler, şeriatta terk edilmiş oldular. Onların, şer'î hakikatler oluşundan kastedilen işte budur, onların ilk olarak konulmuş olmaları değil..."

İmam el-Harameyn şunu tercih etmiştir:

"Şer'î lafızlar, lügavi manada kullanılmadılar. Bunun hakkında kullanım hâli göz önünde bulundurulmuştur. Çünkü Şâri, o lafızları lügat manaları ile aralarında olan husustan dolayı bu manalarda kullanmıştır. Mesela, [الصَّلَاةُ] 'salât' mademki lügatte dua için konulmuştur, dua da şer'î manadan bir cüzdür, o şer'î manaya mecaz olarak 'salât' denilmiştir. Böylece bunlar lügatin hakikat ve mecaz olarak kısımlara ayrılmasından dolayı Arapların lügati dışına da çıkmış olmazlar. Bu şöyle özetlenebilir: Bu şer'î lafızlar, lügat bakımından mecazdırlar, sonra meşhur oldular. Böylece 'Şer'î hakikatler' oldular."

El-Esnevi ve İmam el-Harameyn'e ait bu iki söz, yeni bir söz değildir. Kadı Ebu Bekir'e ait sözden sayılırlar. Şer'î hakikatlerin vuku bulmasının mümkün olmaması ile ilgili olarak Kadı Ebu Bekir'in söylediği sözün tefsirinde ihtilaf edilmiştir. Nitekim üstad, o söz hakkında şöyle demiştir:

“Şâri’nin ‘salât’ vb. gibi şer’î manada kullandığı isimler, böylelikle lügat ehlinin koymasından dışarı çıkmamışlardır. Bilakis onlar, lügavi hakikatleri üzerinde karar kılmışlardır.”

El-Merâği de o söz hakkında şöyle demiştir:

“O isimlerin şer’î manaları lügavi hakikatlerdir.”

el-Hancı şöyle demiştir:

“Kâdi’nın mezhebi, şer’î hakikat olduğu iddia edilen her hususun lügavi mecaz olmasıdır.”

el-Cârberdî, onun sözüne ilaveten şunu söylemiştir:

“Onlar, hakikatler seviyesine ulaşmadılar. Yani onlar lügavi manaları üzerinde kaldılar. Fazlalıklar, manalarına dâhil değildir.”

Kadı Ebu Bekir’in sözüne yapılan bu açıklamalardan, özellikle el-Hancı’nın açıklamasından şu netice çıkarılıyor: El-Esnevi ve İmam el-Harameyn’in sözleri yeni bir söz değildir, bilakis Kadı Ebu Bekir’in sözüdür.

Gerçekten şer’î isimler, şeriatın lafızlarında ve lügavi hakikatlerden farklı hakikatler vasfı ile vuku bulmuştur. O isimler Arapların koyduğu lafızlardır. Şeriat gelip o lafız başka bir manaya nakletmiştir ve lafız o mana ile meşhur olmuştur. Lafzın o manaya nakledilmesi, mecaz kabilinden değildir. Bilakis o, örfi hakikatin nakledilmesi kabilindedir. Çünkü şeriat o lafız, ikinci manaya mecaz şartında olduğu gibi bir alakadan dolayı nakletmemiştir. Ayrıca o lafız, ikinci manada meşhur olmuştur. Hâlbuki mecaz, bir mana için konulup sonra bir alakadan dolayı başka bir manaya nakledilen ve ikinci manada meşhur olmayan yani ona hâkim olmayan lafızdır. Bunun için şer’î ismin şeriatın kendisi için koyduğu ikinci manaya nakledilmesi, hiçbir şekilde mecaz kabilinden olmaz. Bilakis o şer’î hakikat kabilindedir.

Buna delil şudur: Şeriat o lafız, lügat ehlinin kendisi için koyduğu manadan başka bir manaya; aralarında herhangi bir alaka gözetmeksizin nakletmiştir. Yani onu ikinci manaya, birinci mana ile bir alakası olsa da olmasa da fark etmeksizin nakletmiştir.

Mesela [الصَّلَاة] “salât”, Arapların “dua” manasına koyduğu bir lafızdır. Şeriat gelip onu belirli bir fiil ve sözler olan başka bir manaya nakletmiştir. Nitekim içerisinde dua olmayan fiillere de “salât” ismi verilebilir. Yapılsa bile namazdaki duayı anlamayan ahrazın namazı gibi.

[الرِّكَاةُ] “Zekât”, Arapların “nemâ, artma” ve “ziyade, çoğalma” manası için koymuş olduğu bir lafızdır. Şeriat gelip onu, belirli bir miktardan belirli bir malın ödenmesi olan başka bir manaya nakletmiştir. Bazen artan değil, eksilen mala “zekât” ismi verilebilir. Yetimin malının, kendisi ile ticaret yapılmaksızın dondurulması hâlinde de “tezkiyesi/arındırılması zekâtındandır” babından zekâtının verilmesi gibi. Bu şüphesiz ki o malı eksiltir.

[الحَجُّ] “Hac”, Arapların “mutlak kasıt” manası için koymuş olduğu bir lafızdır. Şeriat ise onu, belirli bir mekân için belirli bir kasıt olan başka bir manaya nakletmiştir.

[الصِّيَامُ] “Siyâm”, Arapların “mutlak imsak, tutmak” manası için koymuş oldukları bir lafızdır. Şeriat gelip onu belirli bir imsak, oruç tutmak olan başka bir manaya nakletmiştir.

İşte bu isimleri şeriat, Arapların kendileri için koyduğu manalardan başka manalara nakletmiştir. Her ne kadar Arapların koymuş olduğu mana ile şeriatın koymuş olduğu mana arasında bir alaka olsa da, şeriat bu alakayı dikkate almamıştır. Zira şeriat bu isimleri, o alakadan dolayı nakletmemiştir. Bu isimleri işiten kimse, şer’î manalarında kesinlikle bu alakayı anlayamaz. Ayrıca bu alaka bazı durumlarda mevcut da olmaz. Bu da bu isimlerin nakledilmesinin mecaz kabilinden olmadığına delalet etmektedir.

Arapların bildiği birtakım şer’î isimler vardır. Fakat şeriatın kendileri için koyduğu manaları bilmezlerdi. “Allah” için [الرَّحْمَانُ] “Rahmân” lafzı gibi. Zira [الرَّحْمَانُ] “Rahmân” lafzını “Allah” için Araplar koymamıştır. Onun için Allahu Teâlâ’nın şu sözü indirildiğinde:

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَانَ

“De ki: İster Allah’a çağırın, ister Rahman’a çağırın.” [İsra Suresi 110]

Dediler ki “Biz ancak Yemâme Rahman’ını tanırız.”

Bunların hepsi şuna delalet etmektedir:

- Arapların bazı manalar için koymuş olduğu, şeriatın gelip bir alaka olmaksızın ve nakil etmede bir alaka gözetilmeksizin başka manalara naklettiği birtakım isimler vardır.

- Arapların kesinlikle bu manalar için koymadığı, şeriatın gelip belirli manalar için koyduğu birtakım isimler vardır.

- Arapların daha önceden manalarını bilmediği birtakım isimler vardır.

Bu, şer'î isimlerin mevcut olduğuna ve onların şeriatın lafızlarında var olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla bu, Kadı Ebu Bekir el-Bâkılânî ve daha sonra da el-Esnevî ve İmam el-Haremeyn'e ait sözü geçersiz kılmaktadır.

Ayrıca şu da sabittir ki Şâri, o isimleri lügat manalarından şeriatın kendileri için koyduğu yeni bir manaya nakline dair ümmeti bilgilendirmiştir. Bu, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bu manayı açıklaması ile olmaktadır. Zira Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ

“İnsanlara, kendilerine indirileni beyan etmen için sana da zikri indirdik.” [Nahl Suresi 44]

[لِتُبَيِّنَ] **“Beyan etmen için”** tabirinden kastedilen, onun manalarıdır. Bunlardan bir kısmı da şer'î isimlerin manalarıdır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي

“Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız siz de öyle namaz kınız.”

[Buhari]

Böylelikle onları kendilerine anlaşılır kıldıktan sonra birtakım amel-lerle mükellef kılmış olmaktadır. Zira onları anlamadıkları hususta sorumlu kılmamıştır. Bununla da Kadı Ebu Bekir'in:

“Şer'î isimlerin varlığı, Arapları anlamadıkları hususta mükellef kılmayı gerektirir ki bu güç yetirilemeyenle sorumlu kılmaktır.” diye söylenen delilini geçersiz kılmaktadır. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in beyanının şer'î isimlerin manalarını anlaşılır kılması, onları anladıklarıyla sorumlu kılar hâle getirmiştir. Böylece şer'î isimler fiilen meydana gelmiştir.

“Şer'î isimleri Kur'an'da var saymak, Kur'an'ın Arapça olmamasını gerekli kılar. Çünkü lafzın Arapça olması, zatından ve şeklinden dolayı değil, lügat ehlinin koyduğuna delaletinden dolayıdır. Bu şer'î manaları ise kendilerine delalet eden lafızların karşısına Araplar koymamıştır. Dolayısıyla onlar Arapça değildir. Bu, Kur'an'da Arapça olmayan lafızlar vardır, dolayısıyla Kur'an da Arapça değildir, demektir.”

Bu söz reddedilir. Çünkü şer'î lafızları şeriat değil, Araplar koymuşlardır. Ancak Araplar onları, belirli birtakım manalara delalet etmeleri için koymuşlardır. Şeriat gelip onları, Arapların kendileri için koymuş olduk-

ları manalardan başka manalarda kullanmıştır. Sonra Araplar da gelip onları bu şer'î manalarda kullanmışlardır. Bu, onları Arapça oluşlarından dışarı çıkarmaz. Bilakis onları, “*örfi hakikatler*” gibi yapar. Fark etmeksizin Arapça'nın kısımlarından bir kısım yapar ki o, “*menkuldür, nakledilendir.*” “*Menkul*” lafzın delalet eden ve delalet edilen olması itibarıyla kısımlara ayrılmasından bir kısımdır. Zira menkul, lafzın bir mana için konulup sonra başka bir manaya nakledilmesi ve ikinci manada meşhur olmasıdır. Bu da o lafzı Arapların ikinci manada kullanması vasıtası ile olmaktadır. Şer'î isimler de işte tamamen böyledir. Zira onları Araplar koymuştur, şeriat gelip onları kendileri için konulmuş olan manalardan başka manada kullanmıştır. Araplar da onları şer'î manada şeriatın kullandığı gibi kullanmışlardır. Böylece Arapça olmuşlardır. Şer'î isim, lügavi şer'î hakikattir. Aralarında hiçbir fark olmaksızın tamamen lügavi örfi hakikat gibidir. Zira “*örfi hakikat*”, Arapların kendisi için konulan manadan başka bir manada kullanıldığı lafızdır. Zira Arapların kullanımı ile o lafız, birinci mana terk edilerek sonraki manaya nakledilmiştir. [الدَّابَّةُ] “*Dâbbe*” lafzı gibi, [الْغَائِطُ] “*gâit*” yani dışkı lafzı gibi.

“*Şer'î hakikat*”, şeriatın kendisi için konulan manadan başka bir manada kullandığı, şeriatın kullanımından sonra Arapların şeriatın kullandığı manada kullandığı, böylece şeriatın kullanması daha sonra da Arapların kullanması ile birinci mana terk edilerek sonraki manaya nakledilen lafızdır. [الصَّلَاةُ] “*Salât*” lafzı gibi.

Şeriatın kullanımına binaen Arapların bir lafzı kullanmaları, bizzat kendilerinden olan lafızları kullanmaları gibidir. Her iki kullanımdan dolayı lafız, kendisi için konulan manasından başka bir manaya nakledilmiştir. O iki kullanımdan her biri Arapça'dır. Birincisi, lügavi örfi hakikattir. İkincisi, lügavi şer'î hakikattir. Böylelikle şer'î isimlerin hepsi de Arap lügatinden olmaktadır. Arapça olmayan bir şer'î isim kesinlikle yoktur. Böylece Kadı Ebu Bekir'in, şer'î isimlerin var olmadığına dair ileri sürdüğü delil çürütülmüş, onunla delil getirmek de geçersiz olmaktadır.

Bütün bunlardan açığa çıkıyor ki şer'î hakikat vardır ve şeriatın lafızlarında mevcuttur. Şer'î isimlerin tamamı lügavi isimler gibi fark etmeksizin Arap lügatindedir.

Kur'an Arapçadır ve Onda Arapça Olmayan Kelime Yoktur

Kur'an kesinlikle, Arapça olmayan bir tek kelime dahi içermemektedir. Bilakis Kur'an'ın tamamı Arapçadır. Onda Arapça olmayan bir tek lafız dahi yoktur. Buna delil, Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا

“Biz onu Arapça bir Kur’an yaptık.” [Zuhruf Suresi 3]

يَلِسَانَ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ

“Apaçık Arapça lisanı ile...” [Şuara Suresi 195]

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا يَلِسَانَ قَوْمِهِ

“Biz her Rasulü ancak kavminin lisanı ile gönderdik.” [İbrahim Suresi 4]

Kur’an, Arapça olmayanı içerseydi bu ayetlere ters düşerdi. Çünkü bir kısmı Arapça olurken bir kısmı Arapça olmazdı. Bu durumda da Kur’an Arapça olmazdı. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* de kavminin dilinden başkasıyla onlara tebliğ etmiş olduğuna göre kavminin lisanından başkasıyla gönderilmiş olurdu. Bu her iki husus da imkânsızdır. Böylece Kur’an’da Arapça olmayan bir tek lafız dahi olsaydı o Kur’an’dan başkası olurdu. Çünkü Allahu Teâlâ, Kur’an’ı Arapça olmakla vafetmiştir. [قُرْآن] “Kur’an” kelimesi, Kur’an’ın tamamına da bir tek suresine de bir tek aye-tine de bir tek kelimesine de isim olarak verilir. Zira Kur’an’ın tamamına da, bir cüzüne de “Kur’an” denilir. Buna göre Kur’an’dan bir cüz Arapça olmasaydı o, Kur’an’dan olmazdı. Bu ise batıldır. Zira Kur’an’ın Arapça olmayan bir kelime içeriyor olması batıldır. Ayrıca Allahu Teâlâ şöyle bu-yurmaktadır:

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَلْأَعْجَمِيُّ وَعَرَبِيٌّ

“Eğer biz onu, yabancı dilden bir Kur’an kılsaydık diyeceklerdi ki: Ayetleri tafsilatlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arap’a yabancı dilden (kitap) olur mu?” [Fussilet Suresi 44]

Böylece Kur’an’ın Arapça olmayan başka bir dilde olması nefyedilmiştir. [أَلْأَعْجَمِيُّ وَعَرَبِيٌّ] “Arap’a yabancı dilden (kitap) olur mu?” sözünde, Arapça olmayanın Arap olana indirilmesi inkâr istifhamı sigasıyla/red-detme sorusu üslubuyla nefyedilmiştir/yok sayılmıştır. Bu da Kur’an’da Arapça olmayanın olmadığına yani onda Arapça olmayan bir lafız olmadığına dair bir delildir.

Kur’an’ın başka dillerden alınmış lafızları içermesine gelince; buna örnek şunlardır: [الْمِشْكَاةُ] “Mişkâtu”, lafız Hintçe bir lafızdır, Habeşçe olduğu da söylenmektedir. Bu kelime; [الْكُوَّةُ] “küvve”; “duvardaki gedik”, “gözetleme deliği”, “duvardaki baca deliği” demektir. [الْقِسْطَانُ] “Kıstâs”, lafız Rumca’dır. Manası [المِيزَانُ] “mîzân”, “terazi”, “tartı, ölçü” demektir. [الْإِسْتَبْرَقُ] “İstabrak” lafız Farsça’dır. Manası “brokar, bir yüzü kabartma,

sert, kalın ipekli bir kumaş” demektir. [سَجِيلٌ] “*Siccîl*”, lafzı da Farsça’dır. Manası “*çamurdan taş*” demektir. [طَهَ] “*Tâhâ*”, lafzı Nabatça’dır.

Kur’an’ın bunun gibi lafızları içermesi, Arapça olmayan bazı birtakım kelimeleri içeriyor olması demek değildir. Çünkü bu lafızlar, Arapçalaştırılmış ve Arapçalaşmıştır. Böylelikle Kur’an, Arapça olmayan lafızları değil, Arapçalaştırılmış lafızları içeriyor demektir.

Arapçalaşmış lafızlar, Arapça’dır. Fark etmeksizin Arapların koymuş olduğu lafız gibidir. Cahiliyye şiiiri, Kur’an indirilmeden önce de Arapçalaşmış lafızları içermiştir. İmruü’l Kays’ın şiirinde geçen [الْمِرْأَةُ] “*mirât*” kelimesinin “*ayna*” anlamında geçen [السَّجْنَجَلُ] “*secencel*” kelimesi gibi kullanılmıştır. Cahiliyye şairlerinin birçoğunun şiirlerinde benzer kelimeler geçmiştir.

Araplar, Arapçalaşmış lafızları kendi koydukları lafızlar gibi aynı seviyede Arapça olarak sayarlardı.

Arapçalaştırma, başka dillerden bir kelimeyi olduğu gibi alıp Arapça’ya katmak değildir. Fakat Arapçalaştırmak, Arapça olmayan lafzı Arapça vezin/kalıp ile şekillendirmektir. Zira o lafız, Arapça lafızların veznine ya da onların sözlerine göre Arap dili [فَعَلٌ] kalıplarından birine konulmasından sonra Arapça olmaktadır. Araplar, Arapça olmayan lafızları almak kastı ile bakarlar, onları [فَعَلٌ، أَفْعَلٌ، إِفْعَلٌ، أَفْعَلٌ فَاعِلٌ، أَفْعَلٌ] gibi [فَعَلٌ] kalıplarından birine koyarlardı. O lafız bu kalıplara uygun düşer ve harfleri de Arap dili harflerine uygun düşerse onu alırlardı. Arapça kalıplardan birine uygun düşmeyerek Arapça [فَعَلٌ] kalıplarında değilse o lafzı, bir harf ilave ederek ya da bir veya birkaç harf noksanlaştırarak Arapça kalıba göre şekillendirirlerdi. Böylece o lafız, Arapların kendi [فَعَلٌ] kalıplarına göre şekil aldığında onu alırlardı. Aynı şeyi Arapça olmayan lafzın harflerinde de yaparlardı. Zira Arapların dili ile uyum sağlamayan harfi kesip atarlar ve onun yerine Arapça harflerden bir harf koyarlardı. Ta ki o da Arapça harflerden bir harf olsun. O zaman da o lafzı alırlardı. Arapçalaştırma işte böyle oluyordu. Zira Arapçalaştırma, Arapça olmayan kelimeyi Arapça kalıp ve harflerde Arapça bir lafız olasıya kadar kalıp ve harfleriyle yeni bir şekle sokmaktır. O kelime işte o zaman alınır ve Arapçalaşmış bir lafız olur. Böylelikle Arapçalaşmış lafız, Arapların koyduğu lafız gibi aynı seviyede Arapça olur.

Buna binaen Kur’an’ın Arapçalaşmış lafızları içermesi, Arapça olmayan lafızları içerdiğine delalet etmez. Çünkü Arapçalaşmış olan, Arapça

olmayan bir lafız değil, Arapça bir lafızdır. Onu Arap lügatini koyan Arapların kendileri Arapçalaştırmıştır. Bundan açığa çıkıyor ki Kur'an, Arapça olmayı kesinlikle içermemektedir. Kur'an'da Arapça olmayan bir tek lafız dahi yoktur.

Arapçalaşmış lafızlar hakkında konuşulması münasebetiyle şu soru gelebilir: *"Arapçalaştırmak; Arap lügatini koyan ve Arapların kendilerinden naklettiği gerçek Araplara mı hastır, yoksa her asırdaki Araplar için caiz midir?"*

Buna cevap: Arapça âlimleri bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Onlardan bir kısmı şöyle demiştir:

"Arapçalaştırmak, lafız koymak olduğundan Arap dilini koyan Araplara hastır. Zira onlar, kendilerinden falanca lafız falanca manaya delalet etmesi için koydukları gibi, aynı şekilde Arapça olmayan lafız, kendilerinin [فَعْلٌ] kalıplarında ve lügatlerinin harfleriyle şekillendirip falanca mana için koymuşlardır. Dolayısıyla Arapçalaştırmak, lafız/dil koymaktır ki bu Arap olmayanlara ait olmaz. Bundan dolayı Arapçalaştırmak saf kan Araplara hastır, onlardan başkalarına caiz değildir."

Arapça âlimlerinden bir kısmı da şöyle demiştir:

"Arapçalaştırmak, her asırdaki her Arap için caizdir. Ancak Arapçalaştırmanın Arapçayı bilen, onun [فَعْلٌ] kalıplarını ve ölçülerini tam kavramış olan, harfleri konusunda çok tecrübeli olan, Arapça ilimlerinde özellikle dil, nahiv, sarf ilimlerinde sabit bir yeri olan kişiler tarafından yapılması şarttır."

Gerçek şudur ki ikinci söz doğru olandır. Zira Arapçalaştırmak, Arapça'da müçtehit olması şartı ile her Arap için caizdir. Herhangi bir asırdaki Arapça konusunda müçtehit olan herkese Arapça olmayan herhangi bir lafız Arapçalaştırıp Arap diline katması caizdir. O lafız, o müçtehidin Arapçalaştırmasından sonra Arapların koymuş olduğu lafız gibi fark etmeksizin Arapça olur. O, ister dilin bozulmasından önce yani hicrî dördüncü asırdan önce, isterse sonra, ister bu asırda, ister gelecek asırda olsun fark etmez. Böylece Arapçada müçtehit olan herkesin Arapça olmayan dillerden Arapça'ya Arapçalaştırma yapması caizdir.

Çünkü Arapçalaştırmak, asıl itibarıyla lafız koymak değildir. O ancak özel harflerle özel kalıplarda şekillendirmektir. Arapçalaştırmanın vakıası budur. Şu hâlde Arapçalaştırmakla lafız koymak arasında büyük bir fark vardır. Lafız koymanın sadece saf kan Araplara has olup onlardan

başkasına caiz olmadığına dair söz doğrudur. Çünkü lafız koymak, başlangıçta sözde ve ıstılahta mevcut olmayan bir şeyi icat etmektir. Dolayısıyla bu ancak ıstilah ehli için uygun olur. Fakat Arapçalaştırma, mevcut olmayan bir şeyi icat etmek değildir. Bilakis o, mevcut olan bir şeyde içtihat etmektir. O, başlangıçta bir ıstilah da değildir. O ancak üzerinde ıstilahın cereyan ettiği şeyde içtihat etmektir. Zira Araplar, Arapça'nın ölçülerini, [فَعْلٌ] kalıplarını belirli harfler ve sayılarla Arapça harfleri belirlediler. Arapçalaştırma bu harflerden oluşan bir lafzın Arapça ölçülerinden bir ölçü ve kalıpta şekillendirilmesidir. Bu ise şüphe yok ki lafız koymak değil içtihatdır. Bundan dolayıdır ki Arapçalaştırmak, Arap dilindeki her müçtehit için caizdir. Zira bu, kelime türetmek gibidir.

Kelime türetmek, Arapların kullanım tarzıyla, mastardan fiil veya ism-i fail veya ism-i mef'ul gibi Arap harflerinden türetilmiş başka bir şey türetmektir. Türetilen o hususu Araplar ister söylemiş olsunlar isterse söylememiş olsunlar fark etmez.

Aynı şekilde Arapçalaştırmak da Arapça olmayan bir lafzı alıp Arapların ölçülerinden ve Arap harflerinden bir ölçü veya kalıpta şekillendirmektir. Böylece mastardan ism-i fail veya ism-i mef'ul türevinin çıkarılması gibi, Arapça olmayan lafızlardan da Arapça lafız çıkarılmış olur. Arapça âlimi olan herkese, kelime türetmenin caiz olduğu hususunda bir ihtilaf yoktur. Arapçalaştırmak da aynı şekilde Arapça'da müçtehit olan herkese caiz olur. Çünkü Arapçalaştırmak lafız koymak değil, kelime türetmektir. Bunun için Arapçalaştırmak saf kan Araplara has değildir, bilakis her Arap için geneldir. Ancak bir kişinin Arapçalaştırma yapması için, onun Arapça'da müçtehit olması şart koşudur. Arapça olmayan bir lafzı, Arapların diğer lafızları gibi Arapça lafız yapmak böylece meydana gelsin.

Fakat şu bilinmelidir ki Arapçalaştırmak Arapça olmayan her lafız için genel değil, eşya isimlerine hastır. Zira Arapçalaştırmak, manalara delalet eden lafızlara ve tasavvur edilene delalet eden cümlelere dâhil değildir. O ancak eşyaların isimlerine hastır ve başkasında olması kesinlikle doğru olmaz. Araplar, Arapçalaştırdıklarında sadece eşyaların isimlerini Arapçalaştırmışlardır. Arapçalaştırma bunlardan başkasında olmamıştır. Araplar, manalar için kelime türetmeyi, tasavvurlar ve benzetmeler için de mecazı koymuşlardır. Arapçalaştırmayı ise sadece eşyaların isimlerinde kullanmışlardır, [إِبْرَاهِيمَ] "İbrahim" gibi özel isimler de buna dâhildir. Bundan dolayı Arapçalaştırmak, sadece eşyaların isimlerinde ve özel

isimlerde caiz olmaktadır. Bu iki durum dışında Arapçalaştırmanın olması hiçbir şekilde caiz değildir. Eşyaların ve özel isimlerin dışında kalan hususlara gelince kelime türetme ve mecazda genişlik olmasından dolayı onların alınma alanı buralardır. Zira kelime türetme, ne kadar çok ve çeşitli olursa olsun manaların alınması ve ifade edilmesi için geniş bir alandır. Aynı şekilde mecaz da ne olursa olsun tasavvur edilenin ve benzetmelerin alınması ve ifade edilmesi için verimli bir alandır.

Arapçalaştırma, türetme ve mecaz gibi ümmetin hayatının zaruretlerinden bir zaruret, Arap dilinin yaşamasının ve bekasının hatta İslâm şeriatının zaruretlerinden bir zarurettir. Zira manalar ve eşyalar her gün yenilenmektedir. Müslümanların da İslâm davetini âleme taşıma farziyetini yerine getirmelerinden dolayı diğer ümmetlerle karışmaları kaçınılmazdır.

Müslümanların ilim, keşif ve icatlara gereksinim duymalarından dolayı, diğer milletlerden bu ilim, keşif ve icatları almaları kaçınılmazdır. Müslümanlar şer'î hükümlerle kayıtlı olmalarından dolayı yenilenen her şeyin ve ortaya çıkan her yeni durumun hükmünü bilmek zorundadırlar. Bütün bunlar Arapçalaştırmayı, kelime türetmeyi, mecazı Müslümanlara farz kılmakta ve onları onunla bizzat karşı karşıya getirmektedir. Zira Müslümanların, İslâm'ın fikirleri ve hükümlerini diğer ümmetlerde olan eşya ve vakıalara indirerek açıklamaları kaçınılmazdır. Bundan dolayı önceden olmayan yeni manalar ve eşyalar için daha önce mevcut olmayan yeni lafızlar bulmaları onlara zorunludur. Bu yeni lafızları icat etmek onlara kaçınılmazdır. Aksi hâlde daveti taşımaktan, hayatla beraber ilerlemekten ve hayatın gereksinimlerinden, haklarında şeriatın hükmünün mutlaka açıklanması gereken eşya ve vakıalar hakkında şeriatın hükmünü açıklamaktan geri kalırlar. Bundan dolayı Arapçalaştırma, kelime türetme ve mecaz; ümmetin hayatı ve şeriatın zaruretlerinden bir zarurettir. Arap dili de ancak kullanma yolu ile yaşar ve varlığını devam ettirir. Zira ümmetin hayatı için zorunlu olan yani manalar bulunduğu Arap dilinde kendileriyle o manaları ifade edecek lafızlar olmayınca zorunlu olarak, kendisi ile zaruretlerinden olan o hususu ifade etmek için başka bir dile yönelinir. Böylece dil donuklaşır, daha sonra zamanla birlikte terk edilir, bırakılır. Bundan dolayı da Arapçalaştırmak; kelime türetmek ve mecaz gibi Arapça'nın yaşamasının ve bekasının zaruretlerinden bir zarurettir. Onun için Arapçalaştırma kaçınılmazdır.

Arapça, Arapça olmayan lafzın manasının alınmasına ve onun -Müslümanların yapmaya çalıştıkları gibi- Arapça'daki benzer bir manaya delalet eden bir lafızla ifade edilmesine gereksinim içinde değildir. Bilakis Arapça olmayan lafzın kendisi alınır, Arapların kullanım tarzı üzere harflerle Arapça bir kalıba konulup Arapçalaştırılmış bir lafız oluşturulur.

[هَاتِفٌ] “*hâtîf/telefon*”, [عَرَبِيَّةٌ] “*araba*”, [سَيَّارَةٌ] “*seyyâre/araba*”, [قِطَارٌ] “*Kitâr/tren*”, [مِفْؤَدٌ] “*mikved/oturak*” vb. kelimelerin koyulmasına gelince bu tamamen yanlış bir iştir, fikrî donukluğa delalet etmektedir. Zira bunlar mana, tasavvur ve benzetmeler değil, eşyadır. Bunlar için benzer manaların isimleri konulmaz ve isimler de türetilmez. Sadece bunların Arapça olmayan isimlerinin kendileri alınıp Arapların kullanım tarzı üzere, Arapça harflerle Arapların [فَعَلٌ] kalıplarından birine konularak Arapça'ya yeni bir lafız konulur. Arapçalaşmış lafız ile Arapların koyduğu lafız aynı seviyede olur. [تَلْفُونٌ] “*Telefon*” kelimesi olduğu gibi alınmalıdır. Çünkü kalıbı Arapça bir kalıp olan [فَعْلُوْنَ] kalıbındandır. [عُرْبُونٌ] “*Urbûn*” “*peşinat vermek*” kelimesi de bu kalıptandır. Bunların bütün harfleri Arapça harflerdir. Fakat (G) harfi Arapça'da yoktur. Dolayısıyla onun yerine [ج] harfi veya [غ] harfi konulup bunun geçtiği kelime için [عُدُونٌ] veya [جُدُونٌ] denilir. Böylece bu tür kelimeler de Arapçalaşmış bir lafız olur. İşte böyle diğer kelimelere benzer eşyalara delalet eden Arapça lafız konulması doğru olmaz. Zira bu, Arapça ve kurallarıyla çelişmektedir. Çünkü Arapça, eşyaların isimleri ve özel isimleri koymak için Arapçalaştırmayı ortaya koymuştur. Benzerlikleri, eşya isimleri ve özel isimleri koymak için vasıta kılmamıştır. Ayrıca [سَيَّارَةٌ، عَرَبِيَّةٌ، قِطَارٌ] vb. kelimeler gibi, yeni eşyaların isimleri için konulan bu lafızlar, kesinlikle Arapça'nın lafızlarından sayılmazlar. Yani onlar hem lügavi hem şer'î hem de örfi hakikat değildir. Dolayısıyla kesinlikle Arapça olmazlar. Çünkü Arapça lafız, Arapların belirli bir manaya delalet etmesi için koyduğu lafızdır. Arapların koymuş olduğu lafız, onların kendisi için koymadıkları bir manada kullanılıncaya bu kullanım Araplardan olduğunda ya şer'î ya da örfi hakikattir, lügavi hakikat değildir. Zira lügavi hakikat için Arapların lafız koyması kaçınılmazdır.

Arapça'nın lafızları şu üç şıktan biridir:

- 1- Lügavi hakikat
- 2- Şer'î hakikat
- 3- Örfi hakikat

[هَاتِفٌ، عَرَبِيَّةٌ، قِطَارٌ] vb. lafızları dilin konuluşuna göre bir şeye delalet etmeleri için konulmuştur. Bu lafızları koyanlar, bununla o lafzın o şeyin lügat manası olmasını kastetmişlerdir. Yani lügavi hakikat olmasını kastetmişlerdir. Lügavi hakikat lügatte kendisi için konulan hususta kullanılan ilk lafızdır. [قِطَارٌ] lafzı ve benzerlerine delalet etmesi için karşısına Araplar bir mana koymadılar. Bununla birlikte şer’î hakikat de, örfi hakikat de değildirler. Böylece Arapça olmayan bir lafız olurlar. [هَاتِفٌ، عَرَبِيَّةٌ، قِطَارٌ] kelimeleri, Arapça lafızlar değil, birtakım eşya için sonradan konulan isimlerdir.

Örfi Hakikat

Hakikat, konuşma ıstılahında kendisi için konulan hususta kullanılan lafız olarak tarif edilmiştir. Bu tarif lügavi hakikati, şer’î hakikati ve örfi hakikati kapsamaktadır. Fakat bunlardan her birine has olan tarifler ise şöyledir:

Lügavi hakikat: Dilde kendisi için ilk önce konulan hususta kullanılan lafızdır.

Şer’î hakikat: Şeriatın ıstılahında kendisi için ilk olarak konulan hususta kullanılan lafızdır. Başka bir ifade ile şer’î hakikat, şeriatta kendisi için ilk olarak konulmuş hususta şer’î ismin kullanılmasıdır. Yani şeriatın, kendisine intikal eden mana ile onu kullanmasından dolayı, lügavi manasından başkasına intikal eden lafızdır.

Örfi hakikat: Lügavi kullanım örfi olarak kendisi için konulan hususta kullanılan lafızdır. Yani örfi hakikat; ilk konulan mananın terk edilerek dilde yaygın kullanımdan dolayı lügavi manasından başkasına intikal eden lafızdır. Örfi hakikat iki kısımdır:

1-Genel bir mana için konulmuş isim olur, daha sonra lügat ehlinin kullanım örfü ile manalarından birine tahsis edilir.

[الدَّابَّةُ] “Dâbbe” lafzının örfen dört ayaklı hayvanlara has kılınması gibi. Hâlbuki bu lafız lügatin aslında yeryüzündeki her canlı varlığa delalet eder, insanı ve hayvanı kapsardı. Fakat lügatteki genel kullanım; bu lafzı, ilk manasını terk ederek dört ayaklı hayvanlara has kılmıştır. Böylece bu lafız, nakledildiği manada lügavi örfi hakikat olmuştur.

2-Lügatin aslında bir mana için isim olur, daha sonra lügat olarak konuluşunun dışında bir manayla kullanım örfünde meşhur olur. Öyle ki söylendiğinde lafızdan, o meşhur olduğu manadan başkası anlaşılmaz. [الغَائِطُ] “Gâit” ismi gibi. Zira o, lügatin aslında “yeryüzünde alçak/basık yer”

anlamı için konulmuş olsa da onların örfünde “*insandan çıkan dışkı*” anlamıyla meşhur olmuştur. Öyle ki bu lafız söylendiğinde bu manadan başkası anlaşılmaz. Zira dildeki yaygın kullanım, onu “*alçak/basıkyer*” manasından, manayı terk ederek “*insan dışkısı*” manasına nakletmiştir. Böylece bu kelime nakledildiği manada lügavi örfi hakikat olmuştur.

Şu bilinmelidir ki burada bu iki kısımda örfi hakikatten kastedilen lügavi hakikattir. Yani lügat ehlinin kullanımında ittifak ettiği husustur, lügat ehlinde olmayan insanların üzerinde anlaştıkları, ıstılahlaştırdıkları husus değildir. Lügat ehli nezdinde hakikat iki kısımdır: Birincisi vaz’î hakikat ikincisi lügat ehli nezdinde hakkında ittifak edilen hakikattir. Arapların belirli bir manaya delalet etmesi için koymuş oldukları lafız, lügavi hakikattir yani lügavi vaz’î hakikattir. Belirli bir vahşi hayvana delalet etmesi için konulan [الأسد] “*esed*”, “*aslan*” lafzı gibi.

Arapların kullanım örfünde kendisi için konulduğu ilk mana terk edilerek ondan başka bir mana ile meşhur olmuş lafız -eğer onların kullanımı şeriata tâbi olarak değil de asaleten/bizzat kendiliklerinden olmuşsa- örfi hakikattir. Her ikisi de lügat ehli yani Araplar tarafından konulmuştur. Zira lügavi hakikati Araplar koymuştur ve o örfidir yani onu kullanmalarıyla hakkında ittifak ettikleri hakikattir.

Nahivcilerin [الرَّفْع] “*ref'u*” kelimesiyle merfu yapmak/harekeyi ötreli yapmak, [النَّصْب] “*nasb*” kelimesiyle mensup kılmak/fetha/üstün ile harekelendirmek, [الجر] “*cerru*” kelimesiyle mecrur yapmak/esre ile harekelendirmek ıstılahları/ittifak etmeleri gibi kendilerine has kılınan ıstılah âlimlerinden her bir gruba ait olan husus, özel örfi hakikattir. Bu lügavi örfi hakikatten başkasıdır. Çünkü lügavi örfi hakikat, Arapların bizzat kendileri tarafından olur. Onlar bunu kullanmalarıyla hakkında ittifak etmişlerdir. Özel örfi hakikat ise Araplar tarafından konulmamıştır. O ancak belirli bir manaya delalet etmesi için ilim âlimlerinin hakkında ittifak ettikleri hakikattir/lafızdır. Özel örfi hakikat, Arapların koymasından ve kullanmalarından değildir. O sadece özel bir ıstılahtır. Onun için “*özel örfi*” olarak isimlendirilmiştir. İster onlar hakkında saf kan Araplar zamanında nahiv, sarf, fıkıh vb. dil âlimleri tarafından ıstılah hasıl olsun, ister ise daha sonra kıyamete kadar gelen mühendislik, kimya, tıp vb. ilimlerin âlimleri tarafından ıstılah olsun fark etmez o özel bilgilerdeki bütün ıstılahları kapsar. Zira âlimlerin herhangi bir ilim veya fen hakkında ittifak ettiği/ıstılahlaştırdığı her husus özel örfi hakikattir. Bu, genel örfi hakikat gibi fark etmeksizin Arapça’dandır. Çünkü genel örfi hakikati Araplar, kendisi için koydukları husustan başkasında kullanmışlar ve o, bununla

meşhur olmuştur. O, Arapların kullanmasından dolayı Arapçadır, Araplar tarafından kullanılan lafız gibidir. Aynı şekilde özel örfi hakikat hakkında Arap âlimleri tarafından, onların duymaları, tasdik etmeleri ve dilden saymalarına binaen ıstılah hasıl olmuştur. Hatta onlar onu kendisi için koydukları hususun dışında genel olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla bu Arapça olmaktadır. Aynı şekilde onlar nahivde lafzı, kendisi için konulmanın dışında özel bir ilimde özel olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla da genel olarak kullandıkları lafız ve yeni koydukları lafız gibi Arapça'dır. Arapların koydukları ilimlere ve kullanımı tasdik ettikleri ilimlere uygun düşen husus, her ilme uygun düşer.

"Bu bir kıyastır." denilmez. Çünkü bu kıyas değildir. Bu ancak lafzın, kategorisine giren hususlara uygulanmasıdır.

Zira Araplar, kendi zamanlarında olan [الإنسان] "insan", [الفرس] "fars" "at" isimlerini verdikleri gibi, aynı şekilde kendi zamanlarında [الفاعل] "fail"i [زفع] "ötrelî", [المفعول] "mef'ul"ü de [نصب] "üstünlü" olarak vasıflandırmışlardır. Onlar failleri, mef'ulleri vasıflandırmışlar. Bununla birlikte lügat ehlinin icması ile her [إنسان] "insan" ve [فرس] "at" için fail ve mef'ul olan isim günümüze kadar değişmemiştir. Aynı şekilde Arapların âlimleri, zamanlarındaki ilimler için ıstılahlar koymuşlardır. Bu ıstılahları özel kıldıkları belirli bir ilim hakkında koymayıp, sadece kendi zamanlarındaki ilimler için koymuşlardır. Dolayısıyla her ilim hakkındaki ıstılah, o ilmin âlimleri için sürekli olup Arapça bir vezin/ölçü üzere ve Arapların kullanım tarzında Arapça harflerden olduğu sürece Arapça'dan sayılır. Bundan dolayı özel örfi hakikat, genel örfi hakikat gibi fark etmeksizin Arapça'dır.

Menkul Lafızlar

Menkul/nakledilen lafızlar, örfi hakikat ve şer'î hakikatlerdir. Zira her ikisi de kendisi için konulan manada kullanılmak suretiyle başka bir manaya nakledilmiştir. Lafzın kendisine nakledildiği mana, lafzın kendisi için kullanılıp onda bir hakikat olduğu manadır. Bu menkul lafızlarda şu üç konu vardır:

1- Nakil, asıl olana şu anlamda terstir:

Lafzın lügavi hakikatten şer'î veya örfi hakikate nakledilmesi ya da nakledilmemesi mümkün olduğunda asıl olan, şu iki yönden naklin olmasıdır:

a- Asıl olan bir hususun üzerinde bulunduğu hâlde devam etmesidir. O hususta nakil ise konum değişikliğidir. Dolayısıyla asıl olana ters düşmektedir.

b- Nakil, ilk manaya bağımlıdır. Yani dilin konulması ve değiştirilip sonra ikinci mananın konulmasına bağımlıdır. Dilin konulması bir tek şey ile tamamlanır, o da lafzın ilk konuluşudur. Üç hususa bağlı olan bir şey, bir tek hususa bağlı olana nispetle olasıdır. Çünkü olmamasının yolları daha çoktur. Yani ispat edilmesi, bir tek şeye bağlı olan lügavi asıl, ispat edilmesi üç hususa bağlı olandan tercihe şayandır. Buna binaen lafzın nakledilmesi ve nakledilmemesi ihtimali olduğunda asıl olan nakledilmemesidir.

2- Şer'î isimlerin nakli olmuştur. Fakat harflerin nakli olmamıştır. Fiillerin nakli ise tâbi olmakla/bağlılıkla vücut bulmuştur. Onların nakli biz-zat vücut bulmamıştır. İsimlerin nakli ise müteradif, müşterek, müşek-keke, mütevâtîe, mütebâyin kısımlarında lügat konulmasındaki hâlde olduğu gibi vücut bulmuştur. Mütebâyin, mevcuttur. [الصَّلَاةُ] "Salât", [الصَّوْمُ] "savm" gibi. Mütevâtîe mevcuttur. [الْحَجُّ] "Hac" gibi zira [الإِفْرَادُ] "ifrâd", [التَّمَتُّعُ] "temettu" ve [الْقِرَانُ] "kirân" kelimelerine de hac denilir. Nitekim bu üçü ihram, vakfe, tavaf, sa'y hususlarında müşterektirler. Müşekkek ise [الصَّلَاةُ] "salât" kelimesinde olduğu gibi rükünlerini kapsayan ögle namazı gibi namaza da rükû ve secdesi olmayan cenaze namazı gibi namaza da denir. [الطَّهْرُ] "Tahûr" yani "temizlik" de böyledir. Zira su ile olana da, top-rakla olana da, tabaklama/deri sepilme ile olana da temizlik denir. Mü-teradif ise "farz" ve "vacip" kelimeleri gibidir. Zira bu ikisi müteradiftir/eş anlamlıdır. "Haram" ve "mahzûr" kelimeleri de böyledir. Zira bu ikisi de eş anlamlıdır.

Bunlar, şer'î isimlerin gerçekten var olduğunu ve lügavi isimlerin kısımlarının olduğu gibi şer'î isimlerin de kısımları olduğunu ispatlamaktadır.

Mutezile şöyle demiştir:

"Şer'î hakikatler şu kısımlara ayrılır: [الصَّلَاةُ] "Salât", [الصَّوْمُ] "savm" gibi isim fiilleri; ismi fail, ismi meful, ismi tafdil, sıfat gibi o fiillerden türemiş zat/asıl isimler. Şu sözümüzde olduğu gibi: [زَيْدٌ مُؤْمِنٌ أَوْ أَفْسَقٌ أَوْ مَحْجُوجٌ عَنْهُ أَوْ] زَيْدٌ مُؤْمِنٌ أَوْ أَفْسَقٌ مِنْ عَمْرٍ وَ فَاسِئَةٌ." Zeyd, mümindir, fasıktır, istenmeyendir ya da Amr'dan daha fasıktır."

Harflere gelince şer'î harfler kesinlikle yoktur. Çünkü onlar tek başına anlam ifade etmezler. Harfler için konulan manalara ancak harften başkası ile birlikte ulaşılır. [ب] "Bâ" harfinin "bağlamak", [ل] "lâm" harfinin "tahsis etmek" vb. gibi harfler için şer'î kullanımındaki manaları hakkında nakil yoktur. Dolayısıyla şer'î harfler yoktur.

Fiile gelince kök/asıl açısından menkul yoktur. Menkul, şer'î ismin nakli ile tâbi olarak vücut bulur. [صَلَّى الطُّهْرَ] "Öğle namazını kılmak" gibi. Zira fiil, mastar ve zamandan ibarettir. Mastar şer'î olunca, fiilin şer'î olmaması mümkün değildir. Mastar lügavi olunca da fiilin lügavi olmaması mümkün değildir.

3- Akitlerin sigaları; [بَعَثْتُ] "sattım" gibi, feshetmek sigası da aynı şekilde [فَسَخْتُ] "feshettim" gibi, yine [أَعْتَقْتُ] "azat ettim", [طَلَّقْتُ] "boşadım" vb. ancak dil bakımından haber vermek içindir. Yani dilin aslında, inşa etmek/yeni bir şey meydana getirmek için değil haber vermek içindir. Şeriatıta ise bazen haber vermek için kullanılırlar fakat bu tür sigalar, şeriatıta bir hüküm ortaya çıkarmak için kullanılırsa haber vermek için olmaz inşa etmeye nakledilmiş olurlar.

İnşa ve haber arasındaki fark şudur: İnşa, haberin aksine doğrulama ve yalanlama ihtimali vermez. İnşanın manası ancak bir lafızla yan yana gelince olur. Haber böyle değildir. Zira haber geçmişe de geleceğe de ait olabilir.

Bu sigaların inşa etmek için olduğuna dair delil şudur: Haber olsaydı, eğer mazi veya şimdiki zaman olursa şartlı boşama lafzının kabul edilmesini gerekli kılar. Çünkü [تَطْلِقُ] "şart koşmak" bir şeyin varlığını başka bir şeye bağımlı kılmayı ifade eder. Geçmiş ve şimdiki hâl mevcuttur, dolayısıyla şart koşmayı kabul etmez. Haber ise böyle değildir ve ileride olacak bir şeyden haber veriyorsa bu gerçekleşebilir. Çünkü [طَلَّقْتُكَ] "seni boşadım" sözü, [سَأَطْلُقُكَ] "seni boşayacağım" lafzına göre daha kuvvetli bir ifadedir. Zira "seni boşayacağım" lafzına göre talak gerçekleşmeyebilir.

Ayrıca bu sigalar, haber olsaydılar bunların yalanlayıcı ya da doğrulayıcı olması durumu şöyle olurdu: Eğer yalanlayıcı olsalar, onlara itibar edilmez. Eğer doğrulayıcı iseler ve onların doğruluğu da bu sigaların kendileriyle meydana gelmişse silsileyi/kısır döngüyü gerekli kılar. Zira doğruluğun meydana gelmesi, siganın meydana gelmesine bağlı olur, siganın meydana gelmesi de doğruluğun meydana gelmesine bağlı olur. Çünkü [طَلَّقْتُكَ] "seni boşadım" haberinin doğru olması, kendisinden haber verile-

nin varlığına yani boşanmanın vuku bulmasına bağlıdır. Kendisinden haber verilen yani boşanmanın vuku bulması da habere yani [طَلَّقَكَ] “*seni boşadım*” sözüne bağlı olursa bu kısır döngüyü gerekli kılar. Bu batıldır, dolayısıyla da bu sigaların doğruluğunun bu sigalarla olması batıldır. Sigalardan başkasıyla doğruluğunun hasil olması ise bu sigalar olmaksızın vuku bulmadığı hususunda ittifak olmasından dolayı icmaen batıldır.

Anlamayı Karıştıran Hususlardaki Çelişki

Konuşanın kastını anlamakta hasil olan karışıklık şu beş ihtimalden kaynaklanmaktadır: İştirak, nakil, mecaz, izmâr, tahsis. Şöyle ki iştirak ve nakil ihtimali yok sayılınca, lafız bir tek mana için konulmuş olur. Mecaz ve izmâr yani takdir etmek ihtimali de çıkarılınca lafızla kastedilen, kendisi için konulan olur. Tahsis ihtimali çıkarılınca lafızla kastedilen, kendisi için konulmanın hepsi olur. İşte o zaman anlamada karışıklık kalmaz. İşte o zaman semî delillerden kastedilen mana anlaşılır.

Bu, zann-ı galibe göre olur. Çünkü zann-ı galip, şer’î hükmün istinbatında yeterlidir. Yani bu beş ihtimal çıkarılınca zannı karıştıran bir şey kalmaz, dolayısıyla şer’î hüküm anlaşılır.

Yakın/kesin olanda karışıklığın olmamasına gelince bu, akideler için mutlaka olması gereken husustur. Sadece bu beş ihtimalin çıkarılması yeterli değildir. Yani sadece bu beş ihtimalin nefyedilmesi, semî delille akideye delil getirmek için yani yakın ifade etmesi için yeterli değildir. Bilakis bununla beraber başka şeylerin olması da kaçınılmazdır. Zira semî deliller ancak şu on şarttan sonra yakın ifade ederler: Yukarıda sayılan beş şarta ilaveten neshin, takdimin/öne alma, tehir etmenin/sonraya bırakmanın, irab değişikliğinin, tasrifin ve akli çelişkinin olmamasıdır. Bu on husus çıkarılınca kesinliği karıştıran husus kalmaz. O zaman semî delil yakın ifade eder ve kendisi ile akideye delil getirilir. Şer’î hükme onunla delil getirmek ise evla babındandır. O zaman delaleti yakın olur. Buna, sübutunun da yakın olması ilave edilir.

Beş ihtimal (iştirak, nakil, mecaz, izmâr, tahsis) arasındaki çelişki on yönde vuku bulur. Bunun kuralı, her birini kendisinden sonra olanla beraber almaktır. Şöyle ki iştirak, arta kalan dörtle yani nakil, mecaz, izmâr, tahsis ile çelişmektedir. Nakil, arta kalan üç ile yani mecaz, izmâr, tahsis ile çelişmektedir. Mecaz, arta kalan iki ile yani izmâr ve tahsis ile çelişmektedir. İzmâr da tahsisle çelişmektedir. İşte on yön budur. Çelişkide bu beş ihtimalden evla olanının bilinmesi istenildiğinden bunlardan her biri, kendisinden sonrakilerin hepsine göre olasıdır, kendisinden öncekilere

göre ise daha olasıdır, izmâr ve mecaz hariç. Zira o ikisi birbirine denktir. Bunun açıklaması şöyledir:

1- Nakil, iştirakten evladır. Çünkü menkulün delalet edileni iki hâlde tek bir manadır. Yani nakilden önce de sonra da tek bir manadır. Nakilden öncesine gelince onun nakilden önceki delalet edileni lügavi manasıdır. Nakilden sonraki delalet edileni ise nakledildiği husustur. Şer’î veya örfî manasıdır. Delalet edileni, tek bir mana olunca onunla amel etmekten kaçınılmaz.

Müşterek ise böyle değildir. Çünkü müşterekin bir vakitteki delalet edileni birden çok olduğundan onunla ancak bir karine ile amel edilir. Örneğin [الرَّكَاةُ] “*zekât*” lafzı “*nema/artırma*” ile “*nisaptan çıkarılan miktar*” arasında müşterektir. Yalnızca “*nema*” için konulmuş, sonra da “*şer’an çıkarılmış miktar*” manasına nakledilmiştir. Dolayısıyla önce yapılan açıklamalar nedeni ile nakil evladır.

2- Mecaz iki yönden dolayı müşterekten evladır:

a- İstikraya/yapılan araştırmalara göre mecaz, iştirakten daha çoktur. Hatta İbni Cinnî mübalağa yaparak şöyle der: “*Lügatlerin çoğu mecazdır. Çokluk ise şüphe mahallinde zan ifade eder.*”

b- Mecazda, sürekli olarak lafza delalet eden faktörler vardır. Çünkü onunla beraber, mecazın istenilmesine delalet eden bir karine varsa o hususta mecazla, aksi takdirde ise hakikat ile amel ederiz. Müşterek ise böyle değildir. Zira müşterekle amel etmek için mutlaka karine olmalıdır. Örneğin “*nikâh*” lafzı, “*akit*” ile “*cinsi münasebet*” manası arasında müşterektir. İkisinden birinde hakikat diğerinde ise mecaz vardır. Dolayısıyla anlatılan sebeplerden dolayı mecaz daha evladır.

3- İzmâr, müşterekten evladır. Çünkü izmârın karineye ihtiyacı yoktur. Sadece lafzın zahirine uygulanması mümkün olmaması bakımından karineye ihtiyaç vardır. Bu durumda kastedilen manayı tayin eden karinenin bulunması kaçınılmazdır. Ancak lafzın zahirine göre uygulanma imkânı var ise karineye ihtiyaç yoktur.

Müşterek ise böyle değildir. Çünkü müşterek bütün şekilleriyle karineye muhtaçtır. Buna Allahu Teâlâ’nın şu sözü örnektir:

وَأَسْأَلُ الْقَرْيَةَ

“**Karye’ye sor.**” [Yusuf Suresi 82]

Burada [الْقَرْيَةَ] “**Karye**” lafzı, insanlar ile bina arasında müşterek olma ihtimali taşımaktadır. Yalnızca binalar anlamında hakikattir. Fakat [الْأَهْلُ]

“ehl” lafzı gizlenmiştir. Dolayısıyla açıklanan nedenlerden dolayı **izmâr** evladır.

4- Tahsis, iştirakten evladır. Çünkü tahsis mecazdan daha iyidir. Mecaz ise iştirakten daha iyidir. Böylece tahsis iştiraktan evla babından daha iyi olmaktadır. Üstelik iyinin daha iyisi söz konusudur. Buna örnek, Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ

“**Babalarınızın nikâhladıkları kadınları nikâhlamayınız.**” [Nisa Suresi 22]

Bu ayette yer alan [النِّكَاحُ] “**nikâh**” lafzının “*akit*” ile “*cinsî münasebet*” arasında ortak olma ihtimali vardır. Akit anlamında hakikat olur. Şu ayette olduğu gibi:

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ

“**İçinizden evli olmayanları evlendirin.**” [Nur Suresi 22]

Ancak nikâh akdi manasına hamledilince hem fasit hem de sahih akdi şamil olur. Dolayısıyla sahih akde tahsis edilmesi hem akde hem de cinsî münasebeti şamil kılınmasından daha evladır. Böylece tahsise hamledilir. Çünkü anlatılan nedenlerden dolayı tahsis iştirakten evladır. Buna binaen ayet, babanın zina ettiği kadınla nikâhın haram olduğunu ifade etmez.

5- Mecaz, nakilden evladır. Çünkü nakil, ilk mananın neshedilmesini gerektirir. Hâlbuki mecaz böyle değildir. Şu ayette olduğu gibi:

إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ

“**Müşrikler ancak necistir.**” [Tevbe Suresi 28]

[نَجَسٌ] “**Neces**” lafzını mecaz anlamda “*necis*” gibi manevi pislik olması ihtimali ile şer’î hakikate menkulu/nakledilmesi yani “*şer’î necaset*” anlamında olma ihtimali vardır. Dolayısıyla mecaz olarak “*manevi pislik*” anlamına hamledilmesi, şer’î necaset/pislik anlamına hamledilmesinden daha evladır. Çünkü mecaz, nakilden daha evladır.

Fakat [أَقِيمُوا الصَّلَاةَ] “**Salâtı ikame ediniz.**” ayetindeki [الصَّلَاةَ] “**salât**”, lafzı böyle değildir. Çünkü burada mecaz yoktur. Zira mecaz asli mananın kastedilmesini engelleyen bir karine nedeni ile lafzın kendisi için konulduğu mananın dışında kullanılmasıdır. [الصَّلَاةَ] “**Salât**”, lafzının birtakım özel sözler ve fiiller anlamında kullanılması, asli manasını engelleyen bir karineden dolayı olmamıştır. Bilakis şeriatın, karinenin varlığını veya yokluğunu dikkate almadan konulduğu ilk manadan başka bir manada kullanması ile olmuştur. Daha sonra Araplar, lafzı bu anlamda kullanmış

ve bu kullanıma binaen ikinci manaya intikal etmiştir, tıpkı [الدَّابَّةُ] “*dâbbe*”, [الْعَائِطُ] “*gâit*” lafızlarının Arapların kullanmasıyla nakledilmesinde olduğu gibi. Dolayısıyla [الصَّلَاةُ] “*salât*” lafzı da tıpkı örfi hakikatte olduğu gibi şer’î hakikattir. Bunun içindir ki o, burada mecazın nakilden evla olduğuna dair örnek olarak getirilmez.

6- İzmâr, nakilden evladır. Çünkü izmâr ve mecaz birbirine eşit konumdadır. Yukarıdaki açıklanan nedenlerden dolayı mecaz, nakilden daha iyidir. Dolayısıyla izmâr da nakilden daha iyidir. Öyle ise iyi olanın iyi olana eşitliği söz konusudur. Bunun örneği Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

وَحَرَّمَ الرِّبَا

“**Ribayı haram kıldı.**” [Bakara Suresi 275]

Burada [الرِّبَا] “*riba*” lafzı ile akdin yani riba akdinin haram kılınmasının kastedilmiş olması muhtemeldir. Böylece izmâr ihtimali olmaktadır. Başka bir ifade ile bir şeyin takdir edilmesi vardır. Yani “*ribanın*” değil “*riba akdinin*” haram kılınması söz konusudur. Şu da muhtemeldir ki “*riba*” lafzı ile şer’î manasına nakledilerek ziyadenin/fazlalılığın bizzat kendisi kastedilmiştir. Yani ribanın başka ifade ile fazlalığın haram kılınması söz konusudur. İzmâr ihtimali olduğu zaman, yasaklama “*akit*” anlamına baskın gelir ki bu, batıl olur. Nakil ihtimali olduğunda ise yasaklama akit şartlarından birine baskın gelir ki akit fasit olur yani aslı sahihtir. Zira fazlalık reddedildiğinde/vazgeçildiğinde akit sahih olur. Bu durumda ise nehyin/yasaklamanın “*riba akdine*” hamledilmesi, “*fazlalığa*” hamledilmesinden evla olur. Yani izmâra hamledilmesi, nakle hamledilmesinden evla olur. Böylece yasaklanan husus “*riba akdinin*” kendisidir ve fazlalığın düşürülmesinde ittifak edilse de edilmese de akit batıl olur.

7- Tahsis, nakilden evladır. Çünkü tahsis, mecazdan daha iyidir. Mecaz ise nakilden iyidir. Dolayısıyla tahsis, nakilden iyi olmaktadır. Zira iyiden daha iyi olan, daha çok iyidir. Bunun örneği Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

“**Allah, alışverişi helal kıldı.**” [Bakara Suresi 275]

Ayette yer alan [الْبَيْعُ] “*bey’u/alışveriş*” lafzından kastedilenin; sözlük anlamı olan, malın malla mutlak olarak mübadelesi/değişimi anlamında olma ihtimali vardır ki bu genel lafızlardan olmaktadır. Onda bir şer’î nassla tahsis yapılmasından ise “*Şer’î şartlarını toplamış şer’î alışverişin*” kastedilmesi muhtemeldir. Dolayısıyla [الْبَيْعُ] “*bey’u/alışveriş*” lafzı şer’î

manasına nakledilmiş olur. Yani ayet, Allahu Teâlâ'nın helal kıldığı alışverişin lügat anlamındaki alışveriş olduğu ihtimaline sahip olup, diğer nasslarla tahsis edilmiştir. Dolayısıyla ayet tahsis ihtimalidir veya [الْبَيْع] **"bey'u/alışveriş"** tüm şartlarını bünyesinde toplamış olan şer'î alışveriştir.

Bu durumda diğer nasslarla tahsis edilmiş olan lügat anlamındaki alışverişe hamledilmesi, lügavi alışverişten şer'î alışverişe nakledilmesinden daha evladır. Çünkü tahsis, nakilden evladır.

8- İzmâr, mecaz gibidir. Ancak bir delil bulunduğunda biri diğerine tercih edilir. Çünkü karineye ihtiyaç duymalarında ve karinenin gizli olması ihtimalinde eşittir. Şöyle ki o ikisinden her biri muhatabı zahiri anlamaktan engelleyen bir karineye ihtiyaç duymaktadır. Aynı şekilde izmâr olanın belirlenmesinde gizliliğin var olması ihtimal dâhilinde olduğu gibi, mecazın belirlenmesinde de gizliliğin var olması ihtimal dâhilindedir. Zira ikisi eşittir. Örneğin bir adamın gerçekte oğlu olmayan birine *"Bu oğlumdur."* demesi böyledir. Bu ifadenin *"Bu çocuk benim için değerli ve sevimlidir."* manasında mecaz anlamında kullanılmış olması ihtimali vardır. İzmâr ihtimali de söz konusudur. Yani *"Oğlum gibidir."* demek istenmiştir. Dolayısıyla teşbih [ك] *"kef"*ının varlığının takdir edilme ihtimali vardır. Her iki mananın olması ihtimali eşit seviyededir. Birinin diğerine tercihinin sağlayacak bir şey de yoktur. Dolayısıyla bir karine olmadan onlardan birine hamledilemez.

9- Tahsis, mecazdan evladır. Çünkü tahsisten sonra geriye kalanlar belirlenip, bilinir. Zira *"genel"*, bütün detay unsurlara delalet eder. Bir delil ile bir kısmı çıkarılınca genel lafzın delaleti, belirlenmesi için düşünmeksiz arta kalanlara kalmış olur. Mecaz ise bazen belirlenir, bazen belirlenmez. Çünkü lafız, hakiki manaya delalet etmesi için konulmuştur. Hakiki mana bir karine ile düşünce/geçersiz olunca lafzın mecaza yönlendirilmesini, mecazın birden fazla olması ihtimalinden dolayı bir tür derin düşünmeyi ve istidlali gerektirir. Bundan dolayı mecazın tayini tekit edilmez/destekli olmaz. Tahsis böyle değildir. Çünkü onun tayini tekit edilmiştir. Tayini tekit edilmiş olan, tekit edilmemiş olandan evladır. Dolayısıyla tahsis, mecazdan evladır. Buna örnek Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذَكَّرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ

"Üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyeni yemeyin." [Enam Suresi 121]

Burada [مَا لَمْ يُذَكَّرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ] **"Üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyen"** lafzından kastedilenin *"genellik"* olması ihtimali vardır. Yani Allahu

Teâlâ'dan başkasının isminin zikredildiği ve mutlak olarak Allahu Teâlâ'nın isminin zikredilmediği her husus olup, başka naslarla "Allahu Teâlâ'dan başkasının isminin zikredildiği hususa" tahsis edilen olabilir. Bu lafızdan kastedilenin "Allahu Teâlâ'dan başkasının isminin zikredildiği husus" olması da muhtemeldir ki bu "meczaz" olur. Yani tahsis olabilir ve mecaz olabilir. Tahsise hamledilmesi evladır. Yani o, diğer naslarla "Allahu Teâlâ'dan başkasının isminin zikredildiği hususla" tahsis edilmiştir.

10- Tahsis, izmârdan evladır. Çünkü tahsis, mecazdan evladır. Mecaz ve izmâr eşittir. Böylece tahsis, izmârdan evla olur. Buna örnek Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ

"Kısasta sizin için hayat vardır." [Bakara Suresi 179]

Burada [لَكُمْ] "sizin için" lafzından kastedilenin; "genellik" olması yani "insanların tamamı için kısasta hayatın olması" anlamı olma ihtimal olup, öldürülenin bekasıyla tahsis edilmiştir. Çünkü hayat onun için, katilin onu öldürmesine engel olunmasındandır. Yani katilin öldürülmesi cezası onu katletmekten alıkoymaktadır. Zira bu, onun bir kişiyi öldürmesine mâni olur. Böylece bu, öldürülecek olan kimse için "hayat" olur. Ayette izmârın olması yani [تَنْزِعِيَّةُ الْقِصَاصِ] "kısasın şer'î/yasal olması" ihtimali de vardır. Kısasla sakındırarak katilin öldürmekten alıkonması ile iki nefsin bekasını sağlamasından dolayı "hayattır" anlamının olması da muhtemeldir. Bu, tahsise hamledilir. Yani insanların, şerrinden emin olması, böylece "Öldürülecek kişinin yaşaması için hayat vardır." anlamına hamledilmesi; izmâra yani [تَنْزِعِيَّةُ] "yasal olması", kelimesinin takdir edilmesine hamledilmesinden evladır ya da [حَيَاةً] "hayat" lafzı bütün insanlar için gerçek hayat manası taşıyabilir ve cinayet işlemeyenlere tahsis edilir. Çünkü cinayet işleyen için hayat yoktur, bilakis öldürülür. Bir şeyin takdir edilmesi ihtimali de olur. Yani "kısasın meşruiyetinde sizin için hayat vardır" denilebilir. Çünkü kişi kendisine kısas uygulanacağını bilince öldürmekten kendisini alıkoymaz, vazgeçer. Böylece kendisinden kastedilenin öldürülenden başkasının hayatı olması yani tahsis olması, kendisinden kastedilenin mutlak olarak engelleme olmasına yani izmâr olmasına tercih edilir. Çünkü tahsis izmârdan evladır.

Fiil

İsmin, incelenmesinden sonra fiil ve harfin incelenmesi kaçınılmaz olur. Fiil, meydana geliş zamanıyla beraber bir olaya delalet eden husustur. Olay, fiilin ismi olan mastardır.

Meydana geliş zamanı; geçmiş, şimdiki ve gelecek zamandır. Geçmiş zaman [قَامَ] “kalktı”, [قَعَدَ] “oturdu” gibi, geniş zaman ve şimdiki zaman [يَقُومُ] “kalkar/kalkıyor”, [يَقْعُدُ] “oturur/oturuyor” gibi, gelecek zaman ise [سَوْفَ] “kalkacak” şeklinde olur.

Şimdiki, geniş ve gelecek zamanlar lafızda tektir ve “muzâri” olarak isimlendirilirler. Muzâri fiil, ilk harfine şu dört ek harften biri gelen fiildir: [ء-أ] “Hemze”, [ت] “tâ”, [ن] “nân”, [يآ] “yâ”

Gelecek zamanı şimdiki zamandan kurtarmak/koparmak o fiilin başına [س] “sin” ve [سَوْفَ] “sevfe” harflerinin gelmesi ile olur. Şu sözde olduğu gibi: [سَيَقُومُ] “Kalkacak”, [سَوْفَ يَقُومُ] “kalkacak”.

Emir fiilinde ise ondaki muzari harfler çıkarılır.

Harf

Harf, kendisinden başkasındaki manaya delalet edendir. Zira harf, başkasıyla birlikte olunca bir manaya delalet eder. Eğer başkasıyla beraber olmazsa kendisine ait bir mana olmaz. Zira o, manası ile bağımsız değildir. Çünkü onun kendisi için konulduğu manası ancak harfin manası ile alakalı olan bir manaya delalet eden başka bir lafza göre anlaşılır.

Fıkıhın delillerinde vuku bulmalarından dolayı, fıkhıta bilinmelerine şiddetle gereksinim duyulan harflerin açıklanması kaçınılmazdır. Onlar çeşitlidir, bir kısmı şunlardır:

1- İzafet harfleri: Fiillerin manalarını isimlere ulaştırandır. Bunlardan sadece harf olanlar, harf ve isim olanlar, harf ve fiil olanlar vardır.

a- Sadece harf olanlar şunlardır: [مِنْ] “min”, [إِلَى] “ila”, [حَتَّى] “hatta”, [فِي] “fî”, [بِ] “ba”, [لِ] “lam”, [رُبَّ] “rubbe”, [وَ] “kasem/yemin vavı”, [تَ] “kasem tâsı”. Bunların anlamları şöyledir:

[مِنْ] “Min”:

- Gayenin başlangıcı için olur, şu sözde olduğu gibi: [سِرْتُ مِنْ بَغْدَادَ] “Bağ-dât’tan yolculuğa çıktım.”

- Bölümlere, parçalara ayırmak için olur. Şu sözde olduğu gibi: [أَكَلْتُ مِنْ الخُبْزِ] “Ekmekten yedim.”

- Cins beyanı için olur. Şu sözde olduğu gibi: [خَاتِمٌ مِنْ حَدِيدٍ] “Demirden bir yüzük/bir demir yüzük.”

- Fazlalık olur. Şu sözde olduğu gibi: [مَا جَاءَنِي مِنْ أَحَدٍ] “Bana hiçbir kimse gelmedi”.

[إِلَى] “İla” Gayenin sonu için olur. Şu sözde olduğu gibi: [سِرْتُ مِنْ بَعْدَادُ] “Bağdat’a doğru yolculuğa çıktım.”

- [مَعَ] “Birlikte” manasında olur. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ

“Onların (yetimlerin) mallarını kendi mallarınızla birlikte yemeyin.” [Nisa Suresi 2]

[حَتَّى] “Hatta” Gayenin başlangıcı için olur, [إِلَى] “İla” gibi [مَعَ] “mea” “birlikte” manasında da olur.

[فِي] “Fî” zarf edatı için olur. Şu sözde olduğu gibi: [زَيْدٌ فِي الدَّارِ] “Zeyd evdedir.”

- [عَلَى] “alâ”, “üstünde” manasında geçebilir. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:

وَلَا صَبَّيْتُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ

“Sizi hurma dallarına asacağım.” [Taha Suresi 71]

- Mecaz olabilir. Şu sözde olduğu gibi: [نَظَرْتُ فِي عِلْمِ فُلَانٍ] “Falan kişinin ilmine baktım.”

-Nedensellik manasında geçebilir. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:

لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“...içine daldığımız dedikodu nedeni ile size büyük bir azap dokunurdu.” [Nur Suresi 14]

[بِ] “ba” bağlaç için olur. [بِهِ دَاءٌ] “Onunla hastalık vardır.” demek gibi.

- İstiâne/yardım istemek için olur. Şu sözde olduğu gibi: [كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ]- “Kalem (yardımı) ile yazdım.”

- Beraberlik için olur. Şu sözde olduğu gibi: [إِشْتَرَيْتُ الْفَرَسَ بِسَرْجِهِ] “Atı, eğeri ile birlikte satın aldım.”

- [عَلَى] “Alâ” manasında geçebilir. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُؤَدُّ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بَدِينَارٍ لَا يُؤَدُّ إِلَيْكَ

“Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki ona yükler dolusu mal emanet bırakırsan onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki ona bir dinar emanet bırakırsan tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez.” [Âl-i İmran Suresi 75]

Yani [بِقِنطَارٍ] “yükler ile” [عَلَى قِنطَارٍ] “yükler dolusu” ve [بِدِينَارٍ] “bir dinar ile” [عَلَى دِينَارٍ] “bir dinar dahi” demektir.

- [مِنْ أَجْلِ] “Sayesinde, dolayı, uğruna, yoluna” manasında geçebilir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَفِيئًا

“Ve ben, Rabbim, sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım.” [Meryem Suresi 4]

Yani bu [بِدُعَائِكَ] “sana dua etmekten dolayı” demektir. [فِي دُعَائِكَ] “Sana dua etmekte” anlamında olduğu da söylenmiştir.

- Fazlalık/artıran da olabilir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

“Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.” [Bakara Suresi 195]

- [بَ] “Bâ” harfi, başına/önüne geldiği hususlarda [فِي] “fi” harfi ile karışabilir. Zira [بَ] “bâ” harfi ya hakikat olarak zarfla ilgili [فِي] “fi” harfi manasında kullanılabilir. Şu ayetlerde olduğu gibi:

وَأَنْتُمْ لَتَمُرُونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ وَبِالْأَيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

“Şüphesiz sizler (yolculuklarınız sırasında) sabah akşam onların (harap olmuş) yurtlarına uğrayıp duruyorsunuz. Hâlâ düşünmeyecek misiniz?” [Saffat Suresi 137-138]

Yani [وَبِالْأَيْلِ] kelimesi [فِي الْاَيْلِ] “gecede/akşamda” demek olur.

Ya da mecaz olarak olsun, Allahu Teâlâ'nın [بِدُعَائِكَ] “**Senin duanda**” sözünde olduğu gibi.

- Mana, [بَ] “bâ” ve [فِي] “fi” olma ihtimalinde olabilir, şu söz gibi: [أَلْجَسُ] “Aşağıda geçen hususla ilgili sözüm sana hastır.” Zira şöyle demek doğrudur: [فِيمَا يَلِي] “Aşağıda geçen husustaki.” Bu, [تَنْظَرْتُ فِي الْعِلْمِ] “İlme baktım” demek gibi olur.

Böylece manalara özetleme vaki olmuş olur. Yani burada [فِي] “fi” harfinin kullanımı mecazi olarak zarfla ilgilidir. Şöyle dememiz de doğru olur: Burada [بَ] “bâ” harfinin manası istiâne/yardım istemek olmaktadır, yani “manaların vasıtası ile” demektir.

[فِي] “Fi” ve [بَ] “bâ” harflerini kullanımda karışıklığa düşmeyi mümkün kılan hususu izale etmek için şuna dikkat edilir: Eğer manevi zarfla ilgili ise hissi zarftaki gibi onda [فِي] “fi” kullanılır. Manevi zarfla ilgili olması mümkün olmayan hususlardan ise [الْعَصَا] “asa/baston” sözünde olduğu gibi [ضَرَبْتُ بِالْعَصَا] “Asa ile vurdum.” şeklinde olur. Burada istianeden dolayı

sadece [ب] “bâ” harfi kullanılır. Zira istiâne için [فی] “fi” harfinin gelişi tespit edilmemiştir. [ب] “Bâ” harfi, lâzım fiili geçişli fiil yapar, şu ayette olduğu gibi:

ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ

“Allah onların aydınlığını giderdi.” [Bakara Suresi 17]

Yani [أَذْهَبُ نُورَهُمْ] “onların aydınlığını giderdi” demektir.

[ل] “Lam”, bu harf tahsis etmek için olur. Şu sözde olduğu gibi: [الْمَالُ لِزَيْدٍ] “Mal Zeyd’e aittir.”

- Fazlalık olur. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi: [رَدِفَ لَكُمْ] “..Sizi izledi, peşinizden gitti.” [Neml Suresi 72]

[رُبُّ] “Rubbe” azlık için olur. Sadece nekre/belirsiz ismin başına gelir. Şu sözde olduğu gibi: [رُبُّ رَجُلٍ عَالِمٍ] “Pek az kişi âlimdir.”

[و] “Kasem/yemin vavi.” Bu, [أَقْسَمْتُ بِاللَّهِ] “Allah’a yemin ettim.” sözündeki bağlaç [ب] “bâ”sı yerine konulandır.

[ت] “kasem tâsı.” Bu, [تَأَلَّاهُ] sözündeki, [و] “vav” yerine konulandır.

b- İzafet harflerinden harf ve isim olanlarına gelince bunlar: [عَلَى] “alâ”, [عَنْ] “an”, [كَ] “kef”, [مِنْ] “müz”, [مِنْذُ] “münzü”, harfleridir. Bunların manaları şöyledir:

[عَلَى] “Alâ” “üstünde olmak” anlamı için olur. Bu ya harf olur şu sözde olduğu gibi [عَلَى زَيْدٍ دَيْنٌ] “Zeyd’in üzerinde borç vardır.” ya da isim olur şairin şu sözünde olduğu gibi:

عَدَتْ مِنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظَمْنُهَا
تَصَلُّ وَعَنْ قَبْضِ بَرِّزَاءَ مَجْهَلُ

Susuzluğunu giderince üzerinde kahvaltı yaptı

Meçhul bir tepede alkış tuttu

[عَنْ] “An”, “uzak kılmak” anlamı için olur. Ya harf olur, Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:

فَلْيَجِدْ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ

“Onun emrine muhalefet edenler ... sakınsın.” [Nur Suresi 63]

Ya da isim olur. Şu sözde olduğu gibi: [جَلَسْتُ عَنْ يَمِينِهِ] “Onun sağ tarafında oturdum.”

[كَ] “Kef” benzetme harfi olabilir. Şu sözde olduğu gibi: [فُلَانٌ كَالْبَدْرِ] “Falanca dolunay gibidir.”

İsim olabilir. Şu sözde olduğu gibi: [يَضْحَكْنَ عَنْ كَالْبُرْدِ] “*Soğuktan gülüyorlar.*”

[مُنْذُ] “Münzü” ve [مُدُّ] “müz”, ikisi de zamanda gayenin başlangıcı için olurlar. Şöyle denir: [مَنْذُ يَوْمٍ] “*Onu o günden beri görmedim.*” [الجمعة] “*Cuma gününden beri.*” Bu ikisi, kendilerinden sonraki merfu/ötreli olunca isim olur.

c- İzafet harflerinden harf ve fiil olanlar şunlardır: [عَدَا] “*Adâ*”, [خَلَا] “*halâ*”, [خَاشَا] “*hâşâ*”. Bunlar harf olmaları durumunda kendilerinden sonra gelenin son harfini esre okuturlar. Fiil olmaları durumunda kendilerinden sonra geleni mensub/fethalı/üstün yaparlar. Bunların manası istisnadır.

2- Fiile benzer harfler: [أَنَّ], [إِنَّ], [لَكِنَّ], [كَأَنَّ], [لَيْتَ], [لَعَلَّ] Bunlar, ismi mensub, haberi merfu ederler. [أَنَّ] ve [إِنَّ] “*te’kid*” için, [لَكِنَّ] “*telaifi etmek/düzeltmek*” için, [كَأَنَّ] “*teşbih/benzetme*” için, [لَيْتَ] “*temenni etmek*” için, [لَعَلَّ] “*ummak*” manalarında kullanılır.

3- Atf harfleri: [لَكِنَّ], [بَلَّ], [لَا], [أَمْ], [أَوْ], [حَتَّى], [ثُمَّ], [فَ], [وَ] Bunların manaları şöyledir:

[وَ] “*Vav*” mutlak birleştirme/bir araya getirme içindir. Tertip ve birlik-telik ifade etmez. Şu söz gibi: [جَاءَ زَيْدٌ وَ عَمْرٌو] “*Zeyd ve Amru geldi.*”

[فَ] “*Fe*” tertip ve peşinden gelmeyi ifade eder. Şu sözde olduğu gibi: [جَاءَ زَيْدٌ فَعَمْرٌو] “*Zeyd, sonra da Amru geldi.*”

[ثُمَّ] “*Sümme*” tertip ve gecikmeyi/zaman farklılığını ifade eder. Şu sözde olduğu gibi: [جَاءَ زَيْدٌ ثُمَّ عَمْرٌو] “*Zeyd, daha sonra da Amru geldi.*”

[حَتَّى] “*Hattâ*” tertip ifade eder. Her ne kadar atfedilen, kendisine atfedilenden bir cüz olsa da. Şu sözde olduğu gibi: [مَاتَ النَّاسُ حَتَّى الْأَنْبِيَاءِ وَقَدِمَ الْحَاجُّ] “*İnsanlar öldü hattâ nebiler de, hacı da geldi hattâ piyadeler de.*”

[أَوْ] “*Ev*” hükmü, zikredilenlerden birine bağlamayı ifade eder. Haberde, emirde, istifhamda olur. Haberde şüphe içindir, emirde serbest ve mubah kılmak içindir. İstifhamda ise iki hususun varlığında şüphe olduğunda olur.

[أَمْ] “*Em*” hükmü, zikredilenlerden birine bağlamayı ifade eder. Sadece istifhamda olur. Zikredilen o iki husustan biri bilinmekle birlikte, tayininde şüpheye düşülmesi durumunda olur.

[لَكِنَّ] “*Lakin*”, [بَلَّ] “*bel*”, [لَا] “*lâ*” atfedilenin, kendisine atfedilene hükmünde muhalif olmasında ortaktır.

Şöyle dersin: [جَاءَنِي زَيْدٌ لَا عَمْرُو] “Bana Amru değil, Zeyd geldi.” [وَمَا جَاءَنِي سِرْتُ فِي الطَّرِيقِ بِلِ رَكْعَتٍ] “Bana Zeyd gelmedi, fakat Amru geldi.” [زَيْدٌ لَكِنْ عَمْرُو فِيهَا] “Yolda yürüdüm, daha doğrusu koştum.”

4- Nefy/olumsuzluk harfleri: [مَا], [لَا], [لَمْ], [لَمَّا], [لَنْ], [لَنْ] Bunların manaları şöyledir:

[مَا] “Mâ” şimdiki zamanı ve yakın geçmiş zamanı nefy etmek içindir. Şu sözler gibi: [مَا تَفْعَلُ] “Yapmıyorsun”, [مَا فَعَلَ] “Yapmadı.”

[لَا] “Lâ” geniş zamanı olumsuz kılmak için olur. Ya haber olur şu sözde olduğu gibi [لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ] “Evde adam yoktur.” Ya nehiy olur şu sözde olduğu gibi [لَا تَفْعَلْ] “Yapma!” Ya da dua olur, şu sözde olduğu gibi: [لَا رَعَاكَ اللَّهُ] “Allah seni korumasın!”

[لَمْ] “Lem” ve [لَمَّا] “lemmâ” muzariyi maziye çevirmek içindir. Şöyle deriz: [لَمْ يَفْعَلْ] “Yapmadı.” [لَمَّا يَفْعَلْ] “Henüz yapmadı.”

[لَنْ] “Len” gelecek zamanı te'kid içindir. [لَا أَبْرَحُ الْيَوْمَ مَكَانِي] “Bugün yerimde durmuyorum.” sözünü te'kid için [لَنْ أَبْرَحَ الْيَوْمَ مَكَانِي] “Bugün yerimde asla durmayacağım.” denir.

[لَنْ] “In” şimdiki zamanı nefy içindir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَبِيحَةً وَاحِدَةً

“**Korkunç sesten başka bir şey değildi.**” [Yasin Suresi 29]

5- Tenbih/uyarı harfleri: [أَمَّا] “Emâ”, [أَلَا] “elâ”, [هَآ] “hâ”. Şöyle denir: [هَآ أَنَا ذَا] “İşte ben!”, [هَآ أَفْعَلُ] “İşte yapıyorum!”, [أَلَا رَجُلٌ يُدَلِّنِي عَلَى الطَّرِيقِ] “Dikkat ediniz! Adam bana yol gösteriyor.” [أَمَّا إِنَّكَ خَارِجٌ] “Dikkat et, sen dışardasın!”

6- Nida/çağrı harfleri: [يَا] “Yâ”, [أَيَا] “eyâ”, [هَيَا] “heyâ”, [أَي] “ey”, [أ] “hemze”, [وَ] “vâ”. Bunların ilk üçü, uzağa çağrı içindir. [أَي] “ey”, [أ] “hemze” yakına çağrı içindir. [وَ] “vâ” ise matem içindir.

7- Cevap harfleri: [نَعَمْ] “Neam”, [بَلَى] “belâ”, [أَجَلٌ] “ecel”, [جَبْرٌ] “ceyr”, [إِي] “iy”, [إِنَّ] “inne”. Bunların manaları şöyledir:

[نَعَمْ] “Neam” söyleyenin sözünde geçeni doğrulamak içindir. Mesela [قَامَ زَيْدٌ] “Zeyd kalktı mı?” sözünü doğrulamak için [نَعَمْ] “evet” diyerek cevap verilir. [مَا قَامَ زَيْدٌ] “Zeyd kalkmadı mı?” sözünü doğrulamak için de [نَعَمْ] “evet” denir.

[بَلَى] “Belâ” olumsuz olan bir söze olumlu cevap vermek içindir. [مَا قَامَ زَيْدٌ] “Zeyd kalkmadı mı?” diyen kimseye [بَلَى] “belâ” “evet gerçekten öyle” denir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

“Sizin Rabbiniz değil miyim? Evet, gerçekten Rabbimizsin, dediler.” [A'raf Suresi 172]

[أَجَلٌ] “Ecel” sadece haberi doğrulamak içindir. [جَاءَ زَيْدٌ] “Zeyd geldi” diyen kimseye [أَجَلٌ] “ecel” “kesinlikle evet!” denmesi gibi.

[جَبْرٌ] “Ceyr”, [إِيٌّ] “iy”, [إِنَّ] “inne” tahkik/doğrulama içindir. Şöyle denir: [جَبْرٌ لَأَفْعَلُنْ كَذَا] “Evet gerçekten öyle yaparım.” [إِنَّ الْأَمْرَ كَذَا] “Evet gerçekten durum öyledir.” [إِنِّي وَاللَّهِ] “Evet, vAllahi (gerçekten)!”

8- İstisna harfleri: Bunlar [إِلَّا] “illâ”, [حَاشَا] “hâşâ”, [عَدَا] “adâ”, [خَلَا] “halâ” harfleridir.

- **Mastar harfi:** [أَعْجَبَنِي مَا صَنَعْتَ] “Yaptığın hoşuma gitti.” sözündeki mastar harfi olan [مَا] harfi [صَنَعْتَكَ] “yaptığın” demektir. Ayrıca [أَرِيدُ أَنْ تَفْعَلَ كَذَا] “Böyle yapmanı istiyorum.” sözündeki mastar harfi olan [أَنْ] “enne” harfi [فَعْلَكَ] “yapman” demektir. Bu harfler mastarı açıklarlar.

- **Teşvik harfleri:** [لَوْلَا] “levlâ”, [لَوْمًا] “levmâ”, [هَلَا] “helâ”, [أَلَا] “ellâ”. Fi ile teşvik yapmak istendiğinde bunlarla yapılır.

- [فَدَى] “Kad” maziye, hâle/şimdiki zamana yakınlaştırma harfidir, şu sözde geçtiği gibi: [فَدَى قَامَ زَيْدٌ] “Zeyd kalkmıştı.”

- **İstifhâm harfleri:** [أَ] “Hemze” ve [هَلْ] “hel” soru harflerindedir, şu sözlerde olduğu gibi: [أَ زَيْدٌ قَامَ], [هَلْ زَيْدٌ قَامَ] “Zeyd kalktı mı?”

- **İstikbâl harfleri:** [سَ] “Se”, [سَوْفَ] “sevfe”, [أَنْ] “en”, [لَا] “lâ”, [إِنْ] “in”. Bunlar gelecek zaman harfleridir. Şu sözlerde olduğu gibi: [سَيَفْعَلُ] “yapacak”, [سَوْفَ يَفْعَلُ] “ileride yapacak”, [أَرِيدُ أَنْ تَفْعَلَ] “yapmanı istiyorum”, [وَلَا تَفْعَلْ] “yapma!”, [إِنْ تَفْعَلْ] “yaparsan.”

- **Şart harfleri:** [إِنْ] “In”, [لَوْ] “lev”. Bunlar şart harfleridir. Şu sözlerde olduğu gibi: [إِنْ جِئْتَنِي] “Bana gelirsen”, [لَوْ جِئْتَنِي أَكْرَمْتُكَ] “Sayet bana gelseydin sana ikramda bulunurdum.”

- **İllet harfi:** [كَيْ] “Key” illet harfidir, şu sözde olduğu gibi: [فَصَدَدْتُ فَلَانًا] [كَيْ يُحْسِنُ إِلَيَّ] “Bana iyilik etmesi için filancaya gittim.”

- **Azar harfi:** [كَلَّا] “Kellâ” caydırma harfidir. Şu sözde geçtiği gibi: [إِنَّ] [كَلَّا] “Kesinlikle hayır/tam aksine” demektir.

9- Lâm harfleri:

- **Tariflâmı:** [أَلْ] “El” nekre, belirsiz ismi belirli kılmak için katılan harftir. [الرَّجُلُ] “Belirli adam” kelimesindeki [أَلْ] harfi gibi.

- **Kasem cevap lâmi:** Şu sözde olduğu gibi: [وَاللّٰهُ لَافْعَلَنَّ كَذَا] “Allah’a yemin olsun ki, kesinlikle öyle yapacağım.”

- **Kaseme hazırlık için olan lâm:** Şu sözde olduğu gibi: [وَاللّٰهُ لَئِنْ أَكْرَمْتَنِيْ [لَأَكْرَمْتَنَّكَ] “Allah’a yemin olsun ki bana ikramda bulunursan sana ikramda bulunurum.”

- [لَوْ] “**Lev**”in cevap lâmi: Şu sözde olduğu gibi: [لَوْ كَانَ كَذَا لَيَكَانَ كَذَا] “Öyle olsaydı elbette şöyle olurdu.”

- **Emir lâmi:** Şu sözde olduğu gibi: [لِيَفْعَلَ زَيْدٌ] “Zeyd yapsın.”

- **Başlangıç lâmi:** Şu sözde olduğu gibi: [لِزَيْدٍ مُّنْطَلِقٌ] “Zeyd serbesttir.”

10- [ت] “Te” Bu cezimli müenneslik/dişilik “te”sidir, şu sözde olduğu gibi: [فَعَلَتْ كَذَا] “Q (kadın) böyle yaptı.”

11- Tenvin ve te’kid nûnu: Şu sözde olduğu gibi: [وَاللّٰهُ لَافْعَلَنَّ كَذَا] “Allah’a yemin olsun ki, kesinlikle öyle yapacağım.”

MANTUK VE MEFHUM

Arap dilinin, dilin lafızları ve onların kısımlarının açıklanması ile dilin kısımlarının bilinmesinden sonra Kitap ve Sünnet ile istidlal/delil getirme kolaylaşmıştır. Çünkü Kitap ve Sünnet ile delil getirmek ancak o ikisinin lafızları ile delil getirmektir. Arap dilinin lafızları açıklandığında, dille delil getirmenin gerektirdiği husus sağlanmış olur. O husus, dilin lafızları ve kısımlarının açıklanmasıdır.

Ancak lafızlarla istidlal/delil getirmek, delil getirme keyfiyetini bilmeye bağlıdır. İstidlâl ya mantuk ya da mefhum yoluyla olur. Yani ya lafzın delalet ettiği delalete delalet yoluyla ya da delalet edilenin başka bir delalet edilene delaleti yoluyla olur. Yani ya lafzın delalet ettiği ya da lafzın kendisi değil de lafzın manasının delalet ettiği manaya göre olur. Bundan dolayı mantuk ve mefhumun incelenmesi kaçınılmazdır.

Mantuk ve mefhumun incelenmesinden önce şu iki husustan bahsedilmesi kaçınılmazdır.

Birincisi: Kur'an'da, mühmel/ihtimal edilmiş bir lafız yoktur, Sünnet'te de öyledir.

İkincisi: Allahu Teâlâ bir açıklama olmaksızın sözünde zahirden başkasını kastetmez.

Birinci hususa gelince: Allahu Teâlâ bize mühmel ile yani manaya delaleti olmayan bir şeyle hitap etmez. Çünkü bu, hezeyandır/saçma boş lafızdır. Hezeyan noksanlıktır. Bu ise Allahu Teâlâ hakkında imkânsızdır. Çünkü mühmel hezeyandır. Hezeyan ise mühmel lafızları bir araya getirip konuşmak ya da her ne kadar sözün her cüzü bir manaya delalet etse de o hâliyle sözün toplamının bir manaya delalet etmemesidir. Mühmelin bu her iki şekli de Allahu Teâlâ'ya yaraşmaz. Bundan dolayı Allahu Teâlâ'nın bize mühmel ile hitap etmesi muhaldir/imkânsızdır. Dolayısıyla Kur'an'da mühmel olmaz.

Aynı şekilde Sünnet'te de mühmel olmaz. Çünkü Sünnet, manaları bakımından Allahu Teâlâ'dan vahyedilendir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* onu kendi lafızlarıyla ifade etmiştir. Dolayısıyla Sünnet'te de mühmel olması muhaldir.

Bazı surelerin ilk harflerine gelince onların manaları vardır. Fakat müfessirler onlar hakkında ihtilaf edip çok şey söylemişlerdir. Onlar hakkında doğru olan; onların surelerin isimleri olmasıdır. Buna binaen o harfler mühmel olmazlar.

Allahu Teâlâ'nın şu sözüne gelince:

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا

“Hâlbuki onun tevilini ancak Allah ve ilimde ilerlemiş olanlar bilir. Onlar: Biz ona inandık hepsi Rabbimiz katındandır! derler.” [Âl-i

İmran Suresi 7]

“Bu ayette [وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ] *“ancak Allah”* sözünde durulup [إِلَّا اللَّهُ] *“İlimde ilerlemiş olanlar”* sözü yeni bir cümlenin başlangıcı yapılmakla Kur’an’da, manasını sadece Allah’ın bildiği hususlar olmuş olur. Böylelikle de Allah, bize manasını bilmediğimiz şeyle yani mühmel ile hitap etmiş olur.” denilebilir. Bu ise şu iki yönden reddedilir:

Birincisi: [إِلَّا اللَّهُ] *“ancak Allah”* sözünden sonra durulmaz. Çünkü buradaki [وَ] *“vav”* yeni cümlenin başlangıç vavı değil, atıf vavidir. Zira [الرَّاسِخُونَ] *“râsihun”* *“ilerlemiş olanlar”* kelimesi [اللَّهُ] *“Allah”* lafzına atfedilmiştir. Dolayısıyla mana şöyle olur: **“Onun tevilini Allah ve ilimde ilerlemiş olanlar bilir.”** İsti’naf/yeni cümle başlangıç vavı ancak söz ve mana bitip yeni bir söz ve yeni bir manaya başladığında olur. Bunun dışında kesinlikle olmaz. Burada ise söz ve mana tamamlanmamıştır. Allahu Teâlâ'nın [يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ] **“Biz ona iman ettik, derler.”** sözü [الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ] **“İlimde ilerlemiş olanlar.”** sözünün hâl cümlesidir. Zira bu cümle, haber cümlesi değil, hâl cümlesidir.

“Hâl, atfedilen ve kendisine atfedilenden sonra gelince, ikisini kapsar. Dolayısıyla ikisinin de hâl cümlesi olur. Burada ise Allahu Teâlâ'nın [آمَنَّا بِهِ] ‘Biz ona iman ettik!’ demesi muhal olduğundan dolayı hâl cümlesi hem atfedilene hem de kendisine atfedilene ait olmaz. Sadece atfedilenin hâl cümlesi olur. Bu ise lügate ters düşer. Dolayısıyla, [يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ] ‘Biz ona iman ettik, derler.’ cümlesi, [وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ] ‘İlimde ilerlemiş olanlar.’ sözü-nün haberi olur, hâl cümlesi değil.” Böyle denilmez. Çünkü bunun yeri bir karine olmadığı zamandır. Fakat bir karine bulunduğu anda atfedilen ve kendisine atfedilenden sonra hâl cümlesine gelince kendisine atfedilen olmadan sadece atfedilene hasredilir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً

“Ona İshak’ı ve Yakub’u nafile/torun olarak lütfettik.” [Enbiya Suresi 72]

Burada geçen [نَافِلَةً] **“torun”** kelimesi, [يَعْقُوبَ] **“Yakub”** kelimesinin yani kendisine atfedilen olmaksızın atfedilenin hâlidir. Çünkü [نَافِلَةً] *“nâfile”* çocuğun çocuğudur. Dolayısıyla [يَعْقُوبَ] **“Yakub”** kelimesinin hâli olur.

Aynı şekilde yukarıdaki ayette Allahu Teâlâ'nın [أَمَّنَّا بِهِ] "**Biz iman ettik.**" demesinin muhal olması, o sözün kendisine atfedilen olmadan, atfedilene ait hâl cümlesi olduğuna dair bir karinedir. Böylece "*İlimde ilerlemiş olanlar onun tevilini bilirler!*" manası açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'da bir manaya delaleti olmayan herhangi bir lafız olmaz. Zira Kur'an'da mühmel olmaz.

İkincisi: Ayette geçen, [وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ] "**ilimde ilerlemiş olanlar.**" sözünün atf olması, istinaf/cümle başı olmasına tercih edilir. Çünkü cümle başı olsaydı şöyle denilirdi: [وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالْغُلَمَاءُ يَفُوتُونَ أَمَّنَّا بِهِ] "*Onun tevilini sadece Allah bilir, âlimler ise ona iman ettik derler.*" Fakat böyle denilmemiş bilakis şöyle demiştir: [وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ] "**ilimde ilerlemiş olanlar.**" Böylece ilme ilave bir vasıf verilmiştir ki o da [الرَّاسِخُونَ] "**ilimde ilerlemiş olanlar.**" ifadesidir. Bu vasıf sadece bilgidен söz edilirken verilir, bilgisizlikten söz ederken verilmez. Burada [الرَّاسِخُونَ] "**ilimde ilerlemiş olanlar**" kelimesinin ifade edilmesinde bilgisizlikten değil, bilgidен söz edildiğinin kastedildiğine dair bir işaret vardır. Dolayısıyla cümle "*Onu Allah bilir ve âlimlerden râsihûn/ilimde ilerlemiş olanlar bilir.*" anlamında olur.

Allahu Teâlâ'nın şu sözüne gelince:

طَلَعَهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ

"**Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir.**" [Saffat Suresi 65]

Bu tabir, Araplarda bilinen bir husustur. Zira o çirkin buldukları, hoşlanmadıkları hususlar hakkında aralarında dolaşan bir darb-ı mesel/özdeyiştir. Çünkü onlar, şeytanı çirkin olarak tasavvur etmektedirler. Dolayısıyla bu ayetteki tabir, Araplar nezdinde manası olan bir hususla hitap olup, mühmel değildir. Buna binaen Allahu Teâlâ bize mühmel ile hitap etmez.

Allahu Teâlâ'nın sözünde, bir açıklama olmaksızın zahirden başkasını kastetmemesine gelince lafız ancak bir manaya delalet etmesi için konulmuştur. Bir kişi o lafzı telaffuz ettiğinde, sadece lafzın delalet ettiği manayı kasteder. Lafzı telaffuz eden/konuşan kimse, lafzın delalet ettiği manalardan başkasını kastediyorsa lafzın konulduğu manadan başkasını kastettiğine delalet eden bir karine koyar ya da böyle derken ne demeyi kastettiğini açıklar. Fakat lafzın kendisi için konulduğu manadan başkasını kastettiğine delalet eden bir karine bulunmadığında ve bu sözle hangi manayı kastettiğini açıklamadığında o lafızdan ancak lügat ehlinin kendisi için koyduğu ya da o lafızda örfi veya şer'î olarak kullandığı mana

kastedilir. Bundan dolayı zahirden başkasını kastettiğine dair bir açıklama olmadan “*Allahu Teâlâ şu sözünde zahirden başkasını kastetmiştir.*” denilmez. Çünkü lafızlardan delalet ettiklerinden başkasını anlamak mümkün değildir. Dolayısıyla Kur’an’da lafızların delaletlerinden başkasını kasteden bir husus yoktur. Yani Kur’an’da Allahu Teâlâ’nın zahir manasından başka manayı kastettiği bir söz bulunmadan ya da açıklama olmadan lafızların delaletlerinden başkasının kastedildiği bir söz olmaz.

Ayrıca Allahu Teâlâ’nın bir sözde açıklama yapmaksızın zahirden başkasını kastettiğini söylemek ve Allahu Teâlâ’nın insanlara lafızla kastedilenden başkasını ifade eden bir sözle hitap etmiş olduğunu söylemek, “*Allah insanlara mühmel ile hitap etmiştir.*” demektir. Çünkü lafızların delaletine göre manası olmayan söz, mühmel sözdür. Zira hakkında bilgi verilmediğinden ve ona delalet etmediğinden o kastedilen manaya göre lafız mühmeldir. Allahu Teâlâ’ya, bize mühmel ile hitap etmesi yakışır olmaz.

Böylelikle sabit olur ki Kur’an’da açıklama olmaksızın Allahu Teâlâ’nın, kendisinde zahirden başkasını kastettiği bir söz yoktur. Buna binaen Kur’an’da, “*bâtın mana*”, “*zahir mana*” ayrımı yoktur. Bilakis Kur’an’da olanın hepsinde Allahu Teâlâ sadece lafızların lügat ehlinin kendisi için koyduğu veya örfi ya da şer’î olarak kullandığı delaleti kaster. Ortada bir karine veya açıklama olmadıkça bundan başkasını kesinlikle kastetmez.

Mantuk

Hitabın hükme delaleti lafızdan olursa mantuk delaleti, lafzın delaleti manadan olursa mefhum delaletidir.

Mantuk, lafzın konuşmada kesin olarak delalet ettiği. Yani lafızdan, bir vasıta ve ihtimal olmaksızın doğrudan anlaşılır.

İktiza delaleti ise kesin olarak anlaşılmaz bilakis ihtimal olarak anlaşılır. Dolayısıyla iktiza/gereklilik delaleti bu durumda devre dışı kalır. Çünkü lafızdan doğrudan anlaşılmaz, o sadece lafızdan anlaşılmanın gerektirdiğidir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözünde olduğu gibi:

لا صلاة إلا بفاتحة الكتاب

“Kitab’ın Fatıhası ile olmadıkça namaz yoktur.” [Ebu Avâne tahrif etmiştir.

Bu söz, bilfiil olmasına rağmen namazın varlığını nefyetmektedir/yok saymaktadır. Dolayısıyla kastedilen ya sıhhatin nefyedilmesi olur ya da kemalin/tam olmanın nefyedilmesi olur. Zira hadisin namazın sıhhatine veya tamamlanmamasına delaleti, mantuk delaletinden değildir. Çünkü bu delalet doğrudan lafızdan değil, lafızdan anlaşılan manadandır. Bu sebeple şöyle denilmez: “*Konuşmada lafızdan anlaşılan ile yetinilir.*” Bilakis lafzın, kesin olarak delalet ettiği delaleti eden bir şeyin zikredilmesi kaçınılmazdır. Bu ise [قَطْعًا] “kesinlikle” kelimesini ilave etmekle olur. Böylece iktiza delaleti devre dışı kalır. Buna binaen mantuk, lafzın konuşmada kendisine kesin olarak delalet ettiği husustur. Allahu Teâlâ'nın şu sözünden anlaşılan Ramazan orucunun farz oluşu gibi:

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

“İçinizden kim (Ramazan) ayına şahit olursa oruç tutsun.” [Bakara Suresi 185]

Lafzın mantuku ile manaya delalet etmesi, “*lafzi delalet*” olarak isimlendirilendir. Zira lafzın kendisine mutabık olarak ya da tazammun/kapsayarak delalet ettiği husus, sözün akışından anlaşılan değil, mantuktur. Nitekim lafız, sadece delalet eden olması bakımından üç kısma ayrılır ki bunlar mutabık/uyum, tazammun/kapsama, iltizam/gerekliliklerdir. Lafzın, manasının tamamına delalet etmesi mutabıktır. Bu, mantuktandır. Lafzın manasının cüzüne delalet etmesi, tazammundur. Bu da mantuktandır.

Hitap, hükme mantuku ile delalet ettiğinde önce şer’î hakikate hamledilir/yorumlanır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözü gibi:

لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ

“Yolculukta oruç tutmak birrden/zühitten değildir.” [Ahmed Bin Hanbel]

Burada [الصِّيَامِ] “**oruç**” kelimesi, lügavi oruca değil, şer’î oruca hamledilir. Çünkü Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, şer’î olanları açıklamak için gönderilmiştir. Lafız, eğer şer’î hakikat olmazsa ya da şer’î hakikate hamledilmesi mümkün olmazsa Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in zamanında mevcut olan örfi hakikate hamledilir. Çünkü o, ilk akla gelendir. Şeriat yeminlerde olduğu gibi hükümlerin birçoğunda örfe itibar etmektedir. Eğer lafzın şer’î hakikate ve Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in zamanında mevcut olan örfi hakikate hamledilmesi mümkün olmazsa lügavi hakikate hamledilir.

Şer’î nasslar, teşri lafızlardır. İslâm şeriatını beyan için gelmişlerdir. Dolayısıyla onların delaletinde asıl olan şer’î manadır. Sonra örfi mana, sonra lügavi manadır. Bu, lügavi olan değil de şer’î ve örfi kullanımdan

birinin öne geçmesi hâlinde böyledir. Böyle olmazsa müşterek olur ve bir karine ile tercih yapılır. Üç hakikat imkânsız olursa sözün ihmal edilmesinden korunmak için mecaza hamledilir.

Mefhum

Mefhum, lafızdan, söylenen/telaffuz edilenin dışında anlaşılan husustur. Yani mefhum, lafzın delalet edenin kendisine delalet ettiği husustur. Başka bir ifade ile lafzın manasının delalet ettiği'dir.

Mantuk, lafzın delaletinden anlaşılandır. Mefhum ise lafzın delalet edeninden anlaşılandır. Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ

“O ikisine (anne ve babaya) öf, bile deme!” [İsra Suresi 23]

Bu ayetteki lafzın delaleti yani mantuku “*o ikisine söylenme/homurdanma*” demektir. Fakat lafzın delalet edeninden/anlamından yani homurdanmayı yasaklamaktan anlaşılan “*onlara vurma!*” demektir. Böylece Allahu Teâlâ'nın [فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ] **“O ikisine (anne ve babaya) öf, bile deme!”** sözünden anlaşılan “*onlara vurma!*”dır. Dolayısıyla Allahu Teâlâ'nın bu sözündeki anne ve babaya vurmanın haram kılınması hükmüne, ayetin mefhumu delalet etmiştir.

Hitapta, hükme mefhumla delalet edilmiştir. Bu “*manevi delalet*” ve “*iltizami delalet/gereklik delaleti*” olarak isimlendirilir. Nitekim lafız, sadece delalet eden olması bakımından Mutabık, tazammun, iltizam olmak üzere üç kısma ayrılır.

Mutabık, lafzın manasının tamamına delalet eder. Tazammun, lafzın manasının cüzüne delalet eder. Bu ikisi, ihtimal olmaksızın kesin olarak lafzın delaleti yani lafızdan doğrudan delalettir. Onun için bu ikisi mantuktandır.

İltizam Delaleti

İltizam delaleti ise lafzın manasının gereğine delaletidir. Onun hakikati lafzın delaleti değil, mananın delaletidir. İltizam delaletine lafız, dolaylı bir şekilde yani lafzından değil de manaya delaletinden dolayı delalet etmiştir. Yani manakonusulan lafızdan anlaşılmaz, başka bir ifade ile lafzın/konusulanın manasından anlaşılır.

Buna binaen mefhum, iltizam delaletidir. Zira lafzın delaletleri, lafzın sadece delalet eden olması bakımından bu üç delaletle sınırlıdır. Mutabık delaleti ve tazammun delaleti mantuktan olduğundan geriye sadece

bir delalet kalıyor ki o da iltizam delaletidir ve mefhumdan olan odur. Dolayısıyla lafzın delaleti mantuktan olmadığında mefhumdan olur. Böylece de lafzın delaleti; mantuk ve mefhum ile sınırlıdır.

Lafzın delaleti mantuktan olmadığında mefhumdandır, bundan başkası yoktur. Buna binaen iktiza, işaret, tenbih ve ima delaletleri mefhumdan olurlar. Aynı şekilde mefhumu'l muvâfakat, mefhumu'l muhalefet de mefhumdandır.

İltizam delaleti mefhumdandır ve o “*manevi delalet*” olarak isimlendirilmiştir. İltizam delaletine bakıldığında anlaşılır ki gereklilik, telaffuz edenin doğru oluşunun zorunluluğuna ve telaffuz edilenin sıhhatine binaen aklın gerektirdiği hususlardan ya da şeriatın gerektirdiği hususlardan olabilir. Bu ise iktiza delaletidir. Bazen de gereklilik lafzın konuluğu ile kendisine delalet eden olması bakımından değil de lafzın delalet edileminden dolayı olabilir ki bu “*tenbih ve ima delaletidir.*” Gereklilik sözün bir hükmü beyan veya bir hükme delalet için ileri sürülmesinden dolayı olabilir. Bu gereklilik, kastedilen olmaz, bilakis kastedilen sadece hükümdür. Fakat kelam, sözden kastedilen olmasa da o manayı verir. Bu ise “*işaretir.*” Gereklilik, kelamın terkibi/oluşumu için cümlenin terkibinden elde edilmiş olabilir. Bu ise “*mefhumdur.*” O olumluluk ve olumsuzlukta mantuka muvafık ise “*mefhumu'l muvafıkattır.*” Bu, hitabın anlamı olarak yani manası olarak isimlendirildiği gibi hitabın tenbihi olarak da isimlendirilir. Mantuka muhalif ise o, “*mefhumu'l muhalefettir.*” Bu, hitabın delili olarak isimlendirildiği gibi, hitabın lahni/anlaşılını olarak da isimlendirilir.

İktiza Delaleti

İktiza delaleti, kendisindeki gerekliliğin lafızların manalarından elde edilmiş olanıdır. Bu, onun delalet edilen manaya mutabık olarak şart olması ile olur. Konuşanın doğru oluşunun zorunluluğundan ya da telaffuz edilenin meydana geliş sıhhatinden dolayı gerekliliği akıl veya şeriat gerektiriyor olabilir. Buna örnek Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ

“Kâfirlerden yakınınızda olanlara karşı savaşın.” [Tevbe Suresi 123]

Bu ayette geçen [قَاتِلُوا] “**savaşın**” sözü; silah, mühimmat, askerî eğitim gibi savaş araçlarını elde etmeyi emretmeyi gerektirmektedir. Zira bu aklın gerektirdiği hususlardandır. Bu telaffuz edilen [قَاتِلُوا] “**savaşın**” emrinin yerine getirilişinin sıhhati için şarttır.

Birine şöyle demek bir başka örnektir: “*Köleni benden bin dirheme azat et.*” Delalet olunan “*azat et*” kelimesinden gerekli olan mefhum, köleyi satın alarak veya hibe yolu ile sahip olmaktır. Bu mefhum, o delalet olunanın şer’an gerçekleşmesinin kendisine bağlı olduğu hususlardandır. Zira Ademoğlu sahip olmadığını azat edemez. Yukarıdaki söz sanki şöyledir: “*Bu köleyi benim için sat veya bağışla. Sonra da azat etmekte benim vekilim ol.*” Zira bu, şeriatın gerektirdiği husustandır. Telaffuz edilen “*azat et*” sözünün meydana gelmesinin sıhhati için bu şarttır.

Başka bir örnek, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözüdür:

إِنَّ اللَّهَ وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَاللِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرَهُوا عَلَيْهِ

“Muhakkak ki Allah ümmetinden hata, unutmama ve üzerinde zorlandıkları hususları kaldırdı.” [İbni Mace, K. Talâk, 2035]

Bu söz “*Hatanın, unutmanın, hakkında zorlandıkları hususun hükmü kaldırıldı!*” demektir. Zira tahakkukları sebebiyle kesinlikle bu şeylerin kendilerinin kaldırılması doğru olmaz. Bu, konuşanın doğru oluşunun zorunluluğundan dolayı şeriatın gerektirdiklerindedir.

Yine Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözleri de bunun örnekleridir:

لَا صِيَامَ لِمَنْ لَمْ يَفْرِضْهُ مِنَ اللَّيْلِ

“Geceden oruca niyetlenmeyen orucu yoktur.” [İbni Mace, K. Sıyâm, 1690]

لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ

“Kitabın Fatihası ile olmadıkça namaz yoktur.” [Dâremi, K. Salât]

Orucun ve namazın gerçekleşmesine rağmen kaldırılması imkânsızdır. Dolayısıyla oruç hadisinde sıhhatin nefyedilmesi, niyet hadisinde faydanın/sevabın, avantajın nefyedilmesi, namaz hadisinde sıhhat veya kemalin nefyedilmesinde olduğu gibi nefyedilenin, nefyi mümkün olan hüküm olması kaçınılmazdır.

Başka bir örnek de Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا

“Allah kâfirler için müminler üzerinde asla bir yol kılmaz.” [Nisa Su-

resi 141]

Kâfirler için müminler üzerinde yolun var olması gerçekleşmiştir. Bu, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında Mekke’de olmuştur. Zira orada Müslümanlar, kâfirlerin yönetimi altındaydılar. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanından sonra da olmuştur. Zira Endülüs’te

kâfirlerin yönetimi altında Müslümanlar var idi. Bu durum günümüzde de mevcuttur. Böylece kâfirler için müminler üzerinde bir yolun olmasının, teyit/kesinlik ifade eden [لَنْ] “len” lafzı ile nefyedilmesi, meydana gelişinin gerçekleşmesinden dolayı imkânsızdır. Dolayısıyla nefyi mümkün olan bir hüküm için nefy olmalıdır. O da cevazın nefyedilmesidir. Yani kâfirler için müminlerin üzerinde yol olmasının haram kılınmasıdır. Bu, haberin doğru oluşunun zaruretinden dolayı şeriatın gerekli kıldığı husustandır.

Tenbih ve İma Delaleti

Tenbih ve ima delaleti illetle ilgili duruma delalet eden hususlarda meydana gelir. Bu delalet, lafzın konuluğu ile illetlendirmeye delalet eden olması değil de konuluğu bakımından lafzın delalet edileninden illetlendirilenin gerekli olmasıdır. Yani lafız, konuluğu ile illetlendirmeye delalet etmez. Zira delalet etseydi tenbih ve ima delaletinden olmazdı. Bilakis konuluğu bakımından lafzın delalet edileninden, lügatin konuluğuna göre, lafzın delalet ettiği mana dışında başka bir mana gerekli olmaktadır. Böylece dilin konuluğuna göre, lafzın delalet edileni için gerekli başka manaya delalet, “**tenbih ve ima delaleti**” olmaktadır. Buna örnek Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا

“Hırsızlık yapan erkek ile hırsızlık yapan kadının ellerini kesin.”

[Maide Suresi 38]

Allahu Teâlâ’nın bu sözü hırsızlığın, el kesme sebebi olduğuna delalet etmektedir. Bu delalet, lafzın konuluğu bakımından [ف] “fe”nin manasından dolayı gereklidir. Zira hükmün [ف] “fe” ile terettüp eden şey, hüküm için sebep olur. Çünkü [ف] “fe” lügatte takip etmek hususunda bir olgudur. Bundan, sebeple ilgili durum gerekli olur. Çünkü kendisi üzerine arkadan gelen hüküm sabit olmadıkça vasfın sebep olmasının bir manası yoktur. Dolayısıyla [ف] “fe”nin kendisi için konulduğu manadan başka bir mana gerekli olur ki o da [ف] “fe”den önceki mananın sonraki mana için sebep olmasıdır. Bu gereklilik, akla ve şeriata göre değil lügatin konuluğuna göredir.

Buna bir örnek de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözüdür:

لَا يَفْضِي الْقَاضِي وَهُوَ غَضْبَانُ

“Kadı gadablı iken hüküm vermez.” [Tirmizi, K. Ahkâm]

Bu söz, gadabın/kızgınlığın hükümlerle beraber zikredilmiş “*uygun bir vasıf*” oluşundan dolayı yargılamaktan nehyetmenin illeti olduğuna delalet etmektedir. Zira o, onun “*uygun vasıf*” olmasından -ki o lügatte kendisi için konulan husustur- hükümlerle birlikte zikredildiğinde “*illet*” olması gerekir. Bu gereklilik de lüğatin konuluşuna göredir. Zira câmid olması nedeniyle vasıf olmasaydı veya “*uygun vasıf*” olmasaydı lüğatin konuluşuna göre hükümlerle birlikte olduğunda “*illet*” olması gerekmezdi. O hâlde onun “*uygun vasıf*” oluşu, kendisine lüğatin konuluşuna göre gerekli mana verir ki o mana hükümlerle birlikte olduğunda illet olmasıdır.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözleri gibi:

لَا يَرِثُ الْقَاتِلُ شَيْئًا

“*Katil bir şeye vâris olamaz.*” [Tirmizi, K. Ferâid, 2035]

لَا يَرِثُ الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ وَلَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ

“*Kâfir Müslüman’a, Müslüman da kâfire vâris olmaz.*” [Ahmed Bin Hanbel, Müs. Ensâr, 20757]

Bu, hükümlerle birleştirilmiş uygun bir vasıftır, dolayısıyla onun illet olduğuna delalet eder. Zira onun “*uygun bir vasıf*” olması, hükümlerle birleştirildiğinde illet olmasını gerekli kılar. Bu gereklilik lüğatin konuluşuna göredir.

İşaret Delaleti

İşaret delaleti şudur: Söz bir hükmü açıklamak veya bir hükme delalet etmek için ileri sürülmüş olur fakat ondan açıklamak için ileri sürüldüğü ya da kendisine delalet etmek için geldiği hükmün dışında başka bir hüküm anlaşılır. Hâlbuki bu başka hüküm, sözden kastedilen değildir. Sözün, kendisi için ileri sürülmediği ve delalet etmediği fakat kendisinden anlaşılacak bu hükme delaleti, işaret delaletidir. Buna örnek Allahu Teâlâ’nın şu sözlerinin toplamının delaletidir:

وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا

“*Onun taşınması ile süten kesilmesi, otuz ay sürer.*” [Ahkaf Suresi 15]

وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ

“*Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur.*” [Lokman Suresi 14]

Her ne kadar lafızdan kastedilmemiş olsa da bu sözlerin toplamı, insanın hamilelik döneminin en az altı ay sürdüğüne delalet etmektedir.

Bir örnek de Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ

“Artık (Ramazan gecelerinde) kadınlarınıza yaklaşın.” [Bakara Suresi 187]

Şu sözü ile de fecr doğasıya kadar, kadınlara yaklaşmayı mubah kılmıştır:

حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ

“Size sabahın ilk beyazlığı, gecenin siyahlığından/karanlığından ayırt edilinceye kadar...” [Bakara Suresi 187]

Maksat bunu beyandır. Bununla beraber şunun anlaşılması da gerekir: Kim Ramazan gecesini cima eder ve cünüp olarak sabahlarsa orucu ifsat olmaz. Çünkü gecenin en sonunda cima edenin guslünü gündüze tehir etmesi kaçınılmazdır. Bu orucu ifsat eden hususlardan olsaydı gecenin en son cüzünde cima yapmak mubah olmazdı. Bununla birlikte bu, sözden kastedilen değildir.

İşte böyle onu açıklamak ve ona delalet etmek için ileri sürülmemiş herhangi bir kelimadan hüküm anlaşılınca kelamın bu hükme delaleti, her ne kadar lafzın mantukundan anlaşılabilir de mantuktan değildir. O ancak iltizam delaletindedir. Çünkü o, her ne kadar kelimadan anlaşılabilir de kelam onun için ileri sürülmemiştir ve ona delalet etmek için gelmemiştir. Zira o, kendisi için ileri sürüldüğü ya da kendisini açıklamak için geldiği mana için gereklidir. Bundan dolayı o, iltizam delaletindedir ve “işaret delaleti” olarak isimlendirilir.

Mefhumu Muvâfakat

Mefhumu muvâfakat sükût mahallinde lafzın delalet edilenin, nutuk/konuşmada delalet edilene muvafık olmasıdır. Yani lafzın delalet edileninden anlaşılmanan manalar ve hükümlerin lafzın kendisinden anlaşılana uygun olmasıdır. Lafzın delalet edileni için gerekli mana, o delalet edilen için muvâfık olduğunda işte o, **mefhumu muvâfakattir**. Hitabın manası kastedilerek ona, hitabın fehvası/içeriği ve hitabın tenbihi/uyarısı da denilir. Buna bir örnek Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ

“O ikisine (anne ve babaya) öf bile deme.” [İsra Suresi 23]

Bu söz, anne ve babaya sövmenin ve vurmanın haram kılınışına delalet eder. Zira [أَفٍّ] “öf” demenin haram oluşu onda eziyet oluşundan dolayıdır. Dolayısıyla homurdanmanın haram kılınışı, eziyet bakımından ondan daha şiddetlisi olan sövmenin ve vurmanın haram kılınmasını gerektirir. Böylece vurmanın haram kılınmasını cümlenin terkiibinden aldık. Çünkü

sadece homurdanmak, vurmanın haram kılınmasına delalet etmez. Zira buradaki gerekli mana ancak cümlenin terki-binden elde edilir. Böylece cümlenin terki-bi homurdanmanın haram oluşunun ancak ondaki eziyetten dolayı olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bundan daha şiddetli eziyet olan sövme ve vurmanın haramlığı gerekli olur. Burada lafızdan sükût mahallinde anlaşılan hüküm, nutuk/telaffuz mahallindeki hükme muvafıktır. Dolayısıyla bu mefhumu muvâfakattandır.

Bir başka örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا

“Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler...” [Nisa Suresi 10]

Bu söz, yetimlerin mallarını telef etmenin haram kılınmasına delalet etmektedir. Çünkü o malların yenilmesinin haram kılınması ancak o malların mülkiyetinden giderilmesi, yok edilmesi nedeniyledir. Dolayısıyla içinde yetimin malının yok edilmesi olan her hususun -ister yemekten daha çok olsun ister aynı seviyede olsun- haram kılınması gerekir. Böylelikle yetimin malını telef etmenin haram kılınması cümlenin terki-binden elde edilir. Sadece yetimin malını yemek haram kılınmaya delalet etmemektedir. Burada cümlenin terki-bi ve haram kılma, o malları sadece yemek üzerine değil, **“haksızlıkla”** yemek üzere yüklenmiş olması durumundan gerekli mana elde edilmektedir ki o da yetim malının telef edilmesinin haram kılınmasıdır.

Bir başka örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

“Kim zerre kadar hayır işlemişse onu görür, kim zerre kadar şer işlemişse onu görür.” [Zilzal Suresi 7-8]

Bu söz, kim zerreden çok hayır işlerse ve kim zerreden çok şer işlerse onu evla babından olmak üzere göreceğine delalet etmektedir. Bu sözün buradaki delaletinden, zerreden fazla olan anlaşılmaktadır. Delalet zerreden fazla, noksan ya da aynı seviyede olabilir. Dolayısıyla gerekli manaya delalet fazlalıktan, noksanlıktan ve eşitlikten değil sadece cümlenin terki-binden gelmektedir.

Bir başka örnek Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بَدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ

“Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki ona yüklerle mal emanet bırakırsan onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki

ona bir dinar emanet bırakırsan tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez.” [Âl-i İmran Suresi 75]

Bu söz, yüklerle olmasa da emanetin iade edilmesine, bir dinardan fazla olsa da iade edilmemesine delalet etmektedir.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü gibi:

وَإِذَا أَخَذَ أَحَدُكُمْ عَصًا أَخِيهِ فَلْيَرْدُهَا عَلَيْهِ

“Sizden biriniz kardeşinin asasını alınca onu ona iade etsin.” [Ahmed

Bin Hanbel, 17263]

Bu söz de kim asadan daha fazlasını alırsa onu iade etmesi gerektiğine, aynı şekilde asaya denk olan bir hususu da iade etmesi gerektiğine, aynı şekilde asadan daha küçük/değersiz olan bir şeyi de iade etmesi gerektiğine delalet etmektedir. Bu ise fazlalıktan ya da noksanlıktan değil, cümlelerin terkiibinden alınmıştır.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü gibi:

مَنْ افْتَطَعَ شِبْرًا مِنَ الْأَرْضِ بِغَيْرِ حَقِّهِ طَوَّقَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى سِنِّعِ أَرْضَيْنِ

“Kim bir karış miktarı bir yere haksız olarak sahip olursa kıyamet gününde yerin yedi katı onun boynuna geçirilir.” [Taberânî, Ahmed Bin Hanbel]

Bu söz, bir karıştan fazla yeri haksız olarak almanın evla babından haram kılınmasına delalet eder. Aynı şekilde bir karış olmayanın alınmasının da haram kılınmasına delalet eder. [التَّيْبُرُ] **“Bir karış”** tabirinin zikredilmesi, tehditte azlık ve çokluğun aynı olduğuna işarettir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü de buna örnektir:

مَنْ أَخَذَ مِنْ طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ شِبْرًا طَوَّقَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ سِنِّعِ أَرْضَيْنِ

“Kim Müslümanların yolundan bir karış alırsa kıyamet gününde yerin yedi katı onun boynuna geçirilir.” [Muslim, K. Mesâkât, 3023]

Bu söz, bir karıştan fazla almanın haram kılınmasına evla babından delalet eder. Aynı şekilde bir karıştan az olanın alınmasının da haram olmasına delalet eder. Buradaki delalet, fazlalık ve eksiklikten değil, cümlelerin terkiibinden dolayıdır.

El-Âmidî, *“Mefhumu'l Muvâfakat”* bahsinde şöyle demiştir: *“Bu bölümlerin tamamındaki delalet; en düşükten en yükseğe, en yüksekte en düşüğe tenbih/dikkati çekmek tarzından dışarı çıkmaz.”*

Bu söz, şu iki yönden hatalıdır:

Birincisi: Bu delaletler en düşük olanla en yüksek olana dikkati çekmek kabilinden olabilir. “Öf” demenin haram kılınmasından anlaşılan sövmek ve vurmanın haram kılınması gibi ve Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:

وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بَدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ

“...onlardan öylesi de vardır ki ona bir dinar emanet bırakırsan... onu sana iade etmez.” [Âl-i İmran Suresi 75]

En yüksek olanla en düşük olana dikkati çekmek kabilinden de olabilir. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بَدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ

“Ehl-i kitapta öylesi vardır ki ona yüklerle mal emanet bırakırsan onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki ona bir dinar emanet bırakırsan tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez.” [Âl-i İmran Suresi 75]

Fakat müsvi/denk olma kabilinden de olabilir. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا

“Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler...” [Nisa Suresi 10]

Zira bu söz, o malların telef edilmesinin haram kılınmasına delalet eder ki bu, onları yemekle aynı seviyededir.

Ne en yüksek ne en düşük ne de aynı seviyede olabilir. O mantuk için gerekli olduğundan dolayı sadece cümle terkiibinden anlaşılan başka bir şey olabilir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözünde olduğu gibi:

مَنْ وَجَدَ لِقْطَةً فَلْيَشْهَدْ دَوِيَّ عَدْلٍ وَلْيَحْفَظْ عِفَاصَهَا وَوَكَاءَهَا

“Kim bir buluntu bulursa adil birini şahit kılsın. Onun içindekilerle birlikte kabını ve kırbasını korusun.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu söz, dinarlardan bir tane de olsa korumaya delalet eder. Bu ne en düşük ile en yüksek olana dikkati çekmek ne en yüksek ile en düşük olana dikkati çekmek kabilindedir. Bütün bunlar mefhumu muvâfakatın, en düşük olanla en yüksek olana ve en yüksek olanla en düşük olana dikkati çekme tarzına hasredilmeyip bilakis bu ikisinden başkası da olabileceğine delalet etmektedir.

İkincisi: Mefhumu muvâfakat, fazlalıktan ve eksiklikten alınmaz. O sadece cümlenin terkiibinden alınır. Aslında mefhumu muvâfakattaki mananın anlaşılmasında en düşükten en yükseğe, en yüksekten en düşüğe oluşturun bir dâhiliyeti yoktur. Onda asıl olan cümlenin terkiibinden alınmış olması ve mutâbık manaya tâbi olmasıdır. En düşük olan ile en yüksek olana, en yüksek olan ile en düşük olana dikkati çekmenin ikisi de mefhumu muvâfakatın örneklerindedir, ondaki delalet için asıl olan değildir. Bunun için mefhumu muvâfakatta önceliği şart koşmanın bir manası yoktur. Çünkü o, mefhumu muvâfakatı başkasında da geçtiği hâlde en düşük olanla en yüksek olana, en yüksek olanla en düşük olana tenbihte/dikkati çekmekte sınırlanmış kılar, mefhumu muvâfakatın delaletinde önceliği asıl olan yapar. Hâlbuki onda asıl olan öncelikten değil de cümlenin terkiibinden alınmış olmasıdır.

Ayrıca mefhumu muvâfakat, iltizam delaletindedir. İltizam delaleti ise en düşük olanın en yüksek olana, en yüksek olanın en düşük olana delaleti değildir. O ancak lafzın gerekliliğine delaletidir. Mefhumu muvâfakat, lafzın gerekliliğine delaletidir. Bu delalette gerekli olan, cümlenin terkiibinden elde edilir. Onun için onda öncelik şart koşulmaz. O, en düşük ile en yüksek, en yüksek ile en düşüğe dikkati çekmek kabilinden de gelmez ki *“Delalet, o ikisinden dışarı çıkmaz.”* denilsin. Bilakis mefhumu muvâfakatta, mananın kendisine delalet edilen mana için gerekli ve tâbi olması şart koşulur ki o da başkasından değil de cümlenin terkiibinden alınır.

Mefhumun delaleti, sükût mahallinde lafızdan anlaşılındır. Sükût mahallinde lafzın delalet edilenin nutuk/telaffuz mahallindeki delalet edilene muvâfık/uygun olması, mefhumu muvâfakattır. Bu delalet, lafızdan anlaşılındır fakat nutuk mahallinde değil de sükût mahallinde anlaşılındır. Yani telaffuz edilen mana için hakkında söz edilmeyen gerekli manadır. Zira o, lafzın delalet edilene kıyas yapmaksızın lafızdan anlaşılındır. Bunun için o kıyasi delaletten değil, lafzi delalettendir. Dolayısıyla hükümün sükût mahallindeki dayanağı, kıyasî delaletin değil lafzi delaletin manasıdır. Buna delil şu iki husustur:

a- Mefhumu muvâfakat, iltizam delaletindedir. İltizam delaletindeki gereklilikteki muteber olan, zihnî gerekliliktir. Zihnî gereklilik ise lafız işitildiğinde zihnin ona yöneldiği husustur. [الأَسَدُ] *“Aslan”* lafzının, *“cesarete”* delalet etmesi gibi. Böylece o, lafzi delalet olmaktadır. Çünkü zihin lafız işitmesiyle ona yönelmiştir. Dolayısıyla ona delalet eden ancak lafız olmaktadır. Zira bir adam, hizmetçisine *“Zeyd’e bir tane verme!”*, *“Ona ödeme!”*, *“Ona zerre kadar zulmetme!”*, *“Ona sert bakma!”* dediğinde bu

cümleleri işittiğinde Zeyd'e bir tanenin üzerinde olanı vermekten, sövmek ve vurmaktan, zerre kadar ya da daha fazlası olan zulümden, ona sert bakıştan başka konuşmayı kesmek ve diğer türlü eziyetlerden kaçınmak zihne ilk gelen şeylerdir.

Onun için Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in:

وَلِيَحْفَظْ عِفَاصَهَا وَوَكَاءَهَا

“Onun içindekilerle birlikte kabını ve kırbasını korusun.” [Ahmed Bin Hanbel] sözünden anlaşılan *“dinarlardan bulunanı korumak”* olmaktadır.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in:

أَدُوا الْحَيْطَ وَالْمَخْبِطَ

“İğne ve ipliği yerine verin.” [İbni Mâce, Ahmed Bin Hanbel, B. Müs. Ensâr, 21655] sözünden anlaşılan, semerlerin ve paraların ve diğerlerinin yerine verilmesidir. Böylece hükmün sükût mahallindeki dayanağı kıyas değil de lafzi delaletin manası olmaktadır.

b- Araplar, bu lafızları ancak sükût mahallindeki hükmü desteklemekte mübalağa için koymuşlardır. Bunun için onlar iki attan birinin diğerini geçmesi hususunda mübalağa yapmayı kastettiklerinde şöyle derler: [هَذَا الْفَرَسُ لَا يُلْحَقُ غُبَارَ هَذَا الْفَرَسِ] *“Bu at, bu atın tozuna yetişemez.”* Bu söz, onlar nezdinde [هَذَا الْفَرَسُ سَابِقٌ لِهَذَا الْفَرَسِ] *“Bu at, bu atı geçer.”* sözünden daha kapsamlıdır.

Dolayısıyla bu mefhum, Arapların koymasındandır. Bu demektir ki o, konuluş bakımından kıyasi delaletten olmaz, lafzi delalettendir.

Ayrıca *“kıyasi delalet”* yoktur, sadece kıyas vardır. O da; fer’î/asıl olmayı asla katmaktır. Burada mefhumda fer’î olan ve asıl olan yoktur. Sadece lafzın delalet ettiği mana ve lafzın delalet ettiği mana için gerekli olan vardır. Bunun için kıyasın varlığına yer yoktur.

Mefhumu Muhalefet

Mefhumu muhalefet, sükût mahallindeki lafzın delalet edilenin, telaffuz mahallindeki delalet edilene muhalif olmasıdır. Yani lafzın delalet edileninden anlaşılan manaların ve hükümlerin, lafzın kendisinden anlaşılana muhalif olmasıdır. Zira lafzın delalet edilene için gerekli mana, o delalet edilene muhalif olduğunda işte o mefhumu muhalefettendir. *“Hitabın delili”* ve *“hitabın lahni/içeriği/manası”* olarak da isimlendirilir. Bu da sıfat mefhumu, şart mefhumu, gaye mefhumu, adet mefhumu gibidir.

Sıfat Mefhumu

Sıfat mefhumu, hükmü aslın sıfatlarından bir sıfata bağımlı kılmaktır. Zira o, asıl hakkındaki hükmün o sıfatın nefyedilmesi hâlinde yok sayılmasına delalet eder. Sıfat mefhumunun şartı, o sıfatın anlaşılır bir sıfat yani illetle ilgili durumu ifade eden husus olmasıdır. Anlaşılır bir sıfat olmazsa o sıfatın bir mefhumu olmaz. Dolayısıyla sıfat mefhumunun şartı, anlaşılır bir sıfat olmasıdır.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü gibi:

وَفِي الْعَنَمِ السَّائِمَةِ زَكَاةٌ

“Otlayan koyunlarda zekât vardır.” [Ahmed Bin Hanbel, Müs. Ensâr, 20577]

[الْعَنَمِ] “Koyun” bir asıl isimdir. İki sıfatı vardır. “Yayımda otlayan” ve “ahırda beslenen.” Farz oluş, “otlanma” sıfatına bağlı kılınmıştır. Dolayısıyla “besi” olma durumunda farzın olmadığına delalet etmektedir. [السَّائِمَةُ] “Otlayan” lafzı anlaşılır bir sıfattır. Onun için onun mefhumu vardır.

Vasıf, şu sözde olduğu gibi anlaşılır olmadığında [الْأَبْيَضُ يُشْبِعُ إِذَا أَكَلٌ] “Beyaz, yediğinde doyar.” Bu, anlaşılır bir vasıf değildir. Zira siyah da yediği zaman doyar. Bunun için Ömer *Radiyallahu Anh*'ın “*Muhtecir/ araziye sınıır çeken kimse için üç seneden sonra hak yoktur.*” [Ebu Yûsuf, El-Harâc] sözü, mefhumdan değildir. Çünkü bu, her ne kadar bir vasıf olsa da anlaşılır değildir, dolayısıyla onun mefhumu yoktur.

Onun için dediler ki: “*Vasıf hakkında, mefhumu olması için uygun yani anlaşılır bir vasıf olması şart koşulur.*” Zira sıfatta uygunluk olmadığında onun mefhumu olmaz.

Sıfat mefhumunun delil olmasına dair delil şu iki husustur:

1- Hükmün, sıfata bağlı kılınması, illetle ilgili durumu hissettirmektedir. Yani sıfatın o hüküm için illet olmasını hissettirmektedir. Örneğin “otlatmak” zekâtın farz oluşu için bir illet olmaktadır. O sıfat nefyedildiğinde hüküm de nefyedilir. Çünkü illetlenen, illetinin yok olmasıyla yok olur. Buna iltizam delaleti tam uygun düşmektedir. Zira zekâtın farz oluşu, [السَّائِمَةُ] “otlayan” hakkında zikredilmiştir. [الْمَعْلُوفَةُ] “Ahırda beslenen” hakkında hükmün ne olduğu sorulunca onun cevabı, hakkında sükût geçilenin hükmüdür. Zira [السَّائِمَةُ] “otlayan” hakkında zekâtın farz oluşunun tespit edilmesi ve [الْمَعْلُوفَةُ] “ahırda beslenen” hakkında sükût geçilmesi; [الْمَعْلُوفَةُ] “ahırda beslenen” hakkında zekâtın farz olmadığını ifade eden olur. Bu ise iltizam delaletine dâhil olur. Onun için hüccettir.

2- Amel hakkında nasslardan mefhumu muhalefet ile tespit edilen husustur. Buna örnek Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

الْوَادِجُ يُجَلُّ عِرْصَتَهُ وَعُقُوبَتَهُ لِيُ

“Varlıkların (borcunu) savsaklaması nedeni ile dava edilmesi ve cezalandırılması helal olur.” [Nesei, K. Buyu', 4610]

“Varlıklı” zengin olandır. “Savsaklaması” borcunu geciktirmesidir. “Dava edilmesi” ondan borcun istenmesidir. “Cezalandırılması” hapsedilmesidir. Bu sözdeki mefhumu muhalefete göre; varlıklı olmayan kimseyi, dava etmenin ve cezalandırmanın helal olmadığıdır.

Buna bir örnek de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

مَطْلُ الْعَبِيِّ ظُلْمٌ

“Zenginin geciktirmesi zulümdür.” [Buhari, Ahmed Bin Hanbel]

Bu söz, fakirin borcunu geciktirmesinin zulüm olmadığına delalet eder.

Bu, örfte yani lügat ehlinin kullanımında sabit olduğunda lügatte de sabit olur. Çünkü aslolan, naklin olmamasıdır. Özellikle bunu, bu hadis hakkında Ebu Ubeyde açıklamıştır ki o kendilerine başvuru lügat imamlarındandır.

Şart Mefhumu

Şart mefhumu, hükmün bir şeye lügavi şartlardan [إِنْ] “in” kelimesi veya başkası ile bağımlı kılınmasıdır. Zira bu, şartın gerçekleşmemesi hâlinde hükmün yok sayılmasına delalet eder.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Süleyman Bin Büreyde'nin babasından rivayet ettiği şu hadisteki sözü gibi:

تُمْ اذْعُهُمْ إِلَى التَّحْوُلِ مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ وَأَخْبِرُهُمْ أَنَّهُمْ إِنْ فَعَلُوا ذَلِكَ فَلَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ

“Sonra da onları ülkelerinden muhacirlerin ülkesine göç etmelerine davet et. Eğer onu yaparlarsa muhacirlere ait hak ve sorumlulukların onlara da olacağını onlara bildir.” [Muslim, K. Cihâd, 3261]

Bu söz, eğer onlar göç etmezlerse mücahitlere ait hak ve sorumlulukların onlara olmayacağına delalet etmektedir. Zira hüküm şarta bağlı kılınmıştır. Başka bir örnek, Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

وَإِنْ كُنَّ أَوْلَاتٍ حَمَلٍ فَانْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

“Eğer hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin.”

Bu söz, hamilelik olmadığına nafaka vermenin vacip olmadığına delalet etmektedir. Zira hüküm şarta bağlı kılınmıştır.

Şarta bağlı hükümde mefhumu muhalefetin kendisi ile amel edileceğine dair delil şu iki husustur:

1- Lügatsal şartın sabit oluşu hâlinde şart koşulanın sabit olduğunda ihtilaf yoktur. [إِنْ] “İn” lafzının buna yani sabit oluşa delalet ettiği hususunda da ihtilaf yoktur. Yine lügavi şart olmadığına, şart koşulanın olmadığı hususunda da ihtilaf yoktur. Bu bile tek başına şart mefhumu ile amel etmeye delalet hususunda yeterlidir. Zira şart koşulanın sabit oluşu, şartın sabit olması ile birlikte olmayı gerektirmektedir. [إِنْ] “İn” lafzının delaleti, hükmün, şartın varlığına bağlı olduğuna delalet etmesi hususunda yeterlidir. Çünkü onun manası şudur: Şart sabit olmadığına şart koşulan sabit olmaz. O hâlde buna bir de şart koşulanın olmaması ile birlikte şartın olmaması hâli ilave edilince nasıl olur?! Zira o, bu manayı açıkça desteklemektedir.

[إِنْ] “İn” lafzının yokluğa delalet etmesine gelince, onun buna delalet ettiği doğrudur. Buna delil, nahiv âlimlerinin, [إِنْ] “in” lafzının delaletinin şart için olduğunu belirlemiş olmalarıdır. Şart nefyedildiğinde şart koşulanın da yok sayılması gerekmektedir.

“[إِنْ] ‘in’ lafzını ‘şart harfi’ olarak isimlendirmek ancak gramercilerin [الرَّفْع] ‘ref’ ve [النَّصْب] ‘nasb’ vb. ıstılahları gibi bir ıstılahtır. Bu ise lügat bakımından delalet edilen değildir.” Böyle denilmez. Çünkü [الرَّفْع] “ref” [النَّصْب] “nasb” lafızları, gramercilere ait iki ıstılahtır. Bu iki ıstılahta [الرَّفْع] “ref” [النَّصْب] “nasb” kelimelerini lügat manaları dışında bir mana için naklettiler. Dolayısıyla bunlar ıstılahtır. Bu ise [إِنْ] “in” lafzının “şart harfi” olarak isimlendirilmesinden farklıdır. Zira burada kelime, lügavi manasından başka bir manaya nakledilmemiştir. Burada sadece kelimeyi Arapların kendisi için kullandıkları bir hususla isimlendirilme söz konusudur. Bu, Arapların o kelimeyi kullandıkları hususta bir kullanımdır, nakletme değildir. Bu kelimenin şart için kullanılmasından onun aynı şekilde dilde olduğu sonucu çıkarılır. Zira öyle olmasaydı delalet edileninden nakledilmiş olurdu. Aslanan ise nakletmenin olmamasıdır.

Buna binaen şart koşulanın, şartın sabit olması durumunda sabit olması ve [إِنْ] “in” lafzının buna delaleti, şartın olmaması durumunda şart koşulanın olmaması ve buna [إِنْ] “in” lafzının delaleti, şart mefhumunun kendisi ile amel edilen olduğunu tespit etmektedir. Sabit oluşta şart olduğunda, var olmama/yok oluş, kendisi ile amel edilen olur. Yok oluşta şart

olursa sabit oluş kendisi ile amel edilen olur. Böylece kendisi ile bağımlı hükümde **mefhumu muhalefet** kendisi ile amel edilen olmaktadır.

2- Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, [ن] "in" lafzının; başına geldiği hususun hükümde şart olduğunu, şart olduğunda ise onun yokluğundan şart koşulanın yokluğunun gerekliliğini anlamışlardı. Buna örnek, rivayet edilen şu husustur:

رُوي أَنَّ يُعْلِيَّ بْنَ أُمِيَّةَ قَالَ لِعُمَرَ مَا بَالُنَا نُفَصِّرُ وَقَدْ أَمَّنَّا وَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَفْصِرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ

"Ya'lâ Bin Ümeyye, Ömer'e 'Allahu Teâlâ şöyle demiştir: Yeryüzünde sefere çıktığınızda, kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. [Nisa Suresi 101] Biz güvende olduğumuz hâlde bize ne oluyor ki namazı kısıtlıyoruz?! dedi."

Ya'lâ Bin Ümeyye, Ömer *RadiyAllahu Anh'a* bu soruyu namazı kısıtlamanın korku hâliyle tahsis edildiğini, korku hâlinin olmadığıda kısaltmanın da olmadığını anlayarak ileri sürüyordu. Ömer *RadiyAllahu Anh*, onun bu anlayışına itiraz etmemiştir hatta şöyle diyerek onu tasdik etmiştir:

عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتَ مِنْهُ فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ صَدَقَهُ تَصَدَّقَ اللَّهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَأَقْبَلُوا صَدَقَتَهُ

"Senin garip bulduğun şeyi ben de garip buldum ve Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e onun hakkında sordum. O da dedi ki: O, Allah'ın size verdiği bir sadakadır, o sadakayı kabul edin." [Muslim]

Ya'lâ Bin Ümeyye ve Ömer, Arapların fasih Arapçayı kullananlarındandır. İkisi de böyle anlamışlar, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* de onların anlayışlarını tasdik etmiştir. Bu, olmayış/yok oluş durumunda yok oluş olduğuna dair açık bir delildir.

Bir başka örnek de zekâtın farz oluşu için bir yılın geçmesinin şart olmasından Sahabe *RadiyAllahu Anhum'un* anladığı husustur. Onlar bir yıl geçmediğinde zekâtın vacip oluşunun yok sayılmasına hükmetmişlerdir. Bu ise şartın gerektirdiği olmasaydı, böyle olmazdı.

Buradandan anlaşılıyor ki şart mefhumu, kendisi ile amel edilendir.

Gaye Mefhumu

Gaye mefhumu, hükmün bir gayeye bağlanmasıdır. Hüküm bir gaye ile sınırlandırıldığında bu o gayeden sonraki hususlarda hükmün nefyedilmesine delalet eder. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ

“Sonra akşama kadar orucu tamamlayın.” [Bakara Suresi 187]

Böylece orucu bir gaye ile -ki o akşamdır- sınırladı. Bu ise akşam vaktinin girmesinden sonra orucun olmadığına delalet eder.

Gaye mefhumunun kendisi ile amel edilen olduğuna dair delil [حَتَّى] “hatta” ve [إِلَى] “ila” harfleri ile gayelendirilmiş olarak geçen, gayeden önce olduğunda sabit, gayeden sonra olduğunda nefyedilen hükümlerin olmasıdır. Zira Allahu Teâlâ'nın [ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ] **“Sonra akşama kadar orucu tamamlayın.”** [Bakara Suresi 187] sözünün manası, akşam vaktinin girmesinden sonra orucun olmamasıdır. Bunun delili, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ

“İnsanlar iftarda acele ettikleri sürece hayır üzere devam ederler.”

[Buhari, Muslim]

Bir de Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in oruçta iftar etmeksizin art arda oruç tutmaktan nefyetmesidir.

Allahu Teâlâ'nın [فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ] **“Yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, ... yıkayın.”** [Maide Suresi 5] sözünün manası *“Dirseklerin sonrasının yıkanması vacip değildir.”* demektir.

Allahu Teâlâ'nın [وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ] **“Temizleninceye kadar kadınlara yaklaşmayın.”** [Bakara Suresi 222] sözünün manası temizlendikten sonra onlara yaklaşmanın mubah olduğudur.

Allahu Teâlâ'nın [فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ] **“Eğer erkek, kadını (üçüncü defa) boşarsa ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz.”** [Bakara Suresi 230] sözünün manası *“Kadın başkası ile evlendikten sonra ona helal olur.”* demektir.

Allahu Teâlâ'nın [حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ] **“Ta ki onlar cizye verinceye kadar.”** [Tevbe Suresi 29] sözünün manası *“Onlar cizye verdiklerinde onlarla savaşmak caiz olmaz.”* demektir.

İşte böyle, [حَتَّى] “hatta” ve [إِلَى] “ila” harfleri ile gayelendirilmiş olarak geçen nassların hepsinde gayeden sonraki hüküm, öncekine muhalif olarak gelmiştir. Bu, gayeye muhalif mefhum ile amel edildiğine delalet etmektedir. Bunu hükmün gaye ile sınırlandırılması desteklemektedir. Onun mefhumu muhalefeti olmasaydı hükmün gaye ile sınırlandırılması hüküm için gayeden sonrası hakkında nefyedici olmaz ve o gayenin zikredilmesinin bir faydası olmazdı. Bu ise hem vakiya hem de Kur'an'ın

üzerinde bulunduğu hususa ters düşer. Zira vakıada hükmün nefyedilmesi gaye nedeni ile mefhumu muhalefetten çıkarılmıştır. Kur'an'ın üzerinde bulunduğu husus ise Kur'an'da zikredilen her kelime veya harfin ancak bir faydasından dolayı zikredilmesidir. Kesinlikle Kur'an'da fazla olan bir şey yoktur. Mefhumu muhalefet ile amel etmemek ise gayenin zikredilmesini abes, faydasız kılar. Bu ise caiz olmaz. Onun için gaye mefhumu kendisi ile amel edilendir.

Adet Mefhumu

Adet mefhumu, hükmün bir adede bağlı kılınmasıdır. Zira hükmün belirli bir sayıyla sınırlandırılması, o sayının dışında kalanların hükme muhalif olduğuna delalet eder. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

الرَّائِيَّةُ وَالرَّائِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

“Zinakâr kadın ve erkekten her birine yüz sopa vurun.” [Nur Suresi 2]

Burada sopa belirli bir sayı ile sınırlandırılmıştır ki o sayı yüzdür. Bu, yüz sopadan fazlasının haram kılındığına delalet eder.

Hükmün bir sayı ile birlikte olduğunda mefhumu muhalefete de delalet ettiğine dair delil, Katâde'den rivayet edilen şu husustur:

لَمَّا نَزَلَتْ اسْتَغْفِرَ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرَ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرَ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذْ خَيْرِنِي رَبِّي فَوَاللَّهِ لَأَزِيدَنَّ عَلَى السَّبْعِينَ

“Allahu Teâlâ'nın ‘Onlar için ister af dile, ister dileme, onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek!’ [Tevbe Suresi 80] **sözü indirildiğinde Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Rab-bim beni serbest bıraktı. (Allah'a yemin olsun ki) ben yetmişden fazlasını yapacağım.”** [Taberânî, Tirmizi]

Böylece yetmişden fazlası olanı muhalifine bağlamıştır. Bu da adetten dolayı mefhumu muhalefetin kendisi ile amel edildiğine dair bir delildir.

Ayrıca içerisinde adedin zikredildiği nasslardaki adede muhalif olanın hükmü, adedin hükmünden başkadır. Buna örnek Allahu Teâlâ'nın şu sözleridir:

فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

“Onların her birine de yüz sopa vurun.” [Nur Suresi 2]

فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً

“Onlara seksen sopa vurun.” [Nur Suresi 4]

Böylece zina edene yüzden aşağı sopa vurmak da caiz olmaz. Zina iftiracısına seksenden aşağı sopa vurmak da fazla vurmak da caiz olmaz.

Bir başka örnek de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

إِذَا بَلَغَ الْمَاءَ فَلْتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ الْخَبَثَ

“Su iki kulleye ulaştığında habis sayılmaz.” [Dârektunî, İbni Mace]

Bunun mefhumu muhalefeti, iki kulleye ulaşmadığında habis sayılır.

Bütün nasslar işte böyledir. Ancak bilinmelidir ki burada adet hakkında mefhumu muhalefet ile sadece bir tek hâlde amel edilir. O hâl ise hükmün belirli bir adet ile sınırlandırıldığı hâldir. Zira bu, o hükmün adette sabit olduğuna, onun dışındakinde nefyedildiğine delalet eder. Bununla birlikte kelamın siyakından/akışından o adette hükmün nefyettiğine, onun dışındaki hususlarda ise sabit olduğuna delalet eder. Bu hitabın içeriğindeki hâl gibidir. Yani kelamın siyakından hükmün kendisi ile kayıtlı kılındığı belirli bir adet ile kayıtlı olduğunun bilindiği hâldir. Yani iltizam delaletinin uygun düştüğü hâldir. Zira kelam işitildiğinde zihin o manaya yönelir, başka bir ifade ile o, zihnî gerekliliktendir. Öyle olmasaydı yani zihnî gereklilikten olmasaydı buna itibar edilmezdi. Çünkü adet mefhumu iltizam delaletindedir, gereklilikte itibar edilen ise zihnî gerekliliktir.

Dolayısıyla belirli bir adet ile kayıtlı kılınmış her hükmün, o sayıda o hükmün sübutuna ve onun dışındakilerde nefyine delaleti ya da o sayıda o hükmün nefyine ve onun dışındakilerde sübutuna delaleti, lafız işitildiğinde zihnin kendisine yönelmesinden dolayı kelamın siyakından alınmıştır. Dolayısıyla bu hâlde adet mefhumu, kendisi ile amel edilendir. Bu, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünde olduğu gibidir:

إِذَا كُنْتُمْ ثَلَاثَةً فِي سَفَرٍ فَأَمَرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدَكُمْ

“Üç kişi yolculuğa çıktığında, birini emîr yapsınlar.” [Bezzar]

Buradaki emîr tayin etme hükmü, belli bir adet ile sınırlandırılmıştır ki o da “bir”dir. Kelamın siyakı/sözün akışı, kastedilenin iki kişinin değil de bir kişinin emîr tayin edilmesi olduğuna delalet etmektedir. Bunun mefhumu muhalefeti ise birden fazla kişinin emîrliğinin caiz olmadığıdır. Zira kelamın siyakı, hükmün bu sayı ile sınırlandırıldığına delalet etmiştir. Böylece **mefhumu muhalefet**, kendisi ile amel edilen olur. Onun için Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, müminlerin emîrliği yani Hilâfet konusunda şöyle demiştir:

إِذَا بُويعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَأَقْتُلُوا الْآخَرَ مِنْهُمَا

“İki halifeye biat edildiğinde o ikisinden son geleni öldürün.” [Muslim]

Kelamın siyaki, ona delalet etmediğinde ise bir kimsenin kendisine borcu olan kimseye “*Bana borcun olan iki kuruşu ver.*” demesi gibi olduğunda bu, sözün mefhumu muhalefeti olmaz. Zira “*iki kuruş*”, hükmü sayı ile sınırlandırır bir şekilde geçmemiştir, sadece sayı mutlak bir şekilde söylenmiştir. Ondaki borç yüzlerce dinar olabilir.

Bu demektir ki sayıda mefhumu muhalefet sadece şu iki şart tamamlandığında kendisi ile amel edilen olur:

Birincisi, hükmün adet ile sınırlandırılması

İkincisi, kelamın siyakının o sayıdan başkasında o hükmün nefyine delalet etmesi.

Mefhumu Muhalefetten Kendisi ile Amel Edilmeyen Hususlar

Sıfat, şart, gaye ve adet; kendilerinde mefhumu muhalefetle amel edilenlerdir. Bunların dışında kalanlarda mefhumu muhalefetle amel edilmez.

Dolayısıyla isim mefhumu ile kesinlikle amel edilmez. İster “*Zeyd ayakta dır.*” gibi özel isim olsun, ister ise “*Koyunda zekât vardır.*” gibi cins isim olsun fark etmez. Zira bu, isme bağlı hükmün bu ismin delalet edileninden başkasından nefyedilmesine delalet etmez. Buna örnek “*Zeyd ayakta dır*” sözü, ayakta olmayı Zeyd’den başkasından nefyetmeye delalet etmez. Mesela “*Koyunlarda zekât vardır.*” sözü, koyun dışındakilerden zekâtın nefyedilmesine delalet etmez. Böylece hükmün isme ve aynı manada olan lakaba, künyeye bağlı kılınması onlardan başkasından hükmün nefyedilmesine delalet etmez.

Altı şeyden her birinde faizin haram kılınmasının nassla belirlenmiş olmasının, bu sınıfın dışında kalanda faizin mubahlığına delalet etmemesi gibi.

Bir başka örnek de on şeyden her bir sınıfta zekâtın vacip oluşunun belirlenmesinin, bu sınıftan başkasında zekâtın vacip olmadığına delalet etmemesidir.

Şu örnekte olduğu gibi: [رَبِّدٌ قَامٌ] “*Zeyd ayağa kalktı.*” ya da [قَامٌ رَبِّدٌ] “*Zeyd ayağa kalktı.*” sözü, ayakta durmanın Zeyd’den hasıl olmuş olduğuna delalet etmektedir, başkasından hasıl olmamasına delalet etmemektedir. Bu örnekte hüküm özel isme bağlı kılınmıştır. Dolayısıyla isim mefhumu ile kesinlikle amel edilmez.

Aynı şekilde anlaşılmayan vasıf mefhumu ile de amel edilmez. Ömer Bin Hattab *RadiyAllahu Anh’ın* şu sözünde olduğu gibi:

وَلَيْسَ لِمُحْتَجِرِ حَقٌّ بَعْدَ ثَلَاثِ سِنِينَ

“Muhtecir/araziyi taşla çeviren için üç yıldan fazla hakkı yoktur.” [Ebu

Yusuf, El-Harâç]

Bu söz, kendisine ikta yoluyla arazi verilen kimse gibi, ölü araziyi taşla çevirerek sahiplenen kimseden başkası için araziyi üç yıldan fazla atıl bırakma hakkı olduğuna delalet etmez.

Buna bir başka örnek de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ

“Bir atın üzerinde gelse de dilencinin hakkı vardır.” [Ahmed Bin Hanbel,

Hüseyin Bin Ali *RadıyAllahu Anhuma* yoluyla tahrîç etmiştir.]

Bu söz, dilenci olmayanın zekâtta hakkı olmadığına delalet etmez. Bilakis dilenciye de dilenci olmaya da zekât verilir.

Böylece anlaşılmayan yani uygun olmayan vasfa ait mefhumu muhalefet ile amel edilmez ve ona delil olarak itibar edilmez. Çünkü lafız, işitildiğinde zihin ona yönelmez ve bu, illet ile ilgili durum ifade etmez.

Aynı şekilde [إِنَّمَا] “*innemâ*” yani “*ancak, sadece*” lafzının mefhumu ile de amel edilmez. Şu hadislerde olduğu gibi:

إِنَّمَا جَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشُّفْعَةَ فِي كُلِّ مَا لَمْ يُقَسِّمْ

“Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ancak her taksim edilmeyende şufa hakkı kıldı.” [Buhari]

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

“Ameller ancak niyetlere göredir.” [Buhari, Muslim]

إِنَّمَا الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ

“Velayet hakkı ancak (köleyi) serbest bırakana aittir.” [Muslim]

إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ

“Riba ancak nesiededir.” [Muslim]

Bu sözler, sınırlandırmaya delalet etmezler. Bu sözlerin mefhumu muhalefeti ile amel edilmez. Zira [إِنَّمَا] “*innemâ*” lafzı lügatte, lügat ehli nez-dinde kesin olarak hasra/sınırlandırmaya delalet etmez. Dolayısıyla da mefhumu muhalefet ile amel edilmez. [إِنَّمَا] “*İnnemâ*” lafzı bazen, kendisi ile sınırlama kastedilerek geçer, bazen de kendisinde sınırlama olmaksızın geçer. Nitekim şu ayet ve hadislerde olduğu gibi:

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ

“Ben ancak sizin gibi bir beşerim.” [Kehf Suresi 110]

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ

“Sadakalar ... ancak yoksullara ... aittir.” [Tevbe Suresi 60]

Bu iki ayette [إِنَّمَا] “innemâ” lafzı ile kastedilen hasırdır/sınırlamadır.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in [إِنَّمَا الرَّبَا فِي النَّسِيئَةِ] **“Riba ancak nesiededir.”** [Muslim] sözünde hasır kastedilmemiştir. Zira Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un faizin haram kılınışının fazlalık üzerine olduğuna dair icmasının oluşmasından dolayı faiz nesieye/vadeli ya da taksitli alışverişe hasredilmemiştir. Çünkü fazlalığın haramlığı hususunda Sahabe *Radiyallahu Anhum* arasında İbni Abbas'tan başka muhalif olan yoktur. Sonra İbni Abbas da muhalif görüşünden vazgeçmiştir.

[إِنَّمَا جَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشُّفْعَةَ فِي كُلِّ مَا لَمْ يُقَسِّمْ] **“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ancak her taksim edilmeyende şufa hakkı kıldı.”** [Buhari] Aynı şekilde bu hadisle de hasretmek kastedilmemiştir. Zira şufa hakkı, ortakla sınırlandırılmamıştır bilakis komşu için de sabittir. Çünkü Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

جَارُ الدَّارِ أَحَقُّ بِالدَّارِ مِنْ غَيْرِهِ

“Evin komşusu, o evde başkasından daha çok hak sahibidir.” [Ahmed

Bin Hanbel]

الْجَارُ أَحَقُّ بِسَقْيِهِ مَا كَانَ

“Komşusu ne olursa olsun, sulamada en hak sahibidir.” [Ahmed Bin Han-

bel]

الْجَارُ أَحَقُّ بِشُفْعَةِ جَارِهِ يَنْتَظِرُ بِهَا وَإِنْ كَانَ غَائِبًا إِذَا كَانَ طَرِيفُهُمَا وَاجِدًا

“Komşusunun şufa hakkını bekleyen komşu, orada mevcut olmasa da şufa hakkına daha hak sahibidir. Zira ikisinin yolu birdir.” [Ahmed Bin

Hanbel]

[إِنَّمَا] “Innemâ” lafzı hasretmeye kesin olarak delalet etmediği sürece, bilakis bazen hasır için olabildiği gibi bazen de başkası için olabileceğinden dolayı ondaki mefhumu muhalefet ile amel edilmez.

Aynı şekilde telaffuz mahallinde daha çok genellik çıkması nedeniyle zikredilenle sınırlandırılmış her hitabın mefhumu olmaz. Bu, Allahu Teâlâ'nın şu sözlerinde olduğu gibidir:

وَرَبَابِنُكُمْ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ

“Kendileriyle birleştiginiz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız...” [Nisa Suresi 23]

وَإِنْ جِئْتُمْ شِغَاقَ بَيْنَهُمَا فَاذْعَبُوا حَكْمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكْمًا مِنْ أَهْلِهَا

“Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin.”

[Nisa Suresi 35]

Yine Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözleri gibidir:

أَيُّمَا امْرَأَةٍ نَكَحْتَ بِغَيْرِ إِذْنٍ وَلَيْهَا فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ

“Bir kadın, velisinin izni olmadan kendisini nikâhlarsa onun nikâhı batıldır.” [Tirmizi]

إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ لِحَاجَتِهِ فَلْيَسْتَنْطِبْ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ فَإِنَّهَا تُجْزئُهُ

“Sizden biri ihtiyaç gidermeye gittiğinde üç taşla temizlensin. Bunlar ona yeterlidir.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bütün bu şekillerde telaffuzun zikredilmesi ile tahsisi, sadece çoğunluk olduğu içindir. Zira çoğunlukla üvey kız ancak evde himaye altında olur, himayeden/evlatlıktan çıkması ancak ayrılık ile beraber olur. Kadın ancak velisi evlenmesini kabul etmediğinde ve velisinin kendisine izni olmadığında kendisini evlendirir. İstinca/temizlenmek sadece taşla olur. Bunun için bütün bu örneklerde ve benzerlerinde hitap için mefhum olmaz.

Aynı şekilde Kitap ve Sünnet’ten bir nass ihmal ettiğinde mefhumu muhalefet ile amel edilmez. Zira o zaman nassın gelmesinden dolayı onun muhalifi de ihmal edilir. Allahu Teâlâ’nın şu sözlerinde olduğu gibi:

لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً

“Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin.” [Âl-i İmran Suresi 130]

وَلَا تُكْرَهُوا قِتَابَتَكُمْ عَلَى الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ نَحْصُنَا

“Namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhuşa zorlamayın.” [Nur

Suresi 33]

Burada geçen ayetin mefhumu delil gösterilerek **“Faiz kat kat olmadığına helaldir.”** denilmez. Çünkü bu mefhumu ihmal eden başka bir nass gelmiştir. O nass da Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

وَإِنْ تَبُنُّمْ فَلَكُمْ رُغُوسٌ أَمْوَالِكُمْ

“Eğer tevbe edip vazgeçerseniz sermayeniz sizindir.” [Bakara Suresi 279]

Buna göre faizin hepsi haramdır. Dolayısıyla [أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً] **“kat kat”** sözünün mefhumu ile amel edilmez.

Aynı şekilde yukarıda geçen ayetin mefhumu delil gösterilerek “Cariyeler namuslu olmak istemezlerse fuşşa zorlanırlar.” denilmez. Zira bu mefhumu geçersiz kılan başka bir nass gelmiştir. O nass da Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

وَلَا تَقْرَبُوا الزَّانِيَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً

“Zinaya yaklaşmayın. Zira o bir hayâsızlıktır.” [İsra Suresi 32]

Dolayısıyla cariyeleri fuşşa zorlamak -ister namuslu kalmak isteyen isterse istemeyenler olsun- haramdır.

Böylece mefhumu muhalefet, başkasında değil şu dört sınıfla sınırlanmıştır: Sıfat, şart, gaye ve adet mefhumu. Bunların dışında kalanlara ait bir mefhum yoktur ve onlarda mefhumu muhalefet ile kesinlikle amel edilmez.

KİTAP VE SÜNNET'İN KISIMLARI

Arapça'nın incelenmesi sona erdikten, Arapça ve kısımlarının bilinmesinden sonra, Kitap ve Sünnet ile delil getirmenin kendisine bağlı olduğu hususun tamamlanması için, Kitap ve Sünnet'in kısımlarını bilmek kaçınılmaz olmuştur. Zira Arap lügatini ve dilin kısımlarını bilmek, şer'î hükümlere Kitap ve Sünnet ile delil getirmek için yeterli değildir. Çünkü Kitap ve Sünnet'in lafızları teşri/hüküm koyma ile ilgili nasslardır. Onlarda şu hususlar vardır:

- Fiilin yapılması ve terk edilmesi talebi
- Genel nass ve özel nass
- Mutlak nass ve mukayyed nass
- Beyana ihtiyaç duyan mücmel kelimeler
- Beyan ve mübeyyen/açıklanan
- Hüküm neshedilen ve neshedilmeyen

İşte bütün bunların, Kitap ve Sünnet ile şer'î hükme delil getirebilmek için bilinmesi kaçınılmazdır. Çünkü Kitap ve Sünnet'ten bu kısımlar bilinmeksizin dili ve dilin kısımlarını bilmek, hükme delil getirmek için yeterli olmaz. Onun için dilin ve dilin kısımlarının bilinmesi yanı sıra Kitap ve Sünnet'in kısımlarının bilinmesi de kaçınılmazdır.

Kitap ve Sünnet'in istikrâ/tümevarım yöntemiyle incelenmesinden sonra açığa çıkmıştır ki Kitap ve Sünneti şu beş kısım ile sınırlandırılır:

- 1- Emir ve nehiy
- 2- Genel ve özel
- 3- Mutlak ve mukayyed
- 4- Mücmel, beyan, mübeyyen
- 5- Nâsîh ve mensûh

Bu beş hususun dışında kalanların özel bir kısım olarak itibarı yoktur. O ancak ya beş husustan birine ait olur ya dile ait olur ya da manasının olmadığına yorulur.

• Mesela Kitap ve Sünnet'in kısımlarından olduğu söylenen bir husus; **“zahir ve tevil edilen”** hususlardır. Zahir şöyle tanımlanmıştır:

“Asli konuluş ya da örfî bakımdan, bir manaya delalet eden ve ondan başkası ise tercih edilebilirliği muhtemel olan husustur.”

Tevil edilen de şöyle tanımlanmıştır:

“Lafzın, zahir delalet edileninden başkasına kendisini ihtimaliyle birlikte destekleyen bir delil ile hamledilmesidir.” Buna binaen rastgele konuşmalara ve tevellere kalkışılmıştır.

Doğrusu ise lafızda manaya delaleti bakımından sadece lügate başvurulmasıdır. Zira manaya delalet ya konuluş ya örf ya da şeriat bakımından olur. Bunlarda ise “zahir” ve “tevil olunan” hususlar bulunmaz. Zira olsaydı da Kitap ve Sünnet’in kısımlarından değil, dilin kısımlarından olurdu.

• “Nass” da Kitap ve Sünnet’in kısımlarındandır, denilmiş ve şöyle tanımlanmıştır:

“Siganın kendisinde değil de sözün kendisinde bir mananın zahirden daha açık olduğu husustur. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi: [فَانكحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى] **“Size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın.”** [Nisâ Suresi 3] **Ayetin başı şöyledir: [وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى] “Eğer yetimlerin hakkına riayet edememekten korkarsanız...”** [Nisâ Suresi 3] Yani yetimler hakkında, şehvetlerinin yetersizliği, size karşı isteklerinin azlığı nedeniyle adil olamamaktan korkarsanız onlardan başka size helal olan kadınlardan beğendiğinizi nikâhlayın, demektir. Ayet kadınlardan helal olanları nikâhlamanın caiz kılınması hususunda zahirdir. Çünkü o sadece siganın işitilmesi ile anlaşılmaktadır. Ayrıca ayet, adedin açıklanması hususunda bir nasstır. Çünkü nikâhın caiz oluşu, bu ayetin gelmesinden önce başka naslarla ve Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in fiili ile bilinmekteydi. Fakat adedi açıklanmamıştı, bu ayet ile açıklanmış oldu. Böylece anlaşıldı ki; ayet, eşlerin sayısını nasstan dolayı anlaşılan kabul ederek dört olduğunu belirlemek için gelmiştir. Yetimlerden başkası ile evlenmek ise zahirden dolayı anlaşılmıştır.”

Bunlar onların söyledikleridir. Doğrusu ise şudur: Sayının anlaşılması, Allahu Teâlâ’nın şu sözünün mantukundan gelmiştir:

مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ

“İkişer, üçer, dörder...” [Nisâ Suresi 3]

Yetim olmayanlarla evlenmenin anlaşılması da Allahu Teâlâ’nın şu sözünün mantukundan gelmiştir:

مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ

“Size helal olan kadınlardan.” [Nisâ Suresi 3]

Bu iki ayet arasında mantuktan anlaşılmış olmak bakımından bir fark yoktur. “*Bu zahirden gelmiş*”, “*bu nasstan gelmiş*” diyerek bir ayırım yapmaya da yer yoktur.

• **“Nassın ibaresi”** de Kitap ve Sünnet'in kısımlarındandır, denilmiştir. Zira şöyle söylenmiştir:

“*Nassın ibaresi ile delil getirmek, kelamın kendisi için ileri sürüldüğü hususun zahiri ile amel etmektir. Nass; Kur'an ve Hadis'in ibaresidir. Bu, nass, zahir, müfesser veya has olmaktan daha geneldir. Yani zihnin, Kur'an'ın ibaresinden hükme yönelmesi, kelamın kendisi için ileri sürüldüğü hususun zahirinden müçtehidin istinbatıdır. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi: [وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ] “Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir.” [Bakara Suresi 233] Bu nassın ibaresi ile annelerin nafakasını temin etmenin babaya vacip olduğu sabit olmuştur. Zira kelim onun için ileri sürülmüştür.”*

Bu kısmın da varlığının bir anlamı yoktur. Çünkü hüküm, ayetin mantukundan alınmıştır. Dolayısıyla o, da mantuktandır.

• **“Nassın işareti”** de Kitap ve Sünnet'in kısımlarındandır, denilmiş ve bu da şöyle tanımlanmıştır:

“*Dil bakımından nazmını/tertibini tespit edilen fakat kastedilmeyen, nassın kendisi için ileri sürülmediği ve her yönüyle zahir olmayan husus ile amel etmektir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi: [وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ] “Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir.” [Bakara Suresi 233] İşaret ile sabit olmuştur ki bu nass, çocuğu babaya nispet etmiştir. Bu nassta ayrıca babanın dışında, mirastaki hisselerine göre akrabalara da nafakayı temin etmelerinin vacip olduğuna dair işaret vardır. Öyle ki çocuğun nafakası, anne ve dedeye üçüncü dereceye kadar vacip olur. Çünkü “vâris” [الإرث] “irs” kelimesinden türemiş bir isimdir. Dolayısıyla hüküm binasının onun manası üzerine alınması vacip olur. Bir başka örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür: [وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا] “Hamilelik ve süttten ayrılması süresi otuz aydır.” [Ahkaf Suresi 15] Nassla sabit olmuştur ki annenin çocuk üzerinde minneti/ihsanı vardır. Çünkü ayet şöyledir: [وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا] “Biz insana, ebeveynine iyilik etmesini tavsiye ettik, annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ve süttten ayrılması süresi otuz aydır.” [Ahkaf Suresi 15] Bu sözde en az hamilelik müddetinin altı ay olduğuna bir işaret vardır. Abdurrezzâk, Musannef'inde ve Beyhakî, Mâlik Bin Enes'den rivayet etti ki [أَنَّ رَجُلًا تَزَوَّجَ امْرَأَةً قَوْلًا وَوَلَدًا لِسِتَّةِ أَشْهُرٍ فَهَمَّ عَثْمَانُ بِرَجْمِهَا]*

فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَمَا إِنَّهَا لَوْ خَاصَمْتُكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ لَخَصَمْتُكُمْ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا وَقَالَ تَعَالَى وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ فَإِذَا ذَهَبَ لِلْفِصَالِ عَامَانِ لَمْ يَبْقَ لِلْحَمْلِ إِلَّا سِتَّةُ أَشْهُرٍ فَذَرَا عُثْمَانُ عَنْهَا [الْحَدَّ] **Bir adam bir kadınla evlendi. Kadın altı ay sonra doğurdu. Osman, onun recmedilmesi gerektiğine dair bir anlayışa vardı. Bunun üzerine İbni Abbas şöyle dedi: O kadın sizinle tartışsaydı, sizi mağlup ederdi. Allahu Teâlâ şöyle dedi: Taşınması ve süttten ayrılması süresi otuz aydır.** [Ahkaf Suresi 15] **Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur.** [Lokman Suresi 14] **Sütten ayrılma süresi olan iki yıl çıktığında geriye hamilelik süresi olarak ancak altı ay kalır. Bunun üzerine Osman, ondan had cezasını iptal etti.”**

Bu kısmın da Kitap ve Sünnet'in kısımlarından sayılmasının bir anlamı yoktur. Çünkü bu, mefhumun kısımlarındandır. Zira o Kitap ve Sünnet konularından değil, işaret delaletindedir ve lügat konularındandır.

● **“Nassın delaleti”** de Kitap ve Sünnet'in kısımlarındandır, denilmiş ve şöyle tanımlanmıştır:

“Nassın manasının içtihat olarak değil de dil bakımından tespit edilmesidir. Öf demenin yasaklanması gibi. Bu yasaklama ile içtihat yapmaksızın homurdanmanın haramlığına karar verilir. Zira nassın delaleti ile sabit olan, dil bakımından nazmın manası ile sabit olmalıdır. Lafzın işitilmesi ile derin düşünmeksizin bilinen, zahir mana demektir.”

Doğrusu; bu kısımda açıkça görülen mantukun delaletinden olmasıdır. Bu ise dil konularındandır.

● **“Nassın iktizası”** da Kitap ve Sünnet'in kısımlarındandır, denilmiştir. Şöyle ki:

*“Bu ise başında bir şart olmadıkça nassla amel edilmeyen husustur. Zira bu, kapsamına aldığı hususun sıhhati için nassın gerektirmesine ait bir husustur. Dolayısıyla bu, gereklilik vasıtasıyla nassa eklenen olmuştur. Buna örnek Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür: [فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ] **“Mümin bir köle azat etmesi.”** [Nisâ Suresi 92] Bu söz, köleye sahip olmayı gerektirir. O ise zikredilmiştir. Zira söz sanki şöyledir: “Size ait mülk olan bir köle azat edin.” Çünkü köle başkasına ait iken hür olanın azat etmesi doğru olmaz. Dolayısıyla [تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ] **“bir köle azat etmek”** sözü, ‘size ait mülk’ tabirini gerektirir. İşte bu nassın iktizasındadır/gerektirdiğindedir.”*

Bu kısmın da aynı şekilde, Kitap ve Sünnet'in kısımlarından sayılması doğru olmaz. Zira bu, dil kısımlarındandır. Çünkü bu, iltizam/gereklilik delaleti kabilindedir. Bu, kendisine delalet olunan mana için uygunlukta

şart olması bakımından müfred lafızların manalarından elde edilen husustur. Bunu ya akıl gerekli kılar, [أَم] “Ok at!” sözü gibi. Zira bu emir yay ve ok elde etmeyi emretmeyi gerektirir. Çünkü akıl, bu ikisi olmaksızın ok atışı olmaz der. Yine şeriat gerekli kılar. [أَعْتَقُ عَبْدَكَ عَنِّي] “Benden köle azat et!” sözü gibi. Zira bu istek, köleye sahip olunmasını gerektirir. Ancak mülkiyete girişi ile birlikte köle azat edilebilir. Çünkü şeriata göre azat etmek ancak sahip olunan hususlarda olur. Bunun gibi: [تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ] “**Bir köle azat etmek.**” sözü, köleye sahip olmayı gerektirmektedir. Bu ise iltizam/gereklik delaletindedir ve mefhumun kısımlarındandır. O da iltizam delaletidir. Dolayısıyla bu, Kitap ve Sünnet konularından değil, dil konularındandır.

- “**Hafi**” de Kitap ve Sünnet’in kısımlarındandır, denilmiştir. Şöyle ki:

“Sigadan başka bir engelden dolayı, kastedilenin gizli kaldığı, kastedilene ancak inceleme ile ulaşılabilirdiği husustur. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi [وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا] “**Hırsızlık yapan erkek ile hırsızlık yapan kadının ellerini kesin.**” [Maide Suresi 38] Bu söz, her hırsız için el kesmenin vacip olduğu hakkında zahirdir. Aynı zamanda yankesici ve mezar soyguncusu hakkında hafidir/gizlidir. Çünkü bu ikisi, lisan ehlinin örfünde [السَّارِقُ] ‘hırsız’ sözünden başka bir isimle ayırt edilmiştir. Biz derin düşünüp bulduk ki [الطَّرَازُ] ‘yankesici’ kelimesinin başka bir isimle ayırt edilmesi, ‘hırsızlık’ manasının artırılması içindir. Zira [السَّارِقَةُ] “hırsızlık” gizlenmiş olmak gibi, korunmuş bir malın alınmasıdır. [الَنْبِاشُ] Yankesici ise malını korumak kastı ile uyanık olan kimseden bir gaflet ve dalgınlık anında malı çalar. [الَنْبِاشُ] ‘Mezar soyguncusu’, ‘hırsız’ kelimelerinin başka bir isimle ayırt edilmesi ise ‘hırsızlık’ kelimesinin manasındaki noksanlığı kastetmek içindir. Çünkü o, koruma kastı olmayan ölüden çalmıştır. İşte bunların hepsi hafidir.”

Bu kısımda ifade edilen hususa anlamı olmayan kaçamak bir söz olarak itibar edilir. Zira [السَّرِقَةُ] “hırsızlık” lafzının lügatteki manası, [الطَّرَازُ] “yankesici” ve [الَنْبِاشُ] “mezar soyguncusu” kelimelerine uygun düşmemektedir. Ayrıca el kesmenin Sünnet’le gelen birtakım şartları vardır. Hırsızların hükmü bilinmektedir ve bu hüküm yankesici ve mezar soyguncusunun, yağmacının ve dolandırıcının hükmü farklıdır. Bunun “**hafi**” olarak isimlendirilişi, Kitap ve Sünnet’in kısımlarından sayılması anlamı olmayan kaçamak bir sözdür.

- “**Müşkil**” de Kitap ve Sünnet’in kısımlarındandır, denilmiştir. Şöyle ki:

“O işkâlî kapsamındadır. Yani benzerleri hakkında şüpheye düşülen kelimedir/sözdür. Zira onda gizlilik üzere kapalılığın artırılması vardır. Dolayısıyla ‘nassın’ karşıtıdır. Zira nassta ise zahir üzere aşikârlığın artırılması vardır. Bunun için müşkil inceleme ve derin düşünme ile bakmaya gereksinim duyar. Buna örnek Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür: [نَسَاؤُكُمْ حَزْتُ لَكُمْ فَأَتُوا حَزَّتَكُمْ] ‘**Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilererseniz öyle varın.**’ [Bakara Suresi 223] [أَنَّى] kelimesi müşkildir. O bazen, [مِنْ أَيْنَ] “nereden” manası ile gelir. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi [أَنَّى لَكَ هَذَا] Yani ‘**Sana her gün bu rızık nereden geliyor?**’ [Âl-i İmran Suresi 37] demektir. Bazen de [كَيْفَ] ‘nasıl’ manasında oluyor. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi [أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ] Yani ‘**Benim nasıl çocuğum olur?**’ [Âl-i İmran Suresi 40] demektir. İşte burada [أَنَّى] kelimesinin manaları birbirine karışmıştır. Bakara Suresi 223. ayette [أَنَّى] kelimesinin manası ‘nereden’ midir, yoksa ‘nasıl’ mıdır? [حَزْتُ] ‘Tarla’ lafzı derin bir şekilde düşünüldüğünde öğrenilir ki [أَنَّى] kelimesi bu ayette ‘nasıl’ manasındadır, “nereden” manasında değildir. Çünkü dübür/arka, ‘hars/ekim’ yeri değildir, bilakis fers/yenilenin çıkarılması yeridir. Zira kadına dübüründen yaklaşmak haram olur. Dolayısıyla [حَزْتُ] kelimesi olmasaydı livata kesin olarak haram olduğundan [أَنَّى] lafzını ‘nereden’ manası ile tefsir etmek de mümkün olduğundan, bu da kadını livatanın helal olmasına götüreceğinden dolayı [أَنَّى] lafzı müşkil olurdu. [حَزَّتَكُمْ] ‘tarlanız’ kelimesinin gelmesiyle birlikte ‘**müşkil**’ izale oldu/yok oldu.”

Bu kısmı da Kitap ve Sünnet’in kısımlarından saymak doğru olmaz. O ancak dil konularındandır.

Zira [أَنَّى] lafzı, müşterek lafızlardandır ki bu da delalet eden ve delalet edilen olması bakımından lafzın kısımlarından bir kısımdır. [عَيْنٌ] lafzının “göz” ve “cariye” anlamında olması gibi. Zira [أَنَّى] lafzı müşterek lafızlardandır. Müşterek lafızlardaki kastedilen mana ancak karine ile belirlenir ve onlardaki kastedilen mana ile anlaşılır. Bu ayette [حَزَّتَكُمْ] “**harsınız**” kelimesi, [أَنَّى] lafzı ile kastedilen mananın “**nasıl**” olduğuna delalet eden bir karinedir. Dolayısıyla herhangi bir belirsizlik yoktur. Onun için Kitap ve Sünnet’in kısımlarından birinin “**müşkil**” olarak isimlendirilmesine itibar edilmez.

• “**Müfesser**” de Kitap ve Sünnet’in kısımlarındandır, denilmiştir. Şöyle ki:

“O kendisiyle birlikte tevil ve tahsis ihtimalinin kalmadığı bir şekilde nas-
sın daha vazih, açık olmasıdır. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:
[فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ] ‘**Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler.**’ [Hicr Suresi

301] [الْمَلَائِكَةُ] **'Melekler'**, genel zahir bir isimdir fakat hususilik/özellik ihtimali taşır. [كُلُّهُمْ] **'Hepsi'** ile tefsir edildiğinde bu ihtimal düşer. Fakat birlik ve dağılma ihtimali kalır. [أَجْمَعُونَ] **'Tümü, bütünü'** kelimesi ile 'parçalanma' tevili ihtimali de düşer."

Bu kısımda ifade edilenler de bir anlamı olmayan hileli/kaçamak sözlerdir. Çünkü sözde tekit/pekiştirme kullanmak onu, o sözün kısımlarından bir kısım, Kur'an'ın kısımlarından özel bir kısım yapmaz. Onun şer'î hükümlerin istinbatı hususunda bahsine/incelenmesine bir yer yoktur.

İşte böyle, Kitap ve Sünnet'in kısımları olarak bahsedilen bütün hususlar, Kitap ve Sünnet'in kısımları değildir. Bilakis onlar, lügatin konularındandır veya manası olmayan hileli, kaçamak sözlerdendir. İyice incelendiğinde açığa çıkmaktadır ki Kur'an ve Sünnet'in kısımları şu beş kısımla sınırlıdır:

- 1- Emir ve nehiy
- 2- Genel ve özel
- 3- Mutlak ve mukayyed
- 4- Mücmel ve mübeyyen
- 5- Nâsıh ve mensûh.

Bunların dışında Kitap ve Sünnet'in başka bir kısmı kesinlikle yoktur.

EMİR VE NEHİY

Emir yukarıdan/üst merciiden buyurgan bir şekilde fiilin yapılmasını talep etmektedir. Nehiy ise yukarıdan/üst merciiden buyurgan bir şekilde fiilin terk edilmesini talep etmektedir. “Emir” ve “nehyin” manası talep etmektedir. Emir, fiilin yapılmasını talep etmek iken nehyi, fiilin terk edilmesini talep etmektedir.

Ancak Şâri'nin emrettiği ve nehyettiği her hususta, emir ve nehiy aynı tarzda seyretmez. Bilakis emir ve nehiyeler, karine ve durumlar ile farklılaşır. Zira emir, Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi farz kılmak için olabilir:

أَقِمِ الصَّلَاةَ

“Namaz kıl.” [İsra Suresi 78]

Yine köleler ile mükâtebe yapmak yani kölenin hürriyetine kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapması hakkında Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi mendupluğu ifade edebilir:

فَكَاتِبُوهُمْ

“Onlarla hemen mükâtebe yapın.” [Nur Suresi 33]

Bazen de Allahu Teâlâ'nın şu sözündeki gibi mubahlığı ifade edebilir:

وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا

“İhramdan çıkınca avlanın.” [Maide Suresi 2]

Emirlerin ve Nehiylerin Çeşitleri

Emirler ve nehiyeler açık ve açık olmayan şekilde iki gruptur:

Açık olan da kendi içinde iki gruptur:

Birincisi Allahu Teâlâ'nın şu sözlerinde olduğu gibi emir veya nehiy lafzıyla olmasıdır:

إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرِكُمْ أَنْ تُوَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا

“Allah size, emanetleri ehil olanlara vermenizi ... emreder.” [Nisâ Suresi 58]

إِنَّمَا يَنْهَأَكُمْ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ قَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ

“Allah yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkarıcıları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri veli edinmenizi nehyeder.” [Mümteherine Suresi 9]

İkincisi Allahu Teâlâ'nın şu sözlerinde olduğu gibi emir ve nehiy için konulmuş olan siganın dil bakımından emir ya da nehye delalet ediyor olmasıdır:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا

“Hırsızlık yapan erkek ile hırsızlık yapan kadının ellerini kesin.”

[Maide Suresi 38]

وَلَيْسَ لَهُمْ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

“Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”

[Nur Suresi 2]

لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ

“Siz sarhoş iken namaza yaklaşmayın.” [Nisâ Suresi 43]

لَا تَحْتَوُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ

“Allah’a ve Rasul’e ihanet etmeyin.” [Enfal Suresi 27]

Bu nasslarda, dil bakımından emir için konulan siga; emretmeye, nehiy için konulan siga da nehyetmeye delalet etmiştir.

Açık olmayan ise emre veya nehye delalet edenin emir sigası veya nehiy sigası olmaması ile birlikte nassta geçen cümlenin, emir veya nehyi içermiş olmasıdır. Yani emir ya da nehye delaletinin, emir sigasından ya da nehiy sigasından değil de Allahu Teâlâ'nın şu sözlerinde olduğu gibi nassta geçen cümlenin emir ve nehiy manasını içermesinden geliyor olmasıdır:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ

“Size oruç yazıldı.” [Bakara Suresi 183]

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“Allah israf edenleri sevmez.” [Ensm Suresi 41]

Açık olmayan, çeşitli durumlarda meydana gelmektedir.

-Onlardan biri, Allahu Teâlâ'nın şu sözlerinde olduğu gibi bir hükmün belirlenmesi hakkında haberlerin geçtiği durumdur:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ

“Size oruç yazıldı.” [Bakara Suresi 183]

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ

“Anneler, çocuklarını emzirirler.” [Bakara Suresi 233]

وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا

“Allah, kâfirler için müminler üzerinde asla bir yol kılmaz.” [Nisâ Suresi 141]

فَكْفَارَتُهُ إِطْعَامَ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ

“Bunun kefareti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmektir...” [Maide Suresi 89]

Bunlar gibi içerisinde emir veya nehiy manası olan nasslar vardır. Bu babdan olmak üzere emir hakkında Allahu Teâlâ'nın sadakalar ayetindeki şu sözünde olduğu açıkça farz, vacip, helal, lafızlarının geçtiği hususlar da vardır:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ ... فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ

“Sadakalar/zekâtlar Allah'tan bir farz olarak fakirlere, düşkünlere ... aittir.” [Tevbe Suresi 60]

Bir başka örnek Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet edilen şu hadistir:

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bir konuşmasında şöyle demiştir:

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ

“Ey insanlar! Şüphesiz ki Allah Azze ve Celle hacı size farz kılmıştır.” [Nesei]

Bir başka örnek de İbni Ömer'den yapılan şu rivayettir:

فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَةَ الْفِطْرِ

“Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* fitır sadakasını farz kıldı.” [İbni Mace]

Yine Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

الْجِهَادُ وَاجِبٌ عَلَيْكُمْ مَعَ كُلِّ أَمِيرٍ

“Cihad her emîrle birlikte üzerinize vaciptir.” [Ebu Davud]

Bir başka örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

أَجَلَ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ

“Oruç gecelerinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı.” [Bakara Suresi 187]

Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَأَحَلَّ اللَّهُ التَّبِيعَ

“Allah, alışverişi helal kıldı.” [Bakara Suresi 275]

Aynı şekilde Allahu Teâlâ'nın şu sözlerinde olduğu gibi tahrim/haram kılmak lafızları da geçmiştir:

وَحَرَّمَ الرَّبَّ

“Ve faizi haram kıldı.” [Bakara Suresi 275]

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ

“De ki: Rabbim ancak açık ve gizli fuhşu/kötülükleri... haram kıldı.” [Araf Suresi 33]

Bir başka örnek, Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

حَرَّمْتُ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ

“Ölü/leş... size haram kılındı.” [Maide Suresi 3]

Bunların hepsi de açık olmayana örnektir. Onlar şer'î hükme delalette açık olsalar da emir ve nehiy hakkında açık değildir. Zira [فَرَضَ] **“farz kıldı”** lafzı şer'î hüküm hakkında açıktır fakat emir hakkında açık değildir. [حَرَّمَ] **“haram kıldı”** lafzı, şer'î hüküm hakkında açıktır fakat nehiy hakkında açık değildir. Dolayısıyla açık olmayandan sayılır.

Açık olmayana ait durumlardan biri de emir ya da faili övülerek gelen husustur. Yine nehiy ya da faili yerilerek gelen husustur. Allahu Teâlâ'nın şu sözlerinde olduğu gibi:

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ

“Allah'a ve Rasulü'ne iman edenler, işte onlar Rableri yanında sadıklardır.” [Hadid Suresi 19]

بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ

“Doğrusu siz müsrif bir milletsiniz.” [Araf Suresi 81]

Bir başkası da emirler hakkında fiile sevabı gerekli kılarak gelen, nehiylerde de nehyedilenin yapılmasına cezayı gerekli kılarak gelen Allahu Teâlâ'nın şu sözlerinde olduğu gibi hususlardır:

وَمَنْ يُطِغِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ

“Kim Allah ve Rasulü'ne itaat ederse Allah onu... cennetlere koyar.” [Nisâ Suresi 13]

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا

“Kim Allah'ın sınırlarını aşarak Allah ve Rasulü'ne karşı isyan ederse ... ateşe sokar.” [Nisâ Suresi 14]

Bir diğeri de emirler hakkında Allahu Teâlâ'nın sevgisinden, nehiyler hakkında da Allahu Teâlâ'nın buğzetmesi ve kerih görmesinden bahseden Allahu Teâlâ'nın şu sözlerinde olduğu gibi haberlerin geldiği hususlardır:

وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“Allah muhsinleri/ihsan ile amel edenleri sever.” [Âl-i İmran Suresi 148]

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“Allah israf edenleri sevmez.” [Enam Suresi 141]

وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ

“O, kullarının küfrüne razı olmaz.” [Zümer Suresi 7]

وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ

“Eğer şükrederseniz sizin için bundan razı olur.” [Zümer Suresi 7]

Bir diğeri ise Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözleri gibi hükme delalet eden haberlerdir:

الْخَرَاجُ بِالضَّمَانِ

“Haraç, güvence vermeyi gerektirir.” [Ahmed Bin Hanbel]

مَنْ بَاعَ نَخْلًا قَدْ أَبْرَثَ فَنَمْرُهَا لِلْبَائِعِ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ

“Kim aşılansmış bir hurma ağacı satarsa müşteri şart koşmadıkça onun meyvesi satana aittir.” [Buhari]

Yine Allahu Teâlâ'nın şu sözleridir:

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ

“O evi hacetmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.” [Âl-i

İmran Suresi 97]

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ

“Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi (gereklidir).” [Nisâ Suresi 92]

Bütün bu hususlar, fiilin yapılmasının talep edilmesine ya da fiilin terk edilmesinin talep edilmesine delalet etmektedir. Ancak bunlardaki emre ve nehye delalet, emir ve nehiy sigasından geliyor değildir. Sadece nassta geçen cümle emir ve nehiy manasını içermektedir.

Emir Sigası

Dil bakımından emir için konulan siga [أَفْعَلْ] sigasıdır ya da onun yerine kullanılan fiil ismidir. [هَاتِ] “Gel”, [تَعَالِ] “Buraya gel.” gibi ve başına emir

[۱] “lâm”ı getirilmiş muzari fiildir. Mesela Allahu Teâlâ’nın şu sözleri gibi:

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ

“İmkânı geniş olan, nafakayı imkânlarına göre versin.” [Talak Suresi 7]

وَلِيَسْهَدَ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

“Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”

[Nur Suresi 2]

Dilde emir için konulan siga işte bunlardandır. Bunlardan başka emir için bir siga yoktur. Şâri de emir sigası için bir ıstılah koymamıştır. Bilakis dilde konulan, şeriata göre de muteberdir.

Emir sigası şu on altı mana için geçer:

1- Farz/vacip kılmak

Allahu Teâlâ’nın şu sözü gibi:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ

“Namaz kılınız.” [Bakara Suresi 43]

2- Mendup kılmak

Mesela Allahu Teâlâ’nın şu sözü gibi:

فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَأَتَوْهُمْ مِنْ مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ

“Eğer kendilerinde bir hayır görüyorsanız hemen onlara mükâtebe yapın. Allah’ın size vermiş olduğu maldan siz de onlara verin.” [Nur Suresi 33]

Zira “mükâtebe yapmak” ve “maldan vermek” verilmediğinde cezası olmayan verildiğinde sevabı gerekli kılan oluşundan dolayı menduptur.

Terbiye maksatlı sözler de menduptandır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in İbni Abbas’a şu sözü gibi:

كُلُّ مِمَّا يَلِيكَ

“Sana yakın olandan ye!” [Buhari]

3- İrşad/doğru yolu göstermek

Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ

“Erkeklerinizden iki şahit bulundurun.” [Bakara Suresi 282]

Zira Allahu Teâlâ bu sözü ile borçlanmalarda kullarını şahit bulundurmalarına yönlendirmiştir.

4- Mubah kılmak

Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

كُلُوا وَاشْرَبُوا

“Yiyiniz ve içiniz.” [Bakara Suresi 60]

Yemek ve içmek hususunda şeriat tarafından lehimize kılınan izin delili nedeniyle bunlar mubahtır. Şayet yemek ve içmek vacip olsaydı mutlaka yapmamız gerekirdi.

5- Tehdit yani korkutmak

Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Dilediğinizi yapın! Kuşkusuz O, yaptıklarınızı görmektedir.” [Fusilet Suresi 40]

Açıktır ki kastedilen dilediklerinizi yapmaya izin değildir. Karinelerin yardımı ile anlaşılıyor ki kastedilen korkutmaktır. Uyarı da tehdite yakındır, ki bu korkutarak tebliğ etmektir. Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ

“De ki: (istediğiniz gibi) yaşayın! Dönüşünüz ateşedir.” [İbrahim Suresi 30]

Zira [قُلْ] **“De ki”** sözü tebliğ ile ilgili emirdir.

6- Kulları minnettar kılmak (verdiği nimetlerini hatırlatmak)

Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ

“Allah'ın size verdiği rızktan yiyin.” [Enam Suresi 142]

Zira [مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ] **“Allah'ın size verdiği rızık”** sözü minnettar kılmaya karinedir.

7- Emredilenle ikramda bulunmak

Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ أَمِينِينَ

“Oraya emniyet ve selamete girin.” [Hicr Suresi 46]

[بِسَلَامٍ أَمِينِينَ] **“emniyet ve selamete”** sözü, ikramda bulunma maksatına bir karinedir.

8- İstihza etmek

Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِيِينَ

“Onlara aşâğılık maymunlar olun, dedik.” [Bakara Suresi 65]

Allahu Teâlâ onlara “*olun, dönüşün*” dedi ve onları aşâğılayarak, zelil kılarak hitap etti. Onlara “*maymunlara dönüşün*” dedi. Onlar da istediği gibi oldular.

9- Âciz bırakmak

Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ

“Haydi onun benzeri bir süre getirin.” [Bakara Suresi 23]

Böylece O, Kur'an'ın benzeri bir süre getirme talebiyle onları âciz bırakmıştır.

10- Hakir görmek

Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

ذُوْا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْكَرِيْمُ

“Tat bakalım! Hani sen (kendince) üstündün, şerefliydin!” [Duhan Suresi 49]

Bu söz hakir görmek içindir. Karinesi ise [الْعَزِيْزُ الْكَرِيْمُ] “**üstün, şerefli**” vasfı ve makamının kullanılarak istihza/alay edilmesidir.

Buna bir başka örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

قُلْ كُوْنُوْا جَارَةً اَوْ حَدِيْدًا

“De ki: İster taş olun, ister demir.” [İsra Suresi 50]

Zira bu sözle, onlar ister güçlü/kudretli olsunlar ister ise zelil/zayıf olsunlar onların taş ya da demire dönüşmeleri kastedilmemiş, bilakis onları dikkate almanın önemsizliği kastedilmiştir.

11- Tesviye/eşitlemek

Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

اصْلُوْهَا فَاَصْبِرُوْا اَوْ لَا تَصْبِرُوْا سِوَآءَ عَلَيْنٰكُمْ

**“Girin oraya, sabredin veya sabretmeyin, artık sizin için bir-
dir/fark etmez.”** [Tur Suresi 16]

Yani faydasızlıkta sabrın varlığı ve yokluğu fark etmez/eşittir.

12- Dua şeklinde

Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلٰى رُسُلِكَ

“Rabbimiz! Bize rasuller vasıtası ile vaadettiklerini de ikram et.”

[Âl-i İmran Suresi 194]

13- Temenni şeklinde

Şairin şu sözünde olduğu gibi:

أَلَا أَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا انْجَلِ

“Ey uzun gece, bit artık.”

Zira bu, gecenin bitip sabahın görünmesi temennisini bildirmektir.

14- İhtikar/küçümsemekAllahu Teâlâ'nın, Musa *Aleyhi's Selam*'ın sihirbazlara dediğini hikâye ederken söylediği gibi:

الْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْفُونَ

“Ne atacaksanız atın!” [Suara Suresi 43]Musa *Aleyhi's Selam*'ın bu sözü, mucizenin karşısında onların sihirlerini küçümsemektir.**15-** Tekvin/oluşturmakla/yaratmakla ilgili

Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

كُنْ فَيَكُونُ

“Ol, der, oluverir.” [Bakara Suresi 117]

Burada kastedilen hitabın hakikati ve icat etmek değildir, bilakis Allahu Teâlâ'nın tekvindeki/oluşturmaktaki süratine veya oluşturmanın kendisine kinayedir. Tekvin ile teshîr/musahhar kılmak/boyun eğdirmek arasındaki fark şudur: Tekvinde kastedilen olmayan bir şeyin olmasıdır. Boyun eğdirmekten kastedilen ise bir şekilden ya da sıfattan başkasına geçiş yaparak dönüşümdür.

16- Haber yani siganın haber manası ile geçmesiRasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü gibi:

إِذَا لَمْ تَسْتَحْ فَاصْنَعْ مَا شِئْتِ

“Utanmadığında dilediğini yap!” [Buhari]

Yani “yaptın” demektir. Burada siga, emir sigası olarak gelmiştir. Fakat ondan kastedilen talep değil, haberdir. Bunun aksi ise haberin talep manası ile geçmesidir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ

“Anneler, çocuklarını tam iki yıl emzirirler.” [Bakara Suresi 233]

Bu husus açık olmayan emirde geçmişti.

Bu naslarda emir sigasının ifade edildiği bu manalar, emir sigasının birkaç manada kullanıldığına delalet etmektedir. Şu soru akla gelebilir: *“Emir sigası, bu manaların hepsine dil bakımından aralarındaki ortaklığa göre mi delalet etmektedir - ki o, birkaç manaya delalet eden ve kastedilen mananın bir karine ile anlaşıldığı müşterek lafızdır - yoksa onlardan birine hakikat olarak diğerlerine mecaz olarak mı delalet etmektedir?”*

Buna cevap şöyledir: Emir sigası, dil bakımından talebe delalet etmesi için konulmuştur. Vaciplik, mendupluk, mubahlık, âciz bırakma vb. zikredilen diğer manalar için konulmamıştır. Bilakis, sadece talep için konulmuştur, başkası için değil. Emir sigasının zikredilen manalardan her birine delalet etmesine gelince bu, taleple kastedilene açıklayan bir karine ile birlikte talebe delalet eder. Yani bu cümlelerin hepsindeki sigada delaletin aslı, dil açısından o siganın sadece talep için olmasıdır, başka değil.

Ancak “talep” lafzı geneldir, her talebi kapsar. Dolayısıyla karine gelip emir sigası ile kastedilen talebin çeşidini açıklamıştır. Böylece bu cümlelerin hepsinde emir sigası talebe delalet etmiştir. Yani emir sigasının dilde kendisi için konulduğu manasına delalet etmiştir. Taleple birlikte, cümlede taleple kastedilene delalet eden bir karine de gelmiştir. Yani talebin çeşidinin kesin mi, kesin olmayan mı, serbest bırakmak için mi, âciz bırakmak için mi, yoksa hakaret için mi vb. olduğuna delalet eden bir karine de gelmiştir. Buna binaen bahsedilen manalar, emir sigasının manaları değil taleple kastedilen manalar yani talebin çeşitleri olmaktadır. Zira emir sigası dil açısından talep için gelmiş, ona talep ile kastedilene delalet eden bir karine birleştirilmiştir. Böylece emir sigası karine ile farz oluşa, mendup oluşa, mubah oluşa, âciz bırakmaya, hakaret etmeye vb. delalet eden olmuştur. Siga bir karine olmaksızın tek başına sadece talebe delalet etmektedir, başka değil. Siga bir karine olmaksızın sadece talepten başka bir şeye kesinlikle delalet etmemektedir.

• Şöyle denilmez: *“Emir sigası, vacip/farz oluş hakkında hakikattir, diğerlerinde ise mecazdır.”* Böyle denilmez. Çünkü *“hakikat”*, konuşma ıstılahında kendisi için konulan hususta kullanılan lafızdır. *“Mecaz”* ise asıl olan manayı irade etmeye/kastetmeye engel olan bir karineden dolayı, kendisi için konulan husustan başkasında kullanılan lafızdır. Burada *“konuşma ıstılahı”* Arapça’dır. Emir sigası ise dilde vaciplik için konulmamıştır, sadece talep için konulmuştur, başka değil. O hâlde emir sigası, dil bakımından vacip/farz oluş hakkında hakikat değildir.

Aynı şekilde emir sigası, mendup oluş, mubah oluş, âciz bırakma, hakaret etme ve yukarıda geçen cümlelerde zikredilen manalardan herhangi bir mana hakkında da hakikat değildir. Çünkü emir sigası dil bakımından bu manalardan herhangi biri için konulmamıştır, dolayısıyla onun hakkında hakikat olmamaktadır.

Aynı şekilde emir sigası “*hamamda bir aslan gördüm*” sözünde olduğu gibi mubah hakkında mecaz da değildir. Çünkü emir sigası asli manayı irade etmeye/kastetmeye engel olan bir karineden dolayı, kendisi için konulandan başkasında kullanılmamıştır. Bilakis yukarıda geçen cümlelerin hepsinde, dil bakımından kendisi için konulan hususta -ki o taleptir- kullanılmıştır. Zira mendup oluş ve mubah oluş, vacip/farz oluş gibi bir taleptir. Âciz kılmak ve hakaret etmek de vacip/farz oluş gibi bir taleptir. Emir sigasının bunların hepsinde kullanılması, vacip oluşta kullanılması gibidir, aralarında herhangi bir fark yoktur.

Emir sigası, diğer manalar hakkında kullanılmamıştır ancak talebin yanında diğer manalara delalet eden bir karine gelmiştir.

Diğer manalar, tek başına emir sigasına değil bilakis emir sigası ile karinelerin toplamına aittir. Şöyle ki:

كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ

“Allah’ın size verdiği rızıktan yiyin.” [Enam Suresi 142]

Allahu Teâlâ’nın bu sözü, minnettar kılmak manasını ifade eder. Bu mana, [كُلُوا] “**iyin!**” emir sigasından ya da [مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ] “**Allah’ın size verdiği rızıktan**” cümlesinden de alınmamıştır. Fakat [كُلُوا] “**iyin!**” kelimesi ile [مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ] “**Allah’ın size verdiği rızıktan**” kelimesinin birleşiminden alınmıştır. Zira Allahu Teâlâ’nın [مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ] “**Allah’ın size verdiği rızıktan**” sözü, kastedilenin onlara yemeyi emretmek değil de onları rızıklandırdığı ile minnettar kılmak olduğuna delalet eden bir karinedir.

ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ

“Oraya emniyet ve selamete girin.” [Hicr Suresi 46]

Allahu Teâlâ’nın bu sözü, ikram manasını ifade eder. Bu söz, bu manayı ancak [ادْخُلُوهَا] “**oraya girin**” yani “*cennete girin*”, sözünün yanına [بِسَلَامٍ آمِنِينَ] “**emniyetle ve selamete**” sözünün getirilmiş olması karinesi ile ifade etmektedir.

Diğer manalar da işte böyledir. Zira onlar, emir sigasına ait değil, siga ve karinenin birlikteliğine aittir. Bu bir yöndendir böyledir başka bir yön-

den ise burada karine asli mana olan, “*talebin*” kastedilmesine mâni değildir. “*Hamamda aslan gördüm*” cümlesindeki “*hamamda*” sözü gibi bir karine değildir. Buradaki karine talebin çeşidini açıklayandır yani talepten kastedilene açıklayandır. Bunun için emir sigası mecaz olmaz. Çünkü mecaz; içerisinde, asli mananın kastedilmesini engelleyen bir karine olan demektir, “*Mescidde bir deniz gördüm*” sözünde olduğu gibi... Buna binaen emir sigası, o manalarda mecaz olmaz.

- Aynı şekilde emir sigası, o manaların hepsi arasında bir müşterek lafız da değildir. Çünkü “müşterek” iki veya daha fazla manadan her biri için konulmuş lafızdır. Cariye, göz, para için konulan “ayn” lafzı gibi. Emir sigası ise dil bakımından bu manalardan her biri için konulmamıştır, hatta onlardan biri için dahi konulmamıştır. O sadece talep için konulmuştur. Bu manalar ise talebin çeşidi için açıklayıcıdır. Yani Allahu Teâlâ'nın [فَاتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ] “**Haydi onun benzeri bir sure getirin**” [Bakara Suresi 23] sözündeki emri, âciz bırakmak için bir talep olduğunun açıklayıcıdır. Allahu Teâlâ'nın [ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ] “**Tat bakalım! Hani sen (kendince) üstündün, şerefliydin!**” [Duhan Suresi 49] sözündeki emri hakaret etmek için bir talep olduğunun açıklayıcıdır.

Bunun için emir sigası müşterek lafız değildir.

- Şöyle de denilmez: “*Emir sigası, şeriata göre yani şeriata konuluşu bakımından vacip/farz oluş hakkında hakikattir ve diğerlerinde mecazdır.*” Böyle denilmez. Çünkü Şâri, emir sigası için belirli bir mana koymamıştır.

[افْعَلْ] “*İfal*” lafzı için de ve onun yerine geçen [هَاتِ] “*gel*” gibi fiil ismi için de ve [الْإِنْفِقْ] “**infak etsin**” gibi başına emir [لِ] “*lâm*”ı gelen muzâri fiil için de belirli bir mana koymamıştır. Bilakis Şâri emir sigasını dilin konuş tarzı üzerine kullanmıştır. Şer’î nassların tümünde emir sigasından kastedilen lügavi manadır, onun herhangi bir şer’î manası yoktur.

“Farz”, “vacip”, “mendup”, “mubah” lafızlarına gelince bunlar emir sigasına ait değil Allahu Teâlâ'nın emirlerinin çeşidine ait şer’î istihlaldır. Yani Allahu Teâlâ'nın emri vacip, mendup ve mubah olur. Yine emri kesinleşmiş, kesinleşmemiş ve emrinde serbestlik olur. Bunların hepsi de Allahu Teâlâ'nın emirleridir. Allahu Teâlâ'nın emri, fiilin yapılmasını talep etmesidir. O emir, ister fiilin yapılması ile ilgili kesin olsun, ister kesin olmasın, ister ise serbestlik olsun fark etmez. Biz bu emri nasslardan anlarız. Bu anlayışımız bazen emrin sigasıyla bazen de emrin sigasından başkası ile olur. Dolayısıyla o istihlaldır, emrin sigası için değil, Allahu Teâlâ'nın emirlerinin çeşitleri içindirler.

Emir sigasına ise Arapça'nın, talep için koymuş olduğu sigadır. Bu siga [أَفْعَلْ] *"İf'al"* kalıbı ve onun yerini alan isim fiili ve başına emir [لِ] *"lâm"* gelen [لِيُفْعَلْ] *"liyef'al"* kalıbında olan muzari fiilidir. Bu siga, için Şâri bir şer'î mana koymamıştır, bilakis onu lügavi manasına terk etmiştir.

Kastedilen, bu siganın Allahu Teâlâ'nın ve Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in keliminde neye delalet ettiğinin anlaşılmasıdır. Bu siganın anlaşılması kastedildiğinde onun, sadece dilin delaletine göre lügavi olarak anlaşılması gerekir. Lügat manası o sigadan kastedilendir. Lügat manasından bu nasstaki Allahu Teâlâ'nın emri anlaşılır. Buna binaen emir sigası, naslardan herhangi bir nassta geçtiğinde manası "talep" olmaktadır. Çünkü emir sigası dil bakımından o mana için konulmuştur. Bu talepten kastedilenin anlaşılması için onu açıklayan yani bu talepten kastedileni açıklayan bir karine olması kaçınılmazdır.

Bazı insanlara *"emir, vacip kılmak içindir"* dedirten şüpheye gelince, onların emrin kendisi ile emir sigasını ayırt etmeyişlerinden, şeriatla sınırlı olma/şeriatla bağlı olma talebi ile emir sigasını ayırt etmeyişlerinden kaynaklanmaktadır. Onun için hataya düşmüşlerdir.

Allahu Teâlâ'nın emri ile emir sigasının ayırt edilmemesine gelince; onlar emir sigasının, vacip/farz kılmak hakkında hakikat olduğuna dair on yönden delil getirmişlerdir:

1- Allahu Teâlâ, İblis'i, emrine muhalefet etmesi üzerine zemmetmiştir. Allah, [أَسْجُدُوا] "secde edin" diye emretmişti. İblis bu emre uymayınca ona şöyle demiştir:

مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ

"Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?" [Araf

Suresi 12]

Buradaki soru emredilenin terk edilmesi üzerine azarlama ve zemmetme içindir. Böylece emir, vacip/farz kılmak için olur.

2- Allahu Teâlâ'nın şu sözü:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ

"Onlar kendilerine: Allah'ın huzurunda eğilin! denildiği vakit eğilmezler." [Murselat Suresi 48]

Bu sözüyle Allah, onları muhalif olmaları yani emri terk etmeleri nedeniyle zemmetti. Bu ise emrin vacip/farz kılmak için olduğuna dair delildir.

3- Allahu Teâlâ'nın şu sözü:

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Bu sebeple O’nun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elim bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.” [Nur Suresi 63]

Burada emre muhalefeti zemmetmiştir. Bu da emrin vacip/farz kılma için olduğunu tekit etmektedir.

4-Allahu Teâlâ’nın şu sözleri:

أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي

“Emrime asi mi oldun?” [Taha Suresi 93]

لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ

“Kendilerine emredilen husustan Allah’a asi olmazlar.” [Tahrim Suresi 6]

وَلَا أَغْصِي لَكَ أَمْرًا

“Senin emrine asi olmam.” [Kehf Suresi 69]

Allah’ın emrine muhalif olmayı “isyan” olarak vafsetmişlerdir. Bu kelime ise zemmetme ismidir. Bu, vacip/farz olmayan hususlarda olmaz. Zira bu ayetlerde emri terk eden asi/isyan eden olarak isimlendirilmiştir. İsyân eden ise Allahu Teâlâ’nın şu sözünden dolayı ateşe müstehak olmuştur:

وَمَنْ يُعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ قَانٌ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا

“Artık kim Allah ve Rasulü’ne isyan ederse bilsin ki ona içinde ebedî kalacağı cehennem ateşi vardır.” [Cin Suresi 23]

Bu söz de, emrin vacip/farz oluş için olduğuna delalet eder.

5-Allahu Teâlâ’nın şu sözü:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ

“Allah ve Rasulü bir işe hüküm verdiğinde mümin bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur.” [Ahzab Suresi 36]

[أَمْرًا] **“Hüküm vermesi”** sözünden kastedilen, zorunlu kılmasıdır. [قَضَى] **“Bir iş”** sözünden kastedilen ise emredilendir. Emredilenlerden seçeneğin olmadığı husus, vacip olmasıdır. Böylece Allah’ın bu sözü, emrin vacip/farz kılmak için olduğuna delalet eder. Zira Allah, emrettiği hususta bir seçeneğin, serbestinin olmadığını açıklamıştır. Menduplukta serbestlik ve seçenek vardır, mubah da aynı şekildedir. Bu da emrin vacip/farz kılmaya delalet ettiğine işaret etmektedir. Çünkü Allah, nebisinden gelen bir emirde serbestliği, seçeneği iptal etmiştir.

6-Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ

“Allah’a itaat edin ve Rasulü’ne itaat edin.” [Nur Suresi 54]

Sonra da şu tehditte bulunmuştur:

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ

“Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki O’nun sorumluluğu kendisine yüklenen, sizin sorumluluğunuz da size yüklenendir.” [Nur Suresi 54]

Muhelif olmaya tehdit, vacip/farz oluş delilidir.

7-Berire hadisi: O, hoşlanmadığı bir köle ile evli iken azat oldu. Nebi Sal-
lallahu Aleyhi ve Sellem ona sordu, o da O’na şöyle cevap verdi:

لَوْ رَجَعْتِيهِ بَعْنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَوْجَهَا (مُغِيْبًا) فَقَالَتْ أَتَأْمُرُنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ لَا
إِنَّمَا أَنَا أَشْفَعُ

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ona, kocasını (Muğis’i) kastederek: Ona geri dönseydin, dediğinde, dedi ki: Ey Allah’ın Rasulü! Bana emrediyor musun? Dedi ki: Hayır, ben sadece aracılık ediyorum.” [Ibni Mace]

Görüldüğü gibi Sallallahu Aleyhi ve Sellem emri ile aracılığını birbirinden ayırt etmiştir. Böylece sabit olmuştur ki; Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in aracılığı, hakkında aracılık yaptığı hususu yapmayı, bir kişiye vacip kılmamaktadır. Emri ise böyle değildir, onda sadece farz oluş vardır. Berire, Rasulullah’ın sözü emir olsaydı vacip olurdu diye anlamıştır, Rasulullah da onun bu anlayışını tasdik etmiştir.

8-Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in şu sözü:

لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرَتُهُمْ بِالسَّوَالِكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ

“Ümmetime çok sıkıntı vermeseydi onlara her namaz öncesi misvak kullanmayı emrederdim.” [Tirmizi]

Bu vacip/farz kılmanın delilidir. Aksi hâlde emir mendupluk için olsaydı misvak bu emirden dolayı farz değil, mendup olurdu.

9-Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle seslendi:

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ فَرَضَ عَلَيْكُمْ الْحَجَّ فَحُجُّوا فَقَالَ رَجُلٌ أَكُلُّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَسَكَتَ حَتَّى قَالَهَا ثَلَاثًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ” لَوْ قُلْتُمْ نَعَمْ لَوَجِبَتْ وَلَمَّا اسْتَطَعْتُمْ - ثُمَّ قَالَ - ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلَافِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَدَعُوهُ

“Ey insanlar! Allah size hacca farz kıldı. Bunun üzerine bir adam kalkıp, her sene mi? diye sordu. Onun bu sorusuna Rasulullah cevap vermeden sustu. Adam üçüncü defa sorusunu tekrarlayınca Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Evet, deseydim farz olurdu

ve onu yerine getiremezsiniz. Beni, sizi serbest bıraktığım hususlarda rahat bırakınız. Zira sizden önceki topluluklardan nebilerine çok soru sorup yerine getirmeyenler helak oldular. O hâlde size bir şey emrettiğimde ondan gücünüz yettiğini alın. Sizi bir şeyden nehyettiğimde ise ondan kaçının.” [Nesei]

Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bu hadiste, emrettiği bir hususun -güç yetirilmese dahi- vacip olduğunu, belirsizlik olmaksızın açıkça beyan etmiştir. Bu Allahu Teâlâ'nın şu sözünün manasıdır:

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَقْتُمْ

“Eğer Allah dileseydi sizi de zahmet ve meşakkate sokardı.” [Bakara

Suresi 220]

Fakat Allahu Teâlâ bize merhamet ederek sıkıntıyı kaldırmıştır. Zira Nebisi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in lisanı ile yukarıda geçen hususu emretmiştir. Yani Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in emrettiği hususu gücün yettiği kadar yapmak ve nehyettiği husustan da kaçınmak vaciptir.

10- Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den vacip olmadığı için, hakkında bir tehdit olmadığını nakleden kesin bir nass ve icma olmadıkça bütün emirler tehdit ile beraber hasıl olmuştur.

Allahu Teâlâ'nın kelimandan bir şey ancak başka bir vahiyle düşer.

Ebu Hureyre'den Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

كُلُّ أُمَّتِي يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ أَبِي قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَنْ يَا بِي قَالَ مَنْ أَطَاعَنِي دَخَلَ الْجَنَّةَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ أَبِي

“Ümmetimden herkes cennete girer, reddeden hariç. Dediler ki: Reddeden kim, ey Allah'ın Rasulü? Dedi ki: Bana itaat eden cennete girer, bana isyan eden reddetmiş olur.” [Buhari]

“Masiyet” yani isyan etmek; emrolunanın, emredenin emrini yapmayı terk etmesidir. Allah ve Rasulü'nün emrettiğini terk etmeyi mümkün gören kimse, Allah'a ve Rasulü'ne isyan etmiştir. Allah'a isyan eden kimse ise uzak bir sapıklık ile sapmıştır. Allah ve Rasulü bir hususta emrederek “yap” diyorken emredilen kimsenin, ‘Ben yapmayı istemedikçe yapmam, bana emrettiğini terk etmem bana mubahtır.’ demesinden daha büyük isyan yoktur. Bir kimse bundan başka bir isyan tanımaz. Dolayısıyla bu, emrin vacip/farz olması için olduğuna delalet eder.

İşte bütün bu deliller, emrin vacip/farz oluşu için olduğu hususunda açıktır. Dolayısıyla emir, vacip oluşta hakikat, başkalarında mecaz olur.”

Buna cevap şöyledir: Bu deliller, emir sigasıyla alakalı değil, emre itaat ve isyan hususuyla alakalıdır. Allahu Teâlâ'nın emrine itaat vaciptir/farzdır ve isyan da haramdır. Emre itaat, ona isyan etmemekle olur. Zira Allahu Teâlâ bir şey emrettiğinde O'na isyan etmek haram, itaat etmek ise vaciptir.

Fakat emre itaat, emrettiği hususa göre olur. Zira kesin bir şekilde emrettiğinde, emrettiği hususa göre ona itaat ve o fiili yapmak vacip, fiili yapmazsa asi olur. Bu farz ve vaciptir.

Kesin olmayan bir şekilde emrettiğinde, emrettiği hususa göre ona itaat vacip olur. Zira fiili yaparsa ona sevap vardır. Emri iyi karşılar fakat emredilen fiili yapmazsa ona bir şey yoktur, günah da yoktur, asi de olmaz. Bu ise menduptur. Zira mendubu yapmamak Allahu Teâlâ'ya isyan değildir. O'nun emrine karşı gelmek değildir. Böylece O'na itaat, fiili yapmak değil, o emre karşı başkaldırmadan emri iyi karşılamak şeklinde vacip olur. Zira o emri iyi karşılamak bu yönde olur; emredilen fiili yapmak kesin olmaz. Yaparsa sevap vardır, yapmazsa bir şey kazanmaz, günaha da girmez. O fiili yapmamak, Allahu Teâlâ'nın emrine muhalefet olmaz.

Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ

“Muhakkak ki Allah, adaleti, ihsanı/iyiliği emreder.” [Nahl Suresi 90]

Böylece Allahu Teâlâ, adaleti emretti ve ihsanı emretti. Ancak adaletle ilgili emir vacip oluş içindir, ihsan ile ilgili emir ise mendup oluş içindir. İkiside bir tek emirde geçmiştir. İkisine itaat etmek vaciptir. Bu itaat, emredilene boyun eğmek ve teslim olmaktır ve baş kaldırmamaktır. Onu bilfiil yapmak ise adalet hakkında vaciptir, yapılmaması masiyettir. İhsan hakkında ise menduptur. Onun yapılmaması masiyet sayılmaz. Onu yapmayan kimseye bir şey yoktur. Bu durumda onu yapmamak, emre karşı gelmek ve emri terk etmek sayılmaz.

Aynı şekilde Allahu Teâlâ ve Rasulü *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* yapıp yapmamakta serbestliği emredince, bu emre emredildiği biçimde yani fiili yapıp yapmamak arasında serbest olma yönünde, itaat etmek vacip olur, emre itaat edip etmeme yönünde değil. Fiili yaparsa o, onun hakkıdır, yapmazsa o da onun hakkıdır. Bu iki hâlde de o, emre itaat edendir. Dolayısıyla burada emre itaat, fiili ister yapsın ister ise yapmasın, emri iyi karşılamaktır. Onu yaparsa ona bir şey yoktur, yapmazsa da bir şey yoktur. Yapmazsa emre karşı gelmiş sayılmaz. Çünkü emir öyle gelmiştir.

Buna binaen, emre itaat ve isyan, emredilen fiilin yapılmasına ya da yapılmamasına delalet etmez. Emre itaat ancak emri iyi karşılamaya ve fiilin yapılmasının gerekliliği ve gereksizliği veya serbestliği bakımından emredildiği yönde ona itaat etmeye delalet eder.

Bu husus emir sigasını inceleme yeri değildir ve emir sigasına belirli bir delalet de vermez. Onun bahsedilmesi ancak itaat ve masiyet hakkındadır. Emir sigasının incelenmesi ise Arap dilinin delalet edileni konusuna girer.

Buna binaen yukarıda geçen on delil, emrin lafzını ve emir sigasını belirlemek bakımından ileri sürülemezler ve reddolunur. Çünkü o delillerin mevzusu emir sigası değil, itaat ve masiyettir. Onlarda geçen hususlara gelince, bunlar emir lafzının geçmesi ile birlikte emrin vacip olmaya delalet etmediği hadislerdir. Bunlar Berire, misvak ve hac hadisidir.

1-Berire hadisine gelince onda bu hususla ilgili delil yoktur.

Zira Berire ancak itaatiyle sevap isteyerek emir hakkında sordu. Sevap ise hem vacip hem de mendupla olur. Zira onun [أَتَأْمُرُنِي] **“Bana emrediyor musun?”** sözü, onun emrin vacip için olduğunu anladığına delalet etmez. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in ona emir ile aracı olmayı bir birinden ayırmış olması da ona aracı olmanın itaatin vacip olduğu husustan olmadığını anlatmak içindir, ona yapılması vacip olan bir husustan olmadığını anlatmak için değil. Ancak Berire’nin Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in, [لَوْ رَاجَعْتِيهِ] **“Ona geri dönseydin!”** sözünden emir ifade eden bir talep olduğunu anlaması, emri vacip oluş için bir delil kabul etmek doğru olmaz. Çünkü o, sadece bir insana ait anlayıştır, doğru veya yanlış olabilir. Dolayısıyla Berire’nin bu anlayışı, talebin farz oluş ifade ettiğine dair bir delil olmaz. Ayrıca Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, onun bu anlayışının yanlış olduğunu, emir kastetmediğini, sadece aracı olmayı kastettiğini belirterek açıklamıştır.

2-Misvak hadisine gelince; onda emirden kastedilenin vacip kılma emri olduğuna delalet eden bir husus vardır. Bunun delili, emir lafzı ile meşakkatin birlikte telaffuz edilmiş olmasıdır. Meşakkat ancak zorunlu oluşundan dolayı vacibin yapılmasında olur. Mendup öyle değildir. Çünkü o, yapıp yapmamakta serbest olma konumundadır. Bütün bunlardan dolayı, emir ile emir sigası arasındaki farkın açığa çıkması ile birlikte, o şüphe de düşmektedir.

3-Hac hadisine gelince; [لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجِبَتْ] **“Evet dese ydim farz olurdu.”** hadisinde yer alan “evet” lafzı Rasul’ün emirlerinin vücut için olduğuna

delil olmakla birlikte, burada vacip olması söylenmiş bir emir değildir. Bilakis o söz, Allahu Teâlâ'nın [وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ] **“O evi hacetmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.”** [Âl-i İmran Suresi 97] ayetini açıklayan bir ifadedir. Zira ayetteki ifade vücubu gerektirmekte olup beyan da açıklanan şeye tabidir

Şeriatla kayıtlı olmanın talep edilmesi ile emir sigası arasında farkın olmaması hususunda şu ayet delil getirilmektedir:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

“Hayır, Rabbine yemin olsun ki aralarında çıkan bir ihtilafta seni hakem kılmadıkça ve senin verdiğin hükme içlerinde bir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.” [Nisâ Suresi 65]

Ve şöyle söylenmektedir: *“Ayette geçen [قَضَيْتَ] sözü, [أَمَرْتُ] “emrettiğin” demektir. Emir, vacip/farz oluş için olmasaydı öyle olmazdı.”*

Buna cevap şöyledir: [قَضَيْتَ] sözünün anlamı; [أَمَرْتُ] *“emrettiğin”* değil, [حَكَمْتُ] *“hükmettiğin”* demektir. Yani *“vacip, mendup, haram, mekruh, batıl kılmak gibi hükümlerden biri ile hükmettiğinde”* demektir. Bu sözde, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in hükmettiği her hususun vacip olduğuna dair delalet eden bir şey yoktur.

Bazı nasslar vardır ki onlar hakkında, emrin vacipliğine delalet ettikleri şüpheye düşülmüştür. Bu nasslardan biri şu rivayettir:

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem Ebu Said Bin el-Muallâ'yı, o namaz kılarlarken çağırıldı. O namazda olduğu için cevap vermedi. Bunun üzerine Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ona şöyle dedi:

مَا مَنَعَكَ أَنْ تُجِيبَنِي جِئْتَ دَعْوَتِكَ أَمَا سَمِعْتَ اللَّهَ يَقُولُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ

“Davet ettiğimde seni bana cevap vermekten alıkoyan nedir? Allah'ın şöyle dediğini işitmedin mi? Ey iman edenler! Allah ve Rasulü sizi size hayat verene çağırınca onlara icabet edin. [Enfal Suresi 24]” [Beyhaki]

“Böylece onu, emrine icabet etmemesinden dolayı azarladı ve zemmetti. Bu da emrin vacip oluş için olduğuna delalet eder.”

Bu hususta bir başka örnek de Muslim'in, Ebu Zübeyr el-Mekki'den rivayet ettiği şu hadistir:

أَنَّ أَبَا الطُّفَيْلِ عَامِرَ بْنَ وَائِلَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ أَخْبَرَهُ قَالَ حَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ غَزْوَةِ تَبُوكَ... ثُمَّ قَالَ إِنَّكُمْ سَتَأْتُونَ عَدَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ عَيْنَ تَبُوكَ وَإِنَّكُمْ لَنْ تَأْتَوْهَا حَتَّىٰ

يُضْحِي النَّهَارُ فَمَنْ جَاءَهَا مِنْكُمْ فَلَا يَمَسْ مِنْ مَائِهَا شَيْئًا حَتَّىٰ آتِيَ فَجِنَّاهَا وَقَدْ سَبَقْنَا إِلَيْهَا رَجُلَانِ وَالْعَيْنُ
مِثْلَ النَّبْرَةِ أَي سِير النُّعْلَ تَبِضُّ بِشَيْءٍ مِنْ مَاءٍ أَيْ تَسِيلُ قَلِيلًا قَالَ فَسَأَلَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ هَلْ مَسَسْتُمَا مِنْ مَائِهَا شَيْئًا قَالَا نَعَمْ فَسَبَّهُمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ لَهُمَا مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ
يُقُولَ

“Ebu Tufeyl Âmir Bin Vâsile Ebu Zübeyre, Muaz Bin Cebel’in şöyle dediğini haber verdi: Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem ile beraber Tebük Gazvesine çıktık... Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Siz yarın inşaAllah Tebük membasına varacaksınız. Siz oraya ancak gün doğduğunda varacaksınız. Sizden kim oraya varırsa ben gelesiye kadar onun suyuna dokunmayın. Dedi ki: Biz oraya vardık. Oraya bizden önce iki adam varmıştı. Membedan çıkan su, ayak kabı bağı gibi inceydi. Yani çok az akıyordu. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem o iki adama: Onun suyuna hiç dokundunuz mu? diye sordu. Onlar da: Evet, dediler. Bunun üzerine Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem onlara: MaşaAllah, diyerek ağır söz söyledi.” [Muslim]

“Böylece o iki adam, geçen bir tehdit olmaksızın suya dokunma hakkındaki yasağa muhalefet etmelerinden dolayı Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’den ağır söz işitmeye müstahak olmuşlardır. Dolayısıyla bir nassla tahsis edilmedikçe, onun her emrinin vacip üzere olduğu sabit olmuştur. Onlar bir vacibi terk etmiş olmasalardı Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in ağır sözüne müstahak olmazlardı.”

Buna cevap şöyledir: Bu iki hadis, emrin vacip oluş için olduğuna delalet etmemektedir. Şöyle ki birinci hadiste emri yapmanın vacip olduğuna delalet eden bir karine var. O ise Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in kendisini çağırdığında Ebu Said’in namazda olmasıdır. Rasulullah da onu çağırırken onun namazda olduğunu biliyordu. Buna rağmen namazı terk ederek kendisine cevap vermesi için onu çağırmıştır. Bu, o emrin vacip oluş için olduğuna delalet etmektedir. Ayrıca Allahu Teâlâ’nın [اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ] **“Allah ve Rasulü sizi size hayat verene çağırınca ona icabet edin.”** [Enfal Suresi 24] sözü ancak davetine icabetle Allah ve Rasulü’nü tazim ederek davete cevap vermenin vacip oluşuna hamledilir. Bu, nefislerde tahammülü gerekli kılan davetine icabet etmekten yüz çevirerek Allahu Teâlâ’nın emrini küçümsemeyi ve aşağılamayı nefyeden olması açısından vacibe hamledilir.

Zira Allahu Teâlâ’nın emrini küçümseme ve aşağılama risalet göndermedeki kastedilene çiğnemeye götürür. Bu emri, bu karineden dolayı vacibe yüklemekten kaçınılmaz. Böylece hadis, bir karineden dolayı vacip

oluşu ifade eder, sadece emirden dolayı değil. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in onu azarlaması, fiili yapmadığından dolayı değildir. Fakat azarlaması, kesin olarak emrettiği fiili yapmadığından dolayıdır. Buna şu delalet etmektedir: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, emrettiğini yapmanın vacip olmadığını beyan ederek birtakım emirler vermiştir. Bunlara örnek olarak Ebu Davud'da şöyle geçmektedir:

أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ جَاءَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ فَسَمِعَهُ يَقُولُ اجْلِسُوا فَجَلَسَ بِيَابِ الْمَسْجِدِ فَرَأَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ تَعَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ

“İbni Mesud, cuma günü mescide gittiğinde Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem insanlara hitap ediyordu. O Rasulullah'ın, oturun dediğini işitti. Bunun üzerine İbni Mesud, mescidin kapısında oturdu. Onu Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem gördü ve ona: Buraya gel ey Abdullah! dedi.” [Ebu Davud]

Bu, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in her emrettiğini bilfiil yapmanın vacip olmadığına yani emrin vacip oluş için olmadığına delalet eder. Bir başka örnek de şu rivayettir:

وَسَمِعَ عَبْدُ اللَّهِ بِنُ رِوَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِالطَّرِيقِ وَهُوَ يَقُولُ اجْلِسُوا فَجَلَسَ بِالطَّرِيقِ فَمَرَّ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الطَّرِيقِ فَقَالَ مَا شَأْنُكَ فَقَالَ سَمِعْتُكَ تَقُولُ اجْلِسُوا فَقَالَ زَادَكَ اللَّهُ طَاعَةً

“Abdullah Bin Revâha yolda iken, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in oturun dediğini işitti ve yola oturdu. O yolda otururken Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem onun yanından geçip ona: Neyin var? diye sordu. O da: Sizi (oturun derken) işittim! dedi. Bunun üzerine dedi ki: Allah, taatını artırsın.”

Bu rivayette görüldüğü gibi, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* onun oturmasını garip karşıladı. Bu da Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in o emrinin kesin olmadığına delalet eder.

İkinci hadise gelince o, iki adamla ilgili hadis idi. Onda muhalif olmanın günah olduğuna delalet eden bir karine vardır. O karine, suyun Tebük membaında az olmasıdır. Buna hadisin şu lafzı delalet etmektedir: [وَالْعَيْنُ] وَتَبْصُرُ [مِثْلَ الشَّرَاكِ] **“su, ayakkabı bağı gibiydi.”** Yani çok incedir ve şu lafız; [بِشَيْءٍ مِنْ مَاءٍ] **“çok az akıyordu.”** Bu delalet ediyor ki Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in emri kesin bir emirdi. Dolayısıyla o iki adam, o emre muhalif olmalarından dolayı ağır söz işitmeyi hak etmişlerdir. Ayrıca su içmek mubahtır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in o membadan o vakit su içmeyi yasaklamasının anlamı, bir mubahın yasaklanmasıdır. Bu ise mubahı yasakladığından dolayı talebin kesin talep olduğuna dair bir

karinedir. Ancak bu hadis bir emir değil, sadece bir nehiydir. Dolayısıyla vacip oluşa delalet etmez, sadece terkin talebiyle birlikte bir karine olduğu için haram oluşa delalet eder.

Bütün bunlardan açığa çıkıyor ki Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in emrine itaatin vacip oluşundan kaynaklanan şüphe ve ondan da itaatin vacip oluşunun anlaşılmasının manası, emir sigasının vacip oluş için olduğu şüphesinin düşmesidir. Çünkü emre itaat, emir sigasından başkadır. Zira Allahu Teâlâ'nın emrine itaat vaciptir. Fakat bu emir, lügavi delaleti olan lafızlarla ifade edilir. Zira emrin çeşidi bu lafızların delaletinden anlaşılır. Dolayısıyla emredildiği gibi yerine getirilir. Lafızların delaleti de lügatten alınır. Zira mesele, emre itaat ve isyan meselesi değil emir sigasının anlaşılmasıdır.

Ayrıca “Şâri, bize şeriatla hükmetmemizi emretmiş ve şeriata muhalif olmamızı da haram kılmıştır.” şüphesi de düşmüştür. Çünkü şeriatla sınırlı olmak, şer’î nasslardan emir sigasını anlamaktan başkadır.

Aynı şekilde yukarıda geçen Ebu Said hadisi ve Tebük membaı hadisinin, emrin vacip oluş için olduğuna delalet ettiği şüphesi de düşmüştür. Çünkü o iki hadisteki emir, farza delalet etmektedir. Bu delalet ise sigadan değil, sadece ona delalet eden bir karineden dolayıdır. Bu şüpheler düştüğü zaman, emrin vacip/farz oluş hakkında hakikat olduğunu söyleyenlerin bir delili kalmamaktadır.

Nehiy Sigası

Dil bakımından nehiy için konulan siga [لَا تَفْعَلْ] “yapma” ve [لَا يَفْعَلْ] “yapmasın” sigasıdır. Yani muzari fiile dâhil olan [لَا] “lâ”dır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünde olduğu gibi:

إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فِي الْمَسْجِدِ فَلَا يُشَبِّكُنَّ

“Biriniz mescitte iken, iki elinin parmaklarını birbirine kenetlemesin.” [Ahmed Bin Hanbel]

Nehiy için konulan siga işte budur, bundan başka siga yoktur. Şâri de nehiy sigası için şer’î bir istilah koymamıştır. Bilakis lügat bakımından konulan, şeriata göre de muteberdir.

Bu sigadan başkasında nehyin varit olduğu hususlara gelince, buna örnek şunlardır:

Ömer Bin Hattab’dan rivayet edildi:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, fecirden sonra (Sabah namazından sonra) güneş doğasıya kadar namazdan nehyetti.” [Muslim]

Ebu Said'den, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediği rivayet edildi:

لَا صَلَاةَ بَعْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ حَتَّى تَعْرُبَ الشَّمْسُ

“İkinci namazından sonra güneş batıncaya kadar namaz yoktur.”

[Muslim]

Enes'ten Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in kendisine şöyle dediği rivayet edildi:

إِيَّاكَ وَالْأَتْفَاتِ فِي الصَّلَاةِ يَا بَنِي

“Ey oğlum! Namazda yüzünü çevirmekten sakın.” [Tirmizi]

Aişe Radiyallahu Anha'dan şu rivayet edildi:

سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْإِتْفَاتِ فِي الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ اخْتِلَاسٌ يَحْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةِ الْعَبْدِ

**“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e namazda yüzü çevirmek hakkında sordum. Dedi ki: O, şeytanın kulun namazından gizlice aşır-
dığı bir husustur.”** [Buhari]

- Ebu Zer'den Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediği rivayet edildi:

لَا يَزَالُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مُقْبِلًا عَلَى الْعَبْدِ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يُتَّقِفْ

“Kul, namazda yüzünü başka yere çevirmedikçe, Allah ona yönelmeye devam eder.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bunların hepsi de nehyi ifade etmiştir. Ancak onların nehyi ifade etmeleri, sigadan değil sadece cümleden gelmiştir. Zira onlar sigadan başkasından alınan nehiylere dendir. Bunlar siga dışında ya emirdeki emretme tarzı gibi nehyetme lafzından ya da cümleden alınmıştır. Böylece açık olmayan emirler gibi onlar da açık olmayan nehiyerler olurlar. Dil bakımından nehiy için konulan nehiy sigası ise sadece nehiy [لَا] “lâ”sının başa geldiği muzari fiilidir.

Nehiy sigası, şu dokuz mana için geçer:

1- Haram kılmak

Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا

“Riba/faiz yemeyin.” [Âl-i İmran Suresi 130]

2- Mekruh kılmak

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü gibi:

إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ ثُمَّ حَرَجَ غَامِدًا إِلَى الصَّلَاةِ فَلَا يُشْبِكُ بَيْنَ أَصَابِعِهِ

“Sizden biri abdest alıp namaza niyetlenerek çıktığında parmaklarını birbirine kenetlemesin.” [Darimi]

3- Tahkir/küçümseme

Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

لَا تَمْنَنَّ عَيْنِكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ

“Sakin onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme.” [Hicr Suresi 88]

4- Akıbeti açıklamak

Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ

“Sakin, Allah'ı zâlimlerin yaptıklarından habersiz sanma!” [İbrahim Suresi 42]

5- Dua

Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا

“Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme.” [Bakara Suresi 286]

6- Umutsuzluğu bildirmek

Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ

“Bugün mazeret ileri sürmeyin.” [Tahrir Suresi 7]

7- İrşad etmek/yol göstermek

Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ

“Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın.” [Maide Suresi 101]

8- Teselli

Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi:

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ

“Onlardan dolayı üzülme.” [Hicr Suresi 98]

9- Şefkat

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü gibi:

لَا تَتَّخِذُوا الدَّوَابَّ كِرَاسِيَّ

“Hayvanları oturak edinmeyin.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu manaların hepsi de nehiy sigasının naslardan ifade ettiği manalardır. Bu, nehiy sigasının birkaç manada kullanıldığına delalet etmektedir. Mademki nehiy, emrin karşıtıdır. O hâlde emir hakkında söylenen her şeyin aynısı nehiy hakkında da söylenir. Ondan dolayı emir hakkındaki açıklamanın aynısı nehiy için de geçerlidir.

Nehiy, fiilin terk edilmesi talebi hakkında hakikattir; tahrir kılma, mekruh kılma, küçümseme, akıbeti beyan etme hakkında değildir. Ancak bu manalar, karineye bağlı olarak nehiy sigasından alınırlar. Kitap ve Sünnet'ten şer'î nassta geçen bir nehiy sadece terkin talebine delalet eder, karine ise talebin çeşidini tespit eder.

Tebük su membaı hadisinde Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in emrine muhalif olan iki adama ağır söz söylemesinde olduğu gibi, içinde nehyin haram kılmaya delalet ettiğini söyleyerek bazı hadisleri ileri sürmelerine gelince Tebük su membaı hadisinin haram kılmaya delaleti, emir sigasıyla birlikte karineden alınmıştır, tek başına emir sigasından değil.

Allahu Teâlâ'nın şu sözüne gelince:

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا

“Rasul size ne verdi ise onu alın. Sizi neden nehyetti ise onu terk edin.” [Haşr Suresi 7]

Bu, nehyin haram kılmakta hakikat olduğuna delalet etmez. Fakat terk etmenin nehyedilen gibi olduğuna delalet eder. Zira kesin olarak nehyedilmişse tahrime delalet eden olur, kesin olmayan bir şekilde nehyedilmişse mekruh olmaya delalet eden olur.

Nehyin tahrir/haram kılmak için olduğunu söyleyenler nezdinde oluşan şüphe, nehyettiği hususta Şâri'ye itaatsizlik ile neyh sigası arasını ayırt etmemekten kaynaklanıyor. Hâlbuki konu nehyettiği hususta Şâri'ye itaatsizlik değil nehiy sigasının kendisine delalet ettiği husustur. Fark idrak edilseydi bu şüphe yok olurdu.

Bir Şeyin Emredilmesi Zıddının Nehyedilmesi Değildir Bir Şeyin Nehyedilmesi de Zıddının Emredilmesi Değildir

Emir, Şâri'nin hükme delalet eden hitabıdır. Nehiy de Şâri'nin hükme delalet eden hitabıdır. İkisinin hükme delaleti, mefhum delaleti değil, mantuk delaletidir. Çünkü hüküm, nutuk/konuşma mahallinde lafzın delaletinden kesin olarak anlaşılır. Dolayısıyla emir ve nehyin delaleti, iltizam delaletinden değil, mutabakat delaletinden ya da tazammun delaletindedir. Emir ve nehyin iltizam delaleti ile bir alakası yoktur.

Nitekim Allahu Teâlâ'nın [وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ] "**Namaz kılınız.**" [Bakara Suresi 43] sözü namaz emridir. Bu kelamın kesinlikle bir mefhumu yoktur. Allahu Teâlâ'nın [وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ] "**Mallarınızı sefihlere/aklı ermezlere vermeyin.**" [Nisâ Suresi 5] sözü de malların sefihlere verilmesinin nehyidir. Bu sözün de kesinlikle bir mefhumu yoktur.

Emir ve nehy, hükme delalet eden bir hitaptır. Hükme delalet eden hitabın, hükme delaleti bakımından bir mefhumu yoktur. Yani vacip oluşa, haram oluşa, mendup oluşa, mekruh oluşa, mubah oluşa sıfat bakımından bir mefhumu olsa da delaleti bakımından bir mefhumu yoktur. Mesela Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü:

فِي صَدَقَةِ الْغَنَمِ فِي سَائِمَتِهَا

"**Saime/otlayan koyunlarda sadaka/zekât vardır.**" [Buhari, Ahmed Bin Hanbel]

Bu söze ait hitabın, [الْغَنَمِ سَائِمَةٍ] "**otlayan koyunda**" zekâtın farz oluşu hükmüne delaleti bakımından bir mefhum yoktur. Hadisten anlaşılan zekâtın farz oluşunun, farz oluş bakımından bir mefhumu yoktur. Burada mefhum hitabın delaleti bakımından değil ancak [الْغَنَمِ سَائِمَةٍ] "**otlayan koyun**" sıfatı bakımındandır. Bu sıfatla zekâtın vucubiyeti mümkün olur.

Allahu Teâlâ'nın şu sözü:

فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ

"**Anne babaya öf bile deme!**" [İsra Suresi 23]

Bu sözün, anne babaya [أَفٍّ] "**öf**" demenin haram oluşu olan hükme hitabın delaleti bakımından kesinlikle bir mefhumu yoktur. Zira ayetten anlaşılan, homurdanmanın haram kılınmasının, haram kılınması bakımından bir mefhumu yoktur. Burada mefhum, hitabın haram kılmak olan delaleti bakımından değil, sadece sıfat bakımındandır.

Buna binaen bir şeyin emredilmesi, zıddının nehyedilmesi değildir. Bir şeyin nehyedilmesi de zıddının emredilmesi değildir. Çünkü bir şeyin emredilmesi, zıddının nehyedilmesi olsaydı ve bir şeyin nehyedilmesi de zıddının emredilmesi olsaydı hitabın delaleti mantuktan değil de mefhumdan ve iltizam delaletinden olurdu. Bu ise gerçeğe aykırıdır. Zira hitabın delaleti, mantuktandır, mefhumdan değil. Hitabın delaleti, iltizam delaletinden değil mutabakat ya da tazammun delaletindedir. Şöyle ki emrin delaleti, emir lafzının kastettiği husustur. Yani nutukta lafızdan anlaşılır. Aynı şekilde nehyin delaleti de nehiy lafzının kastettiğidir. Yani nutukta lafızdan anlaşılır. Bundan dolayı bir şeyin emredilmesi zıddının nehyedilmesi demek değildir. Bir şeyin nehyedilmesi de zıddının emredilmesi demek değildir.

Allahu Teâlâ'nın günahı, farzın terk edilmesine ve haramın işlenmesine bağlayıp, mendubun terk edilmesine ve mekruhun işlenmesine bağlamamasına gelince bu başka bir delilden kaynaklanmaktadır. O delil ise ister fiilin yapılması isterse terk edilmesi talebi olsun, kesin olarak ya da kesin olmayarak Allahu Teâlâ'nın talep ettiği hususa muhalif olma durumudur. Zira farzın terk edilmesine günahın bağlanması, bir şeyin emredilmesinin, zıddının nehyedilmesi hususundan gelmemektedir. O sadece Allahu Teâlâ'nın emrettiği hususa muhalefetten gelmektedir. Aynı şekilde haramın yapılmasına günahın bağlanması da bir şeyin nehyedilmesinin zıddının emredilmesi hususundan gelmemektedir. Fakat Allahu Teâlâ'nın nehyettiği hususa muhalefetten gelmektedir. Bunun için farzın terk edilmesine ve haramın işlenmesine günahın bağlanması; bir şeyin emredilmesinin zıddının nehyedilmesine, bir şeyin nehyedilmesinin de zıddının emredilmesine delalet etmez. Zira günah, bir yönden kulun farzı terk ederek Allahu Teâlâ'dan gelen bir fiilin talebine muhalif olmasından ve yine haram işleyerek, Allahu Teâlâ'dan gelen bir fiili terk etme talebine muhalif olmasından gelmiştir.

Bunun için "*Farzın terk edilmesi haramdır.*" denilmez fakat "*günahtır*" denilir, haramın yapılmasına "*günah*" denildiği gibi. Aynı şekilde, haramın terk edilmesine "*farzdır*" veya farzın yapılmasına "*farzdır*" denilmez. Çünkü farz, terk etmek değil, bilakis yapmaktır. Haram ise fiili yapmamak değil, bilakis yapmaktır. Çünkü her ikisi de taleptir. Dolayısıyla hüküm taleptir. Eğer fiil talep edilmiş ise hüküm, o fiilin farz ya da mendup olarak yapılmasıdır, terk edilmesi değildir. Eğer terk etmenin talebi ise hüküm, fiilin yapılmasını terk etmektir, yapmak değildir.

Hitabın delaletinin vakıası, onun talep ya da tahyir şeklinde Şâri'nin hitabı olmasıdır. Talep ya fiilin talebi ya da terkin talebi olur. Fiilin talebinin delaleti, eğer kesin talep şeklinde ise farzdır, kesin olmayan talep şeklinde ise menduptur. Terkin talebinin delaleti de, eğer kesin talep şeklinde ise haramdır, kesin olmayan talep şeklinde ise mekruhtur. Dolayısıyla fiilin talebinde harama ya da mekruha bir delalet yoktur. Terkin talebinde de farza veya menduba bir delalet yoktur. Bu delalet ediyor ki haramın terk edilmesi hakkında "*farzdır*", farzın terk edilmesi hakkında "*haramdır*" denilmez. Yani bir şeyi terk etmek, şeriata göre onun zıddını nehyetmek demek değildir. Yani onun zıddı haramdır demek değildir. Çünkü haramın Şâri'nin hitabında özel bir delaleti vardır. Aynı şekilde bir şeyden nehyetmek, şeriata göre onun zıddını emretmek demek değildir. Yani onun zıddı farz demek değildir. Çünkü farzın Şâri'nin hitabında özel bir delaleti vardır.

Farzın terk edilmesi haramdır, haramın terk edilmesi farzdır denilmediği gibi, aynı şekilde farz ve haramın arasında olması nedeniyle mendubun terk edilmesine mekruh ya da mekruhun terk edilmesine mendup denilmez. Zira hepsi de talep hükmüne dâhildir. Talepte kesin olup olmaktan başka aralarında fark yoktur.

Dikkate alınması gereken bir husus da şudur: Müfredâtları/kelimeleri ve terkiplerinde hüküm koymakla ilgili lafızların delaletinde akla ve mantıksal önermelere değil, sadece Arapça'ya ve şer'î nasrlara başvurulur. Çünkü mesele hüküm koymayı anlamaktır, hüküm koymak değil. Mesele hüküm koymak olsaydı mantıksal önermeler değil, hüküm koymakla ilgili vakıa dikkate alınırdı. Hüküm koymada mantıktan yani mantıksal önermelerden daha tehlikelisi yoktur. Çünkü hüküm koymak; farklı, çeşitli hissedilir detayları olan vakıayı inceler. O detaylardan birinde başka bir detaya uygun düşen bir illet olmadıkça kıyas edilmezler. Yani tehlikeli olduğundan dolayı kıyastan kaçınılır. Mantıksal önermeler böyle değildir. Zira onlar, aklın kendilerine ait bir vakıanın varlığını tasavvur ettiği faraziyelerdir. Onların kaideleri, kapsamlı ve genelleştirmeli olabilir. İşte onların hüküm koymadaki tehlikesi bundan gelmektedir.

Bir şeyin emredilmesi, onu zıddının nehyedilmesi midir, bir şeyin nehyedilmesi onun zıddının emredilmesi midir, yoksa değil midir konusu, kelimeler ilmi ile alakalı olan akli konu değil istinbat/hüküm çıkarma usûlü ile alakalı olan teşri konusudur. Zira kastedilen; kelimeler ve terkipler bakımından emrin ve nehyin lafızlarının delaletini yani talebin lafızlarının de-

laletini anlamaktır. Kast edilen; emir ve nehyden Allahu Teâlâ'nın kastının ne olduğunu anlamak değil, fiilin ve terkin talebinin delaletinin dil ve şeriat bakımından hangi şeye delalet ettiğini anlamaktır. Dolayısıyla burada akli delalet ve mantıksal önermelere yer yoktur.

Onun için şöyle denilmez: *“Emir, bağımsız taleptir. Öyle ki, bir şeyin emredilmesi, bizzat zıddının nehyedilmesi midir, fiilin talebi, bizzat zıddının terk edilmesinin talebi midir diye araştırılır. Ya da emreden, neyhedenin aynı olduğu için emir, zıddın nehyedilmesini gerektirmesi anlamında, bir şeyin emredilmesi, bizzat zıddının nehyedilmesi midir diye araştırılır.”* Böyle denilmez. Çünkü bahis konusu olan, emrin bağımsız talep olması değildir. Fakat bahis konusu olan Kitap ve Sünnet'te talep yani emir ve nehiy için farklı tarzlarda geçen bu sigalardır. Yukarıda zikredilen bu sigalardan bir şeyin talep edilmesi başkasının talep edilmemesi olduğu anlaşılır mı yoksa anlaşılmaz mı? Zira inceleme; kelimeler ve terkiplerin delaleti ve onlardan çıkarılan husus hakkında hüküm koymak bahsidir. Şeriatın nasslarından çıkarılmış olunan haram ve farzın tarifi hakkında hüküm koymak bahsidir. Yani inceleme; emir ve nehyin bizzat kendisi hakkındadır, emreden ve neyheden hakkında değildir.

Bundan dolayı yine şöyle denilmez: *“Nehyin gerektirdiği yani nehiy ile talep edilen husus, nehyin kendisine bağlı olduğu husustur. O da sadece nehyedilenin zıddını yapmaktır. Zira ‘hareket etme!’ denildiğinde bunun manası ‘sakin ol’ demektir.”* Böyle denilmez. Çünkü bahis/inceleme konusu olan, nehyin kendisine bağlı olduğu husus değil emrin ve nehyin kendileri ve delaletleridir. Zira inceleme, emreden ve neyheden hakkında ya da emrin ve nehyin kendisine bağlı olduğu husus hakkında değildir. Ancak inceleme, emrin ve nehyin bizzat kendileri hakkındadır. Onun için akli inceleme ve mantıksal önermeler ileri sürülmez. Çünkü hem inceleme hem de konu bakımından onlara burada yer yoktur. Dolayısıyla kelimeler ve terkipler bakımından teşri lafızların akıldan ya da mantıksal önermelerden anlaşılması caiz olmaz. Bilakis bunların anlaşılması; nassın anlaşılması ve ondan hükmün çıkarılması bakımından dilin ve şeriatın delaletinde kalmayla sınırlandırılır.

Delaletin ancak lafızlar için olduğunu dil tayin etmiştir. Dil, delaletin lafzı söyleyene ve lafzın kendisine delalet ettiği hususa ait olmadığını tayin etmiştir. Yani dil emrin ve nehyin delaletinin sadece emir ve nehiy lafzına ait olduğunu, emredene ve nehyedene, emredilen ve nehyedilen şeye ait olmadığını tayin etmiştir. Aynı şekilde dil, delaletlerin mutabık, tazam-

mun ve iltizam delaleti olduğunu belirlemiştir. Dolayısıyla lafzın kendisine delalet ettiği mana ya mutabıktır ya da tazammundur. Lafzın delalet edilenin kendisine delalet ettiği mana ise iltizamdır. Dil, emirler ve nehiyelerdeki yani talepteki mananın, lafzın delalet edileninden/gösterdiğinden/işaret ettiğinden değil de ancak lafızdan anlaşıldığını da tayin etmiştir.

Bütün bunların ötesinde dil, mefhumu muhalefetin kendisinden olduğu iltizam delaletinde muteber gerekliliğin ancak zihnî gereklilik olduğunu belirlemiştir. Zihnî gereklilik ise akla göre değil de Arapların koymasına göre lafzın işitilmesi ile zihnin kendisine yöneldiği husustur. Arapların koyması bakımından zihnen bir gereklilik olmadıkça, bilfiil var olsa da tek başına harici gerekliliği muteber kılmamıştır.

Bütün bunlar delalet ediyor ki bir şeyin emredilmesi, zıddının terk edilmesi şeklinde hariçte bilfiil var olsa da zıddının nehyedilmesi değildir. Çünkü Arapların koyması bakımından ona ait zihnî bir gereklilik yoktur. Bütün bunlar aynı şekilde şuna da delalet ediyor ki bir şeyin nehyedilmesi, zıddının yapılması şeklinde hariçte bilfiil var olsa da, zıddının emredilmesi değildir. Çünkü ona ait, Arapların koyması bakımından zihnî bir gereklilik yoktur.

Ancak dilin delaleti şudur: Hüküm, talep olan hitabın delaletinden anlaşılır. Talep ise mantuktandır, mefhumdan değil. Hatta mefhumda dâhil edilmez. Her ne kadar hüküm mahalline ait bir mefhum olması mümkün olsa da emir ve nehyin her ikisi de taleptir. Talep ise hüküm mahalli değil hükümdür. Onun için talep, mefhumda dâhil edilmez. Yani mademki farz, haram, mendup, mekruh, mubah kendileri hükümdür, hüküm mahalli değildir, o hâlde kesinlikle mefhumda dâhil edilmezler. Dolayısıyla onlara ait mefhumu muhalefet yoktur. Bunun için bir şeyin talebi, başkasının talep edilmemesi olmaz. Zira bir şeyin emredilmesi zıddının nehyedilmesi ve bir şeyin nehyedilmesi zıddının emredilmesi olmaz. Dolayısıyla farzın terk edilmesi, haramın işlenmesi demek değildir. Haramın işlenmesi de farzın terk edilmesi demek değildir. Mendubun terk edilmesi de mekruhun işlenmesi demek olmadığı gibi tersi de değildir.

Fakat bunların her biri, hakkında sükût edilen başka bir mana olmaksızın sadece lafzının kendisine delalet ettiği husus demektir.

Uygulama ve Sözleşmelerin Nehyedilmesi

Alışveriş, nikâh gibi hükümleri ifade eden uygulamalar ve sözleşmelerin nehyedilmesi ya o sözleşmenin kendisine ya da başkasına bağlı olur. Nehiy, o uygulama ve sözleşmeden başkasına bağlı olursa Cuma günü Cuma namazı ezanı okunduğunda alışverişin nehyedilmesi gibi bu nehyin o sözleşme ve uygulamaya batıl ve fasit olması bakımından bir etkisi olmaz. Eğer nehiy, uygulamanın ve sözleşmenin kendisine bağlı ise şüphesiz ki o sözleşme ve uygulamaya etki edip onu batıl ya da fasit kılar.

Nehyin, uygulamalara etki edip onları batıl ya da fasit kıldığına dair delil Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ

“Kim hakkında emrimiz olmayan bir iş yaparsa o reddolunur.” [Muslim]

Burada kastedilen, o hususun sahih olmadığını, kabul edilmediğini belirtmektir. Şüphesiz ki nehyolunan, emredilen değildir, dinden de değildir. Dolayısıyla reddedilir. Nehyedilenin, reddolunan olmasının manası ancak batıl ve fasit olmasıdır.

Ayrıca Sahabe *Rıdvanullahi Aleyhim* sözleşmelerin fasit ve batıl oluşlarına nehyi delil getirmişlerdir. Buna bir örnek İbni Ömer'in müşrik kadınların nikâhının fasit oluşuna yani batıl oluşuna Allahu Teâlâ'nın şu sözü ile delil getirmesidir:

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ

“Müşrik kadınları nikâhlamayın.” [Bakara Suresi 221]

İbni Ömer'in bu tutumuna herhangi bir eleştiri ve inkâr gelmemiştir. Dolayısıyla Sahabe icması olmuştur. Bir başka örnek de Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un faiz sözleşmesinin fasitliği yani batıllığı hususunda Allahu Teâlâ'nın şu sözünü delil getirmeleridir:

وَذُرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا

“Mevcut faiz alacaklarınızı terk edin.” [Bakara Suresi 278]

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünü de delil getirmişlerdir:

لَا تَتَّبِعُوا الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ وَلَا الْوَرِقَ بِالْوَرِقِ

“Altını altınla, banknotu banknotla satmayın.” [Muslim]

Bunların hepsi nehyin uygulamalara etki edip onları batıl ya da fasit kıldığına dair delillerdir. Ancak bu nehiy, fiilin terk edilmesi için kesin bir

taleple haram kılmayı ifade ettiğinde böyledir. Nehiy haram kılma ifade etmeyip de mekruhu ifade ettiğinde ise uygulamalara ve sözleşmelere etki etmez. Çünkü etki etmesi, haram kılma yönünden gelmektedir. Zira uygulamanın ve sözleşmenin haram kılınması, onu batıl ya da fasit yapar.

Haram kılmanın, uygulama ya da sözleşmeyi ne zaman fasit kılacağı konusuna gelince bu, nehyin kendisine bağlı olduğu yöne göre olur. Eğer nehy, sözleşmenin kendisine ya da sözleşmenin rükünlerinden bir rükne ait ise taş atımı satışının nehyedilmesi gibi o batıl oluşa delalet eder. Bu satış şekli, taş atımı ile isabet etmeyi siga yerine koyarak satış saymaktır. Annelerin karınlarındaki döllerin satışı da bunun gibidir. Zira taş atışı satımı ile ilgili nehy, sözleşmenin kendisine aittir. Döllerin satışı hakkında nehy ise satılana aittir. Satılan ise sözleşmenin rükünlerinden bir rükündür. Çünkü rükünler üçtür: Sözleşme yapan, hakkında sözleşme yapılan ve sözleşme sigası. Bu örnekteki nehy, batıl oluşa delalet eder. Zira ondaki alışveriş kesin olarak tamamlanmış sayılmaz.

Bir başka örnek de anonim şirketler gibi İslâm'ın getirmediği, başka nizamlarda geçen uygulamalar ve sözleşmelerdir. Zira onlar batıl uygulama ve sözleşmelerdir. Çünkü onlar hakkındaki nehy, taş atımı satışının nehyedilmesi gibi bizzat akdin kendisi üzerine oluşmuştur. Zira Şâri bizzat onun kendisini nehyetmiştir. Şeriat, bu uygulama ve sözleşmeleri genel bir şekilde nehyetmiştir. Bunlar genelleştirilir. Onlardan her biri bizzat Allahu Teâlâ'nın şu sözleri kapsamına girmektedir:

يُرِيدُونَ أَنْ يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ

“İnkâr etmekle emrolunmuş oldukları hâlde, tağutla yönetilmek istiyorlar.” [Nisâ Suresi 60]

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ

“Rabbine yemin olsun ki aralarında çıkan ihtilaflarda seni hakem kılmadıkları... müddetçe iman etmiş olmazlar.” [Nisâ Suresi 65]

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا

“Rasul size ne verdi ise alın, sizi neyden nehyettiye ondan sakının.” [Haşr Suresi 7]

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünün kapsamına da girmektedir:

مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ

“Kim hakkında emrimiz olmayan bir iş yaparsa o ret olunur.” [Muslim]

Bunların hepsi de İslâm'ın getirmeyip, İslâm'dan başka sistemlerin getirdiği uygulama ve sözleşmeleri nehyeden naslardır. Dolayısıyla bunlar, bu genel nehye dâhildir. Ancak anonim şirketler bir başka yönden de batıldır. O da şudur: Onlar vakıf gibi tek taraflı uygulamalar olup onlarda başka bir ortak yoktur. Bu yönü ile şirketin rükünlerinden birinin olmayışı nedeni ile batıldır.

Nehy, sözleşmenin kendisine ve rükünlerinden bir rükne ait olmayıp onun için gerekli sıfatlardan bir sığata ait olursa o fesada delalet eder. Aynı anda iki kız kardeş ile evlenmek gibi. Zira bu Allahu Teâlâ'nın şu sözü ile nehyedilmiştir:

وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْإِخْتَيْنِ

“...İki kız kardeşi bir araya getirdiğiniz (evliliği) ... haram kıldı.”

[Nisâ Suresi 23]

Buradaki nehy, sözleşmenin kendisine ve rükünlerinden birine ait değildir. Bilakis nehy, harici bir husustan dolayı gerekli sığata aittir. O husus ise iki eşten birinin diğersinin kız kardeşi olmasıdır. Zira aslanan, iki kız kardeşten her biri ile evlenmenin şeriata göre caiz olmasıdır. Fakat nehyedilen, ikisini birleştirmektir. Bu ise batıl değil fasittir. Yani nikâh sözleşmesi yapılmış sayılır. O adamın üzerine düşen, o ikisini ayırmaktır yani birini boşamaktır.

Bir başka örnek de şudur: Bir kişi, başka birine borç para verip ona o parayı ziraatta harcaması, sanayide ve alet fabrikaları kurmakta harcamaması şartını koşarsa böylesi bir sözleşme fasittir yani sözleşme sahih, şart batıl sayılır.

Bir başka örnek de, birine, tohum için kullanılması ve yemek için kullanılmaması ya da başkasına satmaması şartı ile buğday satılması gibidir. Bu sözleşme de fasittir yani sözleşme sahih, şart batıl sayılır.

Bir başka örnek de bir erkek ile bir kadın arasında erkeğin ikinci karısını boşaması şartı üzere bir nikâh akdinin yapılmış olması gibidir. Bu sözleşme de fasittir yani sözleşme sahih, şart batıl sayılır. Bunun nedeni de Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

لَا يَحِلُّ أَنْ يَنْكَحَ الْمَرْأَةَ بَطْلَاقِ أُخْرَى

“Bir diğersini boşayarak bir kadınla evlenmek helal olmaz.” [Ahmed Bin

Hanbel]

Bu sözleşme, nehyedilendir. Fakat nehy, sözleşmenin kendisine ve rükünlerinden birine ait değildir. Bilakis, o ikisinin dışında bir hususa aittir.

O ise sözleşmenin kendisine ait haricî bir sıfattır. Bu sıfat, şart koşulmasıyla sözleşme gerçekleşmiş olsa da bunun için sözleşme iptal edilmez, fasit olur.

Bir başka örnek de hülle nikâhıdır. Bu nikâh, bir kadının kendisini üç talakta boşayan kocasına, kendisini helal kılmak için bir adamla kendisini evlendirmesidir. Bu sözleşme fasittir. Sözleşme sahih sayılır, şart ise iptal edilir. Bunun nedeni de İbni Mesud'dan yapılan şu rivayettir:

لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُحِلَّ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem hülle yaparı ve kendisi için hülle yaparı lanetledi.” [Tirmizi]

Bu sözleşme, nehyedilendir. Fakat nehiy, sözleşmenin kendisine ve rükünlerinden bir rükne ait değildir. Bilakis o ikisinin dışında bir hususa aittir. Zira o sözleşme, kendisine ait bir sığata aittir. O sıfat ise hülle nikâhındaki sözleşmede “helal kılma” şartının olmasıdır ki o nehyedilendir.

İşte böyle; nehiy, uygulama ya da sözleşme için gerekli sığata ait olup, sözleşmenin kendisine ve rükünlerinden birine ait olmadığına sözleşme fasit olur. Ancak bu, o sıfat akitten olduğunda olur. Yani gerekli sığatın nehyedilmesi, uygulama ya da sözleşmenin kendisine ait olur. Zira o, zâtından dolayı nehyedilmiştir. Yani uygulama ya da sözleşmenin kendisinden dolayı nehyedilmiştir. Zira o, fasit şartta olduğu gibi sözleşmenin kendisine aittir.

Nehiy, sözleşmenin ve onun için gerekli sığatlarından her sığatın dışında bir hususa ait olursa -bu sıfat ister sözleşmenin çeşidinden dolayı gerekli olsun, “hülle nikâhı” gibi ister ise sözleşme yapan iki tarafın ittifak ettiklerine göre gerekli olsun, fasit şart gibi, fark etmez- nehiy bütün bunların dışında bir hususa ait olduğunda, sözleşmeden başkasına ait olur. Böylelikle o nehiy sözleşmeye tesir etmez. Cuma ezanı okunduğunda alışveriş yapmak gibi haram olsa da o alışveriş sahihtir. Gasp edilen yerde namaz kılmak gibi haram olsa da namaz sahihtir.

UMUM VE HUSUS

Âmm/genel lafız; iki ve daha fazla manaya delalet eden lafızdır. Has/özel lafız ise iki açıdan isimlendirilir: Birincisi; delalet edilenine birden çok mananın iştirakinin/ortaklığının doğru olmadığı “Zeyd”, “Amr” vb. özel isimler gibi tek lafızdır. İkincisi kendisinden daha genel olana nispetle özel olan husustur. Bu, delalet edileni ve delalet edileninden başkası hakkında bir yönden başka bir lafızın söylendiği “insan” lafzı gibi lafızdır. Zira o, hastır/özeldir. Delalet edileni ve başkası hakkında “at” ve “eşek” lafızları hakkında bir yönden “hayvan” lafzının söylenmesidir.

Genel lafız iki kısma ayrılır:

1- “Mezkûr/zikredilen” lafzı gibi kendisinden daha genel olmayan genel lafız. Zira bu lafız; mevcudu, mevcut olmayanı, bilineni, bilinmeyeni içine alır.

2- “Hayvan” lafzı gibi nispeten genel lafız. Zira o, kapsamı içinde olan “insan” ve “at” lafzına göre genel lafızdır.

Has lafız da iki kısma ayrılır:

1- Özel isimler gibi kendisinden daha özel olmayan özel lafız.

2- “Cevher” ve “cisim” lafzı gibi kendisi üzerinde olana nispetle özel lafız.

Umum

Umum/genellilik: “Kavim” ve “adamlar” lafızları gibi kendisine uygun düşen hususların hepsini bir tek lafızla kapsayan lafızdır.

Lügatte genelliğe delalet eden özel bir siga vardır. Zira lügat ehlinin genellik için koymuş olduğu lafızlar vardır. Dolayısıyla onlarla, kendileriyle kastedilenin genellik olduğuna dair delil getirmek doğru olur. Zira onların delalet ettiği husus “genel” olur.

- Bu lafızlardan biri, [أَيُّ] “eyyü” “herhangi” lafızdır. Fertler ve çoğul olarak akleden ve akletmeyen herkes hakkında, karşılık vermek ve soru sormak şeklinde genel bir lafızdır.

- Onlardan bir başka örnek de bilinen olmadığında belirlilik takısı olan çoğul isimlerdir. [المُسْلِمُونَ] “Müslümanlar”, [الرِّجَالُ] “adamlar” gibi ister kurallı çoğul, ister ise kırık çoğul olsun fark etmez.

- Münker çoğul isimler/belirlilik takısı olmayan [مُسْلِمُونَ] “birtakım Müslümanlar”, [رِجَالٌ] “birtakım adamlar” gibi isimlerdir.

- Onları tekit edici [كُلُّ] “küllü” “her”, [جَمِيعٌ] “cemi’u” “bütün” gibi isimler.

- Bunlardan bir başka örnek de bilinen olmayanların başına [ال] “el” “harfi tarif” “belirlilik takısı” gelmiş [الرَّجُل] “adam”, [الذَّرْهُم] “dirhem” gibi cins isimler.

- Bunlardan bir diğer örnek de [لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ] “Evde adam yok”, [وَمَا فِي الدَّارِ مِنْ رَجُلٍ] “Evde adam yok” sözleri gibi olumsuz belirsiz isimdir.

- Onlardan bir örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibi izafet terkididir:

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ

“Allah size evlatlarınız hakkında... tavsiye eder.” [Nisâ Suresi 11]

Yine [صَرَبْتُ غَيْبِي] “kölelerime vurdum”, [أَنْفَقْتُ ذَرَاهِمِي] “dirhemlerimi harcadım” sözleri de böyledir.

- Bunlardan bir örnek de [مَنْ] “men” “kim, her kim” lafzıdır. Soru ve karşılığında başkası olmaksızın akleden kimseler hakkında kullanılır. Şöyle demek gibi: [مَنْ عِنْدَكَ] “Yanıdaki kim?”, [مَنْ جَاءَ أَكْرَمُهُ] “Kim gelirse ona ikram et.”

- Bunlardan bir örnek de [مَا] “mâ” “ne, her ne” lafzıdır. Soru ve karşılıktaki kullanılır. Bir cins ile tahsis edilmeksizin mutlak olarak akletmeyen hususlar hakkında geneldir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü gibi:

عَلَى الْيَدِ مَا أَحَدَّتْ حَتَّى تُؤَدِّي

“Her ne aldıysa ödeyesiyse kadar elin üzerinedir.” [Tirmizi]

Bu karşılık verme hakkında bir sözdür. [مَاذَا صَنَعْتَ] “Ne yaptın?” sözü de soru sorma hakkındadır.

- [مَتَى] “Metâ” “ne zaman” soru sormak ve karşılık vermekte zaman hakkında lafzıdır. Şu sözlerde olduğu gibi: [مَتَى جَاءَ الْقَوْمُ] “Topluluk ne zaman geldi?”, [مَتَى جِئْتَنِي أَكْرَمُكَ] “Bana ne zaman gelirsene sana ikram ederim.”

- [أَيْنَ] “Eyne” ve [حَيْثُ] “haysu” “nerede” lafzıdır. Soru sormak ve karşılık vermekte zaman hakkında bir lafzıdır. Bunlara örnek şu sözlerdir: [أَيْنَ كُنْتَ] “Sen neredeydin?”, [أَيْنَمَا كُنْتَ أَكْرَمْتُكَ] “Her nerede olursam sana ikram ederim.”

Lügat ehlinin genellik için koymuş oldukları lafızların varlığına dair delil, Arapların lafzın konuluşunda genellik ve özelliğin tekidini/vurgusunu ayırmış olmalarıdır.

Zira bu husus hakkında şöyle demişlerdir: [رَأَيْتُ زَيْدًا عَيْنَهُ نَفْسَهُ] “Zeyd'in bizzat kendisini gördüm.” Şöyle dememişlerdir: [رَأَيْتُ زَيْدًا كُلَّهُمْ أَجْمَعِينَ] “Zeyd'in hepsini tamamen gördüm.”

Umum hakkında da şöyle demişlerdir: [رَأَيْتُ الرِّجَالَ كُلَّهُمْ أَجْمَعِينَ] “Adamların hepsini tamamen gördüm.” Şöyle dememişlerdir: [رَأَيْتُ الرِّجَالَ عَيْنَهُ نَفْسَهُ] “Adamların bizzat kendisini gördüm.”

Tekidin/vurgunun farklılığı, vurgu yapılanın farklılığına delalet eder. Çünkü vurgu, vurgu yapılarına uygun düşendir.

Ayrıca şer’î naslar, bu lafızları genellik için kullanmıştır. Buna örnek, Taberani’nin, “Kebîr” isimli kitabında rivayet ettiği şu husustur:

أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ قَالَ بِنُ الرَّبِّعَى أَنَا أَحْصِمُ لَكُمْ مُحَمَّدًا فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَلَيْسَ فِيمَا أَنْزَلَ عَلَيْكَ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَهَذِهِ النَّصَارَى تَعْبُدُ عِيسَى وَهَذِهِ الْيَهُودُ تَعْبُدُ عَزْرِيًّا وَهَذِهِ بَنُو تَمِيمٍ تَعْبُدُ الْمَلَائِكَةَ فَهَؤُلَاءِ فِي النَّارِ

“Allahu Teâlâ’nın: Hiç şüphesiz siz ve Allah’tan başka kulluk ettiklerinizin cehennem odunusunuz. [Enbiya Suresi 98] sözü indiği zaman, İbni Züb’arî dedi ki: Kesinlikle sizin için Muhammed’i yeneceğim. Sonra Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e geldi ve O’na şöyle dedi: Ey Muhammed! Allah’ın sana indirdiğinde şu yok mudur: Hiç şüphesiz siz ve Allah’tan başka kulluk ettiklerinizin cehennem odunusunuz. Siz oraya varacaksınız. [Enbiya Suresi 98] Nebi: Evet, dedi. Bunun üzerine o şöyle dedi: Şu Hristiyan İsa’ya tapıyor, şu Yahudi Üzeyir’e tapıyor, şu Temîm Oğulları meleklere tapıyorlar. Ne diyorsun, onlar cehenneme mi girecekler?” [Taberani]

Görüldüğü üzere bu metinde [مَا] “mâ” lafzının genelliğini delil getirmiştir. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem onun [مَا] “mâ” lafzının genelliği ile ilgili anlayışını yadsımamıştır. Bilakis Allahu Teâlâ’nın, onun sözünü yadsımayan fakat tahsis eden şu sözü indirilmiştir:

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ

“Tarafımızdan kendilerine güzel akibet takdir edilmiş olanlara gelince, işte onlar cehennemden uzak tutulurlar.” [Enbiya Suresi 101]

Bir başka örnek de Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ

“Elçilerimiz İbrahim’e müjdeyi getirdiklerinde şöyle dediler: Biz bu memleket halkını helak edeceğiz. Çünkü oranın halkı zalim kimselerdir. (İbrahim) dedi ki: Ama orada Lût var! Şöyle cevap verdiler:

Biz orada kimin bulunduğunu çok iyi biliyoruz. Onu ve ailesini elbette kurtaracağız. Yalnız karısı müstesna; o, kalacaklar arasındadır.” [Ankebut Suresi 31-32]

Onunla delil getirmenin yönü şöyledir: İbrahim *Aleyhi's Selam*: [أَهْلُ هَذِهِ] **“Bu memleketin halkı”** tabirinden, genellik anlamıştır. Lût *Aleyhi's Selam*'ı zikrettiğinde melekler O'na Lût *Aleyhi's Selam*'ı ve ehlini istisna ve karısını da kurtulanlardan istisna eden tahsisle cevap vererek onun bu anlayışını tasvip etmişlerdir.

İşte bütün bunlar genelliğe delalet etmektedir. Ayrıca bu lafızların genellik için kullanıldığına dair Sahabe'nin icması olmuştur. Buna Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın, zekâta itiraz edenlerle savaş hakkında Ebu Bekir'e karşı şöyle diyerek delil getirmesi de örnektir:

كَيْفَ نَقَاتِلُهُمْ وَقَدْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَيُؤْمِنُوا بِي وَبِمَا جِئْتُ بِهِ فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle demiş iken sen onlarla nasıl savaşırısın? Lâ ilahe illallah diyerek şehadet getiresiye, bana ve getirdiğime iman edesiye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Eğer bunu yaparlarsa hakkıyla olmaları müstesna kanlarını ve mallarını benden korurlar. Hesapları Allah'a aittir.” [Muslim]

Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan kimse, Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın böyle delil getirmesini yadsımamıştır. Fakat Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh*, istisnaya bağlı kılınmasına dikkati çekmiştir. O ise Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü idi: [إِلَّا بِحَقِّهَا] **“Hakkıyla olmaları müstesna.”**

Bu da marife/belirli çoğul lafzın genellik için olduğuna delalet etmektedir.

Bir başka örnek şöyledir:

لَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهُ بَاطِلٌ
وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ

Dikkat edin, Allah'tan başka her şey batıldır

Her saadet de kesinlikle yok olur

Osman Bin Mazûn, şairin bu sözünü işitince ona şöyle demiştir:

كَذَّبْتَ فَإِنَّ نَعِيمَ أَهْلِ الْجَنَّةِ لَا يَزُولُ

“Yalan söyledin. Cennet ehlinin saadeti yok olmaz.” Osman’ın bu anlayışını kimse yadsımamıştır. [كَلْبٌ] “her” kelimesi genellik için olmasaydı böyle olmazdı.

Bir örnek de Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh’ın*, Ensar’a Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in* şu sözü ile delil getirmesidir:

الْأَيْمَةُ مِنْ قُرَيْشٍ

“**İmamlar Kureyş’tendir.**” [Ahmed Bin Hanbel]

Onların hepsi de bu delil getirilişin sıhhatini yadsımsızın kabul etmişlerdir. [الْأَيْمَةُ] “**imamlar**” kelimesi genel bir lafız olmasaydı bu delil getiriliş doğru bulunmazdı.

Buna bir başka örnek de Sahabe *RadiyAllahu Anhum’un*, Allah ve Rasulü’nün aşağıdaki sözlerin uygulanmasında icma etmeleridir:

Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

الرَّائِيَّةُ وَالرَّائِي

“**Zina eden kadın ve zina eden erkek.**” [Nur Suresi 2]

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ

“**Hırsızlık yapan erkek ve hırsızlık yapan kadın.**” [Maide Suresi 38]

مَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا

“**Kim mazlumu öldürürse.**” [İsra Suresi 33]

وَذُرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا

“**Faizden arta kalanı terk edin.**” [Bakara Suresi 278]

وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ

“**Kendinizi öldürmeyin.**” [Nisâ Suresi 29]

لَا تَقْتُلُوا الصَّيِّدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ

“**İhramda iken av (hayvanı) öldürmeyin.**” [Maide Suresi 95]

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* de şöyle demiştir:

وَلَا وَصِيَّةَ لِرِوَارِثِ

“**Miras bırakana vasiyet yoktur.**” [Nesei]

لَا تَنْكَحُ الْمَرْأَةَ عَلَى عَمَّتِهَا وَلَا عَلَى خَالَتِهَا

“**Kadın, halası veya teyzesi üzerine nikâhlanmaz.**” [Muslim]

وَمَنْ أَلْفَى السِّلَاحَ فَهُوَ آمِنٌ

“**Kim silahını bırakırsa emin olur.**” [Muslim]

Bunun gibi genelliğe delalet eden hususlar, dil ehlinin bu lafızları genellik için koyduklarını tekit etmektedir.

Genelliğin Lafız İçin Sabit Olmasının Yolları

Lafızla sabit olan genellik ya dil bakımından sabit olur -ki bu dilin konuluşundan elde edilir- ya örf bakımından sabit olur -ki bu da örften yani dil ehlinin koymalarından değil de kullanmalarından elde edilir- ya da akıl bakımından sabit olur -ki bu da akıldan değil de istinbattan elde edilir-.

Başka bir ifade ile lafız için genellik; ya Arapların bu lafzı genellik için koydukları ya bu lafzı genellikte kullandıklarının nakledilmesi yoluyla ya da nakilden istinbat yoluyla bize sabit olur. Bu ise şöyle olur: *“İstisna, lafzın kapsadığının dışında kalan olarak bize nakledilmesinden dolayı, belirli çoğula dâhil edilir.”* Bu her ne kadar istinbat olsa da nakil yolundan bir bilgidir. Zira bize nakledildi ki istisna, lafzın kapsadığının dışındadır. Dolayısıyla bundan anlıyoruz ki belirli çoğul genellik içindir. Buna binaen lafızla sabit olan genellik iki yoldan tespit edilmektedir: Birincisi nakil, ikincisi istinbat. Her ikisi de Arapların koymasından sayılır. Böylece lafızla sabit olan genellik, tamamen Arapların koyması ile sabit olmaktadır.

Nakil yoluyla sabit olan genellik ya lügatin konulmasından ya da lügat ehlinin kullanmasından elde edilmiş olur.

Lügatin konulmasından elde edilen genelliğin iki hâli vardır: Lafzın bizzat kendisinin genel olması yani bir karineye ihtiyaç duymaması, genelliğin lügatin konulmasından -fakat bir karine ile- elde edilmiş olması.

Bizzat kendisinin genel olmasına gelince ondan biri, her şey hakkında genel olandır. Biri akledenler yani ilim sahibi olanlar hakkında genel olandır. Biri akletmeyenler hakkında genel olandır. Biri özel mekânlar hakkında genel olandır. Biri de müphem/belirsiz zaman hakkında genel olandır.

İlim sahibi olanlar ve başkalarından her şey hakkında genel olana örnek şöyledir: [أَيُّ] *“hangi, herhangi”* lafzıdır. [أَيُّ رَجُلٍ جَاءَ] *“Hangi adam geldi?”*, [أَيُّ ثَوْبٍ لَبَسْتَهُ] *“Hangi elbiseyi giydin?”*

Bir başka örnek de [كُلُّ] *“her, hepsi”*, [جَمِيعٌ] *“bütün, hepsi”* lafızları ve [الَّذِينَ], [الَّذِي] vb. ismi mevsuller/ilgi zamirleridir.

Bir başka örnek de [سَائِرٌ] “sair” lafzıdır. (Ancak bu lafız, şehri kuşatan duvarlar anlamında olan [سُورٌ] kelimesinden alınmış olmalıdır, arta kalan anlamında olan [السُّورُ] kelimesinden değil.)

- [أَيُّ] “Hangi” lafzının genellik ifade etmesi için soru ya da şart lafzı olması şart koşulmuştur. Zira eğer bu lafız mevsul/bağlaç olursa [مَرَّتْ بِأَيِّهِمْ] “Onlardan ayakta olana uğradım.” yani [بِالَّذِي قَامَ] “Onlardan ayağa kalkmış olanın yanından geçtim.” gibi ya da vasıflanmış olursa [مَرَّتْ بِرَجُلٍ أَيْ] [رَجُلٍ] tam anlamı ile “Herhangi bir adamın yanından geçtim.” gibi ya da hâl olursa [مَرَّتْ بِرَيْدٍ أَيْ رَجُلٍ] Burada [أَيُّ] lafzı fetha/üstün ile tam anlamı ile “herhangi bir adam olan Zeyd’in yanından geçtim” gibi ya da nida için olursa [يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ] “Ey adam!” gibi. Bütün bunlar genellik ifade etmez.

- Akledenler yani ilim sahibi olanlar hakkında genel olan şu lafızdır: [مَنْ] “kim, her kim” lafzıdır. Bu lafız; erkekler ve dişiler, hürler ve köleler hepsini kapsamaya uygundur. Onu, genellik ifade edebilme şartı, soru ya da şart lafzı olmasıdır. Zira vasfedilen nekre/belirsiz olursa [مَرَرْتُ بِمَنْ] “seni şaşkırtan bir kimse ile karşılaştım.” (Yani [رَجُلٌ مُعْجَبٌ] “bir şaşkırtan adam” demektir.) gibi ya da bağlaç olursa [مَرَرْتُ بِمَنْ قَامَ] “ayağa kalkan bir kimse ile karşılaştım.” (Yani, [الَّذِي قَامَ] “ayağa kalkan” demektir.) gibi, bunlar genellik ifade etmez.

- Akletmeyenler yani ilim sahibi olmayanlar hakkında genel olan şu lafızdır: [مَا] “ne, her ne” lafzıdır, [إِشْتَرَى مَا رَأَيْتَ] “ne gördüysen satın al” gibi. Bu lafza, erkek ve kadın dâhil olmaz. Fakat [مَا] lafzı, vasfedilen belirsiz olduğunda [مَرَرْتُ بِمَا مُعْجَبٌ لَكَ] “Seni şaşkırtan bir şeyin yanından geçtim.” gibi ya da vasfedilen olunca [مَا أَحْسَنَ رَيْدًا] “Zeyd ne güzeldir!” gibi, bunlar genellik ifade etmezler.

- Özellikle mekânlar hakkında genel olan şu lafızlardır: [أَيْنَ] “Nerede” ve [حَيْثُ] “neresi?” lafzıdır, [أَيْنَ تَجْلِسُ أَجْلِسُ] “Sen nereye oturursan otur, bende otururum.” ve [حَيْثُ تَجْلِسُ أَجْلِسُ] “Nereye oturursan otururum!” gibi.

- Müphem/belirsiz zaman hakkında genel olan lafız şudur: [مَتَى] “Ne zaman?”, [مَتَى تَجْلِسُ أَجْلِسُ] “Ne zaman oturursan otururum!” gibi.

Bunların hepsi, dilin konulması bakımından bizzat genellik ifade eder.

Genelliği bir karine ile elde edilmiş olana gelince karine, ispat hakkında ve nefy hakkında olabilir.

İspat hakkında olan karine; [أَلَّ] harf-i tarifi ve izafet terkididir. Bu, [العَيْبُ] “kullar” ve [عَيْبِي] “kullarım” kelimeleri gibi çoğul kelimedede olur. Yine şu ayetlerde olduğu gibi cins isimde de olur:

“Zinaya yaklaşmayın.” [İsra Suresi 32]

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ

“Onun emrine muhalif olanlar... sakınsınlar.” [Nur Suresi 63]

Cins ismin başına [أل] harf-i tarifinin, sonuna izafet zamirinin ve terkinin gelmesi, tekileri genelleştirir. Bunun çoğulun başına gelmesi de çoğulları genelleştirir. Çünkü [أل] harf-i tarifi, başına geldiği tekileri genelleştirir, çoğulun başına gelmişse onu da genelleştirir. İzafet terkihi ve zamiri de böyledir.

Nefy hakkında karine ise nefy siyakındaki nekre/belirsizliktir. Nefy siyakındaki nekre/belirsizlik genelleştirir. İster nefy ile başlasın [مَا أَحَدٌ قَائِمٌ] “ayakta duran kimse yok” gibi ister ise yüklemi ile başlasın [مَا قَامَ أَحَدٌ] “kimse ayağa kalkmadı” gibi isterse nefyeden harf [مَا] veya [لَمْ] veya [لَنْ] veya [أَيْسِنَ] veya başkası olsun fark etmez.

Aynı şekilde geçişli olumsuz fiil de bütün mefullerini/nesnelerini genelleştirir. [وَاللَّهِ لَا أَكُلُ] “VAllahi, yemem!” demek gibi. Tahsis edilmedikçe herhangi bir şey yenildiğinde yemin bozulmuş olur. Çünkü [أَكُلُ] “yemek” fiili geçişlidir ve burada olumsuzdur, dolayısıyla yiyeceklerden bir çeşidi ile tahsis etmedikçe her yenileni kapsayan genelliktir.

Lügat ehlinin kullanımından elde edilen genelliğe gelince o, örf bakımından elde edilen genelliktir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتِكُمْ

“Size anneleriniz... haram kılındı.” [Nisâ Suresi 23]

Zira örf ehli bu terkihi, bizzat kendisinin haram kılınmasından, faydalanmanın/zevk almanın her yönünün haram kılınmasına nakletmişlerdir. Çünkü maksat istihdam etmek değildir. Bir başka örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ

“Size ölü/leş... haram kılındı.” [Maide Suresi 3]

Zira bu, örften dolayı “yemeye” hamledilir. Bu, örfi hakikattendir.

İstinbat yoluyla sabit olan genelliğe gelince onun kuralı, hükmün takip ve tesbib/sebep kılma [ف] “fâ”sı ile vasfa bağlı kılınmasıdır. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا

“Hırsızlık yapan erkek ile hırsızlık yapan kadının ellerini kesin.”

[Maide Suresi 38]

Şarabın, sarhoşluktan dolayı haram kılınması vb. de böyledir.

Sebebin Hususi Oluşu Değil Lafzın Genel Oluşu Dikkate Alınır

Hitap, olaylardan bir olayda geçmesi ya da bir soruya cevap olarak geçmesi gibi belirli bir sebebe binaen geçtiğinde genel olur, o olaydan ve tek başına o sorudan dolayı özel olmaz.

Hitabın bir olayda geçmesi şöyle olur: Bir olay meydana gelir, onun hükmünü genellik sigalarından bir siga ile beyan etmek için nass gelir. Dolayısıyla o, genel olur. O olaya tahsis edilmez. Buna örnek, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet edilen Meymune *RadiyahAllahu Anhâ*'nın ölmüş olan koyunlarının yanından geçerken şöyle dediği hadistir:

أَيُّمَا إِهَابٍ دُبِعَ فَقَدْ طُهِرَ

“Tabaklanmış her hayvan derisi temizdir.” [Muslim, Ahmed Bin Hanbel]

Bu, Meymune *RadiyahAllahu Anhâ*'nın koyunlarına has değildir. Bilakis her deriye genel olur. Zira o tabaklama ile temizlenir. Çünkü hitap geneldir.

Buna başka bir örnek de hırsızlıkla ilgili ayettir. Zira o, bir kalkanın ya da bir *Safvân*'ın ridasının/üstlüğü'nün çalınması hakkında nazil olmuştur. Zihar ayeti Seleme Bin Sahr hakkında nazil olmuştur. Lian ayeti Hilal Bin Ümeyye hakkında nazil olmuştur. Bunların hepsi ve benzerlerinde olayın özel oluşu dikkate alınmaz. Dolayısıyla sebep özel olsa da hitap genel olur. Buna delil, Sahabe *Rıdvanullahi Aleyhim*'in bir itiraz olmaksızın, bu ayetlerin hükümlerini genelleştirmiş olmalarıdır. Bu ise özel sebebin, genelliği düşürücü olmadığına delalet etmektedir.

Hitabın, bir soruya cevap olarak gelmesine gelince soru genel ise cevap da genel olur. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e taze hurmanın kuru hurma ile satışı sorulduğunda şöyle dediği rivayet edildi:

يَنْقُصُ إِذَا بَيْسَ قَالُوا نَعَمْ فَلَا إِذَا

“Taze hurma, kurduğunda noksanlaşıyor mu? Dediler ki: Evet. O da: O hâlde hayır! dedi.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bir başka örnek de Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e şöyle sordukları rivayettir:

إِنَّا نَرْكَبُ الْبَحْرَ وَنَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الْمَاءِ فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا أَفَتَتَوَضَّأُ مِنْ مَاءِ الْبَحْرِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ الطَّهُّورُ مَاؤُهُ الْجِلُّ مَيْتُهُ

“Biz kendimize ait bir azıkla deniz yolculuğu yapıyoruz. Yanımızda çok az (tatlı) su oluyor. Onunla abdest alırsak susuz kalırız. Deniz suyu ile abdest alabilir miyiz? Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Denizin suyu temizdir, ölüsü helaldir.” [Ahmed Bin Hanbel]

Ebu Hureyre’den de şu rivayet edilmiştir:

سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَرْكَبُ الْبَحْرَ وَنَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الْمَاءِ فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا أَفَتَتَوَضَّأُ بِمَاءِ الْبَحْرِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ الطَّهُّورُ مَاؤُهُ

“Bir adam Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e şöyle sordu: Ey Allah’ın Rasulü, biz deniz yolculuğu yapıyoruz ve yanımızda az miktarda su alabiliyoruz. O su ile abdest alsak içecek suyumuz kalmıyor. Deniz suyu ile abdest alabilir miyiz? Bunun üzerine Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Onun suyu temizdir.” [Ebu Davud]

Bu iki örnekte Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e birincisi, belirli bir taze hurma hakkında değil, taze hurma satışı hakkında soruluyor. İkinci olarak belirli bir deniz suyu hakkında değil, deniz suyu hakkında soruluyor. Dolayısıyla soru geneldir ve cevap da geneldir. Burada hitabın genelliği hakkında söylenecek bir söz yoktur.

Cevap sorudan daha genel olursa bizzat kendisi sorudan bağımsız olur. Dolayısıyla o cevap da genel olur. Ebu Said el-Hudri’den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْتَوَضَّأُ مِنْ بِنْرِ بُضَاعَةَ وَهِيَ بِنْرٌ يُلْقَى فِيهَا الْحَيْضُ وَالْحَوْمُ الْكَلَابِ وَالنَّتْنُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ إِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ

“Denildi ki: Ey Allah’ın Rasulü, içerisine hayz, köpeklerin etleri, ko-kuşmuş leşler atılan Budâ’a kuyusundan abdest alalım mı? Bunun üzerine Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez.” [Tirmizi]

Burada soru, belirli bir kuyu hakkında özeldir. Cevap ise su hakkında geneldir. Dolayısıyla hitap genel olur, sorunun özel oluşu dikkate alınmaz.

Cevabın soruya uygun düşmesi ve uygun düşmemesine gelince genellik bahsinde ona yer yoktur. Zira cevap, soruya uygun düşüp onun ötesine gitmeyebilir. Cevap soruya uygun düşmeyip onda soranın sorusundan fazlası olabilir. Zira cevabın soruya uygun düşmesi, asıl olan değildir. Bi-

lakis uygun düşmesi de uygun düşmemesi de mümkündür. Buna Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in deniz suyu ile abdest almak hakkındaki soruya verdiği şu cevap delalet eder:

هُوَ الطَّهْرُ مَاؤُهُ الْجَلُّ مَيْتَتُهُ

“Onun suyu temiz, ölüsü helaldir.” [Tirmizi]

Hakkında bir soru olmadığı hâlde, ölüsünün helal oluşuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla soruya cevapta fazlalık, şer’î nasslarda vakidir ve meşrudur.

Soruya cevapta noksanlık, gerekli değildir, asıl olan da değildir. Onun da genellik bahsinde yeri yoktur.

Buhari, bir bölüm açıp şöyle demiştir: *“Soru Sorana Sorusundan Fazlasıyla Cevap Verme Babı”* İbni Ömer hadisini zikretmiştir:

أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ فَقَالَ لَا يَلْبَسُ الْقَمِيصَ وَلَا الْعِمَامَةَ وَلَا السَّرَاوِيلَ وَلَا الْبُرُتْسَ وَلَا تَوْبًا مَسَّهُ الْوَرُسُ أَوْ الزُّعْفَرَانُ فَإِنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخُفَّيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا تَحْتَ الْكَعْبَيْنِ

“Bir adam Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e ihramlı olan kimsenin ne giyeceğini sordu. O şöyle dedi: Gömlek, sarık, don, bornoz, alaçehre boyanmış elbise giymeyin. Ayakkabı bulamazsa terlik giysin, topuklarının altına gelesiye kadar kessin.” [Buhari]

Sanki O’na seçenekli bir durum hakkında soru sorulmuştur. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ise seçeneksiz durum hakkında cevabı da ilave ederek cevap vermiştir. Bu durum soruya yabancı değildir. Çünkü sefer hâli onu gerektirmektedir. Dolayısıyla soruya verilen cevapta genellik için cevabın soruya mutabık olması gerekmez. Soruya cevabın uygunluğu bahsi, genellik bahislerinden değildir, dolayısıyla bu babda geçmez.

Sebebin Hususiliğinde Lafzın Genelliği Her Şeyde Genel Değil, Olay ve Sorunun Konusu İçinde Geneldir

Olay ve sorunun cevabındaki hitabın genelliği her şey hakkında değil ancak sorunun konusu hakkındadır. Yani o hitap, o olay ve başkasındaki o konu için geneldir. Nitekim Meymune *RadiyahAllahu Anhâ*’nın koyunu olayında, cevap ölü derisi hakkında idi. Dolayısıyla bu cevap, Meymune *RadiyahAllahu Anhâ*’nın koyununu da başkasının koyununu da kapsar. Fakat bu kapsama olayın konusu hakkındadır, o da burada ölü hayvanın derisidir. Kalkan veya Safvân’ın ridası olayında hitap, kalkanın ile ridanın çalınmasını ve başka bir şeyin çalınmasını kapsar. Bu, olayın konusu hakkın-

dadır ki o hırsızlıktır. Seleme Bin Sahr olayında hitap, Seleme'yi ve başkasını kapsar ve yine bu, olayın konusu hakkındadır ki o zıhardır. Dolayısıyla genellik sadece olayın konusu hakkındadır, başkasını kapsamaz.

Sorunun cevabı da aynı şekildedir. Budâ'a kuyusu olayında, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e* su ile temizlenmek hakkında Budâ'a kuyusu sorulmuştur. Cevap, su ile temizlenmek hakkında olmuştur. Dolayısıyla bu cevap, Budâ'a kuyusunu da başkasını da kapsamaktadır. Fakat bu olayın konusu hakkındadır ki o temizlenmektir. Zira sorunun konusu temizlenmektir. Çünkü onlar her ne kadar abdest almak hakkında sorulsa da abdest hakkındaki sorudan kastedilen, bizzat abdest almak konusu değil, abdest için temizlenmek hakkında idi. Dolayısıyla sorunun konusu temizlenme olmaktadır, abdest almak değildir. Böylece cevap bütün suya geneldir fakat temizlenmek konusunda geneldir, her şey hakkında genel değildir. Onun için ondan içmenin hükmünü ifade etmez.

Deniz suyu hakkındaki soru da aynı şekildedir. Zira o da temizlenmek hakkındadır. Çünkü onlar her ne kadar abdest hakkında sorsalar da abdest hakkındaki sorudan kastedilen, abdest almanın kendisi olmamıştır. Yani abdest almak hakkında sormamışlardır ancak abdest alarak temizlenmek hakkında sormuşlardır. Dolayısıyla sorunun konusu abdest almak değil, temizlenmek olmaktadır. Böylece cevap her şey hakkında değil temizlenmek hakkında geneldir. Dolayısıyla ondan içmeyi kapsamaz.

Buna binaen genellik ancak konu hakkında olur. Konu ise olayın ve sorunun konusudur. Dolayısıyla onlara has olur, başkasını kapsamaz. Konu, [العِبْرَةُ بِعُمُومِ اللَّفْظِ لَا بِخُصُوصِ السَّبَبِ] "**Sebebin özel oluşuna değil, lafzın genel oluşuna dikkat edilir.**" kaidesine dâhil olmaz. Çünkü konu sebep değildir. Yani konu olaydan ve sorudan başkadır. Çünkü kelam başkasının değil konu üzerine gelmiştir, dolayısıyla ona has olur. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in* lafzı, sorunun ve olayın konusuyla bağlantılıdır. Dolayısıyla hüküm o konuyla bağlantılı olur. Zira belirli bir olay hakkında söylenen ve bir sorunun cevabı olan nassın her şey hakkında genel olması doğru olmaz, o sorunun ve olayın konusuna tahsis edilmesi gerekir. Çünkü soru cevapta varılacak yerdir. Kelam da belirli bir konu hakkındadır. Dolayısıyla hükmün o konuya hasredilmesi gerekir. Çünkü içerisinde sorunun ve olayın hükmünün açıklandığı Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in* lafzı, tek başına o soru ve tek başına o olayla alakalıdır, kesinlikle başkası ile bağlantılı değildir. Dolayısıyla hüküm, sorunun konusu ve olayın konusu ile yani hakkında sorulan husus ile ya da olayın hakkında

cereyan ettiği husus ile bağlantılıdır, başkası ile bağlantılı değildir, konudan başkasına genelleşmez bilakis o konuya has olur.

Şöyle denilmez: “*Soru, eğer cevapta varılacak yer ise cevap da soruya has olur. Aksi hâlde kaçınılmaz olarak genelleşecektir.*” Böyle denilmez. Çünkü cevapta varılacak yer, sorunun konusudur. O da Budâ’a kuyusu hadisinde temizlenmektir, Budâ’a kuyusu değildir. Çünkü soru temizlenmek hakkındadır, Budâ’a kuyusu hakkında değildir. Dolayısıyla cevapta varılacak yer, sorunun konusudur. Yani sorunun hakkında cereyan ettiği husustur. Dolayısıyla hükmün ona hasredilmesi gerekir. Böylece hüküm o konuya has olup o olaya veya başkasına yani Budâ’a kuyusuna ve başkasına genelleştirilir. Çünkü olay, cevapta varılacak yer sayılmamıştır ve dolayısıyla hüküm ona bağımlı olmaz.

Şöyle de denilmez: “*Şâri’nin belirli bir konuya cevabı, çoğunlukla soruyla alakalı olmayan bir çok konuya şamildir. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in deniz suyu ile abdest almak hakkındaki soruya verdiği şu cevap gibi: [هُوَ الطَّهْرُ مَاؤُهُ الْجَلُّ مَيْتَتُهُ] Onun suyu temiz, ölüsü helaldir. [Tirmizi] Zira burada sorunun konusunu ve başkasını açıklamıştır.*” Böyle denilmez. Çünkü sorunun ya da olayın konusu hakkında has/özel olan, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in cevabı değil ancak Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in, sorunun ya da olayın konusu hakkında verdiği hükümdür. Zira Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e bir hüküm hakkında sorulabilir ve o da birkaç hüküm hakkında cevap verebilir, soru ile cevap arasında bire bir uyum gerekli değildir. Fakat o soru ya da olay hakkında açıklanan hüküm, onların konusundan başkasını kapsamaz. Nitekim, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e deniz suyu hakkında yani deniz suyu ile temizlenmek hakkında sorulmuştur. Bunun üzerine o, onun suyunun temiz olduğunu yani onunla temizlenmenin caiz olduğunu cevabını vermiştir, aynı zamanda denizin ölüsünün helal olduğunu da vermiştir. Yani iki hükümle cevap vermiştir. Biri, hakkında sorulan temizlenmenin hükümdür. Bu hüküm, sorunun konusu olan temizlenmeye hastır, başkasını kapsamaz. Mesela ondan içmeyi kapsamaz. Dolayısıyla sorunun konusu hakkındaki hususilik, sadece Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in cevap verdiği hüküm hakkındadır, cevabı hakkında değil.

Buna binaen belirli bir olay hakkında ya da bir sorunun cevabında geçen nass geneldir, olayın hakkında vuku bulduğu kimseyi ve başkasını, soru soranı ve başkasını kapsar. Fakat bu nass, olayın ya da sorunun kendisi ile birlikte geçtiği konu hakkında özeldir, başkasını kapsamaz. Zira

zihar, lian, kazf haddi ayetleri ve başkaları, bilinen bazı şahıslara ait olayların vuku bulmasıyla birlikte, o şahıslara tahsis edilmeksizin indirilmişlerdir. Zira o ayetlerin hükümleri geneldir, fakat kendisi ile indirildikleri konu hakkında özeldir. O konu ise zihar, lian, kazf veya bir başkasıdır. Hüküm bu konulardan bir başkasına genelleştirilmez.

Buna binaen, [العِزَّةُ بِعُمُومِ اللَّفْظِ لَا بِخُصُوصِ السَّبَبِ] **“Sebebin özel oluşuna değil, lafzın genel oluşuna dikkat edilir.”** kaidesi, olayın konusunu ya da sorunun konusunu kapsamaz. Zira sebebin özelliğinde lafzın genelliği, her şey hakkında değil sadece olayın ya da sorunun konusu hakkındadır. Buna bir örnek, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e cins farklılıklarında riba hakkında sorulduğunda şöyle dediği rivayet edilmiştir:

لَا رَبًّا إِلَّا فِي النَّسَبِ

“Nesieden/taksitle satıştan başkasında riba yoktur.” [Buhari]

Bu, sorulan bütün riba hakkında genel değil, cins farklılıklarında faiz konusuna hastır. Çünkü riba, aynı cinsten olan hususlarda peşin ve veresiyede meydana gelir.

Bir örnek de Ebu Bekre'den yapılan şu rivayettir:

لَمَّا بَلَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ قَدْ مَلَكَوا عَلَيْهِمْ بِنْتِ كِسْرَى قَالَ لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَوْ أَمَرَهُمْ امْرَأَةٌ

“Fars ehlinin, üzerlerine Kısra'nın kızını melik yaptıkları haberi Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e ulaşınca şöyle dedi: (Yönetim) işlerini bir kadına yükleyen bir toplum asla iflah olmaz.” [Buhari]

Bu cevap, hakkında söz edilen Fars ehlinin kendilerine bir kadını kral yapmaları konusuna yani krallık konusunda başka bir ifade ile devlet başkanlığı konusuna hastır. Her velayet/işleri üstlenme hakkında genel değil yönetim hakkında hastır. Çünkü velayet; yönetim, çocuğun velayeti, çocuğun vesayeti, yargı işlerini yapmak şeklinde olur. Zira velayet yönetimde, çocuğun vesayetinde olur. Dolayısıyla hadis genel değil bilakis yönetim velayeti/yönetimi üstlenmek hakkında özeldir. Zira kadının, çocuğun vasisi olması caizdir. Nitekim Ömer Bin Hattab, kavminden bir kadın olan Şifâ isimli kadına, pazarlardaki kadılığı/yargı işlerini yüklemiştir.

Dolayısıyla, sebebin hususiliğinde lafzın genelliği, her şey hakkında genel değildir. Bilakis o, hadisin hakkında geçtiği ya da sorunun hakkında geçtiği konu hakkında geneldir.

Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e Hitap Ümmetine Hitaptır

Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e hitap, her ne kadar kendisine yöneltilmiş ve kendisini kapsıyor olsa da hitap Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e sadece şahsi sıfatıyla değil, "rasul" sıfatı ile yöneltilmiştir. Dolayısıyla o hitap, ümmetin Rasul'ü için bir hitap olur. Böylece o, ümmete hitap olup devlet reisine yöneltilmiş hitabın, devletin tamamına yöneltilmiş olması gibi yine vilayet emrine yöneltilmiş hitabın, vilayete yöneltilmiş olması gibi genelden olur. Dolayısıyla muhatabın üzerinde bulunduğu sıfat, hitabı özel değil, genellik sigasından yapmaktadır. Buna karşın belirli bir şahsa yöneltilmiş olsaydı o hitap o şahsa has olurdu.

Bu nedenle, Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e hitap bazen çoğul lafızla gelir. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ

"Ey Nebi! Kadınları boşayacağınızda..." [Talak Suresi 1]

Ayette, [طَلَّقْتُمْ] "boşayacağınızda" dememiştir. Bu, O'na yöneltilen hitabın ümmete yönelmiş olduğuna delalet ederek gelmiştir.

Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ

"Zeyd, o kadından ilişkisini kesince Biz onu sana nikâhladık ki evlatlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın." [Ahzab Suresi 37]

Bu da Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e hitabın ümmetine hitap olduğuna dair delildir.

Hitabın Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e has olanını Allahu Teâlâ "o, Rasul'e hastır" diye açıklamıştır. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

وَأَمْرًا مِّنَ الْمُؤْمِنَةِ إِنَّ وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

"... Bir de Nebi kendisi ile evlenmek istediği takdirde, kendisini Nebi'ye hibe eden mümin kadını, diğer müminlere değil sana mahsus olmak üzere (helal kıldık)." [Ahzab Suresi 50]

Allahu Teâlâ'nın şu sözü de buna örnektir:

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ

"Gecenin bir kısmında uyanarak sana mahsus nafil olmak üzere namaz kıl." [Isra Suresi 79]

O'na ait mutlak hitap ümmetine hitap olmayıp bilakis O'na has olsaydı burada hitabı O'na tahsis etmeyi açıklamaya ihtiyaç olmazdı.

Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Ümmetinden Birine Hitabı Ümmetine Hitaptır

Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in ümmetinden birine yapmış olduğu her hitap, ümmetinin tamamına hitaptır. Zira o hitap, o şahsa tahsis edildiğine delalet eden bir husus geçmedikçe geneldir. Buna delil Allah Teâlâ'nın şu sözüdür:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ

“Biz seni ancak bütün insanlara ... gönderdik.” [Sebe Suresi 28]

Yine Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şu sözleridir:

بُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ كَافَّةً

“İnsanların tamamına gönderildim.” [Nesei]

بُعِثْتُ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَسْوَدِ

“Ben kırmızısına siyahına gönderildim.” [Ahmed Bin Hanbel]

SahabeRadiyahAllahu Anhum, olayların hükümleri hakkında, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in ümmetin fertleriyle ilgili olarak hüküm verdiği hususlara müracaat etmekte icma etmişlerdir. Buna örnek zina haddinde Mâiz ile ilgili olarak verilen hükme, yetkili olmak konusunda Buru Binti Vâşık kıssasına, Mecusilere cizye koymak hususunda Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Hicr Mecusilerine cizye koymasına müracaat etmeleridir.

Ayrıca Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, ümmetinden muhatap şahsa hitabın has olduğu hâllerde o şahsa has olduğunu açıklamıştır. Buna örnek de Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in, Ebu Burde'ye yeniden kurban etmek hakkındaki şu sözüdür:

ضَحَّ بِهَا وَلَا تَصْلِحْ لِغَيْرِكَ

“Sen kurban et. Senden başka kimseye uygun olmaz.” [Muslim]

Koşarak namazda safa dâhil olmasından dolayı Ebu Bekre'ye söylediği şu sözüdür:

رَأَيْتَ أَنَّكَ جَرِصًا وَلَا تُعْذِرُ

“Allah, hırsını artırsın. Bir daha tekrarlama.” [Buhari]

Buhari'de geçtiği üzere Huzeyme'ye, tek başına şahitliğini kabul etmeyi tahsis edişi de buna örnektir.

Hüküm bir tek şahsa söylenmesi ile ümmete de söylenmiş olmasa idi tahsis için nas belirtmeye ihtiyaç olmazdı.

Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem Vasıtasıyla Gelen Hitabın Genelliğine Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem de Dâhil Olur

Hitap, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem vasıtasıyla Allahu Teâlâ'nın şu sözleri ile gelmiştir: [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا] **"Ey iman edenler!"**, [يَا أَيُّهَا النَّاسُ] **"Ey insanlar!"**, [يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ] **"Ey kullarım! Bana karşı takvalı olun."** Onun genelliğine Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem de dâhil olur. Bu ayetler gibi, başlangıcında Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in ümmetin bir işiyle emrolunmadığı her mutlak olarak gelen hitaba Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem de dâhildir. Çünkü bu sigalar; her insan, her mümin, her kul için geneldir. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem; insanların, müminlerin ve kulların efendisidir. Nübüvvet, bu isimlerin (insan, mümin, kul isimlerinin) ona verilmesinden onu dışarı çıkarıcı değildir. Dolayısıyla onu bu genelliklerden dışarı çıkarıcı olmaz. Zira Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Sahabe Radiyallahu Anhum'a bir şey emredip onu yapmayarak ona aykırı davrandığında, Sahabe Radiyallahu Anhum O'na neden onu yapmadığını soruyorlardı. Onlar, kendilerine emredilen hususa O'nun da dâhil olduğunu idrak etmeselerdi O'na bu şekilde sormazlardı. Buna örnek, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den yapılan şu rivayettir:

أَنَّهُ أَمَرَ الصَّحَابَةَ بِفَسْخِ الْحَجِّ إِلَى الْعُمْرَةِ وَلَمْ يَفْسَخْ فَقَالُوا لَهُ أَمَرْتَنَا بِالْفَسْخِ وَلَمْ تَفْسَخْ

"O, Sahabe'ye hacı iptal edip, Umre yapmalarını emretti. Kendisi iptal etmedi. Dediler ki: Bize iptal etmeyi emrettin, sen iptal etmedin."

Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, onların, o emre kendisinin de dâhil olduğuna dair anlayışlarını yermemiştir fakat belirli bir mazerete dikkati çekmiştir. Şöyle demiştir:

إِنِّي قَدَدْتُ هَدْيِي

"Ben bir kurban bağıştta bulundum." [Muslim]

Şu da rivayet edilmiştir:

لَوْ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ لَمْ أَسْقِ الْهَدْيَ وَجَعَلْتُهَا عُمْرَةً

"Ben işimden sırtımı döndüğüm şeyi üzerime alsaydım kurbanlığı ileri sürmezdim, onu (hacı) umre yapmış olurdu." [Nesei]

Şu doğrudur: Birtakım hükümler Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e has kılınmıştır ve ümmet onlarda Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e ortak kılınmamıştır. İki rekât sabah namazı sünnetinin, duhâ namazının, kurban namazının Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e farz kılınması,

zekâtın O'na haram kılınması; veli, mehir, şahitler olmaksızın nikâhlanmanın ona mubah kılınması vb. özellikler. Ancak bu özellikler, O'nu teklifî hükümlerle muhatap olmak noktasında ümmetten ayrı kılmasına delalet etmez. Hitabın genellikleri O'nun dışarıda kalmasını gerektirmez.

Görülebileceği üzere hayızlıya, hastaya, yolcuya ve kadına, başkalarının dâhil olmadığı birtakım hükümler has kılınmıştır. Buna rağmen onların bu özelliklerinden dolayı hitabın genelliğinden tahsis edilmiş olmaları onları hitabın genelliğinden dışarı çıkarmamaktadır. Buna göre, birtakım hükümlerin Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e has kılınmış olması, O'nu hitabın genelliğinden dışarı çıkarmaz.

Husus

Husus/özel oluş ve tahsis tek manadır. Tahsis, lafzın kapsadığı hususların bazısını kapsam dışına çıkarmaktır. Tahsis ancak içerisinde şümul manası tasavvur edilen hitapta yani umumda/genellikle vuku bulur. Onun için, ona umurun tahsisi denir. Tahsis, içerisinde şümul/kapsama manası tasavvur edilmeyen herhangi bir hitapta meydana gelmez. Nitekim Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in, Ebu Burde'ye söylediği [صَحَّحَ بِهَا وَلَا تَصَلِّحْ لِعَيْرِكَ] **“Sen kurban et. Senden başka kimseye uygun olmaz.”** [Muslim] sözünde tahsis düşünülmez. Çünkü tahsis; lafzı, umum/genel oluş cihetinden husus oluş cihetine çevirmektir. Kendisinde genellik olmayanda bu çevirme düşünülmez.

Tahsisin caiz oluşuna delil, onun genel emirlerde vuku bulmasıdır. Alahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ

“Müşrikleri öldürün.” [Tevbe Suresi 5]

Bundan zimmet ehli hariç tutulmuştur.

Bir başka örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا

“Hırsızlık yapan erkek ile hırsızlık yapan kadının ellerini kesin.”

[Maide Suresi 38]

Bundan nisaba ulaşmayan ve korunmamış (saklanmamış olanın) vb. çalınması hariç tutulmuştur.

Bir başka örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

الرَّانِيَةُ وَالرَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

“Zinakar kadın ve erkekten her birine yüz sopa vurun.” [Nur Suresi 2]

Bundan muhsân/evlilik yapmış olan zinakâr hariç tutulmuştur. Zira o recmedilir.

Bir başka örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ

“Çocuklarınız hakkında Allah şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar veriniz.” [Nisâ Suresi 11]

Bundan kâfir ve miras bırakanın katili hariç tutulmuştur.

İşte böyle, bir çok nass genel olarak gelmiştir ve tahsis edilmiştir. Bu da tahsisin Kitap ve Sünnet'te vaki olduğuna ve caiz olduğuna dair bir delildir.

Genel Olanın Tahsis Edilme Delilleri

Tahsise delalet eden, muttasıl/bağlantılı veya munfasıl/bağlantısız olabilir. Muttasıl, kendisi bizzat bağımsız olmaz. Bilakis genelin içerisinde zikredildiği lafza bağlantılı olur. Munfasıl ise onun tersidir. O bizzat kendisi bağımsız olur.

Yani tahsise delalet eden ya tahsis edilmekte olan genele bağımlı olarak -mesela istisna gibi tahsis edatlarından bir edat ile olur. Bu ise muttasıl tahsistir- ya da genel nasstan bağımsız olan -mesela zina edene sopa vurma'nın, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in muhsan zaniyi recmettirmesini tespit eden başka bir nass ile muhsan olmayan zaniye tahsis edilmesi gibi- başka bir nass olur. Bu ise munfasıl tahsistir.

Muttasıl tahsis dört çeşittir: İstisna, şart, sıfat, gaye.

İstisna ile Tahsis

İstisna ile tahsis, [إِلَّا] “illa” ya da benzeri istisna edatlarından sonra gelen hususu, onlardan önce geçen husustan hariç tutmaktır. İstisna edatları şunlardır: [لَيْسَ] [مَا خَلَا], [مَا عَدَا], [عَدَا], [حَاشَا], [خَلَا], [سُورَ], [غَيْرَ], [إِلَّا]. Bu sigaların başında [إِلَّا] gelir.

İstisnanın sıhhat şartı, kendisinden istisna edilene, aralarına ya da muttasıl hükmüne bir ayırıcı katmaksızın gerçekten bağlı olmasıdır. Her ne kadar nefesin kesilmesiyle bir ayırt edici ikisinin arasına katılmış olsa da hakkında konuşulanın ilk sözünün bitmesinden sonra örfen onu getirmek üzere geri dönmediği şeydir. Dolayısıyla istisna ile istisna edilen arasına bir ayırt edici katıldığında istisnadan sayılmaz.

İbni Abbas'ın munfasıl istisnanın sıhhati ile ilgili şu sözüne gelince:

“Bir ay zamanın geçmesi istisna şartıdır. Şu kişi gibi: Bir şeye yemin ediyor, sonra; bir ay sonra inşaAllah diyor. Yemini bozulmamıştır.”

Bunu Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den rivayet edilen şu husus geçersiz kılıyor:

مَنْ خَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ

“Kim bir şeye yemin ederse sonra da ondan daha hayırlısını görürse hayırlı olanı yerine getirsin ve yemininin kefareti ödesin.” [Muslim, Ahmed Bin Hanbel]

Bir başka rivayette:

فَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ وَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ

“Yemininin kefareti ödeyip hayırlı olanı yerine getirsin.” [Nesei]

Bu istisna sahih olsaydı yemini bozmamak ve birrde/iyilikte hayır düşünülduğünde yemin eden için en emin yol olması nedeni ile Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ona yönlendirirdi. Çünkü Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem sadece kolaylaştırmayı, basitleştirmeyi kastedirdi. İstisna ise kefareti yerine getirmekten daha kolaydır. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in istisnaya yönlendirmemesi, istisnanın sıhhatli olmadığına delalet etmektedir.

Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den yapılan şu rivayete gelince:

وَاللَّهُ لَأَعْرُوْنَ فَرِيضًا ثُمَّ سَكَتَ ثُمَّ قَالَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ

“Allah'a yemin olsun ki kesinlikle Kureyş ile savaşaçağım. Sonra sustu ve sonra da: Allah dilerse dedi.” [Ebu Davud]

Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in burada sükût etmesi, bağlantıyı koparmayan sükût olarak yorumlanır. Zira ondan, konuşmayı kestiği ya da başka bir işte meşgul olduğu ya da meclisi terk ettiği rivayet edilmiştir ki fasıl/ayırıcının olduğu söylenebilir. Ondandır sadece sustuğu, sonra da [إِنْ شَاءَ اللَّهُ] “inşaAllah/Allah dilerse” dediği rivayet edilmiştir. Bu da onun bağlantıyı bozmayan bir sükût olduğuna delalet etmektedir.

Şart ile Tahsis

Fıkıh usûlü anlamında şart; varlığı için sebep olmayan ve sebebe dâhil olmayan tarzda yokluğu herhangi bir hususun yokluğunu gerektiren husustur. Başka bir ifade ile şart, abdestin namazın sıhhatinde şart olması gibi yokluğu, olmamayı gerektiren, varlığı, olmayı gerektirmeyen husustur. Zira abdestin yokluğu, namazın yokluğunu gerektirir. Fakat abdestin

varlığı, namazın varlığını gerektirmez. Çünkü abdest, namazın varlığı için sebep değildir ve sebebe dâhil de değildir.

Şartla tahsisin kuralı, şart sigalarından biri sözün başına geldiğinde; sözde olan hususu o sözden dışarı çıkarır. Yani şart yerine getirilmediğinde sözün kapsamında olan hususu sözden dışarı çıkarır. Şu sözde olduğu gibi: [أَكْرَمُ الْمُجَاهِدِينَ إِنْ فَتَحُوا الْحَصْنَ] “Mücahitlere ikramda bulun. Eğer kaleyi fethederlerse.” [إِنْ] “Eğer” sigası olmasaydı ikram etmek, bütün mücahitler için genel olurdu. Fakat [إِنْ] “eğer” şartının başa getirilmesi, kaleyi fethetmeyenleri ikramdan dışarıda tutmaktır. Eğer kaleyi fethetmezlerse onların tamamı dışarı tutulmuştur.

Şart sigalarına gelince onlar çoktur:

[إِنْ], [إِذَا], [مِنْ], [مَمَّهَا], [حَيْثُمَا], [أَيْنَمَا], [إِذْ مَا] Bu sigaların hepsinin başında şart sigası [إِنْ] gelmektedir. Çünkü o harftir, onun dışında kalanlar isimlerdir. İsimlere ait manaların ifade edilmesinde asıl olan sadece harftir. Çünkü [إِنْ] şart isimlerinden farklı olarak bütün şart sigalarında kullanılır.

Bu sigalar hakkında şartın sıhhat şartı ise şartın şart ve şart koşulan arasına bir ayırıcı katılmaksızın şart koşulana muttasıl/bitişik olmasıdır. Bitişikliğin devam etmesiyle birlikte şartın, şart koşulanın önünde de arkasında da olması mümkündür.

Sıfat ile Tahsis

Genel, bir sıfatla beraber olursa o genel o sıfatla tahsis edilip o sıfatın dışında kalanlar o genelden hariç tutulur. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünde olduğu gibi:

فِي كُلِّ إِبِلٍ سَائِمَةٍ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةً لَبُونٍ

“*Saime/otlakta beslenen her kırk deveye bir süt deve yavrusu (zekât) vardır.*” [Ahmed Bin Hanbel]

[سَائِمَةٌ] “*Otlakta beslenen*” sözü, [إِبِلٌ] “*deve*” genel lafzına bitleştirilmiştir. Böylece bu sözün, bütün develeri kapsar iken, [سَائِمَةٌ] “*otlakta beslenen*” lafzı olan sıfat ile birleştirilmesi, “*develer*” lafzından otlakta beslenmeyenleri yani ahırda yem ile beslenenleri hariç tutmaktadır. Bu da ahırda yem ile beslenen hayvanlarda zekâtın olmadığına delalet etmektedir. Böylece sıfat, geneli tahsis etmiş olur.

Sıfat ile tahsisin sıhhat şartı, sıfatın vasfedilene muttasıl/bitişik ya da muttasıl hükümde olmasıdır.

Gaye ile Tahsis

Gaye sigaları şu iki lafızdır: [إِلَى], [حَتَّى] Bunlardan herhangi biri genel sözün başına geldiğinde o sözden sonrakileri hariç tutar. Dolayısıyla onlardan sonrakilerin hükmünün öncekilere muhalif olması zorunludur. Allah Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ

“...Sonra akşama kadar orucu tamamlayın.” [Bakara Suresi 187]

Dolayısıyla [إِلَى]'dan sonra gelen [اللَّيْلِ] **“gece/akşam”** hükmü, ondan öncekinin hükmüne muhaliftir.

Bir başka örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ

“Yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın.” [Maide Suresi 6]

[إِلَى] **“ilâ”** edatından sonra gelen [الْمَرَافِقِ] **“dirsekler”**in hükmü ondan öncekine muhaliftir vb.

Böylece hüküm [إِلَى] **“ilâ”** edatından öncekine tahsis edilir, sonraki hükmün haricinde tutulur.

Munfasıl Deliller ile Tahsis

Munfasıl/bağımsız delillerle tahsis ancak semî deliller ile olur. Çünkü tahsis edilen genel ancak semî delilin getirdiği bir lafızdır. Dolayısıyla o ancak bir semî delil ile tahsis olur.

Semî deliller ise Kitap, Sünnet, Sahabe'nin icması, illeti Kitap ve Sünnet'ten alınan kıyastır. Bu dört delilden başkası, tahsis delillerinden sayılmaz. Genel olanın, akli delil ile tahsis edilmesi caiz olmaz. Buna delil şunlardır:

1-Tahsis, lafzın kapsamına girenin bazısını ondan hariç tutmaktır. Lafzın manaya delaletinde ise ancak dile ve şeriata göre lafzın manasından konuşanın kastı vardır. Yani dile ve şeriata göre lafzın kendisine delalet ettiği husus vardır. Aklın bununla ilgisi yoktur. Dolayısıyla akıl gelip lafzın kendisine delalet ettiği manadan başka bir manaya istisna ettiğinde lafzın manası dil bakımından delalet edilenlerden akıl ile hariç tutulmuş olur ki bu doğru değildir. Çünkü lafzın manasına delaletinde akla değil ancak dile başvurulur. Dolayısıyla aklın tahsis edici olması doğru değildir.

2-Tahsis, beyandır. O da teşridir/hüküm koymaktır. Şer'î nass vahiyle gelmiştir. Dolayısıyla onu ancak vahiyle gelen bir şey açıklar. Zira vahiyle geleni, dilin kendisine delalet ettiğinden başkasına uygun olarak beyan

etmek akla terk edilirse akla şeriat koyma hakkı verilmiş olur ki bu caiz olmaz. Çünkü şeriat ancak Allahu Teâlâ'ya aittir. Onun için açıklamanın ve açıklananın vahiyle gelenden olması kaçınılmazdır. Aklın vahiyle geleni açıklayıcı olması doğru olmaz. Dolayısıyla aklın tahsis edici olması doğru olmaz.

3-Tahsis, genelin bir cüzü için neshetme konumundadır. Çünkü tahsis, hükmü genel oluştan çevirmekte, bazısında o hükmü iptal edip Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi yerine başka bir hüküm koymaktadır:

الرَّائِيَّةُ وَالرَّانِي فَاجِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

“Zinakâr kadın ve erkekten her birine yüz sopa vurun.” [Nur Suresi 2]

Bu söz, muhsan için de muhsan olmayan için de bir hükümdür. Tahsis gelip bu hükmü muhsan olan hakkında iptal edip ona başka bir hüküm olan recm hükmünü koymuştur. Nesh ise akıl ile olmaz. Aksi hâlde, her akla, herhangi bir şer'î hükmü iptal etmesi caiz olurdu. Tahsis de aynı şekildedir, akıl ile tahsis yapılması caiz olmaz.

Aklın tahsis edici oluşuna Allahu Teâlâ'nın şu sözünü delil getirmelerine gelince:

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا

“Yoluna gücü yetenlerin o evi (Kâbe'yi) haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerine bir hakkıdır.” [Âl-i İmran Suresi 97]

“Çocuk ve mecnunun insanlardan olmasına rağmen genel oluştan kastedilenlerden olmamalarını akıl gerekli kılmaktadır. Çünkü akıl bu ikisinin mükellef kılınmalarının mümkün olmadığına delalet etmektedir. Dolayısıyla ayetin genelliğini tahsis eden olmaktadır.” denilmektedir. Bu, aklın tahsis edici bir delil olmasına uygun olduğuna dair hüccet olmaya uygun değildir. Zira çocuk ve mecnun hakkında Şâri'nin hitabı engellenmemiştir. Onların mükellef kılınmaları da imkânsız değildir. Bunun delili o ikisinin; cinayetin diyetleri, telef edilenlerin değerlerinin tazmini, mallarında zekât vacipliği hitaplarının kapsamında olmalarıdır.

Dolayısıyla yukarıda geçen ayetin genelliği, akıl ile tahsis olmamıştır ancak şu hadisle tahsis olmuştur:

رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الْمَعْتُورِ حَتَّى يَبْرَأَ

“Kalem üç kişiden kaldırıldı: Buluğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, iyileşesiye kadar deliden.” [Ebu Davud]

Dolayısıyla akıl ile tahsis olmamıştır.

Bazılarının bu hususta Allahu Teâlâ'nın şu sözlerini delil getirmelerine gelince:

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ

“Allah her şeyin yaratıcısıdır.” [Zümer Suresi 62]

وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“O her şeye kadirdir.” [Maide Suresi 120]

Denilmektedir ki: *“Allah da [كُلِّ شَيْءٍ] ‘her şey’ lafzının dil bakımından genelliği kapsamındadır. Hâlbuki O’nun zatı ve sıfatları, hakiki şeylerdir. O, onlar için bir yaratıcı değildir ve onlar O’nun takdiri de değildir. Çünkü zâtından dolayı vacib’ul kadim olanın yaratılması ve takdir edilen olması aklın gereği olarak imkânsızdır. Dolayısıyla Allah’ın zatı ve sıfatı aklın gerekliği delaleti ile lafzın genelliğinden hariç tutulmuş olur. Böylece akıl bu ayetlerin genelliğini tahsis edici olur.”*

Bu ayetler örnek verilerek bu delillendirme ileri sürülmez. Çünkü bu ayetler, şer’î hükümlerle alakalı değil, akidelerle alakalıdır. Akidelere akıl ile delil getirilir, şeriatla delil getirilir. Esas itibarıyla şeriata itikat etmenin delili akıldır. Bunun için aklın akidelerde delil olması uygun olur. Dolayısıyla o ayetlerin anlaşılmasına da delil olması uygun olur. Aklın akidelerde tahsis edici olması uygun olur. Şer’î hükümlere gelince onlar Şâri’nin kulların fiilleriyle alakalı hitabıdır. Dolayısıyla onların delilinin ancak vahiyle gelmesi uygun olur. Çünkü şer’î hükümler Şâri’nin hitabıdır. Dolayısıyla delillerin Şâri’den gelmesi yani vahyin getirdiğinden olması kaçınılmazdır. Aynı şekilde onların tahsis edicisinin de vahyin getirdiğinden olması kaçınılmazdır. Çünkü o da bir şer’î hükümdür. Zira o da Şâri’nin hitabıdır. Dolayısıyla Şâri’den gelmesi yani vahyin getirdiğinden olması kaçınılmazdır. Bunun için aklın şer’î hüküm için tahsis edici olması uygun olmaz. Çünkü o Şâri’den gelmedi ve vahyin getirdiğinden de değildir. Buna binaen akidelere has bu ayetler, şer’î hükümler hakkında ileri sürülemezler.

Kitab’ın Kitap ile Tahsisi

Kitabın kitapla tahsisi mümkündür. Çünkü onlardan her biri lafız ve mana olarak vahiyle gelmiştir. Dolayısıyla birinin diğerine tahsis edici olması uygun olur. Şüphesiz ki Kur’an’ın Kur’an’la tahsisi Kur’an’da fiilen vuku bulmuştur. Buna örnek Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

“Gebe olanların bekleme süresi ise yüklerini bırakmalarıdır.” [Talak Suresi 4]

Bu ayet, Allahu Teâlâ'nın şu sözünü tahsis edici olarak gelmiştir:

وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنكُم وَيَدْرُونَ أَرْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

“Sizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler.” [Bakara Suresi 234]

Bir örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ

“Daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da...” [Maide Suresi 5]

Bu ayet, Allahu Teâlâ'nın şu sözünü tahsis edici olarak gelmiştir:

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ

“İman etmedikçe müşrik kadınlarla evlenmeyin.” [Bakara Suresi 221]

Böylece, Kitab'ın Kitap ile tahsisinin fiilen vuku bulmuş olması, Kitab'ın Kitap ile tahsisinin caiz oluşuna delildir.

Allahu Teâlâ'nın şu sözüne gelince:

لِنُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ

“İnsanlara kendilerine indirileni açıklamak için ...” [Nahl Suresi 44]

Allahu Teâlâ'nın Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e hitaben söylemiş olduğu bu sözde Kitab'ın Kitap ile açıklanmasına engel olan bir husus yoktur. Zira hepsi de Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* vasıtası ile gelmiştir. Dolayısıyla Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in tahsis edici ayeti zikretmesi, ondan bir beyan olur. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in beyan edici olarak vafedilmesinin, beyanın O'nun vasıtası ile geliyor oluşuna hamledilmesi gerekir. Rasulullah vasıtası ile gelenin Kitap ya da Sünnet olması, Allahu Teâlâ'nın şu sözünün genelliğine uygun düşer:

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ

“Sana Kitabı her şey için bir açıklama olarak indirdik.” [Nahl Suresi 89]

Dolayısıyla bu sözün gereği; Kitap'ta olan her hususun [شَيْئًا] “şey” olması nedeni ile Kitab'ın, Kitap'ta olan her husus için bir beyan edici olmasıdır.

Kitab'ın Sünnet ile Tahsisi

Kitab'ın, -ister mütevatir ister haber-i ahad olsun- Sünnet ile tahsisi mümkündür. Çünkü onlardan her birini de vahiy getirmiştir. Dolayısıyla

vahiyle gelen bir hususu yine vahiyle gelen bir husus tahsis etmiş olur. Böylece onlardan her biri diğeri için tahsis edici olur.

Nitekim Kur'an'ın Sünnet ile tahsisi fiilen vuku bulmuştur. Buna örnek Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْإُنثَىٰ

“Çocuklarınız hakkında Allah şöyle emrediyor: Erkeğe iki dışının payı kadar veriniz.” [Nisâ Suresi 11]

Allahu Teâlâ'nın bu sözü, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü ile tahsis edilmiştir:

الْقَاتِلُ لَا يَرِثُ

“Katil, vâris olamaz.” [İbni Mace, Tirmizi]

Bir başka örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

الرَّأْيِيَّةُ وَالرَّأْيِيُّ فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

“Zinakâr kadın ve erkekten her birine yüz sopa vurun.” [Nur Suresi 2]

Allahu Teâlâ'nın bu sözü de Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Mâiz'i recmettirmesi ile tahsis edilmiştir.

Ayrıca Sahabe *Rıdvanullahi Aleyhim*'in, Kitab'ın Sünnet ile tahsisinin caiz olduğuna dair icması oluşmuştur. Zira Allahu Teâlâ'nın şu ayeti:

وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ

“Bunlardan başkasını nikâhlamanız size helal kılındı” [Nisâ Suresi 24]

Ebu Hureyre'nin Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet ettiği şu söz ile tahsis edilmiştir:

لَا تُنكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتَيْهَا وَلَا عَلَى خَالَتَيْهَا

“Kadın, halası veya teyzesi üzerine nikâhlanmaz.” [Muslim]

Allahu Teâlâ'nın Nisâ Suresi 11. ayetteki sözünü Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözleri ile tahsis edilmiştir:

لَا يَرِثُ الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ وَلَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ

“Kâfir Müslüman'a, Müslüman da kâfire vâris olmaz.” [Ahmed Bin Hanbel]

الْقَاتِلُ لَا يَرِثُ

“Katil, vâris olamaz.” [Tirmizi]

Ebu Bekir *Radiyallahu Anh*, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den şöyle dediğini rivayet etmiştir:

لَا نُورُتُ مَا تَرَكَنَا صَدَقَةً

“Biz miras bırakmayız. Bizim arkada bıraktığımız sadakadır.” [Buhari, Muslim]

Allahu Teâlâ'nın şu ayeti:

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

“Allah, alışverişi helal kıldı.” [Bakara Suresi 275] ayetini Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet edilen dirhemi iki dirhem ile satmayı yasakladığına dair rivayet tahsis etmiştir.

Allahu Teâlâ'nın şu ayeti:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ ...

“Hırsızlık yapan erkek ile hırsızlık yapan kadının ...” [Maide Suresi 38] Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü ile tahsis edilmiştir:

لَا قَطْعَ إِلَّا فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا

“Dört dinar ve fazlası olmadıkça el kesme yoktur.” [İbni Hibban, Taberani, İmam Malik]

Allahu Teâlâ'nın şu ayeti:

فَاقتُلُوا الْمُشْرِكِينَ

“Müşrikleri öldürün.” [Tevbe Suresi 5] Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet edilen Hicr Mecusileri hakkında söylediği şu sözü ile tahsis edilmiştir:

سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ

“Onlar hakkında ehl-i kitap hakkındaki uygulamayı uygulayın.” [İmam Malik]

Çeşitli şekillerde benzer birçok örnek vardır. Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un bu yaptıklarını eleştiren Sahabe *Radiyallahu Anhum*'dan kimse yoktur. Dolayısıyla bu icmadır.

Bütün bunlara binaen, Kitab'ın Sünnet ile tahsis edilmesi şeriata göre caiz olmaktadır.

Kitab'ın Sahabe'nin İcması ile Tahsisi

Sahabe'nin icması, şer'î bir delilin varlığını gösterir. Zira Sahabe *Radiyallahu Anhum*, bir hükmün şer'î bir hüküm olduğuna dair icma ettiğinde bu demektir ki onların o hükme dair bir delilleri vardır, delili rivayet etmeksizin hükmü rivayet etmişlerdir. Dolayısıyla bu delilin rivayeti gibidir. Onun için Sahabe'nin icması; o hususta bir şer'î delilin olduğunu yani

onların Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in onu söylediğini işittiklerini, yaptığını veya hakkında sükût ettiğini gördükleri bir şer'î delilin olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu, Sünnet türündendir. Onun için Sünnet muamelesi görüp rivayetle alınır. Mademki mesele böyledir, o hâlde Kitab'ın Sahabe'nin icması ile tahsisi caizdir/mümkündür.

Nitekim Kur'an'ın Sahabe'nin icması ile tahsisi fiilen vuku bulmuştur. Buna örnek, zina iftirasında bulunanlar hakkında Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً

“Onlara seksen sopa vurun.” [Nur Suresi 4]

Allahu Teâlâ'nın bu sözü, onun hür olanlara tahsis edilip köle olanlar için zina iftirası haddinin yarıya indirilmesi, Sahabe'nin icması ile tahsis edilmiştir. Vuku bulmuş olması, caiz oluşun delilidir. Dolayısıyla bu; Kitab'ın, Sahabe'nin icması ile tahsisinin şeriata göre caiz olduğuna delalet eder.

Kitab'ın Kıyas ile Tahsisi

Muteber kıyas, illeti şeriatla gelen kıyastır. Yani illeti Kitap, Sünnet ve Sahabe icmasından alınmış olan kıyastır. İleti şeriatla geçmiş olan kıyas, şer'î delil sayılmaz. Kıyasın illeti Kitap, Sünnet ve Sahabe icmasında geçtiğine ve Kitap, Sünnet ile Sahabe icmasında tahsis de caiz olduğuna göre; Kitab'ın illeti Kitap, Sünnet veya Sahabe icmasında geçen kıyasla tahsisi caiz olmaktadır. Kitab'ın Kitapla, Sünnet'le ve Sahabe icması ile tahsisinin caiz oluşuna ait delillerin geçmiş olmasından dolayı, bunlara binaen Kitab'ın, illeti şeriatla geçmiş olan kıyas ile tahsisi caiz olmaktadır.

Sünnet'in Kitap ile Tahsisi

Sünnet'teki umurunun Kur'an'daki husus ile tahsis edilmesi caiz olur. Çünkü onlardan her ikisi de vahiyle gelmiştir. Dolayısıyla vahiyle gelen, vahiyle geleni tahsis etmiş olur. Böylece onlardan birinin diğeri için tahsis edici olması sahih olur.

Her ne kadar Kur'an, lafız ve mana olarak vahiyle gelmiş olup Sünnet sadece mana olarak vahiyle gelmiş olsa da tahsis lafızla değil, manayla alakalıdır. Dolayısıyla Sünnet'in lafzının Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den olması buna etkili olmaz. Zira Allahu Teâlâ'dan vahyedilen mananın tahsis edici olması sahih olur.

Ayrıca Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ

“Kitabı sana her şey için bir açıklama olarak indirdik.” [Nahl Suresi 89]

Şüphe yok ki Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in Sünneti de “her şey” kapsamındadır. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in Sünneti de bu ayette işaret edilen umuma dâhil olmaktadır. Dolayısıyla Kur’an’ın Sünnet için açıklama olması sahih olur. Tahsis eden, açıklayandır. Böylece Kur’an’ın Sünnet için tahsis eden olması caiz olur.

Şöyle denilebilir: “*Allahu Teâlâ Rasul’e diyor ki: [وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ [مَا نَزَّلَ إِلَيْهِمْ [Nahl Suresi 24] Böylece Allahu Teâlâ Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’i indirilen Kitap için beyan edici kılmıştır. Bu ise ancak Sünnet ile olur, bu da tahsisin ancak Allah’tan değil, Rasul’den yani Kur’an’dan değil, Sünnet’ten olduğuna delalet etmektedir.*”

Buna cevap şöyledir: Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in, kendisine indirilen için “*beyan edici*” olması vasfı, onun vasıtasıyla Kur’an’dan gelenle Sünneti açıklamasına engel teşkil etmez. Çünkü Sünnet, Allahu Teâlâ’dan indirilmiştir, Kur’an da Allahu Teâlâ’dan indirilmiştir. Dolayısıyla Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in kendisine Sünnet’ten indirileni, kendisine Kur’an’dan indirilen ile açıklaması caiz olur. Bunlara binaen, Sünnet’in Kur’an’la tahsis edilmesi caiz olmaktadır.

Nitekim Hudeybiye Anlaşması’nda şu geçmiştir:

أَنَّهُ لَا يَأْتِيكَ مِنَّا أَحَدٌ وَإِنْ كَانَ عَلَى دِينِكَ إِلَّا رَدَدْتَهُ إِلَيْنَا

“Bizden size -senin dinine girmiş olsa da- hiç kimse gelmeyecek. Gelen olursa onu bize iade edeceksin.” [Buhari]

“*Hiç kimse*” genel bir tabirdir, erkeği de kadını da kapsar. Yani Sünnet burada Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in ikrarı ile erkek olsun kadın olsun Kureys’ten gelen herkesi iade etmeyi vacip kılmıştır. Sonra Allahu Teâlâ Kitab’ında şu ayeti indirmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاْمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ

“Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin.” [Mümtehine Suresi 10]

Böylece Kitap, kadınlar hariç sadece erkekleri iade ederek Sünnet’i tahsis etmiştir.

Sünnet'in Sünnet ile Tahsisi

Sünnet'in, -ister mütevatir olsun, ister ahad haber olsun- Sünnet ile tahsisi caizdir. Çünkü her ikisi de mana olarak vahiyle gelmiştir. Dolayısıyla birinin diğeri için tahsis edici olması sahih olur.

Nitekim Sünnet'in Sünnet ile tahsisi bilfiil vuku bulmuştur. Buna örnek şudur: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ فَيَبِيهِ الْغُسْرُ

“Semanın/göğün suladığında öşür vardır.” [Buhari]

Bu, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü ile tahsis edilmiştir:

لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ زَكَاةٌ

“Beş vesaktan az olanda zekât yoktur.” [Ebu Davud]

Başka bir örnek de şudur: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِعَنِيٍّ وَلَا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ

“Sadaka/zekât, zengine ve çalışıp kazanma gücü olan kimseye helal olmaz.” [Tirmizi]

Bu, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü ile tahsis edilmiştir:

لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِعَنِيٍّ إِلَّا لِحَمْسَةِ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا أَوْ رَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ غَارِمٍ أَوْ غَارٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُسْكِينٍ تُصَدِّقَ عَلَيْهِ مِنْهَا فَأَهْدَى مِنْهَا لِعَنِيٍّ

“Zekât şu beş kişi dışında zengin kimseye helal değildir: Zekât işleminde çalışan, malı ile zekât malını satın alan, borçlu olan, Allah yolunda savaşan, kendisine zekât verilen fakir komşusunun o zekât malından kendisine hediye ettiği zengin kimse.” [Ahmed Bin Hanbel]

Sünnet'in Sahabe İcması ve Kıyas ile Tahsisi

Sünnet'in Sahabe icması ile tahsisine gelince: Kur'an'ın Sahabe icması ile tahsisinin caiz oluşu yukarıda anlatılmıştı. Sünnet'in Sahabe icması ile tahsisi de aynı şekilde caizdir. Zira Kur'an'ı tahsis etmesi caiz olanın, Sünnet'i tahsis etmesi de caizdir.

Sahabe icması, delilin varlığını gösterir. Dolayısıyla o da vahyin indirildiğindedir. O hâlde vahyin getirdiğini tahsis etmesi doğru olur.

Kıyasa gelince: Kıyasın illeti ya Kur'an'da ya da Sünnet'te geçen olur. Dolayısıyla onun illeti Kur'an'da geçmiş ise kıyasın tahsisi Sünnet'in

Kur'an'la tahsisi olur ve bu caizdir. Eğer illeti Sünnet'te geçmiş ise o zaman onun tahsisi, Sünnet'in Sünnet ile tahsisi olur ki bu da caizdir. Bundan dolayı Sünnet'in kıyasla tahsisi caiz olur.

Mantukun Mefhum ile Tahsisi

Mefhum ister muvâfakat mefhumu kabilinden ister ise mefhumu muhalefet kabilinden olsun fark etmez; mantukun mefhumla tahsisi caizdir. Çünkü daha önce anlatıldığı gibi mefhum, hüccettir, genel de hüccettir. İkisi çatışırsa genel olanın mefhum ile tahsisi vacip olur, ilk delili ihmal etmek gerekmez. Buna örnek Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

إِنَّ الْمَاءَ لَا يَنْجِسُهُ شَيْءٌ إِلَّا مَا غَلَبَ عَلَى رِيحِهِ وَطَعْمِهِ وَلَوْنِهِ

“Suyu ancak kokusunu, rengini ve tadını değiştiren şeyler kirletir.”

[Ibni Mace]

Bu hadisin mantuku, kulleteyn olsun isterse olmasın değişim olmadıkça hiçbir şeyin kirletmediğine delalet etmektedir. Zira hadisin mantuku; çokluğu, azlığı, akarı, durgunu kapsamaktadır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü ise:

إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ فَلْتَيْنِ لَا يَحْمِلُ حَبْتًا

“Su kulleteyne ulaştığında pislik taşımaz.” [Darimi]

Bu hadisin mefhumu, az suyun değişmesi de kirlendiğine delalet etmektedir. Böylece bu hadisin mefhumu, birinci hadisin mantuku için tahsis edici olmaktadır. Bir başka örnek de Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

وَفِي الْعَتَمِ مِنْ أَرْبَعِينَ شَاةً إِلَى عَشْرِينَ وَمِائَةٍ

“Koyunlar kırk ile yüz yirmi arasında oldukları zaman, bir koyun vermek gerekir.” [Buhari, Ahmed Bin Hanbel]

Bu hadisin mantuku, koyunların hepsinde zekât vermenin vacip olduğuna delalet eder çünkü geneldir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü ise:

وَفِي صَدَقَةِ الْعَتَمِ فِي سَائِمَتِهَا

“Saime/otlayan koyunlarda sadaka/zekât vardır.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu hadisin mefhumu, ahırda beslenen koyunlarda zekât olmadığına delalet eder. Dolayısıyla ikinci hadis, mefhumu ile zekâtın vacibliğinden ahırda beslenen koyunları çıkararak birinci hadisin mantukunun genelliği için tahsis edici olmaktadır.

MUTLAK VE MUKAYYED

Mutlak, cinsinde yaygın delalet edilene delalet eden lafızdır. Mukayyed ise “Zeyd” ve “Amru” gibi belirli delalet edilene delalet edendir. Aynı şekilde “Irak dinarı”, “Mısır cüneyhi” gibi ilave bir sıfatla delalet edilene mutlak olan bir vasma delalet eden lafza da mukayyed denir. Zira “Irak dinarı” lafzı, cinsinde mutlak ve her Irak dinarını kapsar. Fakat Irak’a ait ya da Ürdün’e ait olduğu açıklanmayan “dinar” bakımından mukayyedir. Böylece bu lafız, bir yönden mutlak, bir yönden de mukayyedir. Bir örnek de [رَقَبَةٌ مُؤْمِنَةٌ] “mümin köle” lafzıdır. Bu mümin köleler arasında yaygındır, dolayısıyla mutlak ve her mümin köleyi kapsar. Fakat [رَقَبَةٌ] “köle”nin mutlak oluşu bakımından mukayyedir. Dolayısıyla bu lafız, bir yönden mutlak bir yönden de mukayyedir. Yani mukayyedden olan bu ikinci çeşit, bir şekilde cinsindeki yaygın konumdan hariç tutulmaktadır. Mutlak “dinar” lafzının “Irak” ilave sıfatı ile hariç tutulması ve mutlak “köle” lafzının “mümin” ilave sıfatı ile hariç tutulması gibi.

Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَالَّذِينَ يُطَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسًا

“Kadınlardan zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karlılarıyla temas etmeden önce, bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir.” [Mücadele Suresi 3]

Allahu Teâlâ’nın bu sözü gibi mutlak nass geçtiğinde, aynı nass başka bir ayette mukayyed olarak geçerse şu ayette olduğu gibi:

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٌ

“Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle azat etmesi... gerekir.” [Nisâ Suresi 92]

Bu hâlde bakılır: O ikisinin hükmü farklı olursa mutlak mukayyede yüklenmez. Çünkü her ikisi de biri diğerinden farklı olan hükümdür.

Hükümleri farklı olmazsa bakılır. İkisinin sebepleri bir ise mutlak mukayyede yüklenir, zıhar hakkında şöyle densesydi: [أَعْتِقُوا رَقَبَةً] “Bir köle azat edin!” sonra da, [أَعْتِقُوا رَقَبَةً مُسْلِمَةً] “Müslüman bir köle azat edin!” demesi gibi. Böylece ilk nassta geçen [رَقَبَةً] “köle” lafzı ikinci nassta geçen [مُسْلِمَةً] “Müslüman” lafzı ile olana yüklenir/hamledilir. Ancak burada mutlak mukayyede hamledilmiştir. Çünkü mukayyede amel eden, mutlakın delaleti ile ameli yerine getirmiş olur. Mutlak ile amel eden ise mukayyedin delaleti ile ameli yerine getirmiş olmaz. Dolayısıyla ikisini birleştirmek vacip ve evla olandır.

Eğer ikisinin sebepleri farklı olursa mutlak, mukayyede yüklenmez. Allahu Teâlâ'nın, zihar kefareti hakkındaki şu sözünde olduğu gibi:

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسًا

“Kadınlardan zihar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karlılarıyla temas etmeden önce, bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir.” [Mücadele Suresi 3]

Ve yanlışlıkla adam öldürmek hakkındaki şu sözünde olduğu gibi:

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ

“Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle azat etmesi... gerekir.” [Nisâ Suresi 92]

Zihar kefaretinde [تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ] **“köle azat etmek”** mutlak olarak geçmiştir. Yanlışlıkla mümin öldürmek hakkında [تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ] **“köle azat etmek”** ise [مُؤْمِنَةٍ] **“mümin”** olması kaydıyla mukayyed olarak geçmiştir. O ikisinin her birinin köle azat etme sebebi diğerinden farklıdır. Onun için mutlak, mukayyede hamledilmez. Çünkü azat etme sebebi hakkındaki konunun farklı oluşu, hükmün farklı oluşu gibidir. Hüküm farklı olduğunda mutlak mukayyede hamledilmediği gibi, sebepteki konu farklı olduğunda da yüklenmez. Dolayısıyla zihar konusunda Allahu Teâlâ'nın bir köle azat etme emrinde [رَقَبَةٍ] **“köle”** lafzı mutlak olarak gelmiştir ve mutlaklığı üzere kalır. Yanlışlıkla mümin birini öldürme konusunda Allahu Teâlâ'nın emrinde [رَقَبَةٍ] **“köle”** mukayyed olarak gelmiştir. O, bu konu ile sınırlandırılır, onun dışına çıkmaz. Dolayısıyla bütün kefaretlere kapsamaz.

Sebebi farklı olduğunda mutlakin mukayyede hamledilmediğine dair delil, yemine oruç tutulması hakkında geçen husustur. Zira o, mutlak olarak geçmiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ

“Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır.” [Maide Suresi 89]

Burada mutlak olarak geçmiştir. Üç gün oruç, kesintisiz art arda mı yoksa aralıklı mı tutulacak, bahsedilmemiştir. Zihar kefaretinde “oruç tutmak” ise ardarda kesintisiz olarak geçmiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ

“Buna imkânı olmayan kimse, hanımı ile temas etmeden önce art arda iki ay oruç tutar.” [Mücadele Suresi 4]

Bu durumda mutlak mukayyede hamledilseydi, yemin kefaretindeki oruç tutmak, zihar kefaretindeki oruç tutmaya hamledilirdi. Bunu söyleyen olmamıştır. Zira yemin kefareti orucu hakkında kesintisiz olduğunu söyleyenler, onu zihar kefaretine hamlederek söylememişlerdir, sadece Ubeyy Bin Kaab ve İbni Mesud'un [ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مُتَتَابِعًا] "art arda üç gün" şeklindeki kıraatlarına hamlederek söylemişlerdir. Bunu da "Ahad kıraat, ahad haber konumundadır ve onun için mutlakı sınırlandırmak, geneli tahsis etmek için uygundur." anlayışına binaen söylemişlerdir. Hâlbuki bu da hatalıdır, çünkü haber-i ahad Sünnet'tendir. Sünnet Kitab'ın genelini tahsis eder ve mutlakını da takyid eder. Fakat ahad kıraat, Kur'an'dan değildir. Yani Kur'an'dan sayılmaz. Çünkü ancak mütevatir olan, Kur'an'dan sayılır. Onun için bu kıraatın Kitab'ın mutlakını takyid etmesi ve aynı şekilde umumunu tahsis etmesi uygun olmaz.

Bundan açığa çıkıyor ki sebebin farklı olması hükmün farklı olması gibidir, onda mutlak mukayyede hamledilmez. Yemin kefareti orucu, zihar kefareti orucuna hamledilmediği gibi aynı şekilde zihar kefareti olarak köle azat etmeye de hamledilmez. Dolayısıyla sebep farklı olduğunda mutlak mukayyede hamledilmez.

Umum ve husus arasında geçerli olan, mutlak ve mukayyed arasında da geçerlidir. Çünkü ikisi de aynı babdandır. Zira umumun karşıtı husustur, aralarında tahsis olur. Mutlakın karşıtı da mukayyedir, aralarında takyid/sınırlama olur. Dolayısıyla Kitap; Kitap, Sünnet, Sahabe icması ve kıyas ile takyid edilir. Sünnet; Kitap, Sünnet, Sahabe icması ve kıyas ile takyid edilir. Umum ve husus hakkında hasıl olan her şey mutlak ve mukayyed hakkında da hasıl olur.

MÜCMEL

Mücmel, söylendiğinde kendisinden belirli bir şey anlaşılmayıp birinin diğerine meziyeti olmayan birden fazla hususun anlaşıldığı ya da delaletinin ve delaletinden kastedilen hususun açık olmadığı lafızdır.

Mücmel, müşterek müfred lafız olabilir. Bu ya “güneş” ve “altın” için [العَيْنُ] “ayn”, “fail” ve “mef’ul” için [المُخْتَارُ] “muhtâr” denilmesi gibi farklı iki mana arasında müşterek lafız olur ya da “temizlenme” ve “hayz” için [الْقُرْءُ] “kurû” denilmesi gibi zıt iki mana arasında müşterek lafız olur.

Mücmel, Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi mürekkebe lafız da olabilir:

أَوْ يَغْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدَةُ النِّكَاحِ

“Ya da nikâh bağı elinde bulunduranın vazgeçmesi hâli müstesna.” [Bakara Suresi 237]

Burada [الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدَةُ النِّكَاحِ] “nikâh bağı elinde bulunduran” tabiri “veli” ile “eş” arasında tereddütlüdür. Yani kastedilen veli midir yoksa eş midir?

Mücmel, şu sözde olduğu gibi zamirin kendisinden önce geçene dönmesi hususundaki tereddüt sebebi ile olabilir: “Fakihin öğrettiği her husus bildikleridir.” anlamına gelen [كُلُّ مَا عَلَّمَهُ الْفَقِيهُ فَهُوَ كَمَا عَلَّمَهُ] cümlesinde yer alan [هُوَ] zamirinin fakihe ya da fakihin bilgisine dönme ihtimali örnek olarak verilebilir.

Mücmel, Allahu Teâlâ’nın şu sözleri gibi lafzın şeriatın örfünde, bize açıklanmadan önce onu söyleyenler nezdinde lügatte kendisi için konulan anlamdan dışarı çıkarılması nedeni ile olabilir:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

“Namaz kılın ve zekât verin.” [Bakara Suresi 43]

وَيَلِّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا

“Yoluna gücü yetenlerin o evi (Kâbe’yi) haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerine bir hakkıdır.” [Âl-i İmran Suresi 97]

Bunlar, lafzın özel fiillerden kastedilene işaret etmemesinden ve vacip oluş bakımından mücmel olmaktadır.

Lafzın delaletinden açıklığa kavuşmamış olmasından kastedilen; ona lügat delaletinin, dilin konulması ile mi yoksa şeriatla mı yoksa örfle mi olduğunun açıklığa kavuşmamış olmasıdır. Zira lafzın söylendiğinde, belirli bir şey anlaşılmayıp birinin diğerine üstünlüğü olmayan birden fazla

hususun anlaşılması ancak Arapça'nın, dilin konuluşu, şeriat veya örf ile delaletine göredir.

Ancak kendisinden dilin konuluşuna ya da şeriata ya da örf'e göre belirli bir şey anlaşılabilir lafız mücmel sayılmaz. Yani dil, şeriat ya da örf bakımından delaleti açıklığa kavuşmuş olan lafız, mücmelden sayılmaz.

Buna binaen helal kılmak ve haram kılmak açık seçik somut şeylerdir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ

“Size anneleriniz ... haram kılındı.” [Nisâ Suresi 23]

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ

“Size ölü eti haram kılındı.” [Maide Suresi 3]

Bunlarda mücmel olma durumu yoktur. Zira Arap dili ehlinin örfüne vâkıf olan ve Arapların lafızlarıyla ilgilenen herkes; [حُرِّمَتْ عَلَيْكَ الطَّعَامَ] “Sana yemek ve içmek haram kılındı”, [حُرِّمَتْ عَلَيْكَ النِّسَاءَ] “Sana kadın haram kılındı” sözleri başkasına söylendiğinde bunlardan hemen sadece yiyecek ve içecekten yiyip içmenin haram oluşunu, kadınla cinsî münasebetin haram oluşunu anlar. Hemen anlaşılabilir her hususta asıl olan, onun dilin konulması ya da kullanım örfünde hakikat olmasıdır. Dile vâkıf olanlardan kastedilen Arapların lafızlarıyla ilgilenendir. Buna binaen burada [حُرِّمَتْ] **“haram kılındı”** lafzının manası açık olur. Zira o, belirli bir hususa delalet eder.

Yine Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ

“Başlarınızı meshedin.” [Maide Suresi 6]

Burada da mücmellik yoktur. Çünkü burada geçen [ب] *“bâ”* harfi, ilsak/bağlamak, yapıştırmak içindir. Bu, başın tamamını meshetmeyi gerektirmez. Zira, [بِهِ بَرَصٌ] *“onunla alaca oldu”*, [بِهِ دَاءٌ] *“onunla hastalandı”* derken *“alacalanmanın”* ve *“hastalanmanın”* bütün vücudunu kapsaması gerekmez. Aynı şekilde, [اِمْسَحْ بِرَأْسِكَ] *“başını meshet”* sözünde başın tamamını meshetmeyi gerektirmez. Ayrıca Arapların ilsakın gereği ile ilgili şimdiki kullanımı da tamamına ya da bir kısmına bakmaksızın sadece meshetmek yönündedir. Bunun için başka birine [اِمْسَحْ يَدَكَ بِالْمَنْدِيلِ] *“elini mendil ile meshet”* dediğinde lügat ehlinin kimse bu tabirden elini mendilin tamamına sürmesinin gerekli olduğunu anlamaz. Bilakis mendili elinin ister tamamına ister ise bir kısmına sürer.

Aynı şekilde Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözlerinde de mücmellik yoktur:

إِنَّ اللَّهَ وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ

“Allah ümmetinden hata, unutmama ve üzerinde zorlandıkları hususlar (dan dolayı hesaba çekilme) kaldırıldı.” [İbni Mace]

لَا صَلَاةَ إِلَّا بِوُضُوءٍ

“Abdest olmadıkça namaz yoktur.” [Dârektunî]

لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ

“Kitabın Fatıhası ile olmadıkça namaz yoktur.” [Ebu Avane]

لَا صِيَامَ لِمَنْ لَمْ يَرْضَهُ مِنَ اللَّيْلِ

“Geceden oruca niyetlenmeyenin orucu yoktur.” [İbni Mace]

لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيِّ وَشَاهِدَيْنِ عَدْلٍ

“Veli ve iki adil şahit olmadıkça nikâh yoktur.” [Dârektunî]

Çünkü bunların hepsi iktiza delaleti kabilindedir. Onun için delaleti, dilin konuluşu bakımından açıktır. Zira iktiza delaleti, dilin konuluşu ile ilgili olarak dil bakımından lafızların delaletindedir. Dolayısıyla mücmelden olmaz.

Kısaca; dilin konuluşu, örf veya şariat bakımından dilin delaletlerinden biri ile delaleti açıklığa kavuşmuş olan her husus mücmelden sayılmaz, mecaza hamledilir ya da bir karine ile anlaşılır. Yine lafzın veya mananın delaletinden ya da başkasından alınır. Herhangi bir lafız hakkında bu mümkün olduğu sürece mücmel olma durumu ondan uzak tutulur. Mücmelin delalet edileni, bir delaleti olup delaleti açık olmayan lafızla sınırlı tutulur. [وَأَتُوا الزَّكَاةَ] **“Zekât verin”** sözü gibi. Zira bu söz beyana ihtiyaç duyulan bir mücmeldir.

BEYAN VE MÜBEYYEN

Beyan, bir hususun kapalılık/anlaşılmazlık alanından açıklık alanına çıkarılması ya da delilden hasıl olan ilim veya zandır. Onun için bazıları beyanı delil olarak tanımlamışlardır.

Allahu Teâlâ'nın [وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ] **"Namaz kılınız."** sözü mücmeldir. Rasullullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiili ile salâtı tarif ettiğine işaret ettiği şu sözü de bu mücmel için bir beyandır:

صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي

"Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız siz de öyle namaz kılınız."

[Buhari]

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: [وَأَتُوا الزَّكَاةَ] **"Zekât verin."** Allahu Teâlâ'nın bu sözü mücmeldir. Rasullullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in hakkında zekât verilen malların sınıfları hakkındaki bazı hadisleri ise bu mücmel için bir beyandır. Nitekim Rasullullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صُفِّحَتْ لَهُ صَفَائِحٌ مِنْ نَارٍ

"Kim altın ve gümüş sahibi olup da onların hakkını eda etmez ise kıyamet günü ona ateşten levhalar yapıştırılacaktır." [Muslim]

Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh*'ın Enes *RadiyAllahu Anh*'ı Bahreyn'e gönderdiği zaman vermiş olduğu yazılı talimatta şöyle geçmektedir:

هَذِهِ قَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَالَّتِي أَمَرَ اللَّهُ بِهَا رَسُولُهُ ثُمَّ بَيَّنَّ زَكَاةَ الْإِبِلِ

"Bu, Rasullullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Müslümanlara farz kıldığı ve Allah'ın da Rasulü'ne emretmiş olduğu zekât farzasıdır... Sonra devenin zekâtını beyan etmiştir." [Buhari]

Mesrûk hadisinde şu geçmektedir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ أَمْرَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنَ الْبَقَرِ مِنْ كُلِّ ثَلَاثِينَ تَبِيعًا أَوْ تَبِيعَةً وَمِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسَبَّةً

"Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Muaz'ı Yemen'e gönderdi ve ona her otuz sığırdan bir erkek veya dişi buzağı (tebi'a), her kırktan bir müsünne (yetişkin sığır) almasını emretti." [Ebu Davud tahriç etti, Hakim sahihtir dedi]

Ebu Burde'nin, Ebu Musa ve Muaz *RadiyAllahu Anhumâ* yoluyla rivayet ettiği hadisinde şöyle geçmektedir:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَهُمَا إِلَى الْيَمَنِ يُعَلِّمَانِ النَّاسَ أَمْرَ دِينِهِمْ فَأَمَرَ هُمُ أَنْ لَا يَأْخُذُوا
الصَّدَقَةَ إِلَّا مِنْ هَذِهِ الْأَرْبَعَةِ الْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالْتَّمْرِ وَالرَّيْبِيبِ

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem o ikisini insanlara dinlerini öğretmeleri için Yemen’e gönderdi. Sonra onlara sadece şu dördünden zekât almalarını emretti: Buğday, arpa, hurma, kuru üzüm.” [Hakim]

Bütün bunlar mücmel için beyandır. Buna göre beyan, mücmeli açıklayan delildir.

Mübeyyene gelince, başlangıçta kendi zatı itibarıyla bir beyana ihtiyaç duymayan hitap kastedilerek ona mübeyyen denilebilir. Beyana ihtiyaç duyup da hakkında beyanın gelmiş olduğu husus kastedilerek de mübeyyen denilebilir. Kendisi ile kastedilen beyan edildiğinde “mücmele”, tahsisten sonra “genele”, takyid/sınırlamadan sonra “mutlaka”, kendisi ile kastedilen yöne delalet eden hususla birleştiğinde “fiile” ve benzerlerine de mübeyyen denir.

Beyan, Allahu Teâlâ’dan sözlü ve Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem’den sözlü ve fiilî olur. Allahu Teâlâ’dan beyana örnek, Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

صَفْرَاءُ فَاقِعَ لَوْنِهَا

“Sarı renkli parlak tüylü...” [Bakara Suresi 69]

Bu Allahu Teâlâ’nın şu sözü için bir beyandır.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبُحُوا بَقَرَةً

“Allah bir sığır kesmenizi emrediyor.” [Bakara Suresi 67]

Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’den sözlü beyana bir örnek, Beyhaki’nin tahriç ettiği şu rivayettir:

لَمْ يَفْرَضْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّدَقَةَ إِلَّا فِي عَشْرَةِ أَشْيَاءٍ الْإِبِلَ وَالْبَقَرَ وَالْعَنَمَ وَالذَّهَبَ
وَالْفِضَّةَ وَالْحِنْطَةَ وَالشَّعِيرَ وَالْتَّمْرَ وَالرَّيْبِيبَ وَالسُّلْتِ

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem sadece şu on hususta sadakayı/zekâtı farz kıldı: Deve, sığır, koyun, altın, gümüş, buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, mısır.” [Beyhaki]

Bu söz, zekâtı farz kılan ayetler için beyandır.

Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’den fiilî beyana örnek SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in salât/namaz ve haccı fiili ile tarif edip şöyle dediğine dair rivayettir:

صَلُّوا كَمَا زَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي

“Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız öyle namaz kılınız.” [Buhari]

“Hac ile ilgili hususları benden alınız.” [Ahmed Bin Hanbel]

Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in salât fiili, Allahu Teâlâ'nın; [وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ] **“Namaz kılınız”** sözü için beyandır. Hac fiili de Allahu Teâlâ'nın [وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا] **“Yoluna gücü yetenlerin o evi (Kâbe'yi) haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerine bir hakkıdır.”** [Âl-i İmran Suresi 97] sözü için beyandır.

Beyan, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den söz ve fiille hasıl olunca yani söz ve fiil beyanda birleştiğinde bakılır: Bir tek hükme delalette uyurursa kendisi ile kastedilenin hasıl olmasından dolayı ister fiilî olsun ister kavli/sözlü olsun fark etmez o ikisinden önce gelen beyandır. İkincisi ise tekid olur. Söz ve fiil hükme delalette farklı olursa şu rivayetlerde olduğu gibi:

أَنَّهُ بَعْدَ آيَةِ الْحَجِّ قَالَ مَنْ قَرَنَ حَجًّا إِلَى عُمْرَةٍ فَلْيَطْفُ لَهُمَا طَوَافًا وَاحِدًا

“O hac ayeti indikten sonra şöyle dedi: Hacci, umre ile birleştiren kimse bir tek tavaf yapsın.” [Tirmizi]

Bir başka rivayette ise;

أَنَّهُ قَرَنَ طَوَافَ طَوَافَيْنِ وَسَعَى سَعْيَيْنِ

“O hac ve umreyi birleştirdi, iki tavaf ve iki sa'y yaptı.”

Bu durumda onlardan hangisinin önce ve sonra olduğuna bakılır: Sözü mü fiilin mi önce ve sonra olduğu bilinmezse söz alınır. Zira sözün kendisi, beyan oluşuna bizzat delalet eder. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiili bunun aksinedir. Zira fiilin kendisi, beyan oluşuna bizzat delalet etmez fakat vasıta ile delalet eder. Çünkü fiilin mücmel için beyan oluşu ancak şu üç husustan biri ile bilinir:

1-Rasul'ün yapmış olduğu fiildeki kastı bilmenin zarureti. Zira Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiilindeki kasta ait zaruri bir bilgi olmadan Rasul'ün fiili beyan niteliğine sahip olmaz.

2-Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in, “Bu fiil belirli bir mücmel için beyandır.” demesi.

3-Kendisi ile amelin gerekli olduğu vakit mücmelin zikredilip, sonra onun için beyan olmaya elverişli bir fiil yapar, başka bir fiil yapmaz. Dolayısıyla bu fiilin o mücmel için bir beyan olduğu bilinir.

Böylece fiilin kendisi bizzat beyan olmaz. Söz ise kendisi bizzat beyan olur. Bunun için söz alınır. Onun önceden olması takdir edilirse fiil ikinci tavafın mendup olmasına hamledilir.

Birinin diğzerinden önce geğtiği bilirse bakılır: Eğer söz önce geçen ise ikinci tavaf vacip olmaz. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in fiili ikinci tavafın mendup olmasına hamledilir. Önce geçen fiil olursa söz; fiilin kendisine delalet ettiği ikinci tavafın vacip oluşunu nesheden olur ya da ikinci tavafın ümmetine değil de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in kendisine vacip olduğunun açıklanmasına hamledilir.

NÂSİH VE MENSÛH

Nesh, daha önce geçen bir nasstan elde edilen hükmün sonra gelen bir nassla iptal edilmesidir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünde olduğu gibi:

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ إِلَّا قَرُورُهَا

“Sizi kabir ziyaretinden menetmiştim. Dikkat edin! Artık kabirleri ziyaret ediniz.” [Hakim, Ahmed Bin Hanbel]

Bazen de nesh, önce geçen şer’î bir hitabın hükmünden sabit olanın devam etmesine mâni olan şer’î hitaptır.

Nesh olması için şu şartların olması kaçınılmazdır:

-Nesh olunan hükmün şer’î olması

-Nesh olunan hitabın hükmünden vazgeçilerek, hükmün şer’an kaldırılmasına delalet eden delilin olması

-Hükmü kaldırılan hitabın, belirli bir vakitle sınırlanmış olmaması

Hüküm, bu şartları tamamladığında hakkında neshin olması caiz olur.

Nesh, önce geçen hükmü sonra gelen hükümle tebdil etmektir/değiştirmektedir. Zira “*tebdil*”, lügatte “*nesh*” demektir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ

“Bir ayetin yerini başka bir ayetle tebdil ettiğimizde/değiştirdiğimizde...” [Nahl Suresi 101]

Tefsir ehli buradaki “*tebdil*” kelimesini “*nesh*” olarak tefsir etmişlerdir. Dolayısıyla nesh, “*tebdil*” olarak isimlendirilmiştir. Manası, bir şeyi ortadan kaldırıp yerine ondan başkasını getirmektir. Yani önce geçen hüküm sona erip, onun yerini sonradan gelen hüküm alır. İşte bu neshin manasıdır.

Nâsîh/nesheden ise bazen Allahu Teâlâ’ya nâsîh/nesheden denir. “*Neshetti, nesheden O’dur.*” denilir. Buna bir örnek, Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ

“Biz bir ayeti neshedersek...” [Bakara Suresi 106]

فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ

“Allah, şeytanın katacağı şeyi nesheder.” [Hac Suresi 52]

Ayete de nâsıh/nesheden denilebilir. “*Seyf/kılıç ayeti, filanca hükmü neshetti, o neshedendir.*” denilir.

Aynı şekilde, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in sözü, fiili ve takririnden biri ile belirli bir hükmün nesh olduğu bilinen her yola da “*nesheden*” denilebilir. Hükme de “*nesheden*” denilebilir. “*Ramazan orucunun farz oluşu, Aşure orucunun farz oluşunu neshetti. O hüküm neshedendir.*” denilir.

Hükmün nesh olduğuna inanan/karar veren kimseye de “**nesheden**” denilebilir. “*Filanca, Kur’an’ı Sünnet ile neshetti*” denir. Yani öyle inandı demektir.

Mensûh/nesh olunan ise kaldırılan hükümdür. Yani iptal olunan, sona erdirilen hükümdür. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ile münacaat/gizli görüşme öncesinde sadaka verme, anne, baba ve akrabalara vasiyette bulunma, kocası ölen kadının tam bir yıl iddet beklemesi vb. gibi hükümler mensûh hükümlerdir.

Neshin caiz oluşuna delil; Kitap, Sahabe icması ve neshin bilfiil meydana gelmiş olmasıdır.

Kitab’ın delil olmasına gelince Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Biz, bir ayeti nesheder veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.” [Bakara Suresi 106]

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنزَلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ

“Biz, bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilendir- ‘Sen ancak bir iftiracısn!’ dediler. Hayır onların çoğu bilmezler. De ki: Onu, Mukaddes Ruh (Cebrail), iman edenlere sebat vermek, Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için Rabbin katından hak olarak indirdi.” [Nahl Suresi 101-102]

Kurtubi, Bakara suresi 106. ayetinin tefsirinde şöyle demiştir:

“*Bu ayetin nüzul sebebi şudur: Yahudiler, Kâbe’ye yönelmeleri hususunda Müslümanları kışkandıklarından dolayı İslâm’a dil uzatmaya ve ‘Muhammed (SallAllahu Aleyhi ve Sellem), Ashabına önce bir hususu emrediyor, sonra da onlara o işi yasaklıyor. O bakımdan Kur’an, olsa olsa onun tarafından uydurulmaktadır. Bundan dolayı bir kısmı ile öteki kısmı birbiriyile*

çelişmektedir.’ demeye koyuldular. Bunun üzerine Allahu Teâlâ, Nahl Suresi 101. ve Bakara Suresi 106. ayetlerini indirdi.”

Zamahşeri de “*El-Keşşaf*” isimli kitabında Bakara Suresi 106. ayetin tefsirinde şöyle demiştir:

“Bir ayetin yerine başka bir ayeti tebdil etmek neshtir. Allahu Teâlâ şeriatları, şeriatlarla neshetmiştir. Çünkü şeriatlar maslahatlardır. Allahu Teâlâ, maslahatları ve mefsedetleri/kötülükleri en iyi bilendir. Onlardan dilediğini sabit kılar, dilediğini de hikmeti ile nesheder. [وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَنٌ] Allah neyi indireceğini çok iyi bilir. ‘Sen ancak bir iftiracısın!’ dediler. [Nahl Suresi 101] sözünün manası budur.”

Müfessirler, Bakara Suresi 106. ayetin tefsirinde iki yol izlemişlerdir. Birincisi; burada nesh “tebdil” demektir. Bunu Nahl Suresi 101-102. ayetler teyit etmektedir. Yani “*biz bu ayetin yerine bir başka ayeti koyduğumuzda bu yeni konulan değiştirilenden hayırlı olur ya da misli/benzeri olur.*” şeklindeki tefsir yoludur. Bu yol zayıftır. Çünkü hayırlı oluşu ayete hâkim kılmaktadır. Hâlbuki ayetin birbirine hayırlı olmaları söz konusu değildir. Hayırlı oluş ancak bize göredir. O da bizden kaldırılan ve üzerimize konulan hüküm ayetlerinin bir kısmının diğerlerinden meşakkate tahammül hususunda daha hafif olması bakımından söz konusu olur ya da bir kısmının sevabının diğerlerinden daha çok olması bakımındandır. Nitekim Müslümanın iki kâfire karşı sebat etmesi hükmü, on kâfire karşı sebat etmesinden daha hafiftir. Dolayısıyla iki kâfire karşı sebat etme hükmü olan neshedici hüküm, on kâfire karşı sebat etme hükmü olan neshedilen hükümden daha hafiftir. Ramazan orucu, Aşure günü orucundan daha zordur. Fakat sevap bakımından ise daha bereketlidir. Hayırlı oluş, hafifletmek olabilir ve sevap olabilir. Dolayısıyla hayırlı oluş, ayetlerin kendileri hakkında değil, sadece onların getirdiği hükümler hakkındadır.

İkinci yol ise kastedilenin, ayetin tilavetinin neshedilmesi değil ayetin hükmünün neshedilmesidir. Bu, cumhurun seçtiği ve itimat edilen sözdür. Bu sözü, Kur’an ayetlerinin tamamının kati delille tespit edilmiş olması teyit etmektedir. Kati delil ile tespit edilmemiş olan ayet, Kur’an’dan sayılmaz. Kur’an ayetlerinden bir ayetin tilavetinin neshedildiği kati delil ile sabit olmamıştır. Tilavetinin neshedildiğinin varlığına dair zanni delilin ileri sürülmesinin nesh sayılması bakımından bir kıymeti yoktur. Çünkü kati olan, zanni olan ile neshedilmez, sadece kati olan ile benzeri ile ya da onun üstünü ile neshedilir. Tilavetin neshedildiğine dair de bir

kati delil ileri sürülmemiştir. İşte bu kastedilenin; tilavetin değil, hükmün neshedilmesi olduğunu teyit etmektedir.

Sahabe'nin icmasına gelince o, nesh ile ilgili olarak şu hususlarda oluşmuştur:

-Muhammed *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şeriatının, daha önce gelmiş bütün şeriatları neshedici olduğu,

-Namazda Beyt-ül Makdis'e (Mescid-i Aksa'ya) yönelme farziyetinin, Kâbe'nin kible kılınması ile neshedildiği,

-Anne-baba ve akrabalara vasiyette bulunmanın miras ayeti ile neshedildiği,

-Aşure günü oruç tutma farziyetinin Ramazan orucu ile neshedildiği,

-Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in huzurunda yapılan münacaat/gizli konuşmalardan önce sadaka verme farziyetinin neshedildiği,

-Kocası ölen kadının tam bir yıl beklemesi farziyetinin neshedildiği,

-Bir Müslüman'ın on kâfire karşı sebat etme farziyetinin neshedildiği gibi diğer hükümler.

Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, bunların her birinin neshedildiğine dair icma etmişlerdir. Böylece nesh hakkında Sahabe'nin icması oluşmuş olmaktadır. Bu ise neshin olduğuna dair bir şer'î delildir.

Neshin bilfiil vuku bulmuş olmasına gelince Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un içerisinde neshin vuku bulduğu hadiseler hakkında icma etmiş olmaları, neshin vuku bulduğuna dair bir delildir.

- İlk kıblenin neshi hakkında Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

فَدَّرَى تَقْلَبَ وَجْهَكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

“Biz, senin yüzünün göğe doğru çevirmekte olduğunu görüyoruz. İşte şimdi seni memnun olacağın bir kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.” [Bakara Suresi 144]

Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in 16 ay Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kıldığı daha sonra kıblenin Kâbe'ye değiştirilmesini beklemeye başladığı sonra da yukarıda geçen ayetin indirildiği Buhari ve Muslim'de geçmektedir. Böylece Mescid-i Aksa'nın kible olması hükmü, neshedilip yerine Kâbe kible kılınmış olmaktadır.

- Anne, baba ve akrabalara vasiyetle ilgili olarak Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْأَوْلِيَّةِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

“Birinize ölüm geldiğinde eğer bir hayır/mal bırakacaksa ana-babaya, yakın akrabaya uygun bir biçimde vasiyet etmek, muttakiler üzerine bir borçtur.” [Bakara Suresi 180]

Yani bu *“Ey müminler topluluğu; içinizden birine ölümün sebepleri ve alametleri geldiğinde, çok malı varsa anne ve babasına, yakın akrabalarına bu maldan bir şey vasiyet etmesi üzerinize farz kılındı”* demektir. Bu, anne, baba ve yakın akrabalara vasiyeti emreden şer’î bir hükümdür.

Bu ayet, miras ayeti ile neshedilmiştir. Zira miras ayeti, bu ayetten sonra indirilmiştir. Bu hususta ittifak vardır. Miras ayeti anne, babanın ve yakın akrabasının, ölenin malındaki payını yani anne, baba ve yakın akrabasının ölenin malındaki hükmünü açıklamaktadır. Dolayısıyla miras ayetinde farz kılınan hüküm, ondan önceki hükmü neshetmiştir. Onun için hüküm, anne, babaya ve yakın akrabaya vasiyetin caiz olmadığı şeklinde tezahür eder.

İçerisinde neshin olduğuna dair Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’un icma ettiği hükümlerin hepsi, işte böyledir. İçerisinde neshin vuku bulduğu başka hükümler de vardır. Bunlara bir örnek Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözüdür:

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ إِلَّا فَرَّوْهُهَا

“Sizi kabir ziyaretinden menetmiştim. Dikkat edin! Artık kabirleri ziyaret ediniz.” [Hakim, Ahmed Bin Hanbel]

Bir başka örnek de, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in hamr içen hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir:

إِذَا شَرِبُواهَا الرَّابِعَةَ فَاقْتُلُوهُمْ

“Eğer dördüncü defa içerse onu öldürün.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu sözü, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e dördüncü defa hamr içen birinin getirildiği hâlde, onu Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in öldürmediğine dair rivayeti neshetmiştir.

Bir başka örnek de; Allahu Teâlâ, İslâm’ın ilk yıllarında, zina suçuna had olarak ev hapsini ve sert davranmayı farz kılmişti. Şöyle demiştir:

وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَأَدُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرَضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا

“Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse o kadınları ölüm alıp götürünceye ya da Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin. İçinizden fuhuş yapan her iki tarafa ceza verin. Eğer tevbe edip uslanırlarsa artık onlara ceza verip eziyet etmekten vazgeçin. Çünkü Allah, tevbe-leri çok kabul eden ve çok esirgeyendir.” [Nisâ Suresi 15-16]

Bu hüküm, bekâr hakkında sopa ile vurmak ve sürgüne yollamak hükmü, evlilik yapmış olan hakkında ise taşla recmetmek hükmü ile neshedilmiştir. Zira Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

الرَّانِيَةُ وَالرَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

“Zinakâr kadın ve erkekten her birine yüz sopa vurun.” [Nur Suresi 2]

Hakkında Allahu Teâlâ'nın Kitabı ile hükmetmesini isteyen bir bedeviye Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

وَعَلَىٰ ابْنِكَ جُلْدٌ مِائَةٌ وَتَعْرِيبٌ عَامٌ

“Oğluna yüz sopa ve bir yıl sürgün.” [Buhari]

Ubade Bin Samit'ten Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهِنَّ سَبِيلًا الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جُلْدٌ مِائَةٌ وَنَفْيٌ سَنَةً

“Benden alın, benden alın. Allah onlar için bir yol kılmıştır. Bekâr bekârla (zina yaparsa ceza olarak) her birine yüz sopa ve bir sene sürgüne yollamak vardır.” [Muslim]

Cabir Bin Abdullah'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

رَجَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا مِنْ أَسْلَمَ وَرَجُلًا مِنَ الْيَهُودِ وَأَمْرَأَتَهُ

“Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Müslüman olan bir adamı, Yahudilerden bir adam ve kadını recmettirdi.” [Muslim]

Bunlar gibi içlerinde neshin bilfiil meydana geldiği başka hükümler de vardır. Bu neshin varlığına delildir. Zira bilfiil meydana gelmiş olmak, caiz oluşuna ve varlığına delildir. Dolayısıyla bu, neshin varlığına da delildir. Başka söz yoktur.

Nesh, Kur'an'da ve Sünnet'te meydana gelir. Bu ikisi neshin mahallidir.

Kur'an'a gelince; hüküm olarak neshedilmesi caizdir. Bu fiilen de vuku bulmuştur. Bunun delili, yukarıda geçtiği gibi Kitap, Sahabe'nin icması ve neshin bilfiil vuku bulmasıdır/meydana gelmiş olmasıdır.

Kur'an'ın tilavet olarak neshedilmesine gelince bu yasaktır. Meydana gelmesi de kati delille tespit edilmemiştir. Bunun caiz olmayışının delili, neshin caiz oluşunun kendisi ile tespit edildiği ayettir. Ayet şöyledir:

مَا تَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِثْلَهَا أَوْ مِثْلَهَا

“Biz bir ayeti nesheder (hükümünü yürürlükten kaldırır) veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini ve benzerini getiririz.” [Bakara Suresi

106]

Kur'an; içinde herhangi bir zıtlık, farklılık olmaksızın tamamı hayırlıdır. Ayetin neshedilmesinden kastedilen Levh-u Mahfuz'dan silinip yok edilip yerine başkasının yazılması olsaydı *“hayırlı oluş”* vasfı gerçekleşmiş olmazdı. Dolayısıyla *“ayetin neshedilmesinin”* manası, ayetin değil hükmünün neshedilmesi olmaktadır.

Ayrıca Kur'an'ın indirilişi, korunması ve yazılışı tevatür yoluyla tespit edilmiştir. Bu şekilde Kur'an'a iman etmek akidedir. Akide ise ancak sübutu ve delaleti kesin delilden alınır. Kur'an'ın tilavet olarak neshinin caiz olduğuna delalet eden bir kesin delil gelmemiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın tilavet olarak neshedilmesi caiz olmaz.

Kur'an'ın tilavet olarak neshinin vuku bulmadığına gelince, bunun delili, kesin delille sabit bir ayetin neshedilmiş olduğunu tespit eden kesin bir delilin gelmemesidir.

Bu hususta geçen bazı rivayetlere gelince; onlardan birkaçı şöyledir:

Zeyd Bin Sabit'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir:

سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنِيَا فَارْجُمُوهُمَا النَّبْتَةَ فَقَالَ عُمَرُ لَمَّا أُنزِلَتْ هَذِهِ آتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ أَكْتَبِنِيهَا

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'i şöyle derken işittim: Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettiklerinde onları kesinlikle recmedin. Bunun üzerine Ömer dedi ki: Bu indirilince Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e gittim ve O'na: Bunu bana yazdır, dedim.” [Ahmed Bin Hanbel]

-Aişe Radiyallahu Anhâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

كَانَ فِيمَا أُنزِلَ مِنَ الْقُرْآنِ عَشْرُ رَضَعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحَرَّمُ مَنْ نُمَّ نَسِخَنَ بِحَمْسِ مَعْلُومَاتٍ

“Kur'an süt akrabalığından haram kılınan on sınıfı belirten ayet indirdi. Sonra beş sınıf ile diğerlerini neshetti.” [Muslim]

-Ubeyy Bin Ka'b ve İbni Mesud'dan şöyle okudukları rivayet edilmiştir:

فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ

“Üç gün peş peşe oruç tutulması gerekir.”

-Rivayet edildiğine göre; Ahzab Suresi, Bakara Suresi ile aynı uzunlukta idi. Sonra bir kısmı neshedilmiştir.

Bütün bunlar ve benzerleri ahad haberlerdir. Kesin olanın neshedildiğine dair bunlardan hüccet getirilmez. Çünkü bu rivayetler, zanni haberlerdir. Kesin olan, zanni olan ile neshedilmez. O ancak kesin olan ile neshedilir. Dolayısıyla yukarıda bahsi geçen ayetlerin indirildiği, kesin delil ile tespit edilmelidir ki onların Kur'an'dan olduğuna itikat edilsin. Sonra da onların neshedildiği kesin delille tespit edilmelidir. Bu asla vuku bulmamıştır. Buna binaen Kur'an'ın tilavet olarak neshedilmesi vuku bulmamıştır.

Sünnet'e gelince Sünnet'in tilaveti ile ibadet edilmez. Dolayısıyla Sünnet'in tilavet olarak neshedilmesi konusu ileri sürülmez. Çünkü tilavet, Sünnet bakımından mevcut değildir. Dolayısıyla Sünnet'in tilavet olarak neshi söz konusu değildir.

Sünnet'in, hüküm olarak neshedilmesine gelince bu caizdir ve bu durum vuku bulmuştur. Buna delil Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ إِلَّا فَرَّوْهُمَا

“Sizi kabir ziyaretinden menetmiştim. Dikkat edin! Artık kabirleri ziyaret ediniz.” [Ahmed Bin Hanbel]

Aşure orucu, Sünnet ile vacip idi. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde geçen Ramazan orucu ile neshedilmiştir:

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

“İçinizden kim (Ramazan) ayna şahit olursa oruç tutsun.” [Bakara Suresi 185]

Beyt-ül Makdis'e kible olarak yönelmek, mütevatir Sünnet ile vacip idi. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde geçen Kâbe'ye yönelme emri ile neshedilmiştir:

قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

“Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.” [Bakara Suresi 144]

Bütün bunlar, Sünnet'te neshin vaki olduğuna delalet etmektedir. Vuku bulmak, caiz oluşun delilidir. Aynı şekilde Sünnet'te neshin caiz oluşuna da delildir.

Hitabın hükmünün, yerine başka bir hüküm getirilerek neshedilmesi caiz olduğu gibi, yerine başka bir hüküm getirilmeden neshedilmesi de caizdir.

Hükümün, yerine bir hüküm getirilerek neshedilmesine örnek çoktur. Beyt-ül Makdis'e yönelme farzîyetinin Kâbe'ye yönelme farzîyeti ile neshedilmesi, belirli günlerde oruç tutma farzîyetinin Ramazan ayı orucu ile neshedilmesi buna örnektir.

Hükümün yerine başka bir hüküm getirilmeden neshedilmesine gelince Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ile münacaat/gizli konuşmadan önce sadaka vermek hükmü, yerine başka bir hüküm konulmadan neshedilmiştir. İftardan sonra gece imsaka kalkma farzîyeti, yerine bir hüküm getirilmeden neshedilmiştir. Bunlar da hükümün, yerine bir hüküm getirilmeden neshedildiğine dair örneklerdir. Dolayısıyla yerine bir hüküm getirilmeden neshin vuku bulması, caiz oluşunun delilidir.

Kur'an'ın Neshi

Kur'an'ın Kur'an ile neshedilmesi kendisini öğrenme ve kendisi ile amel etme farzîyetinde ikisinin de eşit oluşundan dolayı caiz olmaktadır. Çünkü nesheden ve neshedilenin her ikisi de, lafız ve mana olarak vahiyle gelmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın, Kur'an ile neshi caiz olmaktadır. Buna örnek şunlardır:

-Bir yıl iddet bekleme süresinin, dört ay on gün bekleme süresi ile neshedilmesi,

-Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ile özel görüşmeden önce sadaka verme hükmünün şu ayet ile neshedilmesi:

ءَأَسْفَقْتُمْ أَنْ تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَيْكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقْبِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ حَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Başbaşa konuşmanızdan önce sadakalar vermektan çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasulüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” [Mücadele Suresi 13]

-Cihatta bir Müslümanın on kâfire karşı sebat göstermesi hükmünün ayette geçen, bir Müslümanın iki kâfire karşı sebat göstermesi hükmü ile neshedilmesi:

الَّذِينَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

“Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah, sabredenlerle beraberdir.” [Enfal Suresi 66]

Bütün bunlar, Kur'an'da neshin vuku bulduğuna dair delillerdir. Şeriatte vuku bulmak, şer'an caiz oluşuna dair en iyi delildir.

Şöyle denilmez: “Nesh, hükmün iptal edilmesidir. Bu ise Kur'an hakkında caiz değildir. Çünkü Allahu Teâlâ şöyle demiştir: [لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنٍ] **Ona önünden de arkasından/sonrasından da batıl gelmez.** [Fussilet Suresi 12] Dolayısıyla Kur'an'ın bir kısmı neshedilseydi ona batıl oluşun yolu açılmış olurdu.” Böyle denilmez. Çünkü Kur'an'ın tamamının iptal edilmesi caiz/mümkün olmaz. Dolayısıyla Kur'an'ın tamamının neshedilmesi de doğru olmaz. Fakat bazı hükümlerinin neshedilmesi ise caiz olur. Yani bu Kitap'tan önce onu iptal eden bir Kitap gelmedi, ondan sonra da onu iptal eden bir Kitap gelmeyecek. Dolayısıyla Kur'an'ın tamamı neshedilmez, sadece bazı hükümleri neshedilir. Ayrıca tilavetin neshedilmesi ile ayetin iptal edilmesi caiz değildir. Fakat ayetin getirdiği bazı hükümleri izale ederek yani neshederek iptal etmek ise bilfiil vuku sabit olduğu gibi caizdir.

Ayrıca Fussilet Suresi 12. ayeti, “ona iptal gelmez” demiyor. Sadece [لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ] “**batıl gelmez**” diyor. “İptal” ile “batıl” arasında fark vardır. Zira “iptal”, hükmün neshedilmesidir. “Batıl” ise hakkın zıddı olandır. Dolayısıyla Kur'an, Kur'an ile neshedilir. Bunda şüphe yoktur.

Kur'an'ın Sünnet ile neshine gelince bu caiz olmaz, vuku da bulmamıştır. Caiz olmayışı, Allahu Teâlâ'nın şu sözünden dolayıdır:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ

“Sana, insanlara indirileni beyan edesin diye bu zikri indirdik.”

[Nahl Suresi 44]

Böylece Nebi'yi, mübeyyen/beyan eden olarak vasıflandırmıştır. Nâsîh/nesheden ise hükmü kaldırandır, mübeyyen değil. Yani hükmü kaldırmak açıklamak değildir.

Bir başka ayette Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا

“Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini ve benzerini getiririz.” [Bakara Suresi 106]

Bu söz, delalet ediyor ki hayırlı olanı ve benzerini getiren -zamirin kendisine dönmesinden dolayı- Allahu Teâlâ'dır. Böylece nesheden ancak Kur'an olur. Bunun için Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.” [Bakara Suresi 106]

Böylece, hayırlı olanı ve benzerini getirenin, kâmil kudret sahibi olan olduğuna işaret etmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın Sünnet ile neshi olmaz. Çünkü Sünnet'i getiren Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'dir.

Her ne kadar Sünnet, Allahu Teâlâ'nın [وَ مَا يُنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ] “O, kendi hevasından bir söz söylemez. O, kendisine bildirilen vahiyden başkası değildir.” [Necm Suresi 3-4] sözüyle belirtildiğine göre, Kur'an gibi vahiyle meydana gelmişse de ancak mana olarak vahiyle meydana gelmiştir, tilavet olunana değildir. Zira biz onun tilaveti ile ibadet etmiyoruz. Kur'an ise mana ve lafız olarak vahiyle meydana gelmiştir, tilavet olunandır, biz onun tilaveti ile ibadet ediyoruz. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ

“Bir ayetin yerine başka bir ayet getirdiğimizde...” [Nahl Suresi 101]

Allahu Teâlâ, bu sözü ile ayetin Sünnet ile değil ancak ayetle değiştirildiğini bildirmektedir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا أَنْتَ بَقْرَانٍ غَيْرٍ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ فُلٌ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَبْدِلَهُ مِنْ تَلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ

“Bize kavuşmayı ummayanlar ya bunlardan başka bir Kur'an getir ya da bunu değiştir, dediler. De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak bir şey değildir. Ben bana vahyolunandan başkasına uymam.” [Yunus Suresi 15]

Bu ayet de Kur'an'ın, başkası ile nesh olunmadığına delildir. Buna ayet bir ayetle değiştirildiğinde müşriklerin [إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ] “Sen ancak bir iftira edensin.” [Nahl Suresi 101] demeleri de delalet etmektedir. Zira Allahu Teâlâ onların vehimlerini şu sözü ile ortadan kaldırmıştır:

فُلٌ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ

“De ki: Onu Mukaddes Ruh (Cebrail) Rabbin katından hak ile indirdi.” [Nahl Suresi 102]

Bu da delalet ediyor ki değiştirme ancak Mukaddes Ruh'un indirdiği ile yani Kur'an ile olur. Çünkü Kur'an'ı Cebrail *Aleyhi's Selam* indirmiştir. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ

“Onu Ruh'u'l Emin (Cebrail)... indirmiştir.” [Şuara Suresi 193]

Kısacası her ne kadar Kur'an da Sünnet de vahiy ile gelmiş olsa da Sünnet, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e nispet edilir. Zira [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ] “Ra-

“sulullah dedi ki” denilir. Kudsî hadis haricinde [قَالَ اللهُ] **“Allah dedi ki”** denilmez. Dolayısıyla Sünnet, Allahu Teâlâ’ya nispet edilmez. Sünnet mana olarak Allahu Teâlâ’dan gelmiştir. Kur’an, lafız ve mana olarak Allahu Teâlâ’dan gelmiştir. Sünnet ile tilavet bakımından ibadet edilmez. Kur’an ile tilavet bakımından ibadet edilir. Bütün bunlar Kur’an’ı Sünnet ile neshetirmez.

Ayrıca neshe ait iki ayetin nassı/metni, ayeti neshedenin ayet olduğuna delalet etmektedir. Birincisi şöyledir:

مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِثْلَهَا أَوْ مِثْلَهَا

“Biz bir ayeti nesheder veya unutturursak mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz.” [Bakara Suresi 106]

Bundan neshedenin ayet olduğu anlaşılır. Çünkü hayırlı ve benzeri olmak ancak ayetlerde olur, hadislerde olmaz. İkinci ayetin metni de şöyledir:

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ

“Biz bir ayetin yerine başka bir ayet getirdiğimizde...” [Nahl Suresi 101]

Bu da belirtmektedir ki tebdil, bir ayetin yerine başka bir ayet koymakla hasıl olmaktadır. Bu nesheden kesinlikle ayet olmalı demektir. Dolayısıyla Kur’an ancak Kur’an’la nesh olunur.

Bütün bunlar, Kur’an’ın -ister mütevatir olsun ister ahad haber olsun- Sünnet ile nesh olunmadığına delalet etmektedir.

Kur’an’ın Sünnet ile neshinin vuku bulmaması ile ilgili olarak Sünnet’ten elde edilen hükümlerden bir hükmün Kur’an hükümlerinden bir hüküm için neshedici olduğu ileri sürülmemiştir.

Sünnet ile nesh olunduğu iddia edilen hükümlere gelince; onların bir kısmı Kur’an ile nesh olunmuştur. Bir kısmı ise nesh değil, tahsistir. Bunlara örnek şunlardır:

- Vasiyet hükmü: Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْأُولَادِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

“Birinize ölüm geldiğinde eğer bir hayır/mal bırakacaksa ana-babaya, yakın akrabaya uygun bir biçimde vasiyet etmek, muttakiler üzerine bir borçtur.” [Bakara Suresi 180]

“Bu ayet Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in şu sözü ile neshedildi: [لا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ] Vâris için (miras alana) vasiyet yoktur. [Nesei]” demişlerdir.

Buna cevap şöyledir: Bu ayet Sünnet ile değil miras ayeti ile nesh olunmuştur. Şöyle ki:

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ

“Allah size çocuklarınız konusunda şöyle emreder.” [Nisâ Suresi 11]

- Zina edene sopa vurulması hükmü: Dediler ki: “[الرَّانِيَةُ وَالرَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ] **Zina eden kadın ve erkeğe her birine yüz sopa vurun.** [Nur Suresi 2] *Bu ayette geçen zina edene sopa vurma hükmü, Sünnet ile sabit olan recm hükmü ile nesh olmuştur.”*

Buna cevap olarak de deriz ki sopa vurmamak nesh olmamıştır, bilakis bakidir. Sadece sopa vurmamak, bekâr olana tahsis edilmiştir, recm ise evlilik geçirmiş olana tahsis edilmiştir. Dolayısıyla bu tahsistir, nesh değildir. Kur’an’ın Sünnet ile tahsisi ise caizdir. Çünkü tahsis *“beyandır”*. Ona nesh demek tam uygun düşmemektedir. Zira tahsis, Allahu Teâlâ’nın [الْبَيِّن] **“beyan etmen için”** sözünün kapsamına girmektedir. Nesh ise böyle değildir. Zira o beyan değil, hükmü kaldırmaktır.

Ayrıca bu iki hadis yani [وَلَا وَصِيَّةَ لِّوَارِثِ] **“Vâris için vasiyet yoktur.”** hadisi ve recm hadisi ahad haberlerdir. Kur’an’ın Sünnet ile neshedilmesi tartışma konusu yapılsa bile Kur’an’ın ahad haber ile neshedilmesi caiz olmaz. Çünkü Kur’an’ın, sübutu katidir, ahad haberin ise sübutu zannidir. kati olan, zanni olan ile nesh olunmaz. Çünkü nesh iptal etmektir. Dolayısıyla kesin olarak sabit olan hüküm, zanni olarak sabit olan hüküm ile ortadan kaldırılamaz. Bu da Kur’an’ın Sünnet ile neshedilmesinin vuku bulduğuna dair getirilen örneklerin doğru olmadığını teyit etmektedir.

Kur’an’ın Sünnet ile neshedilmesi kesin olarak vuku bulmadığına göre, vuku bulmamak tek başına, caiz olmamaya delalet için yeterlidir. Çünkü kastedilen, aklen caiz oluş değil, bilakis şeriata göre caiz oluştur.

Aynı şekilde Kur’an; Sahabe icması ve kıyasla da nesh olunmaz. Çünkü onlardan her ikisi de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in zamanından sonra meydana gelmiştir. Sahabe *RadiyAllahu Anhum* Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den sonra neshin yasak oluşu üzerinde icma etmişlerdir. Bunda kesinlikle bir ihtilaf yoktur.

Sünnet’in Neshi

Sünnet’in Kur’an ile neshi, ikisinin de kendisi ile amel etme farziyetinde eşit olmaları nedeni ile ve Sünnet’in mana olarak vahiyle gelmiş olması, Kur’an’ın da mana ve lafız olarak vahiyle gelmiş olması nedeni ile caiz olmaktadır.

-Buna örnek Beyt-ül Makdis'e yönelmektir. Bu, mütevatir Sünnet ile sabittir, Kur'an'da ona delalet eden bir husus yoktur. Bu hüküm Allahu Teâlâ'nın şu sözü ile neshedilmiştir.

قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

“Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.” [Bakara Suresi 144]

-Oruç tutana geceleyin kadınlara yaklaşması Sünnet ile haram kılınmıştır. Bu hüküm Allahu Teâlâ'nın şu sözü ile neshedilmiştir:

فَالآنَ بَاطِرُوهُنَّ

“Artık (Ramazan gecelerinde) onlara yaklaşın.” [Bakara Suresi 187]

-Aşure günü oruç tutmak, Sünnet ile vacip/farz idi. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde geçen Ramazan orucu ile neshedilmiştir:

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

“İçinizden kim (Ramazan) ayna şahit olursa oruç tutsun.” [Bakara Suresi 185]

-Namazı, savaş sona eresiye kadar tehir etmek Sünnet ile caiz idi. Bundan dolayı, namazı ertelemiş olduğu hâlde Hendek Günü şöyle demiştir:

حَسْبَا اللَّهُ أَجْوَافَهُمْ وَقُبُورُهُمْ نَارًا

“Allah onların karınlarını ve kabirlerini ateşle doldursun!” [Muslim]

Çünkü onlar onu namazdan alıkoymuşlardı. Bu caiz oluş hükmü, Kur'an'da geçen korku namazı ile neshedilmiştir.

Bunların hepsi, Sünnet'in Kur'an ile neshinin bilfiil vuku bulduğuna dair delildir. Vuku bulmak, caiz oluş delilidir. Böylelikle Sünnet'in Kur'an ile neshi caiz olmaktadır.

Aynı şekilde, Sünnet'in Sünnet ile neshi de caiz olmaktadır. Zira ahad haberin ahad haberle ve mütevatir haberle neshi caiz olmaktadır. Mütevatir haber ise ancak mütevatir ile neshedilir. Mütevatir haber, ahad haber ile nesh olunmaz.

Sünnet'in Sünnet ile neshine gelince kendisi ile amel etme farzıyetinde eşit olmaktadır. Yine nesheden ve neshedilen mana olarak vahiydir. Ayrıca bilfiil vuku bulmuştur. Vuku bulmak, caiz oluşun delilidir.

-Buna örnek, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ إِلَّا فَرُّوْهَا

“Sizi kabir ziyaretinden menetmiştim. Dikkat edin! Artık kabirleri ziyaret ediniz.” [Hakim, Ahmed Bin Hanbel]

-Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den hamr içen hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir:

إِذَا شَرِبُوا الرَّابِعَةَ قَاتَلْتُهُمْ

“Eğer dördüncü defa içerse onu öldürün.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu nass, kendisine dördüncü defa hamr içen biri getirildiği hâlde onu öldürtmediğine dair gelen rivayetle neshedilmiştir.

Bunlar da, Sünnet'in neshedilmesinin caiz olduğuna delildir. Zira bu vuku bulmuştur.

Mütevatirin ahad haber ile neshedilmesi ise caiz değildir. Böyle bir şey vuku bulmamıştır. Mütevatir, kendisi ile kesinlik kazanılandır. Eğer delaleti kati ise onu inkâr eden kâfirdir. Ahad haber ise zannidir, onu inkâr eden tekfir edilmez/kâfir sayılmaz. Kati olan, zanni olan ile neshedilmez.

Ayrıca, mütevatirin ahad haber ile neshi vuku bulmamıştır. Vuku bulmamak, şeriata göre caiz olmayışın delilidir. Çünkü kastedilen akli caiz oluş değildir. Kastedilen şer'î caiz oluşturmaktır. Bundan kastedilen ise nesh olunanın bilinmesidir. Mademki vuku bulmamıştır o hâlde onun hakkındaki söz, teorik faraziyeler kabilinden olur. Bu ise teşri/hüküm koymak işlerine dâhil olmaz.

Bazıları şunu ileri sürmektedir: “Allahu Teâlâ şöyle demiştir: [قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعُمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مِيتَةً] **De ki: Bana vahyolunanda, leş veya... den başka yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum.** [Enam Suresi 145] *Bu ayet haram kılmayı, onda zikredilenlere hasretmeyi gerektirmektedir. Bu hasretme, ahad yolla gelen şu rivayetle neshedilmiştir: [أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ وَعَنْ كُلِّ ذِي مَخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ] **Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem vahşi hayvanlardan her köpek dişi veya azı dişi olan ve kuşlardan her pençeli hayvanı yemeyi yasakladı.**” [Muslim] *Kitab'ın ahad haber ile neshedilmesi sabit olunca, mütevatir Sünnet'in neshi evla babındandır.*”*

Buna cevap şöyledir: Kur'an'ın Sünnet ile neshedilmediği sabit olmuştur. Bu ayet ise ileri sürülmez. Çünkü Allahu Teâlâ [وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ] **“Biz bir ayetin yerine başka bir ayet getirdiğimizde...”** [Nahl Suresi 101] sözünden dolayı ayeti ancak başka bir ayet nesheder. Ayrıca burada nesh yoktur. Çünkü ayet diyor ki [لَا أَجِدُ] **“bulamıyorum.”** Bunun manası *“gelmiş olan vahiyle zikredilen haramlardan başkasını bulamıyorum.”* demektir. Bu, ayetten sonra başkasını haram kılan başka bir vahyin indirilmesine engel olmaz. Dolayısıyla bu ayetten sonra vahiyyle gelen nehiy/yasaklama

nesh olmaz. Bilakis ayetten sonra indirilen olur. Çünkü [لَا أُجِدُ] “**bulamıyorum**” sözü o anki durum içindir. Gelecekte de bulamayacağına delalet etmez. Buna binaen bu ayet bu hususta ileri sürülmez. Çünkü onda nesh yoktur.

Sünnet’in Sahabe icması ve kıyas ile neshedilmesi ise caiz olmaz. Çünkü her ikisi de Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den sonra olmuştur. Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den sonra neshin menedildiği hususunda icma etmişlerdir. Bunda kesinlikle bir muhaliflik de yoktur.

İcma ile Sabit Bir Hükmün Neshi Caiz Olmaz

Sahabe’nin icması ile sabit bir hükmün neshedilmesi caiz değildir. Çünkü icma, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den sonra meydana gelmiştir. İcma ile sabit hükmün neshedilmesi ancak Kitap ve Sünnet’ten bir nass ile ya da icma ya da kıyas ile olabilir. Hepsi de bu hususta geçersizdir. Nassın geçersiz olması, icmadan önce gelmiş olmasından dolayıdır. Zira nassların tamamı, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den alınmıştır. İcma ise Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında oluşmaz. Çünkü eğer Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* onları tasvip etmezse icma oluşmaz. Tasvip ederse Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in sözü hüccet olur, icma olmaz. Böylece nassın icmadan önce geldiği sabit olmuştur. O zaman nassın icmayı nesheden olması imkânsız olmaktadır.

İcmanın geçersiz olması ise onun başka bir icmaya muhalif olarak oluşmasının imkânsız oluşundan dolayıdır. Zira başka bir icmaya muhalif olmuş olsaydı iki icmadan biri hata olurdu. Çünkü eğer birincisi bir delilden kaynaklanıyordu ise o hatadır. Çünkü icma bir delili işaret eder. Eğer bir delilden kaynaklanıyordu ise ikincisi hatadır. Çünkü delile muhalif olarak vuku bulmasından dolayı icma sayılmaz.

Kıyasın geçersiz olması ise onun başka bir icmaya muhalif olmasının doğru olmayışından dolayıdır. Çünkü kıyas bir asla ait detaydır. Kitap’tan veya Sünnet’ten veya Sahabe’nin icmasından kıyasa muhalif bir delil geldiğinde, kıyas terk edilir. Mademki kıyasın Sahabe’nin icmasına muhalif olması doğru değildir, o hâlde Sahabe’nin icmasının kıyas ile neshedilmesi de caiz olmaz.

Kıyasın Hükmünün Neshi Caiz Olmaz

Kıyas ile istinbat edilen hükmün neshedilmesi caiz olmaz. Zira kıyas bir asıldan elde edildiğinde, asıl baki kaldıkça o da baki olur. Neshedilerek

asıl ortadan kalkınca o zaman kıyas olmaz. Bunun için kıyasta nesh kesinlikle olmaz. Zira aslı devam ettiği hâlde kıyasın hükmünün kaldırılması düşünülmez.

Muteber olan kıyas; illeti, Kitap'tan veya Sünnet'ten nass ile veya Sahabe icması ile gelmiş olan kıyastır. Dolayısıyla aslın illeti bu üçünden biri ile sabit olmuş olur. Nesh olursa asılda değil fer'ide olur. Asıl devam ederken fer'ide vuku bulursa asıl devam ettiği sürece kıyas için nesh meydana gelmez. Asılda nesh olursa asıl neshedilmiş olduğu sürece esasen kıyas var olmaz. Kıyas olmayınca da neshinden bahsedilmez.

Ayrıca aslın neshi, kıyas hükmü için bir nesh değildir. Bilakis o, Kitap, Sünnet veya Sahabe icması ile sabit olan bir hüküm için neshtir. Bu ise kıyastan değildir. Bunlara binaen kıyas hükmünde nesh kesinlikle olmaz.

Nâsîh ve Mensûhu Tanıma Yolu

Nâsîh/nesheden delil: Onun neshedici olduğuna dair bir şer'î delilin getirilmesi kaçınılmazdır. Aksi hâlde o, nâsîh sayılmaz. İki delilin sadece çatışır hâlde olması, o ikisinden birinin diğerini nesheden olması demek değildir. Zira ikisinin arasını bulmak mümkün olabilir. O zaman ortada herhangi bir çelişki olmaz.

Nesh; hükmün iptal edilmesi, nassın işlevsiz bırakılmasıdır. İki delilin arasını cem etmek/bulmak ise neshetmek ve işlevsiz bırakmaktan evladır. Zira ihmal ve nesh, asıl olana terstir. Asıl olana ters olan hakkında bir delilin olması kaçınılmazdır. Zira onun hakkında delil getirilmezse ona önem verilmez.

Buna binaen önceden gelen hükmün iptal edilmesi, onun neshedildiğine delalet eden bir hüccetin getirilmesine bağlıdır. Bu delil ya sonradan gelenin önceden gelen için neshedici olduğunu lafız olarak veya delalet olarak belirtmesi şeklinde olur ya da iki nass arasında, aralarını bulmanın mümkün olmadığı bir çelişki olması şeklinde olur.

Sonradan gelenin, önceden gelen için neshedici olduğunu belirtmesine gelince; bu hususta birtakım hükümler geçmiştir. Bunlara örnekler:

- Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü:

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ إِلَّا فَرُّوْهَا

“Sizi kabir ziyaretinden menetmiştim. Dikkat edin! Artık kabirleri ziyaret ediniz.” [Hakim, Ahmed Bin Hanbel]

Bu nass, kabirleri ziyaretin haram kılınmasının neshedildiğini açıkça ortaya koymuştur.

-Ebu Hureyre'den Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

إِنْ سَكِرَ فَاجْلِدُوهُ ثُمَّ إِنْ سَكِرَ فَاجْلِدُوهُ فَإِنْ عَادَ فِي الرَّابِعَةِ فَاصْرُبُوا عُنُقَهُ

“Eğer sarhoş olursa ona sopa vurun, sonra yine sarhoş olursa ona yine sopa vurun. Eğer dördüncü defa yine sarhoş olursa onun boynunu vurun.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu nass, hamr içenin dördüncü defa içtiğinde öldürülmesine delalet etmektedir. Fakat bu, Zuhri'nin Kabisa Bin Züeyyib'den rivayet ettiği şu hadis ile neshedilmiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ فَإِنْ عَادَ فَاجْلِدُوهُ فَإِنْ عَادَ فِي الثَّلَاثَةِ أَوْ الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ

“Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem dedi ki: Kim hamr içerse ona sopa vurun. Tekrar içerse ona sopa vurun. Tekrar üçüncü ya da dördüncü defa içerse onu öldürün.”

Bezzar Cabir yoluyla şu lafızla tahriç etmiştir:

فَأْتَى بِالنَّعِيمَانِ قَدْ شَرِبَ فِي الرَّابِعَةِ فَجَلَدَهُ وَلَمْ يَقْتُلْهُ فَكَانَ ذَلِكَ نَاسِحًا لِقَتْلِ

“Kendisine Nu'aymân denilen bir adam getirildi. O dördüncü defa hamr içmişti. (Rasul) ona sopa vurdurdu. Onu öldürtmedi. Bu öldürmeyi nesheden idi.”

Yukarıda geçen Zührî hadisinde belirlenmiş olan dördüncü defa hamr içenin öldürülmesi neshedilmiştir. Zira [رَفَعَ الْقَتْلَ] **“öldürmeyi kaldırdı”** sözü Sahabe *RadiyahAllahu Anhum*'un kelimadan değil, hadis nassındandır.

Bu, başka bir rivayette geçen nass gibidir. Cabir'den Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

إِنَّ مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ فَإِنْ عَادَ فِي الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ قَالَ ثُمَّ أَنَبِيَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَدَ ذَلِكَ بَرَجُلٍ قَدْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِي الرَّابِعَةِ فَصَرَبَهُ وَلَمْ يَقْتُلْهُ

“Hamr (içki) içerse sopa vurun. Eğer dördüncü defa tekrarlarsa onu öldürün. Bundan sonra Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e dördüncü defa hamr içmiş bir adam getirildi. Onu öldürtmedi.” [Tirmizi]

[رَفَعَ الْقَتْلَ] **“öldürmeyi kaldırdı”** sözü hadistendir. Aynı şekilde [وَلَمْ يَقْتُلْهُ] **“onu öldürtmedi”** rivayeti, öldürmenin neshedildiğini belirtmemektedir. Fakat bu, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in [إِذَا شَرِبَ فِي الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ] **“Eğer dördüncü defa içerse onu öldürün!”** [Ahmed Bin Hanbel] sözü ile çatışmaktadır. Fakat [رَفَعَ الْقَتْلَ]

“öldürmeyi kaldırdı” rivayeti dördüncü defada öldürülmesinin neshedildiğini belirtmektedir zira [رَفَعَ] “**kaldırmak**”, “**neshetmek**” demektir.

Sonradan gelenin, önceden gelen için neshedici olduğunu delalet olarak belirttiği hükümlere gelince bunlara örnekler:

-Allahu Teâlâ'nın şu sözü:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ey iman edenler! Rasulullah ile gizli/özel bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir, şayet bir şey bulamazsanız bilin ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir.” [Mücadele Suresi 12]

Bu ayet, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* ile özel görüşmeden önce bulunabilirse sadaka zorunluluğuna delalet etmektedir. Fakat bu hüküm, Allahu Teâlâ'nın şu sözü ile neshedilmiştir:

أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقْبِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ

“Özel görüşmelerinizden önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınız ve Allah da sizi affettiğine göre, artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah’a ve Rasulü’ne itaat edin.” [Mücadele Suresi 13]

Bu ayette, özel görüşmeden önce bulunabilirse sadaka verme zorunluluğunun -kaldırmayı açıkça belirtmeksizin- kaldırılmış olduğuna delalet eden bir husus geçmiştir.

Şu bilinmelidir ki neshe dair nass ya aynı nassta olmalı ya da nasstan anlaşılmalıdır. Onun için Sahabe *Radiyallahu Anhum*’un “*hüküm şöyledi, sonra neshedildi*” ve “*kaldırıldı*” veya “*o önce indi*” gibi neshe delalet eden söz söylemesi, neshi tanımada doğru yollardan değildir. Zira o tür sözlerin bir kıymeti yoktur. Çünkü onun içtihat olarak söylenmesi ihtimali vardır. Mesela Buhari, İbni Ömer *Radiyallahu Anhumâ* senedi ile şunu rivayet etmiştir:

أَنَّهُ قَالَ أَعْرَابِيٌّ سَأَلَهُ عَنْ آيَةِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ مَنْ كَنَزَهَا فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهَا فَوَيْلٌ لَهُ إِنَّمَا كَانَ هَذَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنْزَلَ الزَّكَاةُ فَلَمَّا نَزَلَتْ جَعَلَهَا اللَّهُ طُهْرًا لِلْأَمْوَالِ

“O, kendisine: Altın ve gümüşü biriktirip gizleyenler... [Tevbe Suresi 34] ayeti hakkında soru soran bir bedeviye şöyle dedi: Zekâtlarını vermeksizin kim onları kenz ederse vay hâline! O ayet, zekât ayeti indirilmeden önce indi. Zekât ayeti indirilince Allah zekâtı mallarını temizleyici kıldı.”

Bu haberin nesh hakkında bir kıymeti yoktur. Zira bu, neshe dair bir delil sayılmaz. Zekât ayetinin, kenz ayetini nesheden olması hususunda bu habere itibar edilmez. Çünkü o, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'a ait bir içtihattır. Dolayısıyla nesh hakkında delil olmaz.

Aynı şekilde hadis ravisinin, *"hüküm şöyle idi, sonra nesh oldu"* demesi de neshi tanımada doğru yollardan değildir. Mesela, hadis imamlarından beşi olan Ahmed Bin Hanbel, Tirmizi, Nesei, Ebu Davud ve İbni Mâce, Muaviye'den Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir:

إِذَا شَرِبُوا الْخَمْرَ فَأَجْلِدُوهُمْ ثُمَّ إِذَا شَرِبُوا فَأَجْلِدُوهُمْ ثُمَّ إِذَا شَرِبُوا الرَّايَةَ فَاقْتُلُوهُمْ

"Hamr içtiklerinde onlara sopa vurun, sonra yine içtiklerinde yine sopa vurun. Dördüncü defa yine içtiklerinde onları öldürün." Tirmizi dedi ki: *"Bu, bu hususla ilgili ilk sözlerdendi. Daha sonra neshedildi."*

Bu nesh hakkında delil sayılmaz. Aynı şekilde Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un iki mütevatirden biri hakkında, *"o diğerinden önce idi"* demesi de neshi tanımada doğru yollardan değildir. Çünkü bu söz, ahadın sözü ile mütevatiri neshetmeyi içermektedir.

Dolayısıyla neshe dair delalet, Kitap'tan veya Sünnet'ten -ya açıkça ya da delalet olarak- bir nass şeklinde olmalıdır. Bunun dışındakiler, nesh hakkında hüccet sayılmazlar.

İki nass arasında, aralarını bulmanın mümkün olmadığı her yönüyle çelişkinin olmasına gelince bu durumda ikisine bakılır: Eğer biri malum diğeri zanni ise yani biri sübutu kati ve delaleti kati, diğeri ise sübutu ve delaleti zanni ise ya da sübutu kati ve delaleti zanni veya aksi ise malum olan ile amel vaciptir yani kesin olanla amel vaciptir. İster önceden gelen olsun ister sonradan gelen olsun, ister onun hakkında durum bilinmesin, fark etmez. Fakat kati olan zanni olandan sonra gelmiş ise nâsıh olur. Aksi olursa onunla amel etmek vacip olmakla birlikte nâsıh olmaz.

Eğer ikisi de malum ya da zanni olup birinin diğerinden sonra geldiği biliniirse sonra gelen nesheden olur, önce gelen neshedilen olur. Bu, tarihle ya da ravinin onlardan birini önceden geçen bir şeye isnat etmesi ile bilinir. *"Bu filanca senede oldu, bu falanca senede oldu"* demesi gibi ya da bundan başka önceden gelen ve sonradan gelene delalet eden bir şeyin olması gibi. Eğer tarih belli olmazsa ve hangisinin diğerinden daha önce geldiği de bilinmez ise nesh olmaz. Çünkü biri diğerinden evla değildir. Tarihi bilinmeyenin hükmen mensûh olduğu iddiaları, tarihin bilinmemesinden dolayı reddedilmiştir. Bu durumda vacip olan ya onlardan biri ile

amel etmeyi durdurmaktadır ya da mümkünse o ikisi arasında seçim yapmaktadır.

Eğer çelişkili iki nassın aralarını cem etmenin imkânsız olduğu bilinirse –ki böyle bir şeyin vuku bulması düşünülemez ve kesinlikle de vuku bulmaz- Buradan açığa çıkıyor ki her yönüyle çelişkili iki nassın, aralarının bulunmasının imkânsız olması hâlinde neshin vuku bulması ancak şu iki durumda düşünülür:

1-İkisi de malum ya da zanni olup birinin diğëerinden sonra geldiği bilindiğinde sonra gelen neshedendir, önce gelen ise neshedilendir.

2-Biri malum diğeri zanni olup, malum olan zanni olandan sonra gelmiş ise nesh olur. Bu iki durum dışında kesinlikle nesh olmaz.

Yukarıda yapılan açıklama çelişkili iki nassın, her yönden çelişkili olup aralarını birleştirmenin imkânsız olması durumu ile ilgilidir. Çelişkili iki nassın her yönden çelişkili olmasına rağmen aralarını birleştirmek mümkün olduğunda ya da bir yönden çelişkili olup bir başka yönden çelişkili olmadığı kesinlikle nesh olmaz. Zira araları birleştirilir. Onlardan birine diğeri ile çelişmediği yönde dikkat çekilir. Mesela Vâil El-Hadramî'den rivayet edildiğine göre:

أَنَّ طَارِقَ بْنَ سُؤَيْدٍ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْخُمْرِ فَفَنَهَا أَوْ كَرَهُ أَنْ يَصْنَعَهَا فَقَالَ إِنَّمَا أَصْنَعُهَا لِلدَّوَاءِ فَقَالَ إِنَّهَا لَيْسَتْ بِدَوَاءٍ وَلَكِنَّهَا دَاءٌ

“Târik Bin Süveyt el-Cu’fiyyi Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e hamr hakkında sordu. Nebi ona onu nehyetti ya da yapılmasını kerih gördü. Bunun üzerine o dedi ki: Onu ancak tedavi için yapacağım. Nebi dedi ki: O deva değil, fakat derttir.” [Muslim, Tirmizi]

Ebu Derdâ’dan Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالنَّوَاءَ وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوَوْا وَلَا تَدَاوَوْا بِحَرَامٍ

“Allah derdi de dermanı da indirdi. Her dert için bir derman yaptı. O hâlde tedavi olun. Haram ile tedavi olmayın.” [Ebu Davud]

Bu iki hadis, haramlarla tedavi olmanın haram kılındığına delalet etmektedir. Katâde, Enes’in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

أَنَّ نَاسًا مِنْ عُكْلٍ وَعَرَيْنَةَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَكَلَّمُوا بِالْإِسْلَامِ... وَاسْتَوْحَمُوا الْمَدِينَةَ فَأَمَرَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذُودٍ وَرَاعٍ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَخْرُجُوا فِيهِ فَيَشْرَبُوا مِنْ أَلْبَانِهَا

“Ukl ve Urayne’den birtakım insanlar Medine’de Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e geldiler. İslâm hakkında konuştular... Daha sonra

Medine'nin havası onlara iyi gelmedi, rahatsızlandılar. Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem onlar için çoban ile birlikte bir deve sürüsü hazırlanıp rahatsız olan o kimseler ile birlikte Medine'nin dışına çıkarılmalarını, onlara o devenin idrarından ve sütünden içmelerini emretti." [Buhari]

Enes'ten şu da rivayet edilmiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ فِي لُبْسِ الْحَرِيرِ
لِحِجَّةٍ كَانَتْ بِهِمَا

"Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Abdurrahman Bin Avf ve Zübeyr'e kendilerine musallat olan kaşıntıdan dolayı ipek giymelerine ruhsat/izin verdi." [Muslim]

Tirmizi'nin rivayetinde ise şöyle geçmiştir:

أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرَ بْنَ الْعَوَّامِ شَكَيَا الْقُمَّلَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزَاةٍ
لَهُمَا فَرَخَّصَ لَهُمَا فِي قُمْصِ الْحَرِيرِ

"Abdurrahman Bin Avf ve Zübeyr, Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e bitlenmekten şikâyet ettiler. Bunun üzerine Nebi o ikisine ipekten gömlek giymelerine ruhsat verdi." [Tirmizi]

Bu iki hadis de, haramlarla tedavi olmanın mubah kılındığına delalet etmektedir. İşte naslar arasında görülen bu çelişki şöyle giderilir: İlk iki hadisteki nehiy mekruhluğa hamledilir.

Ali RadiyAllahu Anh'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أَهْدَى كِسْرَى لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَبِلَ مِنْهُ وَأَهْدَى لَهُ قَيْصِرُ فَقَبِلَ مِنْهُ وَأَهْدَتْ لَهُ
الْمُلُوكُ فَقَبِلَ مِنْهُمْ

"Kisra, Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e hediye gönderdi, onu kabul etti. Kayser hediye gönderdi, onu kabul etti. Başka krallar hediye gönderdiler, onları kabul etti." [Ahmed Bin Hanbel]

Âmir Bin Abdullah Bin Zübeyr'den, o da babasından şu rivayet edilmiştir:

قَدِمْتُ فُتَيْلَةَ ابْنَةَ عَبْدِ الْعَزْزِيِّ بْنِ عَبْدِ أَسْعَدَ مِنْ بَنِي مَالِكِ بْنِ حَسَلٍ عَلَى ابْنَتِهَا أَسْمَاءَ ابْنَةَ أَبِي بَكْرٍ
بِهَدَايَا ضَبَابٍ وَأَقِطٍ وَسَمْنٍ وَهِيَ مُشْرِكَةٌ فَأَبَتْ أَسْمَاءُ أَنْ تَقْبَلَ هَدِيَّتَهَا وَتُدْخِلَهَا بَيْتَهَا فَسَأَلْتُ عَائِشَةَ النَّبِيَّ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُفَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ
فَأَمْرَهَا أَنْ تَقْبَلَ هَدِيَّتَهَا وَأَنْ تُدْخِلَهَا بَيْتَهَا

"Mâlik Bin Haseloğullarından Kuteyle Binti Abduluzza Bin Abdi Es'ad, kızı (Ebu Bekir'in kızı) Esmâ'ya gelip kertenkele, süzme peynir ve yağ hediye etti. O müşrikti. Esmâ, onun hediyelerini almayı ve evine

girmesini kabul etmedi. Bu durumu Aîşe, Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e sordu. Bunun üzerine Allahu Teâlâ şu ayeti indirdi: Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara adil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah adaletli olanları sever." [Mümtehine Suresi 8] **Bunun üzerine Rasulullah ona: Annesinin hediyelerini ve evine girmesini kabul etmesini emretti."** [Ahmed Bin Hanbel]

Bu iki hadis, müşriklerden hediye kabul etmenin caiz olduğuna delalet etmektedir.

Abdurrahman İbni Ka'b Bin Malik'ten şu rivayet edilmiştir:

أَنَّ عَامِرَ بْنَ مَالِكِ بْنِ جَعْفَرِ الَّذِي يُدْعَى مَلَاعِبَ الْأَسِنَّةِ قَدِمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُشْرِكٌ فَأَهْدَى لَهُ فَقَالَ إِنِّي لَا أَقْبَلُ هَدِيَّةَ مُشْرِكٍ

"Diş oyuncusu diye çağrılan, Âmir Bin Mâlik, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e geldi. O müşrik idi. Rasul'e bir şey hediye etti. Bunun üzerine Rasulullah şöyle dedi: Ben bir müşriğin hediyesini kabul etmem." [Taberani]

Bu hadis de, müşriğin hediyesini kabul etmenin haram kılındığına delalet etmektedir.

Nasslar arasındaki bu çelişki giderilir. Zira hediyein reddi, sevgi-muhabbet besleme ve veli edinme hâline hamledilir, hediyein kabul edilmesi ise bu hâlin dışına hamledilir. Ya da hediyein kabul edilmesinin, kabuledilebilir ve reddedilebilir olunan bir mubah olduğuna hamledilir.

Her yönden çelişkili olan diğer nassların da araları böyle birleştirilir. Zira onlardan biri bir manaya hamledilir, diğeri de başka bir manaya hamledilir. Böylece çelişki kaldırılır.

Aralarında bir yönden çelişki olup başka bir yönden çelişki olmayan nasslara gelince onlarda hepsinin kastedilen yöne sarf edilmesi zahirdir. Buna örnek, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şu sözüdür:

مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ

"Kim dinini değiştirirse onu öldürün." [Buhari]

Bu, din değiştiren hakkında hastır. Kadınlar ve erkekler hakkında geneldir. İbni Abbas yoluyla Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den şu rivayet edilmiştir:

نَهَى عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ

"O, kadınları öldürmekten nehyetti." [Tirmizi]

Bu, her kadın hakkında geneldir. Asıl itibarıyla kâfir olup savaşa katılmamış kadınlar hakkında özeldir. Her olayda genel değildir. Çünkü kadınların öldürülmesini nehyeden hadisin bazı rivayetlerinde şöyle geçmiştir:

لَمَّا رَأَى امْرَأَةً مَقْتُولَةً وَقَالَ مَا كَانَتْ هَذِهِ تُقَاتِلُ ثُمَّ نَهَى عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ

“Rasulullah öldürülmüş bir kadın gördüğünde şöyle dedi: Bu kadın ne diye öldürülüyor? Sonra kadınları ve çocukları öldürmeyi nehyetti.” [Ahmed Bin Hanbel]

Onun için, ister erkek olsun ister kadın olsun mürted öldürülür.

Böylelikle bu iki hadis arasında çelişki olmaz. Zira mürtedin öldürülmesi ile ilgili hadis, dinden dönme hâliyle hastır, her mürted hakkında geneldir. Erkek ve kadın dinden dönme hâlinde öldürülür. Kadınları öldürmeyi yasaklayan hadis harp hâliyle hastır. Bu hâlde iken savaşa doğrudan katılmayan kadınlar öldürülmez.

Bir başka örnek de Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in şu sözüdür:

فَإِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ فَلَا يَجْلِسُ حَتَّى يَرْكَعَ رَكْعَتَيْنِ

“Sizden biri mescide girdiğinde iki rekât namaz kılmadan oturmasın.” [Muslim]

Bu bütün vakitler, hâller ve mescitlerde geneldir. Ukbe Bin Âmir’den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

ثَلَاثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ أَوْ أَنْ نَقْبُرَ فِيهِنَّ مَوْتَانَا جِئْنَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَارِعَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ وَجِئْنَا يَوْمَ قَائِمِ الطَّهِيرَةِ حَتَّى تَمِيلَ الشَّمْسُ وَجِئْنَا تَصْنَعُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem üç vakitte güneş yeni doğarken yükselesiyeye kadar, güneş tam tepede iken, güneş batarken namaz kılmamızı ve ölülerimizi gömmemizi yasakladı.” [Muslim]

Bu belirli vakitlerle hastır. Ömer Bin Hattab’dan da şu rivayet edilmiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَشْرُقَ الشَّمْسُ وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem sabah namazından sonra güneş tam doğmasıya kadar, ikindi namazından sonra güneş batmasıya kadar namaz kılmayı nehyetti.” [Buhari]

Bu belirli hâllerle alakalı olarak hastır. Has olan genel olan ile çeliştiğinde genel, has olana hamledilir. Zira tahiyetül mescid/mescidi selamlama namazı ile ilgili hadisler, mekruh beş vaktin dışındaki vakitlere hamledilir. Dolayısıyla iki nass arasında çelişki olmaz.

Bir yönden çelişkili olup da başka bir yönden çelişkili olmayan diğer çelişkili nasslar da böyledir. Zira o nasslar, kendisi ile ilgili olarak geldiği yöne hamledilir ve böylece nasslar arasındaki çelişki kaldırılır.

Bundan da açığa çıkmaktadır ki nasslar arasında sadece çelişki olması, onlardan birinin diğeri için neshedici olması demek değildir. Bilakis çelişkili olduğu görülen nassların arasını bulmak mümkün olmaktadır.

Şer'î nasslar dakik bir şekilde incelendiğinde, çelişkili olarak görülen hususlar araştırıldığında açığa çıkmaktadır ki nasslar arasında çelişki mevcut değildir. Dolayısıyla iki nass arasında bir çelişki olduğu iddiası, hakkında delil getirilmemiş bir iddiadır.

Bazı âlimlerin aralarında çelişkinin var olduğu vehmedilen nasslardan ileri sürdüklerine gelince; bu nassların kendileri, çelişkinin olmaması, aralarını birleştirmenin mümkün olması ve neshe dair herhangi bir delaletin olmadığı hususunda gayet açıktır. Buna örnek neshedildiği ileri sürülen şu ayetlerdir:

وَإِنْ جَاحُوا لِلْسُلْمِ فَاِجْنَحْ لَهَا

“Eğer barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş.” [Enfal Suresi 21]

Denildi ki bu ayet, *“kılıç ayeti”* olarak bilinen şu ayet ile nesh olmuştur:

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine Kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe inmayan, Allah ve Rasulü’nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek güçlerinin yettiğince cizye verinceye kadar savaşın.” [Tevbe Suresi 29]

Birinci ve ikinci ayetin naslarından açıkça görülüyor ki; ayetler arasında bir çelişki yoktur. Zira birinci ayet, sulh hâlini kastediyor. Hudeybiye sulhunda meydana geldiği gibi davetin maslahatı ve onun gerektirdiği zamanı kastediyor.

İkinci ayet ise davetin gerektirdiğindeki cihad hâlini kastediyor. Cihad ve sulh hâlleri sürekli iki hâldir. Bunlardan her biri hakkındaki hükümler devam etmektedir. O hükümlerden bir şey nesh olmamıştır.

Başka bir örnek de şudur: Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا

“İman edip de hicret etmeyenlere gelince onlar hicret edinceye kadar, size onların velayetinden bir şey yoktur.” [Enfal Suresi 22]

Denildi ki bu ayet, Allahu Teâlâ'nın şu sözü ile neshedilmiştir:

وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ

“Akraba olanlar, Allah'ın Kitabı'na göre birbirlerine müminlerden ve muhacirlerden daha yakındır.” [Ahzab Suresi 6]

Birinci ayet, velayete yani yardıma delalet etmektedir. İkinci ayet, mirasta yakınlığa delalet etmektedir. Bu iki ayetin nassından açıkça görüldüğü gibi, aralarında bir çelişki yoktur. Çünkü birinci ayet, nusreti ikinci ayet ise mirasta yakınlığı/öncelikli olmayı kastetmektedir. Velayet, yardım etmektir, mirasta öncelik değildir.

Bir örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ

“İnkâr edenlere, vazgeçerlerse geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle.” [Enfal Suresi 38]

Bu ayetin, Allahu Teâlâ'nın şu sözü ile neshedildiği söylenmiştir:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلَّهُ لِلَّهِ

“Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.” [Enfal Suresi 39]

Birinci ayetin nassı gayet açıktır ki aralarında bir çelişki yoktur. Zira birinci ayet, kâfirin Allahu Teâlâ'ya tevbe etmesine hastır. Allahu Teâlâ'nın onun daha önceki günahlarını affedeceği ile ilgilidir. Bunda savaş söz konusu değildir. İkinci ayet ise Müslümanlar için dinleri hakkında bir fitne kalmıncaya kadar kâfirlerle savaşmaya hastır. Fitne yok olasıya kadar savaşmak, günahları affetmekten başkadır.

Aralarında çelişki olduğunu iddia ederek ileri sürdükleri nassların hepsi de işte böyledir. Zira dakik bir şekilde incelendiğinde aralarında çelişkinin olmadığı açığa çıkmaktadır. Buna binaen görülüyor ki iki nass arasında bir çelişki olduğu iddiası, hakkında delil olmayan bir iddiadır. Dolayısıyla nassların tamamı hakkında, çelişki olduğu görülen hususlar arasında uyum ve bağdaştırma sağlamak mümkün olmaktadır.

Bakan bir kimse için çelişkiden bir şey varmış gibi görünmesi, şeriatın nasslarının tabiatındandır. Zira yaşamın hâlleri farklıdır. Onlarda tecrid/soyutlama ve tamim/genellenmenin olması doğru olmaz. Bilakis her

hâl, her olay, her husus yalnız başına ele alınır, sadece onun için nass getirilir. Sadece benzeşmekten dolayı yaşamın hâllerinden bir şey başkasına kıyas yapılmaz. Zira onlarda asıl olan farklılıktır. Belirli bir hâlin veya olayın veya hususun çözümü için belirli bir nass gelir, sonra da birincisinden başka bir hâl veya olay veya husus için başka bir nass gelir. Fakat aralarında benzerlik olur.

Dolayısıyla bakıldığında, farklı iki husus için geldikleri hâlde iki nass arasında çelişki varmış gibi görülür ve öyle sanılır. Özellikle insan tabiatındaki genelleştirme ve soyutlamadan dolayı, iki nassın birinin diğeri ile çeliştiği zannına kapılarak hataya düşülür. Fakat yaşamın hâllerinin farklı olduğundan haberdar olanlar, teşrinin esaslarını ve yöntemini bilenler ve vakıalardan haberdar olanlar nassları hakikatleri üzere idrak eder, her nassı manasına hamlederler. İşte o zaman çelişkinin olmadığı açığa çıkar.

Bunun için iki nass arasındaki sadece çelişki görüntüsünden “*Şu nass neshedilmiştir, şu nass neshedendir.*” iddiasında bulunmak doğru olmaz. Zira gerçekte o iki nass arasında bir çelişki yoktur. Bir nassın neshedici olduğuna dair şer’î bir hüccet olmadıkça nesh iddiası kabul edilmez. Yani bir nassın neshedici olduğuna delalet eden şeriattan bir şeyin olması kaçınılmazdır. Onun için şer’î bir hüccet olmadıkça nesh yoktur.

ÜÇÜNCÜ DELİL İCMA

Lügatte iki bakımdan “icma” ismi kullanılır: Birincisi, “bir şeye azmedip onda karar kılmaktır.” Buna örnek olarak bir kimse bir şeye azmettiğinde “*Filanca kimse falancaya icma etti.*” denilir. Buna Allahu Teâlâ’nın şu sözü işaret eder:

فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ

“O hâlde işinize icma ediniz.” [Yunus Suresi 71]

Yani “azmedin” demektir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözü de buna işaret eder:

لَا صِيَامَ لِمَنْ لَمْ يُفْرَضْهُ مِنَ اللَّيْلِ

“Geceden onu farz kılmayan/ona azmetmeyen kimsenin orucu yoktur.

Yani geceden “onu farz kılmayan/ona azmetmeyen”, “niyetlenmeyen” demektir.

İkincisi ise “ittifak etmektir.” Buna örnek olarak, bir topluluk bir hususta ittifak ettiklerinde “*topluluk falanca hususta icma etti*” denilir. Buna binaen her topluluğun ne olursa olsun bir husus üzerinde ittifak etmelerine “icma” denir.

Usûlcülerin ıstılahında ise icma, bir vakiya ait hükmün şer’î hüküm olduğuna dair ittifaktır. Fakat icmaları şer’î delil olanların kimler olduğu hususunda ihtilaf çıkmıştır. Bir grup “*Ümmetin icması şer’î delildir.*” demiştir. Buna binaen icmayı şöyle tarif etmişlerdir: “*Muhammed ümmetinin dini bir meselede özel olarak ittifak etmesinden ibarettir.*”

Bir başka grup da “*Hâl ve akd ehlinin icması, şer’î delildir.*” demiştir. Buna binaen şöyle demişlerdir: “*İcma, Muhammed ümmetinden hâl ve akd ehlinin bir asırda bir vakıanın hükmü üzerinde ittifak etmesinden ibarettir.*”

Bir başka grup “*Müçtehitlerin icması, şer’î delildir.*” demiştir. Şöyle demişlerdir: “*İcma, dinin içtihadı bir meselesi üzerinde bir asırdaki müçtehitlerin ittifakından ibarettir.*”

Bir başka grup “*Medine ehlinin icması, şer’î delildir.*” demiştir.

Bir başka grup “*Rasulullah’ın ailesinin/ehl-i beytinin icması, şer’î delildir.*” demiştir.

Bir başka grup “*Raşid halifelerin icması, şer’î delildir.*” demiştir.

Bir başka grup da “*Sahabe'nin icması, şer'î delildir.*” demiştir. İşte hak olan budur. Zira şer'î delil olarak itibar edilen icma ancak Sahabe'nin icmasıdır, başkası değil. Başkalarının icması ise şer'î delil olmaz. Şer'î delil olarak itibar edilen icmanın, Sahabe'nin icması olduğuna dair delil aşağıdaki hususlardır:

1-Sahabeler hakkında, Kur'an'da ve hadiste övgü gelmiştir.

Kur'an'da Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

“Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidir.” [Fetih Suresi 29]

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Öne geçen ilk Muhacirler ve Ensar ile onlara ihsan ile tâbi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaqlar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu, büyük kurtuluştur.”

[Tevbe Suresi 100]

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يُبْتَغُونَ فَصْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيُنْصَرُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“(Ganimet malları) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve Rasulü'ne yardım eden fakir Muhacirlerindir. İşte sadık olanlar bunlardır. Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden kournursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.” [Haşr Suresi 8-9]

Hadislere gelince Ebu said el-Hudri'den Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ فَيَعْزُرُو فَيَأْتِي مِنَ النَّاسِ فَيَقُولُونَ فَيَكُم مِّنْ صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَقُولُونَ نَعَمْ فَيَقْتَحُّ لَهُمْ ثُمَّ يَأْتِي عَلَى النَّاسِ فَيَقَالُ هَلْ فِيكُمْ مِّنْ صَاحِبِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَقُولُونَ نَعَمْ فَيَقْتَحُّ لَهُمْ ثُمَّ يَأْتِي عَلَى النَّاسِ فَيَقَالُ هَلْ فِيكُمْ مِّنْ صَاحِبِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَقُولُونَ نَعَمْ فَيَقْتَحُّ لَهُمْ

“İnsanlar üzerine bir zaman gelecek, insanlardan bir grup gazve yapacak. Onlara: Aranızda Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in Sahabesinden olan var mı? denilecek. Onlar: Evet, dediklerinde onlara kapılar açılacak/fetih onların olacak. Daha sonra insanlar üzerine bir zaman gelecek, insanlardan bir grup gazve yapacak. Aranızda Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in Ashabı’nın Ashabından var mı? denilecek. Evet, dediklerinde fetih onlar için olacak. Daha sonra insanlar üzerine bir zaman gelecek, insanlardan bir grup gazve yapacak. Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in Ashabı’nın ashabının ashabından var mı? denilecek. Evet, dediklerinde fetih onların olacaktır.” [Buhari]

Bu hadiste Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in Ashabına övgü gayet açık görülmektedir. Zira fetih onlara, onların ashabına ve onların ashabının ashabına ikram olarak verilmiştir.

Bir başka hadiste de Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle demektedir:

إِنَّ اللَّهَ اخْتَارَ أَصْحَابِي عَلَى الْعَالَمِينَ سِوَى النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ

“Allah, Ashabımı Nebiler ve Rasuller dışında âlemlere tercih etti.”

[Bezzar]

Bir başka hadiste de şöyle demiştir:

أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ أَهْتَدَيْتُمْ

“Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarınız doğru yolu bulursunuz.” [Razî]

Allahu Teâlâ’nın ve Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in bu övgüsü, onların sözüne itibar edilmesine ve onların doğruluklarının kesinleşmiş bir husus olduğuna delalet eder. Zira sadece övgü tek başına, onların icmalarının şer’î delil olduğuna dair delil olmasa da onların doğruluklarının kesinleşmiş bir husus olduğuna delildir. Böylece onların sözlerine itibar etmek, kesinleşmiş bir husus olur. Dolayısıyla onlar bir hususta icma etiklerinde icmaları doğruluğu kesinleşmiş bir icma olur, onlardan sonrakilerin icmaları ise öyle değildir.

Şöyle denilmez: “Allah tabiini de övmüştür. Dolayısıyla onların sözlerinin doğruluğu da kesinleşmiş olur.” Böyle denilmez. Çünkü tabiin hakkındaki övgü, Sahabe Radiyallahu Anhum’da olduğu gibi değildir. Çünkü tabiiler hakkındaki övgü, hepsi için mutlak bir övgü olarak geçmemiştir. O övgü ancak Sahabe Radiyallahu Anhum’a “ihsan ile” tâbi olanlar hakkında

geçmiştir. Dolayısıyla tabiilerin “*ihsan ile*” sınırlandırılması, övgünün tabiiler için mutlak olmadığını gösterir. Onun için tabiilerin tamamının sözlerinin doğruluğu kesinleşmiş olmaz. Bunun için tabiiler bu hususta icma ettiklerinde icmalarının doğruluğu kesinleşmiş sayılmaz.

Denilebilir ki “*Allahu Teâlâ Sahabe’den belirli fertleri övmüştür, Raşid halifeleri övmüştür, Ebu Bekir’i, Ömer’i, Ali’yi, Aişe’yi, Fatıma’yı, Zübeyr’i, Saad Bin Ebu Vakkas’ı övmüştür, Ensar’ı övmüştür, İslâm ümmetini övmüştür. Dolayısıyla övgüyü Sahabe’ye has kılmamıştır. O hâlde neden Sahabe’nin icmasının doğruluğu kesinleşmiş oluyor da başkalarınınkini kesinleşmiş olmuyor?*” Buna cevap şöyledir: Sahabe *RadiyAllahu Anhum’dan* belirli şahıslara övgü, kati delille değil zannî delil ile gelmiştir. Allahu Teâlâ’nın kendisini övdüğü kimsenin sözünün doğruluğu kesinleşmiş olması için o övgünün kati delil ile gelmesi zorunludur. İslâm ümmetine övgü, Sahabe *RadiyAllahu Anhum’dan* birtakım fertlere övgü, mütevatir hadislerle değil, ahad hadislerle gelmiştir. Bu övgüler Kur’an’da ve mütevatir hadiste geçmemiştir. Onun için ahad haberlerde geçen bu övgü, övülen kimsenin sözünün doğruluğunu kesinleştirmez. Sahabe vasfı ile Sahabe *RadiyAllahu Anhum’un* durumu böyle değildir. Onlara övgü, Kur’an ile gelmiştir. Kur’an ise kati delildir. Onun için Sahabe’nin icmasının doğruluğu kesinleşmiştir.

Denilebilir ki “*Ehl-i beyte övgü kati delille gelmiştir. Zira o, Kur’an ile gelmiştir. Allahu Teâlâ şöyle demiştir: [إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ [وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا] Ey ehl-i beyt! Allah, sizden ricsi/günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. [Ahzab Suresi 33] Ehl-i beyt hakkındaki övgü işte böyledir. Dolayısıyla onların sözlerinin doğruluğu kesinleşmiştir. Böylelikle de icmalarının doğruluğu da kesinleşmiş olur.*” Buna cevap ise şöyledir: Ayetin sübutu katidir fakat delaleti kati değildir. Zira bir kısım insanlar ehl-i beytin; Ali, Fatıma ve onların çocukları *Rıdvanullahi Aleyhim* olduğunu çünkü bu ayet indiğinde Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem onlara yönelerek [اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي] “**Allah’ım işte onlar ehl-i beytimdir.**” [Tirmizi] dediğini söylüyorlar. Bir kısım insanlar da “*Ehl-i beyt Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in eşleriyle birlikte Ali, Fatıma ve çocuklarıdır. Zira bu ayetin öncesinde ve sonrasındaki ayetler buna delalet etmektedir.*” diyorlar. Önceki ayet şöyledir:

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَحْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

“Ey Nebi’nin hanımları! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer takva sahibi iseniz çekici bir eda ile konuşmayın, sonra kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılır. Maruf söz söyleyin. Evlerinizde oturun, eski cahiliyye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah ve Rasulü’ne itaat edin.” [Ahzab

Suresi 32-33]

Sonraki ayet de şöyledir:

وَأَذْكُرَنَّ مَا يُنْتَلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا

“Evlerinizde okunan Allah’ın ayetlerini ve hikmetini hatırlayın. Şüphesiz Allah, her şeyin iç yüzünü bilendir ve her şeyden haberi olandır.” [Ahzab Suresi 34]

Buna binaen Ahzab Suresi 33. ayetin delaleti kati değil, zanni olmaktadır. Dolayısıyla her iki tefsire göre ehl-i beyt olanların icmasının doğruluğunun kesinleşmiş olduğuna dair delil olmaz. Zira “*ehl-i beyt*” kelimesi, şeriyyatın kendisi için lügat manasından başka bir mana koymuş olduğuna dair şer’î bir delil gelmediğinden dolayı sadece lügat manası ile tefsir edilseydi o zaman delaleti kati olurdu. Böylece “*ehl-i beyt*” kelimesinin dil bakımından kendilerine uygun düştüğü kimselerin -ki onlar Rasulullah *Salallahu Aleyhi ve Sellem*’in eşleri, evlatları ve onların evlatlarıdır- icması sözkonusu olurdu. Zira o zaman delalet kati olurdu. Fakat madem ki “*ehl-i beyt*” kelimesinin tefsirinde [أَهْلٌ] “*ehl*” kelimesinin şer’î bir manası olduğuna dair şer’î bir delil rivayet edilerek ihtilaf çıkmıştır, o zaman ayetin, delaleti kati değil, zanni olmaktadır.

Bütün bunlardan açığa çıkmaktadır ki; haklarında övgünün kati delille geldiği kimseler sadece Sahabe *Radiyallahu Anhum*’dur. Dolayısıyla sadece onların icmasının doğruluğu kesinleşmiştir.

2-Sahabe *Radiyallahu Anhum*; Kur’an’ı cem edenler, hıfzedenler bize nakledenlerdir. Allahu Teâlâ şöyle demektedir:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Zikri kesinlikle Biz indirdik. Elbette onu yine Biz koruyacağız.”

[Hicr Suresi 9]

Onların naklettiği bu Kur’an, Allahu Teâlâ’nın koruduğunun bizzat kendisidir. Dolayısıyla ayet, Kur’an’ın nakli hususunda onların icmalarının doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü Allahu Teâlâ, Kur’an’ın hıfzını/korumasını vadedmiştir. Kur’an’ı indirildiği gibi cem edenler, hıfzedenler ve nakledenler de onlardır. Dolayısıyla bu, onların icmalarının

doğruluğuna dair delil olmaktadır. Zira ayette geçen, Kur'an'ın hıfz edilmesi tabiri, onu yok olmaktan korumak demektir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in vefatından sonra Kur'an'ı yok olmaktan koruyanlar Sahabe *Radiyallahu Anhum*'dur. Zira onlar Kur'an'ı hıfz ettiler, cem ettiler, kati yolla bize naklettiler. Böylece onlar, Allahu Teâlâ'nın Kur'an'ın hıfzı ile ilgili vaadini yerine getirenler olmaktadır. Kur'an'ın hıfzı, cem edilmesi ve nakli sadece onların icması ile olmuştur. Dolayısıyla ayet, onların icmasının doğruluğuna dair delil olmaktadır.

3-Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un bir hata üzerinde icma etmeleri, aklen imkânsız değildir. Çünkü onlar masum değillerdir. Dolayısıyla onların fertler ve gruplar hâlinde hata yapmaları mümkündür. Böylece hata üzerinde icma etmeleri aklen imkânsız değildir fakat hata üzerinde icma etmeleri şeriata göre imkânsızdır. Çünkü onların icmalarında hata mümkün olsaydı dinde hata da mümkün olurdu. Zira bu dinin Muhammed *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in getirdiği din olduğuna dair icmaları ile bize nakledenler onlardır. Böylece biz dinimizi onlardan aldık.

Onların icmasında hata mümkün olsaydı, Kur'an'da da hata mümkün olurdu. Çünkü Kur'an'ı; Muhammed *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e indirilenin Kur'an'ın bizzat kendisi olduğuna dair icmaları ile bize nakledenler onlardır. Böylece biz Kur'an'ı onlardan aldık. O hâlde, dinde hata imkânsızdır. Zira onun sıhhati hakkında kati delil getirilmiştir. Kur'an'da hata imkânsızdır. Zira onun önünden ve arkasından ona, batılın girmeyeceğine dair kesin delil getirilmiştir. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ

“Ona önünden de arkasından/sonrasından da batıl gelmez.” [Fussilet

Suresi 12]

Dolayısıyla Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un hatada icma etmeleri şer'an imkânsız olmaktadır. İşte bu, onların icmalarının şer'î bir delil olduğuna dair kati bir delildir.

Ayrıca onların, bu dinin Muhammed *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in getirdiği din olduğuna dair icmaları ve Kur'an'ın Allahu Teâlâ katından vahiyle Muhammed *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e indirilenin bizzat kendisi olduğuna dair icmaları; bu dinin sıhhatine dair kati delil getirilmesi ile ve Kur'an'a önünden de ardından da batılın gelmediğine dair kati delil getirilmesi ile bu icmanın sıhhatine dair kati delil getirilmiş olmaktadır. Dolayısıyla Sahabe'nin icmasının şer'î hüccet olduğuna dair de kesin delil getirilmiş olmaktadır.

Buna binaen, dinde ve Kur'an'da hatanın olmasının imkânsız oluşundan dolayı Sahabe'nin icmasında hatanın olmasının şer'an imkânsız oluşu, onların icmalarının şer'î delil olduğuna dair kati delildir. Dinin ve Kur'an'ın naklinde icmalarının sıhhatine dair kati delilin getirilmiş olması, onların icmalarının sıhhatine ve o icmanın şer'î hüccet oluşuna dair kati delildir.

Bu ise Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan başkalarının icmasında kesinlikle mevcut değildir ve ne onların zamanında ne de onlardan sonra mevcut olmamıştır. Dolayısıyla sadece Sahabe'nin icması şer'î delil olmaktadır.

4-Sahabe'in icması, şer'î nassın kendisinden kaynaklanmaktadır. Zira onlar, bir hüküm üzerinde ancak Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in -O'na isnad etmiş oldukları- sözü, fiili ve takririnden bir şer'î delilleri olduğunda icma ediyorlardı. Dolayısıyla onların icmaları, bir delili keşfeder/gösterir. Bu ise Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan olmayanlar için söz konusu olmaz. Çünkü Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e şahit olanlar Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dur ve dinimizi biz onlardan aldık. Dolayısıyla onların icmaları hüccettir ve bu icmadan başka icmalar hüccet değildir.

Zira Sahabe *RadiyAllahu Anhum* bir şey üzerinde ancak onun hakkında yanlarında rivayet etmedikleri bir şer'î delil olunca icma ediyorlardı. Böylece Sahabe'nin icması, Sahabe'ye ait bir görüş olması vasfı ile değil, bir delili gösteriyor olması vasfı ile şer'î delil olmaktadır. Zira Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un görüşlerinin bir hususta ittifak etmesi şer'î delil sayılmaz. Görüşlerinden bir görüş üzerindeki icmaları şer'î delil sayılmaz. Bilakis herhangi bir hükmün şer'î hüküm olduğuna, herhangi vakıa hakkında şer'î hükmün falan olduğuna, herhangi vakıanın hükmünün şeriata göre filan olduğuna icmaları şer'î delildir. Böylece Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un muteber icması, hükümlerden bir hükmün şer'î hüküm olduğuna dair icmasıdır. Zira o icma, o hüküm için şer'î bir delilin olduğunu, delil rivayet edilmeden hükmün rivayet edildiğini gösterir.

Denilebilir ki "*Cumhura (âlimlerin çoğuna) göre, ümmetin icması da mutlaka nasstan veya kıyastan bir şeye dayanır. Yani şer'î bir delile dayanır. Dolayısıyla onun da bir delili keşfettiği/gösterdiği söylenebilir.*" Buna cevap şöyledir: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'i görmeyenlerin sözlerinin bir delili keşfediyor olması söz konusu değildir. Çünkü bir delili keşfetmek -Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in sözü, fiili ve sükûtu şer'î

delil olup, onun dışındakilerin delil olmamasından dolayı- ancak Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'i işiten veya gören kimse ile söz konusu olabilir. Zira delili keşfetmek, onu rivayet eden kimse ile değil onu nakleden kimse ile olabilir. Nakletmek, nassı sahibinden almaktır. Rivayet etmek ise nassı rivayet edenden almaktır. Dolayısıyla bir delili keşfetmek ancak nakleden tarafından olabilir, rivayet eden tarafından olamaz. Bu ise Rasulallah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e şahit olanlar onlar olduğu için ancak Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'da mevcuttur. Onun için "*Ümmetin icması bir delili keşfeder.*" denilmez fakat "*Ümmetin icması bir delile dayanır.*" denilir. O zaman da onların icması değil dayandıkları delil hüccet olur.

Denilebilir ki "*Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in ailesinin icması bir delili keşfeder. Onlar Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e şahit olmuşlardır. Dolayısıyla icmaları hüccet olur.*" Buna cevap şöyledir: Rasulallah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ailesinden kastedilen eğer Ali, Fatıma ve onların çocukları *Rıdvanullahi Aleyhim* ise onların Rasulallah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e şahit oldukları ve Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan oldukları doğrudur. Onların Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan olduklarına dair söz doğrudur ve uygun düşmektedir fakat onlar Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un tamamı değildir. Böylece Sahabe *RadiyAllahu Anhum* için uygun düşen onlara da uygun düşer. Dolayısıyla delili rivayet etmeden hükmü rivayet etmeleri mümkündür. Fakat o şer'î hüccet olmaz. Çünkü icmalarında hatanın imkânsız olduğuna dair kati delil, Sahabe'nin icması hakkında getirilmiştir. Rasulallah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ailesinin icması hakkında getirilmemiştir. Onu için "*delili keşfeder*" sözünde muteber olan Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan bireyleri değil ancak Sahabe'nin icmasıdır. Dolayısıyla Rasulallah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ailesi, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e şahit ve Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan olsalar da onların icması şer'î delil olmaz.

Eğer Rasulallah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ailesinden kastedilen, onlardan sonra Hasan ve Hüseyin *RadiyAllahu Anhumâ'nın* zürriyetlerinde gelenler ise onların sözleri hakkında "*bir delili keşfeder*" denilmesi doğru olmaz. Çünkü onlar, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e şahit olmadılar ve ondan nakil de yapmadılar. Onların bir delili varsa onlar onu, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den başkasından alıp rivayet olarak rivayet etmiş olurlar. Dolayısıyla onların sözleri bir delili keşfetmez.

İşte bu hususlar Sahabe'nin icmasının şer'î bir delil olduğuna dair kati delildir. Sahabe'nin icmasında hataya düşmelerinin şeriata göre imkânsız oluşundan dolayı bu onların icmasının şer'î hüccet olduğuna dair delil

olarak yeterlidir ve bu, kati delildir. Başkalarının icması hakkında böyle kati delil yoktur. Böylelikle Sahabe'nin icmasının şer'î delil olduğuna dair kati delil getirilmiş olmaktadır.

Sahabe'nin İcmasından Başka Hiçbir İcma Şer'î Delil Değildir

Sahabe'nin icmasından başka hiçbir icma şer'î delil değildir. Çünkü onun şer'î delil olduğuna dair kati delil getirilmemiştir. Bu hususta delil olarak ileri sürülenlerin hepsi zanni delillerdir. Kati delil değil de zanni delil oldukları hâlde, onları delil olarak ileri sürmelerinden dolayı, iddia ettikleri icmanın şer'î delil olduğuna dair o delillerle delil getirmelerinin bir anlamı yoktur.

“Ümmetin icması”, “hal ve akd ehlinin icması”, “müçtehitlerin icması” hususlarında şöyle diyorlar:

“İcma-i ümmet/ümmetin icması şer'î hüccettir.” deyip buna Allahu Teâlâ'nın şu sözünü delil getiriyorlar:

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ
جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا

“Kendisi için hidayet belli olduktan sonra, kim Rasul'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız. O ne kötü bir yerdir.” [Nisâ Suresi 115]

Bu ayeti şu şekilde delillendiriyorlar: “Allahu Teâlâ müminlerin yolundan başkasına tâbi olmayı tehdit etti. Eğer o haram kılınmış olmasaydı o fiili azap ile tehdit etmez, onunla Rasul'e karşı gelmenin haram oluşu azap ile tehditte birleşmesi uygun olmazdı. Aynen küfür ile mubah olan ekmek yemenin azap ile tehditte birleştirilmenin uygun düşmemesi gibi. Dolayısıyla müminlerin yolundan başkasına tâbi olmak haram olmaktadır.

Onların yolundan başkasına tâbi olmak haram kılındığında onların yoluna tâbi olmak farz olur. Çünkü o iki yoldan başkası yoktur. Yani o iki yolun ortası da yoktur. Onların yoluna tâbi olmanın vacip oluşundan ümmetin icmasının hüccet olması gerekmektedir. Çünkü bir şahsın yolu, onun söz, fiil ya da itikattan seçtiğidir.”

Buna üç yönden cevap verilir:

1-Ayet her ne kadar sübutu kati ise de delaleti zannidir. Dolayısıyla ümmetin icmasının şer'î delil olduğuna dair delil olmaya uygun değildir. Çünkü bu, usûlden olduğu için şer'î delil olduğu kati delil ile ispatlanmalıdır. Bu hususta zanni delil yeterli olmaz.

2-Ayette geçen [الْهُدَى] **“hidayet”** şer’î hüküm demek değil, Allahu Teâlâ’nın vahdaniyetine ve Muhammed *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in nübüvvetine dair delil demektir. Çünkü usûlde *“hidayet”*, *“dalâletin”* karşıtıdır. Fer’î hususlara tâbi olmaya *“hidayet”* denilmez. Onlara tâbi olmamak ise *“dalâlet”* değil, fisk sayılır. Müminlerin kendisine uymaları vacip olan *“müminlerin yolu”* tabiri ise onların kendisi ile mümin oldukları yoldur. O da *“tevhittir.”* Mubahta onların yoluna tâbi olmak vacip olmaz. Onların yolundan farklı olan her hususu haram kılmak da vacip olmaz. Bilakis o bir tek şekle uygun düşmektedir. O, küfür ve benzerleridir ki bu da ihtilafsız usûldendir. Müminlerin yoluna tâbi olmanın, onların kendisi ile mümin oldukları hususa tâbi olmayı gerektirdiğine delalet eden ayet irtidat eden/dinden dönen bir adam hakkında inmiştir. Ayetin nüzul sebebi ise her ne kadar bu konuya uygun düşen her hususu kapsasa da indiği konuyu tayin eder. Dolayısıyla ayet, irtidat/dinden dönme mevzusu hakkında hastır, müminlerin yolunun hepsini kapsamaz.

3-Bir şeyin nehyedilmesi, zıddının emredilmesi demek değildir. Bir şeyin haram kılınması, zıddını yapmanın vacip olması demek değildir. Çünkü emrin ve nehyin delaleti, akli ve mantıki delalet değil lügat delaletidir. Dolayısıyla şeriat bir şey emrettiğinde, onun zıddını nehyetti demek değildir. Bir şey nehyettiğinde de onun zıddını emretti demek değildir. Dolayısıyla müminlerin yolundan başkasına tâbi olmanın nehyedilmesi, onların yoluna tâbi olmanın emredilmesi demek değildir. Bilakis onların yoluna tâbi olmanın emredilmesi, o emre delalet eden başka bir nassın olmasına gereksinim duyar. Böylece müminlerin yolundan başkasına tâbi olmanın haram kılınması, onların yoluna tâbi olmanın vacip olması demek değildir.

Bu üç yön ile ayetin ümmetin icmasının şer’î delil olduğuna dair delil olmaya uygun düşmediği gayet açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla onunla delil getirmek düşmektedir.

Şunu da dediler: *“Ümmetin icmasının hüccet olduğunun delili Sünnet’tir. Zira ümmetin icmasının şer’î delil olduğuna dair bir çok hadis geçmiştir. Onlara şunlar örnektir: Ömer Bin Hattab, Abdullah Bin Mesud, Ebu Said el-Hudri, Enes Bin Malik, Abdullah Bin Ömer, Ebu Hureyre, Huzeyfe Bin el-Yemân gibi Sahabe’nin büyüklerinin, bu ümmetin hata ve dalâletten korunduğuna delalette mana birliği içinde lafız farklılığı ile yapılan rivayetlerdir. Bu rivayetlerden bir kısmı Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in şu sözleridir: [أُمَّتِي لَا تَجْتَمِعُ عَلَى الْخَطَا] **Ümmetim hata üzere icma etmez.** [Ibni*

Mace] [أُمَّتِي لَا تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلَالَةٍ] **Ümmetim dalâlet üzere icma etmez/birleşmez.** [İbni Mace] [وَأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَكُنْ لِيَجْمَعْ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ضَلَالَةٍ] **Muhakkak ki Allah, Muhammed ümmetini dalâlet üzere icma ettirmez.** [Taberâni] [لَمْ يَكُنْ اللَّهُ لِيَجْمَعْ أُمَّتِي عَلَى حَطِّ] **Allah ümmetimi hata üzere icma ettirmez/birleştirmez.** [Ahmed Bin Hanbel] [سَأَلْتُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يَجْمَعَ أُمَّتِي عَلَى] **O da bu isteğimi bana verdi.** [Ahmed Bin Hanbel] [فَمَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ] **Müslümanların güzel/iyi gördüğü şey, Allah katında da güzeldir.** [Ahmed Bin Hanbel] [وَيَدُّ اللَّهُ مَعَ الْجَمَاعَةِ وَمَنْ شَدَّ شَدًّا إِلَى النَّارِ] **Allah'ın eli cemaat üzerindedir. Kendisini soyutlayan ateşle başbaşa kalır.** [Tirmizi] [فَمَنْ سَرَّهُ بِحُبُوحَةٍ] **Kimi cennetin ortası sevindiriyorsa o, cemaatten ayrılmasın. Çünkü şeytan tek kalan kimse ile beraber olup iki kişiden uzaktır.** [Taberani] [مَنْ حَرَجَ مِنْ] **Kim cemaatten bir karış ayrılarak dışarı çıkarsa İslâm ilmiğini/bağını boynundan çıkarmış olur.** [Ahmed Bin Hanbel] [مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ فَيَدُّ شَيْبًا مِثْلَ جَاهِلِيَّةٍ] **Kim cemaatten bir karış ayrılıp ölürse ölümü cahiliyye ölümü olur.** [Buhari] [الْجَمَاعَةُ رَحْمَةٌ] **Cemaat rahmettir, bölünmüşlük ise azaptır.** [Ahmed Bin Hanbel] [وَالْفُرْقَةُ عَذَابٌ] **Ümmetim yetmiş iki gruba ayrılacaktır. Bir tek grup hariç hepsi de cehennemdedir. O grup cemaattir.** [İbni Mace] [لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ عَلَى مَنْ] **Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın dini hâkim olasıya kadar, ümmetimden hak üzere bir grup daima olacaktır. Onlar kendilerine karşı koyanlara üstün geleceklerdir.** [Ahmed Bin Hanbel] [لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي قَوَّامَةٌ عَلَى أَمْرِ اللَّهِ لَا يَضُرُّهَا مَنْ خَالَفَهَا] **Ümmetimden hak üzere bir grup daima olacaktır. Onlar üstün konumda olup kendilerine muhalif olanların muhalefeti onlara bir zarar vermeyecektir.** [İbni Mace]

Bunlar gibi daha birçok hadis vardır. Bunların Sahabe arasında kendileri ile amel edilen oldukları hâlen meşhur ve bilinen bir husustur. Bunları kimse inkâr da etmemiştir, ret de etmemiştir. Dolayısıyla bunlar ümmetin icmasının şer'î delil olduğuna dair delildirler."

Buna üç yönden cevap verilir:

1-Bunların hepsi de mütevatir derecesine ulaşmamış ahad haberlerdir, yakın/kesinlik ifade etmezler. Dolayısıyla ümmetin icmasının şer'î delil olduğuna dair söz hüccet olmaya uygun değildir. Çünkü şer'î delil olma meselesi usûldendir. Dolayısıyla ona delalet eden kati delilin olması kaçınılmazdır. Bunun için bu hadislerle bu hususta delil getirmek reddedilir ve bu hadisler bu hususta delil getirme derecesinden düşerler.

Şu denilebilir: *“Bu hadisler, her ne kadar her biri tevatür derecesine ulaşmamış olsa da aralarındaki ‘ümmetin ismeti/korunmuşluğu’ ortak teması, birçok haberde varlığından dolayı mütevatirdir.”*

Buna cevap şöyledir: Bu ahad hadisler arasında ortak tema, ümmetin ismetine/korunmuşluğuna kesin delalet değildir fakat bu ümmetin bölünmeyen icmasına/birlikteliğine övgüyü ifade eder. Ayrıca o ortak temanın olması o ahad hadisleri ümmetin ismeti hakkında mütevatir yapmaz. Dolayısıyla o hadisler mütevatir derecesine yükselmez, ahad haberin herhangi bir hâli üzere kalmaya devam ederler. Böylece de usûlden bir asıl hakkında kati hüccet olmaya uygun olmayışları devam eder.

2-Bu hadisler, şu dört kısma ayrılır:

a-Bir kısmı, ümmetin dalâlet üzere icma etmeyeceğini belirten hadislerdir. Bunlarda icmanın şer’î delil olduğuna dair bir hüccet yoktur. Çünkü dalâlet üzere birleşmemelerinin manası, İslâm’ı terk etmek üzere birleşmemeleridir. Yani ümmet İslâm’dan dönmek üzere birleşmez. Çünkü dalâlet, dini terk etmektir. Yani Allahu Teâlâ bu ümmeti, İslâm dinini terk etmek üzere birleşmekten ve ondan dönmekten korumuştur. Allahu Teâlâ’nın, ümmeti dinden dönmekten korumuş olması, onların icmasının şer’î delil olduğuna dair bir delil değildir.

b-Bir kısmı da cemaate bağlı kalmaya ve ondan ayrılmamaya teşviki belirten hadislerdir. Bunlarda bu hususta delil getirmek için bir yer yoktur. Çünkü ümmetin cemaat olarak varlığını devam ettirmesini, parçalanmamasını, ondan dışarı çıkmamayı sağlamak, ümmetin icmasının şer’î delil olması demek değildir. Bunun bu konu ile bir alakası yoktur. Zira ümmetin icmasının şer’î delil olması konusu ile ümmetin cemaat olarak varlığı ve birliğinin korunması konusu birbirinden tamamen kopuk iki ayrı konudur. Bu, ümmetin sözünün birleşmesi, hakkında geçen ayet ve hadislerde olduğu gibidir. Allahu Teâlâ’nın [وَلَا تَفَرَّقُوا] **“parçalanmayın”** [Âl-i İmran Suresi 103] demesi gibi. Bu birleşmeye ve parçalanmamaya teşvik, ümmetin icmasının hüccet olduğuna delalet etmez. Onun için ümmetin icmasının şer’î delil olduğuna dair bu hadislerle delil getirmeye bir yer yoktur.

c-Bir kısmı da, ümmetten hak üzere varlığını devam ettiren bir grubun olduğunu belirten hadislerdir. Hak, hatanın zıddı değil batılın zıddıdır. Hakka bağlı olmak, hatanın olmaması demek değil, batılın olmaması demektir. Batıl esası olmayan ya da şeriatın bir esas koymadığı husustur. Dolayısıyla ümmetin batıl üzere icmasının nefyedilmesinin manası,

dalâlet üzere icmanın nefyedilmesinin benzeri olmaktadır. Böylece bu hadisler, ümmetin hatada birleşmeyeceğine dair delil olmaya uygun olmaz.

Ayrıca sevap/hayır üzerinde bir cemaatin varlığı, doğru üzerinde ümmetin icması demek değildir. Zira delil getiriş, ümmetin bir şey üzere icma etmemelerinin hüccet olmasına dair bir delil değil, ümmetin bir şey üzere icmasının hüccet olduğuna dair olmalıdır. Delil olan olumsuzluk değil olumluluktur. Dolayısıyla bir cemaatin doğru üzerinde varlığını devam ettiriyor olması, icmalarının doğru olmasını gerektirmiyor, aksine icmalarının yokluğunu gerektiriyor. Delil, icmadır, icmanın olmaması değildir. Bu açıdan da ümmetten hak üzere bir grubun varlığını belirten bu hadisler, ümmetin icmasının şer'î delil olduğuna dair hüccet olmaya uygun değildir.

d-Bir kısmı da ümmetin hata üzere icma etmediğini belirten hadislerdir.

Bu hadisler, zayıf rivayetlerdir. Zira hadisin aslı şöyledir:

لا تَجْتَمِعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ

“Ümmetim dalâlet üzere icma etmez/birleşmez.” [Ibni Mace]

Bir rivayette de; [عَلَى خَطَأٍ] **“hata üzere”** şeklindedir. Başka bir hadisin aslı şöyledir:

لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَجْمَعْ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالٍ

“Allah ümmetimi dalâlet üzere icma ettirmez/birleştirmez.” [Taberani]

Bir rivayette de [وَلَا عَلَى خَطَأٍ] **“bir hatada birleşmez”** denilmektedir. [عَلَى خَطَأٍ] **“Hata üzere”** kelimesi zayıf rivayettir. Onun için bu hadislerle delil getirmeyi İmam El-Fahru El-Râzî şöyle diyerek zayıf bulmuştur:

“Manevi tevatür iddiası, gerçekten uzaktır. Biz bu haberlerin toplamının tevatür derecesine ulaştığını kabul etmiyoruz. Zira bunun hakkında delil nedir? Bunun öyle takdir edilmesi ise ancak gösteriş ifade eder. Çünkü kesin olarak sabit olan ortak tema sadece ümmete övgüdür. Bundan dolayı onlardan hatayı imkânsız kılmayı gerektirmez. Zira hadislerin tamamında, hatanın onlar için imkânsız olduğu açıkça geçmemiştir.”

3-Bu hadisler, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in, içerisinde sonraki asırları zemmettiği başka hadislerle çelişmektedir. Bunlara örnekler şunlardır:

İmran Bin Husayn Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

خَيْرُ أُمَّتِي قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ قَالَ عِمْرَانُ فَلَا أُدْرِي أَذَكَرَ بَعْدَ قَرْنَيْهِ قَرْنَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ثُمَّ إِنَّ بَعْدَكُمْ قَوْمًا يَشْهَدُونَ وَلَا يُسْتَشْهَدُونَ وَيَخُونُونَ وَلَا يُؤْتَمَنُونَ وَيَنْذُرُونَ وَلَا يُؤْنَسُونَ وَيَطْهَرُونَ وَلَا يُطَهَّرُونَ
السَّمْنُ

“Ümmetimin en hayırlısı, benim dönemimde yaşayanlardır; sonra onların ardından gelenler, sonra onların ardından gelenlerdir. İmran dedi ki: Rasulullah kendi döneminden sonra iki mi yoksa üç dönem mi zikretti bilemiyorum. Sonra sizin ardından şahitlik etmesi istenmeden şahitlik yapan, kendisine güvenilmeyen, ihanet eden, adakta bulunup yerine getirmeyen ve aralarında şişmanlık yaygınlaşan bir toplum gelecektir.” [Buhari]

İbrahim'den, o da Ubeyde'den, o da Abdullah'tan Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ يَجِيءُ أَقْوَامٌ تَسْبِقُ شَهَادَةَ أَحَدِهِمْ بَيِّنَةً وَيَمِينَهُ
شَهَادَتَهُ

“İnsanların en hayırlısı, benim çağımda yaşayanlardır, sonra onların ardından gelenler, sonra onların ardından gelenlerdir. Sonra yemin etmeden önce şahitlikte bulunacak, şahitlikte bulunmadan önce yemin edecek bir topluluk gelecek.” [Buhari]

Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle demiştir:

ثُمَّ يَفْشُو الْكُذِبَ حَتَّى يَخْلِفَ الرَّجُلُ وَلَا يُسْتَخْلَفُ وَيَشْهَدَ الشَّاهِدُ وَلَا يُسْتَشْهَدُ

“Daha sonra yalan yaygınlaşacak. Onlardan biri yemin etmesi istenmeden yemin eder. Şahitlik yapması istenmeden şahitlik yapar.”

[Tirmizi]

Bunun gibi hadislerin tamamı ümmetin hata üzere birleşmeyeceğine dair hadislerle çelişmektedir. Bilakis bu hadisler, sonraki dönemlerin zemmine delalet etmektedir. Bu demektir ki o dönemlerde ümmette hata var olur. Zira onda yalan, ihanet vb. var olur. Bu da onların arasında sözü kabul edilmeyen kimselerin var olmasından dolayı, icmalarının şeriata göre bir değerinin olmadığına delalet eder. Bu, önceki hadislerle çelişkidir. Çünkü önceki hadisler, ümmeti methetmişlerdi. Bu, ümmete her asırda meth/övgü demektir. Sonraki hadisler ise sonraki asırları zemmetmiştir. Bu, fesadın ve yalanın yaygınlaşması nedeni ile sonraki asırlarda ümmeti zemmetmek demektir. Bunun için bu hadislerle, ümmetin her asırdaki icmasının şer'î delil olduğuna dair delil getirilemez. Çünkü fesat ve yalanın yaygınlaşması sebebi ile sonraki asırlarda ümmetin icmasının sıhhati yoktur. Bunun için önceki hadisler sadece Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in ve Sahabe Radiyallahu Anhum'un asrı olan ilk döneme

hamledilir ve böylece Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ve Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un dönemindeki ümmetin icmasına dair delil olmaya uygun olur. Daha sonraki dönemler hakkında delil olmaya uygun olmaz.

Bu üç yönden cevap, bu hadislerin tamamının ümmetin icmasının şer'î delil olduğuna, delil olmaya uygun olmadıklarını tespit etmektedir. Böylece bu hususta onlarla delil getirmek düşer. Ümmetin icmasının şer'î delil olduğuna dair onlarla delil getirmek düşüncü; hal ve akd ehlinin icmasının şer'î delil olduğuna ve müçtehitlerin icmasının şer'î delil olduğuna dair onlarla delil getirmek de evla babından düşer. Zira onların şer'î delil olduğunu söyleyenler, o hadisleri delil getirdiler. “Ümmet” ve “müminler” tabirleri, o hadislerin metinlerinde geçtiği hâlde o hadisler, ümmetin icmasına delil olmaya uygun olmayınca elbette ki hal ve akd ehlinin icmasına ve müçtehitlerin icmasına evla babından delil olmaya uygun olmazlar. Zira bu tabirler o hadislerin metinlerinde geçmiyor, onlar ancak “müminler” kelimesinden ve “ümmet” kelimesinden alınmışlardır. Böylece “ümmetin icması, hal ve akd ehlinin icması ve müçtehitlerin icması şer'î delildir” sözü reddolunur. Onlardan her bir icmanın şer'î delil olmadığı açığa çıkmaktadır.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ailesinin icması ile ilgili olarak da ehl-i beyt ile Ali, Fatıma ve onların çocukları *Rıdvanullahi Aleyhim*'i kastedilerek “*Ehl-i beytin icması şer'î delildir.*” demişlerdir. Buna da Allahu Teâlâ'nın şu sözünü delil getirmişlerdir:

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

“(Ey ehl-i beyt!) Allah, sizden ricsi/günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” [Ahzab Suresi 33]

Böylece ehl-i beytten ricsin giderilmesini, onlara hasredilişi ifade eden [إِنَّمَا] edatı ile bildirmişdir.

Ayette geçen [أَهْلَ الْبَيْتِ] “**ehl-i beyt**” tabiri ile kastedilenin Ali, Fatıma ve onların çocukları *Rıdvanullahi Aleyhim* olduğuna, ayet nazil olduğunda Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in elbisesini onlar üzerinde döndürüp, onu onların üzerine örterek [اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي] “**Allah'ım! İşte onlar ehl-i beytimdir.**” [Tirmizi] sözüyle delillendirdiler.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ailesinin icmasının delil olduğuna ve onların da Ali, Fatıma ve onların çocukları *Rıdvanullahi Aleyhim* olduğuna dair Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözlerini de aynı şekilde delil getirmişlerdir:

إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ مَا إِن تَمَسَّكْتُمْ بِهِ لَنْ تَضَلُّوا بَعْدِي أَحَدُهُمَا أَعْظَمُ مِنَ الْآخِرِ كِتَابُ اللَّهِ حَبْلٌ مَمْدُودٌ
مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ وَعِزَّتِي أَهْلُ بَيْتِي

“Muhakkak ki ben size iki şey bırakıyorum. Onlara sıkı bir şekilde bağlı kalırsanız benden sonra asla sapıtmazsınız. Onlardan biri diğerrinden daha büyüktür. O da semadan yere uzatılmış bir ip (kulp) olan Allah’ın Kitabı’dır. Ve (diğeri ise) ailem ehl-i beytimdir.” [Tirmizi]

إِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا إِن أَخَذْتُمْ بِهِ لَنْ تَضَلُّوا كِتَابُ اللَّهِ وَعِزَّتِي أَهْلُ بَيْتِي

“Muhakkak ki ben size, kendisine sıkı bağlı kaldığınızda asla sapıtmayacağınız iki şey bırakıyorum: Allah’ın Kitabı ve ailem ehl-i beytimdir.” [Tirmizi]

إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ التَّقْلِينَ كِتَابُ اللَّهِ وَعِزَّتِي

“Muhakkak ki ben size çok önemli iki husus bırakıyorum: Allah’ın Kitabı ve ailem.” [İbni Esir’in El-Nihaye]

Bir başka rivayette de:

وَأَهْلُ بَيْتِي أَذْكَرُكُمْ اللَّهُ فِي أَهْلِ بَيْتِي أَذْكَرُكُمْ اللَّهُ فِي أَهْلِ بَيْتِي

“Ehl-i beytim! Ehl-i beytim hakkında size Allah’ı hatırlatırım. Ehl-i beytim hakkında size Allah’ı hatırlatırım. Ehl-i beytim hakkında size Allah’ı hatırlatırım.” [Muslim]

Böylece “Allahu Teâlâ ehl-i beytten ricisi gidermiştir. Hata ise ricstir. Dolayısıyla hata da onlardan giderilmiş olur. Hata onlardan giderilince icmaları hüccet olur...” denilmektedir.

Buna cevap iki yöndendir:

1-Bu delil zannidir. Zira ayetin her ne kadar sübutu kati olsa da delaleti zannidir. Çünkü onun tefsirinde ihtilaf edilmiştir, dolayısıyla zanni olmaktadır. Hadis ise ahad haberdir. Ahad haber zannidir. Buna binaen bütün delilleri zanni olmaktadır. Usûlden bir asıl hakkında delil getirmek kati olmalıdır, zanni olması doğru olmaz. Böylelikle bu delilin, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in ailesinin icmasının şer’î delil olduğuna dair hüccet olması uygun olmaz. Çünkü bu husus, kesin delile gereksinim duymaktadır, bu delil ise zannidir.

2-[الرَّجْسُ] “Rics” kelimesinin manası, pislik demektir. “Ricsin giderilmesi” pisliğin giderilmesidir. Burada “pislikten” kastedilen ise bu ayetin bu cümlesinden önceki cümle ve önceki ayetin cümlelerinde açıkça görüldüğü gibi, “şüpheli” ve “töhmetsiz” olan manevi pisliktir. Nitekim “rics” kelimesi, “manevi pislik” anlamıyla birkaç ayette geçmiştir. Onlar, Allahu Teâlâ’nın şu sözleridir:

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ

“O hâlde putlardan (oluşan) pislikten kaçın.” [Hac Suresi 30]

كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

“Allah inanmayanların üzerine böyle pislik indirir.” [Enam Suresi 125]

وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

“O, akıllarını kullanmayanların üzerine pislik indirir.” [Yunus Suresi

100]

إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ

“Hamr, kumar, dikili taşlar (heykeller/putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir.” [Maide Suresi 90]

Bunların hepsi de “*manevi pislik*” manasındadır. Dolayısıyla Allahu Teâlâ'nın [لِيُدْهَبَ عَنْكُمْ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ] **“O hâlde Allah sizden pisliği gidermek istiyor.”** [Ahzab Suresi 33] sözü, “*Sizden manevi pislik olan töhmeti gidermek istiyor.*” demektir.

Buna binaen onlardan “*pisliğin giderilmesi*” onlardan “*hatanın nefye-dilmesi*” olmaz. İçtihatta “*hata*” pislik değil, bilakis sahibine sevap verilen bir husustur. Bunun delili de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَنَهْذَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَنَهْذَ ثُمَّ أخطأَ فَلَهُ أَجْرٌ

“Hâkim (kadı ya da yönetici) hüküm verdiğinde içtihat edip isabet ederse ona iki ecir vardır, hata ederse bir ecir vardır.” [Buhari, Muslim]

Bu da ehl-i beytten “*pisliğin giderilmesinin*”, hatanın giderilmesi demek olmadığına çünkü “*hatanın*” pislikten olmadığına delalet etmektedir.

Ayrıca Allahu Teâlâ'nın [إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ] **“Allah... istiyor”** sözü, pisliğin nefyini ehl-i beyte hasretmek için değildir. Bilakis Allahu Teâlâ, onlardan nefyettiği gibi onlardan başkalarından da nefyetmektedir. [إِنَّمَا] edatı için mefhumu muhalefet yoktur. Zira bu edat, hasr ve tekid için kullanılır. Dolayısıyla ona ait mefhumu muhalefet ile amel edilmez. Böylelikle ehl-i beytten pisliğin giderilmesi, başkalarından giderilmemesi demek değildir.

Ayrıca ayet, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in eşleri hakkında inmiştir. Bunun delili de ayetin öncesinde ve sonrasında var olan sözlerdir. Zira bu ayet üç ayetin bir cüzüdür. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنْ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَحْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا وَادْكُرْنَ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا

“Ey Nebi’nin hanımları! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer takva sahibi iseniz çekici bir eda ile konuşmayın, sonra kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılır. Maruf söz söyleyin. Evlerinizde oturun, eski cahiliyye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah ve Rasulü’ne itaat edin. Ey ehl-i beyt! Allah sizden sadece pislği gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister. Evlerinizde okunan Allah’ın ayetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah, her şeyin içyüzünü bilendir ve her şeyden haberi olandır.” [Ahzab Suresi 32-34]

Bu ayetler [يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ] **“Ey Nebi’nin hanımları!”** diye başlamasından da açıkça görüldüğü gibi, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in hanımları hakkında inmiştir. Dolayısıyla bu ayetler ehl-i beyt hakkında inmemiş, sadece Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in eşleri hakkında inmiştir.

Bu ayet indiğinde Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in elbisesini Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin *Rıdvanullahi Aleyhim*’in üzerine örtüp [اللَّهُمَّ] **“Allah’ım! İşte onlar ehl-i beytimdir.”** [Tirmizi] dediğine dair rivayet edilen hadis ise eşlerinin ehl-i beytten oluşunu nefyetmez. O hadis, ayetin her ne kadar Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in eşleri hakkında inmiş olsa da genel olduğuna delalet eder. Zira o hadis, ayette geçen [الْأَهْل] **“ehl”** kelimesinin genelliğine delalet eder, Ali, Fatıma ve iki oğullarına *Rıdvanullahi Aleyhim* özel olarak delalet etmez. Bunu Zeyd Bin Erkam’a sakaleyn hadisi ile ilgili soru hakkındaki rivayette geçenler teyit etmektedir. Zira ona Husayn şöyle demiştir:

وَمَنْ أَهْلُ بَيْتِهِ يَا زَيْدُ أَلَيْسَ نِسَاؤُهُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ قَالَ نِسَاؤُهُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ وَلَكِنْ أَهْلُ بَيْتِهِ مَنْ حُرِّمَ الصَّدَقَةُ بَعْدَهُ قَالَ وَمَنْ هُمْ قَالَ هُمُ آلُ عَلِيٍّ وَآلُ عَقِيلٍ وَآلُ جَعْفَرٍ وَآلُ عَبَّاسٍ قَالَ كُلُّ هَؤُلَاءِ حُرِّمَ الصَّدَقَةُ قَالَ نَعَمْ

“O’nun ehl-i beyti kim ya Zeyd? Hanımları ehl-i beytten değil mi? Dedi ki: Hanımları, ehl-i beyttendir. Fakat onun ehl-i beyti, ondan sonra kendilerine zekât/sadaka almaları haram kılınan kimselerdir. O: Onlar kimlerdir? dedi. O da dedi ki: Ali’nin ailesi, Akil’in ailesi, Cafer’in ailesi, Abbas’ın ailesi. Dedi ki: Onların hepsine de zekât/sadaka almak haram mı kılındı? O da: Evet, dedi.” [Muslim]

Bunlara binaen Ahzab Suresi 33. ayet, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ailesinin icmasının hüccet olduğuna dair delil olmaz.

Hadis ise [التَّقْلِينِ] “*sakaleyn*”den kastedilen [الْعِزَّةُ] “*aile*” değil, sadece Kitap ve Sünnet'tir. Nitekim bu hadis hakkında Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği de rivayet edilmiştir:

كِتَابُ اللَّهِ وَ سُنَّتِي

“Allah’ın Kitabı ve Sünnetim.” [Hakim, Beyhaki]

Üstelik o hadis [كِتَابُ اللَّهِ وَ عِزَّتِي] “*Allah’ın Kitabı ve ailem*” şeklinde rivayet edilmiş olsa da ailenin icmasının hüccet olduğuna delalet etmez. Çünkü “*aile*” sadece Ali, Fatıma ve onların iki oğlu *Rıdvanullahi Aleyhim* değil, bilakis onlar ve ehl-i beytin tamamıdır. Onlar ise Zeyd Bin Erkam’ın sakaleyn hadisi için yaptığı rivayet ile Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bir hadisine göre; zekât/sadaka almanın kendilerine haram kılındığı kimselerdir. O hadis de Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

أَمَا عَلِمْتُمْ أَنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَجِلُّ لِأَلِ مُحَمَّدٍ

“Bilmezmissin ki Muhammed ailesine sadaka helal değildir.” [Ahmed Bin Hanbel]

Dolayısıyla [الْعِزَّةُ] “*aile*”, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ailesinin tamamıdır.

Ayrıca hadisteki “*aile*”den kastedilen ne olursa olsun sadece ehl-i beyte sıkı bağlanmaya delalet etmektedir, onların icmasının hüccet olduğuna delalet etmemektedir. Onlara sıkı bağlanmak, başkalarına sıkı bağlanmamak demek değildir. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'ü örnek almayı talep etmişti. Şöyle demiştir:

أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيْهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ أَهْتَدَيْتُمْ

“Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarınız doğru yolu bulursunuz.” [Razîn]

Raşid halifelerin sünnetine bağlanmayı talep etmiştir. Şöyle demiştir:

فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمُهَدَّبِينَ وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ

“Üzerinize düşen; benim sünnetime ve benden sonra mehdi raşid halifelerin sünnetine sarılmaktır. Onlara azı dişlerle sarılın/hırsla sıkı sıkı bağlı kalın.” [Ahmed Bin Hanbel]

Ebu Bekir ve Ömer *RadiyAllahu Anhumâ*'yı örnek edinmeyi talep etmiştir. Şöyle demiştir:

اقْتَدُوا بِاللَّذِينَ مِنْ بَعْدِي بَكْرٍ وَعَمَرَ

“Benden sonra gelenlerden Ebu Bekir ve Ömer’e uyun.” [Tirmizi] Raşid halifelerin sözü, şer’î delil değildir. Aynı şekilde Ebu Bekir ve Ömer *Radiyallahu Anhumâ*’nın sözü de şer’î delil değildir. Zira tek başına övgü, sıkı bağlı olmak talebi, izlemek ve örnek edinmek talebi, onun şer’î delil olduğuna dair bir hüccet değildir. Dolayısıyla Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in, ehl-i beyte sıkı bağlı olmak talebi de aynı şekilde, onların icmasının şer’î delil olduğuna dair hüccet değildir.

Bütün bunlardan, yukarıda geçen sakaleyn hadisinin, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in ailesinin icmasının şer’î delil olduğuna dair hüccet olmaya uygun olmadığı açığa çıkmaktadır. Böylelikle Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in ailesinin icmasının şer’î delil olduğuna yukarıdaki ayet ve hadislerle delil getirmek uygun olmaz. Dolayısıyla Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in ailesinin icmasının ve ehl-i beytin icmasının şer’î delil olmadığı açığa çıkmaktadır. Böylelikle onlar şer’î delillerden sayılmazlar.

Medine ehlinin icması ile ilgili olarak da *“Medine ehlinin icması hüccettir.”* diyerek buna Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözünü delil getirmişlerdir:

إِنَّمَا الْمَدِينَةُ كَالْكَبِيرِ تَنْفِي حَبَبُهَا وَيُنْصَعُ طَيْبُهَا

“Muhakkak ki Medine, körük gibidir. Habisini/kötüsünü atar ve tayyibini/iyisini artır.” [Buhari]

Buna şöyle delil getirmişlerdir: *“Hadis kötülerin Medine’den nefyedildiğine delalet etmiştir. Hata ise kötüdür. Dolayısıyla onun da Medine ehlinen nefyedilmiş olmasını gerekir. Zira hata Medine ehlinde olsaydı Medine’de de olmuş olurdu. Ehlinen hata nefyedilince, onların icması da hüccet olur.”*

Buna cevap şudur: Hadis, Buhari ve Müslim’de sabittir. Buhari’deki metni şöyledir:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ أَعْرَابِيًّا بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْإِسْلَامِ فَأَصَابَهُ وَعْكَ فَقَالَ أَقْلِنِي بَيْعَتِي فَأَبَى ثُمَّ جَاءَهُ فَقَالَ أَقْلِنِي بَيْعَتِي فَأَبَى فَخَرَجَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةُ كَالْكَبِيرِ تَنْفِي حَبَبُهَا وَيُنْصَعُ طَيْبُهَا

“Cabir İbni Abdullah Radiyallahu Anhumâ’dan rivayet edildiğine göre bir bedevi Arap, Medine’ye geldi. İslâm’a girmek üzere Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e biat etti. Biraz sonra rahatsızlandı. Bunun üzerine Rasulullah’a gelip: Benim biatımı kaldır! dedi. Rasulullah bunu reddetti. Sonra tekrar: Benim biatımı kaldır! dedi. Rasu-

lullah yine reddetti. Sonra Medine'den çıkıp gitti. Bunun üzerine Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem dedi ki: Medine körük gibidir. Kö-tülerini atar, iyilerini arındırır. [Buhari]

Bu hadis, Medine ehlinin icmasının şer'î delil olduğuna dair hüccet olmaya uygun değildir. Zira bu hadis ahad haberdir yani zannidir. Dolayısıyla şeriatın usûlünden bir asıl hakkında hüccet olmaya uygun olmaz. Filanca hususun şer'î delil olduğuna dair hüccetin kati olması kaçınılmazdır. Çünkü o, şeriatın asıllarından bir asıldır. Bundan dolayı bu hususta bu hadis ile delil getirmek, uygun olmaz.

Ayrıca içtihat hata, habis/kötü değildir, habis olması da doğru olmaz. Aksi hâlde hatalı müçtehide sevap verilmezdi. Ayrıca hatadan günah affedilmiştir. Zira Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle demiştir:

إِنَّ اللَّهَ وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ...

"Allah ümmetinden hatayı... kaldırdı/affetti." [Ibni Mace]

Habis ise nefyedilmiştir. Zira Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle demiştir:

ثَمَّنُ الْكَلْبِ حَبِيبٌ وَمَهْرُ الْبَغِيِّ حَبِيبٌ وَكَسْبُ الْحَجَّامِ حَبِيبٌ

"Köpeğin parası habistir. Fahişenin mehri habistir. Hacamat edenin kazancı habistir." [Muslim]

Biri diğerinden başkadır. Bunun gibi hadisler vardır. Dolayısıyla "hata" ve "habis" birbirinden farklı şeyler olmaktadır. Buna binaen yukarıdaki hadis, Medine ehlinin icmasının şer'î delil olduğuna dair hüccet olmaz. Dolayısıyla o hadisle bu hususta delil getirmek, uygun olmaz. Bundan, Medine ehlinin icmasının şer'î delillerden olmadığı açığa çıkmaktadır.

Raşid halifelerin icması ile ilgili olarak da bazıları onun şer'î delil olduğunu söyleyip buna Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şu sözünü delil getirmişlerdir:

فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمُهَدِّبِينَ وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ

"Üzerinize düşen, benim sünnetime ve benden sonra mehdi raşid halifelerin sünnetine sarılmaktır. Onlara azı dişlerle sarılın/hırsla sıkı sıkı bağlı kalın." [Ahmed Bin Hanbel]

Buna şu şekilde delil getirmişlerdir: "Resulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, kendi sünnetine tâbi olmayı vacip/farz kıldığı gibi onların sünnetine tâbi olmayı da vacip kıldı. O'nun sünneti için muhalif olmak düşünülmez. Onların sünneti için muhalif olmak da aynı şekildedir. Dolayısıyla onların icması hüccet olmaktadır. Raşid halifeler şu dört halifedir: Ebu Bekir, Ömer,

Osman, Ali RadiyAllahu Anhum. Raşid halifelerden kastedilenlerin onlar olduğuna dair delil Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şu sözüdür: [الْخِلاَفَةُ فِي أُمَّتِي ثَلَاثُونَ سَنَةً ثُمَّ مَلَكَ بَعْدَ ذَلِكَ] **“(Benden sonra) ümmetimde Hilâfet otuz sene olacaktır. Sonra eziyet verici yönetim olacaktır.”** [Tirmizi] Onların Hilâfet süreleri otuz yıldır. Böylece hadisle kastedilenlerin onlar olduğu sabit olmuştur. Ayrıca bu hadisi, zikredilen dört imamla örf tahsis etmiştir. Öyle ki sanki o, onlara özel isim olmuştur. Dolayısıyla o halifelerin icmaları şer’î delil olmaktadır.”

Buna cevap şudur: Bu hadis, ahad haberdir yani zannidir. Dolayısıyla raşid halifelerin icmasının şer’î delil olduğuna dair hüccet olmaya uygun olmaz. Çünkü o, usûlden bir asıldır. Dolayısıyla onunla ilgili ona delalet eden kati delil olmalıdır.

Ayrıca, hadiste onların icmasının hüccet olduğuna dair bir delalet de yoktur. Zira hadiste olanın hepsi, onlara uymayı emretmektir. Onlara uymayı emretmek, onların sözlerinin şer’î delil olması demek değildir. Buna delil; Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in, sadece raşid halifelere değil, Sahabe RadiyAllahu Anhum'dan her birine uymayı emretmesidir. Zira şöyle demiştir:

أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَأَيِّهِمْ افْتَدَيْتُمْ أَهْدَيْتُمْ

“Aşabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsınız doğru yolu bulursunuz.” [Razîn]

Şu hâlde bu, Sahabe RadiyAllahu Anhum'dan her birine uymayı emretmiştir, sadece onlara uymayı değil. Zira [فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ] **“Üzerinize düşen benim sünnetime ve benden sonra raşid halifelerin sünnetine sarılmaktır.”** hadisinde tahsis edilmeleri, [أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ] **“Aşabım yıldızlar gibidir.”** hadisindeki genelliğin yanında, o hadisin, uymayı sadece onlara tahsis edici değil de onların faziletlerini beyan oluşundan dışarı çıkarmaz. Böylelikle hadiste, raşid halifelerin icmasının hüccet olduğuna dair bir delalet yoktur.

Üstelik **“raşid halifeler”** tabiri ile kastedilen, her raşid halifedir, sadece o dört halife değildir. Hilâfet'in otuz sene olduğuna dair hadiste ise sadece onların raşid halife olduğuna dair bir delalet yoktur. Zira her raşid halife bu hadisin kapsamına girer. Mesela Ömer Bin Abdulaziz bu hadis kapsamına girer.

Ayrıca, **“Hadisi dört imamla örf tahsis etti.”** sözlerinin bir kıymeti yoktur. Çünkü kelimelerin delaletinde muteber örf ya da **“örfî hakikat”** diye isimlendirilen halkın örfü değil lügat ehlinin örfüdür. Lügat ehlinin örfü

ise “*raşid halifeler*” kelimesine dört kişiyi isim olarak vermemiştir ki “*örfi hakikat*” denilsin. Bu ancak lügat ehli olmayanlar nezdinde “*âni/garip örf*” olarak isimlendirilir. Bunun ise bir kıymeti yoktur. Onun için “*raşid halifeler*” kelimesinin manası, her raşid halifeyi kapsayan genel olarak kalmaya devam eder.

Böylelikle bu hadisle bu hususta delil getirmek, uygun olmaz. Dolayısıyla Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali *RadiyAllahu Anhum*’un icmaları şer’î delillerden bir delil olmaz.

Ebu Bekir ve Ömer *RadiyAllahu Anhumâ*’nın icması ile ilgili olarak da Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözünü delil getirmişlerdir:

أَفْتَدُوا بِاللَّذِينَ مِنْ بَعْدِي أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ

“***Benden sonra gelenlerden Ebu Bekir ve Ömer’e uyun.***” [Tirmizi]

Bu hadis, bu hususta hüccet olmaya uygun değildir. Çünkü ahad haberdır yani zannidir. Ayrıca hadisin o ikisine uymayı talep etmesi, o ikisinin faziletine delaletten başka bir şeye delalet etmez. Zira bu hadis de Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’un tamamına uymayı talep eden [أَصْحَابِي كَالنُّجُوم] “***As-habım yıldızlar gibidir.***” hadisi gibidir. Dolayısıyla hadis, Ebu Bekir ve Ömer *RadiyAllahu Anhumâ*’nın faziletine ve onlara uymaya delalet etmektedir. Hadiste, o ikisinin sözlerinin şer’î delil olduğuna dair bir delalet yoktur. Dolayısıyla bu hadisle bu hususta delil getirmek düşer.

Bütün bunlardan Sahabe’nin icmasından başka herhangi bir icmanın şer’î delil olmadığı, kesinlikle şer’î delillerden sayılmadığı açığa çıkmaktadır.

Asıl olan; mucize ile teyit edilmiş Sâdık’tan (Rasul’den) başka birinin sözüne başvurmamaktır. Çünkü ondan başkası için hata ve yalanın yolu açıktır. Fakat Sahabe *Rıdvanullahi Aleyhim*’in icmasına dinin sıhhati ve Kur’an’ın hıfzı/korunması bağlı kılınmıştır. Dolayısıyla bu, dinde ve Kur’an’da hatanın imkânsız oluşu nedeni ile onların icmalarında hatanın imkânsız olmasını gerektirmektedir.

Sahabe’nin icmasının hatadan korunması, onların Sahabe oluşlarından kaynaklanmamaktadır. Zira nebilerin dışında masum kimse yoktur. İcmalarının hatadan korunması ancak dinin hatadan, Kur’an’ın kendisine batılın gelmesinden korunmasından kaynaklanmaktadır. Bu, tebliğde hatadan korunmanın nebilerin hatadan korunmalarını gerektirmesi gibidir. Aynı şekilde kendilerinden aldığımız dinin hatadan korunması, onların icmalarının hatadan korunmasını gerektirmektedir. Bunun için icmala-

rında hatanın imkânsız oluşundan dolayı, Sahabe'nin icması hüccet olmaktadır. Zira Sahabe'nin icmasında hata imkânsız olmasaydı onların Kur'an'dan bir şeyi gizlemek ya da Kur'an'a ondan olmayan bir şey katmak üzerinde icma etmeleri mümkün olurdu. Yani Kur'an'ı artırmaları veya eksiltmeleri, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e yalan isnadında icma etmeleri, Kur'an'da olmayan bir şeyin Kur'an'dandır diye nakledilmesi hatasına düşmeleri, dinden bir şeyi gizlemeleri ya da dinden olmayan bir şeyi dine katmaları mümkün olurdu.

Bunların hepsi de dinin sıhhatinin kati delil ile kesinleşmiş olmasından dolayı imkânsızdır. Kur'an'a, öncesinden ve sonrasında batılın gelmesinin kesinleşmiş olmasından dolayı imkânsızdır. Dolayısıyla Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un dinden ve Kur'an'dan bize naklettikleri hususta icmalarında hatanın imkânsız olması kaçınılmazdır. Bundan dolayı onların icması şer'î delildir. Onlardan başkaları böyle değildir. Bunun için sadece Sahabe'nin icması şer'î delildir. Ondandır başkası şer'î delil değildir.

Sükûti İcma

Sükûti icma, Sahabe *Radiyallahu Anhum*'dan birinin bir hükme varması ve bunu Sahabe *Radiyallahu Anhum* bildiği hâlde hiçbirinin inkâr etmemesidir. Zira onların sükûtu, icma olmaktadır. Buna "*kavlî icmanın*" karşılığı olarak "*sükûti icma*" denilmiştir. "*Kavlî icma*" Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un olaylardan bir olay hakkında bir görüş üzere icma etmeleri durumudur. Zira onların hepsi o olay hakkında şer'î hüküm böyledir, diye ittifak etmişlerdir. Aynı şekilde Sahabe *Radiyallahu Anhum*'dan biri bir mesele hakkında bir hükme varınca Sahabe *Radiyallahu Anhum* da onu bildikleri hâlde hiçbir kimse inkâr etmezse onların bu sükût üzere icmaları muteber bir icma olur. Sükûti icma da kavli icma gibi şer'î delildir. Fakat bu, şartların hepsini tamamladığında geçerlidir. Şartlarından bir şarta sahip olmazsa icma sayılmaz ve onunla delil getirilmez.

Sükûti icmada şunlar şart koşulur:

1-Şer'î hükmün, normalinde Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un susmayıp inkâr edeceği hususlardan olması: Bu, bir münkere sükûtta Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un icma etmelerinin imkânsız oluşundan dolayıdır. Eğer normalinde inkâr edilmeyen hususlardan olup Sahabe *Radiyallahu Anhum* onun hakkında sükût ederse bu, icma sayılmaz.

Sükûti icmaya örnek: Ömer *Radiyallahu Anh*'ın Bilal *Radiyallahu Anh*'tan bir tarım arazisini almasıdır. Çünkü o, o araziye üç sene işletmek-

sizin ihmal etmişti. Sahabe *RadiyAllahu Anhum* da buna sükût ettiler. Yunus, Muhammed Bin İshak'tan, o da Abdullah Bin Ebu Bekir'den şöyle dediğini anlatmıştır:

جَاءَ بِلَالُ بْنُ الْخَارِثِ الْمُرَزِيُّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَفْطَعَهُ أَرْضاً فَأَقْطَعَهَا لَهُ طَوِيلَةً عَرِيضَةً. فَلَمَّا وُلِّيَ عُمَرُ قَالَ لَهُ: يَا بِلَالُ إِنَّكَ اسْتَفْطَعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْضاً طَوِيلَةً عَرِيضَةً فَقَطَعَهُ لَكَ وَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَمْنَعُ شَيْئاً يُسْأَلُهُ وَأَنْتَ لَا تُطِيقُ مَا فِي يَدَيْكَ. فَقَالَ أَجَلُ فَقَالَ فَنَاطِرُ مَا قَوِيَتْ عَلَيْهَا مِنْهَا فَأَمْسَكُهُ وَمَا لَمْ تُطِيقْ وَمَا لَمْ تَقْرُ عَلَيْهِ فَأَذْفَعُهُ إِلَيْنَا نَقْسَمُهُ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ لَا أَفْعَلُ وَاللَّهِ شَيْئاً أَقْطَعَنِيهِ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ عُمَرُ وَاللَّهِ لَتَفْعَلَنَّ فَأَخَذَ مِنْهُ مَا عَجَزَ عَنْ عَمَارَتِهِ فَفَقَسَمَهُ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ

“Bilal Bin el-Haris el-Müzennî, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e gelerek ondan kendisine bir arazi istedi. Rasulallah da ona geniş uzun bir arazi ikta etti. Ömer, Hilâfet'e gelince Bilal'a şöyle dedi: Ey Bilal, sen Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den bir arazi istedin, O da sana geniş bir arazi verdi. Bilindiği gibi Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem kendisinden bir şey istemeye geleni mahrum etmez, verirdi. Şimdi ise sen elindeki araziyi işletecek güçte değilsin. Bilal: Evet, dedi. Ömer: O hâlde gücünün yettiği kadarını al, gücünün yetmediğini bize ver de Müslümanlar arasında paylaşalım! dedi. Bilal: Vallahi Rasulallah'ın verdiği araziden hiçbir şey vermem, dedi. Ömer: Vallahi vereceksin, dedi. Bunun üzerine işleyemediği arazileri Bilal'in elinden alarak Müslümanlara taksim etti.” [Yahya Bin Âdem, El-Harâç]

Bu olay, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un gözleri önünde, bilgileri dâhilinde oldu. Kimse bunu inkâr etmedi, buna karşı gelmedi. Böylece bir sükûti icma oldu. Çünkü Müslümanın malını haksızca almak, normalinde inkâr edilen/eleştirilen hususlardandır. Dolayısıyla normalinde inkâr edilen hususlardan olduğu hâlde Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un ona sükût etmeleri, onu “sükûti icma” yapmıştır.

2-Fiilin meşhur olması, onu Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un bilmesi: Eğer bu fiil Müslümanlar arasında yayılmaz ve Sahabe *RadiyAllahu Anhum* da bilmezlerse sükûti icma sayılmaz. Çünkü onun Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'a ulaşmamış olması mümkündür. Hükmün onlara ulaşmaması durumunda, onlar ona sükût etmiş sayılmazlar. Böylece o, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un hakkında sükût ettiği hususlardan olmaz. Dolayısıyla icma olmaz.

3-Hükmün ya da fiilin, emîr el-müminînin (halifenin), kendi görüşü ile tasarrufta bulunma hakkının olduğu hususlardan olmaması: Beytu'l ma-

lın malları gibi. Zira onlarda tasarruf, Müslümanlara malı eşitliğe göre değil de faziletlerine göre vermesi gibi imamın görüşüne terk edilmiştir. İmamın bu husustaki tasarrufuna Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un sükût etmesi, sükûti icma sayılmaz. Çünkü o, her ne kadar insanlar arasında adaletsizlik gibi görünse de gerçekte hakkında kendi görüş ve içtihadı ile tasarrufta bulunması imama terk edilen hususlardandır. Dolayısıyla onların buna sükûtu, bir münkere sükût olmaz. Bu durumda halifenin ameli, icmaya göre değil, kendi içtihadına göre olur. İşte hakkındaki görüşün imama terk edildiği bütün hususlar hakkında Sahabe *RadiyAllahu Anhum* icma etseler de icma sayılmaz.

İşte bu üç şart tamamlandığında yani normalinde inkâr edilen hususlardan olması, Müslümanlar arasında meşhur olup Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un bilmesi, hakkında kendi görüşü ile tasarrufun imama terk edildiği hususlardan olmaması şartları tamamlandığında sükûti icma olur.

Sükûti icmanın şer'î delil olduğuna dair delil, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un münkere sükût etmelerinin imkânsız oluşudur. Zira şeriata göre Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un bir münkere icma etmelerinin imkânsız oluşu, şer'î hüküm kabul edilen bir görüşe sükût etmelerinin şer'î hüccet olduğuna dair bir delildir ve şer'î delillerden sayılır.

Sahabe

“Sahabe” Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ile dostluğu, birlikteliği uzun süren ve kendisine tâbi olmak ve kendisinden almak yoluyla onunla oturma çok olan kimseye verilen isimdir.

Şu'be Bin Musâ el-Seylânî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أَتَيْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ فَقُلْتُ هَلْ بَقِيَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدٌ غَيْرَكَ قَالَ
بَقِيَ نَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ قَدْ رَأَوْهُ فَأَمَّا مَنْ صَحَبَهُ فَلَا

“Enes Bin Malik'e gelip dedim ki: Senden sonra Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Sahabesi'nden kalan oldu mu? Dedi ki; O'nu görmüş olan Araplardan birtakım insanlar kaldı fakat Sahabesi'nden kalmadı.” [İbni Ebi El-Salâh, Mukaddime]

“El-Burhân” isimli kitabın şerhinde el-Mâzinî şöyle demiştir:

“Sahabe udûldür, sözümüzle onu Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir gün gören, bazen gören veya bir amaç için O'na yakın olup hemen ondan ayrılan kimseleri kastetmiyoruz. Biz ‘Sahabe’ derken ancak, Allah'ın indirmediği nura tâbi olarak O'na yardım eden ve O'ndan ayrılmayan kimseleri kastetiyoruz. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”

İmam Ebu Bekir Ahmed Bin Ali el-Hâfız, Sa'îd Bin el-Müseyyeb'e dayandırarak şöyle demiştir:

“Biz Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem ile bir ya da iki sene beraber olmayan veya O'nunla beraber bir ya da iki gazveye katılmayan kimseleri Sahabe saymıyoruz.”

Buna binaen, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ile beraber oturumu uzun sürdürerek ondan ayrılmamakla *“sohbet”* manası kendisinde gerçekleşmedikçe bir kimse Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan sayılmaz. Onlardan birinin Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan oluşu; bazen tevatürle, bazen tevatüre ulaşmamış fakat çok yaygın rivayetlerle, bazen Sahabi olduğu Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un ya da tabiinden birinin rivayet etmesiyle bazen adaleti sabit olduktan sonra kendisinin Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan olduğuna dair hakkındaki söz ve haberleri ile bilinir.

Bütün Sahabe udûldür. *“Udûl”* onların hepsinin özelliğidir. O özellik ise onlardan biri için adalet soruşturmasının yapılmamasıdır. Bilakis o, Kitap ve Sünnet'in nassları ile onların genel olarak udûl olmaları nedeni ile çözülmüş bir husustur. Bu nasslar şunlardır:

Allahu Teâlâ'nın şu sözleridir:

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Öne geçen ilk Muhacirler ve Ensar ile onlara ihsan ile tâbi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaqlar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur.”

[Tevbe Suresi 100]

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رَجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا

“Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir, kimi de beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde değiştirilmemişlerdir.”

[Ahzab Suresi 23]

Bu ayette kastedilen Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dur. Zira onlar, o müminlerin bir kısmıdır.

Yine Allahu Teâlâ'nın şu sözleri:

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ

“And olsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiştir.” [Fetih Suresi 18]

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

“(Ganimet malları) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah’tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah’ın dinine ve Rasulü’ne yardım eden fakir Muhacirleridir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir.” [Haşr Suresi 8]

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا

“Muhammed Allah’ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, aralarında merhametlidir. Onları, Allah’ın lütfunu ve rızasını isteyerek rükûya varırken, secde ederken görürsün.” [Fetih Suresi 29]

Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’un faziletine delalet eden birçok hadis vardır. Onlardan bir kısmı şunlardır:

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözü:

أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَأَيِّهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ أَهْتَدَيْتُمْ

“Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyararsınız doğru yolu bulursunuz.” [Razîn]

Tirmizi ve İbni Hibbân, Abdullah Bin Mağfel’den Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir:

اللَّهُ اللَّهُ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُمْ عَرَضًا بَعْدِي فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِإِبْغَضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَمَنْ آذَى اللَّهَ فَيُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ

“Allah, Allah! Ashabıma dikkat edin, onları hedef edinmeyin. Kim onları severse ben de sevgimle onları severim. Kim onlara buğzederse ben de buğzla onlara buğz ederim. Kim onlara eziyet ederse bana eziyet etmiş olur. Kim bana eziyet ederse Allah’a eziyet etmiş olur. O zaman Allah’ın onu cezalandırması yakın olur.” [Ahmed Bin Hanbel]

Sahiheyn’de, Ebu Said el-Hudri’den rivayetle Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözü sabittir:

قَوْلَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ

“Nefsim elinde olana yemin olsun ki; sizden biri Uhud gibi altın infak etseydi onlardan birinin seviyesine hatta yarısına ulaşmazdı.” [Ebu Davud]

Bezzar, Müsned’inde güvenilir adamların senedi ile Sa’id Bin el-Müseyyeb’in hadisini Cabir’den rivayet etmiştir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

إِنَّ اللَّهَ اخْتَارَ أَصْحَابِي عَلَى الْعَالَمِينَ سِوَى النَّبِيِّ وَالْمُرْسَلِينَ

“Allah, Ashabımı Nebiler ve Rasuller dışında âlemlere tercih etti.”

[Bezzar]

Bu, Kitap ve Sünnet’ten şer’î nasslar; Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’un faziletini, yerlerinin büyüklüğünü, onları sevmenin ve saygı duymanın gerekliliğini, adaletlerini açık bir şekilde ifade etmektedir. Ayrıca Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’un üzerinde buldukları hâller de onların adaletine delalet etmektedir. Zira onlar büyük işlerden yüce bir hâl üzere idiler. Hicret, cihad, nusret/yardım, can ve mallarını harcamak, İslâm yolunda karşı safta duran babalarını, oğullarını öldürmek, dinde samimi, iman kuvveti ve kesinliği bu hâllerdendir. Bu, kesin bir şekilde onların adaletlerine, dürüstlükleri ile inanca delalet etmektedir. Şuna da delalet eder ki; onlar kendilerinden sonra gelenlerin tamamından daha faziletlidir, daha adaletlidir. Bu haklıdır. Zira Rasulullah haklıdır, Kur’an haklıdır ve onunla gelen haklıdır. Bunların hepsini bize ancak Sahabe *Rıdvanullahi Aleyhim* ulaştırmıştır. Onlar “*udûl*” olmasalardı onlar vasıtası ile bize nakledilenler nasıl hak olurdu?

Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’u karalayıp incitenler ancak Kitap ve Sünnet’i iptal etmek için bizim şahitlerimizi geçersiz kılmak istiyorlar. Birey olarak Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’dan birinin masum olmadığı doğrudur. Bilakis rasuller ve nebilerden başka masum bir fert olmadığı için hata yapmak ve haram işlemek gibi diğer beşer için mümkün olan onlar için de mümkündür. Fakat dinden bize naklettikleri hususlarda fertler olarak da olsa onlar Rasulullah’dan nakil hususunda *udûl*dür. Çünkü Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

بِأَيِّهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ أَهْتَدَيْتُمْ

“Onlardan hangisine uyarsanız hidayet bulursunuz.” [Razîn]

Aynı şekilde, onların icmalarında hatanın imkânsızlığından dolayı üzerinde icma ettikleri husus, sıhhati kesinleşmiş husustur. Dolayısıyla, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’dan herhangi birinin ismeti/hatadan korunmuşluğu iddiası hatadır. Çünkü Allahu Teâlâ’dan geleni tebliğ hususunda nebiler hariç beşerden her ferdin hata yapması mümkündür.

Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’dan herhangi biri için adalet vasfını cerh etmek/adlini geçersiz saymak hatadır. Çünkü Rasulullah *SallAllahu Aleyhi*

ve Sellem [بِأَيِّهِمْ أَفْتَدَيْتُمْ أَهْتَدَيْتُمْ] **“Onlardan hangisine uyarsanız hidayet bulursunuz.”** demiştir.

Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un icmasını şer'î delil saymak, farz olan bir husustur. Çünkü onların bir hatada icma etmeleri şeriata göre imkânsızdır.

DÖRDÜNCÜ DELİL KIYAS

Kiyas, lügatte takdir etmek demektir. Usûlcülerin ıstılahında ise birkaç şekilde tarif edilmiştir:

-Tespit edenin yanındaki hükmün illetinde ikisinin ortak olmalarından dolayı bir bilinenin hükmünü başka bir bilinende tespit etmektir.

-İkisi için bir hüküm tespiti ya da ikisinden bir hükmün nefyi hususunda bir bilineni bir bilinene hamletmek/yüklemektir.

-Aralarını bir birleştirenden dolayı zikredilenin hükmünün aynısını zikredilmeyen bir husus için çıkarmaktır.

-Aslın hükmünden çıkarılmış illette asıl ve fer'î arasındaki denklikten ibarettir. Zira o, müctehidin yanındaki hükmün illetinde ikisinin benzeşmesinden dolayı fer'î de aynısını tespit etmek için aslın aldığı hükmü ortaya çıkarmaktır.

Böylece kıyasın tariflerinin hepsi; benzeyenin, benzetilenin ve benzeme şeklinin varlığını gerektirmektedir. Yani kıyas edilenin, kendisine kıyas yapılanın ve kıyasın yönünün/şeklinin varlığını gerektirmektedir. Zira tariflerden herhangi bir tarife binaen, kıyası mevcut yapan şey; kıyas edilen ile kendisine kıyas yapılanın bir tek hususta ortak olmalarıdır yani aralarını birleştirenin varlığıdır. Kıyas edilen ile kendisine kıyas yapılanın arasını birleştiren bu tek husus hükme sevk edendir.

Buna binaen, aralarındaki benzerlikten dolayı bir hükmün bir hükme kıyası, şer'î anlamda kıyaslardan değildir. Çünkü her ne kadar ikisinden biri diğerine bir hususta benzese de bu husus, o hükme sevk eden değildir, sadece bir benzeşmedir. Onun için o, şer'î kıyas değildir ve kıyasa delil olmaz. Bilakis fer'î ile asıl arasını birleştiren hususun -ki o hükme sevk edendir- olması kaçınılmazdır. Bunun için bu tariflerin en dakik olanı birinci tariftir. Çünkü kıyas edilen ile kendisine kıyas olunan arasını birleştiren hükmün illeti yani hükme sevk eden olduğunu ancak o hakıyla belirlemiştir. Bazılarının yapmış olduğu şu tarif de bu tarifi benzeridir:

"Kıyas, illet hususunda aralarında birliğin olmasından dolayı yani onlardan her birinde hükme sevk eden hususunda birliğin oluşmasından dolayı şer'î hükümde bir hususu diğerine katmaktır."

Kıyas, şer'î hükümler hakkında bir şer'î delildir. Zira o, hükmün bir şer'î hüküm olduğunu tespit etmek için bir hüccettir. Kıyasın şer'î delil oluşu, kati delille tespit edilmiştir.

Kati delil şudur: Kıyasın şer'î delil sayılması konumunun, kıyasın nas-
sın kendisine döndüğü/bağımlı olduğu hâlde olmasıdır. Zira şeriat, ken-
disine delalet etmiş olmadıkça kıyastaki illete itibar edilmez. Böylece kı-
yasa şer'î delil olarak itibar etmek, kesin bir husus olur. Kıyas gerçekte,
nassın kendisine dönen olur/bağımlı olur. Onun için kıyasa “*nassın akle-
dileni/idrak edileni*” denir. Buna binaen bu kıyasın delili, illete yani hükme
sevk edene delalet eden nassın kendisidir. Eğer illetin delili Kitap ise bu
kıyasın delili de Kitap'ın delilidir. Eğer illetin delili Sünnet ise bu kıyasın
delili de Sünnet'in delilidir. Eğer illetin delili Sahabe'nin icması ise bu kı-
yasın delili de Sahabe'nin icmasının delilidir. Böylece bu kıyasın delili kati
delil olmaktadır. Çünkü o, hükme sevk edene delalet eden nassın delilinin
aynısıdır. Yani kati deliller olan Kitap, Sünnet, Sahabe'nin icmasının delil-
lerinin aynısıdır. Buna binaen kıyasın şer'î hüccet olduğuna dair şer'î de-
lil; Kitap, Sünnet ve Sahabe'nin icmasının şer'î hüccet olduklarına delalet
eden delillerin toplamıdır. Onun için kıyasın delili kesin delildir.

Nitekim Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in kıyasa yönlendirdiği
ve kıyası tasvip ettiği sabit olmuştur. Buna şunlar örnektir:

İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre:

أَنَّ امْرَأَةً فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أُمَّي مَاتَتْ وَعَلَيْهَا صَوْمٌ نَذِرٌ أَفَأَصُومُ عَنْهَا قَالَ أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ
عَلَى أُمِّكَ دَيْنٌ فَقَضَيْتَهُ أَكَانَ يُؤَدِّي ذَلِكَ عَلَيْكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَصُومِي عَنْ أُمِّكَ

**“Bir kadın: Ey Allah'ın Rasulü, annem üzerinde adak orucu olduğu
hâlde öldü. Onun yerine ben oruç tutayım mı? dedi. Bunun üzerine Ra-
sulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Ne dersin, annenin
borcu olsaydı da sen onu ödeseydin, o borç annenin yerine ödenmiş
olur muydu? Kadın: Evet, dedi. Rasulullah da dedi ki: O hâlde annenin
yerine oruç tut.”** [Muslim]

Abdullah Bin Zübeyr'den şu rivayette bulunulmuştur:

جَاءَ رَجُلٌ مِنْ خَتَمِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ أَبِي أَدْرَكَهُ الْإِسْلَامُ وَهُوَ شَيْخٌ
كَبِيرٌ لَا يَسْتَطِيعُ رُكُوبَ الرَّحْلِ وَالْحَجُّ مَكْتُوبٌ عَلَيْهِ أَفَأَحُجُّ عَنْهُ قَالَ أَنْتَ أَكْبَرُ وَلِدِهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَرَأَيْتَ
لَوْ كَانَ عَلَى أَبِيكَ دَيْنٌ فَقَضَيْتَهُ عَنْهُ أَكَانَ ذَلِكَ يُجْزِي عَنْهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَاحْجُجْ عَنْهُ

**“Has'am denilen yerden Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e
bir adam gelip şöyle dedi: Babam çok yaşlı iken İslâm'ı idrak etti ve
Müslüman oldu. Yolculuk yapamaz, üzerine de hac farzdır. Onun ye-
rine ben hac edeyim mi? Bunun üzerine Rasulullah ona dedi ki: En bü-
yük çocuğu sen misin? O da: Evet, dedi. Rasulullah da şöyle dedi: Ne**

dersin, babanın bir borcu olsaydı da onu sen babanın yerine ödeseydin, o borç ödenmiş olur muydu? Adam: Evet, dedi. Rasulallah da dedi ki: O hâlde onun yerine haccet." [Ahmed Bin Hanbel]

İbni Abbas'tan şu rivayette bulunulmuştur:

أَنَّ امْرَأَةً مِنْ جُهَيْنَةَ جَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِنَّ أُمَّي نَدَرْتُ أَنْ تَحُجَّ فَلَمْ تَحُجَّ حَتَّى مَاتَتْ فَأَحُجُّ عَنْهَا قَالَ نَعَمْ حُجِّي عَنْهَا أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكَ دَيْنٌ أَكُنْتِ قَاضِيَةً أَفَضُّوا اللَّهُ فَاللَّهُ أَحَقُّ بِالْوَفَاءِ

"Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e Cüheyne'den bir kadın gelip dedi ki: Annem haccetmeye adakta bulundu. Fakat haccetmeden öldü. Onun yerine ben haccedeyim mi? Bunun üzerine Nebi dedi ki: Evet, onun yerine haccet. Ne dersin, annenin bir borcu olsaydı onu öder miydin? Allah'a borçları ödeyin. Zira Allah borcu ödenmeye daha layıktır." [Buhari]

İbni Abbas'tan şu rivayette bulunulmuştur:

قَالَ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ فَقَالَ إِنَّ أَبِي مَاتَ وَعَلَيْهِ حَجَّةُ الْإِسْلَامِ فَأَحُجُّ عَنْهُ قَالَ أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّ أَبَاكَ تَرَكَ دَيْنًا عَلَيْهِ أَقْضَيْتَهُ عَنْهُ قَالَ نَعَمْ. قَالَ فَاحُجُّ عَنْ أَبِيكَ

"Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e bir adam gelip dedi ki: Babam İslâm hacı borcu olduğu hâldeyken öldü. Onun yerine haccedeyim mi? Nebi şöyle dedi: Ne dersin, baban borç bırakmış olsaydı onu öder miydin? Adam: Evet, dedi. Nebi ise şöyle dedi: O hâlde onu yerine haccet." [Ahmed Bin Hanbel]

Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den rivayet edildi ki:

أَنَّهُ لَمَّا سَأَلَتْهُ الْجَارِيَةُ الْخَتَمِيَّةُ وَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ فَرِيضَةَ اللَّهِ فِي الْحَجِّ أَدْرَكْتُ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَنْتَبِطَّ عَلَى الرَّاحِلَةِ فَأَحُجُّ عَنْهُ قَالَ أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَى أَبِيكَ دَيْنٌ أَكُنْتِ قَاضِيَةً فَقَالَتْ نَعَمْ قَالَ فَدِينُ اللَّهِ أَحَقُّ بِالْفَضَاءِ

"Has'amlı cariye gelip şunu sordu: Ey Allah'ın Rasulü, babam çok yaşlandığı bir zamanda hac farz oldu. Yolculuk yapmaya gücü yetmiyor. Onun yerine ben haccetsem olur mu? Bunun üzerine Nebi ona şöyle dedi: Babanın borcu olsaydı da onu sen ödeseydin olur muydu? Kadın: Evet, dedi. Nebi de şöyle dedi: Allah'ın borcu, ödenmeye daha layıktır." [İbni Kudâme, El-Muğni]

Bu hadislerin hepsi, kıyasın hüccet olduğuna dair delillerdir. Bunlarla delil getirme şekli ise şöyledir:

Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem, ödenmesinin farzıyeti ve faydasının dokunması hususunda Allahu Teâlâ'ya olan borcu beşere olan borca dâhil etmiştir. Bu, kıyasın kendisidir. Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem,

oruçlu olan kimsenin eşini öpmesi hakkında kendisine sorduğunda Ömer *RadiyAllahu Anh'a* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أَرَأَيْتَ لَوْ تَمَضْمَضْتَ بِمَاءٍ وَأَنْتَ صَائِمٌ فَقُلْتُ لَا بَأْسَ بِذَلِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَفِيمَ

“Oruçlu iken suyla ağzını çalkalayıp sonra tükürsen, (onun sana bir zararı olur mu), ne dersin? (Ömer: Hayır, dedi. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem de şöyle dedi: O hâlde ne diye (zararı olsun).”

[Ahmed Bin Hanbel]

Böylece Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Ömer *RadiyAllahu Anh'ı* kıyasa yönlendirmiştir. Zira Ömer *RadiyAllahu Anh* yutmaksızın mazmazanın orucu bozmadığı gibi, boşalma olmaksızın öpmenin de orucu bozmadığını anlamıştır. Nitekim Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in* [أَرَأَيْتَ] **“ne dersin”** sözü, takdir etmeyi ifade eder. El-Âmedî'nin *“El-İhkâm”* isimli kitabında şu geçmektedir:

“Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem Muaz ve Ebu Musa'yı her birini ayrı bir bölgeye olmak üzere Yemen'e kadı olarak gönderdi. Onlar giderken [بِمِ] تَقْضِيَانِ [تَقْضِيَانِ] “Ne ile hükmedeceksiniz?” dedi. Dediler ki; Kitab ve Sünnet'te hüküm bulamadığımızda, bir meseleyi başka bir mesele ile kıyas ederiz. Böylece hakka en yakın olanla amel ederiz. Bunun üzerine Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem dedi ki [أَصْبَحْنَا] “İsabet ettiniz.”

İşte böyle, Sünnet'te kıyasa delalet eden husus geçmiştir.

İcmaya gelince Sahabe *Rıdvanullahi Aleyhim* normalinde inkâr edilen/karşı çıkıp eleştirilen hususlardan olmasına rağmen hiç kimse inkâr etmeksizin kıyası şer'î delil kabul ederek kıyas sözünü sık sık tekrarlamışlardır. Bu bir icmadır. Rivayet edilmiştir ki:

“Ömer RadiyAllahu Anh, Ebu Musa el-Eş'ari'yi Basra'ya vali tayin edince, ona içinde kıyası emrettiği bir mektup yazdı. Şöyle dedi: Kitab ve Sünnet'te hükümünü bulamadığın ve bir kanaate varamadığın hususlarda iyice düşün. Emsal olaylar araştır ve benzerlikler bulmaya çalış. Sonra o benzerlikleri bulunca bunlar hakkında kıyası uygula. Ayrıca o, onların hakka en çok benzeyenleridir.” [Şirâzi, Tabakâtu'l Fukahâi]

Ali *RadiyAllahu Anh'tan* hamr içen hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Görüyorum ki o içtiğinde hezeyan eder, hezeyan edince de iftira eder. Dolayısıyla ona iftira edenin haddi uygulanır.”* [İbni Kudâme, El-Muğni] Böylece hamr içeni, iftara atana kıyas etmiştir.

İbni Abbas *RadiyAllahu Anhumâ'dan* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

“Zeyd Bin Sâbit Allah’tan korkmaz mı ki oğlun oğlunu oğul kabul ediyor da babanın babasını baba kabul etmiyor! Onun ‘baba’ olarak isimlendirilmesi gerçek anlamda değildir. Bunun anlamı şudur: Ölen kimseye nispetle oğlunun derecesi ne ise babanın babasının derecesi de odur.” [Serahsî, El-Mebsût ve Şîrazî, El-Tabassura ve başka bir çok fakih]

Böylece İbni Abbas, kardeşlerini mirasına engel olmakta dedeyi oğlun oğluna kıyas etmiştir.

Rivayet edilmiştir ki: *“Ebu Bekir, babanın annesine miras vermeyip annenin annesine miras verdi. Bunun üzerine Ensar’dan bazıları ona dediler ki: Sen ölen erkeğe öyle bir kadını vâris yaptın ki o kadın ölü olsaydı kendisine vâris yaptığın erkek ona vâris olmayacaktı. Öyle bir kadını da mirastan mahrum bıraktın ki o kadın ölü olsaydı kendisine vâris yapmadığın ölen erkek onun bütün malına vâris olacaktı!.. Bunun üzerine Ebu Bekir, her ikisini de altıda birde ortak kıldığı görüşüne döndü. Böylece yaşayanın kendisinden mirasında ölenin yakınlığını, -tersi olsaydı- yaşayanın da mirasında ölenin yakınlığına kıyas yaptı. Dolayısıyla Ebu Bekir’in, babanın annesi ile annenin annesini altıda birde ortak kılması, kıyasa binaendir.”* [Gazâlî, El-Mustafâ]

Rivayet edilmiştir ki: *“Ömer, öldürme olayına yedi kişinin katıldığı bir katilin kısas gereği öldürülmesi hususunda tereddüt etti. Ali ona dedi ki: Ey müminlerin emiri! Bir grup kesimlik bir devenin çalınmasına katılsalar ve onlardan her biri o devenin bir uzvunu alsa sen onların ellerini keser misin? O: Evet, dedi. Bunun üzerine Ali: İşte bu da öyledir, dedi.”* [Abdurrezzâk, Musannef]

Böylece öldürme olayını hırsızlığa kıyas etmiştir.

Bu tür kıyas olayları, normalinde inkâr edilecek hususlardan olmasına rağmen ve Sahabe *RadiyAllahu Anhum* arasında meşhur oldukları hâlde, onları inkâr eden/karşı çıkıp eleştiren olduğu bilinmemektedir. Dolayısıyla bu olaylar normalinde Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’un hakkında sükût etmedikleri hususlardan olduğu hâlde onlara sükût etmeleri, kıyasın şer’î hüccet olduğuna dair bir icma olmaktadır.

Ayrıca Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, hükümlerden birçoğunu illetlendirmiştir. İletlendirme ise nerede olursa olsun illete tâbi olmayı gerektirir. Bu ise kıyasın kendisidir. Buna örnek Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözleridir:

قَالُوا نَهَيْتَ أَنْ تُؤْكَلَ لَحُومُ الصَّحَايَا بَعْدَ ثَلَاثِ فَعَالَ إِنَّمَا نَهَيْتُكُمْ مِنْ أَجْلِ الدَّافَةِ الَّتِي دَفَنْتُمْ فَكُلُوا
وَأَجْرُوا وَتَصَدَّقُوا

“Dediler ki: Kurban etlerinin üç günden sonra yenilmesini yasaklamıştınız. Bunun üzerine dedi ki: Ben size onu sırf (dışarıdan Medine’ye) gelen yoksul kafileden ötürü yasaklamıştım. Artık yiyin, saklayın, tasadduk edin.” [Muslim]

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَرُورُوا مَا فَإِنَّهَا تَزْهَدُ فِي الدُّنْيَا وَتَذَكِّرُ الْآخِرَةَ

“Sizi kabir ziyaretinden menetmiştim. Artık kabirleri ziyaret ediniz. Zira onlar dünyada zühdü artırır ve ahireti hatırlatır.” [İbni Mace]

Kuru hurma ile yaş hurma satışı kendisine sorulduğunda Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem dedi ki:

هَلْ يُفْصِنُ الرُّطْبُ إِذَا بَيْسَ فَقَالُوا نَعَمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا إِذَا

“Yaş hurma kurduğunda noksanlaşır mı? Evet, dediler. Bunun üzerine Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem: Öyle ise hayır, dedi.” [Dârektunî]

Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir ihramlı hakkında ona gıysisini kıyas ederek şöyle dedi:

وَلَا تُمَسَّوْهُ طَيِّبًا وَلَا تُحَمِّزُوا رَأْسَهُ فَإِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَيَّبًا

“Ona koku sürmeyin ve kafasını örtmeyin. Zira Allah onu kıyamet günü ‘lebbeyk’ diyerek diriltecektir.” [Buhari]

Rasulullah Uhud şehitleri hakkında şöyle demiştir:

زَمَلُوهُمْ بِدِمَائِهِمْ فَإِنَّهُ لَيْسَ كُلُّكُمْ فِي اللَّهِ إِلَّا أَتَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ جُرْحُهُ يَدْمِي لَوْنُهُ لَوْنُ دَمٍ وَرِيحُهُ رِيحُ الْمِسْكِ

“Onları kanları ile gömün. Zira Allah yolunda yaralanan bir kimse kıyamet günü; rengi kan rengi, kokusu misk kokusu olan kan, şahdamarlarından akarken haşrolunacaktır.” [Nesai]

Kedi hakkında sorulduğunda şöyle demiştir:

إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ إِنَّمَا هِيَ مِنَ الطَّوَافِينِ عَلَيْكُمْ وَالطَّوَافَاتِ

“O pis değildir. Onlar, etrafınızda çok dolaşanlardır.” [Nesai]

Hükümlerin bu şekilde illetlendirilmesi, hükmün kendisinden dolayı konulduğu şeyin beyanına dair delildir. Bu, nerede bulunursa bulunsun illete tâbi olmayı gerektirir. Bu ise kıyasın kendisidir.

Bu açıklamalardan açığa çıkıyor ki hadis, Sahabe Radiyallahu Anhum’un icması ve Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in hükümlerden birçoğunu illetlendirmesi, kıyasla istinbat edilen hükmün şer’î bir hüküm olduğuna dair delildir. Bunlar aynı şekilde şer’î delil olarak itibar edilen

kıyasın çeşitlerini açıklamaktadır. Çünkü bunların hepsi de nassın getirdiği illete binaen olan kıyas hakkında gelmişlerdir. Yani Sünnet'te ve Sahabe'nin icmasında geçen kıyasların tamamı da böyledir. Kıyasta muteber olan, hükme sevk edici husustur. Sevk edici husus sadece nassın getirdiği ile tahsis edilmiştir.

Bunun için bu deliller, mutlak olarak değil içindeki illete şeriatın bir delilin delalet etmiş olduğu kıyasa hüccet olurlar. Şeriatı göre muteber kıyas işte budur. Kıyas böyle olmadığında, şer'î hükümlere delil getirmekte onun bir değeri yoktur ve o, şer'î delil sayılmaz. Zira hadisler, Sahabe'nin icması ve Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in illetlendirmesi sadece illetlerden nassın delalet ettiği bir husus ile sabittir. Böylece konuları hakkında has olup, her kıyas için genel değildirler. Buna binaen muteber kıyas, bizzat nasstan kaynaklanan kıyastır, başkası değil.

Kıyasla kastedilen, akli değil şer'î kıyastır. Yani içerisinde onun itibar edilmesine delalet eden şeriatın bir emarenin bulunduğu kıyastır. Yani içerisinde belirli bir şer'î nass ile gelmiş şer'î bir illetin bulunduğu kıyastır.

Akli kıyas ise ortada kendisine delalet eden belirli bir nass olmaksızın şeriatın bütününden aklın anladığı ya da ortada, hükme şeriatın getirmiş olduğu bir sevk edici olmaksızın, sadece aklen benzerlikten dolayı bir hükmün bir hükme kıyas edilmesinden anlaşılmalıdır. Bunun tamamı hiçbir şekilde caiz değildir. Zira mantıki idrak ile hüküm almak, benzerlikler arasında hükümleri eşitlemeyi gerektirir. Onun için aralarında bir benzerlik yönü olan her iki husus arasında kıyasın var olmasını sağlar. Fakat şeriat çoğunlukla farklılıklar arasını birleştirdiği gibi benzerlikler arasını da ayırmıştır. Bu ise mantıki idrak ve akli kıyas meselesinden farklı hatta ona aykırı olmaktadır. Zira bu, bütün benzerliklerde şer'î kıyasın meydana gelmediğine ve farklılıklarda da meydana gelme imkânının olduğuna delalet etmektedir. Kıyasın ne zaman işleyeceğini açıklamak idrak değil, sadece benzerliğin olması da değil, caiz oluşunu açıklayan şer'î bir husustur. Bundan dolayı, sadece benzerlik ve benzeşme olduğu için kıyas yapmak, kaçınılması gereken hususlardandır. Bilakis kıyas için yalnızca mevcut olan şer'î illetteki varlığının ve kesinlikle o şer'î illeti aşır başkasına geçmeyeceğine delalet eden bir şer'î illetin olması kaçınılmazdır.

Mantıki idrak ile kıyasın yani akli kıyasın caiz olmadığına dair delil, şer'î hükümleri getiren şer'î nasslardır. Zira Şâri, haklarında akıl için yer

olmayan birtakım hükümler tespit etmiştir. Şer'î nasslarda benzerliklerin arasını ayırmış ve farklılıkları birleştirmiştir.

Benzerliklerin arasını ayırt etmenin açıklanması:

-Şâri, saygınlık bakımından zamanlar arasında ayırım yapmıştır. Zira Kadir Gecesi'ni diğerlerinden faziletli kılmıştır.

-Saygınlık bakımından mekânlar arasında da ayırım yapmıştır. Mekke'yi Medine'den üstün kılması, Medine'yi ikisinden başka diğer şehirlerden üstün kılması gibi.

-Kısaltmakta namazlar arasında ayırım yapmıştır. Zira dört rekâtlı namazları kısaltmaya ruhsat verirken üç rekâtlı ve iki rekâtlı namazlara kısaltma ruhsatı vermemiştir.

-Her ikisi de aynı yerden çıktığı hâlde meniye temiz, meziye necis kılmıştır. Meniden dolayı gusül etmeyi farz kılmış, kasıtlı inzali durumunda ise orucu bozar saymış fakat her ikisi de aynı yerden çıktığı hâlde meziye aynı hükmü vermemiştir.

-Kız çocuğun idrarından dolayı elbiseyi yıkamayı farz kılarken erkek çocuğun idrarından dolayı elbiseye sadece su serpmeyi farz kılmıştır.

-Hayırlı kadına, orucu kaza etmesini farz kılarken namazı farz kılmamıştır.

-Üç dinarı çalanın elinin kesilmesini emrederken kantar kantar dinar da olsa gasp edenin elinin kesilmesini emretmemiştir.

-Zina iftirasında bulunana sopa vurulmasını farz kılarken küfür iftirasında bulunana onu farz kılmamıştır.

-Boşanan kadına bekleme süresini üç kurû kılarken kocası ölmüş kadının bekleme süresini dört ay on gün kılmıştır. Hâlbuki her ikisinde de rahimin durumu aynıdır.

İşte bunlar gibi, birbirleri ile bir hususta benzeşen ve aralarını birleştirenin olduğu birçok hüküm vardır. Şeriat gelip o iki benzeşenden her biri için diğerinin hükmünden farklı hüküm vermiştir. Bu da bir hususta sadece birleştirenin olmasının kıyas için yeterli olmadığına delalet etmektedir. Bilakis birleştirenin, şeriatın belirlemiş olduğu bir şer'î illet olması zorunludur.

Farklılıklar arasını birleştirmenin açıklanması:

-Şeriat, kendisi ile temizlenmenin caiz oluşu hususunda su ile toprağı birleştirmiştir. Hâlbuki su yıkayıp güzelleştirir, toprak ise çirkinleştirir.

-İster kasten ister hataen olsun, ihramlı iken avda bir hayvan veya bir kuş öldüren kimseye tazminat ödemeyi vacip kılmıştır. Hâlbuki, hataen öldürme ile kasten öldürme arasında fark vardır.

- Öldürmeyi, mürtet ve evlilik yapmış zâni için farklı keyfiyette de olsa ceza kılmıştır. Hâlbuki her ikisinin ameli arasında fark vardır.

İşte bunun gibi aralarında herhangi bir birleştirici olmadığı hâlde içlerinde vakıaların farklılaştığı birçok hüküm vardır. Bununla birlikte Şâri onlara bir tek hüküm koymuştur.

Haklarında aklı için bir yerin olmadığı hükümlerin açıklanması:

-Şeriat, saç ve siması çirkin görünüşlü hür kadına doğal olarak meyledilmediği hâlde iffetli olmayı yani bakışları indirmeyi vacip kılmıştır. Doğal olarak kendisine meyledilen güzel köle kadına bakışları indirmeyi vacip kilmamıştır.

-Ayrıca Allahu Teâlâ, az bir şeyin çalınmasında el kesilmesini farz kılmıştır. Çok miktarda bir şey de olsa gasp edenin elinin kesilmesini farz kilmamıştır.

-Zina iftirasında bulunana sopa vurulmasını farz kılarken küfür iftirasında bulunmak gibi zinadan daha iğrenç diğer iftiraları yapan kimselere sopa vurulmasını farz kilmamıştır.

-Zinanın şahitliğinde dört erkek şahidi şart koşarken ondan daha şiddetli suç olan öldürme suçu için iki şahidi yeterli bulmuştur.

-Altın ve gümüşte zekâtı farz kılarken elmas, yakut ve diğer değerli madenler hakkında zekât koymamıştır.

-Alışverişi helal kılmıştır. Ribayı haram kılmıştır. Hâlbuki onlardan her biri de alışverıştır ve ikisi birbirinin benzeridir.

-Ric'a/boşandığı karısıyla tekrar evlenme şahitliğinde şahidin Müslüman olmasını şart koşarken vasiyette şahidin kâfir olmasını caiz kılmıştır.

-Taşları kutsamayı nehyederken Hacer-ül Esved'i öpmeyi emretmiştir.

Bunlar gibi daha birçok hüküm vardır. Eğer şeriatın bütününden illet anlamak ya da nassın zahirinden illet anlamak veya iki hüküm arasındaki sadece benzerlikten ikisi arasında kıyasın varlığını anlamak akla verilmiş olsaydı akıl Allahu Teâlâ'nın mubah kıldığı birçok şeyi haram ve Allahu Teâlâ'nın haram kıldığı birçok şeyi de helal kılardı. Onun için nassın getirdiği bir illet olmadıkça kıyasın yapılması caiz olmaz. Bundan dolayı efendimiz Ali *Radiyallahu Anh* şöyle demiştir:

“Din, kıyastan alınsaydı mestin içini meshetmek dışını meshetmekten daha evla olurdu.” [Dârektunî]

Bunun için ibadetlerde kıyas olmaz. Çünkü şer’î nassların incelenmesinden açığa çıkıyor ki onlarda illetle tekrarlanan ve ona binaen kıyas edilen illetli bir nass geçmemiştir.

-Bundan dolayı, namazı tam bir şekilde yerine getirmekten âciz oluşu, ikisinin arasını birleştiren olduğunu ileri sürerek, ayakta durmaktan âciz olan hakkında oturarak namazı kılmasının vacip oluşuna kıyas yaparak, namazı yerine getirmekten âciz olan hakkında ima ile namazı kılmak farz kılınmaz. Âciz oluş namazı oturarak kılmanın illeti yani hükme sevk eden değildir. Yine hüküm namazdır, namazı ayakta kılmak değildir. Ancak âciz in oturarak namaz kılması, hakkında nass geçtiğinden dolayı caiz kılınmıştır. Dolayısıyla ona kıyas yapılmaz.

-Ramazanda orucu yiyerek bozmanın kefareti, cima yaparak bozmanın kefareti kıyas edilmez.

-Taşla istinca yöntemi ile necaseti gidermeye kıyasla elbiseden necaseti gidermek caiz olmaz.

-Şâri’nin küsufu/güneş tutulmasını küsuf namazı için sebep kılmasına kıyasla, depremi bir namaz için sebep kılmak doğru olmaz.

-Namazda abdestin şart oluşuna kıyasla oruca abdest şart koşulmaz.

İşte bütün ibadetler böyledir. Bunun gibi illetlenmemiş bir nass ile sabit olan; bu hüküm ister muamelattan olsun, ister ukubattan olsun, isterse başkasından olsun fark etmez- her hükme kıyas yapılmaz. Çünkü kıyas, sadece illeti şer’î bir nassla gelmiş olan şer’î kıyastır. Buna nassın makulü/anlaşılını da denilmiştir.

Böylece kıyas ancak şer’î nassla gelen illetle illetlenmiş hükümlerde yapılmaktadır. Sadece bu, şer’î kıyastır. Bunu yukarıda anlatılanlar teyit etmektedir. Kıyasa dair zanni deliller, şer’î delil olarak itibar edilen kıyas çeşidini açıklamışlardır. Kıyası, şer’î delil yapan; Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in kıyası tasvip etmesi, Has’amlı kadını kıyasa yönlendirmesi ve hükümlerden birçoğunu illetlendirmesidir. Dolayısıyla şer’î delil olmaya uygun kıyas başkası değil, bu kıyas olmaktadır.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in kıyası ikrar etmesi, mutlak olarak gelmiştir. Zira Muaz ve Ebu Musa dediler ki:

قَسْنَا الْأَمْرَ بِالْأَمْرِ فَمَا كَانَ أَقْرَبُ إِلَى الْحَقِّ عَمَلْنَا بِهِ

“...Biz bir hususu bir hususa kıyas ederiz. Böylece hakka en yakın olanla amel ederiz.” Bu kıyasın her cinsini kapsamaktadır. Fakat Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in Has’amlı kadını kıyasa yönlendirmesi, kıyası belirli bir kıyasla kayıtlandırmıştır. O da içindeki birleştirenin hükümün teşrisine sevk eden olduğu kıyastır. Zira o kadına şöyle demiştir:

أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَيْهَا دَيْنٌ أَكُنْتُ تَقْضِيَهُ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ فَدَيْنُ اللَّهِ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ

“Babanın borcu olsaydı da onu sen ödeseydin olur muydu? Kadın: Evet, dedi. Nebi de şöyle dedi: Allah’ın borcu, ödenmeye daha layıktır.”

[Muslim]

Böylece babasının yerine haccetmesinin caiz olmasına sevk eden, bir borcun ödeniyor oluşudur. Onun için kıyas caiz olmuştur. Ancak hac ibadettir, borç para vermek ise muameledir. İkisinden her biri diğerinden farklıdır. Fakat borç paranın ödenmesi, her ikisinin de *“borç olması”* bakımından hac farzının eda edilmesine benzemektedir. O ikisinden her birinin *“borç”* olması, hükme sevk edendir. Hüküm ise mal sahibinden malın, Allahu Teâlâ’dan da o ibadetin yeniden istemesinin düşmesidir.

Aynı şekilde, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in illetlendirdiği hükümler incelendiğinde görülür ki onların hepsi de hükme sevk eden ile illetlendirilmiştir. Bunlara örnek Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözleridir:

إِنَّمَا نَهَيْتُكُمْ مِنْ أَجْلِ الدَّافَةِ

“Ben size onu sırf (dışarıdan Medine’ye) gelen yoksul kafilden ötürü yasaklamıştım.” [Muslim]

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَرُورُوا مَا فَإِنَّهَا تُرْهِدُ فِي الدُّنْيَا وَتُنْكَرُ الْأَجْرَةَ

“Sizi kabir ziyaretinden menetmiştim. Artık kabirleri ziyaret ediniz. Zira onlar dünyada zühd kıralar ve ahireti hatırlatırlar.” [İbni Mace]

إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يَغْمَسُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ

“Biriniz gece uykusundan uyandığında, elini üç defa yıkayınca kadar kaba daldırmasın. Zira o elinin nereden geldiğini bilemez.” [Darimi]

[Darimi]

Bunların hepsi de hükme sevk edenle illetlenmiştir. Hükme sevk eden ise hakkında kıyasın yapıldığı husustur. Bu da kıyası, içerisinde hükümün konulmasına sevk edenin mevcut olduğu durumda hükme kıyas yapmakla sınırlandırmıştır. O hükme sevk eden ise şer’î illettir. Buna binaen kıyas edilen ile kendisine kıyas yapılan arasında sadece bir birleştirenin

olmasından dolayı kesinlikle kıyas yapılmaz. Bilakis kendisine kıyas yapılan hükme ait, o hükmün konulmasına sevk eden bir şer'î illetin olması kaçınılmazdır ki kendisine kıyas yapmak doğru olsun ve o bir şer'î kıyas yani şer'î delil sayılsın.

Bütün bunlardan açığa çıkıyor ki kıyas, içerisinde şer'î bir illetin olduğu hususlarla olmakla sınırlıdır. Kıyas edilen ile kendisine kıyas yapılanın arasını birleştiren sadece şer'î illettir. Buna binaen sırf aralarındaki benzerlik ya da şer'î illetten başka bir hususta aralarında kurulan bir ortaklıktan dolayı bir hüküm bir hükme kıyas edilmez.

“İki vazife arasındaki güçlü benzerlikten dolayı vakfı üstlenenle ilgili hükümleri vasi/vasiyet sahibi hükümlerine kıyas edildiğini” söylemelerine gelince bu söz doğru değildir. Çünkü iki iş arasındaki benzerlik, hakkında şer'î bir nass gelmedikçe ikisinin hükmünü bir yapmaz. O ikisi, ister birbirlerine benzesin ister ise farklı olsunlar, fark etmez. Dolayısıyla o iki vazife arasında sadece benzerlik olması, birini diğerine kıyas edip hükmünü ona vermeyi caiz kılmaz. Vasiyet ve vakıf hakkında bir tek hadis delil getirilmiştir. O da şudur:

Enes'den Ebu Talha'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَإِنَّ أَحَبَّ أَمْوَالِي إِلَيَّ نَبْرَحَاءَ وَإِنَّهَا صَدَقَةٌ لِلَّهِ أَرْجُو بِرَهَا وَدُخْرَهَا عِنْدَ اللَّهِ فَضَعَهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ حَيْثُ أَرَاكَ اللَّهُ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَخِ ذَلِكَ مَالٌ رَابِحٌ ذَلِكَ مَالٌ رَابِحٌ وَقَدْ سَمِعْتُ مَا قُلْتَ وَإِنِّي أَرَى أَنْ تُجْعَلَهَا فِي الْأَقْرَبِينَ فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ أَفْعَلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَفَسَمَّهَا أَبُو طَلْحَةَ فِي أَقْرَابِهِ وَبَنِي عَمِّهِ

“Ey Allah'ın Rasulü, Allahu Teâlâ şöyle diyor: Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça birre/iyiliğe eremezsiniz.” [Âl-i İmran Suresi 92] **Bana mallarımın en sevimsisi Beyruhâe denilen yerdir. Şimdi orası sadakadır. Allah katında onunla birrini ve hazinesini umuyorum. Onu Allah'ın sana gösterdiği biçimde kullan, ey Allah'ın Rasulü! Bunun üzerine Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Aferin, bu senin söylediğinden işitmiş olduğum ne kazançlı bir maldır, ne kazançlı bir maldır. Söylediğini işittim. Görüyorum ki onu akrabalara veriyorsun. Bunun üzerine Ebu Talha şöyle dedi: Öyle yapıyorum, ey Allah'ın Rasulü! Sonra da Ebu Talha onu akrabalarına ve amcasının çocuklarına taksim etti.”** [Buhari, Müslim ve Ahmed Bin Hanbel]

Bu hadisle, vakfetmenin olduğuna delil getirilmiştir. Yine bu hadisle, vasiyette bulunan kimsenin Allahu Teâlâ'nın vasiyetle ilgili gösterdiği gibi malının üçte birini ayırıp vasiyet ederse vasiyetinin sahih olduğuna delil getirilmiştir. Ölüm döşeginde olmayan kimsenin, hayattayken malının

üçte birinden fazlasını sadaka olarak vermesinin caiz olduğuna delil getirilmiştir. Çünkü Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Ebu Talha'ya sadaka ettiği malın miktarı hakkında uyarıda bulunmamıştır. Dolayısıyla burada mesele kıyastan bir mesele değil, sadece delilden hüküm çıkarma meselesidir.

Şu sözlerine gelince: *“Ölüm döşeğinde olan kimsenin, vârislerinin izni olmaksızın malın üçte birinden fazlasını vakfetmesi; ölüm döşeğinde olan kimsenin vârislerinin izni olmaksızın malının üçte birinden fazlasını vasiyet etmesinin caiz olmayışına kıyas yapılarak caiz olmaz. Çünkü vakfetmek de vasiyet etmek de teberrudur.”* Bu söz doğru değildir. Zira bu iki hüküm şu hadisten istinbat edilmiştir:

Müslim'in, İmran Bin Husayn'dan rivayet ettiğine göre:

أَنَّ رَجُلًا أَعْتَقَ سِتَّةَ مَمْلُوكِينَ لَهُ عِنْدَ مَوْتِهِ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَالٌ غَيْرُهُمْ فَدَعَا بِهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَزَّأَهُمْ أَثْلَاثًا ثُمَّ أَفْرَعَ بَيْنَهُمْ فَأَعْتَقَ اثْنَيْنِ وَأَرَقَّ أَرْبَعَةً وَقَالَ لَهُ قَوْلًا شَدِيدًا

“Bir adam, ölümü anında altı kölesini azat etti, onlardan başka malı da yoktu. Bunun üzerine Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem onları çağırdı. Onları üç kısma ayırdı. Sonra aralarında kura çekip ikisini serbest bıraktı. Dördüne nezaketle, şefkatle konuşup onları serbest bırakana da sert konuştu.” [Muslim]

Bu hadis ile hastanın malı ile ilgili bütün tasarruflarının, -ölümünden sonraya bağlı kalınmayıp hemen uygulamaya konulmuş olsa da- ancak üçte birinin uygulandığına dair delil getirilmiştir.

Bu vasiyete has değildir. Aralarında vakfın da bulunduğu bütün tasarruflarını kapsayan genel bir hükümdür.

Şu sözlere gelince: *“Vekâlet caiz sözleşmelerden olmasına rağmen ücretle vekâlet, icareye kıyasla zorunlu sözleşme yapılıır. Çünkü ikisi de ücret ödenmesi hususunda ortaktır.”*

Bu, iki vazife/işlevin arasında benzerlikten dolayı bir hükmün bir hükme kıyas edilmesi değildir. Bu ancak hükmün illetinde ikisinin ortak olmasından dolayı bir hükmün bir hükme kıyasıdır. Zira icareyi zorunlu sözleşmelerden yapan sadece ücrettir. Dolayısıyla vekâlette ücret olduğunda sözleşmeyi zorunlu yapmaya sevk eden bulunmuş olur. Böylece ücretle vekâlet, zorunlu sözleşmelerden olur. Belirli bir ücret üzerine vekâlet yapıldığında bu vekâlet, icareye kıyas yapılarak zorunlu sözleşmelerden olur. Çünkü kiralayanın ücret ödemesi, kiralananın ise belirli işi yapması zorunluluğu, icare sözleşmesinin zorunlu sözleşmelerden olduğuna iltizam/zorunluluk delaleti olarak delalet etmiştir. Bu gereklilik

kendisinde var olduğunda vekâlet buna, kıyas edilir. Bu ise iki vazife arasındaki benzerlikten dolayı bir hükmün bir hükme kıyası değil, hakkında nassın geçtiği şer'î bir illet ile illetlenmiş hükme bir hükmün kıyasıdır.

Şu sözlere gelince: *“Gasp hükümlerinden biri; gasp edenin zorunluluğu, duruyorsa gasp edileni geri vermesidir, telef edildiğinde ise gasp edilenin benzerini veya değerini geri vermesidir. Gasp edilenin tahrip veya yok edilmesine, ilk durumundan başka bir şey yaparak kendisinin tamamen değiştirilmesi kıyas edilir. Gasp edilen buğdayın un olması, çelik parçanın kılıç yapılması gibi. Çünkü o, malın ilk hâlinin ortadan kalkması hususunda telef edilmesine benzemektedir.”*

Bu hükmün kıyasından değil de sadece illetin kıyasındandır. Zira telef/yok olmak, geri iade etme illetidir. Bu illete, içerisinde kendisini illet yapan hususlardan gerçekleşen her husus kıyas yapılır. Onu illet yapan, aslının ortadan yok olmasıdır. Dolayısıyla kendisi ile aslın değiştiği her husus, telefe kıyas yaparak illet sayılır. Onun için kendisi ile aslın üzerinde bulunduğu hâlin yok edilmesinden dolayı, aslın değiştirilmesi, telef gibi illettir. Bu, hâkimin sınırlı iken hüküm vermemesi gibidir. Zira sınırlılığa, karıştırmanın bulunduğu her husus kıyas edilir. Mesela kadı aç iken de hüküm vermez.

İşte böyle, bir hükmün bir hükme kıyası olan bütün hususlara bakılır, eğer o, sırf iki işlev arasındaki benzerlikten dolayı bir kıyas ise o kıyas sahih olmaz ve ona itibar edilmez. Çünkü o, şer'î delil olarak itibar edilen şer'î kıyas değildir. Eğer o, hükmün şeriâtın getirmiş olduğu illetindeki ortaklıklarından dolayı bir hükmün bir hükme kıyası ise sahih olur. Çünkü bu, şer'î delil olarak itibar edilen şer'î kıyasıdır.

Kıyas ancak fer'î, asla ilhak etmektir/katmaktır. Zira kıyas, genel nassın ibaresindeki genellik demek değildir ve bu kıyastan sayılmaz. Çünkü genel nass, sadece mefhumuna dâhil olan fertlerin tamamını kapsar. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

فَأْتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ

“Onlara ücretlerini verin.” [Talak Suresi 6]

Bu, genel bir lafızdır. Çocuğu emziren kadın, işçi, ev, araba vb. icareyi/kiralamayı kapsar.

“İşçi kiralama, çocuk emziren kadın kiralamaya kıyas edildi ya da araba kiralama, işçi kiralamaya kıyas edildi.” denilmez. Bilakis bunlar yukarıda geçen ayetteki genel lafzın kapsamındadır ve onun fertlerinden bir ferttirler.

Allahu Teâlâ'nın şu sözü de genel bir lafızdır:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنزِيرِ ...

“Leş/ölü hayvan eti, kan, domuz eti... size haram kılındı.” [Maide Suresi

3]

Bu söz, ister konserve yapılmış olsun, ister ise olmasın, ölü hayvan etinin bütün çeşitlerini kapsayan genel bir lafızdır. Dolayısıyla *“Hayvanın şer’î usûle uygun kesilmemiş konserve etinin haram olması, ölü hayvan etine kıyas ile olmaktadır.”* denilmez. Bilakis bu konserve eti, ölü hayvan etidir. Zira o, ayette geçen *“ölü hayvan”* lafzının kapsamındadır ve onun fertlerindedir.

Kıyas ise nasları, akledilenlerine olayların çeşitlerinden ya da fertlerinden dâhil olanı, illette ortak oluştan dolayı ilhak etme yolu ile kapsar kılmaktadır. Mesela şer’î hükümlerde icarenin zorunlu sözleşmelerden olmasından dolayı ücretlinin/kiralananın hakkında kiralandığı hususu yapmaya zorunlu kılındığı sabit olmuştur. Bu nass, vekili kapsamaz. Çünkü vekâlet caiz sözleşmelerdendir. Fakat vekil, ücret ile vekil kılındığında o zaman ücretliye kıyas edilir. Çünkü ücretli vekil, her birinde de ücret bulunduğu için ücretle kiralanan gibidir. Vekil ücret alması hâlinde vekil kılındığı hususu yapmaya mecbur sayılmaktadır. Çünkü o, ücretin gereği olarak kiralanan gibi olmuştur. Çünkü ücret, kiralamadaki zorunluluk hükmüne sevk edicidir. Aynı şekilde vekâlet ücreti de zorunluluk hükmüne sevk eden olur. O, karşılık olmaksızın vekil olsaydı böyle olmazdı. Zira kiralanmamış olurdu, kiralanda mevcut olan ücret olmadığı için kiralana kıyas yapılmazdı.

Bunun için kıyas; genellik demek değildir. Sadece nassı, lafızıyla değil hakkında geldiği hususla birlikte illette ortaklıkları nedeni ile ilhak yoluyla olaylardan diğer çeşitleri ya da fertleri kapsar hâle getirmek demektir. Buradan açığa çıkıyor ki kıyasın yapılabilir olması için rükünlerinin olması zorunlu bir husustur. Zira onlardan bir tek rükün olmadığında kıyas sahih olmaz. Onun için kıyasın rükünlerinin bilinmesi kaçınılmazdır.

Kıyas, çok dakik hususlardandır. Şu bilinmelidir ki kıyas, sadece nasları, hükümleri ve olayları anlayan akılların sahiplerine ait bir iştir. İnsanlardan heva ve heveslerine göre kıyas yapan her ferde ait bir iş değildir. Bilakis kıyasın, Allahu Teâlâ'nın kendilerine basiret ve anlayış verdiği kimselere ait olması zorunludur. Aksi hâlde kıyas, Allahu Teâlâ'nın hükmünün hakikatinden uzaklaşma ve yıkıma vesilelerden bir vesile olur.

İmam Şâfi şöyle demiştir: *“Kıyası ancak şu vasıflara sahip kimse yapabilir; kendisinden önce geçen sünnetleri, selefın sözlerini, Arapçayı bilmesi, benzeşenler arasını ayırt edebilen doğru akıl sahibi olması, söz söylemekte aceleci olmaması, kendisine muhalif olanı iştikten kendisini alıkoymasması. Çünkü onda onun için belki kendisine gafil kaldığı bir hususu fark ettirmek ya da doğru sandığı saçmalıklarına dikkati çekmek vardır.”*

Böylece kıyas, dakik anlayışa gereksinim duyar. Müçtehit ya da mesele müçtehid olmadıkça hüküm istinbat etmek için kıyas yapmak caiz olmaz. Tâbi olan kimse ise müçtehitlerden değil, mukallitlerden sayılır. Tâbi olana kıyas ile hüküm istinbat etmesi caiz olmaz. Çünkü mukallidin kıyasla istinbat yapması caiz olmaz.

Kıyasın Rükünleri

Kıyas, kendileri olmadıkça tamamlanmadığı birtakım rükünleri gerektirmektedir. O rükünler şunlardır:

- 1- Fer’î, kıyası yapılmak istenen
- 2- Asıl, kendisine kıyas yapılmak istenen
- 3- Asla has şer’î hüküm
- 4- Asıl ve fer’în arasını birleştiren illet

Mesela cuma ezanı okunduğu vakit, kira sözleşmesinin haram olması; cuma namazından alıkoyma illetinin varlığından dolayı cuma ezanı okunduğu vakit alışveriş yapmanın haram kılınmasına kıyas ile tespit edilmiştir. Burada fer’î olan icaredir, asıl olan alışverıştır, asla ait şer’î hüküm cuma ezanı okunduğu vakit yapılan alışverişteki haramlıktır, illet ise cuma namazından alıkoymaktır.

Fer’în hükmü ise kıyasın rükünlerinden sayılmaz, o ancak kıyasın neticesidir. Zira kıyas tamamlandığında fer’în hükmü ortaya çıkar. Onun için fer’în hükmü kıyasın rükünlerinden değildir. Zira fer’îdeki hüküm, kıyasın sıhhatine bağlıdır. Dolayısıyla kıyastan bir rükün olsaydı, sıhhati kendisine bağlı olmuş olurdu ki bu imkânsızdır.

Buna binaen kıyasın şartları, bu rükünlerinin şartlarından dışarı çıkmaz. Yani kıyasın şartlarının bir kısmı fer’îye, bir kısmı asla, bir kısmı aslın hükmüne, bir kısmı illete aittir.

Fer’în Şartları

Fer’î, hakkında tartışılan hükmün kendisidir. O, kıyas edilendir. Fer’în hakkında şu beş şart koşulur:

1-Kıyasın faydalı olması için, kıyasın illetinin gerektirdiği hususa ters düşmeyi gerektiren olası çelişkiden uzak olması.

2- İster illetin bizzat kendisinde ister cinsinde olsun fark etmez, kendisinde var olan illetin, aslın illetine ortak olması: Çünkü kıyas ancak asıldaki illet vasıtası ile aslın hükmünü fer'e geçiştirmektedir. Zira fer'in illeti, aslın illetine genel ve özel sıfatlarında ortak olmadığına aslın illeti, fer'ide olmaz. Dolayısıyla aslın hükmünün fer'e geçmesi mümkün olmaz.

3-Fer'ideki hüküm, aslın hükmüne aynında, ağırlık ile vurulan had arasında müşterek olan nefisteki kıyas vucubiyeti gibi ya da kız çocuğun nikâhındaki velayete kıyas yoluyla malındaki velayetin tespit edilmesi gibi cinsinde benzer olmalıdır. Zira ikisi arasındaki ortaklık, bizzat kendisi değil velayetin cinsidir.

4-Fer'in hükmünün nass ile belirlenmiş olmaması: Aksi hâlde onda nassla belirlenmiş olanın kıyası olur. Onlardan birinin diğerine kıyas edilmemesi, tersinden evladır. Şöyle denilmez: *"Bir tek delalet edilen hakkında delillerin eş anlamlı olması caizdir."* Böyle denilmez. Çünkü bu, hükmün Kitap, Sünnet ve Sahabe icması ile tespit edilmesi gibi sadece kıyasın başkasında olur. Kıyas ise onda tespit edilen illettir. İletinin fer'in hükmüne geçmesi, kıyası var edendir. Dolayısıyla fer'in hakkında bir hükme dair bir nass var olduğunda o zaman hüküm illet ile değil, nassla tespit edilmiş olur. Dolayısıyla kıyasa yer olmaz.

5-Fer'in hükmünün, aslın hükmünden önce gelen olmaması: Çünkü eğer o, aslın hükmünden önce gelen olursa aslın hükmü olmadığından dolayı kıyasın varlığı söz konusu olmaz. Zira fer'in asıla kıyas işlemi, aslın hükmünün fer'in hükmünden önce gelen olmasını gerektirir.

Aslın Şartları

Asıl, başkasının kendisi üzerine bina olduğu husustur. Yani o, başkasına muhtaç olmadan kendi zatiyla tanınandır, kendisine kıyas edilendir.

Aslın şartı, hakkında hükmün sabit olmasıdır. Çünkü fer'ide aslın hükmünün benzerini tespit etmek, o hükmün asılla sabit olmasının bir fer'idir. Onun için asıl ile ilgili olarak hakkında hükmün sabit olması şart koşulur.

Aslın Hükmünün Şartları

Aslın hükmü hakkında sekiz şart koşulur:

1-Şer'î bir hüküm olması: Çünkü şer'î kıyastan maksat sadece, fer'î hakkındaki şer'î hükmü belirlemektir. Asıl hakkındaki hüküm şer'î olmadığına şer'î kıyastaki maksat hasıl olmaz. Ayrıca bahis konusu olan kıyas, şer'î kıyastır. Bu ise hükmün şer'î hüküm olmasını gerektirir. Aksi hâlde şeriata göre kıyas kabul edilmez.

2-Aslın hükmünün, Kitap, Sünnet veya Sahabe icmasından bir delille sabit olması, kıyasla sabit olmaması: Çünkü o hüküm kıyas ile sabit olursa, eğer ikisi illette birleşirlerse kıyas ilk asıl üzere olur, o hüküm üzerine değil. Eğer illette farklılaşırsa ikinci kıyas oluşmaz. Bunun için aslın hükmünün, kıyas dışında bir şer'î delil ile sabit olması yani Kitap, Sünnet veya Sahabe icması ile sabit olması şart koşulur.

3-Aslın hükmüne delalet eden delilin fer'î kapsıyor olmaması: Çünkü o delil fer'î kapsarsa fer'î hakkındaki hükmün tespit edilmesi kıyasla değil, o delil ile olur. O zaman kıyas yok olur.

4-Hükmün neshedilmiş olmadığı sabit olması: Böylece üzerine fer'î'nin bina edilmesi mümkün olur. Çünkü hükmün asıldan fer'e geçişi, birleştirici vasfa binaendir. Bu ise şeriata ona itibarına bağlıdır. Dolayısıyla hükmün şeriatta nesh olunmadığı sabit olunmadığında, muteber sayılmaz ve hakkında kıyas yapılmaz.

5-Aslın hükmünün, kendisi ile kıyas yollarından sapılan olmaması: Kendisi ile kıyas yollarından sapılan, iki kısma ayrılır:

Birincisi, manasının akledilmemesidir. Bu ya genel bir kaideden müstesna ya da kendisi ile başlanılan olmasıdır. Genel bir kaideden müstesna olmasına örnek, tek başına Huzeyme'nin şahitliğinin kabul edilmesidir. Buhari'nin rivayet etmiş olduğu gibi o, manası akledilmeyen olmakla birlikte şahitliğin kaidesinden müstesnadır. Kendisi ile başlanılana örnek ise rekâtların sayısı, zekât nisaplarının belirlenmesi, hadlerin ve kefaretlarin miktarlarıdır. Zira o, manası akledilmeyen olmakla birlikte genel bir kaideden müstesna değildir. Her iki takdir edişe binaen hüküm hakkında kıyas engellenir.

İkincisi, şeriata onu başlangıçta koyması ve benzerinin olmamasıdır. Benzer olmadığı için onun hakkında kıyas yapılmaz. Yolculuk ruhsatı, ayakların üzerine meshedilmesi, kasâme hakkında yemin, akileye diyet ödettirme vb. gibi.

6-Aslın hükmünün ispatına delalet eden delilin, fer'î'nin hükmünün ispatına delalet eden olmaması: Aksi hâlde, o ikisinden birini diğerine asıl yapmak, aksinden evla değildir.

7-Aslın hükmünün belirsizlik olmaksızın belirli bir illet ile illetlenmiş olması: Çünkü illetin varlığından dolayı fer'ın asılla ilhakı, illetin meydana geldiğinin bilinmesini gerektirmektedir. İletinin meydana geldiğinin bilinmesi ise aslın hükmünün illetlendirilmesine ve illetinin belirlenmesine bağlıdır.

8-Aslın hükmünün, fer'ın hükmünden sonra gelmemiş olması: Çünkü o sonra gelmiş olsaydı bu, fer'ın hükmünün, aslın konulmasından önce delilsiz meydana gelmiş olmasını gerektirirdi. Çünkü fer'ın hükmünün delili sadece aslın illetidir, bu durumda ise mevcut değildir. Onun için, aslın hükmünün, fer'ın hükmünden önce gelmiş olması şart koşulur.

İllet

İllet, hükmün kendisinden dolayı var olduğu şeydir. Başka bir ifade ile illet, hükme sevk eden husustur. Yani hükmün yapılmasına ve ortaya çıkarılmasına değil, hükmün konulmasına sevk edendir. Buradan anlaşılıyor ki illetin, uygun bir vasıf yani anlaşılır bir vasıf olması kaçınılmazdır. Bu şu demektir: O vasfın, hükmün konulmasında Şâri'ye ait maksat olmaya uygun bir manayı kapsamaması kaçınılmazdır. İllet, uygun bir vasıf olmasaydı yani Şâri'nin hükmün konulmasındaki maksadı olmaya uygun bir manayı kapsamıyorsa da sadece bir işaret olsaydı o vasıfla illetlendirmek imkânsız olurdu. Çünkü o zaman o, hükme bir emare yani bir işaret olurdu. Dolayısıyla hükmün bilinmesi dışında onda bir fayda yoktur.

Asıl hakkındaki hüküm, hitaptan çıkarılmış illet ile değil, hitapla bilinmiştir. Onun için illetin "*hükümü belirleyen*" olarak tarif edilmesi hatadır. Çünkü bu, illetin sadece emare olması demektir. Hâlbuki illetin vakıası, onun emare olmadığıdır. Bilakis o, hükmün konulmasına sevk edendir.

İllet her ne kadar hükmün delili olsa da onunla hitabın delil olması arasında fark vardır. Zira hitap; hükme delildir, hükme alamettir ve onu belirleyendir. İllet de hükme delildir, ona alamettir ve onu belirleyendir. Fakat illet, bunun yanı sıra hükme sevk eden husustur. Zira illet, hükmün kendisinden dolayı konulduğu husustur. Dolayısıyla illette, belirleme yanı sıra "*illiyet*" de vardır. Yani hükmün kendisinden dolayı konulduğu şeye delalet de vardır. Onun için illet, nassın makulu/akledilenidir. Nass illeti kapsamıyorsa onun mantuku vardır, mefhumu vardır fakat makulu yoktur. Dolayısıyla nassa, başkası kesinlikle ilhak olunmaz. Fakat nass, içindeki hükümle anlaşılır bir vasfı birleştirerek bir illeti kapsarsa o zaman onun mantuku olur, mefhumu olur, makulu olur. Dolayısıyla ona başkası ilhak edilir.

Böylece illetin varlığı; nassı, olaylardan başka fertleri ve başka çeşitleri kapsar kılar. Bunu da mantuku ve mefhumu ile değil de olayların nassta geçenle birlikte illette ortak oluşlarından dolayı ilhak yoluyla yapar. Buna göre illette, hükme delaletine ilaveten yeni bir şey vardır. O da bu hükmün konulmasına sevk eden husustur. Dolayısıyla illetin, “*hükümü belirleyen*” olarak tarifi yerinde/isabetli değildir. Çünkü bu tarif, illetin mahiyetine delaleti tam ifade etmemektedir. Bunun için illet, “*hükme sevk eden*” olarak tarif edilmiştir. Bu tariften, onun hükmü belirleyen olduğu da anlaşılır.

Ayrıca illet, hükmün delili hakkında gelebilir. Zira hükme delalet eden hitap, hitabın içerdiği illette de delalet etmiş olabilir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

“Allah’ın (fethedilen) ülkeler halkından Rasulü’ne verdiği fey, Allah, Rasul, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizde yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın diye.” [Haşr Suresi 7]

Sonra da şu sözü geliyor:

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ

“... fakir Muhacirler içindir.” [Haşr Suresi 8]

Böylece ayet, feyin fakir Muhacirlere verilmesi hükmüne delalet etmiştir. Onun için Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* hakkında bu ayetin indiği o feyi -ki o, Nadiroğulları feyi idi- fakir olan iki adam dışında Ensar’a vermeksizin sadece Muhacirlere vermiştir. Aynı şekilde ayette geçen illette delalet etmiştir. O da Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

“Mallar sadece içinizde zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın.” [Haşr Suresi 7]

Yani “*devlet/mal ve imkân sadece zenginler arasında kalmasın, bilakis başkalarına da geçsin diye*” demektir. Böylece bu illet de hükmün konuluşuna sevk eden olarak hükme delalet etmektedir.

Şu da bir başka örnektir: Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den taze hurmanın kuru hurma ile satışının caiz oluşu hakkında kendisine sorulduğunda şöyle dediği rivayet edilmiştir:

هَلْ يَنْقُصُ الرُّطْبُ فَقَالُوا نَعَمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا إِذَا

“Taze hurma, kuruduğunda noksanlaşıyor mu? Dediler ki: Evet. Bunun üzerine Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem dedi ki: O hâlde hayır.”

[Dârektunî]

Hadis, taze hurmanın kuru hurma ile takasının caiz olmadığı hükmüne delalet etmektedir. Aynı şekilde hadiste geçen, taze hurmanın kuruduğunda noksanlaşıyor olması illeti de hükmün konuluşuna sevk eden olarak hükme delalet etmektedir.

Bu iki örnekte illet, hükmün delili içinde gelmiştir. Bazen delil illete delalet eden olarak gelebilir, kastedilen delilin illete delaletidir. Böylece hükmün konulmasına sevk eden olarak illet, hükme delalet etmiş olmaktadır.

Mesela gasp hükmü, gasp edilen malın kendisinin geri verilmesidir. Bu, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in şu sözünün genelliğinden alınmıştır:

عَلَى الْيَدِ مَا أَخَذْتَ حَتَّى تُؤَدِّيَ

“Ele, aldığını geri vermesi borçtur.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu söz, ödünç alma, kiralama ve gasp ile başkasının malından elinin aldığını mal sahibine geri vermesinin insana farz olduğuna dair bir delildir. Fakat gasp olunan mal telef olduğunda gasp edenin o malın benzerini ya da değerini mal sahibine vermesi vaciptir. Bunun delili de Enes’ten rivayet edilen şu hadistir:

أَهَدَتْ بَعْضُ أَرْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَعَامًا فِي قَصْعَةٍ فَضَرَبَتْ عَائِشَةُ الْقَصْعَةَ بِيَدِهَا فَأَلْقَتْ مَا فِيهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَعَامٌ بِطَعَامٍ وَإِنَاءٌ بِإِنَاءٍ

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in eşlerinden bazısı Nebi’ye bir tabakta yemek hediye etti. Aişe tabağa eliyle vurup içinde olanı yere fırlattı. Bunun üzerine Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Yemeğe yemek, tabağa tabak.” [Tirmizi]

İbni Ebu Hâtim rivayetinde ise Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

مَنْ كَسَرَ شَيْئًا فَهُوَ لَهُ وَعَلَيْهِ مِثْلُهُ

“Kim bir şey kırarsa o onundur, benzerini sahibine vermesi de üzerine zorunludur.” [Darimi]

Bu söz, telef olanın ve bundan dolayı da gasp edilen malın telef olmasının hükmünün delilidir. Telef, telef olanın değerinin ya da benzerinin sahibine verilmesinin illetidir. Böylece yukarıdaki hadis, illete de delil ol-

maktadır. Ayrıca ferdin malı saygındır. Kişinin onayı olmadıkça malı alınmaz. Bu da Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünün genelliğinden dolayıdır:

لَا يَجُلُّ مَالُ أَمْرِي إِلَّا بِطَيْبِ نَفْسٍ مِنْهُ

“Rızası olmadan Müslüman bir kişinin malı helal olmaz.” [Ahmed Bin Hanbel]

Fakat o malı yasaklaması zarara yol açarsa ondan zorla alınır. Bu, İbni Abbas'tan rivayet edilen şu hadisten dolayıdır: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

لَا ضَرَرَ لَا ضِرَارَ وَلَا لِرَجُلٍ أَنْ يَجْعَلَ خَشْبَةً فِي حَائِطِ جَارِهِ

“Ne zarar vermek ne de zarara maruz kalmak vardır. Bir kişinin evinin duvarına odun koyması hakkı vardır.” [Ahmed Bin Hanbel]

Ebu Hureyre'den de Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

لَا يَمْنَعُ جَارٌ جَارَهُ أَنْ يَغْرَرَ خَشْبَةً فِي جِدَارِهِ

“Komşu, komşusunun duvarına kazık çakmasına mâni olmaz.” [Buhari]

Bu iki hadis, komşunun komşusunun duvarına kazık çakmasına mâni olmasının helal olmadığına, engel olduğunda hâkimin onu zorlayacağına delalet etmektedir. Hâlbuki duvar, şahsın mülküdür, komşusunu engelleme hakkı vardır. Fakat komşunun kazık çakmasına engel olursa ona zarar vermiş olur. Dolayısıyla zararın ortadan kaldırılması için komşusuna izin vermeye zorlanır. Burada illet, zarar vermektir. Bu zararın engellenmesine ve zararın mülk sahibinin mülkünden taviz vermeye zorlanması için illet olduğuna dair delildir. Böylelikle illete de delil olmaktadır.

Birinci örnekteki “*telef*” ve ikinci örnekteki “*zarar*” her ikisi de her birine delalet eden delilin geldiği şer’î illetlerdir. Buna binaen illetin delilinin, hükmün delili olması şart değildir. Bilakis illetin delili, hükmün delili olabilir ve kendisindeki maksadın illete delalet olduğu delil olabilir.

İlletin bilinmesi, illet nassla sabit olduğundan dolayı, hükme bağlı değildir. Dolayısıyla hükme bağlı değildir fakat delilin varlığına bağlıdır. Hüküm tek başına, hakkında delil gelmiş olsa da illete delalet etmez. Çünkü illet hüküm değildir ve hüküm, illete delil olmaya uygun değildir. Bundan dolayı iki işlev arasındaki sırf benzerlikten dolayı bir hüküm bir hükme kıyas edilmez. Bilakis şer’î delilin kendisine delalet etmiş olduğu bir illetin olması kaçınılmazdır.

Buna binaen hüküm ve illet, farklı iki şeydir. O ikisinden her biri de Kitap veya Sünnet veya Sahabe'nin icmasından kendisine delalet eden bir delile ihtiyaç duyar. Dolayısıyla delilin hükme delaleti, illetin varlığına delalet etmeye yeterli değildir. Bilakis illete delalet eden bir delilin olması kaçınılmazdır. Bu ister illete delalet eden özel bir nass ile hükmün delilinin kendisi olsun, ister ise kendisiyle maksadın illete delalet olduğu bir delil olsun fark etmez. Fakat illetin kendisi hükme delil olur, başka bir delile ihtiyaç duymaz. Çünkü illetin kendisi delildir. Zira illet, nassın anlaşılabiliridir. Böylece o, nassın mantuku ve mefhumu gibi olur. Bundan dolayı illetin "hükme sevk eden" şeklinde tarifi, onunla ilgili tarifi en dakikidir.

İlletin tarifi "Hükümün kendisinden dolayı var olduğu şeydir." şeklinde olunca illet ile sebep arasında bir benzerlik oluşmaktadır. İlet ile menat arasında da bir benzerlik oluşmaktadır. Onun için illet ile sebep arasındaki farkın ve illet ile menat arasındaki farkın açıklanması kaçınılmazdır.

İllet ile Sebep Arasındaki Fark

Sebep; varlığı, var olmayı ve yokluğu da yokluğu/bulunmamayı gerektiren husustur. O, hükmün teşrisine/konulmasına sevk eden değildir. Zira sebep, hükmün vakıada var olması ile alakalıdır, vakıanın çözümü için hükmün konulması ile alakalı değildir. Ramazan ayına şahit olmanın, ona şahit olan üzerine orucun vacip olması için "sebep" olması gibi:

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

"...Öyleyse sizden kim bu aya şahit olursa (erişirse) artık onu tutsun..." [Bakara Suresi 185]

Dolayısıyla sebep, vacip olmanın varlığına delalet etmektedir, vacip olana sevk edene yani vacip olmanın sebebine delalet etmemektedir. Vacip olmanın varlığı, vacip olmanın sebebinden başka bir şeydir.

İllet böyle değildir. Zira illet, hükmün kendisinden dolayı var olduğu yani konulduğu şeydir. Yani illet, hükmün konulmasına sevk edendir. O, hükmün konulmasıyla alakalıdır, hükmün bilfiil varlığı ile alakalı değildir. İlet, hükmün var oluş sebebi değil, vacip oluş sebebidir.

Sebep, hükmün varlığından önce gelir. Zira sebep var olduğunda vacip olarak konulmuş hüküm de var olur. Sebebin var olmasından önce, konulan hüküm mükellef üzerinde vacip olarak durur. Fakat bu vacip oluşun var olması, sebebin var olmasına bağlıdır.

İlet böyle değildir. Zira illet, hükmün konuluşu ile beraberdir. Çünkü illet, hükmün konulmasına sevk edendir.

Mesela ramazan ayı hilalinin görülmesi, orucun vacip oluşunun varlığına sebeptir. Zira hilalin görülmesi oruçtan önce gelir. Kendilerinden elektrik elde edilen kamu suyu şelaleleri böyle değildir. Zira onlar elektrikli kamu mülkiyeti yapmanın illetidir, hükmün konulması ile birlikte. Dolayısıyla şelalelerin kamu mülkiyeti olması, onlardan elde edilen elektrikli kamu mülkiyeti olması hükmüne, sevk eden olarak eşlik etmektedir.

Ayrıca sebep, var oluşuna sebep olduğu hususa has olup, onu başkasına taşımaz. Dolayısıyla ona kıyas yapılmaz. İlet ise böyle değildir. Zira illet, kendisinden dolayı konan hükme has değildir. Bilakis o hükmü başkasına taşır, ona ve illete kıyas yapılır. Mesela akşam namazı vaktinin girmesi, akşam namazının var oluşunun sebebidir. Vacip oluşunun sebebi değildir. Onun akşam namazından başkası için sebep olması da uygun değildir. Dolayısıyla ona kıyas yapılmaz. Fakat namazdan alıkoymak, cuma ezanı okunduğunda alışverişin haram olması hükmünün konulmasının illetidir. Allahu Teâlâ'nın şu sözünün delalet ettiği gibi:

إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ

“Cuma günü namaza çağrıldığınızda alışverişinizi bırakıp Allah'ın zikrine koşunuz.” [Cuma Suresi 9]

Bu ayetin delalet ettiği namazdan alıkoymak illeti, alışverişe has değildir. Bilakis alışverişten başkasında gerçekleştiğinde hüküm o başkasına geçer. Dolayısıyla o illet vasıtası ile o hükme kıyas edilir. Böylece cuma ezanı okunduğunda kira sözleşmesi yapmak, yüzmek, yazı yazmak haram olur. Buna göre illet, hükmün konulmasına sevk edendir. Sebep ise hükmün bilfiil oluşmasına yani onun yerine getirilmesine sevk eder. Buna binaen, Allahu Teâlâ'nın [أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ عَسَىٰ اللَّيْلِ] **“Güneşin batıya doğru meyletmesinden gecenin karanlığına kadar namaz kıl.”** [Isra Suresi 78] sözü illet değildir, sadece sebeptir. Zira güneşin batmaya yönelmesi, namaz kılmak için sebeptir, illet değildir. Aişe *Radiyallahu Anha*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أَنَّ الشَّمْسَ حَسَفَتْ عَلَىٰ عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَعَثَ مُنَادِيًا جَامِعَةً فَاجْتَمَعُوا وَتَقَدَّمَ فَكَبَّرَ وَصَلَّىٰ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ فِي رَكَعَتَيْنِ وَأَرْبَعَ سَجَدَاتٍ

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem zamanında güneş tutuldu. Bunun üzerine, namaza toplanılması için bir çağrı yaptırdı. Sonra ayağa kalkıp iki rekâta dört rükûlu ve dört secdeli bir namaz kıldırdı.” [Muslim]

Bu da illet değildir, sadece bir sebeptir. Zira güneş tutulması, namaz kılmak için bir sebeptir, illet değildir. Seleme Bin el-Ekva'dan şu rivayet edilmiştir:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي الْمَعْرَبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَتَوَارَتْ بِالْحِجَابِ

“*Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem akşam namazını, güneş batıp perdeyle gizlendiği zaman kılar.*” [Muslim]

Bu da illet değildir, sadece sebeptir. Zira bir örtü/engel ile görülmeyecek şekilde güneşin batması, akşam namazının kılınması için sebeptir, namaza illet değildir.

İşte bunlar ve benzeri illet cinsinden değil, sebep cinsindedir. Çünkü güneşin batıya yönelmesi, güneş tutulması, güneşin batması, bunların her biri hükmün vacip olması için sebep değil, hükmün bilfiil var olması için sebeptir. Yani bunlar, hükmün konulması için sebep değil o hükmün belirli mükellef tarafından var edilmesi/uygulanması için sebeptir.

Bundan dolayı açığa çıkıyor ki ibadetlerde sebep olarak geçenler, illet değildir ve bunlar ibadetleri tevfiği kılmaktadır. İbadetler illetlendirilmez ve onlara kıyas yapılmaz. Çünkü sebep, kendisi için sebep olduğu hususa hastır, o da hükmün teşri için değil, hükmün yerine getirilmesi içindir.

İllet ile Menat Arasındaki Fark

İllet, hükmün kendisinden dolayı var olduğu şeydir. Başka bir ifade ile illet; hükme sevk eden husustur. Ona delalet eden bir şer’î delilin olması kaçınılmazdır. Menat ise Şârî’nin, hükmü kendisine bağlı ve asılı kıldığı husustur. Yani menat, hükmün delili ve illeti değil, hükmün kendisine uygun düştüğü meseledir.

[الْمَنَاطُ] “Menat” kelimesi, [الْأَنَاطَةُ] “enâte” fiilinin mekân ismidir. [الْأَنَاطَةُ] “Enâte”, “bağlamak, asılı kılmak” demektir. Habîb et-Tâî şöyle demiştir:

بَلَدٌ بِهَا نِيَطَتْ عَلَيَّ تَمَائِمِي
وَأَوَّلُ أَرْضِ مَسِّ جُلْدِي تُرَائِمَا

Ülkeleri tılsımlarıma asılı kıldım

Cildime ilk dokunan topraktır

“Tılsımlarıma”, “nazar boncuklarıma” demektir. Bu lügavi mana, hükümle ilgili olarak “menat” kelimesinden kastedilendir. Zira bu kelime için bundan başka bir şer’î mana geçmemiştir. Dolayısıyla kendisi ile açık-

lama yapılan ve kastedilenin lügavi mana olması gerekmektedir. Buna binaen “*menat*” kelimesinden kastedilen, hükmün kendisine bağlı/asılı olduğu şey olmaktadır.

Böylece hükmün menatı; hükmün kendisine bağlı kılındığı yani asılı kılındığı şeydir. Kendisine bağlı kılınmak, hükmü kendisi için getirmek demektir. Böylece hüküm ona asılı ve bağlı olmaktadır. “*Menat*” kelimesinin açıklaması işte budur. Bu kelime için başka bir mana kesinlikle yoktur. Buna binaen, tahkiku’l menat/menat araştırması hükmün kendisi için geldiği şeyin vakıasına hakikatini anlamak için bakmaktır. Yani gelen hükmün delili bilinmiştir, illeti bilinmiştir. Fakat hüküm bu şeye bizzat uyuyor mu uymuyor mu? Delili ve illeti bilinen hükmün fertlerden bir ferde uyup uymadığına bakmak menatın araştırılmasıdır.

Böylece hükmün menatı, şer’î hükümdeki naklî olmayan/vahyî olmayan yöndür. Zira menat, nakillerin dışındaki bir husustur. Menattan kastedilen, şer’î hükmün kendisine tatbik edildiği vakıadır.

“*Hamr haramdır.*” denildiğinde şer’î hüküm, hamrın haram olmasıdır. Belirli bir içeceğin, haramdır ya da haram değildir, diye hakkında hükmü uygulamak için hamr olup olmadığını araştırmak, menat araştırmasıdır. Zira o içecek hakkında haramdır denilebilmesi için onun hamr olup olmadığına bakmak kaçınılmazdır. İşte hamr mı, değil mi diye o içeceğin hakikatine bakmak menat araştırmasıdır.

“*Kendisinden abdest almanın caiz olduğu su mutlak sudur.*” denildiğinde şer’î hüküm, mutlak sudan abdest almanın caiz olmasıdır. Kendisinden abdest almak caizdir ya da değildir, diye hükmü kendisine uygulamak için suyun mutlak olup olmadığını araştırmak, menat araştırmasıdır. Zira kendisinden abdest almak caizdir veya caiz değildir diyebilmek için suyun mutlak olup olmadığına bakmak kaçınılmazdır. İşte suyun hakikatine/gerçeğine bu bakış menat araştırmasıdır.

“*Abdesti bozulan kimsenin namaz için abdest alması vaciptir.*” denildiğinde şer’î hüküm, abdesti bozulan kimsenin namaz için abdest almasının vacip oluşudur. Kişinin abdestinin bozulup bozulmadığını araştırmak ise menat araştırmasıdır.

Böylece bu örneklerde menat araştırması; belirli bir içeceğin hamr olup olmadığını araştırmak, suyun mutlak su olup olmadığını araştırmak, kişinin abdestinin bozulup bozulmadığını araştırmaktır. Zira bu örneklerde menat; içecek, su ve kişidir. Buna göre menat araştırması; kendisi ile ilgili şer’î hükmün onlara tatbik edilebilir olup olmaması bakımından

bu hususların gerçeğine vâkıf olmaktır. Dolayısıyla menat araştırması; şer'î delilinin ya da şer'î illetinin bilinmesinden sonra şer'î hükmün durumlardan birinde var olup olmadığını bilmek için bakmaktır.

Kible yönü, kendisine yönelme farzîyetinin menatıdır. Kendisine yönelme farzîyeti ise şer'î hükümdür. Bu, Allahu Teâlâ'nın şu sözünün delaletinden bilinmektedir:

قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

“Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun yüzlerinizi o tarafa çevirin.” [Bakara Suresi 144]

Bu yönün, kible yönü olması menattır. Benzerlik veya şüphe etme durumunda bunun araştırılması, menat araştırmasıdır. Zira menat araştırması, hükmün mahalli olan şeyin araştırılmasıdır.

Bu açıklamalara binaen görülmektedir ki menat, illetten başkadır. Menat araştırması, illet değildir. Çünkü menat araştırması, kendisine hüküm tatbik edilmesi istenen şeyin hakikatine bakmaktır. Misal; bir içeceğin hamr olup olmadığına bakmak, bir suyun mutlak su olup olmadığına bakmak, bir kişinin abdestinin bozulup bozulmadığına bakmak ve bir yönün kible yönü olup olmadığına bakmak böyledir.

Tahkiku'l illet/illet araştırmasına gelince o, hükme sevk edene bakmaktır. Bu Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in, kendisine kuru hurma ile taze hurma satışı hakkında sorulduğunda [هَلْ يَنْفَعُ الرُّطْبُ إِذَا يَبَسَ] **“Taze kurduğunda noksanlaşır mı?”** deyip, evet denildiğinde [فَلَا إِذْنٌ] **“Öyle ise hayır.”** [Dârektunî] demesine, illet ile ilgili bir durum ifade edip etmediğini anlamak için bakmak gibidir. Allahu Teâlâ'nın [كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ] **“Mallar sadece içinizde zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın.”** [Haşr Suresi 7] sözüne illet durumu ifade etmediğine bakmak ve yine Allahu Teâlâ'nın [إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ] **“Cuma günü namaza çağrıldığınızda alışverişi bırakıp Allah'ın zikrine koşunuz.”** [Cuma Suresi 9], [فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ] **“Namaz kılındığında yeryüzüne dağılınız.”** [Cuma Suresi 10] sözlerinden bir illet çıkarılır mı, çıkarılmaz mı diye bakmak ve Allahu Teâlâ'nın [وَالْمَوْلَاةِ فَلُوْبُهُمْ] **“... ve gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara...”** [Tevbe Suresi 60] sözüne, illete delalet eder mi, etmez mi, diye bakmak böyledir.

Menat araştırması, o hususun ancak kendisi ile bilindiği ilme bağlıdır. Böylece vahiyden başkasına; ilimlere, tekniklere, o hususu tanıtan bilgilere dayanır. Onun için menat araştırması yapan için müçtehit olma şart

koşulmaz. Bilakis o hususun âlimi olması yeterlidir. İlet tahkiki ise illetli olarak gelen nassı anlamaya bağlıdır. Böylece vahye dayanır. Yani Kitap ve Sünneti bilmeye dayanır. Onun için illet araştırması yapan için müçtehit olma şart koşulur. İşte illet ile menat ve illet araştırması ve menat araştırması arasındaki fark budur.

İçtihat, menat araştırmasına bağlı olduğunda bu, kendisinden menat araştırmasının öğrenilebilmesi yani menatın araştırılabilmesi için şer'î içtihat şartlarına sahip bir müçtehide ihtiyaç duymaz. Şu anlamda ihtiyaç duymaz: Şer'î delilleri ve Arapçayı bilmeye ihtiyaç duymaz. Çünkü bu içtihattan kastedilen, konunun ne üzere olduğunu yani kendisine şer'î hüküm tatbik edilen hususu bilmektir. Bunda sadece bilinmesi kastedilen o konunun ancak kendisi ile bilindiği hususu bilmeye ihtiyaç duyulur. Dolayısıyla kişinin, bu gereklilik uyarınca şer'î hükmü indirebilmesi için o şeyle ilgili bilgilerin âlimi olması kaçınılmazdır. O kişi ister müçtehit ister müçtehidin o hususu tanımak için kendisine başvurduğu başka bir kişi ya da o hususu şerh eden/açıklayan bir kitap olsun fark etmez. Dolayısıyla menat araştırmasında içtihatla şart koşulan şer'î hususları ve Arapçayı bilme şartı koşulmaz. Bilakis menat araştırmasında kendisine hüküm tatbik edilmek istenilen konuyu bilmesi -onun dışındaki hususlarda tamamıyla cahil de olsa- yeterlidir.

Senetlerin durumlarını, yolarını, sahihlerini, bozuklarını, metinlerinden gerekli olan ve olmayanını bilen muhaddis gibi, ister şer'î ilimlerin âlimi olsun veya olmasın, ister Arapçayı bilsin veya bilmesin onun hadisle alakalı hususlardaki ilmine itibar edilir.

Hastalıklar ve özürleri bilmek hususunda doktor, imalat hatalarını bilmek hususunda imalatçı, ticari malların değerini ve hatalarını bilmek hususunda piyasa uzmanları, lafzı ve manasını bilmek hususunda dil âlimi, aletleri icat eden, atom âlimi, uzay ilimlerinde uzman gibi, şer'î hükmün menatının vasıtası ile bilindiği her kimsenin, müçtehit olması şart koşulmaz hatta Müslüman olması da şart koşulmaz. Çünkü menat araştırmasındaki maksat, o hususun gerçeğine vâkif olmaktır. Bu ise içtihatla, şer'î bilgiler ve Arapça ile alakalı değildir. Bilakis bundan kastedilen belirli bir hususla sınırlıdır ki o da o hususun bilinmesidir.

Hükmün menatının araştırılması yani kendisine hüküm tatbik edilmesi istenilen şeyin araştırılması, mutlaka hükmün bilinmesinden önce olması gereken bir husustur. Menat araştırması yapılmadıkça hükmün bi-

linmesi mümkün değildir. Zira her şer'î hüküm iki öncüle dayalıdır. Birincisi menat araştırmasına ikincisi şer'î hükmün kendisine bağlıdır. Birincisi sadece aklidir yani düşünmek, zihinde tartmakla tespit edilir, nakli olanın dışında kalandır. İkincisi ise naklîdir yani Kitap, Sünnet ve Sahabe icmasından naklinin sahih olduğu şer'î nassın anlaşılması ile tespit edilir. Dolayısıyla müçtehit önce, hakkında şer'î hükmü açıklamayı istediği şeyin veya vakıanın veya olayın hakikatini anlamalıdır. Ona vâkıf olduktan/iyice anladıktan sonra, naklî olanları anlamaya geçer. Yani kendisinden o olay, vakıa veya şey için hüküm çıkarmanın ya da o olay vakıa ya da o şeye tatbik edilmesi kastedilen şer'î hükmü anlamaya geçer. Yani müçtehidin, hükümleri çıkarırken ve benimserken şunları göz önünde bulundurması kaçınılmazdır:

1-Vakıayı anlayıp iyice kavramak

2-Vakıanın, şer'î delilden çözümü hakkında vacip olanı anlamak: O vacip olan husus ise bu vakıa hakkında kendisi ile hüküm verdiği Allahu Teâlâ'nın hükmünü anlamaktır.

3-Sonra bunlardan birini diğerine tatbik etmek: Başka bir ifade ile vakıayı anlayıp iyice kavramayı Allahu Teâlâ'nın hükmünü bilmeye bağlamaktır.

İlletin Şartları

İllet hakkında sekiz şart koşulur:

1-İlletin, "*sevk eden*" manasında olması kaçınılmazdır. İlet, öylesine bir vasıf olsaydı, onun ile illetlendirmek mümkün olmazdı. Çünkü o zaman hükme dair bir emare yani işaret olurdu. Dolayısıyla hükmün tanımlanmasından başka kendisinde bir fayda da olmazdı. Hüküm ise kendisinden çıkarılmış illet ile değil hitap ile bilinir. Onun için illet hakkında, "*hükme sevk eden*" olması şartı koşulur.

2-İlletin zahir, belirgin, münasip manayı kapsayan bir vasıf olmasıdır. Yani illetlendirmek için "*anlaşılır bir vasıf*" olmasıdır. Zira şer'î nasslarda çeşitli vasıflar geçer. Bu demek değildir ki bu vasıflar, sırf şer'î delillerde geçtikleri için şer'î illetlerdir. Bilakis onlar, diğer vasıflar gibi sadece vasıflardır. Onları illet olmaya uygun yapan, onların cümledeki konumları ve belirli bir vasıf oluşlarıdır. Onun için vasfın bizzat kendisinin ne olduğunun idrak edilmesi ve cümledeki terkip içindeki konumunun iyice anlaşılması kaçınılmazdır. Ta ki o vasıf illet yapılmaya uygun olsun ve ken-

disi ile illetlendirmek caiz olsun. Dolayısıyla illet için, onun bir vasıf olması şart koşulur, o vasfın da düzensizlikten uzak, açık, net olması şart koşulur. Cümledeki konumunun da illetliliği ifade eden yani anlaşılır vasıf olması şart koşulur.

3-İlletin, hükümde “etkili” olmasıdır. Zira hükümde etkili olmazsa illet olması caiz olmaz. İlletin hükümde etkili olmasının manası, müçtehitte hükmün, onun varlığıyla meydana geldiğine yani onun dışında bir şey olmaksızın ondan dolayı hükmün meydana geldiğine dair bir zanni galip oluşmasıdır. Buna göre Allahu Teâlâ’nın şu [لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ] **“Kendilerine ait birtakım yararları yakînen görmeleri... için...”** [Hac Suresi 28] sözü, illetle ilgili bir durum ifade etmez. Çünkü **“yararları yakînen görme”** vasfı hükümde etkili değildir. Dolayısıyla illet olmaz.

Allahu Teâlâ’nın [كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ] **“Mallar sadece içinizde zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın.”** [Haşr Suresi 7] sözü ise illetle ilgili bir durum ifade eder. Çünkü **“zenginler arasında devlet ol-mama”** vasfı hükümde etkili olmuştur, hüküm bunun sübutu ile hasıl olmuştur. Bundan dolayı illetin **“hükümde etkili olması”** kaçınılmazdır.

4-İlletin, “sâlim” olmasıdır. Kitap’tan veya Sünnet’ten veya Sahabe’nin icmasından bir nassın onu reddetmemesidir.

5-İlletin “sürekli” olmasıdır. Yani illet ne zaman var olursa hükmünün de var olmasıdır.

6-İlletin “geçişli” olmasıdır. Zira geçişsiz olsaydı uygun olmazdı. Çünkü illetin faydası sadece kendisi ile hüküm tespit etmektedir. Geçişsiz illet; asıldaki hükmün nass ya da icma ile sabit oluşundan dolayı ve illetin kendisi istinbat edilmiş/çıkarılmış olmasından dolayı asıldaki hükmü tespit eden değildir. Dolayısıyla o hükme fer’î olur. Böylece asıldaki hükmü tespit eden olsaydı o hüküm de illete fer’î olurdu. Bu bir kısır döngüdür. Aynı şekilde geçişsiz illet, geçişli olmayışından dolayı, fer’îdeki hükmü de tespit eden değildir. Onun için sahih olmaz.

7-İlletin “tespit edilmesi yolunun” aynı şer’î hükümde olduğu gibi “şer’î” olması yani illetin; Kitap, Sünnet veya Sahabe’nin icması ile tespit edilmesidir. Bu üç şer’î delilden biri ile tespit edilmediğinde o, şer’î bir illet sayılmaz.

8-İlletin “şer’î bir hüküm” olmamasıdır. Zira şer’î hüküm, şer’î hükümle illetlendirilmez. Çünkü hüküm, hükmün illeti olsaydı o ya belirleyen bir emare ya da hükme sevk eden manasıyla olurdu. Belirleyen emare manası ile olursa onunla illetlendirmek doğru olmaz. Çünkü illet bir emare

ve işaret değildir, sadece hükmün konulmasına sevk edendir. O, hükme sevk eden manasıyla olursa vuku bulması imkânsız olur. Çünkü o, hükmün kendisine sevk eden olmasını gerektirirdi. Yani hırsızın elinin kesilmesinin, hırsızın elinin kesilmesine sevk eden olmasını gerektirirdi. Bu ise olmaz. Onun için, illetin bir şer'î hüküm olması uygun olmaz.

İlletin Delilleri

İlletin ancak vahyin getirmiş olduğuna itibar edilenden alınması caizdir. Yani sadece Kitap, Sünnet ve Sahabe'nin icmasından alınması caizdir. Çünkü Kitap, lafız ve mana olarak vahiyle gelmiştir. Sünnet, mana olarak vahiyle gelmiştir. Sahabe'nin icması da bir delili keşfeder yani Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in söylediği, yaptığı ya da hakkında sükût ettiği bir hususu keşfeder, dolayısıyla o da vahiyle gelenden sayılır. İlet, bu üçünden birinde geçtiğinde şer'î illettir. Bunlardan birinde geçmezse şer'î illet sayılmaz, şeriata göre bir değeri de yoktur.

Kitap ve Sünnet'ten şer'î nassların kapsamlı incelenmesinden açığa çıkmaktadır ki şer'î nasslar illete ya açıkça ya delalet olarak ya istinbat yoluyla ya da kıyas yoluyla delalet etmektedir. Şer'î illete, şeriatta yani şer'î nasslar olarak itibar edilen nasslarda, bu dört durumun dışında başka bir delalet yoktur.

Şer'î nass; illete ya nassta açıkça delalet eder yani nassın lafızları veya terkihi ve tertibi illete delalet eder, illet bir tek nasstan istinbat yoluyla elde edilir veya bir şeyin illet oluşu -toplamlarından değil- belirli delalet edilenlerinden anlaşılan belirli çeşitli nasslardan istinbat yoluyla çıkarılır. Şeriatın, kendisinden dolayı illet olarak itibar etmesine sebep olan hususu kapsamasından dolayı, nass ve Sahabe'nin icmasında geçmeyen illeti, Kitap veya Sünnet ile yani nass ile ve Sahabe'nin icması ile gelmiş olan başka bir illete kıyas ederek de illet elde edilir. Yani nassın getirmediği bu illet, Şâri'nin illet oluşuna sevk eden olarak itibar ettiği şeyin kendisini içermektedir. Yani ondaki illetlik yönü, nassın getirmiş olduğu illetteki illetlik yönünün aynısıdır.

I- Nassın kendisine açıkça delalet ettiği illete gelince:

O, nassın mantukundan ya da mefhumundan anlaşılan illettir. Bu, Kitap'tan veya Sünnet'ten bir delilin delil getirmeye ve bakmaya/düşünmeye ihtiyaç duymaksızın dilde kendisi için konulan bir lafızla belirli bir vasıfla illetlendirilmeye delalet etmesidir. Bu iki kısımdır:

1-İçerisindeki vasfın, hükmün illeti oluşunun açık olduğu husustur. Buna örnek Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

إِنَّمَا جُعِلَ الْإِسْتِئْذَانُ مِنْ أَجْلِ الْبَصَرِ

“İzin istemek bakıştan dolayı konuldu.” [Buhari]

Yani başkasının evine girerken bakışın, kendisine bakılması haram olana düşmemesi için izin istemek hükmü konulmuştur.

Başka bir örnek de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

إِنَّمَا نَهَيْتُكُمْ مِنْ أَجْلِ الدَّافَّةِ الَّتِي نَفَتْ فَكُلُوا وَاتَّخِزُوا وَتَصَدَّقُوا

“Ben size onu sırf (dışarıdan Medine’ye) gelen yoksul kafilenden ötürü yasaklamıştım. Artık yiyin, saklayın, tasadduk edin.” [Muslim]

Hadiste geçen [الدَّافَّةِ] “*dâffe*” kıtlık senesinde yiyecek toplamak için yavaş yavaş giden bir topluluktur. Bu lafız, [الدَّافِفِ] “*daff*” kelimesinden alınmıştır. O da [الدَّيْبِ] “*debîb*”, “*sürüngen*” demektir. Hadisten kastedilen, gezgin kabile ya da düşmanına doğru yavaş yavaş hareket eden ordudur.

Bir başka örnek de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ

“İşte bu yüzdendir ki İsrailoğullarına şöyle yazmıştık:” [Maide Suresi 32]

2- İçerisinde [ل] “*lâm*”, [كِي] “*key*”, [إِن] “*in*”, [ب] “*bâ*” gibi illet harflerinden bir harfin geçtiği husustur.

[ل] “*Lâm*” harfine örnek Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

لَنَلَا يَكُونَنَّ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ

“Ki insanların Rasullerden sonra Allah’a karşı bir bahaneleri olmasın...” [Nisa Suresi 165]

“Bir hüccet/bahane olmaması”, başına [ل] “*lâm*” gelmiş bir vasıftır. Dolayısıyla bu, onun Rasullerin gönderilişinin illeti olduğuna delalet etmektedir. Çünkü vasıf, isim değil kendisi ile illetlendirilendir. Bu da dil ehlinin [ل] “*lâm*”ın illetlendirme için olduğunu açıklamaları ve onların lafızlar hakkındaki sözlerinin de hüccet oluşundan dolayıdır. Onun için başına [ل] “*lâm*” gelen vasıfla illetlendirme şer’î illet olmaktadır.

[كِي] “*Key*” harfine örnek Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

“Mallar sadece içinizde zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın.” [Haşr Suresi 7]

Yani “devlet” zenginler arasında kalmasın, bilakis başkalarına da geçsin diye yani feyden Ensar’a verilmeden Muhacirler’e verilmesindeki illet, zenginliğin sadece onlar arasında dolaşmamasıdır. Bir başka örnek de Allah Teâlâ’nın şu sözüdür:

لَيْ لَا يَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ

“Ki evlatlıkları, karlılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın.” [Ahzab Suresi 37]

Yani Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in Zeyd’in boşanmış eşiyle evlendirilmesinin illeti, evlatlıklarının boşanmış eşleriyle evlenmekte müminlerin sıkıntı çekmemesidir.

[İn] “İn” harfine örnek ise Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in Uhud’da şehit olanlar hakkında söylediği şu sözüdür:

رَمَلُوهُمْ بِدِمَائِهِمْ فَإِنَّهُ لَيْسَ كُلُّكُمْ يَكُلُّ فِي اللَّهِ إِلَّا يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَذْمَى لَوْنَهُ لَوْنُ الدَّمِ وَرِيحُهُ رِيحُ الْمَسْكَ

“Onları kanları ile gömün. Zira Allah yolunda yaralanan bir kimse kıyamet günü, rengi kan rengi, kokusu misk kokusu olan kan şah damarlarından akarken haşrolunacaktır.” [Nesai]

Böylece şehidin yıkanmamasının illeti, kıyamet günü yaralarından kan akarak haşr olunacak olmasıdır. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir ihramlı hakkında ona giysisini kıyas ederek şöyle demiştir:

وَلَا تُمَسُّهُ طَيْبًا وَلَا تَحَمَّرُوا رَأْسَهُ فَإِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلْتَبًا

“Ona koku sürmeyin ve kafasını örtmeyin. Zira Allah onu kıyamet günü ‘lebbeyk’ diyerek diriltecektir.” [Buhari]

Bir başka örnek de Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in kedinin temiz olması hakkındaki şu sözüdür:

إِنَّمَا هِيَ مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ وَالطَّوَافَاتِ

“Çünkü onlar sizin etrafınızda gezinip dolaşanlardandır.” [Nesai]

Bir başka örnek de Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in şu sözüdür:

لَا تَشْتَرُوا السَّمَكَ فِي الْمَاءِ فَإِنَّهُ عَرْرٌ

“Sudaki balığı satmayın. Çünkü o yanıldır.” [Ahmed Bin Hanbel]

[B] “Bâ” harfine örnek Allah Teâlâ’nın şu sözüdür:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ

“O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandım.” [Â-i

[ب] “Bâ” harfi, başına geldiği hususu, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’e nispet edilen “yumuşak davranmanın” illeti yapmıştır.

Bir başka örnek de Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Yaptıklarına karşılık olarak.” [Vakia Suresi 24]

İşte bunlar, illetlendirme hakkında açık sigalardır. Ancak siganın illetlendirme ifade etmesi, sadece hakkında şu üç husus gerçekleştiğinde olur:

- 1-Harfin bizzat kendisinin dilde illetlendirme için konulmuş olması
- 2-Başına geldiği hususun sıfat olması
- 3-Bu sıfatın hüküm için uygun olması ve hükmün ona uymasına binaen sabit olması

Bu üç husus bir arada toplanırsa siga illetlendirmeyi ifade eder ve hakkında nassın geldiği hükmü bu durumda illetlendirmek vacip olur. Bu üç husus bir arada toplanmadığında siga, illetlendirme için olmaz.

Buna göre Allahu Teâlâ’nın şu sözlerindeki [ل] “lâm” illetlendirme için değildir.

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ

“...Kendilerine ait birtakım yararları yakinen görmeleri için.” [Hac Suresi 28]

لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَرَمًا

“O, kendileri için bir düşman ve tasa olsun diye.” [Kasas Suresi 8]

Bu ayetlerdeki [ل] “lâm” harfi illetlendirme için değil, bilakis akibeti bildirmek içindir. Çünkü bu harf ne kadar dilde illetlendirme için konulmuş olsa da hüküm onun uyumuna binaen sabit değildir. Dolayısıyla hac, birtakım yararları görmek için konulmamıştır. Firavun ve karısı, Musa’yı kendilerine düşman olsun diye almamışlardır.

Bir başka örnek de Allahu Teâlâ’nın şu sözleridir:

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ

“(Bu söylenenler), onların Allah’a ve Rasulü’ne karşı gelmelerinden ötürüdür.” [Enfal Suresi 13]

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْحَمْرِ وَالْمَيْسِرِ

“Şeytan; içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak... ister.” [Maide Suresi 91]

Bu sözlerdeki [ب] “bâ” ve [ن] “inne” harfleri illetlendirmek için değildir. Çünkü her ne kadar bu harfler dilde illetlendirmek için konulmuş olsalar da uygun bir vasfın başına gelmemişlerdir. Dolayısıyla onların bu ayetlerde illetlendirme için olmaları söz konusu olmaz.

II- Kendisine delilin delalet ettiği illete gelince:

Bu, “*tenbih*” ve “*ima*” diye isimlendirilip iki kısma ayrılır:

1-Hükmün, kendisine ait bir mefhumu muvâfakat ve mefhumu muhalefetinin olması bakımından anlaşılır bir vasfa baskın olmasıdır. Bu durumda vasıf, illet sayılır ve hükmün kendisi ile illetlendirilir. Buna örnek Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ

“Sadakalar (zekâtlar) Allah’tan bir farz olarak ancak yoksullara, düşkünlere, zekât toplayan memurlara, kalpleri (İslâm’a) ısındırılacak olanlara... mahsustur.” [Tevbe Suresi 60]

“Kalpleri ısındırılacak olanlar” zekât vermekle kalpleri ısındırılan Müslüman şahıslardır. Bu tabir bir isim değildir, sadece zekât verme hükmü için uygun bir vasıftır. Böylece onlara zekât vermenin illeti, **“kalplerini ısındırmak”** olmaktadır. Bunun gibi yoksullar, düşkünler, zekât toplayan memurlar da aynıdır. Zira zekât vermenin illeti, yoksul olmaları, düşkün olmaları ve zekât memuru olmalarıdır yani bu vasıflar ile vasıflanmış olmalarıdır.

Bir başka örnek Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözüdür:

وَلَا يَرِثُ الْقَاتِلُ شَيْئًا

“Katil bir şeye vâris olamaz.” [Ebu Davud]

[الْقَاتِلُ] **“Katil”** kelimesi, anlaşılır bir vasıftır. Zira vâris olmamanın illeti olduğuna delalet etmektedir. Yani vâris yapılmamasının illetinin **“katil olması”** olduğuna delalet etmektedir.

Başka bir örnek Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözüdür:

لَا ضَمَانَ عَلَى مُؤْتَمَنِ

“Emanet edilene tazmin etmek yoktur.” [Dârektunî]

Tazmin etmemenin illeti, emanet edilen olmasıdır. Çünkü **“emanet edilen”** lafzı, tazmin etmeme hükmüne uygun bir vasıftır ve dolayısıyla illettir.

Bir başka örnek de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözüdür:

لَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلَا الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ

“Müslüman kâfire, kâfir de Müslüman’a vâris olmaz.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu delalet ediyor ki onun vâris yapılmamasının illeti, kâfir olmasıdır.

Bir başka örnek de Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözüdür:

مَنْ أَسْلَفَ فَلْيَسْلِفْ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ إِلَى أَجْلِ مَعْلُومٍ

“Selef yapan, belirli bir zamana kadar belirli bir ölçü ve tartıda selef yapısın.” [Tirmizi]

Selef yapmanın caiz oluşu hakkındaki illet, onun ölçülen ve tartılan olmasıdır. Çünkü [كَيْلٍ] **“ölçmek”** kelimesi selef yapmanın caiz oluşu hükümüne uygun bir vasıftır. Böylece onun, belirli ölçüde ve belirli tartıda olması illetdir.

2-İletlendirmenin, lafzın konuluşu ile illetlendirmeye delalet eden olması değil konuluş bakımından lafzın delalet edileninden dolayı gerekli olmasıdır. Bu beş çeşittir:

a-Hükmün, sebep olma ve takip etme [ف] **“fâ”**sı ile vasfa dayandırılmasıdır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözlerinde olduğu gibi:

إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ لَا خِلَابَةَ

“Satış yaptığında, cezbedici olmayan şekilde söyle.” [Buhari]

“Cezbedici söz” hilekârlıktır.

مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ

“Kim ölü bir araziyi ihya ederse o, onundur.” [Buhari, Ahmed Bin Hanbel]

مَلَكْتَ نَفْسَكَ فَأَخْتَارِي

“Nefsinin sahibisin. O hâlde seçimini yap.” [Şevkânî, Neylu’l Evtâr]

[ف] **“Fâ”** harfi; hükmün kendisinden çıktığı herhangi bir cümlede vasfın başına geldiğinde illetlendirme ifade eder, ister hükmün başına gelsin, ister vasfın başına gelsin, fark etmez. Zira [ف] **“fâ”** harfi bunun gibi şekillerde sebeplendirmek için konulmuştur. Dolayısıyla illetle ilgili durumu ifade eder.

[ف] **“Fâ”** harfinin, lügatte mutlak birleştirme manasına geçmesi, **“erteleme”** ve **“mühlet”** kastedildiğinde [تَمْ] **“sümme”** manasında geçmesine gelince, bu, yukarıdaki örneklerde görünür değildir. Ayrıca **“sebep olma”** ve **“takip etme”** işlevine engel olan bir karinenin varlığı hâlinde bulunmaktadır. Bunun için bunlarda asıl olan, illetlendirme ifade etmesidir. Birleştirme ve erteleme işlevi, asıl olanın karşıtıdır.

Zira [ف] “fâ” harfi, lügatte tertip ve takip için konulmuştur. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözünde olduğu gibi:

مَنْ حَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ

“Kim işletilmeyen boş bir araziye duvar çekerse o, onundur.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu sözdeki [ف] “fâ” harfi, illetle ilgili durumun çıkarılmasına delalet etmektedir. Çünkü burada [ف] “fâ” harfi takip içindir. O zaman hükmün kendisinden çıkarıldığı hususun ardından geleni tespit etmesi gerekir. Dolayısıyla onun hükme sebebiyeti olması gerekir. Zira [ف] “fâ” harfi, tertip ve takip için konulmasında sebep oluşu ifade eder. Dolayısıyla illetle ilgili durumu ifade eder. Buna göre bu harf bundan başkasında kullanıldığında asıl olandan başkasında kullanılmış olur.

b-Bir olay olup onun Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e sunulması, bunun üzerine Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in hemen bir hüküm vermesi, vuku bulan oluşumun o hükme illet olduğuna delalet eder.

Buna örnek, Buhari’nin Ebu Hureyre yoluyla tahric ettiği şu rivayette olduğu gibidir:

أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ فَقَالَ هَلْكَتُ قَالَ وَلِمَ قَالَ وَقَعْتُ عَلَى أَهْلِي فِي رَمَضَانَ قَالَ فَأَعْتَقَ رَقَبَةً

“Bir adam Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e gelip: Mahvoldum, dedi. Bunun üzerine (Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*) ona: Ne için? dedi. O da: Ramazan gündüzü kasten eşimle cinsi ilişkide bulundum! dedi. Bunun üzerine (Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*) şöyle dedi: Bir köle azat et.” [Buhari]

Bu rivayet, Ramazan gündüzünde cinsi ilişkide bulunmanın, köle azat etmenin illeti olduğuna delalet etmektedir. Zira biliyoruz ki o bedevi, şerriata göre hükmünün açıklanması için Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e bir olay hakkında soru sormuştur. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* de o hükmü sadece o soruya cevap şeklinde zikretmiştir, o hükmü sorudan önce zikretmemiştir, soruyu cevapsız bırakmamıştır, cevabı ihtiyaç duyulan vakitten sonraya ertelememiştir. Hâlbuki bunların hepsi de mümkündür. Ancak zahirde öyle değildir. O, onun sorusu hakkında bir cevap olunca, hakkında cevap olan sorunun zikredilmesi, cevap verenin sözündeki cevapta takdir edilmiş olmaktadır. Zira sanki şöyle demiş oluyor: **“Cinsi ilişkide bulundun, kefarecini öde!”**

c-Şâri'nin, hükümle birlikte bir vasıf zikretmesi, kendisi ile illetlendirme takdir edilmeseydi onun zikredilmesinin bir yararı olmazdı. Zira Şâri, yararı olmayan iş yapmaktan tenzih edilir. Şer'î nasslarda zikredilen her hususun genellikle bir şer'î itibarı olur. Onun için sözün bir soruya cevap olması gibi bu vasıf illet olarak itibar edilir, nass da illetli olur. İster vasıf soru mahallinde olsun, ister soru mahalline karşılık olarak hükmün beyanında soru mahallinden sapmış olsun, fark etmez. Buna örnek Rasullullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den yapılan şu rivayettir:

أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ جَوَازِ بَيْعِ الرُّطْبِ بِالتَّمْرِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ يَنْفُصُ الرُّطْبُ إِذَا بَيَسَ فَقَالُوا نَعَمْ فَقَالُوا نَعَمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا إِذَا

“Kuru hurma ile taze hurma satışının caiz olup olmadığı sorulduğunda Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Taze hurma, kuru olduğunda noksanlaşıyor mu? Dediler ki: Evet. O da: O hâlde hayır, dedi.” [Dârektunî]

Taze hurmanın kurduğunda noksanlaştığına dair onların cevabındaki **“noksan”** vasfının hükümle birleştirilmesinin abes olması mümkün değildir. Bilakis bu birleştirmede bir yararın olması kaçınılmazdır. Rasullullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in taze hurma satışı hakkındaki cevabının [ف] **“O hâlde hayır.”** sözünde [ف] **“fâ”** harfi ile birlikte olması **“noksanlığın”** taze hurmayı kuru hurma ile satıştan kaçınma hükmünün illeti olduğuna delalet eden illetlendirme sigasındandır. Bu hüküm, [ف] **“fâ”** harfi ile ve onun da [إِذَا] **“izen”**, harfiyle birleştirilmesi ile çıkarılmıştır. Bu örnekte vasıf, soru mahallinde gerçek olarak zikredilmiştir.

Vasfın soru mahallinden başka yerde zikredildiği duruma gelince; bu hükmün beyanında, soru mahalline karşılık olarak zikrine/bahsedilmesine sapıyor olmasıdır. Buna örnek şu rivayettir:

أَنَّهُ لَمَّا سَأَلَتْهُ الْجَارِيَةُ الخُتْمِيَّةَ وَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبِي أَدْرَكَتَهُ الوَفَاةُ وَعَلَيْهِ فَرِيضَةٌ الْحَجِّ فَإِنْ حَجَّجْتُ عَنْهُ أَيْنَعُهُ ذَلِكَ فَقَالَ أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَى أَبِيكَ دَيْنٌ أَكُنْتَ قَاضِيَتَهُ؟ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ فَدَيْنُ اللَّهِ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ

“Has'amlı hizmetçi kadın gelip Rasullullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e şöyle sordu: Ey Allah'ın Rasulü, babam boynunda hac borcu olduğu hâlde vefat etti. Onun yerine ben haccetsem bunun ona faydası olur mu? Bunun üzerine Rasullullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem dedi ki: Ne dersin, babanın bir borcu olsaydı onu öder miydin? O: Evet, dedi. Bunun üzerine Rasul dedi ki: Allah'a borçları ödeyin. Zira Allah borcu ödenmeyene daha layıktır.” [Buhari]

Has'am'lı kadın sadece hac hakkında sordu. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, âdemoğlunun borcunu zikretti. Bunu da sorunun kendisine cevap değil, hakkında sorulana karşılık olarak zikretti. Fakat onun zikredilmesi, hakkında sorulan hükmü kendisinden çıkararak olmuştur. Zira hükmün, "borç" vasfı ile birleştirilmesinin abes olması mümkün değildir. Bilakis onun bir fayda için olması kaçınılmazdır. Böylece Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bu vasfı hükmü kendisine bağlayarak zikretmesi, onunla illetlendirmeye delalet etmektedir. Aksi hâlde onu zikretmesi abes olurdu.

d-Nassta bir hususun hükmü zikredilir. Sonra onun zikredilmesini, o husus ile başka bir hususu birbirinden ayırt etmenin zikredilmesi takip eder. Hâlbuki o ikisinin birbirinden ayırt edilmesi zikredilmeseydi, hüküm sonraki hususu da kapsıyor olacaktı. Buna örnek, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

الدَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مِثْلًا
بِمِثْلِ سَوَاءٍ بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ فَإِذَا اختلفت هذه الأصناف فبيعوا كيف شئتم إذا كان يدًا بيد

"Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurma ile tuz tuzla başbaşa misliyle peşin olarak satılır. Bu cinsler farklı olduğu takdirde peşin ise dilediğiniz gibi satın." [Muslim]

Buğdayın buğday ile satışın hükmünü, ondan nehiy olarak zikretmiştir. Sonra onu hububattan buğday-arpa gibi cins farkı olduğunda birbiri ile satışın caiz olduğunun zikredilmesi takip etmiştir. İki hüküm arasındaki bu ayırt etme, cinslerin bir olmasının satıştan nehyin illeti olduğuna delalet etmektedir. Bunun delili de cinslerin farklı olması hâlinde onu satışın mubah kılınmasıdır. Bu ayırt etme, bu çeşitte eşya arasında ayırt etme manasının anlaşıldığı çeşitli lafızlarda olur.

Bunlardan biri ayırt etmenin şart ve ceza/karşılık lafzıyla olmasıdır. Şu örnekte olduğu gibi:

فَإِذَا اختلفت هذه الأصناف فبيعوا

"Bu cinsler farklılaştığında satın."

Ayırt etmenin gaye ile olmasıdır. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ

"Temizleninceye kadar kadınlara yaklaşmayın." [Bakara Suresi 222]

Buna bir başka örnek de şu rivayettir:

نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ التَّمَارِ حَتَّى يَبْدُوَ صَلَاحَهَا

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, uygunluğu açığa çıkıncaya kadar meyveleri satmayı yasaklamıştır.” [Muslim]

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in siyahlaşması kadar üzümü, büyüyesine kadar tahılı satmaktan nehyetmesi böyledir.

Ayırt etmenin istisna ile olmasıdır. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

فَصِنْفٌ مَّا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ

“Tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmeleri... hâli müstesna.” [Bakara Suresi 237]

Ayırt etmenin, [وَلَكِنْ] “*velâkin*”/“*fakat*”, gibi düzeltme lafzı ile olmasıdır. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِالْعَمْرِ فِيْ أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ

“Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden (kasıtsız yeminden) dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminden dolayı sizi sorumlu tutar.” [Maide Suresi 89]

Ayırt etmenin, iki şeyden birinin, diğerinin zikredilmesinden sonra, sıfatlarından birinin zikredilmesi ile yeniden başlaması şeklinde olmasıdır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünde olduğu gibi:

لِلرَّاجِلِ سَهْمٌ وَلِلْفَارِسِ ثَلَاثَةٌ

“Yayalara bir hisse ve süvariye üç hisse..” [İbni Mace]

e-Şâri'nin hükümlerle beraber anlaşılır bir vasıf zikretmesidir. Bu, illetlendirme içindir, ondaki illetlendirme şekli anlaşılır durumdadır. Buna örnek, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünde olduğu gibidir:

لَا يَقْضِي الْقَاضِي بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانٌ

“Kadı gazaplı iken iki kişi arasında hüküm vermez.” [Ahmed Bin Hanbel]

Şâri, hüküm vermekten nehiy ile birlikte öfke hâlini de zikretmiştir. “*Öfkeli olmak*” illetlendirme için olduğu anlaşılır bir vasıftır. Anlaşılır ki hüküm vermekten nehyin illeti, fikir karışıklığının ve durum bozukluğunun olması hâlidir. Dolayısıyla bu, öfkenin illet olduğuna delalet etmektedir.

Ebu Hureyre'nin Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den yapmış olduğu şu rivayet de buna örnektir:

نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيعَ حَاضِرٌ لِبَادٍ

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, şehirlinin çölde yaşayan bedeviye satışını yasakladı.” [Buhari]

Şehirlinin bedeviye satış yapmasının yasaklanması zikredilmiştir. Nehiy ile birlikte, satış yapanın şehirli olduğu, müşterinin de bedevi yani çölden gelen olduğu zikredilmiştir. Bunların her ikisi de satış yapmanın yasaklanmasında illetlendirme için oldukları anlaşılır vasıftırlar. Anlaşıyor ki o yasaklamanın illeti, bedevinin piyasa fiyatlarının cahili olmasıdır. Dolayısıyla bu, müşterinin bedevi oluşunun illeti olduğuna delalet eder. Çünkü o, piyasa fiyatlarını bilmez. Bu da illetlendirme yönüdür.

Satılmak için pazara getirilmekte olan malın yolda karşılanmasının yasaklanması da böyledir. Bundaki illetlendirme yönü açıkça geçmiştir. Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir ki:

نَهَى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُتَلَّقَى الْجَلْبُ فَإِنْ تَلَّقَاهُ إِنْسَانٌ فَابْتِئَاعُهُ فَصَاحِبُ السِّلْعَةِ فِيهَا بِالْخِيَارِ إِذَا وَرَدَ السُّوقَ

“Sallallahu Aleyhi ve Sellem pazara getirilmekte olan malları karşılamaktan nehyetti. Eğer bir insan onları karşılar, satın alırsa mal sahibi pazara geldiğinde o malda muhayyerdir.” [Tirmizi]

Aynı şekilde biri “Âlim, ikram eder/saygı ile davranır. Cahil ise aşağılar.” dediğinde o, ikram etmekle birlikte, illetlendirme için anlaşılır bir vasıf olan hikmeti zikretmiştir. Anlaşılır ki ikram etmenin illeti, âlimin ilimden üzerinde bulunduğu hâldir. Aynı şekilde hor görmekle birlikte illetlendirme için anlaşılır bir vasıf zikretmiştir. Anlaşılır ki hor görmenin illeti de bilgisizlikten üzerinde bulunduğu hâl yani cehalettir.

İşte böyle, illetlendirme için olduğu anlaşılan her vasıftan illetlendirme yönü de anlaşılır. Eğer şer’î nassta hükümlerle birlikte zikredilirse hükmün illeti olur. Var olup olmaması bakımından hüküm, illetlendirilen ile birlikte döner.

III- İletin bir tek nasstan ya da belirli çeşitli nasslardan istinbat yoluyla elde edilmesine gelince:

Bu şöyle olur: Şâri, bir durumda bir hususu emretmiş ya da nehyetmiş olur. O durum ya o hususla birlikte nassta zikredilmiştir ya da nassta onun fiilen varlığını tayin eden fiilî karinelere anlaşılır. Sonra o hâlin ortadan kalkmasından dolayı emrettiği hususu nehyeder veya nehyettiği hususu emreder. Böylece o zaman anlaşılır ki hüküm, o durum ile ya da ona delalet eden ile illenlendirilmiştir. Buna örnek Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibidir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ

“Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınızda alışverişi bırakıp Allah’ın zikrine koşunuz.” [Cuma Suresi 9]

Ayetin konusu, alışveriş hükümlerini açıklamak değil, cuma namazı hükümlerini açıklamaktır. Alışverişin yasaklanması, cuma ezanının okunması hâlinde geçerli olmaktadır. Sonra nass gelip şöyle demiştir:

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ

“Namaz kılındığında yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan isteyin.” [Cuma Suresi 10]

O hâlin ortadan kalkması hâlinde de yeryüzüne dağılmayı ve Allahu Teâlâ’nın lütfundan istemeyi emretmiştir. Bu emrin geldiği hâl ise cuma namazının eda edilmesinin bitmesi yani cuma namazının sona ermesiyle birlikte alışverişin caiz olması hâlidir. Bundan, cuma ezanının okunması hâlinde alışverişin yasaklanmasının illetinin, o hâlin kendisine delalet ettiği “namazdan alıkoyma” olduğu istinbat edilir.

Bir başka örnek de Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözüdür:

الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثِ الْمَاءِ وَالْأَكْلِ وَالنَّارِ

“Müslümanlar üç şeyde ortakdır: Su, mera ve ateş.” [Ebu Davud, Ahmed Bin Hanbel]

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’den sabit olmuştur ki insanların arazilerindeki kuyulara, Medine ve Taif’teki suya fertlerin sahip olmalarına sükût etmiştir. Fakat Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in fertlerin mülk edinmelerine izin verdiği kuyular, toplumun kendilerine ihtiyaç duymadığı ve bahçelerin yetiştirilmesi için var olan kuyulardır. Bu durumda onlara izin verilmesi, suda ortaklığın ancak toplumun kendisine ihtiyaç duyduğu durumda olduğuna delalet eder. Bundan, suya “toplumun ihtiyacının olması” sudaki ortaklığın illeti olduğu yani suyun toplumun ihtiyaçlarından olmasının, ondaki ortaklığın illeti yani onun kamu mülkiyetinden oluşunun illeti olduğu istinbat edilir. Böylelikle ortaklık sadece o üç hususta değil, bilakis “toplumun ihtiyaç duyduğu” her hususta ortaklık olur. Bu üç husustan (su, mera, ateş) herhangi birine toplumun ihtiyacı kalmadığında illetin gitmesinden dolayı ondaki ortaklık da gider. İşte, içerisinde bir hâl veya vasıftan dolayı hüküm geçen, sonra da o hükme muhalif bir hükümle emretmek hususunda başka bir nassın geldiği her nass böyledir. Zira o iki nasstan, o hâlin ileti olduğu ya da hükmün illetine delalet ettiği istinbat edilir.

Bundan dolayı Şâri bir hususu genel olarak nehyederse ve o hususun iki hâlimden birinde de onu mubah kılsa genel nehyin varlığıyla birlikte o durumun iki hâlimden birinde mubah kılınmasından, nehyin illetinin, içerisinde mubah kılındığı hâlin karşısındaki hâl olduğu istinbat edilir.

IV- Kıyas yoluyla elde edilen illet:

Bu illet şer'î delille bizzat gelmemiştir. Fakat zatı ve cinsi bakımından onun benzerini şer'î nass getirmiştir. Dolayısıyla şer'î delilin bizzat getirmediği illet şer'î nassın getirdiği illete kıyas edilir. Çünkü şer'î nassın getirmiş olduğu illetlendirme yönü onda vardır. Fakat kendisine kıyas edilen illet hakkında şu şart koşulur: Onun, illetlendirme için olduğu ve kendisindeki illetlik durumu anlaşılan bir nasstan alınmış olması. Tâ ki illetlendirme yönü nassta geçmiş olsun. Böylelikle o illet, vahiyle gelenlerden sayılır. Zira illetlendirme yönünü vahyin getirmiş olması, vahyin getirmiş olduğu illete kıyas yapılmasını sağlar. İşte içerisinde bir illetin bir illete kıyasının caiz olduğu tek hâl budur. Bu hâlin dışındakilerde illetin illete kıyası kesinlikle caiz olmaz. Zira bir illetin bir illete kıyası, kendisi için şer'î delilin bizzat geçmediği hükmün, kendisi için şer'î delil geçen hükme kıyas edilmesi gibidir. Nasıl ki hükmün hükme kıyası, kendisine kıyas edilen hüküm şeriatın delalet ettiği şer'î bir illetle illetli olmadıkça caiz değildir, iki işlev arasındaki sırf benzerlikten dolayı hükmün hükme kıyası caiz değildir. Aynı şekilde illetin illete kıyası da kendisine kıyas edilen illet, şeriat tarafından illetlik yönünün açıklanmasıyla illet olması bakımından illetli olmadıkça yani illetlik yönü şeriat ile gelmiş olmadıkça caiz değildir. İki illet arasındaki sırf benzerlikten dolayı illetin illete kıyası caiz değildir.

Onun için, illetlendirme için olduğu anlaşılan ve içerisindeki illetlendirme yönü için anlaşılan bir vasıfta olmadıkça illetin kıyası caiz olmaz. Zira illetin bir illete kıyasında, illet hakkındaki illetlendirme yönünün ya Şâri ya da dilin delalet edileni tarafından beyanı kaçınılmazdır. Onun hakkında bu açıklama yapıldığında illette üzerinde kıyas yapmanın caiz olduğu husus olan illetlendirme yönü bulunmuş olur. Bu tamamen kendisine kıyas yapılan hükümde, kıyasın içinde meydana geldiği illetin bulunması gibidir. Dolayısıyla illette, içerisindeki illetlendirme yönünün şeriat tarafından yapılan beyanı bulunduğu -ki bu illete delalet eden nassın illetteki illetlik yönünü açıklamış olması ile olur- o zaman, bu illete kıyas yapılması caiz olur. Bu açıklanmadığında ise o illete kıyas yapılması caiz olmaz.

Kapsamlı incelendiğinde anlaşılır ki bu ancak bir durumda mevcuttur. O durum ise illetin, illetlendirme için olduğu ve içerisinde illetlendirme yönü anlaşılır bir vasıftan alınmış olduğu durumdur. Bunun dışında kalan durumlarda illet hakkında kıyas yapmak kesinlikle caiz olmaz.

Dolayısıyla istinbat edilmiş veya anlaşılır olmayan vasıftan alınmış illete kıyas yapılmaz. Câmîd/donuk isme kıyas yapılmaz. Çünkü o vasıf değildir, illetlik manası içermez, dolayısıyla kendisine dayanarak kıyas yapılması için illetlendirilmez.

Şâri'nin hükümlerle birlikte zikrettiği, lafzında dilin konuluşuna göre illetlik yönünün anlaşılır olduğu vasfa örnek Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

لَا يَفْضِي الْقَاضِي بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضَبَانُ

“Kadı, gazaplı iken iki kişi arasında hüküm vermez.” [Ahmed Bin Hanbel, Tirmizi]

“Öfkeli hâl” hüküm vermekten nehyin illetidir. Zira o, hüküm vermeye engel olma illetidir. [الغضب] **“Gadap/öfke”** lafzından, onun öfkeli olmasının, hüküm vermekten nehyetmenin illeti olduğu anlaşılır. Onu illet yapan, **“fikrin ve durumun karışmasıdır.”** Dolayısıyla bu illete mesela açlık gibi içerisinde fikir karışıklığının ve durum karışıklığının hasil olduğu her husus kıyas edilir. Dolayısıyla kadı, aç iken hüküm vermez. Böylece **“öfkeli”** kendisine kıyas yapmak için asıl olarak alınan illet olmaktadır. Bu illet incelendiğinde açığa çıkıyor ki o, onu illet yapan sebebi anlaşılır kılan uygun bir vasıftır yani o, illetlendirme için olduğu anlaşılabilir ve içerisindeki illetlik yönü anlaşılabilir bir vasıftır. Onun için ona kıyas yapılması sahîh olur.

Şâri'nin hükümlerle birlikte zikrettiği, şer'î nassın ondaki illetlik yönünü açıklayarak geldiği vasfa örnek ise Ebu Hureyre'den yapılan şu rivayettir:

نَهَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُتْلَى الْجَلْبُ فَإِنْ تَلَّاهُ إِنْسَانٌ فَابْتِغَاهُ فَصَاحِبُ السِّلْعَةِ فِيهَا بِالْخِيَارِ إِذَا وَرَدَ السُّوقَ

“SallAllahu Aleyhi ve Sellem pazara getirilmekte olan malları karıştırmaktan nehyetti. Eğer bir insan onları karşılar, satın alırsa mal sahibi pazara geldiğinde o malda muhayyerdir.” [Tirmizi]

Satılmak için getirilen malı yolda karşılamak, onun satışının caiz olmayışının illetidir. Onun illet oluşunun yönü ise nassın kendisinin açıkladığı gibi mal sahibinin piyasa fiyatını bilmemesidir. Zira nassta geçen [إِذَا وَرَدَ]

[السُّوق] **“pazara geldiğinde”** sözü yani piyasa fiyatlarını bildiğinde, demektir. Dolayısıyla satılmak için getirilen malın yolda karşılanmasına, şehirde otursa da, piyasa fiyatını bilmeyen herkese kıyas edilir. Mesela hapisten yeni çıkan mahpusun satış yapması da, satılmak için getirilen malın karşılanmasına kıyas yapılarak caiz olmaz. Çünkü onda da satılmak için getirilen malın yolda karşılanmasında olan husus vardır, o da *“piyasa fiyatlarının bilinmemesidir.”*

İşte, illet olarak itibar edilmesine delalet eden bir delilin şeriatından gelmediği fakat içindeki illetlilik yönünden dolayı illet olarak itibar edilmesine delalet eden bir delilin şeriatından geldiği vasıfta bulunan hususun kendisinde bulunduğu her mesele böyledir. Dolayısıyla onun kıyas yoluyla illet sayılması caiz olur. Onun hükmü, illet oluşuna dair şer’î nassın geçtiği hususun hükmü olur.

Şu daima göz önünde bulundurulmalıdır ki bu, sadece üzerinde kıyasın yapıldığı aslın, illetlendirmek için olduğu ve kendisindeki illetlik yönü anlaşılır bir vasıf olması hâlinde olur.

Kısaca; kıyas yoluyla elde edilen illette, onun kıyas için asıl olarak alınan illet olması için şu üç şartın kendisinde olması şart koşulur:

1- Câmîd/donuk isim değil, sıfat olması.

2- Anlaşılır vasıf olması. Yani lafzın delaletinden olmayan başka bir manaya delalet eden yani kendisinin illetlendirme için olduğuna delalet eden olması.

3- Kendisindeki illetlik yönüne delalet eden olması.

Onun için câmîd lafızlar illetlendirmeye kesinlikle dâhil olmazlar. Buna örnek Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözüdür:

الذهب بالذهب مثلاً بمثلٍ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ مَثَلًا بِمِثْلِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ مَثَلًا بِمِثْلِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ مَثَلًا بِمِثْلِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مَثَلًا بِمِثْلِ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ مَثَلًا بِمِثْلِ فَمَنْ رَادَ أَوْ اِزْدَادَ فَقَدْ أَرَبَى

“Altın altınla, gümüş gümüşle, hurma hurmayla, buğday buğdayla, tuz tuzla, arpa arpayla aynı miktarda olarak (aranızda mübadele edin). Kim bunlarda artırma yapar veya artırılmasını isterse faiz almış olur.” [Tirmizi]

Bu hadisin içerisinde geçen hususlar illetlendirilmez. Çünkü onda geçen bu şeyler câmîd lafızlardır, vasıf değildirler. Bunlarla illetlik algılanmaz. Onlarda ne dil bakımından ne de şeriata göre illetlendirme anlaşılır. Dolayısıyla ribanın/faizin haram oluşu bu altı eşya ile sınırlandırılır. Faizle ilgili mallar sadece bu altı hususta sınırlı olmaktadır.

Şöyle denilmez: *“Altında faizin haram oluşu, onun ölçüt oluşu ya da değerli bir maden oluşu nedeniyle. Dolayısıyla onda ribanın haram kılınmasının illeti, onun altın ya da gümüş olması ve ondaki illetlik cins ölçütü olması ya da değerli maden olması sayılır.”* Böyle denilmez. Çünkü *“altın”* ve *“gümüş”* kelimeleri câmid birer isimdir, bir vasıf değildir. Dolayısıyla illet olması, kesinlikle mümkün olmaz ve ona kıyas yapılmaz. Ayrıca herhangi bir illetlendirme içermemekte, onda illetlik yönüne delalet etmemektedir. Dolayısıyla illetine kıyas yapılmaz. İlet olmadığı için ona hükmün kıyası yapılmaz. İlet olmamasına ilaveten onda illetlik yönüne delalet etmediğinden dolayı ona illetin kıyası da yapılmaz.

Şöyle de denilmez: *“Buğday, arpa, hurma ve tuzda ribanın haram kılınması, ölçüt oluşlarından. Dolayısıyla ondaki haram kılınmanın illeti, onun buğday olması ya da arpa olması ya da tuz olması olmaktadır, ondaki illetlik yönü de cins ölçütü olması ya da yiyecek olmasıdır.”* Böyle denilmez. Çünkü *“buğday”, “arpa”, “hurma”* ve *“tuz”* kelimeleri, câmid isimlerdir, vasıf değildir. Dolayısıyla illet olmaları kesinlikle uygun olmaz ve onlara kıyas yapılmaz. Ayrıca onlar, herhangi bir illetlendirmeyi içermemekte, illetlik yönüne delalet etmemektedir. Dolayısıyla onlara kıyas yapılmaz. Böylece illet olmadıkları için onlara bir hükmün kıyası yapılmaz. İlet olmamalarına ilaveten kendilerinde illetlik yönüne delalet etmediklerinden dolayı onlara bir illetin kıyası da yapılmaz.

Şöyle de denilmez: *“Ondaki illet, fazlalıktır. Bu ise her cinste gerçekleşir. Dolayısıyla bir tek cinsin mutlak olarak alıp verilmesi/değişimi haram kılınır. Yani fazlalıktan dolayı cinsin mutlak oluşu haram kılınır.”* Böyle denilmez. Çünkü hadisteki [مَثَلًا بِمِثْلٍ] **“aynı miktarda”** sözü, haram kılınışın illeti değil, bir vasıftır. Ondaki illet olmasının anlaşılması, hem dil bakımından hem de şeriata göre mümkün değildir. Onun için hüküm câmid lafza baskın kalmaktadır. Bunun için hadisin sonunda [فَمَنْ زَادَ أَوْ اِزْدَادَ فَقَدْ اُزْبِيَ] **“Kim bunlarda artırma yapar veya artırılmasını isterse faiz almış olur.”** yani *“kim bu nassla belirlenmiş hususlarda artırır ya da arttırırsa”* demektir. Dolayısıyla fazlalık, haklarında nass olduğundan dolayı bu hususlarda olmakla sınırlıdır. Çünkü [مَثَلًا بِمِثْلٍ] **“aynı miktarda”** sözü ve [فَمَنْ زَادَ أَوْ اِزْدَادَ فَقَدْ اُزْبِيَ] **“Kim bunlarda artırma yapar veya artırılmasını isterse faiz almış olur.”** sözü bu altı hususa vasıf olarak gelmişlerdir. Onun için bu vasıf onlardan her biri ile tekrarlanmıştır ki ondaki vasıfla ilgili durum gerçekleşsin ve bunu [فَمَنْ زَادَ أَوْ اِزْدَادَ فَقَدْ اُزْبِيَ] **“Kim bunlarda artırma yapar veya artırılmasını isterse faiz almış olur.”** sözü ile pekiş-

tirmiştir. Bundan dolayı elmas ve cevher gibi değerli mücevher ve benzerlerinin haklarında nass olmadığından dolayı artırılır ya da arttırılır olsa da alıp vermesi riba sayılmaz. Buna binaen zeytin, soğan, limon, elma ya da demir, bakır, toprak, çimento vb. hakkında nass olmadığı için riba yoktur.

Buna başka bir örnek Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صُفِّحَتْ لَهُ صَفَائِحٌ مِنْ نَارٍ

“Altın ve gümüş sahibi olup da onun hakkını vermeyen kimseye kıyamet günü ateşten plaka yapıştırılacaktır.” [Muslim]

Bu hadiste geçen hususlar kesinlikle illetlendirilmezler. Çünkü bu hususlar câmid lafızlardır, vasıf değildir. Bunlarla illet algılanmaz. Bunlardan ne dil bakımından ne de şeriata göre illetlendirme anlaşılmaz. Dolayısıyla zekât, altın ve gümüş paraya hasredilir.

Şöyle denilmez: “Onlar mal olduklarından dolayı onlarda zekât farz olmuştur. Dolayısıyla onlara her mal kıyas edilir.” Böyle denilmez. Çünkü “altın” ve “gümüş” kelimeleri câmid isimlerdir, illet olmaları uygun olmaz, onun için onlara kıyas yapılmaz. Onlar herhangi bir illetlendirmeyi de içermemektedir, kendilerinde illetlik yönüne delalet etmemektedir. Dolayısıyla onların illetlerine de kıyas yapılmaz. Onun için demirde, bakırda, çelikte bir kişiye ait iken üzerlerinden tam bir yıl geçse de zekât farz olmaz. Aynı şekilde sahibinin yanındayken üzerinden tam bir yıl geçse de elmasta, cevherde de zekât farz olmaz. Aynı şekilde kiraya vermek için ayrılmış evlere, kiraya vermek için ayrılmış ister binek ister nakliye aracı olsun arabalara da zekât vacip olmaz. Bunlar her ne kadar altın ve gümüş gibi mal olsalar da altın ve gümüşün mal olmaları, haklarında zekâtın vacip oluşunun illeti olmalarını gerektirmez. Onlarda zekâtın farz oluşu kesinlikle illetlendirilmemiştir. Bu ikisi câmid isimlerdir, dolayısıyla illet olmazlar, onlarda illetlendirme de olmamıştır. Doğal olarak onlara kıyas yapılmaz. Onların illeti olduğu ve o illete kıyas yapıldığı da iddia edilmez.

Hayvanın zekâtı da böyledir. Câmid lafız olduğundan dolayı ancak haklarında nassın geçtiği hususta zekât vacip olur. Hububat zekâtı da aynı şekildedir. Câmid lafız olduğunda dolayısı ancak haklarında nassın geçtiği hususta zekât vacip olur. Dolayısıyla o illetlendirilmez ve ondan illetlik anlaşılmaz. Çünkü illetlik, illetlendirme için olduğu ve kendisindeki illetle

ilgili yönü anlaşılın vasıfla sınırlıdır. Bu ise hadislerin hakkında zekâtın farz oluşunu belirlediği hususlarda mevcut değildir. Üstelik Şâri, hakkında zekâtın vacip olduğu hususların her çeşidinin nisabını açıklamıştır ve onu câmid lafızla belirlemiştir. Allahu Teâlâ'nın şu sözü de böyledir:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ

“Size leş... haram kılındı.” [Maide Suresi 3]

Buna kıyas yapılmaz. Çünkü [المَيْتَةُ] **“leş”** câmid bir isim olduğundan dolayı haram kılmak için anlaşılır bir vasıf değildir. Dolayısıyla ona kıyas yapılmaz. O kendisine illetlik yönüne delalet etmez. Onun illeti olduğu ve onun illetine kıyas yapıldığı da iddia edilmez.

İçerisinde câmid ismin geçtiği bütün naslar bunun gibidir. Ayrıca hem dil bakımından hem de şeriata göre herhangi bir illetlendirme kapsamadığı ve kendisinde illetlik algılanmadığı için anlaşılır olmayan vasıf illetlendirmeye dâhil olmaz. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü:

مَنْ ابْتَاعَ نَخْلًا بَعْدَ أَنْ تُؤَيَّرَ فَتَمَرْتُهَا لِلْبَائِعِ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ

“Kim aşılınmış bir hurma ağacı satarsa müşteri şart koşmadıkça onun meyvesi satana aittir.” [Buhari]

Bu söz hurma ağacına hastır, başkasını kapsamaz ve ona kıyas da yapılmaz. Çünkü aşılama belirli bir iştir. [التَّأْيِيرُ] **“Aşılama”** kelimesi, her ne kadar bir vasıf olsa da hükmün illeti için anlaşılır bir vasıf değildir. Dolayısıyla illetlendirme içermemektedir. Onun için ona kıyas yapılmaz.

İşte böyle anlaşılır olmayan vasıflar, kıyas için asıl olarak alınmaz. Buna binaen illetin kıyası da sadece anlaşılır vasıf ile tespit edilen illet ile sınırlıdır.

İşte bunlar Kitap, Sünnet ve kıyastan illetin delilleridir.

Sahabe'nin icmasından deliline gelince o, Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un, belirli bir şeyin illet olarak itibar edilmesine dair icmalarını rivayet etmeleridir. Zira bu, her zaman şer'î illet olur. Çünkü onların icması, hakkında bir delilin olduğunu keşfeder. Nitekim Sahabe *Radiyallahu Anhum*, adaletin şahitlik için illet olarak itibar edilmesine icma etmişlerdir. Çocuk olmanın, çocuğa velayet için illet olarak itibar edilmesine icma etmişlerdir. Dolayısıyla bunlardan her biri şer'î illettir. Çünkü onlar Sahabe'nin icması ile tespit edilmiştir. Bu illetler aynen Kitap ve Sünnet ile sabit olan illet gibidir.

ŞERİATIN MAKSATLARI

İslâm şeriatı âlemlere rahmet olarak gelmiştir. Allahu Teâlâ Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in gönderilmesi hakkında şöyle demiştir:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” [Enbiya Suresi 107]

Kur'an-ı Kerim'in konumu hakkında da şöyle demiştir:

وَنُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

“Biz Kur'an'dan müminlere şifa ve rahmet olanı indirdik.” [İsra Suresi

82]

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in “rahmet” olması ve Kur'an'ın “şifa” ve “rahmet” olması şeriatın kullar için rahmet olarak geldiğine delalet etmektedir. Ancak şeriatın rahmet olarak gelmiş olması, şeriatın konulmasına “sevk eden” değil, şeriatın kaynaklanan neticedir. Yani Allah *Subhanehû ve Teâlâ* bize şeriatı koymasındaki hikmetinin, şeriatın konulmasına sevk edenin onun rahmet olması olduğunu değil, ondan onun kullar için rahmet olması neticesinin çıkması olduğunu bildirmiştir. Buna binaen şeriatın insanlar için rahmet olması; şeriatın kendisinden dolayı konulduğu sebep değil, Şâri'nin, şeriatın konulmasında hedeflediği gayesi olmaktadır.

Buna delil; şeriatın rahmet oluşuna delalet eden ayetlerin nassıdır. Zira Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” [Enbiya Suresi 107]

وَنُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

“Biz Kur'an'dan müminlere şifa ve rahmet olanı indirdik.” [İsra Suresi

82]

Bu nasslar illetlik ifade etmezler. Zira bu, Allahu Teâlâ'nın Firavun'un Musa *Aleyhi's Selam* ile durumu hakkındaki şu sözü gibidir:

فَأَلْقَيْتُهَا آلَ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا

“Nihayet Firavun'un ailesi onu kendileri için bir düşman ve tasan olsun diye yitik çocuk olarak aldı.” [Kasas Suresi 8]

Allahu Teâlâ Müslümanlara meleklerle yardım etmesi hakkında şöyle demiştir:

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى

“Allah bunu sadece müjde olsun... diye yapmıştır.” [Enfal Suresi 10]

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ

“Bu Kitabı da sana, her şey için bir açıklama, Müslümanlar için hidayet, rahmet ve müjde olarak indirdik.” [Nahl Suresi 89]

فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ

“O (Cebrail), Allah’ın izni ile Kur’an’ı senin kalbine önceki kitapları doğrulayıcı ve müminler için hidayet ve müjde olarak indirmiştir.” [Bakara Suresi 97]

Bütün bunlarda kastedilen; Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in ve Kur’an’ın gönderilmesinden oluşan neticedir ki o da insanlar için rahmet olmasıdır.

Allahu Teâlâ’nın Kur’an hakkındaki [مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ] **“şifa ve rahmet olan”** sözü, şeriatın konuluğu için bir illet değil, netice bakımından şeriat için bir vasıftır. Bu konu ile ilgili ayetlerin hiçbirinin sigasında illetlendirme bulunmamaktadır. Zira onların bütün sigaları illetlendirmeye delalet etmemektedir. Onun için illiyet nefyedilir, ayetler delalet edilenleri üzere kalırlar.

Ayetlerin delalet edileni ise şeriatın konulmasında Allahu Teâlâ’nın hikmetinin, şeriatın rahmet olması olduğudur. Böylelikle illetlendirme dolayısı ile illetlilik nefyedilir. Buna göre şeriatın âlemlere rahmet oluşu, şeriatın konulmasının illeti değil, sadece şeriattan oluşan netice olmaktadır.

Şöyle denilmez: *“Bu ayetler şeriatın illetini açıklayan ayetleri bize bildirmesi gibi, Şâri’nin şeriattan maksadını da bize bildirmişlerdir. Ondan dolayı şeriat için illet olurlar.”* Böyle denilmez. Çünkü bu ayetler, her ne kadar bize Şâri’nin, şeriatın konulmasındaki kastını ve hedefini bildirseler de onların şeriatın konulmasına iten/sevk eden olduklarını bize bildirmişlerdir. Zira *“gaye”* ile *“sevk eden”* arasında fark vardır.

Ayetler bize şeriattan netice olarak çıkması mümkün olan gayeyi bildirmişlerdir fakat bize şeriatın konuluşuna iteni/sevk edeni bildirmemişlerdir. Şeriatın konulmasına sevk edene yani şeriatın konulmasına itene delalet eden Kitap ve Sünnet’ten nass bulunmamaktadır. Var olanların tamamı sadece şeriatın gayesine delalet eden nasslardır. Bu ise illetliği ifade etmez, dolayısıyla illet olmaz. Buna binaen şer’î nasslarda, şeriatın konuluşunun illetine delalet eden herhangi bir nass yoktur.

Nasslarda var olan sadece şeriatın netice olarak çıkan gayeye delalet etmektedir. Bu ise şeriatın maksatlarıdır. Şeriatın bütünlüğü için, onun kullara rahmet oluşunun ondan bir netice olarak çıkmasından başka bir maksat yoktur. Bu şer'î maksatlar, bütün olarak şeriatın maksatlarıdır. Yani bizzat her hükmün maksadı değil bir bütün olarak İslâm dininin maksatlarıdır. Zira onlara delalet eden delilde gayet açıktır ki netice olarak çıkan rahmet, bizzat her hükümden değil sadece bir bütün olarak şeriatın neticelenmektedir. Zira diyor ki [مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ] **“Seni ancak rahmet olarak gönderdik.”** Yani risalet rahmettir. Yine diyor ki [وَنُنَزِّلُ مِنْ] **“Kur’an’dan ... şifa ve rahmet olanı indirdik.”** Buradaki [مِنْ] **“min”** beyan içindir. Yani **“Kur’an’ı şifa ve rahmet olarak indirdik.”** demektir. Bu ayetin manası **“Kur’an’ın bir kısmını şifa ve rahmet olarak indirdik.”** değildir. Zira burada mefhumu muhalefet **“Kur’an’ın bir kısmı öyle değildir.”** olur. Bu ise şeriatın kendisine ters düşmektedir.

Bunun batıl oluşuna dair akli ve şer'î delil getirilir. Böylece bir kısmı değil Kur’an’ın tamamı şifa ve rahmet olur. Böylece rahmetin, şeriatın tamamından güdülen gaye olduğuna dair açık şekilde delil gelmiştir. Bu delilde rahmetin bizzat her hükümden ya da her şer'î nasstan güdülen gaye olduğuna dair herhangi bir delalet yoktur. Onun için Şâri bir vakitte, bir bütün olarak şeriatın maksatlarını açıklarken aynı zamanda bizzat bazı hükümlerin konulmasındaki maksadını da açıklamıştır. Mesela insanların ve cinlerin yaratılışı hakkında şöyle demiştir:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben insanları ve cinleri ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.” [Zariyat Suresi 56]

Bundan başka daha birçok hükümde de maksadını açıklamıştır. Allahu Teâlâ bazı hükümlerin konulmasındaki maksadını açıklarken bir bütün olarak şeriatın konulmasındaki maksadını açıklamış olmaktadır. Dolayısıyla belirli bir hükmün konulmasında Allahu Teâlâ’nın maksadı bir bütün olarak şeriatın konulmasındaki maksadı olmaz. Bir bütün olarak şeriatın konulmasında Allah Teâlâ’nın maksadı, bizzat her hükümdeki maksadı olmaz. Bilakis Allah Teâlâ’nın maksadı, delalet ettiği konu hakkındaki delilden bilinir, başkasına önem verilmez. Zira delilin delaletinde durulur.

Buna binaen bir bütün olarak şeriatın maksatları, Allahu Teâlâ’nın şeriatın konulmasındaki hikmetidir, şeriatın konulmasında hedeflenen ga-

yedir. Bu maksat şer'î hükümlerden bizzat her hükmün maksadı değil şeriatın âlemler için rahmet olmasıdır. Nitekim o, şer'î hükümlerin tamamının yani bir bütün olarak şeriatın maksadıdır.

Bizzat Her Hükmün Maksadı

Allahu Teâlâ, şeriatın konulmasındaki maksadını açıkladığı gibi, hükümlerin birçoğunda bizzat her hükmün konulmasındaki maksadı da açıklamıştır.

Nitekim hac ile ilgili olarak Allahu Teâlâ haccın konulmasındaki gayesini, insanların kendilerine ait bazı yararları şahit olmaları olduğunu açıklamıştır. Şöyle demiştir:

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ

“Kendilerine ait birtakım yararları yakinen görmeleri için.” [Hac Suresi 28]

İçki ve kumarın haram kılınmasındaki maksadının, içki ve kumardan dolayı insanlar arasında kin ve düşmanlığın meydana gelmemesi olduğunu Allahu Teâlâ şöyle açıklamıştır:

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ

“Şeytan, içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak ister.” [Maide Suresi 91]

Rüzgârları göndermekteki maksadının yağmuru müjdelemek olduğunu Allahu Teâlâ şöyle açıklamıştır:

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا لِّبَشَرٍ نَّبِيْنَ بِيَدَيْ رَحْمَتِهِ

“Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur.” [Araf Suresi 57]

İnsanları ve cinleri yaratmasındaki maksadının onların Kendisine kulluk etmeleri olduğunu Allahu Teâlâ şöyle açıklamıştır:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben insanları ve cinleri ancak Bana kulluk etsinler diye yaratım.” [Zariyat Suresi 56]

Annesinin denize attığı Musa *Aleyhi's Selam*'ı, Firavun ailesinin denizden almasını sağlamasındaki maksadının Musa *Aleyhi's Selam*'ın onlara düşman olması olduğunu Allahu Teâlâ şöyle açıklamıştır:

فَأَلْقَيْنَاهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا

“Nihayet Firavun’un ailesi onu kendileri için bir düşman ve tasan olsun diye yitik çocuk olarak aldı.” [Kasas Suresi 8]

Müslümanlara meleklerle yardım etmesindeki maksadının, onlara müjde olması olduğunu Allahu Teâlâ şöyle açıklamıştır:

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ

“Allah bunu, sadece müjde olsun ve onunla kalbiniz yatışsın diye yapmıştır.” [Enfal Suresi 10]

Hayatı ve ölümü yaratmasındaki maksadının, insanları sınamak ve imtihan etmek olduğunu Allahu Teâlâ şöyle açıklamıştır:

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

“O ki hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır.” [Mülk Suresi 2]

Dindeki maksadının, kullara baskı yapmak değil, fakat üzerlerine nimetini tamamlamak ve onları arındırmak olduğunu Allahu Teâlâ şöyle açıklamıştır:

مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُنَبِّئَكُمْ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ

“Allah size herhangi bir güçlük çıkarmaz, fakat sizi tertemiz kılmak ve size nimetini tamamlamak ister.” [Maide Suresi 6]

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

“Din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi.” [Hac Suresi 78]

Orucu farz kılmaktaki maksadının, onların muttaki olmaları olduğunu Allahu Teâlâ şöyle açıklamıştır:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Oruç, sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki muttaki olursunuz.” [Bakara Suresi 183]

Namazdaki maksadının, onları hayâsızlık ve kötülükten alıkoyması olduğunu Allahu Teâlâ şöyle açıklamıştır:

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

“Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoymaz.” [Ankebut Suresi 45]

Beyt-ul Haram’ı Müslümanlar için kible yapmasındaki maksadının, onlar aleyhinde insanların bir delilinin olmaması olduğunu Allahu Teâlâ şöyle açıklamıştır:

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ

“Nerede olursanız olun, yüzünüzü o yana çevirin ki insanların aleyhinizde bir delili bulunmasın.” [Bakara Suresi 150]

Zemzem suyunun içilmesindeki maksadın, onu içenin içtiğinden şifa bulması olduğunu Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle açıklamıştır:

مَاءَ زَمْزَمَ لِمَا شَرِبَ لَهُ

“Zemzem suyu ne için içilirse onun için olur.” [İbni Mace]

Kadının halası ya da teyzesi vb. üzerine nikâhlamanın haram kılınmasındaki maksadının, akrabalık ilişkilerinin koparılmaması olduğunu İbni Abbas yoluyla gelen hadiste Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle açıklamıştır:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ تُزَوَّجَ الْمَرْأَةُ عَلَى الْعَمَّةِ وَعَلَى الْخَالَةِ وَقَالَ إِنَّكُمْ إِنْ فَعَلْتُمْ ذَلِكَ قَطَعْتُمْ أَرْحَامَكُمْ

“Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* kadının, halası ve teyzesi üzerine nikahlanmasını nehyetti/yasakladı. Dedi ki: Siz böyle yaparsanız onlarla akrabalık bağlarınızı kesersiniz.” [Taberani]

İşte böyle, Şâri, hükümlerden birçoğunda maksadını açıklamıştır. Ancak burada açıkladığı maksat, sadece hükümden netice olarak çıkan gayedir, hükmün konuluşuna sevk eden değil. Yani Allahu Teâlâ'nın bu hükmün konulmasındaki hikmeti, açıkladığı hususun o hükümden netice olarak çıkmasıdır. Zira Allahu Teâlâ bize bu hükmün konulmasındaki hikmetinin, hükümden onu tatbik eden için filanca hususun netice olarak çıkması olduğunu haber vermiştir.

Şâri'nin hükümden maksadı, hükmün kendisinden dolayı konduğu sebepten -hem siga bakımından hem de ikisinden her birinin vakıası bakımından- başkadır.

Siga bakımından başka olmasına gince Allahu Teâlâ'nın şu sözleri;

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben insanları ve cinleri ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.” [Zariyat Suresi 56]

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ

“Kendilerine ait birtakım yararları yakînen görmeleri için.” [Hac Suresi 28]

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيُبْلُوَكُمْ أَنِ كُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

“O ki hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır.” [Mülk Suresi 2]

Bu ve benzer ayetlerden herhangi bir ayetin sigası; yaratmaya sevk edenin Allahu Teâlâ tarafından sınanmak olduğuna, haccın konulmasına sevk edenin insanların kendilerine ait birtakım yararları görmelerine, insanları ve cinleri yaratmaya sevk edenin Allahu Teâlâ'ya kulluk etmeleri olduğuna delalet etmemektedir. Fakat bu işten oluşan akibetin yani bu işin neticesinin filan olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla bu ayetler ve benzerlerinde var olanlar “sevk eden” değildir. O sadece gaye veya netice yani akibettir. Zira Allahu Teâlâ bundaki maksadının, onun akibetinin filan olması olduğunu açıklamıştır.

Sevk edene delalet eden ayetler böyle değildir. Zira onların sigaları, o ayetlerde gelen hususun, hükme sevk eden ve hükmün konulmasına iten olduğuna delalet ederler. Allahu Teâlâ'nın şu sözlerinde olduğu gibi:

لَٰكِي لَا يَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ

“Ki evlatlıkları, karlılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadımlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın.” [Ahzab Suresi 37]

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

“Mallar sadece içinizde zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın.” [Haşr Suresi 7]

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِالْعَمْرِ فِي إِيمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمْ

“Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden (kasıtsız yeminden) dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz (yemin kastı ile yaptığınız) yeminden dolayı sizi sorumlu tutar.” [Maide Suresi 89]

Bu ayetlerden her birinin sigası, onda zikredilenin hükmün gayesi değil de hükme sevk eden olduğuna delalet etmektedir. Zira [كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً] “zenginler arasında dolaşan mal olmaması”, Allahu Teâlâ'nın bu hükmü koymasının sebebdir, sadece Allahu Teâlâ'nın hükmün konulmasındaki gayesini bildirmesi değildir. Aynı şekilde birinci ayetteki [لَٰكِي لَا يَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ] “evlatlıkların boşanmış eşleri ile evlenmek hususunda bir sıkıntı olmaması” ikinci ayetteki “yeminlerin bağlanması/kesinleşmesi” hükmün konulmasındaki gaye değil hükmün konulmasına sevk edendirler. Yani hükümden oluşan netice değildir. Bu izahat, bu hükmü koymaya sevk eden sebebi açıklayarak gelmiş olan ayetlerin her birinin sigası bakımından idi.

Gaye ve sevk edenin her birinin vakıası bakımından izaha gelince: Gaye, Allahu Teâlâ'nın hikmeti, bir hükümden çıkması mümkün olan neticedir. Sevk eden böyle değildir. Zira o, netice değildir, sadece hükmün konuluş sebebidir. O, hükümden önce ve hükümle beraber mevcuttur, hükmün neticesi değildir. Dolayısıyla Allahu Teâlâ, belirli bir hükmü koymasındaki gayesinin filan olduğuna delalet eden bir şey söylediğinde bu sözün manası, hükmün konuluş sebebinin açıklamak değil, maksadını açıklamak olmaktadır. Allahu Teâlâ, bu hükmün konuluş sebebinin filanca olduğuna delalet eden bir şey söylediğinde de bu sözün manası, hükmündeki maksadını açıklamak değil, hükmün kendisinden dolayı konulduğu şeyin açıklaması olmaktadır. Sebebin açıklanması ile gayenin açıklanması arasında büyük fark vardır.

Bu bir yöndendir. Bir başka yönden ise izahat şöyledir: Allahu Teâlâ'nın herhangi bir hükmün konulmasındaki hikmetini yani gayesini açıklamasının manası, bu gaye mutlaka gerçekleşecek demek değildir. Bilakis gerçekleşebilir de gerçekleşmeyebilir de. Zira Allahu Teâlâ, bir hükmün konulmasındaki hikmetini açıkladığında bu demek değildir ki Allahu Teâlâ'nın hükmünden maksadının gerçekleşmesi gerekir. Bilakis bunun manası sadece hükümdeki maksadının, hükümden filancanın netice olarak çıkmasıdır, filancanın hükümden netice olarak çıkmasının gerekmesi değildir. Bunun için Allahu Teâlâ'nın hükmünden hikmeti, bazen gerçekleşir bazen gerçekleşmez. Buna örnek:

Allahu Teâlâ'nın hac hakkındaki şu sözüdür:

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ

“Kendilerine ait birtakım yararları yakînen görmeleri için.” [Hac Suresi 28]

Milyonlarca insanın, kendilerine ait bir menfaati/yararı yakînen görmeksizin haccettikleri görülüp bilinen bir husustur.

Allahu Teâlâ'nın hamr ve kumar hakkındaki şu sözü:

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ

“Şeytan, içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak ister.” [Maide Suresi 91]

İçki ve kumar müptelası olan birçok kişinin arasına şeytan kin ve düşmanlık sokmamaktadır.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü:

مَاءٌ زَمَزَمٌ لِمَا شَرِبَ لَهُ

“Zemzem suyu ne için içilirse onun için olur.” [İbni Mace]

Birçok insan birtakım şeylere niyetle zemzem suyu içiyor fakat o neticeler gerçekleşmiyor.

Bunlar delalet ediyor ki Allahu Teâlâ'nın haber verdiği her husustaki ya da koyduğu bir hükümdeki maksadının gerçekleşmesi için bir zaruret yoktur. Bilakis o, maksadının filan olduğuna dair Allahu Teâlâ'nın haber vermesidir, bunun gerçekleşmesinin gerektiğini haber vermesi değildir. Dolayısıyla Allahu Teâlâ'nın filan maksadını, “*hükme sevk eden*” yapmak doğru olmaz. Zira o, hükme illet olmaz. Bilakis o, hükümden Allahu Teâlâ'nın hikmetinin açıklanmasıdır. Bu ayetlerde Şâri'nin filanca maksadının hükme sevk eden olması yani şer'î illet olması caiz olsaydı [أَنْ يُوقِعَ] [بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ] **“kin ve düşmanlığın sokulması”** hamr ve kumarın haram kılınmasının illeti olup bu illet bulunduğu hamr/içki ve kumar haram olurdu, aksi hâlde haram olmazdı. [لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ] **“Yakînen faydalar görmek”** haccın illeti olup o var olduğunda hac da var olurdu, aksi hâlde var olmazdı vb. Bu ise doğru değildir. Onun için Şâri'nin hükümden maksadı yani gayesi, hükme sevk eden olmaz. O sadece hükümden Allahu Teâlâ'nın hikmeti, hükmün uygulanmasından oluşan neticedir. Buna binaen Allahu Teâlâ'nın, konulmasındaki gayesini açıkladığı hükümlerden maksatları bu hükümlerin illetleri değil Allahu Teâlâ'nın bu hükümlerdeki hikmetleridir. Onun için o maksatlara, onlarda geçen manalara kıyas yapılmaz. Bu maksatlar, her bir hükmün bizzat kendisine hastır, geçişli değildir. Bu maksatlar bazen meydana gelirler, bazen meydana gelmezler. Bunların şer'î illetler ile ve kıyasla bir alakaları yoktur. Bilakis onlar, hükümlerden Allahu Teâlâ'nın hikmetleridir.

Şu bilinmelidir ki Allahu Teâlâ'nın hükümden hikmeti, O'nun hükmünün konulmasındaki maksadı ve gayesidir. Dolayısıyla onu Şâri'nin bizzat kendisinin açıklaması kaçınılmazdır. Ta ki onun Şâri'nin gayesi olduğu bilinsin. Yani ister bir bütün olarak şeriattın maksatları ister ise bizzat her hükmün maksatları olsun ya lafız ve mana olarak ya da mana ve Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in ifade etmesi şeklinde Allahu Teâlâ'dan vahiyle gelen şer'î bir nass onları getirmediği şer'î maksatlar sayılmazlar. Dolayısıyla onları vahiyle gelmiş bir nass getirmediğinde şer'î maksatlardan yani Allahu Teâlâ'nın hikmetlerinden sayılması caiz olmaz. Çünkü onların hükümden ya da şeriattan Allahu Teâlâ'nın hikmeti ve maksadı olması, onu Allahu Teâlâ'nın kastetmesi demektir. Vahiy vasıtasıyla gelen bir nassla Allah bildirmediği Allahu Teâlâ'nın hikmetini bilmek akla ve şeriata göre imkânsızdır. Onun için o maksatların, Allahu

Teâlâ'dan vahiyle gelen bir nass ile gelmesi kaçınılmazdır. Onlar nassla gelmediğinde -Allahu Teâlâ'nın onu bize bildirmemesinden dolayı- Şâri'nin maksadı ve hikmeti sayılmazlar. Onlara kıyas yapılması caiz olmaz.

Bütün bunlardan açığa çıkıyor ki ne olursa olsun şer'î maksatlar, hükümün konulmasındaki gayedir, hükümden oluşması mümkün olan neticedir. Ne olursa olsun bu netice şer'î illet değil, sadece Allahu Teâlâ'dan bir haberdir. Dolayısıyla birtakım hükümleri değil birtakım şeyleri haber vermesi cinsinden olur. Bu sebeple o, şer'î nasslardan kıssaların, haberlerin, öğütlerin/ibret derslerinin, irşatların hükümünü alır. Bundan başkası olması doğru olmaz. Bunlar teşri koymaya, hüküm çıkarmaya hiçbir şekilde dâhil olmazlar.

Maslahatın Celbi, Mefsedetin Defi Hem Şeriatın Bütünlüğü İçin Hem De Bizzat Herhangi Bir Hüküm İçin İlet Değildir

Bazı fıkıh usûlü âlimleri diyorlar ki:

"Hükümün konulmasındaki maksat; Rabbin zarar ve faydadan uzak/yüce olmasından dolayı kul bakımından ya bir maslahatı sağlamak ya bir zararı gidermek ya da her iki hususun toplamıdır.

Bazen o, kendisine meyletmesi ve nefesine hoş gelmesinden dolayı kula ait bir maksat olur. Onun için amel eden, o maksadın varlığı ile yokluğu arasında serbest bırakıldığında varlığını yokluğuna tercih eder.

Hükümün konulmasındaki maksadın, sadece maslahatın sağlanması ve zararın giderilmesi olduğu bilinince o, ya dünya ya da ahirette olur. O yani hükümün konulmasındaki maksat ya zaruri maksatlar cinsindedir ya da zaruri maksatlar cinsinden değildir.

Zaruri maksatlar cinsinden ise ya asıl olur ya da asıl olmaz. Asıl ise beş maksada aittir. Bu beş maksadı hiçbir millet ve şeriat gözetmezlik edemez. Bunlar: Dinin korunması, canın korunması, aklın korunması, neslin korunması, malın korunması. Bu maksatları korumak zaruretendir. Asıl değilse zaruri maksatların kemale ulaşmasına aittir. Aklın korunmasındaki şu mübalağa gibidir: Sarhoş yapmasa da sarhoşluk veren şeyden, -çoğuna sevk edici oluşundan dolayı- azıcık içmenin dahi haram kılınması.

Zaruri maksatlardan değilse ya insanın ihtiyaç duyduğu şeyler kabilindedir ya da ihtiyaç duyulan şeylerden değildir. Kendisine ihtiyaç duyulan hususlar cinsinden ise ya asıl olur ya da olmaz. Asıl ise o ilave ihtiyaçlara tâbi olan ikinci kısımdır. Zira o, kız çocuğunun evlendirilmesinde velinin

yetkili kılınması gibidir. Asıl değilse ikinci kısma ait tamamlama ve kemale erdirmeye bağlamındadır. Zira o, küçük kız çocuğunun evlendirilmesinde denklik ve emsal, mehir gözetilmesi gibidir.

Maksat, ekstra ihtiyaçlar cinsinden olmadığında -ki bu üçüncü kısımdır- tahsîn ve tezyîn, âdetler ve muamelelerde en güzel olan menfaati gözetme alanına girer. Bu, kölelere şahitlik yetkisinin verilmemesi gibidir."

Bunların özeti: Fıkıh usûlü âlimlerinin bu kesimine göre maslahatlar beş kısımdır:

1-Zaruri maksatlar: Bunlar yukarıda zikredilen beş maksat gibi asıldır.

2-Zaruri olmayan maksatlar: Bunlar sarhoşluk veren içkilerden az da olsa içmenin haram kılınması gibi, asıl değildir.

3-Kendisine ihtiyaç duyulan cinsten olan, zaruri olmayan maksatlar: Küçük kız çocuğunun evlendirilmesinde velinin yetkili kılınması gibi asıl olurlar.

4-Kendisine ihtiyaç duyulan cinsten olmayan, zaruri olmayan maksatlar: Evlendirmede denklik gözetilmesi gibi, asıl değildir.

5-Kendisine ihtiyaç duyulan cinsten olmayan zaruri olmayan maksatlar: Bunlar, tahsîn/iyileştirmek tezyîn/güzelleştirmek, âdetler ve muamelelerde en güzel olan menfaati gözetmek alanına girer. Kadına yönetim yetkisini vermemek gibi.

Onlar diyorlar ki "Hükümler, kulların maksatları için konulmuştur." Buna, nass ve icmadan delil getiriyorlar.

İcmadan delilleri şöyledir: "Fıkıh imamları, Allahu Teâlâ'nın hükümlerinin hikmet ve maksattan yoksun olmadığına görüş birliğine varmışlardır. Her ne kadar onun, Mutezilenin dediği gibi, vacip kılma yoluyla olmasında ihtilaf etmişlerse de ya da Ehl-i Sünnet'in dediği gibi vacip olmayan dan vuku bulmasında ve ittifak hükmüyle olmasında ihtilaf etseler de bu gerçeği değiştirmez."

Nasstan delilleri de şöyledir: "Şer'î hükümler, Rasul'ün getirdiklerindedir. Dolayısıyla, onlar Allahu Teâlâ'nın şu sözünden dolayı âlemlere rahmettir:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik. [Enbiya Suresi 107]

Hükümler, âlemlere ait hikmetten yoksun olsalardı rahmet değil, afet olurlardı. Ayrıca Allahu Teâlâ'nın şu sözü:

Rahmetim her şeyi kuşatır. [Araf Suresi 156]

Hükümler, kullar hakkında bir hikmet için konulmuş olmasalardı rahmet değil afet olurlardı. Ayrıca Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şu sözü:

لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ فِي الْإِسْلَامِ

İslâm'da zarar görmek de zarar vermek de yoktur. [Taberani]

Hükümlerin teklifi kullara ait bir hikmet için olmazsa onların konulması düpedüz zarar veren olurdu, bu da İslâm nedeniyle olurdu. Hâlbuki bu, nassa ters düşmektedir.

Hükümlerin sadece kulların maslahatları için konulduğu sabit olunca, biz bir hükmün maslahatla ilgili bir husus için gerekli olarak konulmuş olduğunu gördüğümüzde o ya hükmün konuluş maksadı olur ya da hükmün konuluş maksadı bize gözükmez. Hükmün konuluş maksadının bize gözükmemesi/belli olmaması ise hükmün konulmasını ibadet etmekle ilgili yapar. Bu ise asıl olana terstir. Çünkü hükmün konulmasında asıl olan, onun bir hikmet için olmasıdır. Dolayısıyla geride sadece hükmün, zahir/görünür olan için konulmuş olması kalmaktadır. Buna binaen hükümler sadece kulların maslahatları için konulmuştur.”

İşte, şeriatın bir maslahat sağlamak ya da bir zararı gidermek için gelmiş olduğu hakkında bazı usûlcülerin söylediklerinin özeti budur. Fakat onlar şunları da söylüyorlar:

“Bu maslahatın hükme illet sayılabilmesi için ona delilin delalet etmesi kaçınılmazdır. Ona bir delil delalet etmezse itibar edilmez.

Şeriat, maslahatların sağlanması, zararların giderilmesi için gelmiştir. Maslahata itibar edilmesi için her belirli şer'î hüküm hakkında maslahata delalet eden bir delilin olması kaçınılmazdır.

Onun için vafsa 'sebepe' ve 'illet' atfetmek Şâri tarafından olur. Bunun delilinin şer'î olması kaçınılmazdır.

Maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi, şer'î hükümlerin hepsinin illetidir. İkisi bizzat her şer'î hüküm için illettir.

Bizzat her hüküm hakkında illeti belirlemenin, maslahatın sağlanması ve zararın giderilmesi olsa da Şâri'den nass olarak alınması kaçınılmazdır.”

Böylece onlar “maslahatın celbi/sağlanması ve mefsedetin/bir zararın def'i/giderilmesini” Şâri'nin açıkladığı illet sayıyorlar. Mesela altın ve gü-

müşte faizin haram kılınmasının illeti, o ikisinin kıymetli maden olmalarıdır. Yolculukta ruhsatın illeti, meşakkattir. Katilin mirastan mahrum bırakılmasının illeti, katil olmasıdır vb. Onlara göre, bunlar Şâri'nin nassının kendilerine delalet ettiği maslahattır, dolayısıyla şer'î illet sayılır.

Fıkıh usûlü âlimlerinden bir başka grup da şöyle diyor:

“Hükümün konulmasından maksat ya bir maslahatın sağlanmasıdır ya bir zararın giderilmesi ya da iki hususun birlikte toplamıdır. Zira şeriatların konulması ancak kulların şimdi ve gelecekteki maslahatları içindir.

Kelam ilminde, o maslahatlar hakkında ihtilaf çıkmıştır. Razi şöyle iddia etmiştir: ‘Allah’ın hükümleri, kesinlikle bir illet ile illetlenmiş değildir, fiilleri de aynı şekildedir.’ Mutezile, Allah’ın hükümlerinin kulların maslahatlarını gözetmekle illetlenmiş olduğu hususunda ittifak etmiştir.

Şeriatı incelemekle vardığımız netice şudur: Şeriat, kulların maslahatları için konulmuştur. Bu incelemeye vardığımız neticede Razi ve başkası bizimle çelişmemektedir.

Rasullerin gönderilmesi hakkında -ki o asıl olandır- Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِأَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ

Müjdeleyici ve uyarıcı olarak Rasuller gönderdi ki insanların, Rasullerden sonra Allah’a karşı bir bahaneleri olmasın. [Nisâ Suresi 165]

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik. [Enbiya Suresi 107]

Yaratılışın aslı hakkında şöyle demiştir:

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيُنزِلَ عَلَيْكُمْ مِنْ سَمَوَاتِهِ مَاءً غَدِيقًا

O, hanginizin ameli daha güzel olacağı hususunda sizi imtihan etmek için arşı su üzerinde iken gökleri ve yeri altı günde yaratandır.

[Hud Suresi 7]

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

Ben insanları ve cinleri ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.

[Zariyat Suresi 56]

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيُنزِلَ عَلَيْكُمْ مِنْ سَمَوَاتِهِ مَاءً غَدِيقًا

O ki hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. [Mülk Suresi 2]

Kitap ve Sünnet’te ayrıntılı hükümlerin illetlendirilmesine gelince bunlar çoktur. Bazı örnekler şunlardır:

Abdest ayetinden sonra Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُنِيبَكُمْ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ

Allah size herhangi bir güçlük çıkarmaz fakat sizi tertemiz kılmak/arındırmak, size nimetini tamamlamak ister. [Maide Suresi 6]

Oruç hakkında şöyle demiştir:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de far kılındı. Umulur ki muttaki olursunuz. [Bakara Suresi 183]

Namaz hakkında şöyle demiştir:

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. [Ankebut Suresi 45]

Kible hakkında şöyle demiştir:

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حَبَّةٌ

Nerede olursanız olunuz, yüzünüzü o yana çevirin ki insanların aleyhinizde bir delili bulunmasın. [Bakara Suresi 150]

Cihad hakkında şöyle demiştir:

أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا

(Müminler için) kendileriyle savaşanlara, zulme uğramaları sebebiyle (savaş konusunda) izin verildi. [Hac Suresi 39]

Kıyas hakkında şöyle demiştir:

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ

Ey akıl sahipleri, kıyasta sizin için hayat vardır. [Bakara Suresi 179]

Tevhidi kabul ve tasdik hakkında şöyle demiştir:

أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

Dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar da: Evet, şahit olduk! dediler. Kıyamet günü biz bundan gafildik/habersizdik demeyesiniz, diye. [Araf Suresi 172]

Maksat tenbihtir/uyarmaktır.

İstikra/kapsamlı inceleme, buna delalet ettiğine ve bunun gibi meselede ilim ifade ettiğine göre biz şu kesin neticeye varıyoruz: Hükümlerin belli bir illete bağlı oluşu, şeriatın bütün tafsilî/detay hükümleri için geçerliliğini devam ettirmektedir.”

Dediler ki “Şer’î yükümlülükler, yaratılış konusunda gözetilen maksatların korunmasına yöneliktir. Bu maksatlar üç kısımda toplanır ve dördüncüsü de yoktur. Zaruri olanlar, hâci olanlar, tahsînî olanlar.

1-Zaruri olanlar: Onsuz olmayan, din ve dünya işlerinin yerine getirilmesinin kendilerine bağlı bulunduğu hususlardır. Eğer bunlar bulunmayacak olursa dünya işleri yolundan çıkar hatta fesat doğar. Zaruriyatın/zaruri olanların tamamı beş konuda toplanır: Dinin korunması, nefsin korunması, neslin korunması, malın korunması, aklın korunması.

2-Haciyat/hâci olanlar/günlük ihtiyaçlar: Bir genişlik ve kolaylık sağladığı için kendisine ihtiyaç duyulan, bulunmadığı zaman genelde güçlüklerle ve sıkıntılara sebep olan hususlardır. Bunlar ibadetler, yeme içme âdetleri gibi beşerî davranışlar, muamelat ve cezai hükümler konularında geçerli bulunmaktadır. İbadetler için ruhsatları örnek verebiliriz. Zira ruhsatlar hastalık ve yolculuk sebebiyle oluşabilecek meşakkatin ortadan kaldırılmasını amaçlar. Beşerî davranışlarda avın helal kılınması, helal olan tayyip olan şeylerden faydalanılması örnek gösterilebilir. Muamelat konusunda mudarebe, müsâkat, selem gibi akitler örnek gösterilebilir. Cezai hükümler ise öldürme töhmetinden dolayı ölünün bulunduğu meskûn bölge ahalisine verdirilen yeminler hükmü, diyeti akile üzerine yüklemek hükmü gibi hükümler örnek gösterilebilir.

3-Tahsînat: Üstün ahlak anlayışına uygun bir davranış göstermeyi, sağduyu sahibi kişilerin hoş karşılamadığı nahoş hâllerden uzaklaşmayı temine yönelik şeylerdir. Bunları mekârimu’l ahlâk/üstün ahlak kısmı bir araya getirmektedir. İbadetlerde necasetin giderilmesi, bütün taharet konuları, avret yerlerinin örtülmesi, nafile ibadetlerle, gönüllü yapılan sadaka ve benzeri şeylerle Allah’a yaklaşılmaya çalışılması gibi hususlar tahsînata örneklerdendir. Âdetlerde/beşerî davranışlarda tahsînata örnekler ise yeme içme adabı, pis ve iğrenç şeyleri yemek ve içmekten uzak durmak, israf ve pintilikten kaçınmak gibi hususlardır. Muamelat konusunda ise kazurât gibi pis şeylerin, su ve ot atıklarının satılmasının yasaklanması, kadına imamet makamının verilmemesi örnek gösterilebilir. Cezai konularla ilgili olarak da cihat esnasında kadınların, çocukların ve ruhbanların öldürülmesinin yasaklanması örnek gösterilebilir.”

Dediler ki “Şâri’nin, üç esasın yani, zaruriyat, haciyat ve tahsînatin korunmasını amaçladığı fikrinin mutlaka bir delile dayandırılması gerekir. Bunun delili, içtihat ehlinde hiçbir kimsenin bu üç esasın, şer’an muteber

olduğunda ve onları dikkate almanın Şâri'nin maksadı olduğunda şüphe etmemesidir. Bunun delili, şeriatın incelemeye tâbi tutulması külli, cüzî bütün delillere bakılması, bu genel esasların kapsamlarındaki hususların etüt edilmesi ile olmaktadır. Manevi istikra da denilebilecek bu netice, belli bir delille sabit olmamakta, aksine birbirini destekleyen pek çok sayıda ve amaçları farklı olan delillerin tümünden çıkmakta ve hepsinin üzerinde birleştiği ortak nokta olmaktadır. Mesela Hâtemi'nin cömertliğinin, Ali Radiyallahu Anh'ın şecaatinin bu yolla herkesçe bilinmesi gibi. İnsanlar, bu esaslarda gözetilen Şâri'nin kastını ispat için ne belli bir delile ne de özel bir yola başvurmuşlardır. Aksine, bu netice onlarda çok çeşitli olaylar ve farklı durumlar hakkında zahir, umum, mutlak, mukayyet... gibi verilerin tümünden oluşmuştur."

Şöyle dediler: "Âdetler konusunda iltifat/dikkat, taşıdıkları manalardır. Biz, Şâri'nin koymuş olduğu hükümlerde kulların maslahatlarını gözetmiş olduğunu, âdetlerle ilgili bütün hükümlerin maslahat etrafında dönüp dolaştıklarını görmekteyiz. Zira aynı şey, maslahat bulunmayan bir ortamda yasak olurken maslahat bulunduğu zaman caiz olmaktadır. Örneğin karşılıklı mübadelelerde dirhemi, dirhem karşılığında veresiye olarak vermek yasaklanmış iken aynı şey karzda/ödünç akdinde caiz olmaktadır. Yaş hurmanın kuru hurma karşılığında satılması sadece yanılma ve faiz olması bakımından yasaklanırken ağır basan bir maslahattan dolayı caiz olmaktadır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ

Ey akıl sahipleri, kısısta sizin için hayat vardır. [Bakara Suresi 179]

Hadiste de şöyle geçmektedir:

لَا يَقْضِي الْقَاضِي بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانٌ

Kadı gadaplı/öfkeli iken iki kişi arasında hüküm vermez. [Ahmed Bin Hanbel]

Bunlar gibi sayılamayacak kadar birçok nass bulunmaktadır ve hepsi de kulların maslahatlarının itibara alındığına ve onların bulunduğu her yerde Şâri'nin izninin de bulunduğu işaret etmektedir hatta açıkça belirtmektedir. Bütün bunlar Şâri'nin, âdetlerde taşıdıkları manayı dikkate aldığına delalet etmektedir. Bunlardan da Şâri'nin manalara tâbi olunmasını amaçladığını, nassların getirdiği sınırlarda durulmasını amaçlamadığını anlamaktayız."

Bazıları bu kısımda daha da geniş davranıp şöyle demişlerdir:

“Şeriatın ilga edildiğine ya da itibar edildiğine dair kendisi hakkında özel bir asıl/delil getirilmeyen, aklın güzel/hoş bulduğu her maslahat mu-teberdir. Çünkü şeriat her zaman ve mekâna uyar. Zira eğer maslahata cüzi bir delil delalet ederse o şer’î illettir ve şer’î delildir. Eğer ona cüzi bir delil delalet etmezse ona şer’î nasslar külli yönüyle, külli delille ya da delillerin toplamı ile delalet etmiştir.”

Bunlara cevap şöyledir:

Birinci grup: Maslahatları sağlamayı ve zararları gidermeyi, bir bütün olarak İslâm şeriatı için şer’î illet ve bizzat her şer’î hüküm için şer’î illet sayıyorlar. Bizzat her hüküm için şer’î illet olması hususunda şer’î delilin maslahata delalet etmesini şart koşuyorlar. Bu gruba cevap şöyledir: Maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesinin illet sayılması hususuna ya aklın ya da şeriatın delalet etmesi gerekmektedir. Eğer ona akıl delalet ediyorsa bunun bir kıymeti yoktur ve bu delalete itibar edilmez. Çünkü konu Allahu Teâlâ’nın adil olması, adaletinin de bir bütün hâlinde şeriatının ve her hükmün kulların maslahatlarını sağlamak ve onlardan zararları gidermek için gelmesini gerektirmesi konusu değildir. Bilakis konu, şer’î hükümler ve onların illetlendirilmesidir. Bu ise şeriata imanla ilgili değil, hükümlerin konulması ile ilgilidir.

Zira iman konusu bir şeydir, teşri konulması konusu başka bir şeydir. Çünkü iman, kesin tasdiktir ve sadece yakinden alınır. Şer’î hükümler öyle değildir. Zira onların istinbatı yani şer’î nasslardan anlaşılmaları, tasdik ve tezkib/yalanlamak değildir fakat o anlamak ve istinbattır. Bunun yakinden alınması zaruri değildir. Bilakis, zandan alınması ve yakinden alınması caizdir.

Tevhid âlimlerinin bu konu ile ilgili araştırmalarında zikrettikleri hususa burada yani hükümlerin istinbatı, delilleri ve illetleri konularında yer yoktur. Doğrudur, tevhid âlimleri bu konuyu incelemişlerdir. Tevhid âlimlerinden bir kısmı şöyle demişlerdir:

“Allah adildir:

وَلَا يَظْلُمُ رَبُّكَ أَحَدًا

Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez. [Kehf Suresi 49]

Allah, hikmet sahibidir, bir hikmet ve amaç olmaksızın bir fiil yapmaz.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ

Biz göğü, yeri ve bunlar arasındakileri oyuncular olarak yaratmadık. [Enbiya Suresi 16]

Dolayısıyla Allah'ın fiilleri, Allah'ın zarar görmek ve yararlanmaktan yüce olmasından dolayı insanların yararına olmaları ile illetlidir. Zira Allahu Teâlâ amellerinde, kulların yararı olan bir gayeyi hedefliyor. Çünkü Allah kulların iyiliğini hedefliyor. Dolayısıyla Allah'ın şeriatı, dini, bütün emirleri ve nehiyleri kullar için maslahatları sağlamak ve onlardan zararları gidermek için olmaktadır.”

“Allah'ın fiilleri illetlidir ve Allah kulların iyiliğini/yararını kasteder.” diyen tevhid âlimleri iki kısma ayrılmışlardır. Bir kısmı *“Allah, daha uygun/yararlı olanı gözetmek zorundadır.”* derken bir kısmı da *“Allah buna zorunlu değildir, zira Allah kulları için yararlı olanı yapmak zorunda değildir. Bu ancak Allah'ın amelinde kastettiği nizam ve kanundur.”* demektedir.

Bu âlimlerin hepsi de, Allahu Teâlâ'nın amellerinin illetli olduğunu, Allahu Teâlâ'nın o amellerinde kulların yararı olan belirli bir gayeyi kastettiğini düşünmektedirler. Onların ihtilaf ettikleri husus sadece bunun Allahu Teâlâ'ya zorunlu mu olduğu yoksa Allahu Teâlâ'nın sünneti ve kanunu mu olduğu hususuna odaklanarak, Allahu Teâlâ'nın sünnetinde bir değişiklik olmadığına atıfta bulunmaktadırlar.

Tevhid âlimlerinden bir başka grup da Allahu Teâlâ'nın fiillerinin bir gaye ve amaçla illeti olmadığını, Allahu Teâlâ'yı amele sevk edenin o gaye olmadığını düşünüp şuna atıfta bulunmaktadır:

لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ

“Allah yaptığından sorumlu tutulmaz.” [Enbiya Suresi 23]

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

“Bir şeyi istediği zaman O'nun işi 'ol!' demekten ibarettir, hemen oluverir.” [Yasin Suresi 82]

Tevhid âlimlerinin bahsettiği bu konuların tamamı hükümlerle değil, inanç konuları ile alakalıdır. İndirdiği şeriatla değil, Allahu Teâlâ'nın sıfatları ile alakalıdır. Onun için bu konuların fıkıh usûlü ilminde ve fıkhıta yeri yoktur. Bu konuların şer'î illetle ve şer'î hükümlerle bir alakası yoktur. Dolayısıyla bu konularla *“maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesinin”* şeriat ve şer'î hükümler için illet olduğuna dair delil getirmek, esas itibarıyla batıl bir delil getiriş olmaktadır. Çünkü bu delil getiriş konuya uygun düşmemektedir. Binaenaleyh Allahu Teâlâ'nın sıfatları konusu ile şer'î illet ve şer'î hükümler konusu birbirinden ayrı konulardır.

Buna binaen, maslahatları sağlamanın ve zararları gidermenin illet olduğuna aklın delalet etmesine itibar batıl bir itibardır ve bunun bir kıymeti yoktur. Bir şeyin illet olduğuna itibarın akıldan değil, şeriattan kaynaklanması kaçınılmazdır. Özellikle de illetin mutlak bir illet değil de şer'î illet olması söz konusu olduğunda bu kaçınılmaz olur.

Maslahatları sağlamanın ve zararları gidermenin illet olduğuna dair Kur'an'dan, Hadis'ten ve icmadan delil getirmelerine gelince, bu delil getiriş de batıl bir delil getiriştir.

Kur'an ve Hadis'ten getirdikleri delillere gelince; bu konuya şahit gösterdikleri ayetler hem sığa bakımından hem de vakıa bakımından illetliğe delalet etmektedir. Şu ayetleri şahit göstermişlerdir:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” [Enbiya Suresi 107]

وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ

“Rahmetim her şeyi kuşatır.” [Araf Suresi 156]

Yine Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünü delil getirmişlerdir:

لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ

“Zarar görmek de zarar vermek de yoktur.” [Hakim]

Bu delillerde iddialarına dair bir delalet yoktur.

Birinci ayet *“Rasul'ün rahmet olması”, “maslahatın sağlanması ve zararın giderilmesi”* için bir nass demek değildir, sadece ona dair iltizam delaletine delalet eder. Zira Rasul'ün gönderilmesinin rahmet olması, risaletinin maslahatların sağlanması ve kullardan zararların giderilmesi için olmasını gerektirir. Böylece ayetin manası, Rasul'ün gönderilmesindeki gayenin, risaletinin kullar için rahmet olması demektir. Rahmet olması da risaletin kullar için *“maslahatları sağlamak ve onlardan zararları gidermek”* için olmasını gerektirmektedir.

Maslahatların sağlanması, bir bütün olarak İslâm şeriati için illet, şer'î hükümlerden bizzat her hükmün konulmasındaki gaye, bizzat her hüküm için illet değildir. Çünkü nass, İslâm şeriatinin gayesinin maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi olduğuna delalet etmektedir, başkasına delalet etmemektedir. Bu demektir ki şeriattan kaynaklanan netice, *“maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesidir.”* Maslahatların

sağlanması, zararların giderilmesi, şeriatın konulmasına “*sevk eden*” değildir. Zira bu ikisi, şeriatın kendisinden dolayı konulduğu sebep değil, Şâri'nin şeriatın konulmasında hedeflediği şeriatın neticesidir.

Netice ile sebep arasında fark vardır. Çünkü netice, şeriatın uygulanmasından hasıl olur, dolayısıyla şeriatın uygulanmasından kaynaklanır. Sebep ise şeriatın konulmasından önce oluşup, vücut bulmasından sonra da ona eşlik eder. Şeriatın uygulanmasından kaynaklanmaz. Dolayısıyla konu orada “*gayedir*” burada “*sevk edendir.*” “*Sevk eden*”, “*gayeden*” başkadır. Onun için, şeriatın bir bütün olarak konulmasındaki gayenin, maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi olması, onun kesinlikle şeriatın konulmasına iten ve sevk eden olması demek değildir. Onun için bu ikisi (maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi) şeriatın konulmasına illet değildir.

Ayrıca ayetin nassının sigası illetlendirmeye delalet etmemektedir, ondan kesinlikle illetlikle ilgili bir durum algılanmamaktadır. Zira diyor ki:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” [Enbiya Suresi 107]

Bu, illetlik ifade etmez. Zira bu, Allahu Teâlâ'nın Firavun ailesinin Musa *Aleyhi's Selam* ile ilgili konumu hakkındaki şu ayet gibidir:

فَأَلْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا

“Nihayet Firavun'un ailesi onu kendileri için bir düşman ve tasan olsun diye yitik çocuk olarak aldı.” [Kasas Suresi 8]

Allahu Teâlâ'nın Müslümanlara meleklerle yardım etmesi hakkındaki şu sözü gibidir:

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى

“Allah bunu, sadece müjde olsun diye yapmıştır.” [Enfal Suresi 10]

Kur'an hakkındaki şu sözleri gibidir:

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَبُشْرَى لِّلْمُسْلِمِينَ

“Bu Kitabı da sana, her şey için bir açıklama, Müslümanlar için hidayet, rahmet ve müjde olarak indirdik.” [Nahl Suresi 89]

فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِّلْمُؤْمِنِينَ

“O (Cebrail), Allah'ın izni ile Kur'an'ı senin kalbine önceki kitapları doğrulayıcı ve müminler için hidayet ve müjde olarak indirmiştir.” [Bakara Suresi 97]

Bu ayetler ve benzerleri illetlendirmeyi değil, sadece gayeyi ifade etmektedir. Zira [وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ] **“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”** [Enbiya Suresi 107] ayetinde illetlendirmeye dair herhangi bir delalet yoktur. Zira nassın illetlendirmeye delalet etmesi; dilde kendisi için konulmuş bir lafızla, uygun bir vasıfla illetlendirme şeklinde olur. Bu da, vasfın başına uygun illetlendirme harflerinden bir harf getirmekle olur. Mesela şu ayette olduğu gibi:

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

“Mallar sadece içinizde zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın.” [Haşr Suresi 7]

Yine illetlik anlaşılacak şekilde vasfın cümle içine yerleştirilmesi ile olur. Şu hadislerde olduğu gibi:

لَا يَرِثُ الْقَاتِلُ شَيْئًا

“Katil bir şeye vâris olamaz.” [Ebu Davud]

لَا يَقْضِي الْقَاضِي بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانٌ

“Kadı öfkeli iken iki kişi arasında hüküm vermez.” [Ahmed Bin Hanbel]

وَفِي صَدَقَةِ الْعَتَمِ فِي سَائِمَتِهَا

“Saime/otlayan koyunlarda zekât vardır.” [Buhari] vb.

İşte bunlardan illetlik anlaşılır, onda geçen hüküm için illet olur.

Lafzın vasıf olmadığı ya da uygun vasıf olmadığı durum böyle değildir. Zira o, illetlik ifade etmez ve ondan illetlendirme anlaşılmaz. Allahu Teâlâ'nın şu sözlerinde olduğu gibi ondan dolayı illet olmaz:

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ

“Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur.”

[Araf Suresi 57]

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben insanları ve cinleri ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.” [Zariyat Suresi 56]

Bunlar illetlik ifade etmez, dolayısıyla onlarda geçen husus illet olmaz. İşte [وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ] **“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”** [Enbiya Suresi 107] ayeti de tamamen bu ayetler gibidir. Zira bu ayet de illetlik ifade etmez. Dolayısıyla şeriatın konuluşuna illet olmaz. Tabii ki şer'î hükümlerden bizzat her hüküm için de evla babından illet olmaz. Onun için o hükme kesinlikle kıyas yapılmaz. Zira bu ayette, kesinlikle illetliğe delalet yoktur.

Allahu Teâlâ'nın şu sözüne gelince:

وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ

“Rahmetim her şeyi kuşatmıştır.” [Araf Suresi 156]

Bu ayet de bu konuyla alakalı değildir. Zira ayet, Allahu Teâlâ'nın rahmetinin genişliğinden bahsetmekte, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in gönderilmesinden ve şeriatından bahsetmemektedir. Dolayısıyla bu ayette bu konuya dair delalet yoktur.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüne gelince:

لَا ضَرَرَ لَّا ضِرَارَ فِي الْإِسْلَامِ

“İslâm'da zarar görmek de zarar vermek de yoktur.” [Taberani]

Bu söz İslâm dininden zarar vermeyi nehyediyor. Ondan zarar vermenin nefyedilmesi, onda bir yararın olmasını gerektiremez. Çünkü zararın olmaması, menfaatin olmasını gerektirmez. Nitekim susam tohumunda bir zarar yoktur, aynı şekilde bir menfaat da yoktur. Dolayısıyla bu hadiste, şeriatla menfaat olduğuna dair bir delalet yoktur. Fakat bu hadis, zarar vermenin İslâm'dan nefyedilmiş olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla İslâm'dan zarar vermek hasıl olmaz. Bunun mefhumu *“Kendisinden zarar vermenin hasıl olduğu husus, İslâm'dan olmaz.”* demektir.

Her hâlükârda bu, mantuk olarak da mefhum olarak da İslâm'da menfaate delalet etmemektedir. Dolayısıyla bu, menfaati elde etmenin ve zararları defetmenin şer'î hükümler için illet olduğuna da delalet etmemektedir. Bunun en çok delalet edebildiği husus, zarar vermenin bir bütün olarak İslâm şeriatından nefyedilmesidir. Bu ise hem şeriat hem de ondan bizzat herhangi bir hüküm için illetlik demek değildir. Çünkü sadece zararın nefyedilmesinde illetlendirmeye dair ifade yoktur. Dolayısıyla bu, bir bütün olarak şeriatın konulmasının ve şeriatın hükümlerinden bizzat herhangi bir hükmün illeti olmaz.

Buna binaen, Kur'an ve Hadis'in nassları her ne kadar şeriatla oluşan neticenin, maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi olduğuna delalet etseler de maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesinin şeriatın konulması ve bizzat her şer'î hüküm için illet olduğuna delalet etmemektedir. Dolayısıyla bu konuda bu nasslarla istidlal/delil getirmek düşmektedir.

Onların iddia ettikleri icmaya gelince onlar diyorlar ki icmadan kasıt, fıkıh imamlarının icmasıdır. Bunun bir kıymeti yoktur. Çünkü şer'î delil

olarak itibar edilen icma, başkası değil, Sahabe'nin icmasıdır. Onun için onların delil olarak getirdikleri icmaya itibar edilmez.

Ayrıca onlar *“Allah'ın hükümlerinin kastedilen bir hikmetten yoksun olmadığı hususunda icma hasıl olmuştur.”* diyorlar. *“Maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesinin illet olduğuna dair icma etmişlerdir.”* demiyorlar. Çünkü şeriatın bir hikmetten yoksun olmadığına dair icma, şeriat bir gaye ve amaçtan yoksun değildir, demektir. Bu ise onun illet olması demek değildir. Bilakis o, gayedir yani şeriatın tatbikinin neticesidir. Zira gaye, illet değildir.

Onların şu sözlerine gelince: *“Biz bir hükmün maslahatla ilgili bir husus için gerekli olarak konulmuş olduğunu gördüğümüzde bu, şer'î hükümlerin sadece kulların maslahatları için konulmuş olduğunu tespit eder. Dolayısıyla bu husus ya bize görünen bir maslahat olur ya da bize görünmez. Bize görünmemesi batıldır. Çünkü bu hükmün konulmasını taabüdî/ibadet yapmakla ilgili yapar. Bu ise asıl olana aykırıdır. Dolayısıyla geride sadece hükmün kendisindeki maslahatla ilgili hususun belli olması kalıyor.”* Onların bu sözü, maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesinin şeriat ve bizzat her şer'î hüküm için illet olduğuna delalet etmiyor. Zira sabit olmuştur ki şeriatın kulların maslahatları için konulmuş olması şeriatın illeti değil, şeriattan güdülen gayedir. Onun, şeriatın konulmasının illeti olduğu hiçbir şekilde sabit olmamıştır.

Ayrıca, şeriatın tamamının neticesinin kullar için maslahatlar olması, onun şeriattan bizzat her hükmün neticesi olması demek değildir. Çünkü bir bütün olarak şeriatın tatbik edilmesinin neticesi olan, bizzat her hükmün neticesi değildir. Bir bütün olarak şeriatın konulmasının neticesi olmak, bizzat her hükmün neticesi olmayı gerektirmez.

Görmüyor musun? Mesela ceza kanunu gibi beşerin koyduğu kanun, sadece insanların maslahatı/yararı için konulur. Zira kanunda asıl olan ve konulmasındaki gaye, insanların maslahatıdır. Fakat kanun hükümlerinden bizzat her hüküm ve kanun maddelerinden bizzat her maddenin konulması, insanların maslahatlarına göre değil sadece kanunun kendisinin gerektirdiğine göre olur. Yani bizzat bu hükümdeki insanlar için olan maslahatlara göre değil, kanunun fikirlerinin, esaslarının ve ondaki teşri yönünün gerektirdiği teşri yöne göre cereyan eder. Bu örnek ile de açığa çıkmaktadır ki şeriatın, kendisinden kulların maslahatlarının netice olarak çıkması için gelmiş olması, şeriatın hükümlerinden belirli her hüküm

kulların maslahatı içindir demek değildir. Çünkü şeriatın şeriat olarak konulması ile hükümlerinden belirli her hüküm ya da nasslardan belirli her nassın arasında fark vardır. Zira bir bütün olarak şeriatın neticesi, hükümlerinden her hüküm için oluşmaz. Çünkü şeriat, bir bütün olarak bir gaye için konulmuştur. Onun hükümlerinden belirli her hüküm böyle değildir. Zira hüküm, Allahu Teâlâ'nın şeriatın konulmasındaki gayesi olan neticeye göre değil, bu şeriattaki teşrinin gerektirdiği hususa göre konulur.

İslâm şeriatındaki gaye olan maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi ancak bir bütün olarak şeriat tarafından gerçekleşir. Bizzat her hükme göre ise bazen gerçekleşir bazen gerçekleşmez. Sadece o hükme bağlanmak, bazen Müslüman'a zararı gerçekleştirir. Bu âyan beyan görülen bir husustur. Mesela günümüz İslâm beldelerindeki toplumlar gibi kapitalist bir toplumda şahit olunmaktadır ki kati nassla haram olduğu hâlde faiz, ülkenin ekonomik, ticari, mâli hayatının bir parçası olmuştur. Dolayısıyla işlemlerinde faizle işlem yapmayan herhangi bir sanayici ve tüccar, ekonomi ve ticaretinde zarar görür. Böylece dinine bağlı olma yolunda kor ateşi avucunda tutmak gibi çok ağır zararlara katlanır. Bu durumda o şer'î hüküm olduğu hâlde insanlar için maslahat nerededir? Hâlbuki ihtilaf yoktur ki şeriatın neticesi maslahatları sağlamak ve zararları gidermektir. Fakat bu, şeriatın hükümlerinden her hükmün neticesidir demek değildir.

Bu izahat, bir bütün olarak şeriata ait olanın, bizzat her hüküm için olmasının nefyedilmesi yönünden idi. *"Hüküm, kendisinde bir maslahat açığa çıkmasından dolayı konulmuş olur."* sözleri açısından izaha gelince bu maslahat nereden açığa çıkmıştır? Akla göre mi açığa çıkmıştır? O maslahata delalette aklın bir kıymeti yoktur. Çünkü o, akide ile alakalı değil, şer'î hükümlerle alakalıdır. Yoksa nasstan mı açığa çıkmıştır? Nass ise buna delalet etmiyor. Yoksa nass ona delalet etmeyince, akıl delalet edilen olarak onun peşine düşüp *"Bu hükümden maslahat budur!"* mu demiştir? Bu, vakiyadan uzak zorlama niçin? Kendisi için herhangi bir illetlendirme geçmediğinde hüküm niçin taabbudî/Allahu Teâlâ'ya kullukla ilgili olmasın? Hükme delalet eden nass değil midir, o nass illetlendirmedeği hâlde illeti nereden getireceğiz?

Gerçek olan şudur: Biz bir hükmün konulduğunu gördüğümüzde o, şeriatın kulların maslahatları için gelmiş olmasından dolayı maslahatı gerektirmez. Zira ondan dolayı bu gerekmez. Onun için ister açığa çıksın ister çıkmasın, bu hüküm için bir maslahat peşine düşmek zorunlu değildir.

Böylece maslahatları sağlamak ve zararları gidermek, bizzat her hüküm için bir netice değildir ki her hükümde peşine düşülsün. Doğal olarak o, bir bütün olarak şeriat için illet olmadığı gibi, bizzat her hüküm için de bir illet değildir.

Bizzat her hüküm için gösterdikleri ve onlardan her biri için birtakım deliller getirdikleri maslahatlar meselesine gelince bu maslahatlar, şer'î hüküm için birer neticedir, ondan bir cüz ve onun illeti değildir. Şer'î hüküm, onlar hakkında bir delil sayılmaz. Çünkü şer'î hüküm bir yönden bir şer'î delil değildir. Bir yönden de bu maslahat, şer'î hüküm için bir netice olarak meydana gelebilir de gelmeyebilir de. Zira bu maslahat ne şer'î hükmün delalet edilenindedir ne de şer'î hükmün delilinin delalet edilenindedir, doğal olarak onun illeti de değildir.

Dolayısıyla mesele kendisine şer'î delilin delalet ettiği bir şer'î hüküm meselesidir. Bunda, bu hüküm için bir maslahatın sağlanması, bir zararın giderilmesi veya bundan bir şeyin olmamasına bakılmaz. Buna binaen mesele, şer'î delillerden istinbat edilmiş şer'î hükümler meselesidir, kullar için birtakım maslahatlar meselesi değildir. Dolayısıyla bu meseledeki husus, şer'î maslahat ya da şer'î olmayan maslahat değil şer'î hüküm ve şer'î delildir.

Bu hükmün tatbik edilmesinin neticesi ya da bu hükmün kendisine delalet ettiği hususa gelince bu, istinbat ile alakası olmayan başka bir şeydir. Zira maslahatları şer'î illetlere katıp hükümlerin istinbatında bahis konusu yaparak fıkıh usûlü ilmine sokuşturmanın bir yeri yoktur. Onun varlığı mazur karşılanmaz. Bu durum sadece bir katılma, karıştırma değildir. Bu; şeriat, teşri ve istinbat ile çekişmektedir. Bu, insanları özellikle de Müslümanları şer'î hükümlere bağlılık titizliğinden uzaklaştıran, bu bağlılıkta gevşeklik/dikkatsizlik oluşturan, aynı şekilde teşri ve istinbatta hata ve karışıklık oluşturan fahiş bir yanılıdır.

Dolayısıyla; alışveriş hükümlerinden mülk edinmenin meydana gelmesi, icare hükümlerinden menfaatin meydana gelmesi, kısas hükümlerinden insan canının korunmasının meydana gelmesi, şahitlik ve mihr-i mislin şart koşulmasından nikâh maslahatının tamamlanmasının meydana gelmesi, namazdan sevabın elde edilmesi gibi bütün bunlar hükümlerin uygulanmasının neticeleridir. Onlar hükümlerden cüz ve hükümlerin illeti değildir. Hükümlerin delalet edilenlerinden de değildir. İcare/kira akdinden menfaatin oluşması gibi bu neticeler meydana gelebilir de gelmeyebilir de... Zira bazen kiralanır fakat menfaat elde edilmez.

Dolayısıyla bu hususlarda mesele, kendisine şer'î delilin delalet ettiği şer'î hüküm meselesidir. Allahu Teâlâ'nın [وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ] **“Allah, alışverişi helal kıldı”** [Bakara Suresi 275] sözünün kendisine delalet ettiği alışveriş hükmüdür. Allahu Teâlâ'nın [فَاتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ] **“Onlara ücretlerini verin.”** [Talak Suresi 6] sözünün delalet ettiği icare hükmüdür. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in [وَمَنْ قُتِلَ لَهُ قَتِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ إِمَّا يُودَىٰ وَإِمَّا يَقَادُ] **“Her kimin bir yakını öldürülürse ona iki hayırdan biri vardır: Ya diyet alır ya katili (kisas gereği) öldürtür.”** [Buhari] sözünün delalet ettiği öldürmenin hükmüdür.

Mesele mülkün, menfaatin, canın korunmasının vb. meydana gelmesi değildir. O hâlde bunlara hükmün istinbatında, illetinde, delilinin delaletinde veya başkasında hangi yer vardır? Bunlar niçin illetler ve istinbat konusuna ilaveten şer'î hükümler konusuna sokuşturulmaktadır?

Ayrıca hükmün alışverişte tasarruf sıhhati ile mülk edinme neticesi doğurması, düşmanca kasıtlı adam öldürmekte kısas olmasının canın korunması neticesine götürmesi, hamr içene had cezasının konulmasından aklın korunması neticesinin çıkması, sahih nikâh hükmünün neslin devamı ve çoğalması maksadına götürmesi gibi bütün bunlar meydana gelebilir de gelmeyebilir de. Meydana geldiği farzedilse bile aynı şekilde bu, hükümlerle amel etmenin neticesidir; hükümlerin konulmasından bir cüz, hükümlere illet değildir ve hükümlerin çıkarılmasında gözetilmez hatta gözetilmesi caiz olmaz. Delil getirmekte, istinbatta ve kıyasta ona herhangi bir itibarın olması caiz değildir. O hâlde bunlar niçin illetler bahsine sokuşturulmaktadır ve onlara niçin *“şer'î maslahatlar”* denilmektedir? Hâlbuki bunlar İslâmi hükümlerden meydana geldiği gibi, İslâmi olmayan hükümlerden de yani küfür hükümlerinden de meydana gelebilir. O hâlde, bunların illetler alanına ve istinbat konularına sokuşturulmasını mazur gösteren nedir?

Üstelik vakıalarının zaruri olup olmamaları bakımından maslahatların şer'î hükümler ve şer'î illetler konusu ile ilgileri yoktur. Zira bu maslahatlar zatları itibarıyla fiilîdir/gerçektir. Fakat belirli hükümlerin neticesi olmaları bakımından bakış açılarının farklılığı ile farklılaşırlar, ayrıca onlar da farklılaşabilirler. Dolayısıyla onlara genel bir bakışla bakmak, onları hükümler için gerekli bir husus yapmak doğru olmaz. Zira bu, onları hükmün konulmasından bir cüz ya da hükme illet yapma neticesini doğurur.

Mesela beş maksat hakkında onlar *“Hiçbir millet ve şeriat; dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması olan beş maksadı gözetmekten geri dur-*

maz.” diyorlar. Hâlbuki bunlar toplum sıfatı ile toplum için zaruri olanların tamamı değildir. Zira devletin korunması, emniyetin/güvenliğin korunması, insan saygınlığının korunması da toplumun zaruriyetlerindedir. O hâlde zaruretler, vakıalarında beş değil sekizdir.

Bu zaruretler hakkında konulmuş şer’î hükümlere gelince dinler onların bazısına bakışta ihtilaf etmişlerdir. Mesela Hristiyanlık aklın korunmasını, şarabın haram kılınmasından geliyor olarak görmez. Bilakis der ki *“Az bir hamr insan kalbini ferahlatır.”* Şu hâlde bu maksatlar nasıl bir millete ait oluyor? Ayrıca bu maksatların meydana geldiğini farz edersek, onlar şer’î hüküm için bir netice olarak meydana gelirler. Bunun hükmün istinbatıyla, hükme delil getirmeyle ve hükmü illetlendirmeyeyle alakası yoktur.

Zaruri olmayan maksatlara gelince onlar da hükümlerin neticeleridir. Onların söylediklerine göre nikâhın devamı, denklik ve mihr-i misil/em-sal mihir gibi hususlara riayet netice olarak çıkan maslahattır. İstenilen denkliğin geçmemesi, velinin küçük kız çocuğunun evlendirilmesinde yetkili kılınması hükmünden netice olarak çıkmaktadır. Bütün bunlar neticelerdir. Bunların şer’î illet ile bir ilgisi yoktur.

Şer’î hükümlerin illeti olduğunu söyledikleri ve netice olmadıkları hâlde onları *“sevk eden”* yaptıkları maslahatlara gelince bunlara bir nassın lafzı değil de akıl delalet ediyorsa bunların bir kıymeti yoktur. Mesela şu sözlerinde olduğu gibi: *“Köleye şahitlik ehliyeti vermemek, kölenin sahibinin emrine boyun eğmiş olarak ona hizmetle meşgul olduğu için kıymet ve seviyeden yoksun oluşundan dolayıdır.”* Bu maslahatı, kölenin şahitlik ehli olmaması hükmünün illeti yaptılar. Dolayısıyla bunun bir kıymeti yoktur. Çünkü bu maslahata şeriat delalet etmemiştir. O, İslâmî toplumdaki kölenin durumundan istinbat edilmiştir, şer’î delilden istinbat edilmemiştir. Onun için o maslahata itibar edilmez. Onun hem istinbatta hem de illetlendirmede bir kıymeti yoktur.

Malın zenginler arasında dolaşmamasının, feyin Müslüman bütün fakirler arasında dağıtılması için illet olması, petrolün yaygın suya benzeyen maden olması, onu kamu mülkiyetinden yapmanın illeti olması gibi kendisine bir şer’î delilin delalet ettiği hususlara gelince bu, şeriatın kendisine delalet ettiği maslahat değil, sadece şeriatın kendisine delalet ettiği bir şer’î illettir. Zira bu illet, Müslüman’a bir maslahat olarak görünür, Müslüman olmayana öyle görünmeyebilir. Bu, Müslüman için şeriatın tamamının tatbikinde açığa çıkabilir ve şeriatın diğer hükümleri olmaksızın

belirli bir hükmün tatbikinde açığa çıkmayabilir. Şu hâlde o, şer'î delilin delalet edileni oluşundan dolayı bir maslahattır, onda insan için bir yararın sağlanması ve onunla insandan bir zararın giderilmesinden dolayı maslahat değildir. Zira o, hakikatinde insanın maslahat olarak gördüğü hususun delalet edileni değil sadece delilin delalet edilenidir. Dolayısıyla onun maslahat olarak isimlendirilmesi delilin delaletinden dolayı değil, Müslüman açısından meydana gelen bir vasıftır. Böylece onun maslahat olması, delilden ve delilin delaletinden de bir cüz değildir. Maslahat olduğuna dair delilin delalet edileni de değildir. Yani delil “*O bir maslahattır.*” demiyor, delilden istinbat esnasında dikkate alınmıyor.

Böylece mesele, delilin kendisine delalet ettiği şer'î illet meselesi olmaktadır. Bu hususta delilin kendisine delalet ettiği hususun, bir fayda sağlamasına, Müslüman'dan bir zararı gidermesine, bir şey sağlamasına ve bir şey gidermesine ya da zarar sağlamasına bakılmaz. Zira menfaatle alakalı durum hem delilde hem delilin delalet edileninde gözetilmez. Dolayısıyla mesele, bir şer'î delilden çıkarılmış bir şer'î illet meselesidir, kullar için şer'î delillerden çıkarılmış maslahatlar meselesi değildir.

Buna binaen şer'î illet ne şer'î ne de şer'î olmayan maslahattır, sadece illetlik ifade eden delilden çıkarılan bir husustur. Bu hususta, bir menfaat sağlaması ya da zararı gidermesi ya da gidermemesine bakılmaz. Zira taze hurmanın kurduğunda noksanlaşıyor olması, taze hurma ile kuru hurma satmanın caiz olmamasına şer'î illettir. Taze hurmadaki bu noksanlaşma, ne şer'î bir maslahattır ne de şer'î olmayan bir maslahattır. O, sadece hadisten çıkarılan bir husustur. Hadis ise şudur:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ أَيُّجُوزُ بَيْعُ الرُّطْبِ بِالتَّمْرِ فَقَالَ أَيْنُقْصُ الرُّطْبُ إِذَا بَيْسَ قَالُوا نَعَمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا إِذَا

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e soruldu: Kuru hurma ile taze hurma satmak caiz midir? Bunun üzerine Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem dedi ki: Taze hurma, kurduğunda noksanlaşıyor mu? Dediler ki: Evet. O da: O hâlde hayır! dedi.” [Darekutni]

Bu delil, illetlik ifade eder. Dolayısıyla ondan bu illet istinbat edilmiştir. Bu yapılırken, o bir menfaat sağlıyor mu, bir zarar gideriyor mu, yoksa gidermiyor mu diye bakılmamıştır. Zira delilden illet çıkarılırken buna kesinlikle bakılmaz.

Buna binaen maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesinin şer'î hükümlerde -hem istinbat hem de konulmaları bakımından- bir varlığı yoktur. Bu ikisi, hükümler için hiçbir şekilde illet değildir. Hatta şer'î

delillerden çıkarılmış illetler, kulların maslahatlarından değildirler. Onlar ancak maslahat ve zarar olmasına bakmaksızın şer'î delilin kendilerine delalet ettiği manalardır.

Maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesine bir bütün olarak şeriat için şer'î illet olduğu gibi bizzat her hüküm için şer'î illet olarak itibar eden ikinci gruba gelince onlar maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesinin şeriatın bütün detaylarında geçtiğini, şer'î tekliflerin ve şer'î hükümlerden her hükmün sadece maksatları olan maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesine bağlı olduğunu iddia ediyorlar. Bu grup, sözlerini şu üç hususa bina ediyor:

1-Şeriatın incelenmesi, maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesinin şer'î illet olduğunu kesin olarak ifade eder.

2-Âdetlerde asıl olan, manalara itibar etmektir. Ayet ve hadisler, kullar için maslahatlara itibar edilmesine işaret ederek hatta açıkça ortaya koyarak gelmişlerdir.

3-Şeriatın kendilerine delalet ettiği maslahatların illet olarak itibar edilmesi hususunda, şeriatın onlara delalet etmesinden dolayı başka söze gerek yoktur. Şeriatın kendilerine delalet etmediği maslahatlar ise onlar için onlara delalet eden cüzi bir delil olmasa da bir bütün olarak şeriatın nassları onlara itibar edilmesine delalet etmektedir.

Dolayısıyla belirli bir olay ya da ona benzer bir durumda şer'î nass olmadığına cüzi şer'î hükümler o maslahatlar esasına bina edilir. Buna binaen maslahat, Şâri'den kendisine bir cüzi delil delalet ettiğinde ve delillerin toplamı ve külli deliller ona delalet ettiğinde de delil olmaktadır.

Buna cevap şöyledir:

1-Onların şeriatın kulların maslahatları için gelmiş olduğuna delalet ettiğini söyledikleri istikrada/incelemede ona dair bir delalet yoktur. Onlarda mutabık, tazammun/kapsama ve de iltizam/gereklilik delaletinden hiçbirisi yoktur.

Şeriatın istikrası, şeriatın bütün hükümlerinin illetli olarak gelmiş olduğuna değil, şeriatla illetli hükümler olduğuna delalet etmektedir. Üstelik illetli olarak gelmiş hükümler, onların illeti olarak maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi ile illetlendirilmemiştir. Bu ikisi, o hükümlerden herhangi bir hükmün illeti de değildir. Ancak her illetli hükmün illetlendirilmesi belirli bir mana ile gelmiştir. Malın zenginler arasında dolaşması, cuma namazından alıkoymak, vârisin kâfir olması gibi Şâri'nin belirli bir hüküm için illet yaptığı bu manalardan her mana, diğer

hükümlerin kendisi ile illetlenmiş oldukları başka manalardan farklıdır. Dolayısıyla onlardan her bir mana diğerinden başkadır. Onlar arasında, maslahatın sağlanması veya zararın giderilmesi yoktur. Hem toplamlarında hem de onların herhangi birinde bu yoktur.

Müslümanın, inceleme ile bu manaları, maslahatı sağlamak ve zararı gidermek olmaktan dışarı çıkmıyor bulması ve onlara o bakışla bakmasına gelince, onları o şekilde isimlendirmesi Müslüman'a aittir. Allahu Teâlâ, onlar hakkında ya da onlardan her biri hakkında maslahattır dememiştir. Yani Müslüman kendisine göre o manaları maslahat olarak isimlendirmiştir. Şeriat ise onlara maslahat dememiştir ve onları maslahat olarak isimlendirmemiştir. Müslüman'ın onları maslahat olarak isimlendirmesinin bir kıymeti yoktur. Çünkü muteber olan şeriatın isimlendirmesi yani delilin delaletidir. Mademki Şâri, onun hakkında *"O bir maslahattır!"* dememiştir; o hâlde, ortada bir maslahat yoktur. Çünkü, Şâri'nin isimlendirmesi dışındaki herhangi bir isimlendirmeye itibar edilmez.

Üstelik ona maslahattır diyen, İslâmi bir toplumdaki Müslümandır. Müslüman olmayana gelince o, anonim şirketleri, faizi, hamr içmeyi, dans partilerini, genç erkek ve kızların baş başa sohbet edip eğlenmelerini vb. insanlar için maslahat olarak görürken Müslümanlar ise bunları zarar olarak görür. Zira hükme veya hükmün illetine maslahattır ya da zarardır diye bakış, insan olarak bakışı değil, Müslüman'ın hayata bakış açısına göre olan bir bakıştır. Onun için bakış açılarının farklılaşmasıyla onlara bakış da farklılaşır. Dolayısıyla şer'î hükümlerin ve şer'î illetlerin maslahat olarak isimlendirilmesi, Müslüman'a has bir isimlendirme değildir. Bu bir yöndendir. Bir başka yönden ise Müslüman'a ait bu isimlendirme kendisine göredir, şer'î bir delilden istinbat değildir. Çünkü Allahu Teâlâ, mesela *"Hamr içmenin haram kılınması hükmünde sizin için bir maslahat vardır ya da sizden bir zararın giderilmesi vardır."* dememiştir. Aynı şekilde *"Cuma namazından alıkoymak illetinde sizin için bir maslahat vardır ya da sizden bir zararın giderilmesi vardır."* dememiştir. Bunun için o, Müslüman'a göre olan, şer'î maslahat sayılmaz. Çünkü şeriat onun maslahat olduğunu söylememiştir. Onda bir tek şey vardır, o da Müslüman'ın kendisine göre onun maslahat olduğunu söylemesidir. Müslüman'ın delilden yoksun sözünün bir kıymeti yoktur.

Buna binaen istikra/kapsamlı inceleme şeriatın kulların maslahatları için gelmiş olmasına delalet etmez. Hem nassların kapsamlı incelenmesi, hem hükümlerin kapsamlı incelenmesi hem de illetlerin kapsamlı ince-

lenmesi buna delalet etmez. Zira nassların incelenmesi, hükümlerin kulların maslahatları için geldiğine değil sadece şeriatta birtakım illetli hükümlerin olduğuna delalet eder. Hükümlerin incelenmesi sadece meseleler hakkında Allahu Teâlâ'nın hükmü olan belirli manalara delalet eder, hem mantuk olarak hem de mefhum olarak bu hükümlerin kulların maslahatları olduğuna delalet etmez. Şer'î illetlerin kapsamlı incelenmesi, belirli birtakım hükümler için illetler olan belirli manalara delalet eder, bu illetlerin kulların maslahatları olduğuna delalet etmez. Zira bu belirli illetin kulun maslahatı için olduğuna dair bir delil geçmemiştir. İletlerin de illet olarak ancak kulların maslahatı için geldiklerine dair bir delil geçmemiştir.

Buna binaen şer'î hüküm ve şer'î illetlerin maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi için olduğuna dair istikra ile delil getirmek, bir batıl delil getiriş olmaktadır. Nassların, hükümlerin, illetlerin vakiasına uygun düşmemektedir. Onun için onunla delil getiriş düşmektedir/geçersiz olmaktadır.

Ayrıca şeriatin, kulların maslahatı için geldiğine delalet ettiklerini söyleyerek ileri sürdükleri nasslar da ona delalet etmemektedirler. Zira o nasslar, bir bütün olarak şeriatin tatbik edilmesinden meydana gelen neticeye delalet etmektedir. O netice ise kulların maslahatlarıdır. O nasslar şeriatin hükümlerinden her belirli hükmün kullar için maslahat olduğuna, maslahatın şeriatin hükümlerinden bizzat her hüküm için şer'î illet olduğuna delalet etmemektedir. Şöyle ki: Allahu Teâlâ'nın [لَا يَكُونُ لِلنَّاسِ إِلَّا بِمَا رَحِمَهُ لِيُحْيُوا] [“**Ki insanların rasullerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın...**” [Nisâ Suresi 165] sözü, şer'î hükümler ve şeriat için illetlendirme değil rasullerin gönderilmesi için illetlendirmedi. Bu söz, şeriatta birtakım illetlenmiş nassların olduğuna delalet eder, maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesinin bir şer'î illet olduğuna delalet etmez.

Allahu Teâlâ'nın [وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ] [“**Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik**” [Enbiya Suresi 107] sözü, iltizam/gereklilik yoluyla, şeriattan güdülen gayenin, maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi olduğuna yani şeriatin tatbikinden meydana gelen neticenin kulların maslahatları olduğuna delalet etmektedir. Kulların maslahatlarının şeriat için ya da şeriatin her belirli hükmü için bir illet olduğuna delalet etmemektedir.

Allahu Teâlâ'nın [لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا] **"Hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için"** [Hud Suresi 7] sözü, göklerin ve yeryüzünün yaratılmasının gayesinin, insanları sınamak ve denemek olduğunun açıklanmasıdır. Dolayısıyla bu söz, Allahu Teâlâ'nın fiilinin illetine değil, Allahu Teâlâ'nın hikmetlerinden bir hikmete delalet etmektedir. Hikmet, illetten başkadır. Çünkü hikmet, fiilden meydana gelen neticedir. Bu ise meydana gelebilir de meydana gelmeyebilir de. Zira o, fiilden güdülen gayedir. Fakat illet, hükme ya da fiile sevk edendir. Dolayısıyla ayette şeriatın illetinin, onun kulların maslahatları için gelmiş olması olduğuna dair bir delalet yoktur.

Allahu Teâlâ'nın şu sözleri de aynı şekildedir:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

"Ben insanları ve cinleri ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım." [Zariyat Suresi 56]

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

"O ki hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır." [Mülk Suresi 2]

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Oruç, sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki muttaki olursunuz." [Bakara Suresi 183]

Bunların hepsi de illete değil de gayeye delalet eder. Bu ayetlerde menfaatlerin sağlanması ve zararların giderilmesinin hem şeriatın hem de şeriatın hükümlerinden bizzat her hükmün illeti olduğuna dair bir delalet yoktur. Hatta bu ayetlerde illetli nassların varlığına dair de bir delalet yoktur. Çünkü onlar illetlendirme için değildir ve onlardan hiçbir şekilde illetlik anlaşılmaz.

Evvel, illetli olarak gelen başka nasslar vardır. Fakat bu illetli nasslar, şeriatın tamamını illetlendirmek için gelmemiştir. Zira bir tek nass dahi şeriatın tamamını illetlendiren bir illet ile gelmemiştir. Sadece bizzat birtakım hükümleri illetlendiren birtakım nasslar gelmiştir. Dolayısıyla sadece bu nasslar illetlendirilir, başkası illetlendirilmez. Bazı hükümleri illetlendirerek gelen nasslar, şeriatın her hükmünü illetlendirerek gelmemiştir. Bilakis bazı hükümleri illetlendirerek gelmişlerdir. Nitekim birtakım hükümlerin illetlendirilmediğine delalet eden başka birtakım nasslar da vardır. Böylece illet, kendisini illetlendiren nassın geldiği hükümle sınırlı olmakta, o hükümden başkasına taşmamaktadır. Dolayısıyla şeriatın

her hükmü bir illet ile illetli olmamaktadır. Şeriatın tamamı da bir illetle illetli olmamaktadır. Sadece şeriatta illetli birtakım hükümler olmaktadır.

2-Onların "Âdetlerde asıl olan, manalara itibar etmektir. Ayet ve hadisler kullar için maslahatlara itibar edilmesine işaret ederek hatta açıkça ortaya koyarak gelmişlerdir." sözüne gelince; bu söz vakiya mutabık değildir. Çünkü konu, âdetler ya da ibadetler değildir. Fakat konu, şer'î nasslardır. Şer'î nasslarda asıl olan ise nassın sınırında kalmak değil, manaların takip edilmesidir. Çünkü bu nasslar, teşri koymakla ilgili nasslardır. Onlardan kastedilen nassın kapsadığı manadır. Onun için nassın sınırında kalmak doğru olmaz. Bilakis ya bir tek cümlede ya da ona birleştiren başka cümlelerle birlikte nassın delalet edileninin anlaşılması kaçınılmazdır. Zira söz konusu olan nassın delalet edileni değil delaleti bakımından nasstır. Dolayısıyla ister Kitap ister Sünnet'ten olsun, şer'î nassların tamamındaki manalara uyulması gerekir. Sadece lafızlarıyla ya da kendisi ile nassın sınırında kalmak caiz olmaz. Bilakis ister nassın sadece kendisinde olsun ister başkasında olsun nerede bulunursa bulunsun manalara tâbi olmak kaçınılmazdır. Buna binaen mesele âdetler ve ibadetler meselesi değil, nasslar ve bu nassların anlaşılması meselesidir. Dolayısıyla nassın, lafız sınırında durulmayıp kendisindeki manaya tâbi olunan olmasında, maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi konusuna yer yoktur.

Evvel, nassların araştırılması ve incelenmesinden açığa çıkıyor ki ibadet hükümlerine delalet eden nasslar herhangi bir illet ile illetlenmiş değildir. Onlar sadece, birtakım sebepleri kapsamaktadır. Sebep ise illetten başka bir şeydir. Şu da açığa çıkıyor ki muamelata/ilişkilere delalet eden nasslardan birçoğu illetli, bir kısmı da illetsiz olarak gelmiştir. Dolayısıyla şöyle denilir: *"İbadetler bir illetle illetlenmemiş olarak gelmiştir. Muamelatın birçok hükmü ise bir illetle illetlenmiş olarak gelmiştir. Bu şer'î illetle illetlendirmekle alakalı bir husustur, manalarla alakalı değildir."*

Fakat *"Âdetlerde asıl olan, manalara dikkat etmektir."* denilmez. Buna binaen manalara dikkat etmek sadece nasslarda olur, ister ibadet ister muamelat hükümleri olsun, hükümlerde olmaz. Zira kendisinde manaya bakılan hüküm değil nasstır. Hükümde ise kendisi için hüküm olarak geldiği hususa uyup uymadığına bakılır. Mesela şirketin caiz oluşunun kendisine delalet eden delil ile bağlantılı olması, kendisinde icap ve kabulün olduğu şirketin caiz kılınması, kendisinde icap ve kabulün oluşmadığı şirketin caiz kılınmaması delilin hükme uygun düşmesinden ve hükmün

kendisi için geldiği hususa uygun düşmesindedir. Dolayısıyla şirketin caiz kılınması, onun maslahat olup olmaması bakımından değildir.

Böylece hükümlerde manalara bakmanın yeri yoktur. Aynı şekilde hükümlerde maslahat ve zararlara tasvip edilip edilmemeleri bakımından bakmaya da yer yoktur. Hac ve oruçta olduğu gibi nass neticeye delalet etmedikçe hükmün neticesinde maslahat ve zarara bakmaya da yer yoktur. Dolayısıyla belirli hükmün uygun düşmesinde ve uygulanmasında maslahat ve zararlar ilkesinin kesinlikle bir varlığı yoktur. Bilakis burada itibar edilen; hükmün delilidir, hakkında Allahu Teâlâ'nın hükmünü beyan için gelerek kendisine delalet ettiği vakıdır.

Bu, onların sözlerinin *“Âdetlerde asıl olan, maslahatlara tâbi olmaktır.”* kısmıyla ilgili cevap idi. *“Ayet ve hadisler kullar için maslahatlara itibar edilmesine işaret ederek hatta açıkça ortaya koyarak gelmiştir.”* sözleri ile ilgili cevaba gelince bu, delilden yoksun bir sözdür. Vakia bunun aksine delalet etmektedir. Zira kullara ait maslahatların hükümler için şer'î illet olarak itibar edilmesine delalet eden herhangi bir ayet ve hadis yoktur. Bilakis ayet ve hadislerin kapsamlı incelenmesi şu dört hususa delalet etmektedir:

Birincisi: Şeriattan güdülen gayenin, kullar için rahmet olması olduğuna delalet etmektedir. İltizam/gereklilik yoluyla rahmetin, maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla o ayet ve hadisler şeriatın neticesine delalet etmektedir. Şeriatın illetine ve bizzat her hükmün illetine delalet etmemektedir.

İkincisi: Hepsinde değil de bazı hükümlerde bizzat hükmün gayesine delalet etmektedir. Dolayısıyla o ayet ve hadisler hükümlerden kendisine delalet eden husus hakkında, sadece bu hükmün neticesine delalet etmektedir. Bu hükmün illetine, başka hükümlerin neticesine delalet etmemektedir. Doğal olarak, diğer hükümlerin illetlerine de delalet etmemektedir.

Üçüncüsü: Şer'î nasslarda asıl olan; nassın sınırında durmak değil manaların takip edilmesidir. Çünkü bu nasslar, teşri/hüküm koymakla ilgili nasslardır. Bunlarla kastedilen, nassın içerdiği manadır. Bu ise maslahatlar ve zararlar ile alakalı değil nassın anlaşılması ile alakalıdır. Bu, hükümle değil, nassın kendisiyle alakalıdır.

Dördüncüsü: Belirli birtakım hükümler hakkında, belirli birtakım illetle illetli olarak gelen birtakım nasslar vardır. Sadece nass ile gelen illete itibar edilir. Onun fayda ya da zarar olmasına bakılmaz. Onda fayda ve

zarar göz önünde bulundurulmaz. O, başkasında değil sadece hakkında gelen nassta itibar görür. Bir de başka hükümler hakkında değil, illetlendirdiği hükümler hakkında itibar görür.

Ayet ve hadislerin getirdiği hususlar işte bunlardır. Bunlarda, kulların maslahatlarına itibar etmeye işaret eden ya da açıkça ortaya koyan bir husus yoktur. Buna binaen maslahatların şer'î illet olarak itibar edilmesine dair ikinci delilleri de vakiya ters düşmesi ve yine ayet ve hadislerin bunun tersine delalet etmesinden dolayı yanlıştır.

3-Diyorlar ki *“Maslahatlara şeriat delalet etmiştir. Zira onlardan bir kısmına maslahat şöyledir, diyerek onlara has cüzi delil delalet etmiştir. Onlardan bir kısmına itibar edilmesine de bir bütün olarak şeriat delalet etmiş, dolayısıyla belirli bir olay ya da ona benzer bir durumda şer'î nass olmadığına cüzi şer'î hükümler o maslahatlar esasına bina edilir.”*

Bu söz, son derece batıldır ve birkaç yönden de reddedilir:

a-Şeriat maslahatlara delalet etmemiştir. Maslahatlar sadece, Şâri'nin şeriat koymaktan kastettiği gayelerdir. Şeriatın maslahatlara delalet etmiş olması ile maslahatların şeriatın konulmasından güdülen gaye olması arasında fark vardır:

Şeriat, birtakım fikir ve hükümlere delalet etmiştir. Bu delalette bu fikir ve hükümlerin kulların maslahatları için olup olmamasına bakılmaz. Nitekim şeriat; alışverişin helal, faizin haram, cihadın farz, gönüllü sadakanın mendup, malı heder etmenin mekruh vb. olduğuna delalet etmektedir. Sözleşmeler yapmanın maslahat olduğuna, bir halife nasbetmenin maslahat olduğuna, yalanın zarar olduğuna, düşman ile karşılaşma gününde oradan uzaklaşmanın zarar olduğuna vb. şeylere delalet etmemiştir. Zira şeriat, maslahata delalet etmemiş hükme delalet etmiştir. Hatta delalette maslahatın olup olmamasını gözetmemiştir. Maslahatı veya zararını şeriatın hükme delaletinde itibar noktası yapmak caiz olmaz. Buna binaen maslahata şeriat delalet etmemiştir. Dolayısıyla bu hususta bu şekilde delil getiriş, esas itibarıyla batıldır.

b-Onların, birtakım maslahatlara delalet ettiğini, dolayısıyla bu maslahatların haklarında cüzi delilin delaleti ile şer'î maslahatlar olduklarını söyledikleri cüzi deliller ise belirli hüküm veya illetlere dair delildir ve maslahatlara dair delil değildir.

Hırsızın elinin kesilmesi hükmü Allahu Teâlâ'nın şu sözü ile sabit olmuştur:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا

“Hırsızlık yapan erkek ile hırsızlık yapan kadının ellerini kesin.”

[Maide Suresi 38]

Yol kesen eşkıyanın cezası Allahu Teâlâ'nın şu sözü ile sabit olmuştur:

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ

“Allah ve Rasulü’ne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri ya asılmaları ya el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da buldukları yerden sürülmeleridir.” [Maide Suresi 33]

Mürtedin öldürülmesi hükmü, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü ile sabittir:

مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ

“Kim dinini değiştirirse onu öldürün.” [Buhari]

Zina suçunun cezası, Allahu Teâlâ'nın şu sözü ile sabittir:

الرَّائِيَةُ وَالرَّائِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

“Zina eden kadın ve erkeğe her birine yüz sopa vurun.” [Nur Suresi 2]

Yine Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in muhsan/evlilik hayatı geçirmiş zaniyi recmettirmesi ile de sabittir.

Ölü hayvan etinin/leşin haram kılınması, Allahu Teâlâ'nın şu sözü ile sabit olmuştur:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ

“Size ölü eti haram kılındı...” [Maide Suresi 3]

Arazinin icara verilmesinin yasaklanması Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü ile sabit olmuştur:

مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَلْيَزِرْهَا أَوْ فَلْيَزِرْهَا أَخَاهُ وَلَا يُكَارِهَا بِثَلْثٍ وَلَا بِرُبْعٍ وَلَا بِطَعَامٍ مُسَمًّى

“Kimin bir arazisi varsa onu ya kendisi ziraat yapsın ya da kardeşinin ziraat yapmasına izin versin. Onu üçte bir, dörtte bir, belirlenmiş bir yiyecek karşılığında kiraya vermesin.” [Ahmed Bin Hanbel, Ebu Davud]

Dolayısıyla cüzi deliller, belirli birtakım hükümlere delalet ederken, maslahatlara delalet etmez.

Aynı şekilde Allahu Teâlâ'nın şu sözleri:

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

“Mallar sadece içinizde zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın.” [Haşr Suresi 7]

لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا

“Böylelikle evlatlıklarının eşleriyle herhangi bir bağ kalmayınca onlarla evlenmek hususunda Müslümanlara bir vebal olmadığı anlaşılımsın.” [Ahzab Suresi 37]

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözleri:

لَا يَرِثُ الْقَاتِلُ شَيْئًا

“Katil bir şeye vâris olamaz.” [Ebu Davud]

لَا يَقْضِي الْقَاضِي بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ عَضْبَانٌ

“Kadı öfkeli iken iki kişi arasında hüküm vermez.” [Ahmed Bin Hanbel] vb.

Bunlar sadece, belirli birtakım illetlere delalet etmekte, maslahatlara delalet etmemekte, o illetlerin maslahat için geldiğine de delalet etmemektedir.

Buna binaen birtakım maslahatlara delalet eden, onların maslahatlar için geldiğine delalet eden, getirdikleri hükümlerin veya kapsadıkları illetlerin maslahatlar olduklarına delalet eden cüzi deliller yoktur. O delillerin delaletleri başkası ile değil, hüküm ve illetlerle sınırlıdır. Dolayısıyla kendilerine birtakım cüzi delillerin delalet ettiği birtakım maslahatların olduğunun söylenmesi batıl olmaktadır.

c-Şeriatın bir bütün olarak kendilerine delalet ettiği maslahatların olduğuna dair söz de kesinlikle aslı olmayan fasit bir sözdür. Çünkü külli delil ya özel külli bir maslahata delalet eden özel bir delil ya özel delillerin toplamı veya bütün şer'î delillerin toplamı olur. Eğer kastedilen, külli bir maslahata delalet eden özel külli bir delil ise bu mevcut değildir. Çünkü külli deliller, hükümlere delalet eder. Birtakım maslahatlara delalet eden deliller yoktur.

Bu bir yöndendir. Bir başka yönden ise mantıksal mana ile küllilik ve cüziliğin fıkıh usûlü konusunda bir kıymeti yoktur. Ona ne bir yer vardır ne de itibar. Dildeki lafızların delaletindeki küllilik ve cüzilik ise o, mürekkebi/bileşik delaletlerinden değil, müfred delaletlerindedir. Terkip delaletlerinde yani cümlelerin delaletlerinde onların yeri yoktur. Zira mürekkepte kesinlikle küllilik ve cüzilik yoktur. Bunun için *“Delillerde, terkipleri bakımından küllilik ve cüzilik ifade eden husus vardır.”* denilmesi, dil ve şeriatı göre var olmamasından dolayı doğru olmaz.

İsimdeki küllilik ve cüziliğe gelince isim, mefhumuna birçoklarının iştirak etmesinin doğru olması durumunda ise küllidir. *“Hayvan”, “insan”, “kâtip”, “güneş”* gibi. İsim, mefhumuna birçoklarının ortak olmasının

doğru olmaması durumunda ise cüzidir. Bir adamın özel ismi olan “Zeyd” gibi, “o”, “şu” vb. zamirler gibi.

Külli iki kısımdır: “İnsan”, “at” gibi ittifak edilen külli ile [الْوَجُودُ] “vücut”, [الْأَبْيَضُ] “beyaz” gibi şüphe edilen külli.

Külli aynı şekilde iki çeşittir: “İnsan”, “at” gibi cins ve [الْأَسْوَدُ] “es-ved”/“zenci”, [الْفَارِسُ] “süvari” gibi türev.

Cüzi ise özel isim ve zamir olmak üzere iki çeşittir.

Dilde külli ve cüzi konusu işte budur. Bunun burada hem şeriatın delaletinde hem de nasların delaletinde bir yeri yoktur. Onun yeri ancak müfredler/tekiller konusundadır. Bunun için burada ileri sürülmez. Buna binaen, deliller ya genellik ya da özellik ifade ederler. Delillerde küllilik ve cüzilik ifade eden husus yoktur. Umum/genellik, sadece kendilerine delalet ettiği fertleri kapsar, başkasını kapsamaz. Böylelikle açığa çıkıyor ki külli bir maslahata delalet eden özel külli bir delil yoktur.

Ferdî mülkiyete ait “hırsızlığı”, ferdî mülkiyetin korunması için ceza konulmasına illet yapmak ise doğru değildir. Çünkü “hırsızlık”, el kesme hükmünün illetidir, ferdî mülkiyetin korunmasının illeti değildir. Zira o, belirli bir cezanın illetidir, ferdî mülkiyetin korunması için mutlak cezalandırmanın illeti değildir. Onun için o, özel bir hükme ait özel bir illettir, ferdî mülkiyetin korunması için cezalara ait genel bir illet değildir. Dolayısıyla onu külli bir illet yapıp ona kendisinden cüzlerin çıktığı külli bir hükmü bina etmek doğru olmaz. Zira ayet diyor ki:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا

“Hırsızlık yapan erkek ile hırsızlık yapan kadının ellerini kesin.”

[Maide Suresi 38]

“Hırsız” anlaşılır bir vasıftır. Bu kesmeye münasiptir. Zira “el kesmek” hırsızlıktan dolayı olmaktadır. Onun için el kesmeye illet olması uygun olmaktadır. Fakat illet olması, sadece illetlendirmeyi ifade eder, illetlilik yönünü ifade etmez. Ondandır dolayı onun illeti kıyas için uygun olmaz.

Şöyle denilmez: “Hırsızlık, ferdî mülkiyete tecavüz olduğu için illettir. Böylece el kesmek için illet oluşundan dolayı hırsızlığın ferdî mülkiyete saldırı oluşu, illet yapılmaktadır.” Böyle denilmez. Çünkü yağmacılık, ferdî mülkiyete saldırıdır, onda el kesmek yoktur. O hâlde, hırsızlık ferdî mülkiyete saldırı olduğu için el kesmenin illeti yapılmaz. O ancak başka bir şeyden dolayı değil, sırf hırsızlık oluşundan dolayı illet yapılmıştır. Bunun

delili, el kesmenin hasıl olması için varlıkları kaçınılmaz olan belirli şartların var oluşudur. Zira nisaba ulaşmamış miktarda bir mal, iyi korunmamış bir mal veya yemek için hazırlanmış yiyecek vb. çalınırsa ferdî mülkiyete saldırı olsa da el kesilmez. Ona binaen hırsızlığın el kesmek için illet oluşunun vakıası böyledir.

Dolayısıyla onun hakkında “külli illet” veya “cüzi illet” hatta “genel illet” denilmez. O ancak belirli bir hüküm için belirli bir illettir. O, kendisine kıyas yapılan illetlerden değildir. Zira el kesmenin illeti, ferdî mülkiyeti korumak değildir. Onun illeti ancak hırsızlık olduğu için hırsızlıktır. Dolayısıyla ferdî mülkiyeti korumak kesinlikle illet değildir.

Buna binaen şöyle denilmez: “Hırsızlıkla itham olunana, inkâr ettiğinde ikrar edesiye kadar vurma cezası verilir. Bu da hırsızın elini kesme külli delilinden ferdî mülkiyeti korumak için alınır.” Böyle denilmez. Çünkü vurmanın caiz oluşuna delalet eden bir delil yoktur. Ferdî mülkiyeti korumak ise el kesmek ve hırsızlık cezasının konulması için bir illet değildir. Dolayısıyla, hırsızlıkla itham olunan kimsenin cezalandırılması için bir cezanın konulmasına illet olarak alınmaz. Üstelik itham olunan kimse, hırsızlık veya yağmacılık veya gasptan bir şey aleyhinde tespit olunmasına kadar suçsuzdur. Tespit olduğunda, bu suç için Şâri’nin koymuş olduğu şer’î ceza, had ya da tazir olarak uygulanır. Suç tespit edilmeden önce ona bir cezanın uygulanması da caiz olmaz. Buna binaen hırsızlıkla itham olunan kimseye vurulmaz. El kesmenin delilinden, ona vurmanın caiz oluşuna dair hüküm almak da doğru olmaz. Çünkü bu ona delalet etmemektedir.

Şöyle denilebilir: “Şâri’nin hırsıza, yağmacıya, gasp edene vb. ceza koymasından, o cezayı sadece ferdî mülkiyeti korumak için koyduğu anlaşılır. Bunların toplamından ferdî mülkiyetin korunması, onlar için ceza koymasının illeti olarak çıkarılır.” Buna cevap şöyledir: Ferdî mülkiyetin korunması ya hüküm için illet ya da Şâri’nin hükmü koymadaki hedeflediği gaye olur. Her ikisine de delalet eden bir nassın olması kaçınılmazdır. Bunun, hüküm için illet olduğuna delalet eden bir nass olmadığı gibi, Şâri’nin hükmün konulmasındaki gayesi olduğuna delalet eden bir nass da yoktur. Onun için ferdî mülkiyetin korunması hakkında hükmün illetidir ya da hükmün konulmasında Allahu Teâlâ’nın hikmetidir, denilmesi doğru olmaz. Bunun için o cezalarda ona itibar edilmesi için şeriatta herhangi bir asıl kesinlikle yoktur. Dolayısıyla ona hiçbir şekilde itibar edilmez. Bu cezaların vakıasına baktığımızda onların tamamının ferdî mülkiyetin korunmasına delalet ettiğini görürüz. Ancak bu vakıa, farkına varılan neticelerdir, meydana gelebilir de gelmeyebilir de... Fakat bu, Şâri’nin gayesi

olduğuna delalet etmez. Onun için bu, herhangi bir vakıanın açıklanması gibi açıklanan bir vakıa vasfı olur. Fakat bu açıklama, onun şeriatın delalet edileni olduğu ve hükmün illeti olduğu esasına dayalı olmaz. Görmüyor musun; birden fazla evliliğin serbest olması toplumda metresleri ortadan kaldırır. Birden fazla evliliğin yasak olması toplumda metresleri çoğaltır. Fakat bu yakînen görülen netice, bir vakıanın vasfıdır. Ne hükmün illetidir ne de Şâri'nin hükmün konulmasındaki maksadıdır. Dolayısıyla bu, şer'î açıdan incelenmez. Ferdî mülkiyetin korunması, zaruretten olan beş husustandır, benzerleri ve diğerleri de aynı şekildedir. Buna binaen külli maslahata delalet eden özel külli delil yoktur.

Maslahatlara delalet eden delillerden belirli bir topluluğun varlığına gelince bu kesinlikle yoktur. Birtakım hükümlerin topluluğundan var olan husus, hırsızlık, gasp, yağmacılık, talan gibi bunların tamamının ferdî mülkiyeti muhafaza ettiklerine delalet etmeleri gibi belirli hususlarda onların vakıalarına delalet etmektedir. Bu ise bir vakıanın vasfıdır, bir illete ve hükmün konulması için illet olarak aldıkları bir maslahata delalet değildir.

Buna göre bu muayyen husus, bu hükümlerin toplamının delalet edileni olduğu iddia edilseydi bu takdirde o, delillerin delaleti değil, hükümlerin birtakım manalara delaletleri cinsinden olurdu. Bu itibarla da olsa o, maslahatlara delalet eden delillerden belirli bir topluluk değildir. Buna binaen şeriatta, hükümler için illet olarak aldıkları belirli birtakım maslahatlara delalet eden delillerden belirli bir topluluk yoktur.

Şeriatın toplamının delaletine gelince bu, itibardan düşen bir sözdür. Çünkü delalet ancak belirli nasslara ait olur. *"Kur'an'ın toplamının delaleti"*, *"Sünnet'in toplamının delaleti"* sözleri fasit sözlerdir. Çünkü bu toplamın, hepsinde belirli bir şeye delaleti yoktur. Fakat nassların birçoğunda bir şeye delalet vardır, başka nasslarda da başka bir şeye delalet vardır. Böylece bu, belirli bir şeye delalet eden belirli birtakım nasslar cinsinden olur. Şeriatın toplamının belirli bir şeye delalet etmesi ise varlığı olmayan bir husustur.

Buna binaen şeriatın bir bütün olarak kendisine itibar edilmesine delalet ettiği bir maslahat yoktur. Külli naslarla, nassların toplamı ile şeriatın toplamında böyle bir delalet yoktur. Böylece maslahata şer'î bir illet olarak itibar edilmesi, esasından batıl bir husus olmaktadır. Zira şeriatta, hüküm koymak için illet olarak itibar edilen ne şer'î maslahat ne de şer'î olmayan maslahat vardır.

DELİL OLMADIĞI HÂLDE DELİL SANILANLAR

Muteber dört delil **Kitap, Sünnet, Sahabe'nin icması** ve illeti şeriatta geçmiş olan **kıyastır**. Bazı imam ve müçtehitlerin bunların dışında delil olarak itibar ettikleri hususlar ise delil değildir. Zira sadece bunların şer'î delil olarak itibar edilmesine kesin delil getirilmiştir. Bunların dışında kalanlar hakkında kesin bir delil getirilmemiştir. Dolayısıyla şeriata göre muteber deliller sadece bu dört delildir. Çünkü şer'î delil, usûlden/asıldan bir asıldır. Dolayısıyla o, sadece yakîn delil ise sabit olan akideler gibidir. Böylece ona delalet eden kesin bir delilin olması kaçınılmazdır.

Ancak bu dört delilden başka içerisinde delil şüphesi bulunan hususlarla istidlal/delillendirme şer'î delillendirmekten sayılır, onun gereği istinbat edilen hüküm de şer'î hüküm sayılır. Çünkü bu, "*şüphetü'd delil*"dir/delil şüphesidir. Fakat onlara delil olarak itibar etmeyen kimse hakkında şer'î hüküm olmaz, ortada delil şüphesi olduğundan dolayı bu, o kimsenin nazarında şer'î hüküm olur.

Delil olmadığı hâlde delil sanılan hususlara gelince; onların hüccet olduğuna delalet eden deliller, zanni veya delil getirdikleri hususa uymayan delildirler. Bunların en önemlileri şu dört husustur:

- 1-Şer'u men kablenâ/bizden öncekilerin şeriatları
- 2-Sahabe mezhebi
- 3-İstihsan
- 4-Mesalih-i mürsele

ŞER'U MEN KABLENÂ/BİZDEN ÖNCEKİLERİN ŞERİATLARI

Bazı imamlar dediler ki “Şer’u men kablenâ/bizden öncekilerin şeriatları, şer’î delillerden bir delildir. Zira Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem kendisinden önceki şeriatlardan -değiştirilmiş kitapları ve ehillerinin nakli yönünden değil de vahiy yoluyla- kendisine ulaşan sahih şeriatlarla ibadet etmekteydi.”

Dediler ki: “Doğrudur! Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in şeriatı, daha önceki şeriatı neshedicidir. Fakat önceki şeriatın neshedilmesi, İslâm şeriatına muhalif olmandır. Dolayısıyla Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in şeriatından önceki şeriatın muhalif olan husus, nesheden olmaktadır. Fakat önceki şeriatlardan İslâm şeriatına muhalif olmayan hususlar O’nun şeriatındandır. Zira o, bu hususta önceki şeriatlara uymakla mukayyettir. O zaman onu neshedici olmaz. Onun için, O’nun şeriatı, kendisinden önce konulmuş bazı hususları neshedici olarak vasfedilmez. Mesela imanın vacip oluşu, küfrün haram oluşu, zina, öldürme, hırsızlık vb. bizim şeriatımızda olup da önceki şeriatlara uygun düşen hususlar gibi.”

Önceki şeriatların bize de şeriat olduğuna dair Kitap ve Sünnet’ten delil getirmişlerdir. Kitap’tan şu ayetleri şöyle delil getirmişlerdir:

“Allahu Teâlâ, nebiler hakkında şöyle demiştir:

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدِهِ

İşte o nebiler, Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların hidayetine/yoluna uy. [Enam Suresi 90]

Allah; Rasul’e, o nebilerin yoluna, onların yolundaki şeriatlarına uymasını emretmiştir. Dolayısıyla Rasul’ün ona uyması vacip olmuştur.

Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ

Biz Nuh’a... vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. [Nisâ Suresi 163]

شَرَعْنَا لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّي بِهِ نُوحًا

...Nuh’a tavsiye ettiğini Allah size de din kıldı. [Sura Suresi 13]

Allah’ın bu sözü Rasul’ün Nuh’un şeriatına uymasının vacip olduğuna delalet etmektedir.

Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ

Sonra da sana İbrahim’in milletine uy diye vahyettik. [Nahl Suresi 123]

Burada da Nebi'ye İbrahim'in dinine uymasını emretmiştir. Burada emir, vacip kılmak içindir.

Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

إِنَّا أَنْزَلْنَا النُّورَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ

Biz, içinde hidayet ve nur olduğu hâlde, nebilerin kendisiyle hükmettikleri Tevrat'ı indirdik. [Maide Suresi 44]

Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem de nebiler topluluğundandır. Dolayısıyla O'nun da Tevrat ile hükmetmesi vacip olmuştur."

Sünnet'ten delilleri ise şöyledir:

"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in, bir Yahudi'nin recmedilmesinde Tevrat'a başvurduğu rivayet edilmiştir.

Kendisinden, kırılmış bir dişe kısas talep edildiğinde şöyle demiştir:

يَا أَنْسُ كِتَابُ اللَّهِ الْقِصَاصُ

Ey Enes! Allah'ın Kitabı kısas ile hükmetmektedir. [Buhari]

Tevrat'ın dışında Kitap'ta diş hakkında kısas ile hükmetmek yoktur. O da Allahu Teâlâ'nın şu sözdür:

وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ

... dişe diş... [Maide Suresi 45]

Yine Rasul'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

مَنْ نَسِيَ صَلَاةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي

Kim bir namaz vakti uyuyakalır veya unutup vaktini geçirirse hatırladığında onu kılın. Allahu Teâlâ diyor ki: Beni anmak için namaz kıl. [Taha Suresi 14], [Darimi]

Bu hitap, Musa Aleyhisselam'a yönelik bir hitaptır.

Ebu Hüreyre'den Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

الْأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ مِنْ عِلَاتٍ وَأُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى وَدِيْنُهُمْ وَاحِدٌ

Nebiler farklı annelerden olma kardeşirler. Anneleri farklıdır, dinleri tektir. [Muslim]

Bu demektir ki onların şeriatları Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem için de şeriatır.

Yine Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Yahudileri aşure günü oruç tuttıklarını gördüğünde şöyle demiştir:

نَحْنُ أَوْلَى بِمُوسَى مِنْهُمْ

Biz Musa'ya onlardan daha yakınız. [Buhari]

Bu da Musa'nın şeriatının O'na da şeriat olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla bu, önceki şeriatların bize de şeriat olduğuna dair bir delildir."

Bizden öncekilerin şeriatlarının bize de şeriat olduğunu söyleyenlerin delilleri işte bunlardır. Fakat bu söz esastan batıldır. Zikredilen deliller, bu söze hüccet olmazlar. Bizden öncekilerin şeriatları bize şeriat değildir ve şer'î delillerden sayılmazlar. Bunun delili de Kitap, Sünnet, Sahabe'nin icması ve bizden öncekilere ait ve bize ait şer'î hükümlerin vakıasıdır. Kitap'tan deliller şunlardır:

Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

"Allah katında din İslâm'dır." [Âl-i İmran Suresi 19]

وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ

"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa (o din) ondan asla kabul edilmez." [Âl-i İmran Suresi 85]

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

"Sana da, daha önceki kitabı doğrulamak ve ona hâkim olmak üzere hak olarak Kitab'ı indirdik" [Maide Suresi 48]

لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا

"Her birinize (ümmete) bir şeriat ve metot verdik." [Maide Suresi 48]

Bu ayetlerle delil getirme şekli ise şöyledir:

İlk iki ayet: Her ne kadar [الإسلام] **"İslâm"** kelimesi, Allahu Teâlâ'ya teslim olmak manasında olsa da o iki ayette [الدِّينَ] **"din"** kelimesi ile birlikte zikredilmiştir. Bu demektir ki, bu kelimededen kastedilen Allahu Teâlâ'ya teslim olmak değil, İslâm dinidir. *"İslâm"* kelimesinin *"din"* kelimesine atfedilmesi/isim olarak verilmesi sadece Muhammed *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in getirdiği şeriata isim olarak verilmesi olur. Onun için ilk ayetin manası *"Allah katında kabul görülen din, Rasulullah'ın gönderilmesinden sonra gelen İslâm dinidir."* şeklinde olur.

İkinci ayetin manası da şöyle olur: *"Muhammed Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in gönderilmesinden sonra kim İslâm dininden başka bir dine inarsa Allah ondan bunu kabul etmez ve o ahirette hüsrana düşenlerden olur."* Bunu şu da teyit etmektedir: Hristiyanlar ve Yahudiler İslâm şeriatı ile muhataptır ve kendi şeriatlarını terk etmekle emrolunmuşlardır. Ra-

sulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in gönderilmesinden sonra, Hristiyanlık ve Yahudilik küfür, mensupları da kâfir sayılmışlardır. Böylece o iki ayetin manası şöyle sabit olmaktadır: “*Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in gönderilmesinden sonra, O'nun şeriatından olmayan her şeriat küfürdür.”

Üçüncü ayet: Bu ayette, [مُهَيِّمًا] “**müheyminen**” sözü ile kastedilen [مُصَدِّقًا] “**musaddikan/doğrulayıcı olmak**” değildir. Çünkü aynı ayette [مُصَدِّقًا] “**musaddikan**” da denilmekte [مُهَيِّمًا] “**müheyminen**” de denilmektedir. Dolayısıyla [مُهَيِّمًا] “**müheyminen**” kelimesinin “**doğrulayıcı olmak**”tan başka bir manasının olması kaçınılmazdır. O mana da önceki şeriatlara [المُسَيِّطِرُ] “**musaytir/hâkim olması**”dır. Kur'an'ın önceki şeriatlara hâkim olması, önceki şeriatları neshetmesidir. Yani “*onları doğrulayıcı ve neshedici*” olarak gelmiştir.

Dördüncü ayet: Allahu Teâlâ, her rasule, diğerinin şeriatından başka bir şeriat vermiştir. Bu demektir ki Muhammed *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şeriatı, önceki şeriatlardan başkadır. Önceki şeriatlar da Muhammed *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e ait şeriat değildir. Çünkü onun şeriatı ve minhacı/yöntemi değildir. Zira her rasule bir kanun ve yöntem yani şeriat verilmiştir. Bu da *Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in, başkasının şeriatı ile değil de kendi şeriatı ile kayıtlı olduğuna dair bir delildir.

Ayrıca Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ
إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ
وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Yoksa Yakub’a ölüm geldiği zaman siz orada mı idiniz? O zaman Yakub, oğullarına: Benden sonra kime kulluk edeceksiniz? demişti. Onlar: Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilahı olan tek Allah’a kulluk edeceğiz. Biz ancak O’na teslim olmuşuzdur! dediler. Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz.” [Bakara Suresi 133-134]

Allahu Teâlâ bu ayetlerle bize, o nebilerin yaptıklarından, bizi sorguya çekmeyeceğini haber veriyor. Biz onların amellerinden sorguya çekilmediğimize göre onların şeriatlarından da sorguya çekilmeyiz. Çünkü o şeriatın tebliği ve onunla amel etmek, onların amellerindedir. Kendisinden sorgulanmadığımız husus, kendisi ile talep olunmadığımız ve bize zorunlu olmayan husustur.

Sünnet'ten delillere gelince:

Cabir'den Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أُعْطِيتَ حَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي كَانَ كُلُّ نَبِيٍّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى كُلِّ أُمَّةٍ وَأَسْوَدَ

“Bana, benden önce kimseye verilmeyen beş husus verildi: Benden önce her nebi özel bir kavme gönderildi. Ben ise kırmızısı siyahı herkese gönderildim...” [Muslim]

Ebu Hureyre'den Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

فُصِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِسِتِّ ... وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً

“Ben nebilere altı hususta üstün kıldım. (Onları zikretti.) Onlardan biri de: Tüm insanlara gönderilmemdir.” [Muslim]

Böylece Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, kendisinden önceki her nebinin sadece kendi kavmine özel olarak gönderildiğini haber vermiştir. Dolayısıyla her nebi, kavminden olmayan kimselere gönderilmemiş olur ve o kimseler kendi nebilere olmayan bir nebinin şeriatı ile zorunlu kılınmamış olur. Bununla sabit olmuştur ki o nebilere hiçbir bize gönderilmemiştir, dolayısıyla şeriatları bize şeriat olmaz. Bunu, nebilere ilgili olarak Kur'an ayetlerinde açıkça geçen husus teyit etmektedir. Şöyle ki:

وَأِلَى تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا

“Semud kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik.” [Araf Suresi 73]

وَأِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا

“Ad kavmine de kardeşleri Hud'u gönderdik.” [Araf Suresi 65]

وَأِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا

“Medyen kavmine de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik.” [Araf Suresi 85]

Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ile ilgili olarak açıkça geçen husus ise şudur:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ نَذِيرًا وَنَذِيرًا

“Biz seni ancak bütün insanlar için müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.” [Sebe Suresi 28]

Ayrıca Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Muaz'ı Yemen'e kadı olarak gönderirken şöyle demiştir:

كَيْفَ تَقْضِي إِذَا عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ قَالَ أَقْضِي بِكِتَابِ اللَّهِ قَالَ فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَ فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا فِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَ أَجْتَهُدُ رَأْيِي وَلَا أَلُو

“Sana bir dava sunulduğunda ne ile hükmedeceksin? Dedi ki: Allah’ın Kitabı ile hükmederim. (Rasul) dedi ki: Allah’ın Kitabı’nda bulamazsan? Dedi ki: Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in Sünneti ile. (Rasul) dedi ki: Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in Sünneti’nde de Allah’ın Kitabı’nda da bulamazsan? Dedi ki: Reyimle/görüşümle içtihat ederim, ihmal etmem.” [Ebu Davud]

Muaz, diğer nebilerin kitapları ve sünnetlerinden bir şey söylememiştir. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem de şöyle dua ederek onu tasvip etmiştir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ لِمَا يُرْضِي رَسُولَ اللَّهِ

“Allah’ın elçisinin elçisini, Allah ve Rasulü’nün sevdiği hususa muvaffak kılan Allah’a hamd olsun.” [Ebu Davud]

Diğer nebilerin kitapları ve sünnetleri, şer’î hükümlerin elde edildiği kaynaklardan olsaydı bu hadiste kendilerine başvurma vâcipliği hususunda Kitap ve Sünnet ile birlikte geçerdi ve ancak inceledikten ve bilinmelerinden ümit kesildikten sonra onları terk edip görüşle içtihat yapmak caiz olurdu.

Yine Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’den rivayet edildiğine göre O, Ömer Bin Hattab’ı, elindeki Tevrat’tan bir parçaya bakarken gördüğünde kızarak ona şöyle demiştir:

لَقَدْ جِئْتُكُمْ بِهَا بَيِّنَاتٍ نَفِيَّةٍ لَا تَسْأَلُوهُمْ عَنْ شَيْءٍ فَيُخْبِرُوكُمْ بِحَقِّ فَتَكْذِبُوا بِهِ أَوْ يَبْاطِلُ فَتَصَدِّقُوا بِهِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ مُوسَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ حَيًّا مَا وَسِعَهُ إِلَّا أَنْ يَتَّبِعَنِي

“Muhakkak ki ben onu (risaleti) size tertemiz pırıl pırıl getirdim. Onlara bir şey sormayın. Zira ya hak söylerler onları yalanlarsınız ya da batıl söylerler onları tasdik edersiniz. Nefsim elinde olana yemin olsun ki Musa Sallallahu Aleyhi ve Sellem yaşıyor olsaydı ancak bana tâbi olabilirdi.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bu hadis, Musa Aleyhi’s Selam yaşasaydı ancak Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e tâbi olmak zorunda olduğunu haber vermektedir. O hâlde Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in, ölümünden sonra Musa Aleyhi’s Selam’a tâbi olmaması evla olmaktadır.

Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, kendisinden önceki bir şeriata tâbi olsaydı o şeriata başvurması O'na vacip olurdu. Geçmiş şeriatların kendilerinden yoksun olmadıkları vakıaların hükümleri hakkında vahyin inmesini beklemezdi. Fakat gerçek şudur ki Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, vahiy inmemiş bir vakıa hakkında kendisine soru sorulduğunda vahiy inesiye kadar cevap vermekten geri dururdu. Buna örnek çoktur. Mesela Buhari, İbni Münkeder'den şu rivayeti tahric etmiştir:

سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ مَرَضْتُ فَجَاءَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَوِّدُنِي وَأَبُو بَكْرٍ وَهُمَا مَاشِيَانِ فَأَتَانِي وَقَدْ أُغْمِي عَلَيَّ فَتَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ صَبَّ وَضُوءَهُ عَلَيَّ فَأَقْفُتُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَرُبَّمَا قَالَ سُفْيَانُ فَقُلْتُ أَيُّ رَسُولِ اللَّهِ كَيْفَ أَقْضِي فِي مَالِي كَيْفَ أَصْنَعُ فِي مَالِي قَالَ فَمَا أَجَابَنِي بِشَيْءٍ حَتَّى نَزَلَتْ آيَةُ الْمِيرَاثِ

“Cabir Bin Abdullah’ı şöyle derken işitmiştim: Ben hastalandım. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem Ebu Bekir ile yürüyerek beni ziyarete geldi. Bana geldiğinde ben baygınlık geçirmiştım. Bunun üzerine Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem abdest alıp abdest suyunu benim üzerime dökmüş. Bunun üzerine ben kendime geldiğimde: Ey Allah’ın Rasulü, malım hakkında nasıl hüküm vereyim? Malım hakkında nasıl davranacağım? dedim. Bana miras ayeti inene kadar cevap vermedi.” [Buhari]

Eğer önceki şeriatlar ona şeriat olsaydı onlara başvurup cevabı verirdi. İcmaya gelince:

Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şeriatının önceki şeriatları neshettiği hususunda icma etmişlerdir.

Önceki şeriatlarla kulluk olsaydı Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şeriatı onları tasdik eden ve bize bildiren olurdu, onları nesheden olmazdı. Bu ise muhaldir. Ayrıca önceki şeriatlar bize şeriat olsaydı onların öğrenilmesi Kur’an ve Hadis’in öğrenilmesi gibi farzı kifayelerden olurdu. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den sonra, çeşitli olaylar vuku bulduğunda onlara başvurmaları, incelemeleri ve nakledenlerini soruşturmaları Sahabe *RadiyAllahu Anhum*’a vacip olurdu.

Mesela Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, aralarında vuku bulan “dedenin mirası”, “avl meselesi”, “ümmü veledin satışı meselesi”, “hamr içme haddi meselesi”, vb. meselelerde önceki şeriatlara başvurmamışlardır. Zira bu hususta onlardan hiçbir şey nakledilmemiştir. Dolayısıyla önceki şeriatlar bize şeriat olmaz.

Bizden öncekilere ve bize ait şer’î hükümlerin vakıasına gelince:

Kur'an, önceki şeriatlardan bir çok hüküm içermektedir. Bunların haklarında neshin gelmediği Kur'an ile sabittir. Fakat bu hükümler, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bize getirdiği hükümler ile çelişmektedir. Önceki şeriatların hükümlerini getiren ayetler; hükümlerin neshedilmesinde olduğu gibi hükümleri, başka hükümler ile neshedilmiş olmaları anlamında hükmen neshedilmiş sayılmazlar. Sadece o hükümlere bizim kendileriyle sorumlu olmadığımız önceki şeriatlara ait hükümler olarak itibar edilir. Bu da önceki şeriatların bize şeriat olmadığına dair bir delildir.

Önceki şeriatlara ait olup Kur'an'da geçen hükümlere ait bir çok örnekten bazıları şunlardır:

Süleyman *Aleyhi's Selam*'in şeriatından örnek şu ayette geçmektedir:

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدُودَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ لَا عَذَابَ لَشَدِيدًا أَوْ لَاذْبَحْنَهُ أَوْ لِيَأْتِيَنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ

“Kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: Hühüd’ü niçin göremiyorum, yoksa kayıplara mı karıştı? Ya bana apaçık bir delil getirir ya canını iyice yakacağım ya da onu boğazlayacağım.” [Neml Suresi 20-21]

Zarar verse de kuşun cezalandırılmasının geçersizliği hatta bütün hayvanların cezalandırılmasının geçersizliği hususunda Müslümanlarda ihtilaf yoktur. Nitekim bu hususta nass gelmiştir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

الْعُمَّاءُ جُرْحُهَا جُبَارٌ

“Hayvanlara ağır ceza vermek (eziyet etmek) zorbalıktır.” [Buhari]

Musa *Aleyhi's Selam*'in şeriatından örnek şu ayettedir:

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرِ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْعَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوْ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ

“Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık, sırtlarında veya bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık.”

[Enam Suresi 146]

İslâm şeriatında bütün bunlar Müslümanlara Allahu Teâlâ'nın şu sözleriyle helal kılınmıştır:

وَطَعَامُكُمْ جِلٌّ لَهُمْ

“ ... sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir.” [Maide Suresi 5]

İç yağı bizim yiyeceğimizdendir ve onlara helaldir.

Musa Aleyhi's Selam'ın şeriatından bir örnek de şu ayettedir:

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأَذْنَ بِالْأَذْنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا

“Onda (Tevrat'ta) onlara şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralar da kısastır.” [Maide Suresi 45]

Biz bunu almıyoruz. Çünkü bununla emrolunmadık. Ancak onu bizden başkalarına emretti. İslâm'da ise bunların içinden canın dışında vücudun organları için kısas yoktur. Fakat bütün bunlar hakkında “irş” yani diyet vardır. Bunu Sünnet açıklamıştır. Nitekim Nesai, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

...وَفِي الْأَنْفِ إِذَا أَوْعَبَ جَدْعُهُ الدِّيَةَ وَفِي اللِّسَانِ الدِّيَةُ ... وَفِي الْعَيْنَيْنِ الدِّيَةُ...

“...Burun tamamen koparılmış ise bir tam diyet, dil için bir tam diyet... iki göz için bir tam diyet...” [Nesai]

Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Buhari'de geçen [يَا أُنْسُ كِتَابُ اللَّهِ] “Ey Enes! Allah'ın Kitabı kısas ile hükmetmektedir.” [Buhari] sözüne gelince bu, Enes'in halası Reb'nin bir cariye'nin dişini kırdığında söylenmiştir. Burada zikredilen [الْقِصَاصُ] “kısas” [وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا] “Onda (Tevrat'ta) onlara şöyle yazdık...” [Maide Suresi 45] ayetine işaret etmemektedir. Çünkü ayette zikredilen kısas yaralamalarla birlikte zikredilmiştir. Ayette diyor ki [الْجُرُوحَ قِصَاصًا] “Yaralar da kısastır.” [Maide Suresi 45] Olay ise diş olayıdır. Dolayısıyla Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Enes'e söylemiş olduğu o sözü, bu zikredilen ayete işaret etmemektedir. Fakat o diş hakkında kısasla ilgili özel bir hükümdür. O da şöyledir: Bir tek kemik kasıtlı olarak kırıldığında hakkında kısas vardır.

Yusuf Aleyhi's Selam'ın şeriatından örnek şu ayettedir:

قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجَدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ

“Onun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa işte o (şahsa el koymak) onun cezasıdır. Biz zâlimleri böyle cezalandırırız, dediler.” [Yusuf Suresi 75]

Yani hırsız köleleştirmek hırsızın cezasıdır. İslâm ise hırsızın cezası olarak el kesme cezasını getirmiştir.

Şuayb Aleyhi's Selam'ın şeriatından örnek de şu ayettedir:

قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنَكِّحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَةَ جِجَجٍ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ

**“(Şuayb) dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık, şu iki kızım-
dan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yılı tamamlarsan ar-
tık o sendendir.”** [Kasas Suresi 27]

Bu da İslâm’da caiz değildir. Çünkü icare sözleşmesinde belirsizlik var-
dır. [إِخْدَى ابْنَتَيَّ] **“İki kızım-
dan biri”**, [أَيُّمَا الْأَجْلَيْنِ] **“Bu iki süreden hangisi
olursa olsun.”** [Kasas Suresi 28] Bunlar belirsizlik ifadeleridir. Ayrıca mihir ka-
dına aittir, kadının babasına değil. Zira Allahu Teâlâ şöyle demektedir:

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً

“Kadınlara mihirlerini gönül rızası ile veriniz.” [Nisâ Suresi 4]

Zekeriyya *Aleyhi’s Selam* zamanındaki halkın şeriatına örnek şu ayette
geçen Meryem *Aleyhi’s Selam*’ın annesinin şu sözüdür:

رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا

“Rabbim, karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım.” [Âl-
i İmran Suresi 35]

Bu, asıl itibarıyla İslâm’da caiz değildir.

Yakub *Aleyhi’s Selam*’ın şeriatından örnek şu ayettedir:

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ

**“İsrail’in kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceğin her tür-
lüsü İsrailoğullarına helal idi.”** [Âl-i İmran Suresi 93]

İslâm’da, Allahu Teâlâ’nın haram kılmadığı hususu kişinin kendisine
haram kılması helal değildir. Zira Allahu Teâlâ, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve
Sellem*’e şöyle demiştir:

لَمْ تُحَرِّمْ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ

“Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram kılıyorsun?”

[Tahrim Suresi 1]

Ashab-ı Kehf zamanındaki kitap ehlinin şeriatından örnek şu ayette-
dir:

قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا

**“Onların durumuna vâkıf olanlar: Bizler kesinlikle onların yanı-
başlarına bir mescit yapacağız, dediler.”** [Kehf Suresi 21]

Bu ise İslâm’da haramdır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle
demiştir:

إِنَّ أَوْلَٰئِكَ إِذَا كَانَ فِيهِمُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ فَمَاتَ بَنَوْا عَلَىٰ قَبْرِهِ مَسْجِدًا وَصَوَّرُوا فِيهِ تِلْكَ الصُّورَ
فَأَوْلَٰئِكَ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“O kimseler ki içlerinden salih biri öldüğünde onun kabrinin üstüne bir mescit yaparlar. İçerisine resimler çizerler. İşte onlar kıyamet günü Allah katında yaratıkların şerhileridir.” [Buhari]

İşte böyle Kur'an'da Allahu Teâlâ'nın bizden öncekilerin hükümlerini bize anlatmış olduğu birçok ayet vardır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ise bu hükümlere muhalif hükümler getirmiştir. Bu ayetler, nesh olunan ayetler gibi bizzat nesh olunmuş değildir. Sadece önceki şeriatlar nesh olunmuştur. Dolayısıyla bu ayetler bizden öncekilerin şeriatlarından ve biz onlardan sorumlu değiliz.

Bütün bunlardan açığa çıkıyor ki önceki şeriatlar bize şeriat değildir, dolayısıyla hükümlerin kendilerinden çıkarıldığı şer'î delillerden sayılmaz. Onların sözlerine delil olarak ileri sürdükleri delillere gelince, onların hiçbirinde bu husus hakkında bir delalet yoktur. Şöyle ki:

فَبِهَدَاهُمْ أَقْتَدِهِ

“Sen de onların hidayetlerine/yoluna uy.” [Enam Suresi 90]

Bu ayette kastedilen tevhitir. Çünkü [فَبِهَدَاهُمْ] **“hidayetlerine”** dedi. [بِهِمْ] **“Onlara”** demedi. Onların kendisiyle hidayet buldukları husus tevhitir.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ

“Biz Nuh'a... vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik.” [Nisâ Suresi 163]

Bu ayette, Nuh *Aleyhi's Selam*'a ve ondan sonraki nebilere vahyedilenlerin aynısının Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e de vahyedildiğine dair bir delalet yoktur ki **“Onların şeriatıyla emredilmiştir.”** denilsin. Bilakis bu ayet ile kastedilen başka nebilere vahyolunduğu gibi Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e de vahyolunduğunu bildirmektedir. Yani **“Allah, senden öncekilere vahyettiğinin mislini sana da vahyetti.”** demektir.

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا

“...Nuh'a tavsiye ettiğini Allah size de din kıldı.” [Sura Suresi 13]

Bu sözden kastedilen de, silinip yok olan Nuh *Aleyhi's Selam*'ın şeriatı değil, tevhidin aslıdır. Bunun için Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in, Nuh *Aleyhi's Selam*'ın şeriatından bahsettiği hiç nakledilmemiştir.

أَنْ اتَّبَعِ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ

“İbrahim'in milletine uy, diye vahyettik.” [Nahl Suresi 123]

[المِلَّةُ] **“Millet”** lafzıyla kastedilen, sadece tevhidin esaslarıdır ve şeriatın detayları olmaksızın ibadetle Allahu Teâlâ'yı yüceltmektir. Buna **“millet”**

lafzının şeriatın detaylarına isim olarak verilmemesi de delalet eder. Zira şeriatın detaylarındaki mezheplerinden dolayı “Şafi milleti”, “Caferi milleti” denilmez. Bunu ayetin devamındaki şu söz de teyit etmektedir:

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

“O, müşriklerden değildi.” [Nahl Suresi 123]

“Millet” lafzı, dinin karşılığında şirkin karşıtı olarak zikredilmiştir. O da sadece tevhitir. Böylece bu, tâbi olmanın ancak tevhidin aslına olduğuna dair bir delildir.

يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ

“Nebilerin kendisiyle hükmettiği.” [Maide Suresi 44]

Bu ise emir sigası değil, haber verme sigasıdır. Böylece Tevrat’a tâbi olmanın vacip oluşuna delalet etmez. Bu ayette, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in kendisi ile hükmettiğine dair bir delalet yoktur. Bir Yahudi’nin recmedilmesi hususunda Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in Tevrat’a başvurduğuna dair rivayete gelince Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Tevrat’ın getirdiği ile hükmetmek için Tevrat’a başvurmamıştır. O sadece recmin Tevrat’ta geçtiğine dair vermiş olduğu haberin doğruluğunu ve Yahudi’nin de onu inkârını açığa çıkarmak için Tevrat’a başvurmuştur. Bu hususun dışında Tevrat’a başvurmamıştır.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in Enes’e söylemiş olduğu şu sözüne gelince:

يَا أَنَسُ كِتَابُ اللَّهِ الْقِصَاصُ

“Ey Enes! Allah’ın Kitabı kısas ile hükmetmektedir.” [Buhari]

Bu sözden kastedilen, Allahu Teâlâ’nın [السِّنُّ بِالسِّنِّ] **“dişe diş...”** [Maide Suresi 45] sözü değildir. Çünkü ayette zikredilen kısas, yaralamalar hakkında geçmiştir. Olay ise diş olayıdır. Dolayısıyla Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in o sözü zikredilen bu ayete işaret ediyor olsaydı yaralamalar hakkındaki kısasa işaret etmiş olurdu.

Bu ise dişin kırılması olayından başkadır. Burun, kulak, göz gibi diğer organlar hakkında ise “irş” yani diyet geçmiştir. Bu da zikredilen ayette geçen kısas değil, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den rivayet edilen Sünnet’te açıklanmıştır.

Şu hadise gelince:

مَنْ نَسِيَ صَلَاةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا

“Kim bir namaz vakti uyuysa veya unutup vaktini geçirirse hatırladığında onu kılsın.” [Darimi]

Bu hadis, uyuma ve unutma durumunda, namazı kaza etmeyi vacip kılan olmasından dolayı, Taha Suresi 14. ayeti ile delillendirilmemiştir. Sadece bu hadisten sonra o ayetin okunması ile Müslümanların kendisiyle emroldukları hususun benzeri ile Musa *Aleyhi's Selam*'ın da emrolduğuna dikkat çekilmiştir. Zira Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* bu sözü söyleyerek uyduğunda veya unutulduğunda namazı kaza etmeyi emrettikten sonra hüküm sabit olmuştur. Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, bu sabit olduktan sonra Musa *Aleyhi's Selam*'ın emrolduğu gibi ümmetinin de bununla emrolduğuna dikkati çekmiştir.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in [الأنبياء إْحْوَةٌ] **“Nebiler... kardeştir...”** hadisine gelince: Bu söz, bu konuyla ilgili bir delil değildir. Çünkü Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

لِكَلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا

“Her birinize (her ümmete) bir şeriat/kanun ve yöntem/metot verdik.” [Maide Suresi 48]

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in bu hadisteki [دِينُهُمْ وَاحِدٌ] **“Dinleri birdir”** sözünün manası, kesinlikle ihtilaf etmedikleri tevhidin aslı demektir.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Aşure günü Yahudileri de oruç tutarken görünce söylediği şu sözüne gelince:

نَحْنُ أَوْلَىٰ بِمُوسَىٰ مِنْهُمْ

“Biz Musa'ya onlardan daha yakınız.” [Buhari]

Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e o gün oruç tutulması emredilmiştir. Eğer Allahu Teâlâ O'na o gün oruç tutmasını emretmiş olmasaydı O, bu hususta Yahudilere tâbi olmazdı.

Bütün bunlardan açığa çıkmaktadır ki bu delillerin tamamında önceki şeriatların bize şeriat olduğuna dair bir delalet yoktur. Dolayısıyla bu deliller bu hususta delil getirmek konumundan düşmektedir. Geride önceki şeriatların bize şeriat olmadığına dair getirilen deliller kalmaktadır. Böylelikle Kur'an ve Hadis'te önceki ümmetlere ait hükümlerden geçenlerin sadece bizden önceki ümmetlere has olduğu, bize ait şeriat sayılmadığı sabit olmaktadır. Dolayısıyla Kur'an ve Hadis'te geçen önceki şeriatlara ait hükümler ancak bizim için geçerli olduğuna dair delil olduğunda bizim için muteber olmaktadır. Bu delil de o hükmün genel sigâ ile gelmesi veya

o hükmün bize ait olduğuna delalet eden bir karinenin olmasıdır. İşte o zaman biz de o hükümle sorumlu oluruz. Fakat onunla sorumlu olmamız, onun önceki şeriattan olmasından dolayı değil de onun bizim için konulduğuna dair bir delilin gelmiş olmasından dolayıdır.

SAHABE MEZHEBİ

İçtihat meselelerinde bir Sahabe mezhebinin, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan müçtehit olandan başkasına delil olmadığı hususunda ihtilaf yoktur. Dolayısıyla Sahabe mezhebi, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan müçtehit olanlar bakımından şer'î delil sayılmaz. İhtilaf edilen husus, sadece Sahabe mezhebinin Tabiin ve onlardan sonraki müçtehitler için delil olup olmamasıdır.

Bazı imamlar, Sahabe mezhebinin delil olduğunu söyleyip onu şer'î hükümler hakkında şer'î delillerden saymışlardır. Sahabe mezhebinin delil oluşuna dair Kitap, Sünnet ve icmadan deliller getirmişlerdir.

Kitap'tan delilleri, Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ

“Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. Marufu emredersiniz...” [Â-i Imran Suresi 110]

Bu, emrettiklerinin maruf/iyilik olduğuna dair Sahabe'ye yönelik bir hitaptır. Marufu emretmek, kabulü vacip bir husustur.”

Sünnet'ten delilleri, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözleridir:

أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَأْيِهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ أَهْتَدَيْتُمْ

“Ashabım yıldızlar gibidir. Onlardan hangisine uyarmanız hidayet bulursunuz.” [Razî]

أَقْتَدُوا بِاللَّذِينَ مِنْ بَعْدِي أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ

Benden sonra gelenlerden Ebu Bekir ve Ömer'e uyun. [Tirmizi]

Bu sözler, Sahabe'yi ammi ve mukallit olarak taklit edenlere hitap etmeye hamledilemez. Çünkü onda umumu tahsis eden delil yoktur ve onu Sahabe'ye tahsisin faydasının iptali vardır. Çünkü ammi olanların Sahabe olmayan müçtehitleri taklit etmenin caiz oluşunda ittifak vuku bulmuştur. Dolayısıyla geriye bu sözle kastedilenin onların mezheplerine tâbi olmanın vacip oluşu kalmaktadır.”

İcmaya gelince:

“Abdurrahman Bin Avf, Ali RadiyAllahu Anh'ı, Ebu Bekir ve Ömer RadiyAllahu Anhumâ'ya uyması şartıyla Hilâfet'e atamıştır. Ali RadiyAllahu Anh onlara uymayı reddetmiştir. Abdurrahman Bin Avf'ın bu şartını kimse kınamamıştır, dolayısıyla icma hasıl olmuştur. Ayrıca sükûtu icma yayıldığına

inkâr edilmeyen Sahabe sözüdür ve hüccet olarak kabul edilir. Aynı şekilde yayılmayan Sahabe sözü de hüccet olur.”

“*Sahabe mezhebi delildir*” diyenlerin delillerinin özeti bunlardır. Bu deliller, Sahabe mezhebinin hüccet oluşuna delalet etmeye uygun değildir.

Ayette öyle bir delalet yoktur. Çünkü ayet sadece Sahabe *RadiyAllahu Anhum’a* ve Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in* zamanına değil, Muhammed *SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in* ümmetinin tamamına hitaptır.

Ayrıca [تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ] **“Marufu emredersiniz...”** sözü, onların emrettikleri hususun maruf olması anlamına gelmez. Çünkü bu sözden sonra [وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ] **“ve münkeri nehyedersiniz...”** sözü gelmektedir. Fakat bu ayetin manası **“Marufu emredip münkeri nehyettiğiniz için siz hayırlı bir ümmetsiniz!”** demektir.

O iki hadise gelince o, sözlerinin şer’î delil olması değil, Sahabe *RadiyAllahu Anhum’a* övgüdür. [بِأَيِّهِمْ أَفْتَدَيْتُمْ أَهْتَدَيْتُمْ] **“Hangisine uyarmanız hidayet bulursunuz.”** sözüyle kastedilen, her şeyde onlara uymak değil, onların Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem’den* rivayet ettikleri husustur. Zira Sahabe *RadiyAllahu Anhum* masum değildir ve sadece masum olan kimseye her şeyde uyulur.

Sahabe *RadiyAllahu Anhum’un* sükûti icmasının hüccet oluşu, sadece yaygın olmaktan değil, yaygın olmaktan ve âdeten inkâr edilen husustan olmasından gelmektedir. Bu iki husus ise Sahabe mezhebinde yoktur. Zira Sahabe mezhebi, yayılsa da hatta Sahabe *RadiyAllahu Anhum* ona karşı çıkmasa da o sükût sayılmaz. Çünkü sükûti icma, normalinde inkâr edilen hususa hastır ve bu her hüküm için geneldir. Bir de sükût, o sözün yaygınlaşarak Sahabe *RadiyAllahu Anhum’un* bilmesi durumunda muteberdir. Sahabe mezhebi ise yayılmamıştır, dolayısıyla Sahabe *RadiyAllahu Anhum* onun üzerinde sükût etmiş sayılmaz. Onun için Sahabe mezhebi, Sahabe *RadiyAllahu Anhum’un* sükûtu ile kıyas edilmez. Bütün bunlardan açığa çıkmaktadır ki bu delillerin tamamı Sahabe mezhebinin şer’î delil olduğuna dair hüccet olmaya uygun değildir.

Ayrıca Sahabe mezhebinin şer’î delil olduğunu nefyeden husus vardır. Buna örnek Allahu Teâlâ’nın şu sözüdür:

فَإِنْ تَنَارَ عُنْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ

“Bir hususta ihtilafa düşerseniz onu Allah’a ve Rasulü’ne götürün.” [Nisâ Suresi 59]

Böylece anlaşmazlığın kendisine götürüleceği yönler tayin edilmiştir. Onlar da Allah ve Rasulü'dür. Yani Kitap ve Sünnet'tir. Bu ikisinin dışındakilere götürülmez. Sahabe mezhebi ise Kitap ve Sünnet'ten değildir. Dolayısıyla ona götürülmez, başvurulmaz. Onun için o hüccet sayılmaz.

Bir başka husus ise Sahabe *RadiyAllahu Anhum* içtihat ehliendir. Onun hata yapması mümkündür. Hata ihtimali mevcut olduğu sürece, mezhebi hüccet sayılmaz.

Bir başka husus ise Sahabe *RadiyAllahu Anhum*, birtakım meselelerde ihtilaf etmişlerdir. Her biri diğerinin mezhebinin tersine gitmiştir. Sahabe mezhebi hüccet olsaydı Allahu Teâlâ'nın delilleri çelişkili, farklı olurdu. Bir kısmına tâbi olmak da diğerine tâbi olmaktan evla olmazdı. Dolayısıyla onların mezhepleri şer'î delil olmaz.

Ayrıca Sahabe *RadiyAllahu Anhum* Sünnet'ten birçoğunun kendilerine ulaşmadığını itiraf edip kabul ediyorlardı. Birçoğu Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den kendilerine ulaşana ters düşen görüşlerinden vazgeçiyorlardı. Bu da onların mezheplerinin delil olmadığına dair delildir. Çünkü Rasullullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in kendi meselesi hakkında söylediğinin onlara ulaşmaması mümkündür. Sünnet'ten bir çoğunun kendilerine ulaşmadığını kabul etmelerine dair delil, Ebu Hüreyre'de rivayet edilen şu husustur:

وَإِنَّ إِخْوَانِي مِنَ الْمُهَاجِرِينَ كَأَنْ يَشْعُلَهُمُ الصَّفْقُ بِالْأَسْوَاقِ وَكَأَنْ يَشْعُلَ إِخْوَانِي مِنَ الْأَنْصَارِ عَمَلُ
أُمُورِهِمْ

“Muhacir kardeşlerimi pazarlarda alışveriş meşgul ediyordu. Ensardan kardeşlerimi de malları üzerinde çalışmak meşgul ediyordu.”

Berâ Bin Âzib'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

مَا كُلُّ مَا نُحَدِّثُكُمْوَهُ سَمِعْنَاهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنْ حَدَّثَنَا أَصْحَابُنَا وَكَانَتْ تَشْعُلُنَا
رَعِيَّةُ الْإِبِلِ

“Size anlattıklarımızın hepsi Rasullullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den işittiklerimiz değildir. Fakat bize Ashabımız anlattı. Develeri gütmek bizi meşgul ediyordu.”

İzin istemek ile ilgili hadis hakkında Ömer *RadiyAllahu Anh* şöyle demiştir:

أَخْفِيَ هَذَا عَلَيَّ مِنْ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَّهَانِي الصَّفْقُ بِالْأَسْوَاقِ

“Rasullullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in emrinden/dininden olan bu husustan haberim olmadı, öyle mi? Pazarlarda alışveriş beni oyaladı.”

Böyle birçok rivayet vardır. Onların Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den kendilerine ulaştıktan sonra ona ters düşen görüşlerinden vazgeçtiklerine dair delil, rivayet edilen şu husustur:

وَكَانَ يَرُدُّ النِّسَاءَ اللَّوَاتِي جُضْنَ وَتَفَرَّنَ قَبْلَ أَنْ يُودِعَنَّ النَّبِيَّتَ، حَتَّىٰ أَخْبَرَ بِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَذِنَ فِي ذَلِكَ، فَأَمْسَكَ عَنْ رَدِّهِنَّ

“(Ömer), çocuğunu büyütüp kaçan kadınların eve konulmalarını reddediyordu. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in bu konuda izin verdiği kendisine haber verildiğinde onları reddetmeyi durdurdu.”

Yine rivayet edilir ki:

وَكَانَ يُفَاضِلُ بَيْنَ دِيَاتِ الْأَصَابِعِ حَتَّىٰ بَلَغَهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرُهُ بِالمُسَاوَاةِ بَيْنَهُمَا فَتَرَكَ قَوْلَهُ وَأَخَذَ بِالمُسَاوَاةِ

“(Ömer), parmakların diyetlerinin farklı olması görüşündeydi. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in onların diyetinin eşit olmasını emrettiği haberi kendisine verildiğinde, kendi görüşünü terk edip parmakların diyetlerinin eşit olması hükmünü benimsedi.”

Yine rivayet edilir ki:

وَأَرَادَ عُمَرُ رَجَمَ مَجْنُونَةً حَتَّىٰ أَعْلَمَ بِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةِ قَامِرٍ أَلَّا تَرْجَمَ

“Ömer, mecnunun recmedilmesini istedi. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in ‘Kalem üç kişiden kaldırıldı!’ sözü kendisine bildirilince onun recmedilmemesini emretti.” [Ebu Davud]

Abdullah Bin Ömer, araziyi kiraya veriyordu. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bunu nehyettiği kendisine bildirilince araziyi kiraya vermekten vazgeçmiştir.

Abdullah Bin Abbas'ın, muta nikâhının nehyedildiğini, Ali *RadiyAllahu Anh* kendisine bildiresiye kadar haberi yoktu.

Rivayet edilir ki İbni Abbas şöyle demiştir:

أَلَّا تَخَافُونَ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِكُمْ الْأَرْضَ أَقُولُ لَكُمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ وَتَقُولُونَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَهَؤُلَاءِ الْأَنْصَارُ نَسُوا قَوْلَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ الْأَيْمَةُ مِنْ فُرَيْشٍ

“Allah’ın sizi yere çakmasından korkmuyor musunuz? Ben size Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem dedi, diyorum, siz de Ebu Bekir ve Ömer dedi diyorsunuz. O Ensar, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in şu sözünü unuttular: İmamlar Kureyş’tendir.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bunun gibi birçok olay vardır. Bunların tamamı, Sahabe mezhebinin hata ve unutkanlığa açık olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla delil olmaya uygun olmaz.

Geriye Abdurrahman Bin Avf'ın, iki şeyhe yani Ebu Bekir ve Ömer'e uymayı talep etmesi üzerinde Sahabe'nin icması meselesi kalmıştır. Bu, Sahabe mezhebinin delil oluşuna dair bir icma değildir. O sadece, bir müçtehidin kendi görüşünü terk ederek başka bir müçtehidin taklit etmesinin caiz oluşuna dair bir icmadır. Bundan kasıt, Müslümanların sözlerinin bir görüşte birleştirilmesidir. Bu bir şeydir, Sahabe mezhebinin hüccet olması başka bir şeydir.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Sahabe mezhebi şer'î delillerden değildir.

İSTİHSAN

[الإِسْتِخْسَانُ] “İstihsan” Arapça’da [الحَسَنُ] “hasen” kelimesinin [إِسْتِفْعَالٌ] “İstifâl” kalıbındaki hâldir. Her ne kadar başkasına göre çirkin görülse de şekil ve manalarda insanın kendisine yöneldiği ve hoşlandığı, güzel bulunduğu husustur. Bu lügat manası, fıkıh usûlünde bahis konusu olan istihсандan kastedilen değildir. Zira din hakkında heva ve heves ile söz söylemenin caiz olmadığı hususunda, Allahu Teâlâ’nın şeriatı hakkında bir şer’î delil olmaksızın müçtehidin şehveti ve hevası/arzusu doğrultusunda hüküm vermesinin reddedildiği hususunda bir ihtilaf yoktur. Bu hususta ammi ile müçtehit arasında bir fark yoktur. Bahis konusu olan “istihsan” lügatla ilgili mana değil, fıkıh usûlü âlimlerinin ıstılah/terim olarak kullandıkları istihсандır.

İstihsan hakkında konuşanlar, onun tarifinde ihtilaf etmişlerdir. İstihsanın bazı tarifleri şunlardır:

“Müçtehidin vicdanını etkileyen fakat onu ifade etmekte güçlük çektiği ve açıkça ortaya koyamadığı bir delildir.

Mucip kıyastan kendisinden daha kuvvetli bir kıyasa geçiştir.

Kendisinden daha kuvvetli bir delille kıyas tahsis etmektir.

İçtihat şekillerinden lafızların genelliğini kapsamayan bir içtihat şeklini ondan daha kuvvetli bir şekilden dolayı terk etmektir. Bu hatıra ilk anda gelen hüküm hakkındadır.

“Daha kuvvetli bir husustan dolayı bir meseleyi benzerlerinden ayırmaktır. Bir meselede, o meselenin benzerlerine verilen hükümden vazgeçmeyi gerektiren bir gerekçe ile o hükmü bırakıp aksine bir hüküm vermektir.”

İstihsanı; kıyas istihsanı, zaruret istihsanı, Sünnet istihsanı ve icma istihsanı olmak üzere dört çeşide ayırmışlardır.

Bir kısmı da istihsanı; zaruret istihsanı ve kıyas istihsanı olmak üzere iki kısma ayırmışlardır.

Onlara göre:

“Kıyas istihsanı: Hatıra ilk gelen zahir/açık kıyas hükmünden vazgeçip farklı bir hükme gitmektir. O, birincisinden daha dakik ve daha gizli fakat delil bakımından daha kuvvetli, bakış bakımından ve sonuca varma bakımından daha doğru başka bir kıyastır. Bu hafî kıyas/kapalı kıyastır. Buna örnek şudur: İki şahıs, ücretinin tamamı ikisinin üzerine borç olacak şekilde iki kişiden bir araba satın alsalar, alacaklı olanlardan biri o borcun bir kıs-

minı almış olsa onun alınanı kendi hissesi yerine sayması hakkı olmaz. Bilakis borç ortağının ondan kendi hissesini talep etmesi hakkı vardır. Çünkü onun borçtan aldığı miktar, ortaklaşa sattıkları malın fiyatındandır. Yani iki ortaktan herhangi birinin satılan malın ücretinden alması, onlardan birinin kendisine düşen hissesi değil iki ortak için almasıdır. Alınan bu miktar alan kişinin elindeyken diğer ortak hissesini almadan kayıp olduğunda kıyasın gereği, ikisinin hesabından yani şirketin hesabından kayıp olur. Fakat istihsanda, sadece o miktarı alan kimsenin hissesinden kayıp sayılır. İstihsan bakımından ikinci ortağın aleyhine hesap düşülmez. Çünkü aslında o, o miktarı alana bu hususta ortak olmak zorunda değildir. Bilakis o, alınan miktarı alana terk etmesi ve borçtan kalanı da kendi hissesine katması hakkı vardır. İşte kıyas istihsanı böyledir.

Zaruret istihsanı: Zorlayan bir zarurete ya da bir zorluğu gidermek veya bir ihtiyacı karşılamak şeklinde gerekli bir maslahata bakarak, hakkında kıyas hükmü olana ters düşmektir. Çünkü kıyas hükmü bazı meselelerde soruna veya sıkıntıya sebep olur. İşte o zaman istihsana göre kendisiyle sıkıntının ortadan kaldırıldığı ve sorunun giderildiği başka bir hükme gidilir. Buna örnek ücretle çalışandır. Onun eli, ücretle tutulduğu hususta emanet eli sayılır. Kasıt olmaksızın onun ücretle tutulduğu o işte bir zarar vermesi söz konusu olduğunda o, ondan tazmin ettirilmez. Mesela bir kişi, birini elbise diktirmek için bir aylığına kiralasa bu özel ücretli olur. Kasıt olmaksızın onun elinde o elbise teleforsa ona tazmin ettirilmez/ödettirilmez. Çünkü onun eli emanet elidir. Bir kimse, herkese elbise diken terziyi bir elbise diktirmek için kiralasa (ona sipariş verse) o terzi genel ücretlidir. Onun elinde elbise telef olursa onun eli de emanet eli olduğu için ona tazmin ettirilmez. Fakat istihsanda, özel ücretliye tazmin ettirilmez, gücünün üstünde iş kabul etmemesi için genel ücretliye tazmin ettirilir.

Sünnet istihsanına gelince: O, Sünnet'le sabit olmuş bir hususa muhalif oluşundan dolayı kıyasın hükmünü terk etmektir. Buna örnek Huzeyme'nin şahitliğidir:

Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem onu, onun şahitliğini iki kişinin şahitliği sayıp tek başına şahitliğini kabul ederek Huzeyme'ye has kılmıştır. Şöyle demiştir:

مَنْ شَهِدَ لَهُ خُرَيْمَةٌ أَوْ شَهِدَ عَلَيْهِ فَحَسْبُهُ

Huzeyme kime şahitlik yaparsa ona yeter. [Taberani]

Huzeyme'nin şahitliğinin kabul edilmesi, kıyası terk etmektir. Zira kıyasa göre o şahitlik kabul edilmez. Çünkü ispat vasıtası olması için yeter

sayı iki erkek şahit olması veya bir erkek iki kadın şahit olmasıdır. Fakat nass geçmesinden dolayı kıyas terk edilmiştir.

İcma istihsanına gelince o, kıyasın gereğini terk edip hakkında icmanın olduğu başka bir hükme geçmektir. Buna örnek, siparişle bir şey yaptırma sözleşmesidir. Kıyas, mevcut olmayanın satışı olduğu için onun caiz olmasını gerektirir. Fakat onun caiz olduğuna dair icma oluşmuştur.”

Onların şer’î delil olarak itibar ettikleri “istihsan” işte budur. Onun şer’î delil olduğuna dair Kitap, Sünnet ve icmadan delil getirmişlerdir.

Kitaptan delilleri, Allahu Teâlâ’nın şu sözleridir:

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

“Onlar ki dinleyip de sözün en güzeline uyarlar.” [Zümer Suresi 18]

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ

“Rabbinizden size indirilenin en güzeline tâbi olun.” [Zümer Suresi 55]

İki ayeti şöyle delil gösteriyorlar: “İlk ayet, sözün en güzeline tâbi olanı överek gelmiştir. İkinci ayet ise indirilenin en güzeline tâbi olmayı emretmiştir. Eğer en güzel olan hüccet olmasaydı böyle olmazdı.”

Sünnet’ten delilleri ise Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in şu sözüdür:

فَمَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ

“Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir.” [Ah-

med Bin Hanbel]

İcma’ya gelince “Kalma miktarı, su miktarı ve ücret belirlemeksizin taşıyanın elinden alıp su içmenin ve hamama girmenin istihsana göre caiz olduğu hususundaki ümmetin icmasıdır.”

İstihsanın, istihsan hakkında onun şer’î delil olduğunu söyleyenlerin görüş ve delillerinin özeti işte budur.

Gerçek olan ise istihsanın şer’î delil sayılmamasıdır. Onların getirdikleri tarifler, yorum ve deliller, onun şer’î delil sayılmasına dair bir hüccet ortaya koymamaktadır.

Tariflere gelince delalet ettikleri manalar bakımında üç kısımdır:

Birinci kısım, şu sözleridir: “Müçtehidin zihninde etki yapan fakat onu ifade etmekten güçlük çektiği ve açıkça ortaya koyamadığı delildir.”

Bu tarif esastan batıldır. Çünkü müçtehidin zihninde etki yapıp da müçtehidin ne olduğunu bilmediği delil, bilmediği müddetçe delil sayılmaz. Ayrıca onun gerçekten bir delil mi yoksa fasit bir vehim mi olduğu

hususunda tereddüt içinde ise ona bağlı kalmanın yasak olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Eğer onun şer'î delillerden bir delil olduğu gerçekleşirse kendisi açısından ona bağlanmanın caiz olduğu hususunda da bir ihtilaf yoktur. Fakat o istihsan olmaz, sadece delili almak olur. Başkası açısından ise onun alınmasının doğru olması için delil olduğunun gerçekleştiğinin ifade edilmesine gereksinim vardır. Her iki yönden de istihsan delil olmaz. Bundan dolayı bu tarife göre istihsan batıldır.

İkinci kısım tariflerden ise tek bir mana anlaşılır. O tarifler şunlardır: *“Bir kıyasın gerektirdiğini terk edip daha kuvvetli bir kıyasa geçiş yapmaktır.”*, *“Kendisinden daha kuvvetli bir delille kıyası tahsis etmektir.”*, *“Daha kuvvetli bir husustan dolayı o meseleyi benzerlerinden ayırmaktır.”*, *“Bir meselede o meselenin benzerlerine verilen hükümden vazgeçmeyi gerektiren bir gerekçe ile o hükmü bırakıp aksine bir hüküm vermektir.”*

Bu tariflerin hepsi, tek bir manadır. O da daha kuvvetli bir delilden dolayı kıyası terk etmektir. İstihsan için yapılan bu tarif ve açıklamalarda geçen *“daha kuvvetli delilden”* kastedilen, Kitap'tan veya Sünnet'ten bir nass ise bu istihsan değildir, bu sadece nassı tercihtir. Dolayısıyla nass ile delil getirmektir. Eğer daha kuvvetli delilden kastedilen, maslahattan uygun olanı gören akıl ise bu batıldır. Çünkü kıyas, nass ile sabit olan şer'î bir illete bina olur. Akıl veya maslahat ise ne bir nass ne de ondan daha kuvvetli başka bir illettir. Bilakis onun şer'î nassla yani vahyin getirdiği ile bir alakası yoktur. Onun için bu nasstan vazgeçiş batıldır.

Üçüncü kısım tarif ise onların şu sözüdür: *“İçtihat şekillerinden lafızların genelliğini kapsamayan bir içtihat şeklini ondan daha kuvvetli bir şekilde dolaylı olarak terk etmektir. Bu hatıra gelen ilk hüküm hakkındadır.”*

Bu tarif her ne kadar zahirle delil getirmeyi terk edip başka bir delile gitmek hususunda ikinci kısım gibi olsa da bununla ikinci kısım arasında fark vardır. Bu fark ise ikinci kısmın manası, daha kuvvetli bir delilden dolayı kıyasın terk edilmesidir. Fakat bu tarif geneldir. Çünkü bu, kıyas da başkası da olabilen zahir bir delili terk edip başka delile gitmek demektir. Zira *“içtihat şekillerinden bir içtihat şeklini terk etmek”* denilmektedir. Bu ise kıyastan daha geneldir. Ayrıca bu kısım, kendisine yönelen daha kuvvetli yönü, hatıra ilk gelen hükümden kılmaştır. Bu ise ikinci kısımdan farklıdır. Zira o hatıra gelen ilk hükümle olmaz.

Bu üçüncü kısma da ikinci kısma verilen cevap verilir. Kendisinden daha kuvvetli olarak aniden akla gelen bir delil ile özel bir delilin hük-

münden vazgeçip karşıt hükme geçmekte, aniden akla gelen delil eğer Kitap'tan, Sünnet'ten veya Sahabe'nin icmasından ise onunla delil getirmenin sıhhati hususunda bir ihtilaf yoktur. Bu durumda istihsan olmaz. Eğer o daha kuvvetli delil akıl ve maslahat ise o, şer'î bir delilden daha kuvvetli olması bir yana şer'î bir delil dahi değildir. Onun için onunla delil getirmek sahih olmaz. Bu durumda o hükmü veya delili terk etmek batıl olur. Buna binaen bu tarife göre istihsan reddolunur ve onun şer'î bir delil sayılması doğru olmaz. Çünkü iki durumdan birincisinde ya Kitap ya Sünnet ya Sahabe'nin icması olur, istihsan ise olmaz. İkinci durumda ise delili terk edip delil olmayana gitmek olduğu için batıl olur.

Bu izahat, istihsan için yapılan tarifler ve açıklamalar yönünden idi. İstihsanların kısımları yönünden izaha gelince: İlk iki kısım olan kıyas istihsanı ve zaruret istihsanı batıldır.

Kıyas istihsanının batıl oluşu, istihsanın tarifleri ve açıklamalarının ikinci kısmının batıl oluşundan açığa çıkmaktadır. O ise bir meseleyi benzerlerinden ayrı tutmaktır. Ayrıca onu kapalı kıyas saymaları da batıldır. Çünkü onun kıyas ile alakası yoktur. O ancak maslahatla ilgili bir illetlendirmedir.

Örneğe gelince, bir tek satışla tamamı satılan ortak malın ücretinden ortaklardan birinin aldığı miktarın yok olması hakkındaki hükümde ihtilaf edilmesi sahih değildir. Çünkü o iki ortaktan biri tarafından şirket/ortaklık için alınmış şirket malından yok olmuştur. Çünkü ister satılmış araba olsun ister onun ücreti olsun mal, şirketin malıdır, o iki ortaktan birinin malı değildir. Dolayısıyla onun yok olması, şirket malının yok olmasıdır, sadece o malı alan ortağın malının yok olması değildir.

Böylece burada istihsan ile şeriatın hükmünden ve şer'î delilden vazgeçip şer'î olmayan bir hükme, nefislerin hevasının hâkim kılınmasına gidilmiştir. Zira birkaç şahsa ait ortak bir borç olduğunda bu, iki ortağa ait bir tek şahsın borcu gibidir. Dolayısıyla iki ortaktan biri, o borçtan kendi hissesi miktarını alıp, ikinci ortak ondan kendi hissesini almadan önce elinde yok olursa bu yok oluş sadece o miktarı alan ortağın hissesi hesabından değil, ikisinin hesabından olur. Çünkü ortak; vekildir ve emindir. Onun eli de vekâlet eli ve emanet elidir. O borcu aldığı anda hepsi için almış olur. O mal onun elinde yok olunca, o yok olmasından sorgulanmaz. Çünkü eli emanet elidir. Şer'î nassların kendisine delalet ettiği şer'î hüküm budur. Bu kıyas değildir. Yani bu mesele, kıyas meselelerinden de-

ğildir. Bu hüküm kıyasla sabit olmamıştır. Bu, sadece şirket meselelerinden ve emanet meselelerinden bir meseledir. Sünnet'ten bir şer'î delil ile sabit olmuş hükümdür.

Fakat istihsanı savunanlar, o ortağın aldığı şeyi kendi hissesi sayma hakkının olmadığını, bilakis borçtaki ortağının, alınan miktardan hissesini ondan isteme hakkının olduğunu tasvip ediyor olmalarına *"İstihsan, o alınan miktarın yok olmasının sadece onu alanın hissesinden sayılmasını gerektirir."* demektedirler. Böylece şer'î hükmün gerektirdiğini terk edip, istihsan dışında yani gördüğünde müçtehidin istihsanı dışında bir delil olmaksızın bir başkasına gitmektedirler. Buna da şunu bahane göstermektedirler: *"O ikinci ortağın, o borçtan alan ortağa, aldığı hususta ortak olma zorunluluğu yoktur. Bilakis onun, alınan alana terk etmesi ve kalan borcu kendi hissesine katma hakkı vardır, ona ortak olma hakkı da vardır."* Alınanın yok olmasını iki ortak üzerine değil de sadece alanın üzerine olmasını böyle delillendirmektedirler. Bu ise şer'î delili terk etmek ve heva ile hüküm vermektir.

Zaruret istihsanına gelince o, zorlayan bir zarurete bakarak ya da bir zorluğu gidermek veya bir ihtiyacı karşılamak şeklinde gerekli bir maslahata bakarak hakkında kıyas hükmüne ters düşmektedir. Böylece onlara göre zaruret istihsanı, şeriatın uygun görmesine göre değil de müçtehidin aklının uygun görmesine göre maslahatla ilgili hükümlere giden bir yol olmaktadır. Şeriata ters düşmekte ve maslahat gördüğü hususta akla tâbi olmaktadır. Dolayısıyla şer'î nassı değil de akli ve maslahattan uygun gördüğünü hâkim kılmasıyla ve onu şeriatın delalet ettiği şer'î illete tercih edilmesiyle batıl oluşu açıktır. Bu batıldır, başka söze de gerek yoktur. Mesela ücretli çalışan örneğinde bu batıllık ortadadır. Zira genel ücretli tazmin ettirilip de özel ücretlinin tazmin ettirilmemesi, tercih ettiren olmaksızın yapılan bir tercihtir ve şer'î nassa muhaliftir. Zira Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

لَا ضَمَانَ عَلَى مُؤْتَمِنٍ

"Emanet edilene tazmin etmek yoktur." [Darekutni]

Böylece bir mal üzerinde emanetçi olan kimse kesinlikle tazmin ettirilmez. Çünkü hadisin [لَا ضَمَانَ] tabirindeki nefiy [لَا] "lâm"ı cins içindir, ister özel ücretli olsun, ister genel ücretli olsun her emanetçiyi kapsar. Dolayısıyla istihsan ile hüküm vermek; delili terk etmek ve heva ile hüküm vermektir. Zira o hüküm, hadisi terk edip aklın uygun gördüğü maslahatla verilen hükümdür. Aklın uygun gördüğü o maslahat ise ortak ücretlinin

daha fazla kazanmak hırsı ile insanların malından, gücünden fazlasını almayı kabul etmemesini sağlamaktadır. Zira bu durum insanların malının yok olmasına yol açar. Onun için Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in hadisi terk edilmiştir. Dolayısıyla şüphe yoktur ki bu istihsan batıldır, başka söze gerek yoktur. Buradan, kıyas istihsanı ve zaruret istihsanı olan ilk iki şekildeki istihsanın batıl oluşu açığa çıkmaktadır.

Sünnet istihsanı ve icma istihsanına gelince bunlar istihsan değildir, sadece delillerin tercih edilmesidir. Zira Huzeyme'nin şahitliği örneğinde açıktır ki hadis kıyasa tercih edilmiştir. Dolayısıyla bu, delillerin tercihi konularındandır, istihsan ile alakası yoktur. Siparişle bir şey yaptırmak konusunda da açıktır ki Sahabe'nin icması tercih edilmiştir. Hâlbuki siparişle bir şey yaptırmak Sünnet ile sabittir. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* siparişle bir mühür ve bir minber yaptırmıştır. Dolayısıyla siparişle bir şey yaptırmak, istihsandan değildir.

Ayrıca istihsanı savunanların ileri sürdükleri örnekler, şer'î deliller ile sabittir. Zira bedeli, su miktarı ve kalma süresi belirlenmeksizin hamama girmek örneği, bedeli ve içilen suyun miktarı belirlemeksizin sucunun elinden su içmek örneği, hepsi de Sünnet ile sabittir. Zira bu, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in zamanda O'nun bilgisi ve takriri ile vuku bulmuştur. Dolayısıyla bu, istihsan ile değil takriri sünnet delili ile sabittir.

Onların istihsanın hüccet olduğuna dair getirdikleri delillerin hiçbiri de bu hususa delil getirmek için uygun değildir. Çünkü o deliller, kastetikleri usûl ile ilgili manasıyla “*istihsana*” uygun düşmemektedirler. Şöyle ki:

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

“Onlar ki dinleyip de sözün en güzeline uyarlar.” [Zümer Suresi 18]

Bu ayette sözün en güzeline uymanın vacip oluşuna dair bir delalet yoktur. Ayrıca [فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ] “sözün en güzeline uymak” usûl ile ilgili manası ile “*istihsana uymak*” demek değildir. Bilakis bu iki sözden biri güzel diğeri en güzel olduğunda delile uymak zorunlu olur.

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ

“Rabbinizden size indirilenin en güzeline tâbi olun.” [Zümer Suresi 55]

Bu ayette de istihsanın indirilmiş olanın en güzeli olması bir yana indirilmiş bir delil olduğuna dair bir delalet yoktur. Bu ayetin usûl ile ilgili manasıyla istihsanla bir alakası yoktur.

Hadis saydıkları [فَمَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ] **“Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir.”** [Ahmed Bin Hanbel] sözü ise İbni Mesud’a ait bir sözdür. Bu ancak mubahlardan güzel gördükleri demektir. Farz, mendup, haram, mekruh, batıl, fasit olduğuna dair hakkında delil olan hususlarda ise Müslümanların güzel gördüğüne tâbi olmak değil, delile tâbi olmak vacip olur. Müslümanların uygun gördüğüne tâbi olmak, şer’î hükme delil getirme hakkında değil şûrada söz konusudur. Dolayısıyla Müslümanların uygun gördüğü şer’î delil değildir, onlarla şer’î hükme delil getirmek uygun olmaz. Ayrıca İbni Mesud’un sözünün usûl ile ilgili manada *“istihsan”* ile bir alakası kesinlikle yoktur.

Bütün bunlardan açığa çıkmaktadır ki istihsan şer’î bir delil değildir. Bilakis o heva ve heves ile hüküm vermek ve şer’î delili terk edip aklın maslahat olarak gördüğünü almaktır. Ancak onun şer’î delil olduğunu söyleyenlerin olmasından dolayı *“şüphetü’l delil”* dir. Dolayısıyla onların onunla çıkarmış oldukları hükümler şer’î hüküm sayılır çünkü onun şüpheli de olsa bir delili vardır.

MESALİH-İ MÜRSELE

Bazı imam ve müçtehitler maslahata şer'î delil olarak itibar etmişlerdir. Maslahatı üç kısma ayırmakta ve şöyle demekteler:

“Maslahat, şeriatın onamasına göre üç kısımdır:

1-Şeriat, itibar ederek onu onamıştır. Dolayısıyla o hüccettir. Meydana gelmesi, nassın makulundan/akledilişinden ve icmadan hüküm çıkarmak olan kıyasa bağlıdır.

2-Şeriatın, batıl oluşunu onadığı husustur. Bu, âlimlerden birinin halifelerden birine, her Ramazan günü oruçlu iken cima etmesi üzerine, kesintisiz ardarda iki ay oruç tutması gerektiğini söylemesi gibidir. O halifenin mâli durumu elverişli olduğu hâlde ona köle azat etmesini emretmemesinden dolayı o âlime itiraz edilince şöyle demiştir: Ona öyle emretseydim şehvetinin gereğini yerine getirmeye engel teşkil etmek hususunda köle azat etmeyi küçümseyerek ona kolay gelirdi. Onu bundan engellemek için kefarete orucunun vacip kılınmasında maslahat vardır.”

Bu söz, Sünnet'in nassına muhalif olması nedeni ile batıldır. Çünkü Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Ramazan'da oruçlu iken hanımı ile cinsî münasebette bulunduğunu söyleyen bir Araba şöyle demiştir:

فَأَعْتَقُ رَقَبَةً قَالَ لَيْسَ عِنْدِي قَالَ فَصُمْ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ قَالَ لَا أَسْتَطِيعُ قَالَ فَأَطْعِمُ سِتِّينَ مِسْكِينًا

“Bir köle azat et. Dedi ki: Bende yok. Rasulullah dedi ki: İki ay ardarda kesintisiz oruç tut. Dedi ki: Yapamam. Rasulullah dedi ki: Altmış miskine yemek ver.” [Buhari]

Bu hadiste tertibe dair kuvvetli bir delalet vardır.

3-Şeriattan belirli bir nassın hem batıl oluşunu hem de itibar edilmesini onamadığı maslahattır. İşte buna mesalih-i mürsele denir.”

Dediler ki *“Maslahat, okuma yazmanın öğrenilmesi gibi belirli bir nass ile bizzat gelmişse veya her çeşit marufun emredilmesi ve bütün münker çeşitlerinin nehyedilmesi gibi çeşidinin itibarını şeriatın onayladığına dair genel bir nass ile gelmişse işte bu iki durumda o maslahat, mesalih-i mürseleden sayılmaz. Çünkü o zaman maslahat kıyasa bağlı olur. Fakat mesalih-i mürsele delilden kopuk olmalıdır. Yani hakkında bir delil bulunmayandır. Fakat o, şeriatın maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi için gelmiş olması genelliğinden alınmıştır.”*

Dolayısıyla onlara göre mesalih-i mürsele; bizzat kendisinin ya da çeşidinin itibar edilmesine dair şeriatta nassın geçmediği bir maslahattır. Dolayısıyla bu, delilden uzak yani kopuktur. Fakat ona itibar edilmesine,

şeriatın nassları külli şekilde delalet etmiştir. Böylece bir olay ve benzeri durumlarda şer'î nass olmadığında şer'î hükümler mesalih-i mürsele esasına bina edilirler. Dolayısıyla maslahat delil olmaktadır. Bununla fakih, kendisinde baskın bir maslahat olan her amelin, şer'an talep edilmiş olduğuna -buna delalet eden özel bir şer'î nassa gereksinim duymaksızın hükmedebilir.

Fakat onlar, şer'î maslahatlar ile şer'î olmayan maslahatları birbirinden ayırt etmişler ve şöyle demişlerdir:

“Delil olmaya uygun olan maslahatlar, şeriatın maksatlarıyla uyumlu olan maslahatlardır. Şeriatın öncelikli maksadı, beş zaruriyetin rükünlerinin korunmasıdır. Bunlar da dinin, canın, aklın, malın ve neslin korunmasıdır. Nitekim ilahi şeriatlar bu beş rüknün saygınlığının ve korunmasının vacip oluşunda ittifak etmişlerdir. Bunlardan diğer maslahatlar çıkar ve akıl onun maslahat olduğunu anlar. Böylece onun maslahat oluşunun aklın takdirine göre olması şer'î delil olmaktadır. Zira şeriatın maslahatlarına götüren ve o maksatların gerçekleşmesine yardımcı olan her şey, maslahattır. Maslahat hakkında kıyasa muhalif olması şart koşulmaz. Bilakis kıyasa muhalif de olabilir, orijinal şer'î delil de olabilir.”

Mesalih-i mürseleyi savunanlar, onu kati olmayan şer'î nassları tahsis eden saymaktadır. Mesela Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

الْبَيْتَةُ عَلَى مَنْ ادَّعَى وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ

“Beyyineyi/ispat vasıtası delili iddia eden getirir. İnkâr eden yemin eder.” [Tirmizi]

Mesalih-i mürseleyi savunanlara göre; bir kişi başka birinde malı olduğunu iddia eder ve ispatlamaktan âciz olursa iddia edilenden yemin etmesi talep edilir. İddia edilen ile iddia eden arasında bir arkadaşlık olmadıkça iddia edilene yemin ettirmeyi uygun bulmazlar. Böylece sefihler, faziletliyle karşı cüretkâr olmasınlar. Zira bu, onların yalan iddia ile mahkemelere akın etmelerini sağlar. Böylece mesalih-i mürseleyi Kitap ve Sünnet gibi bizzat asıl saymakta hatta onu, nassı kati olmadığında Kitap ve Sünneti tahsis eden kılmaktadırlar.

Onlar şeriatın, hükümlerinde mutlaka maslahat getirdiğine karar vermişlerdir. O maslahat nassla gelmişse bilinir, nassla bilinmezse şeriatdaki genel nasslar ile talebi bilinir. Onlara göre müçtehit bununla içerisinde zararı olmayan ya da yararı zararından daha büyük olan bir maslahat

olan her amelin, özel bir şahide/delile gereksinim duymaksızın talep edilen olduğuna hükmedebilir. İçerisinde maslahat değil de zarar olan veya kötülüğü yararından daha büyük olan bir hususun, özel bir nassa gereksinim duymaksızın nehyedilmiş olduğuna hükmedebilir.

Dediler ki *“Şâri'nin, kulların maslahatını kastettiğini görüyoruz. Muamelat hükümleri, maslahat nerede ise onunla birlikte dönmektedir. Zira bir durumda yasaklanan bir şeyde bir maslahatın olmadığını, onda bir maslahat olduğunda ise caiz olduğunu görmektesin. Bir müddete kadar dirhemdir hemle değişiminin sözleşmelerde yasaklanması ve borç vermekte ise caiz olması gibi Şâri nasslarda, nassların haddinde/sınırında durmayı değil manalara tâbi olmayı kastetmiştir.”*

Onlar maslahatları şer'î delil yapmanın, heva ve hevese tâbi olmayı şer'î delil yapmaya götürüleceği itirazına karşı savunma yapmışlardır. Zira heva ve heves ile maslahatlar arasındaki irtibatla ilgili olarak, o ikisi arasında bir ayrılmazlığın sabit olmadığını kabul etmişlerdir. Nitekim şeriatın belirlemiş olduğu maslahatlarda yalın heva ve hevesler ile şehvetler gözetilmez. Muteber maslahatlar, maslahatların sağlanması hususunda nefislerin hevası bakımından değil, dünya hayatının ahiret hayatı için düzenlenmesi bakımından itibar edilmektedir. Çünkü şeriat, mükellefleri heva ve heveslerinin cazibelerinden kurtarmak için gelmiştir. Zira Allahu Teâlâ şöyle demektedir:

وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

“Eğer hak, onların arzu ve isteklerine uysaydı mutlaka gökler ve yer ile bunlarda bulunanlar bozulur giderdi.” [Muminun Suresi 71]

Mesalih-i mürselenin delil olarak alınmasına dair iki delil ileri sürülmektedir:

1-Şâri, hükümlerin cinsi hakkında, maslahatların cinsine itibar etmiştir. Maslahatların cinsine itibar edilmesi, fertlerinden bir fert olması nedeni ile bu maslahatların itibar edilmesi zannını gerektirir. Dolayısıyla mesalih-i mürsele, Şâri'nin itibar ettiği hususlardan olmaktadır.

2-Sahabe RادیAllahu Anhum'un durumlarını inceleyen kimse, onların olaylarda yalnızca maslahatlarla yetindiklerine, başka bir hususu aramadıklarına kanaat getirir. Bu ise onların maslahatları kabulüne dair bir icmasıdır.

Sahabe RادیAllahu Anhum'un mesalih-i mürseleye dayanarak amel ettiklerini söyledikleri birtakım amelleri rivayet etmişlerdir. Bunlardan birkaçı şunlardır:

a-Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in Sahabesi, O'nun zamanında olmayan birtakım hususları yapıyorlardı. Mesela Ebu Bekir, Kur'an'ı bir mushafta toplamıştır. Osman, belirlediği bir nüsha dışındaki nüshaların imha edilmesini emretmiştir. Bunlar Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in zamanında yoktu. Fakat Ebu Bekir ve Osman'ın gördükleri maslahat onları o ameli yapmaya zorunlu kılmıştır. Bunun üzerine onu yapmışlardır. Zira Kur'an hafızlarının ölmesi ile Kur'an'ın unutulmasından korkuyorlardı.

b-Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in Sahabesi, O'ndan sonra maslahatlara ya da mesalih-i mürseleye dayanarak hamr içenin haddinin seksen sopa olduğunda ittifak etmişlerdir.

c-Ömer Bin Hattab, malları hakkında töhmetli olan valilere, özel mallarını, vilayet otoritesiyle elde ettikleri mallarına katmalarını şart koşuyordu. Bu mesalih-i mürsele babındandır.

d-Rivayet edildi ki Ömer, su karıştırılmış sütün tamamını, sahtekârı cezalandırmak için döktü. Bunu da satıcıların insanları aldatmamaları için genel maslahat kapsamında yapmıştır.

e-Ömer Bin Hattab'dan nakledildi ki o, bir kişinin öldürülmesine ortak olan bir topluluğu öldürmüştür. Çünkü maslahat bunu gerektiriyordu. Zira bu konuda bir nass da yoktu.

Savunmalarına göre mesalih-i mürselenin vakiasının özeti ve delilleri budur. Delillerinin incelenmesine gelince:

Birinci delil iki yönden fasittir:

1-"Şâri, hükümlerin cinsi hakkında maslahatların cinsine itibar eder." iddiası, esasında batıl bir iddiadır, bunun şeriattan bir senedi/dayanağı yoktur. Zira hükümlerin cinsi hakkında maslahatların cinsine itibar edildiğine delalet eden Kitap'tan ve Sünnet'ten bir nass gelmemiştir. Aynı şekilde bu hususta Sahabe'nin icması da oluşmamıştır. Mademki bu Şâri'nin getirdiği ne Kitap'ta ne Sünnet'te ne de Sahabe'nin icmasında sabit olmuştur, o hâlde bu iddia esasında batıl olmaktadır. Allahu Teâlâ'nın şu sözü ise:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." [Enfal Suresi 107]

Bu, hem siga hem de mana bakımından illetlik ifade etmez. Zira bu, Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibidir:

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى

“Allah bunu sadece müjde olsun ... diye yapmıştır.” [Enfal Suresi 10]

Dolayısıyla Enbiya Suresi 107. ayetten kastedilen, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e İslâm'ın gönderilmesinden meydana gelen netice- nin insanlar için rahmet olmasıdır. Buna göre şeriatın âlemlere rahmet olması, şeriatın konulmasının illeti değildir. O sadece şeriatın meydana gelen neticedir. Buna binaen Şâri, şer'î hükümlerin cinsi hakkında, maslahatların cinsine itibar etmemiştir. Çünkü maslahatları, şeriatın konul- masına ve şer'î hükümlerin cümlesine illet yapmamıştır. Dolayısıyla şeri- ata göre mesalih-i mürseleye itibar edilmez.

2-Kitap ve Sünnet'ten şer'î nasslar, kula ait belirli bir fiille alakalıdır. Zira bunlar bu fiil hakkında şeriatın hükmüne şer'î delildir. Bu şer'î nass- lar, maslahat ve zararlar alakalı değildir, maslahat ve zarara delil olarak gelmemişlerdir. Zira Allahu Teâlâ şöyle derken **“Alınmış bir rehin de yeterlidir.”** [Bakara Suresi 283] **“Belir- lenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın.”** [Bakara Suresi 282] **“Alışveriş yaptığınızda şahit tutun.”** [Bakara Suresi 282] sadece rehinin, borcu yazmanın ve satış esnasında şahitliğin hük- münü açıklamaktadır. Bunun maslahat olup olmadığını açıkça ve delalet olarak açıklamamıştır. Nass, bu hüküm maslahattır ya da değildir nokta- sına uzaktan yakından hiçbir şekilde götürmemektedir. O hâlde neye da- yanarak bu maslahatların şer'î delil sayılabilmesi için şeriatın onlara de- lalet ettiği söylenmektedir?

Aynı şekilde şer'î illetler de şer'î nasslar gibi, kulun fiili ile alakalı ola- rak bu fiil hakkında şeriatın hükmünün illetine delil olarak gelmiştir. Bun- lar da maslahat ve zararı açıklamaz. Bilakis, hüküm için illet yaptıkları be- lirli bir manayı açıklamaktadırlar. O manaya kesinlikle maslahat ya da zar- rar denilmez. Zira Allahu Teâlâ şöyle derken: **“Ki evlatlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek ister- lerse) müminlere bir güçlük olmasın.”** [Ahzab Suresi 37] **“... ve gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara”** [Tevbe Suresi 60] sadece malın fa- kirlere dağıtılmasının illetinin, zenginler arasında dolaşmasını engelle- mek olduğunu açıklamaktadır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Zeyneb *Radiyah* ile evlendirilmesinin illetini de evlatlığın bo- şanmış karısı ile evlenmenin mubah olduğunu açıklamaktadır. Zekât ma- lından kalpleri ısındırılacak olanlara verilmesinin illetinin, onların kalp- lerinin ısındırılmasına devletin ihtiyaç duyması olduğunu açıklamaktadır.

Bu illetin maslahat ya da zarar olduğunu açıklamamıştır. O ancak belirli bir şey olarak belirli bir hüküm için bir illeti açıklamıştır. Maslahata ya da mefsedete/zarara herhangi bir itibar vermemiştir. Maslahata uzaktan yakından hiçbir şekilde bakmamıştır. O hâlde neye dayanılarak, bu maslahatların şer'î delil sayılması için şeriatın ona delalet ettiği söylenmektedir?

İster bir illet ile illetlenmiş ister ise illetlenmemiş olarak gelsin, şer'î hükümlere delalet eden şer'î nasslar sadece, kulun fiili hakkında Allahu Teâlâ'nın hükmünü açıklayan belirli birtakım manalara delalet etmektedirler. Maslahatların sağlanması ve zararların giderilmesi için gelmemiştir. Zira bu nasslarda maslahat ve zarara bir yer yoktur. Çünkü nasslar ona delalet etmemektedirler.

Şöyle denilmez: *"Cuma ezanı okunduğunda alışverişin haram kılınması, petrol kuyularının kamu mülkiyeti olması ya da kısas maslahattır."* Aynı şekilde *"Zinanın haram kılınması fesat kaynağının, Müslümanlara karşı casusluk yapmanın haram kılınması, faizin haram kılınması zararın önlenmesidir."* Böyle denilmez. Çünkü Allahu Teâlâ öyle dememiştir. Buna delalet eden bir delil yoktur. Çünkü Allahu Teâlâ bu hükümleri şer'î nasslar ile koymuştur. Onlardan bir kısmı, şeriatın belirlediği bir illetle illetli olarak, bir kısmı da illetli olmayarak gelmiştir. Onlardan illetli olarak gelenlerden herhangi bir hüküm için illet maslahatın sağlanması ve zararın giderilmesi değildir.

Cuma namazı ezanı okunduğunda alışverişin haram kılınması, şer'î nasstan, namazdan alıkoymak olduğu anlaşılan bir illetten dolayıdır. Bu alıkoyma, şer'î nassın getirmesinden dolayı illettir, yoksa onun bir maslahatın sağlanması ya da bir zararın önlenmesi olduğundan dolayı değildir. Dolayısıyla burada maslahat ve zararın varlığına hatta bahsine bir yer yoktur.

Petrolün kamu mülkiyeti olması, şer'î nasstan çok miktarda su gibi bitmeyen madde olması anlaşılan bir illetten dolayıdır. Zira petrolün bitmeyen çok miktarda maden oluşunun illet olması, şer'î nassın onu getirmesindedir, onun bir maslahat olması ya da bir zararı önlemesinden dolayı değildir. Zira burada maslahat ve zararın varlığına hatta bahsine bir yer yoktur.

Kısasın yapılması, şer'î nasstan anlaşılan bir illetten dolayıdır. O da kısasın hayat olmasıdır. Dolayısıyla onun hayat olması illettir. Bu, onun bir maslahat olması ya da bir zararı önlemesinden dolayı değil, şer'î nassın

onu getirmesindedir. Zira burada maslahat ve zararın varlığına hatta bahsine bir yer yoktur.

İşte ileri sürülen bütün şer'î illetler ve bütün illetli hükümler böyledir. Onlar maslahat veya zarar oluşlarından dolayı değil de sadece şeriatın getirmiş olmasından dolayı itibar edilen belirli illetlerdir. Bu yüzden illetli hükümlerde ve onların illetlerinde maslahatın sağlanmasına ve zararın önlenmesine dair kesinlikle bir yer yoktur.

Bu izahat, illetli olarak gelen hükümler ile ilgili idi. İletli olmaksızın gelen hükümlerde de aynı şekilde maslahatın sağlanmasına ve zararın önlenmesine delalet eden bir şey kesinlikle yoktur. Zira zinanın, Müslümanlara karşı casusluğun, faizin haram kılınması hükümlerinin delillerinde maslahat ve zarara delalet eden bir husus kesinlikle geçmemiştir.

Dolayısıyla *"Zina, casusluk, faiz zararı engellemek için haramdır."* denilmez. Çünkü o öyle değildir. Ona herhangi bir şekilde delalet eden bir husus kesinlikle yoktur.

Buna binaen *"Şeriat hükümlerinin cinsi hakkında maslahatların cinsine itibar etmiştir."* iddiası şer'î hükümlerde kendisine delalet eden bir hususun olmadığı batıl bir iddiadır. Ne illetli olmayan hükümlerde ne illetli hükümlerde ne de hükümlerin illetlerinde buna delalet eden bir husus vardır.

Bunun için *"Yararlı olduğu için ithalatı serbest bırakmak, zararlı olduğunda ise yasaklamak gerekir."* demek caiz olmaz. Aynı şekilde *"Zina, zararını gidermek için haram kılındı, Cuma ezanı okunduğunda kira sözleşmesi yapmak zararını gidermek için haram kılındı, nehirler maslahat olduğu için kamu mülkiyeti kılındı, cihat maslahat olduğu için farz kılındı."* denilmez. Böyle denilmez. Çünkü şer'î nass kesinlikle bunu demiyor. Bu, şer'î nassın hem mantuk olarak hem de mefhum olarak anlaşılmaz. Dolayısıyla böylesi bir iddia Allahu Teâlâ'ya iftiradır ve vakiyaya muhalefettir. Şeriatın nassları hem hükme hem de hükmün illetine delaletlerinde bir maslahat için geldiklerine delalet etmediklerine göre; nassların, maslahatların bizzat kendilerine ya da nevelerine/çeşitlerine delalet ettiğinin söylenmesi caiz olmaz. Çünkü şer'î nasslarda böyle bir şey kesinlikle geçmemektedir.

Bununla *"Şer'î nasslar maslahatların bizzat kendilerine ya da çeşitlerine delil olarak gelmiştir."* sözünün batıllığı açığa çıkmaktadır. Çünkü şer'î nasslar maslahatların hem bizzat kendilerine hem de çeşitlerine delalet etmemektedir. Dolayısıyla bu maslahatlar şer'î delil sayılmazlar.

“Bizzat kendileri veya çeşitlerinin itibar edilmesiyle ilgili olarak şeriat-tan bir nassın geçtiği maslahatlar vardır.” sözlerinin batıl olması bakımından durum böyle olduğuna göre şeriatta kendilerine bir nassın geçmediği maslahatların şer’î delil sayılmamaları evla babındandır. Yani onlara şer’î delil olarak itibar edilmesinin batıl olması evla babındandır. Ayrıca onun üzerine bina olunanlar da batıl olur. Zira temel batıl olunca ona bina edilenler de batıl olur. Yani şer’î nasslarda geçen hususta maslahatın varlığı batıl olduğuna göre mesalih-i mürsele de *-şeriat hükümlerin cinsi hakkında maslahatın cinsini belirlemiştir-* sözüne bina edildiğine göre, üzerine bina edilen husus da batıl olur. Yani mesalih-i mürselenin şer’î delil olarak itibar edilmesi batıl olur.

Bu iki yön, onların ilk delillerinin batıl oluşuna delalet etmektedir. O ilk delil şöyleydi: *“Mademki şeriat, hükümlerin cinsi hakkında maslahatların cinsine itibar etmiştir, kendisine delalet eden bir delilin gelmediği maslahat da Şâri’nin cinsine itibar ettiği maslahatların fertlerinden bir ferttir. O hâlde Şâri’nin itibarına dâhil olur.”* Bu delil batıldır. Çünkü Şâri, maslahatı külli olarak şeriatın konulmasına da onu şeriatın hükümlerinden herhangi bir hüküm için de illet yapmamıştır. Yani hükümlerin cinsi hakkında maslahatın cinsine itibar etmemiştir.

Hükümün kendisinin, gücü yeten ihtiyaç sahibine çalışmanın vacip olması gibi bir maslahatı sağlıyor olması, rüşvetin haram kılınması gibi bir zararı gideriyor olmasına ya da illetin kendisinin, toplumun ihtiyaçlarından olanın kamu mülkiyeti olması gibi bir maslahatı sağlıyor olması ya da vârisi öldürmenin mirastan alıkoyan olması gibi bir zararı gideriyor olmasına gelince bunların hepsi de Şâri’nin hükümlerin cinsi hakkında maslahatların cinsine itibar ettiğine dair delil olmaya uygun değildir. Çünkü şer’î hükümün kendisinin delil olması uygun olmaz. Çünkü şer’î hükümün kendisi, kendisine delalet edilendir/sonuç olarak çıkarılandır. İlet de aynı şekilde delil olmaya uygun değildir. Çünkü illetin kendisi de sonuç olarak çıkarılandır. Bunun için şer’î hükümün, bir şeyin maslahat ya da zararı gidermek olduğuna delalet ettiğini varsaysak dahi hükümün bu delaletine şer’î delil olarak itibar edilmez. Çünkü şer’î delil; hükme delil olarak gelen nasstır, hükümün kendisi değildir.

Aynı şekilde, şer’î illetin, bir şeyin bir maslahat olduğuna delalet ettiğini varsaysak dahi illetin bu delaleti şer’î delil olarak itibar edilmez. Çünkü şer’î delil, illet hakkında delil olarak gelen nassın kendisidir, illetin kendisi değil. Buna binaen hükümün veya illetin maslahata veya zararın giderilmesine delaleti, maslahata veya zararın giderilmesine delil olmaz.

Dolayısıyla onların delaleti şeriatın delaleti olmaz. Böylelikle o delalet, şeriatın hükümlerin cinsi hakkında maslahatların cinsine itibar etmiş olduğuna dair hüccet olmaya uygun değildir.

Ayrıca hükmün veya illetin kendisine delalet ettiği hususun maslahat veya zararın giderilmesi sayılması sadece Müslüman nazarında ve İslâm toplumundadır. Müslüman olmayan öyle görmez. Çünkü bir şeyin maslahat veya zarar oluşu sadece hayata bakış açısına bağlıdır. Şöyle ki fikirler mefhumlaştığında insanın davranışlarına etki eder, insanın davranışlarının mefhumlarına göre yürümesini sağlar. Böylece insanın hayata bakışının değişmesine bağlı olarak maslahatlara bakışı da değişir. Zira insanın bir şeyi maslahat sayması ya da maslahat saymaması, sadece hayata bakış açısına bağlıdır. Bunun için onlar, Müslüman'ın bakış açısına göre maslahattır, Müslüman olmayanın bakış açısına göre maslahat değildir. Şeriat ise sadece insan için gelmiştir, dolayısıyla hakkında maslahattır denilen husus insandaki vakiasına göre maslahattır, sadece Müslüman'ın bakış açısına göre değil. Buna göre, şeriat *"Bu bir maslahattır."* demişse o bütün insanlar nezdinde maslahattır. Onun için şeriat *"Bu hüküm bir maslahattır ya da bir zararın giderilmesidir."* veya *"Bu illet bir maslahattır veyahut bir zararın giderilmesidir."* dememiştir. Ancak bir maslahat olup olmadığını zikretmeksizin sadece ne olduğunu açıklayarak *"Hüküm şöyledir."* demiştir.

Böylece hükmün kendisi, bir maslahata ya da bir zararın giderilmesine delalet etmemiş olur. Onu öyle yorumlayıp söyleyen ancak Müslümandır. Bu, hükümlerin ve illetin, hükümler hakkında onların bir maslahat olduğunu veya bir zararı gidermek olduğunu söylemediklerini de tespit etmektedir.

Ayrıca Müslüman İslâmî olmayan toplumda bazı hükümlerde dünyevi bir maslahat görmez. Çünkü o hükümler ona bir menfaat sağlamazlar. Mesela, kapitalist toplumda faiz, ticari hayatta ve iktisadi hayatın tamamında çok önemli bir cüz sayılır. Müslüman faizle işlem yapmama hükmüne bağlandığında, bu onu zarara sürükler ya da en azından kazancının az olmasını sağlar. Dolayısıyla bunu kendisi için bir dünyevi maslahat olarak görmez, o hükümle ancak şer'î hüküm olduğu için amel eder. Bununla da şer'î hüküm veya şer'î illetten herhangi biri bir maslahata delalet etmiş olmaz. Böylelikle Şâri'nin hükümlerin cinsi hakkında, maslahatların cinsine itibar ettiği iddiası, açıkça kesin olarak nefyedilmektedir. Bu nefyedilince, ona bina edilmiş olduğundan dolayı mesalih-i mürsele de nefyedilmiş olur.

Onların delillerinden ikincisine gelince bu da iki yönden fasittir:

1-Onların Sahabe icması olarak kendisiyle delil getirdikleri husus, icma değildir. O sadece Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan fertlerin fiilidir, onlar Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan pek çok sayıda ferdin fiili ile delil getirmişlerdir. Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan fiiller rivayet edip "*Sahabe bu fiilleri mesalih-i mürseleye dayanarak yaptılar.*" demektedirler. Bu bir icma hatta sükûti icma dahi sayılmaz. Çünkü her ne kadar Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan pek çok kişinin amelleri olsalar da, onlar Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan farklı kişilerin farklı amelleridir, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un hakkında icma ettikleri veya sükût ettikleri tek bir amel ya da tek bir söz değildirler. Bunun için o bir icma sayılmaz, sadece fertlerin ameli sayılır. Sahabe *RadiyAllahu Anhum* bireylerinin fiili ise kesinlikle bir şer'î delil sayılmaz. Nitekim onlar kendileri de o fiili, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan fertlerin ameli olarak getirmişlerdir, Sahabe'nin icması olarak değil. Buna binaen Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan birtakım fertlerin mesalih-i mürseleye şer'î delil olarak itibar edip ona göre davrandıkları varsayımı ile o, şer'î delil sayılmaz.

2-Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un, mesalih-i mürseleye şer'î delil olarak itibar ettikleri iddiası doğru değildir. Onların birinden herhangi bir sahih veya sakat rivayette Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un mesalih-i mürseleye delil olarak itibar ettikleri nakledilmemiştir.

Mesalih-i mürseleyi savunanların, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un amellerinden, maslahata delil olarak itibar ettiklerini anlamaları, anlayışın doğru olduğu varsayımına binaendir. Dolayısıyla bu, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un mesalih-i mürseleyi şer'î delil olarak itibar ettiği anlamına gelmez.

Sahabe *RadiyAllahu Anhum* şer'î delillerden haberdar ve onlara vâkıf idi. Henüz kaideler oturmamış, şartlar tanzim edilmemiş ve fıkıh usûlü ilmi mevcut değilken Sahabe *RadiyAllahu Anhum* meseleler hakkında, kendilerinden sonra gelen asırların fakihleri nezdinde kıyas, asıl, fer'î hususunda muteber çizgilere bakmaksızın, kendilerinden sonra konulan [الْوَسِيلَةُ إِلَى الْحَرَامِ مُحَرَّمَةٌ] "***Harama vesile haramdır.***" gibi kaidelere dayanmaksızın hüküm veriyorlardı. Onlar sadece dili bilmek ve şeriati anlamaktaki sağlıklı mizaçlarına göre delilden hüküm istinbat ediyorlardı. Dolayısıyla buna dikkat etmeyen bazıları, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un sadece maslahatı gözettiklerini sanmışlardır.

Gerçek ise böyle değildir. Bilakis Sahabe *RadiyAllahu Anhum* Kitap ve Sünnet ile kayıtlıydı, bu çizgiden dışarı çıkmamışrır. Onlara ait şer’î bir delile dayanmayan ne bir söz ne de amel vardır.

Ayrıca onların getirdikleri örneklerin hepsi de akli maslahata delalet etmez. Onlardan her örnek, bir şer’î delile dayalıdır. Şöyle ki:

Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh*’ın Kur’an’ın bir araya toplatılmasını emretmesi, Osman *RadiyAllahu Anh*’ın belirlediği bir mushaf dışındaki mushaf-
ların imha edilmesini emretmesi olayları, çok büyük bir zararın ortadan kaldırılmasına delalet etmektedir. Zira Kur’an hafızlarının ölümleri artınca Kur’an’ın yok olmasından korkulmuştur. Dolayısıyla Kur’an’ın bir araya toplatılmasını uygun görmüşlerdir. Mushafın çoğaltılması ihtilaflarıyla birlikte Kur’an’ın kıraatında ihtilafların vuku bulması, bu yüzden Müslümanlar arasında Kur’an hakkında ihtilafın ortaya çıkmasından korkulmuştur. Onun için Huzeyfe Bin el-Yemân, Osman *RadiyAllahu Anh*’a [أَدْرَكَ الْمُسْلِمِينَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلَفُوا] “*İhtilafa düşmelerinden önce Müslümanlara ulaş.*” demiştir. Bunun üzerine Osman *RadiyAllahu Anh* bir tek mushafın nüshası dışındaki mushafın imha edilmesini emretmiştir.

İşte bunların hepsi de Müslümanların halifesinin kendisine göre kendisiyle amel ettiği bir maslahat değil zararı ortadan kaldırmasıdır. O sadece Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in zararın ortadan kaldırılmasını emretmesinden dolayıdır. Zira İbni Abbas *RadiyAllahu Anhumâ*’dan Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

لَا ضَرَرَ لَا ضِرَارَ

“Ne zarar vermek ne de zarara maruz kalmak vardır.” [Hakim, Ahmed Bin Hanbel]

Ebu Bekir ve Osman *RadiyAllahu Anhumâ*’nın yaptıkları, zararın ortadan kaldırılmasıdır. O ikisinden her biri bunu maslahat olarak gördükleri için değil, Sünnet’e dayanarak yapmıştır.

Hamr içene verilen had cezasına gelince bu da Sünnet ile sabittir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* hamr içene had uygulamıştır. Enes’ten şu rivayet edilmiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى بِرَجُلٍ قَدْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَجَلَدَهُ بِجَرِيدَتَيْنِ نَحْوَ أَرْبَعِينَ

“Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e hamr içmiş bir adam getirildi. İki cirit sopası ile kırk civarında vuruldu.” [Muslim]

İbni Ebi Şeybe’ye ait rivayette ise:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَرَبَ فِي الْخَمْرِ بِنَعْلَيْنِ أَرْبَعِينَ

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem hamr içene iki ayakkabı ile kırk defa vurdu.”

Ahmed’in rivayetinde ise:

فَأَمَرَ قَرِيبًا مِنْ عِشْرِينَ رَجُلًا فَجَلَدَهُ كُلُّ رَجُلٍ جُلْدَتَيْنِ بِالْجَرِيدِ وَالتِّعَالِ

“Yaklaşık yirmi kişiye, her birinin cirit sopası ve ayakkabılarla iki sopa vurmasını emretti.”

Ali’den yapılan şu rivayete gelince:

جَلَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعِينَ وَجَلَدَ أَبُو بَكْرٍ أَرْبَعِينَ وَعُمَرُ ثَمَانِينَ

“Dedi ki: Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem kırk sopa vurdu, Ebu Bekir kırk sopa vurdu, Ömer seksen sopa vurdu.” [Muslim]

Bu, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in vurdurmuş olduğu sopa kırk, Sahabe RadiyAllahu Anhum’un vurdurmuş olduğu sopa da kırk ve seksen olduğuna delalet etmektedir. Bu demektir ki en azı kırk en fazlası seksendir ve imama terk edilmiştir. Buna binaen o, mesalih-i mürseleden değildir. Zira o, seksen sopayı maslahat olduğu için değil kırk ile seksen arası sopa vurma cezasının uygulamasının halifeye terk edilmiş olmasından dolayıdır.

Ömer RadiyAllahu Anh’ın yaptığı ise işlerin gözetilip güdülmesi babındandır. Bu ise kendi içtihadı ve görüşüne göre yapması halifeye terk edilmiş husustur. Zira halife, valileri kendi görüş ve içtihadına göre hesaba çeker. Bu; halifenin valileri tayin etmesi, hesaba çekmesi, beytu’l maldan harcama yapması, anlaşmalar yapması vb. gibidir. Halifenin bunu yapması, şeriatın onu halifeye bir hak olarak vermesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla onu maslahattan dolayı değil, şer’î hükümle yapar. Hatta şeriat onu halifeye hak olarak vermiştir. Onun uygun gördüğü şey halifenin içtihadına bağlıdır. Müslümanların nasihati ise ona yardımcı olur. Dolayısıyla halifenin fiili, delili maslahat olan bir şer’î hüküm değil sadece istediğini seçtiği mubahlardandır.

Su karıştırılmış sütün dökülmesi ise hisbe/kamu hukuku, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in yaptığı gibi pazarı teftiş etmek babındandır.

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى صُبْرَةِ طَعَامٍ فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهَا فَنَالَتْ أَصَابِعُهُ بَلًّا فَقَالَ مَا هَذَا يَا صَاحِبَ الطَّعَامِ قَالَ أَصَابَتْهُ السَّمَاءُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَفَلَا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ كَيْ يَرَاهُ النَّاسُ مَنْ عَشَّ فَلَيْسَ مِنِّي

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem pazarda bir buğday yığını gördüğünde elini içine daldırdı. Onda nem olduğunu gördüğünde, o

yığın sahibine: Bu nedir, ey yiyecek sahibi? diye sordu. O da: Ey Allah'ın Rasulü! Gökyüzü onu ıslattı, dedi. Bunun üzerine ona dedi ki: O nemli yeri açığa çıkarıp insanların görmesini sağlayamaz mıydın? Kim aldatırsa benden değildir.” [Muslim]

Dolayısıyla Ömer *RadiyAllahu Anh* da sahtekârları cezalandırmak için hisbe hükmünü yerine getirmiş, sütün karışmış olduğunu gördüğünde sahtekârı cezalandırmıştır. Onun bu, sütünü dökme cezası tazir cezası babilindedir. Tazir cezasının takdiri imama veya kadiya verilmiştir. O onu uygun gördüğü biçimde takdir eder. O, delili maslahat olan bir şer'î hüküm değildir.

Bir kişinin öldürülmesine karışmış bir topluluğu öldürtmesine gelince Ömer *RadiyAllahu Anh* onu, olayın rivayetinde de nass olarak geçtiği gibi ortaklaşa yapılan hırsızlığa kıyas yapmıştır. Dolayısıyla o iş mesalih-i mürsele cinsinden değil, kıyas cinsindedir.

Onların Sahabe *RadiyAllahu Anhum'* dan rivayet ettikleri bütün olaylar böyledir. Bunlardan bir tanesi dahi maslahat değildir. Bu olaylar sadece şer'î delillere dayalıdır. Böylelikle onların şer'î delil varsayılarak Sahabe *RadiyAllahu Anhum'* dan bireylerin ameli ile delil getirmeleri geçersiz olmaktadır.

Bunlardan açığa çıkmaktadır ki mesalih-i mürselenin şer'î delil olduğuna dair delil getirmek için ileri sürdükleri deliller, esaslarından batıl delillerdir. Böylece onlarla delil getirmek geçersiz olmaktadır. O zaman delil oluşuna delalet eden bir delilin olmayışından dolayı mesalih-i mürsele şer'î delil sayılmaz. Onun için bu, şer'î delil olarak itibar edilmemesi için tek başına yeterlidir.

Bununla birlikte, onların tariflerine göre bizzat mesalih-i mürselenin vakıası da onun hüccet olmadığına delalet etmektedir. Mesalih-i mürselenin incelenmesinden onun şer'î delil sayılmasının birkaç yönden fasit olduğu açığa çıkmaktadır:

1-Mesalih-i mürsele, şer'î hükmün tarifiyle çelişmektedir. Yani şer'î hükmün vakıası ile çelişmektedir. Dolayısıyla onu şer'î hüküm için delil saymak, esasında batıldır. Zira şer'î hüküm, Şâri'nin hitabıdır. Şer'î hükme ister “Şâri'nin mükelleflerin fiilleriyle alakalı hitabıdır.” ister “Şâri'nin kulların fiilleriyle alakalı hitabıdır.” ister “Şâri'nin şer'î faydayı ifade eden hitabıdır.” ister “Allah'ın hitabıdır.” diyelim fark etmez. Hangi şekilde olursa olsun bu tarifler şer'î hükmün, Şâri'nin yani Allahu Teâlâ'nın hitabı ol-

duğu hususunda ittifak etmiş durumdadırlar. Şâri'nin hitabından bir delili olmayan maslahatın delil yapıldığı hüküm, kesinlikle bir şer'î hüküm sayılmaz. Çünkü o hükme, Şâri'nin hitabı olan şer'î hüküm vakıası uygun düşmemektedir. Böylece şeriatın kendisine delalet etmediği maslahatı şer'î hükme şer'î delil olarak kabul etmek batıldır. Çünkü maslahata dayandırılan, şer'î hükmün vakıasına uygun düşmemektedir.

“Şeriatın bütünü ona delalet etti.” denilmez. Çünkü şeriatın bütününe şer'î hükümdür denilmez. Fiilen imkânsız olduğundan dolayı, şeriatın bütünü hakkında cüz ile ilgili olana delalet ediyor denilmez. Zira bütün, cüz ile ilgili olana delalet etmez. Dolayısıyla şeriatın bütünü, bu cüz ile ilgili olan için belirli bir hitaba delalet eden olmaz.

2-Allahu Teâlâ şöyle demektedir:

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا

“Rasul size ne getirdi ise alın, sizi neyden nehyettiye ondan sakının.” [Haşr Suresi 7]

Aklın ileri sürdüğü mesalih-i mürseleyi Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* getirmemiştir. Çünkü akıl onu belirli bir nasstan anlayarak değil de kendinden ileri sürmüştür. Onun için mesalih-i mürseleyi delil olarak kabul edenler diyorlar ki “Şâri, maslahatsız bir şeye izin vermez, zararlı olmadıkça da bir şeyi yasaklamaz. Dünya işlerindeki maslahatın yönünü beşer aklı idrak edebilir ve bilebilir. Her ne kadar açık özel bir nass ile gelmemiş olsa da Şâri'nin emri ile onu terk eder.”

Bu durumda onlar, şeriatın sadece maslahat getirmiş olması varsayımına binaen aklı, maslahat ve zararlı olanı anlamaya muktedir kabul etmektedirler. Dolayısıyla onlara göre akıl, mesalih-i mürseleyi ileri sürenidir. Aklın ileri sürdüğü şeyin, şer'î hüküm olarak alınması, onu Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* getirmediği için caiz değildir. Çünkü [وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ] “**Rasul size ne getirdi ise...**” tabirinin mefhumu, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den başkasının getirdiğini almayın. “*Rasul*” kelimesi, anlaşılır bir vasıftır, câmid isim yani lakap değildir. Dolayısıyla onun mefhumu muhalefeti olur. Manası da Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in getirmediği herhangi bir hususun alınması caiz değildir. Dolayısıyla aklın getirdiği/ileri sürdüğü hüküm alınmaz.

3-Allahu Teâlâ şöyle demektedir:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ

“Rabbine yemin olsun ki aralarında çıkan ihtilaflarda seni hakem kılmadıkları... müddetçe iman etmiş olmazlar.” [Nisâ Suresi 65]

وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ الْفَاسِقُونَ الْكَافِرُونَ

“Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler; zâlimlerdir, fasıklardır, kâfirlerdir.” [Maide Suresi 44-45-47]

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ

“Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur, buna uyun, (başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah’ın yolundan ayırır.” [Enam Suresi 153]

Buna göre mesalih-i mürseleyi şer’î delil yapmak, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in Kitap ve Sünnet’ten getirdiğinden başkasını hâkim kılmaktır. Bu ise Allahu Teâlâ’nın indirdiğinden başkası ile hükmetmektir. Hatta aklın ileri sürdüğü ile hükmetmektir. Bu, şeriattan başkasına yani akla tâbi olmaktır. Bu ise yukarıdaki ayetlerin nassına ters düşmektedir. Onun için mesalih-i mürseleyi şer’î delil yapmak caiz olmaz.

4-Biz sadece Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’e tâbi olmakla emrolunduk. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ

“Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.” [Âl-i

İmran Suresi 31]

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* sadece vahiyden bir şey getirir. Zira Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

“O, kendi hevasından bir söz söylemez. O, kendisine bildirilen vahiyden başkası değildir.” [Necm Suresi 3-4]

قُلْ إِنَّمَا أُنزِلْتُ بِالْوَحْيِ

“De ki, ben sizi ancak vahiy ile uyarıyorum.” [Enbiya Suresi 45]

Dolayısıyla biz vahiyle gelene tâbi olmakla emrolunduk. Bunun mefhumu muhalifi *“Biz vahiyle gelmeye tâbi olmaktan nehyolunduk.”* yani Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’den başkasına tâbi olmaktan nehyolunduk demektir. Mesalih-i mürseleyi şer’î delil yapmak ise akla tâbi olmaktır, dolayısıyla o Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’den başkasına tâbi olmaktır. Böylece onun delalet ettiği şey şer’î hüküm olmaz. Onun için mesalih-i mürselenin şer’î delil olması caiz olmaz.

5-Allahu Teâlâ şöyle demektedir:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

“Bugün sizin için dinimi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâm’dan razı oldum.” [Maide Suresi 3]

Bu ayet gayet açık olarak Allahu Teâlâ’nın dinini kemale erdirdiğini belirtmektedir. Kendisine delalet eden bir delil olmadığından dolayı şer’î delil olmaksızın aklın kendisine delalet ettiği maslahatlarla mesalih-i mürseleyi delil yapmanın manası “İslâm şeriatı kâmil değildir, noksanıdır. Çünkü şeriatta kendileri için bir delilin bulunmadığı birtakım ameller vardır, akıl gelip onlardaki maslahatı açıklayarak onlara delili açıklamıştır. Böylece mesalih-i mürsele, noksanlığı sabit olduktan sonra şeriatı tamamlamış olmaktadır.” demektir. Bu ise ayetin açık nassı ile çelişmekte ve şeriatın vakiasına ters düşmektedir. Zira vakıadan her şeyin mutlaka bir şer’î hükmü vardır. Şer’î hükümle çözümlenmeyen bir sorun yoktur. Dolayısıyla mesalih-i mürselenin şer’î delil olarak itibar edilmesi, Kur’an’la ve şeriatın vakiası ile çelişmektedir.

6-Onlar, mesalih-i mürsele hakkında mürsele/kopuk olabilmesi için, bizzat kendisinin ve cinsinin/çeşidinin itibar edildiğine delalet eden bir nassın şeriatı geçmemesini şart koşmaktadırlar. Onların bu, ona ait şeriatıtan belirli bir delilin olmamasını şart koşmaları, mesalih-i mürselenin itibarından düşmesi için yeterli olmaktadır. Çünkü şeriatıtan kendisine delalet eden bir delilin geçmemesi, onun reddedilmesi için yeterlidir. Çünkü alınması kastedilen hüküm, aklın hükmü değil şeriatın hükmüdür. Zira onun şeriatıtan olduğuna itibar edilmesi için ona delalet eden bir delilin geçmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla şeriatıtan bir nassın ona delalet etmemesinin şart koşulması, mesalih-i mürselenin şer’î olmasının nefyedilmesi ve şer’î sayılmaması için yeterlidir.

Mesalih-i mürselenin, şeriatın maksatlarından anlaşılıyor olması iddiasına gelince: Şeriatın maksatları, anlaşılan bir nass değildir ki onlardan anlaşılan bir delil olsun. Dolayısıyla şer’î hükme delil getirme hususunda şeriatın maksatlarından anlaşılmanın bir değeri yoktur. Ayrıca “şeriatın maksatları” olarak isimlendirilenden kastedilen, nassların kendisine delalet ettiği husustur; zinanın, hırsızlığın, insanın öldürülmesinin, şarabın, İslâm’dan dönmenin haram kılınması gibi... Zira bunlar, şeriatın maksadı değil sadece kulların fiilleri için hükümlerendir. Bunlar hakkında nassların delalet edileni/anlamı sınırında durulur.

Şeriatın maksadından kastedilen, şeriatın tamamının hikmeti ise yani Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in kullar için rahmet olarak gönde-

rilmesinin hikmeti ise illet değil, bir hikmettir. Hikmet ise meydana gelebilir de gelmeyebilir de. Dolayısıyla hikmetin bu durumu mümkün olduğu için o, kendisi ile delil getirilen bir asıl olarak alınmaz. Bunun için “*şeriatın maksatları*” olarak isimlendirilenden anlaşılanın, şer’î delil sayılması uygun değildir.

Bütün bunlardan, mesalih-i mürseleye şer’î delil olarak itibar etmenin batıl oluşu açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla şer’î delillerden bir delil olması uygun değildir. Ancak İmam Malik *RadiyAllahu Anh* gibi bir müçtehit onunla delil getirdiğinde, onun gereği istinbat edilen hüküm, şer’î bir hüküm sayılır. Çünkü vehmedilen bir delil olsa da onun hakkında “*şüphetü’d delil*” vardır.

KÜLLİ KAİDELER

Kesin delillerle sabit şer'î deliller ve delil sanılanlar hakkındaki sözün sona ermesinden sonra bunların şer'î deliller olmadığını, sadece herhangi bir hüküm gibi delillerden istinbat edilen şer'î hükümler olduklarını açıklamak için külli kaideler ile delil getirmek hakkında izahat yapmak kaçınılmazdır. Zira çoğu zaman hükme bir külli kaide, bir şer'î tarif veya şer'î bir hüküm ile delil getirildiği görülmektedir. Dolayısıyla bunu işiten kimse, külli kaideyi ya da şer'î tarifi hükme şer'î delil sanmaktadır. Yine şer'î hükmü, hükme şer'î delil sanmaktadır. Belki de bunların şer'î delillerden olduğu vehmine kapılmaktadır. Hâlbuki gerçek öyle değildir. Zira külli kaideler, şer'î tarifler ve şer'î hükümlerin tamamı her ne kadar isimleri farklı olsa da şer'î hükümlerdir. Bir külli kaide, şer'î tarif veya şer'î hüküm ile hükme delil getirmek, delil ile delil getirmek cinsinden değil, hükme detay getirmek cinsindedir.

Ancak hükme bir külli kaide veya şer'î tarif ile delil getirmek ile şer'î hükümle delil getirmek arasında fark vardır. Zira bir hükme külli kaide veya tarif ile delil getirmek hükme ve hükmün de kendisi için geldiği vakiyaya uygun olması bakımından delil ile delil getirmek şeklini alır. Dolayısıyla ona nass muamelesi yapılır. Bir de o, doğrudan çözüm değil, çözümün esası olan fikirdir. Hükme bir şer'î hükümle delil getirmek böyle değildir. Zira o, delil ile delil getirmek şeklini almayıp tatbik şeklini alır. Dolayısıyla hükmün bu vakiyaya uygunluğunda onun kendisi için geldiği vakiyadan olup olmadığı gözlemlenir. O yani hüküm, çözümün esası olan bir fikir değil bilakis bir hüküm yani doğrudan çözümün kendisidir.

Bundan başka külli kaideler, şer'î tarifler ve şer'î hükümler, bunların hepsi de şer'î delilden istinbat edilmiş tek bir şeydir. Zira külli kaideler ve şer'î tarifler külli hükümlerdir. Şer'î hüküm ise bir cüzi hükümdür. Onun için onlardan herhangi biri şer'î delillerden bir delil sayılmaz. Bilakis o, şer'î delilden istinbat edilmiş bir şer'î hükümdür.

Şer'î hükümdeki külliliğin ve cüziliğin idrak edilmesi için bu isimlendirmenin hakikat cinsinden değil de mecaz cinsinden olduğunun dikkate alınması kaçınılmazdır. Zira küllilik ve cüzilik, mürekkebin delaletlerinden değil müfredin delaletlerindedir. Dolayısıyla onlara terkip delaletinde yer yoktur. “Şer'î hüküm” ister hüküm ister kaide isterse tarif olsun müfred bir isim değil, mürekkebe bir cümledir. Zira [لَحْمٌ الْمَيْتَةُ حَرَامٌ] “ölü eti haramdır.” sözü, mürekkebe bir cümledir. [الْإِجَارَةُ عَقْدٌ عَلَى الْمَنْفَعَةِ بِعَوَضٍ] “Kira,

bir bedel karşılığı menfaat üzerine sözleşmedir.” sözü, mürekkebe bir cümledir. [الْوَسِيلَةُ إِلَى الْحَرَامِ حَرَامٌ] “*Harama vesile, haramdır*” sözü, mürekkebe bir cümledir. Böylece bunlara küllilik ve cüzilik dâhil olmaz. Çünkü onlar, ismin yani müfredin delaletlerindedir.

Ancak, küllilik isimde olduğunda hayvan, insan, kâtip gibi o mefhumu birçok şeyin ortak olması uygun olmalıdır. Tarif de birçok şeyin kendisine ortak olması uygun olmalıdır. Zira icare tarifi, özel ücretliye, ortak ücretliye, ev kiralanmasına, araba kiralanmasına, arazi kiralanmasına vb. tam olarak uygun düşmektedir. İşte o zaman onlara mecaz cinsinden külli hüküm denilir. Külli kaide de böyledir.

İsimde cüzilik olması; bir adama özel isim olarak “*Zeyd*”, bir kadına özel isim olarak “*Fatıma*” denilmesi, [هُوَ] o erkek [هِيَ] o kadın gibi zamirler ona bir çok şeyin ortak olmasının uygun olmadığı hususlardandır. Şer’î hüküm de “*Ölü eti haramdır.*”, “*Hamr içmek haramdır.*” vb. gibi kendisine birçok şeyin ortak olmadığı hususlardandır. Zira bu hükümler sadece leşe ve hamra uygun düşer. Dolayısıyla işte o zaman ona mecaz cinsinden cüzi hüküm denir.

Böylece fertlerine delalet etmesi ya da etmemesi bakımından ona, mecaz olarak “*külli*” ve “*cüzi*” denmiştir. Fakat o, vakıası bakımından bir şer’î delilden istinbat edilmiş/çıkarılmış bir şer’î hükümdür. Bu yönden kaide, tarif ve hüküm arasında bir fark yoktur.

Külli kaide, cüzlerine uygun düşen külli hükümdür. Onun hüküm oluşu, Şâri’nin hitabından istinbat edilmiş olmasındandır. Zira o, Şâri’nin hitabının delalet edilenidir. Onun külli oluşu ise şundan dolayıdır: Bir hükmün genel lafızlardan bir lafza nispeti değildir ki onun için genel hüküm denilsin. Allahu Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi:

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

“**Allah, alışverişi helal kıldı.**” [Bakara Suresi 275]

Bu, alışverişin bütün çeşitlerine uygun düşer. Dolayısıyla genel bir hükümdür.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ

“**Ölü/ hayvan eti/ leş... size haram kılındı.**” [Maide Suresi 3]

Allahu Teâlâ’nın bu hükmü de her leşe uygun düşer. Dolayısıyla genel bir hükümdür. Fakat külli kaide olan külli hüküm, bir hükmün külli lafızlardan bir lafza atfedilmesidir. Onun için ona külli denilir. Bundan dolayı bu lafzın delalet edileni kapsamına giren her hüküm, bu külli hükmün

fertlerinden bir fert değil de cüzlerinden bir cüz olur. Şu kaidelerde olduğu gibi: [مَا لَا يَبِيئُ الْوَاجِبُ] **“Harama vesile haramdır.”** [الْوَسِيلَةُ إِلَى الْحَرَامِ حَرَامٌ] **“Vacibin ancak kendisiyle tamamlandığı şey de vaciptir.”** vb. Zira bu kaidelerde *“haram”* ve *“vacip”* şer’î hükmü, *“alışveriş mubahdır”*, *“Ölü/ hayvan eti/leş haramdır”* hükmü gibi genel bir lafza atfedilmemiştir. O sadece *“vesile”* gibi *“vacibin kendisi ile tamamlandığı şey”* gibi külli bir lafza atfedilmiştir. Onun için o hüküm küllidir.

Tarife gelince hükmün külli olan vakıasının vasfıdır. Onun için o da külli kaide gibidir. Mesela şer’î hükmün tarifi, cüzlerine delalet eden külli hükümdür. Şer’î hüküm *“Şâri’nin kulların fiilleriyle alakalı hitabıdır.”* Akdin/sözleşmenin tarifi gibi: *“Mahallinde eseri sabit olan meşru bir şekilde icap ile kabulü birleştirmektedir.”* İki tariften her biri de külli hükümdür. Çünkü şer’î hükmün tarifinde tarif edilen külli bir lafızla bildirilmiştir. O da *“Şâri’nin hitabı”* tabiridir. Zira bu tabirin mefhumuna birçok şeyin ortak olması uygundur. O: fiilin talebine, terkin talebine, serbest kılmaya tam uygun düşmektedir. Onun için o, külli bir tariftir.

Akit/sözleşme tarifinde de tarif edilen, külli bir lafızla bildirilmiştir. O da *“icap ve kabulün birleşmesi”* tabiridir. Zira bu tabirin mefhumuna da birçok şeyin ortak olması uygundur. Bu tabir alışverişe, evlenmeye, kiraya, şirkete tam uygun düşmektedir. Onun için o bir külli tariftir.

Ancak kaide bazen genel fakat çoğunlukla külli olur. Aynı şekilde tarif de bazen genel fakat çoğunlukla külli olur. Zira hüküm külli bir lafza atfedilmiş olduğunda kaide külli olur. Fakat hüküm genel bir lafza atfedilmiş olduğunda kaide genel olur. Aynı şekilde tarif de tarif edilen külli bir lafızla bildirildiğinde külli olur. Fakat tarif edilen genel bir lafızla bildirilmiş olduğunda ise tarif genel olur. Bunun izi detaylandırmada açığa çıkar. Zira külli tarifte detaylandırma, fertleri üzerinde değil, cüzleri üzerinde yapılır. Genel tarifte ise detaylandırma, cüzleri üzerinde değil de fertleri üzerinde yapılır. Genel kaide de aynı şekildedir.

Genel kaide ile külli kaide ve genel hüküm ile külli hüküm arasındaki farkın göz önünde bulundurulması gerekir.

“Genel” ve *“genellik”* kelimeleri; lafızların dilde sigalarıyla ya da manalarıyla *“müminler”*, *“kavim”* kelimelerinde olduğu gibi derinliğe dalma yolunda sınırlandırılmaksızın birçok fertlere delalet etmesi için konulmuş olması demektir.

“Külli” kelimesi ile mefhumuna birçok şeyin ortak olması uygun düşen olması yanında “hükümün” kendisine atfedilmesi göz önünde bulundurulur. Zira burada “külli” kelimesi, külli manada hükme delalet eder.

Allahu Teâlâ'nın [إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ] “**Ancak müminler kardeşlerdir.**” [Hucurat Suresi 10] sözü; külli bir kaide ve külli bir hüküm değil, genel bir kaide ve genel bir hükümdür. Çünkü o, müminlerin kardeş olmaları hakkında bir hükümdür. Bu, belirli bir vasıfla külli hakkında bir hüküm değil, belirli bir vasıfla genel hakkında bir hükümdür. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü böyle değildir:

الْعَجَمَاءُ جُرْحُهَا جُبَارٌ

“**Hayvanlara ağır ceza vermek (eziyet etmek) zorbalıktır.**” [Nesai]

Zira bu söz, külli bir kaidedir. Çünkü hayvanlara eziyet etmek hakkında bir hükümdür. O da onların cezalandırılmamasıdır. “Hayvanlara eziyet” kelimesi külli bir lafızdır. Zira küllilik terkibe değil ancak lafızda olur. Onun için “*bu nass, külli bir nass*” denilmez. Çünkü küllilik terkibe dâhil olmaz. Dolayısıyla nasslarda, külli nasslar olmaz. Fakat “*Bu hüküm küllidir.*” denilir. Çünkü o, hükümün külli bir lafza atfedilmesinden istinbat edilmiştir.

Külli kaideler; herhangi bir şer’î hükümün istinbat edilmesi gibi fark etmeksizin aynı şekilde şer’î nasstan, bir ya da birkaç delilden istinbat edilir. Ancak onlar hakkındaki delil, illet gibi bir manayı ya da illeti içerir. Bu onu, [الْوَسِيلَةُ إِلَى الْحَرَامِ حَرَامٌ] “**Harama vesile haramdır.**” kaidesi, [مَا لَا يَتِمُّ إِلَّا بِالْفِعْلِ] “**Vacibin ancak kendisiyle tamamlandığı şey de vaciptir.**” kaidesi, [كُلُّ مَا كَانَ مِنْ مَرَافِقِ الْجَمَاعَةِ كَانَ مُلْكِيَّةً عَامَةً] “**Cemaatin/toplumun ihtiyaç duyduğu şeylerden olan her şey kamu mülkiyetidir.**” kaidesi gibi bütün cüzlerine uygun düşen kılar. Bunlardan her biri külli kaidedir. Zira onların delillerine bakıldığında hükümün delili, kendisine delalet ettiği gibi o hükümden kaynaklanan ya da onun neticesi olan başka bir şeye de delalet etmektedir. Dolayısıyla o zaman onun illet gibi olduğu açığa çıkmaktadır. Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi:

وَلَا تَسْبُوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسْبُوا اللَّهَ عَدُوًّا بِغَيْرِ عِلْمٍ

“**Allah’tan başkasına tapanlara sövmeyin, sonra onlar da bilme-yerek Allah’a söverler.**” [Enam Suresi 108]

[فَيْسُبُوا] “**Sövmeyin**” kelimesindeki [ف] “*fâ*”, harfi, sizin onların putlarına sövmenizin onların Allahu Teâlâ’ya sövmesine yol açtığını ifade etmektedir. Bu ise haramdır. Binaenaleyh bu hâlde, sizin onların putlarına

sövmenizin haram olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla bu sanki illetir. Böylece, kâfir olanlara sövmenin nehyedilmesi, hükmün delilidir. Bu delil, hükme delaletinin yanı sıra [فَيَسُبُّوا اللَّهَ] “**sonra onlar da Allah’a söverler**” diyerek, ondan kaynaklanan başka bir şeye de delalet etmiştir. Böylece bu ayetten [الْوَسِيلَةَ إِلَى الْحَرَامِ حَرَامًا] “**Harama vesile haramdır.**” kaidesi istinbat edilmiştir.

Mesela Allahu Teâlâ’nın şu sözleri gibi:

فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ

“**Yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın.**” [Maide Suresi 6]

ثُمَّ أَتَمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ

“**Sonra akşama kadar orucu tamamlayın.**” [Bakara Suresi 187]

Bu ayetlerde geçen [إِلَى] “...kadar” harfi, dirsekten bir kısım yıkanmadıkça [وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ] “**dirseklere kadar elleri yıkamak**” tamamlanmış olmaz. Zira gayenin meydana gelmesi; gaye, gaye edilen yere dâhil olmadıkça gerçekleşmez. Bir dakika da olsa akşamın bir kısmına girmedikçe orucun tamamlanması gerçekleşmez. Böylece çok az da olsa dirsekten bir kısmın yıkanması ve çok az da olsa akşam vaktinin bir kısmına girilmesi iki ayetin delaleti ile vacip olmuştur. Çünkü bunlar yapılmadıkça vacip kılınan ellerin yıkanması ve gündüz oruç tutmak tamamlanmamaktadır.

Dolayısıyla bu gaye, vacip olan ellerin yıkanmasını ve gündüz oruç tutmayı tamamlayan hususun vacip olduğunu ifade etmektedir. Bu sanki illet gibi olmaktadır. Böylece ayet, hükme delalet etmiştir ve [إِلَى اللَّيْلِ] “**geceye/akşama kadar**” derken de hükmü tamamlayan başka bir şeye delalet etmiştir. Dolayısıyla bu iki ayetten [مَا لَا يَنْتَمِ الْوَاجِبُ إِلَّا بِهِ فَهُوَ وَاجِبٌ] “**Vacibin ancak kendisi ile tamamlandığı şey de vaciptir.**” kaidesi istinbat edilmiştir.

Mesela Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثِ الْمَاءِ وَالْكَلا وَالنَّارِ

“**Müslümanlar üç şeyde ortaklardır: Su, mera ve ateş.**” [Ebu Davud, Ahmed

Bin Hanbel]

Yine Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den sabit olmuştur ki O, Taif ve Medine halkının suya ferdî mülkiyet olarak sahip olmalarını tasvip etmiştir. Ferdî mülkiyetle kendisine sahip olunmasına izin verilen suyun hâlinden, toplumun kendisine ihtiyaç duymadığı su olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla insanların üç şeyde ortak oluşlarının illeti, onların toplumun ihtiyaç duyduğu şeylerden olmalarıdır. Böylece delil hem hükme

hem de illete delalet etmiştir. Yani delil, hükme ve hükmün konulmasının sebebi olan başka bir şeye de delalet etmiştir. Böylece bu delilden [كُلُّ مَا كَانَ مِنْ مَرَافِقِ الْجَمَاعَةِ كَانَ مُكَيِّفَةً عَامَّةً] **“Toplumun ihtiyaçlarından olan her husus kamu mülkiyetindedir.”** kaidesi istinbat edilmiştir.

Bütün külli kaideler böyledir. Bundan açığa çıkmaktadır ki külli kaide, hükmü bir külli hüküm için -onun sebebi olduğundan dolayı yani ondan kaynaklandığı için- illet gibi yapmaktadır. Yine külli bir hüküm için hükmü gerçek illet yapmaktadır. Zira külli kaide, cüzlerine uygun düşen külli bir hükümdür. Onun için aynen delilin getirdiği hükme uygulanması gibi uygun düştüğü her hükme külli kaide uygulanır.

Külli kaideye binaen kıyas yapılmaz. Fakat onun cüzleri külli kaidenin kapsamına girer. Yani tamamen delilin delaleti kapsamına girdiği gibi, cüzleri külli kaidenin mefhumu ve mantuku kapsamına girer. Külli kaide ile delil getirmek, delil ile delil getirmek gibi olur. Dolayısıyla külli kaideye kıyas muamelesi yapılır. Külli kaidede olana muhalif bir şer’î nass geçmedikçe kaidenin uygun düştüğü her husus, kaidenin hükmünü alır. Şer’î bir nass geldiğinde nassın alınıp kıyasın geçersiz kılınmasında olduğu gibi külli kaide de kendisi ile çelişen bir şer’î nassın geçmesi durumunda şer’î nass alınır, külli kaide geçersiz olur.

Ancak külli kaideler, kıyas gibi bir şer’î delil ve şeriatın asıllarından bir asıl değildir. Külli kaide sadece diğer şer’î hükümler gibi istinbat edilmiş bir şer’î hükümdür. Dolayısıyla delil olmaz. Bunun için onun uygun düştüğü husus, onun detaylandırılmasından ya da detaylandırma mesabesinden sayılır.

Külli tarif de külli kaide gibidir. Zira onun uygun düştüğü her husus, onun hükmünü alır ancak şer’î bir nass geçtiğinde nass alınır.

Genel kaideye gelince: Mesela [الصُّلْحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا صُلْحًا حَرَّمَ حَلَالًا أَوْ [أَخْلَ حَرَامًا] **“Helali haram, haramı helal kılmadıkça Müslümanlar arasında barış caizdir.”** ve [لَا ضَرَرَ لَا ضَرَارَ] **“Zarar görmek de zarar vermek de yoktur.”** kaideleri gibi bunlar sadece fertlerine tatbik edilirler. Genel, bütün fertlerini kapsamaması gibi, genel kaide de fertlerini kapsar. Ancak şer’î bir nass geçerse kaide ilga edilir, nass alınır.

Genel tarif de aynen böyledir. Genel kaide eğer bu iki kaidede olduğu gibi kendisi şer’î nass ise nass olduğundan dolayı şer’î delil sayılır. Nass değilse delil sayılmaz, sadece detaylandırılan şer’î hüküm sayılır. Genel tarif de genel kaide gibidir.

Muteber kaideler ancak bir şer'î delilden şer'î istinbat yöntemi ile istinbat edilmiş kaidelerdir. Şer'î olmayan yöntemle istinbat edilmiş kaidelere ise itibar edilmez ve bir değerleri de yoktur.

Bunun için bazılarının şu sözleri şer'î kaidelerden değildir: “Sözleşmelerde dikkate alınan husus, lafızlar ve şekiller değil, maksatlar ve manalardır.” Çünkü bu söz, şer'î bir delilden istinbat edilmemiştir. O eski Fransız Medeni Kanunu'ndan alınmıştır. Zira kaidenin manası, sözleşmelerde itibarın niyette olması yani sözleşmelerde itibarın gerekçeleri olması demektir. Buna “nassın ruhu” diyorlar. Onların yazılı, sözlü nassı ve onun mantuk ve mefhum olarak delalet etmediği hususu kastederek “nass olarak ve ruhen” dediklerini görürsün. “Nassın ruhu” ile kastettikleri söz kendilerine delalet etmese de konuyu kuşatan durumların ve konumların kendisine delalet ettikleri husustur. Bu, Batı hukukçularının “ruhi eğilim” diye isimlendirdikleri şeydir. Bunu, durum ve konumlara itibar etmeksizin mefhum ve mantuk olarak nassı, delalet ile sınırlandırmak olan “maddi eğilim”in karşıtı olarak söylemektedirler.

Dolayısıyla bu “Sözleşmelerde dikkate alınan husus, lafızlar ve şekiller değil maksatlar ve manalardır.” kaidesi, sanki eski Fransız Medeni Kanunu'ndan kelimesi kelimesine tercüme edilmiş olmaktadır. Onun için bu kaide ve benzerleri şeriattan ve şer'î kaidelerden sayılmaz. Çünkü onlar şer'î hükümler değildir. Bunun yanı sıra onlar külli hükümler de değildir. Bu kaideler şer'î bir delilden alınmamışlar, üstelik bir küfür fihından/hukukundan alınmışlardır.

Onların bu kaideye Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünden delil getirmeye çalışmalarına gelince:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

“Ameller niyetlere göredir.” [Buhari]

Bu sözün o kaide ile bir alakası yoktur. Çünkü [إِنَّمَا الْأَعْمَالُ] “Ameller...” diyor, “sözleşmeler” ve “tasarruflar” demiyor. Şeriat, sözleşmelere sözleşme taraflarının niyeti ile ya da sözleşmenin durumları ile değil sigalarıyla itibar etmiştir. Tasarruflara da tasarrufta bulunanın niyeti ve durumları ile değil, şer'î şartları ile itibar etmiştir.

Amellerden kastedilen, sözlerden kastedilenden başkasıdır. Onun için “sözleşmeler” denilir yani sözler demektir. Sözleşmelere, “sözlü tasarruflar” denilir. Hacr/tahdid etmek/sınırlama koymak mutlak olarak amelere değil, sadece sözlü tasarruflar ve sözleşmelere uygun düşer. Zira

ameller ile sözleşme ve tasarruflar arasında çok büyük fark vardır. Namaz, hac, zekât ameldirler ve bunlarda niyete itibar edilir. Alışveriş, vakıf, vasiyet sözleşme ve tasarruflardır, bunlarda niyetin bir kıymeti yoktur. Buradan bu kaidelerin, İslâm ile çelişkisi ve şeriatın hükümlerinden uzak oluşu açığa çıkmaktadır. Şeriattan istinbat edilmemiş diğer kaideler de böyledir.

Bazı fakihler birtakım kaideleri şer'î deliller konumunda görmüşlerdir. O kaidelerden bir kısmı şeriattan istinbat edilmiş, bir kısmı da şeriattan istinbat edilmemiştir. Şeriattan istinbat edilene örnek "*istishab kaidesi*", "*zarar kaidesi*" gibi kaidelerdir. Bunlar şer'î kaidelerden sayılırlar. Çünkü onlarla ilgili şer'î deliller vardır. Şeriattan istinbat edilmeyen kaidelere örnek ise "*örf kaidesi*", "*amellerin sonuçları kaidesi*" gibi kaidelerdir. Bunlar şer'î kaidelerden sayılmazlar. Çünkü onlarla ilgili şer'î deliller yoktur hatta bazı müçtehitler "*örfü*" sadece şer'î kaide yapmamış, şer'î hüküm koymanın asıllarından bir asıl, şer'î delillerden bir delil yapmışlardır. Hâlbuki gerçek bu değildir. Zira bu kaideler asıllardan bir asıl hatta şer'î bir kaide bile değildirler.

İSTİSHAB KAİDESİ

“İstishab”tan kastedilen durumun istishabı/devam etmesidir. Usûl âlimleri istishabı şöyle tarif etmişlerdir: *“Birinci zamanda var olmasına binaen ikinci zamanda da bir hususun varlığına hükmetmektir yani bir hususun, geçmişte var olmasına binaen şimdiki zamanda da varlığına hükmetmektir.”* Buna göre daha önceki varlığı bilinen her hususun sonra yokluğu hakkında şüphe ortaya çıktığında asıl olan, onun hâlen varlığını koruduğuna hükmedilmesidir. Daha önce varlığı bilinmeyen bir hususun daha sonra varlığı hakkında bir şüphe ortaya çıktığında o hususun hâlen var olmadığına hükmedilir. Dolayısıyla sanki geçmişteki varlığı, şimdiki zamandaki varlığı hakkında illet mesabesinde dir.

Mesela bir kimse, bakiredir diyerek bir kız ile evlenip onunla cinsi ilişkiye girdikten sonra o kızın bekâretinin bozulmuş olduğunu iddia ederse o kişi bir beyyine/ispat vasıtası getirmediğe iddiası kabul edilmez. Çünkü asıl olan doğduğunda sabit olduğundan dolayı bekâretin varlığıdır. Dolayısıyla o kızın bekâr olarak varlığı devam eder ve şimdiki zamanda da bekâretine hükmedilir.

Bir kişi, iyi avcı olması şartı ile bir köpek aldıktan sonra, onun avcılık için iyi eğitilmemiş olduğunu iddia ederse bu doğru kabul edilir. Çünkü asıl olan köpeğin doğduğunda avcılık için eğitilmiş olmamasıdır. Ta ki avcılığı öğrenesiye kadar... Onun için eğitilmiş olmaması devam eden hâldir. İşte böyle, aksi bir delil getiresiye kadar, bütün hususlarda istishab/asıl olan durum devam eder.

İstishab şer’î bir delil değildir. Aksi hâlde şer’î delil olduğu kesin delil ile ispat edilmeye gereksinim duyar. Bu hususta ise kesin delil getirilmemiştir. İstishab sadece bir şer’î kaide yani bir şer’î hükümdür. Dolayısıyla şer’î hüküm hakkında zanni delil yeterlidir. İstishabın şer’î kaide olduğuna dair delil şu üç husustur:

1-Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle demiştir:

إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ وَإِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ وَأَقْضِي لَهُ عَلَى نَحْوِ مَا أَسْمَعُ

“Ben de sizin gibi bir beşerim. Siz davalarınızın halli için bana geliyorsunuz. Bazınızın hüccet yönüyle diğer bazısından daha ikna edici olması, böylece benim, işittiğime dayanarak onun lehine hükmetmem mümkündür.” [Buhari]

Yani Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* kendisine zahir olana göre hüküm vermektedir. Bu, hükmü zahir üzerine bina etmek demektir. Zahir husus ise ister varlığı ister yokluğu hakkında olsun, ister helal ister haram olsun fark etmez, geçmiş zamanda bir şey için sabit olan hükümdür. Zira bu hüküm, o husus hakkındaki zahir olandır. Bu iki durum, hakkında anlaşmazlığın olmadığı hususlardandır. Dolayısıyla hükmün bu zahir ile olması gerekmektedir. Zahirin aksi iddia edildiğinde bu iddiaya delalet eden bir delilin olması kaçınılmazdır. Aksi hâlde o şeyin geçmiş zamanda, üzerinde bulunduğu hükmün mahalli olan durum devam eder. Yani hükmün mahalli olan, üzerinde bulunduğu zahir, hadisin gereği olarak devam eder.

2-İnsan, başlangıçta abdestin varlığında şüphe ederse onun için namazın caiz olmadığı, abdestin devamı hakkında şüpheye düşerse ona namaz kılmasının caiz olduğu hususunda icma oluşmuştur. Bu ise istishabın kendisidir. Zira başlangıçta abdestin olmaması hâli, kesin olarak sabit olana istihab etti. Bu hâl, abdestin varlığı veya yokluğuna dair şekki kesti ve abdest hâli, katî olarak abdestin durumu sabit olana istishab etti. Bu, hâl istishabı demektir. Bundan şu kaide çıkarılır: Bir husus hakkında kesin olarak sabit olan durumun, aksine bir delil getirilesiye kadar o husus için sabit olduğuna hükmedilir. Çünkü hakkında icmanın olduğu hüküm, buna delalet etmektedir.

3-İlk zamanda bir hususun varlığı ya da yokluğu hakkında sabit olan durumun ortadan kalktığı ne kati olarak ne de zanni olarak ortaya çıkmadığı sürece, zaruri olarak, onun durumunu olduğu gibi devam ettirdiği zannının oluşması gerekir. Zan ile amel etmek ise vaciptir. Dolayısıyla varlığı ya da yokluğu bir hâlde gerçekleşmiş olan bir hususun devamına zan etmek gerekli olur. Zan, şer'î hususlarda tâbi olunan bir hüccettir. Zira şer'î hükümler zann-ı galibe bina olurlar. Bu kaide ise bir şer'î hükümdür. Dolayısıyla onun hakkında zann-ı galip yeterlidir.

İşte bu üç husus, istishab kaidesinin kendisi ile amel edilen şer'î bir kaide olduğuna dair delildir. Yani herhangi bir şer'î kaide ve herhangi bir külli şer'î hüküm gibi detaylandırılması caiz olan bir şer'î kaidedir. Buna binaen, sabit olup da yok olduğu açığa çıkmamış olan bir hususun devamına zan edilir, dolayısıyla aynı hüküm verilir. Çünkü zahir olan budur. Ancak ilk zamanda bahsedilen şekilde sabit olmayıp da ikinci zamanda devamı zannedilen husus olursa neshin caiz olmasından dolayı onun Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in zamanında bizimle ilgili olarak sabit olan

hükümlerden olmaması gerekir. Zira istishabdan zan oluşmadığında, neshedilmelerinin caiz oluşundan dolayı varlığını devam ettirmeleriyle ettir-memeleri eşit olur. O zaman sübutuna karar vermek mümkün olmaz. Aksi hâlde tercih sebebi olmaksızın tercih yapmak gerekir. Dolayısıyla Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* zamanında sabit olmuş hükümlerin sübutu ve neshedilmiş olmamaları sadece istishab ile oluşur. Onun için asıl olan nes-hin olmamasıdır. Neshin iddia edilmesi, kendisine delalet eden delilin ol-masını zorunlu kılar.

Ayrıca ilk zamanda bahsedilen biçimde sabit olmayıp da ikinci za-manda varlığını devam ettirmesi şüpheli olan bir husus olsaydı bundan geçmişte olanla ilgili zannın oluşmamasında eşit oluşlarından dolayı, nikâh hakkında şüphe olduğu gibi boşama hakkında da şüphenin olması gerekirdi. O zaman o ikisinde cinsel ilişkinin mubah kılınması ya da ha-ram kılınması gerekirdi. Bu ise ittifakla batıldır. Bilakis nikâh hakkında şüphe olmaksızın talak hakkında şüpheden dolayı cinsel ilişki mubah kı-lınır. Çünkü asıl olan nikâhın olmamasıdır. Böylece bu, asıl hükümle bir-likte devam eder. Dolayısıyla nikâhın varlığına dair delil bulunmasıya kadar cinsi münasebet helal olmaz. Nikâhlanmış bir kadın hakkında asıl olan ise nikâhın varlığıdır. Bu durumda hüküm bu asıl ile birlikte devam eder. Nikâhın sübutuna, talakın olmamasına hükmedilir. Boşanmanın meydana geldiğine dair delil getirilesiye kadar, talak hakkında şüphe olsa da cinsî münasebet onu nikâhlayana helal olur.

Bunların hepsi de istishabın hükümle birlikteliğini devam ettirmesi-nin; şer'î hükümlerin tamamı ve şer'î deliller hakkında şeriatın getirdiği hususlardan olduğuna delalet etmektedir. Onun için bir şer'î kaidedir.

Buna binaen bütün hususlarda, aksine delil getirilmedikçe asıl olan is-tishab eder/hükümle beraber devam eder. Bir şeyin vacip, mendup, mu-bah, haram ya da mekruh olduğuna dair delil getirildiğinde bu hükmün sabit olarak varlığı devam ettirilir. O şey hakkında delil getirmeksizin başka bir hükmün olduğu iddia edildiğinde, onun hakkında bir delilin ol-ması kaçınılmazdır. Bir delil bulunmazsa hakkında delil getirilen aslın hükmü olduğu gibi devam eder. Bir husus hakkında bir hüküm sabit ol-duğunda, bu hüküm o husus için sabit olarak devam eder. O husus için sabit olmayan başka bir hükmün olduğu iddia edildiğinde, ona delalet eden bir delilin olması kaçınılmazdır. Delil bulunmazsa sabit olan hüküm olduğu gibi devam eder.

İstishab, fakih ve müçtehit için gereklidir. Onunla birçok hüküm açığa çıkar. Kurtubi şöyle demiştir: *“İstishab ile konuşmak, her fert için gereklidir. Çünkü o, nübüvvet ve şeriatın üzerine kurulduğu bir asıldır. Zira o delillerin hâlinin devamlılığını kabul etmezsek, o hususlardan bir şeyin ilmi oluşmaz... Nübüvvet ve şeriat delillerinin hâlinin devam etmesi, sıhhati hakkında akıl sahiplerinin ihtilaf etmediği istishabdandır. Onun hakkında hiçbir şekilde şüpheyeye yol yoktur.”*

ZARAR KAİDESİ

Zarar kaidesi şu iki hususu kapsamaktadır:

1-Şâri'nin hitabında onun yapılması, terk edilmesi ya da serbest kılınmasına delalet eden bir hususun geçmediği bir şeyin kendisinin zarar verici olmasıdır. Onun zarar verici olması haram kılınmasına dair delildir. Çünkü Şâri zararı haram kılmıştır. Onun kaidesi [الأصل في المضار التحريم] **"Zararlarda asıl olan haram kılmaktır."**

2-Şâri'nin bir şeyi genel olarak mubah kılmış olması, fakat o mubahın fertlerinden birinde zararın bulunmasıdır. O ferdin zarar veren ya da zarara götüren oluşu, haram kılınmasına delil olmaktadır. Çünkü Şâri, mubahın fertlerinden bir ferdi, zarar veren ya da zarara götüren olduğunda haram kılmıştır. Bunun kaidesi ise şöyledir: [كُلُّ فَرْدٍ مِنْ أَفْرَادِ الْمُبَاحِ إِذَا كَانَ ضَارًّا] **"Mubah hususun fertlerinden her fert, zarar veren ya da zarara götüren olduğunda o fert haram kılır, o husus mubah olarak kalır."**

Birinci kaideye gelince onun delili Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

لَا ضَرَرَ لَّا ضِرَارَ فِي الْإِسْلَامِ

"İslâm'da zarar görmek de zarar vermek de yoktur." [Taberani]

Ebu Davud, Nesei ve Tirmizi, Ebu Sırmati Malik Bin Kays el-Ensâri'nin hadisinden tahrir ettiklerine göre Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

مَنْ ضَارَّ أَضَرَ اللَّهُ بِهِ وَمَنْ شَاقَّ شَاقَّ اللَّهُ عَلَيْهِ

"Kim zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim sıkıntı verene olursa Allah da ona sıkıntı verir." [Ebu Davud]

Bu iki hadis, Şâri'nin zararı haram kıldığına dair delildir. İkinci hadise göre delil getirmek açıktır. Zira onda kastedilenin, zararın nehyedilmesi olduğu açıktır. İlk hadise gelince, ondaki nefyetmek/yok saymak, zararın aslının gerçek olması karinesiyle nehiy manasındadır. Dolayısıyla mana, **"Zarar vermeyin."** demektir. Bu, iktiza delaleti cinsindedir. O ise mefhumun kısımlarından bir kısımdır aynı şekilde iltizam delaletindedir.

Ebu Davud, Cafer Bin Muhammed Bin Ali'nin babası el-Bâkır'dan, onun da Semra Bin Cendub'dan rivayet ettiği şu hadisi tahrir etmiştir:

أَنَّهُ كَانَتْ لَهُ عَضُدٌ مِنْ نَخْلٍ فِي حَائِطِ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ وَمَعَ الرَّجُلِ أَهْلُهُ قَالَ فَكَانَ سَمْرَةُ يَدْخُلُ إِلَى نَخْلِهِ فَيَتَأَدَّى بِهِ وَيَشُقُّ عَلَيْهِ فَطَلَبَ إِلَيْهِ أَنْ يَبِيعَهُ فَأَبَى فَطَلَبَ إِلَيْهِ أَنْ يُنَاقِلَهُ فَأَبَى فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَطَلَبَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيعَهُ فَأَبَى فَطَلَبَ إِلَيْهِ أَنْ

يُنَاقِلُهُ فَأَبَى قَالَ فَهَبْهُ لَهُ وَكَذَا أَمْرًا رَعِيْبُهُ فِيهِ فَأَبَى فَقَالَ أَنْتَ مُضَارٌّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْأَنْصَارِيِّ أَذْهَبَ فَأَقْلَعُ نَخْلَهُ

“Ensar’dan bir adamın duvarında ona ait hurma ağacından bir destek vardı. O adam ehli ile birlikte iken Semura, hurma ağacının başına gelip onunla o adama eziyet etti, sıkıntı verdi. Adam da ondan o ağacı satmasını talep etti, o kabul etmedi. Onu başka yere nakletmesini talep etti, o kabul etmedi. Sonra Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e gidip bunu O’na anlattı. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ona, onu satmasını önerdi, o kabul etmedi. Onu başka yere nakletmesini önerdi, o kabul etmedi. Ona: Onu ona hibe et sana şu şu var, dedi ve ona teşvik etti, o kabul etmedi. Bunun üzerine: Sen zararlısın, dedi. Sonra da Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem o Ensârî’ye dedi ki: Git onun hurma ağacını sök.” [Ebu Davud]

Bu hadis de zararın haram olduğuna delalet etmektedir. Buna ilaveten zararın ortadan kaldırıldığına da delalet etmektedir. Zira Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in o hurma ağacını kökünden sökölmesini emretmesi, zararın ortadan kaldırılmasını emretmektir. Buna binaen “zarar” haramdır.

Şevkânî, Neylu’l Evtâr isimli kitabında: [لَا ضَرَرَ لَا ضِرَارَ] **“Ne zarar vermek ne de zarara maruz kalmak vardır.”** [Hakim, Ahmed Bin Hanbel] hadisinin serhinde şöyle demektedir:

“Bu hadiste, hangi şekilde olursa olsun, komşu olup olmaması fark etmeksizin zararın haram olduğuna dair delil vardır. Bu genelliği tahsis eden bir delil olmadıkça herhangi bir şekilde zarar vermek caiz olmaz. Dolayısıyla sana düşen, delil ile bazı şekillerde zarar vermeyi caiz kılını aramandır. Öyle bir delil gelirse onu kabul edersin. Aksi hâlde bu hadisin şekli ile emrolundun. Zira o, dinin kaidelerinden bir kaidedir. O dine ait külliyat ve cüzîyata şahitlik etmektedir.”

Buna binaen zarar kaidesi, Sünnet’in nassı ile sabittir. Bu hadisler, [الأصل في المضار التحريم] **“Zararlarda asıl olan haram oluşturdur.”** kaidesinin ser’î kaidelerden olduğuna dair delillerdir.

İkinci kaideye gelince, onun delili şu rivayettir:

وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَبِينَ مَرَّ بِالْحَجْرِ نَزَلَهَا وَاسْتَقَى النَّاسُ مِنْ بئرِهَا فَلَمَّا رَاحُوا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَشْرَبُوا مِنْ مَائِهَا شَيْئًا وَلَا تَتَوَضَّأُوا مِنْهُ لِلصَّلَاةِ وَمَا كَانَ مِنْ عَجِبِينَ عَجِنْتُمُوهُ فَأَعْلَفُوهُ الْإِبِلَ وَلَا تَأْكُلُوا مِنْهُ شَيْئًا وَلَا يَخْرُجَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ اللَّيْلَةَ إِلَّا وَمَعَهُ صَاحِبٌ لَهُ فَفَعَلَ النَّاسُ مَا أَمَرَهُمْ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ بَنِي سَاعِدَةَ خَرَجَ أَحَدُهُمَا لِحَاجَتِهِ وَخَرَجَ الْآخَرُ فِي طَلَبِ بَعِيرٍ لَهُ فَأَمَّا الَّذِي دَهَبَ لِحَاجَتِهِ فَإِنَّهُ خُنِقَ عَلَى مَذْهَبِهِ وَأَمَّا الَّذِي دَهَبَ

فِي طَلَبِ بَعِيرِهِ فَاخْتَمَلْتُهُ الرِّيحُ حَتَّى طَرَحْتُهُ بِجَبَلِي طَيِّبٍ فَأُخْبِرَ بِذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَلَمْ أَنْهَكُمُ أَنْ يَخْرُجَ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا وَمَعَهُ صَاحِبُهُ ثُمَّ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلَّذِي أُصِيبَ عَلَى مَذْهَبِهِ فَشَفِي وَأَمَّا الْأَخْرُ الَّذِي وَقَعَ بِجَبَلِي طَيِّبٍ فَإِنَّ طَيِّبًا أَهْدَتْهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem Hicr’e uğrayınca, orada konakladı. İnsanlar o kuyudan su içmek istediler. Gecelediklerinde Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurdu: Onun suyundan bir şey içmeyin, namaz için ondan abdest almayın. Yoğurduğunuz hamurla develeri yemleyin. Ondan bir şey yemeyin. Sizden biri, beraberinde bir arkadaşı olmaksızın gece dışarı çıkmasın. İnsanlar, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in kendilerine emrettiğini yaptılar. Ancak Beni Sâide’den iki adam, biri ihtiyacı için diğeri de devesini aramak için çıktılar. İhtiyacı için giden kimse gittiği yerde boğuldu. Devesini aramak için giden kimse ise rüzgâr onu sürükledi. Nihayet onu Tayyi dağlarına attı. Bu, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e haber verildi. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Sizden birinin beraberinde arkadaşı olmaksızın dışarı çıkmasından sizleri nehyetmemiş miydim? Sonra Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem gittiği yerde isabet alan kişiye dua etti de şifa buldu. Tayyi dağlarına düşen diğer kişi ise Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem Medine’ye geldiğinde bir tay onu Rasul’e getirdi.” [İbni Hişam]

Bu kıssada, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in mubahın fertlerinden bir ferdi nasıl haram kıldığı görülmektedir. Zira su içmek mubahtır fakat Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem onlara bu Hicr kuyusunun suyundan içilmesini ve ondan abdest alınmasını haram kılmıştır. Bir kişinin gece yalnız olarak dışarı çıkması mubahtır. Fakat Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem onlara o gece, yanında bir arkadaşı olmaksızın dışarı çıkmayı haram kılmıştır. Daha sonra açığa çıkmaktadır ki onda zarar olduğu kendisine sabit olduğundan dolayı bu suyu ve yalnız olarak dışarı çıkmayı haram kılmıştır. Dolayısıyla bu şeyde belirli bir zararın olması, haram kılınmasının sebebi olmaktadır. Böylece o zarar sanki illet olmaktadır. Zira zehirli bir kuyuda zararın varlığı, sadece onun suyunu haram kılar. Fakat su, mubah olarak kalmaya devam eder. O gece, kişinin yalnız olarak o mekândan dışarı çıkmasında zararın var olması, o gece oradaki kişinin yalnız olarak dışarı çıkmasını haram kılmaktadır. Fakat kişinin o gece ve o mekândan başka yerde yalnız olarak dışarı çıkması mubah olarak kalmaya devam etmektedir. O hâlde zararın varlığı, şeriatın mubah kıldığını haram kılmayıp sadece mubahın fertlerinden bir ferde zararın varlığı,

o ferdi haram kılmaktadır. Fakat o husus, ister fiil olsun ister şey, mubah olarak kalmaya devam etmektedir.

Bu izahat, o mubah ferdin zarar veren olması durumu ile ilgilidir. Zarara götüren bir durum olduğunda ise bunun delili şu rivayettir:

فَأَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبَنِيكَ بَضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً لَمْ يُجَاوِزْهَا ثُمَّ انْصَرَفَ قَافِلًا إِلَى الْمَدِينَةِ وَكَانَ فِي الطَّرِيقِ مَاءً يَحْرُجُ مِنْ وَشَلٍ مَا يَزُوي الرَّاِكِبَ وَالرَّاكِبِينَ وَالثَّلَاثَةَ بَوَادٍ يُقَالُ لَهُ وَادِي الْمُشْتَقَى فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَبَقَنَا إِلَى ذَلِكَ الْوَادِي فَلَا يَسْتَقِينُ مِنْهُ شَيْئًا حَتَّى نَأْتِيَهُ قَالَ فَسَبَعُهُ إِلَيْهِ نَفَرٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ فَاسْتَقَوْا مَا فِيهِ فَلَمَّا أَتَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَفَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرَ فِيهِ شَيْئًا فَقَالَ مَنْ سَبَقَنَا إِلَى هَذَا الْمَاءِ؟ فَقِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فُلَانٌ وَفُلَانٌ فَقَالَ أَوْ لَمْ أَنَّهُمْ أَنْ يَسْتَقُوا مِنْهُ شَيْئًا حَتَّى آتَيْتَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدَعَا عَلَيْهِمْ

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem Tebuk'te birkaç gece kaldı. Fazla kalmadı. Sonra Medine'ye dönerek oradan ayrıldı. Yolda damla hâlinde akan bir su vardı. -Rivayet edilir ki bir, iki ya da üç süvari Müşakkak vadisi denilen yere geldi.- Bunun üzerine Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Kim o vadiye bizden önce varırsa biz oraya varasıya kadar ondan hiçbir şekilde su almasın. Dedi ki: Münafıklardan bir grup ona önceden vardı. Onda olandan su aldılar. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem oraya geldiğinde durdu. Onda bir şey görmedi. Bunun üzerine şöyle dedi: Bu suya bizden önce kim geldi? O'na denildi ki: Ey Allah'ın Rasulü filan filan, dediler. Bunun üzerine dedi ki: Ben oraya gelesiye kadar ondan su almalarını onlara yasaklamadım mı? Sonra onları lanetledi ve aleyhlerinde dua okudu.” [İbni Hişam]

Bu hadiste Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, o az sudan içilmesini haram kılmıştır. Çünkü o, ordunun susamasına yol açardı. Zira Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in [مَنْ سَبَقَنَا إِلَى ذَلِكَ الْوَادِي فَلَا يَسْتَقِينُ مِنْهُ شَيْئًا حَتَّى نَأْتِيَهُ] **“Kim o vadiye bizden önce varırsa biz oraya varasıya kadar ondan hiçbir şekilde su almasın.”** sözü, ondan su alanları lanetlemesi, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem gelesiye kadar ondan su alınmasının haram olunmasına dair delildir. Sudan almak mubahtır. O vadideki o sudan su alınmasında bir zarar yoktur. Fakat Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem gelip onu orduya taksim etmeden önce ondan su almak, ordunun perişan olmasına yol açar yani zarara götürürdü. Buna göre Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem oraya gelesiye kadar o vadiden su almanın haram oluşu, su almanın zarara götürmesinden dolayıdır. Böylece su almanın zarara götürüyor olması, o vadiden su almayı haram kılandır. Böylece o sanki illet gibidir. Zira o illet mesabesindedir. Dolayısıyla, o vadiden su almanın

zarara götürüyor olması, sadece ondan su almayı haram kılmıştır. Fakat o vadiden başka yerden su almanın mubah oluşu devam etmektedir. O vadinin kendisinden de zarara götüren hâlin dışında su almak mubah olarak kalmaya devam etmektedir.

O hâlde bir şeyin zarara yol açıyor olması, şeriatın mubah kıldığı bir hususu haram kılmaz, sadece mubahın zarara götüren fertlerinden bir ferдинin zarara götürüyor olması, sadece o ferdi haram kılmaktadır. Fakat o husus, ister fiil ister şey olsun, mubah olarak kalmaya devam eder.

Bir şeyin zarar veren ve zarara götürüyor olması hâli hakkındaki bu hadislerden ikinci kaide olan [كُلُّ فَرْدٍ مِنْ أَفْرَادِ الْمُبَاحِ إِذَا كَانَ ضَارًّا أَوْ مُؤَدِّيًا إِلَى ضَرَرٍ] [حُرْمَ ذَلِكَ الْفَرْدُ وَظَلَّ الْأَمْرُ مُبَاحًا] **“Mubahın fertlerinden her fert zarar veren olduğunda ya da zarara götüren olduğunda haram kınır, o husus mubah olarak kalır.”** kaidesi çıkarılmıştır. Bu kaide, zarar kaidesinin iki hususundan ikinci husustur.

Kişinin karıştırmaması için o iki husus arasında büyük farkın olduğunun bilinmesi kaçınılmazdır. Zira o ilk hususun kaidesi, Şâri'nin hitabında hakkında bir nassın geçmediği husus ile ilgili olur. Dolayısıyla onun “zarar veren” oluşu, nassın yerini tutan olmaktadır. Çünkü nass, zararı haram kılarak gelmiştir.

İkinci hususa gelince mubah oluşu hakkında Şâri'nin hitabında bir nass geçmiştir. Bu yüzden içinde zarar olduğundan dolayı onun, haram kılınması doğru olmaz. Çünkü nass onun mubah oluşu ile sabittir. Dolayısıyla hükmünü açıklayan nassın varlığından dolayı içinde zararın varlığı iddiası geçmez. Fakat onun fertlerinden bir fertte zarar olduğu ya da zarara götürdüğü iddia edildiğinde o zaman sadece o fert haram kınır. Çünkü nass zarara götüren ferdi haram kılarak gelmiştir.

Onun için şöyle denilmez: *“Yabancı paraların alınmasının, ülkeye girmesinin mubah olması zarara yol açar, onun için haram kınır.”* Zira onun alınmasının, ülkeye girmesinin mubahlığı nass ile sabittir. Dolayısıyla onu haram kılmak için onda zarar olduğu iddiası, mubahlığı hakkında Şâri'nin hitabında nassın varlığından dolayı doğru değildir. Fakat sterlin gibi belirli bir parada, satın alınmasının mubah oluşundan dolayı zarar sabit olduğunda sadece o para -zarar var olduğu sürece- haram kınır. Çünkü o para, paraların fertlerinden bir ferttir. Fakat yabancı paraların alınıp satılmasının ve ülkeye girmesinin mubahlığı devam eder.

Dolayısıyla bu iki kaide arasında fark vardır. Bunun göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır.

İSTILAH, TAKDİR VE ÖRF

“Örf” lügatte, “maruf/bilinen” demektir. Maruf şey, kabul edilmiş alışkanlık/âdet demektir. Buna örnek Allahu Teâlâ’nın şu sözünde geçendir:

حُدِّ الْعُفُورُ وَأْمُرُ بِالْعُرْفِ

“Sen af yolunu tut, örfü/iyiliği emret.” [Araf Suresi 199]

Bu “fillerden güzel olanı emret.” demektir.

Belirli bir cemaatta/toplulukta yayılmış âdete de “örf” denilmektedir. Başka bir ifade ile onlar, belirli bir topluluğun fertleri tarafından tekrarlanan amellerdir. Zira âdet, ferdin hoşnutlukla tekrarladığı fiildir. Bu âdet, fertlerin tamamı ya da büyük çoğunluğu yaparak toplulukta ya da toplumda yaygınlaştığında “örf” olur. Dolayısıyla “örf” gerçekte, topluluğun ya da toplumun âdetidir. Onun için bir şey hakkında örfе göre hüküm vermek, onun toplumun çoğunluğunun âdet edindiği bir hususa dayanan bir hüküm olduğu zaman söz konusu olur. Yani “örf” lafızlarda ve eşya için değerlendirmelerde değil amellerde olur.

“İstilah” ise bir topluluğun belirli bir şeye belirli bir ismin verilmesi hususunda ittifak etmesidir. Buna örnek, diller ve özel ıstılahlardır. Nahiv âlimlerinin/gramercilerin ıstılahı, fizikçilerin ıstılahı ya da bir köyün, bir bölgenin ıstılahı gibi. Zira bunların hepsi ıstılahtır. Kendisine “örfi hakikat” dedikleri husus da örften değil ıstılahtandır. Zira “örfi hakikat” bir topluluğun belirli bir manaya belirli bir isim vermek hususunda birleşmesidir. Dolayısıyla o, dilden sayılması bakımından değil, bir ıstılah olması bakımından tamamıyla dil ile ilgili “ıstılah” gibidir. Buna göre o, âdet ve örf cinsinden değil sadece ıstılahtır. Zira o; insanların, kullanılmaları hususunda birleştikleri birtakım manalar hakkında belirli bazı lafızları kullanmakla alakalıdır. Bu ise ıstılahın kendisidir.

İnsanların itibar edilmeleri hususunda hem fikir oldukları takdirlere/değerlendirmelere gelince fiyatlar, ücretler, nafaka miktarları, mihrler vb. gibi, bunlar örften değildir. Çünkü bunlar insanların âdetlerinden değildir. Fakat bunlar toplumdaki durumun ve piyasanın belirlediği birtakım şeyler için belirli değerlerdir. İşlenmesinden dolayı insanların tekrar etmelerinden doğan bir netice hatta isimlendirilmeleri hususunda insanların ıstılahı da değildir. Onları sadece topluluğun dışındaki bir durum belirler, topluluk da bu durumlara binaen onları değerlendirir. Bu yüzden onların değerlendirilmesinde şahitlere ve çoğunluğa değil, onlar hakkındaki uzmanlara başvurulur. Buna binaen, bu takdirler örf cinsinden değildirler.

Örf, ıstılah ve takdir arasındaki fark şudur: Örf, fiillerden bir fiilin çözümlüdür. Zira o, fiil ya da şey hakkındaki hükümdür. Onun için bazı beşerî kanunlar onu, bazı kanunlara delil sayarlar. Örfü savunanlar da onu bazı şer'î hükümlere delil saymaktadırlar. Dolayısıyla örf bir sorunun çözümlüdür. Zira örf, kendisine göre çözümün konulması için alınır. Böylece, bir görüşe göre kanun ya da başka bir görüşe şer'î hüküm bu örfe dayanmış olmaktadır. İstılah ise bir mananın ismidir. Bu mana için herhangi bir çözüme bakılmaz. Onun çözümü ister bir kanun, ister bir şer'î hüküm, isterse başka bir şey olsun fark etmez. Zira ıstılah, belirli bir mana için belirli bir ismin konulmasıyla alakalıdır. Dolayısıyla ıstılah, fiilin ya da eşyanın çözümü ile değil, ismi ile alakalıdır.

Takdir/değer belirleme ise örften de ıstılahtan da farklıdır. Çünkü o; fiyatlar, ücretler, mihirlerin takdiri gibi piyasa ve toplum durumunun oluşturduğu belirli şeylere hastır. Zira hüküm nafakayı, mihri, boşanma tazminatını ya da ev ücretini vacip kılmaktadır. Uzmanlar bunu piyasanın ya da durumun oluşturulmasına -yani insanlar arasında var olana- göre takdir etmektedirler. Dolayısıyla bunun hükümle bir alakası yoktur. Zira takdir, hüküm belirlemez. Sadece hakkında hüküm gelen miktarı belirler.

Buna göre örf, ıstılah ve takdiri birbirine karıştıranlar yanlış içerisindedir. Çünkü onlardan her birinin vakıası diğerinden başkadır. Dolayısıyla bunların hepsini örf cinsinden saymak, şeriata aykırı olmasına ilaveten vakıaya aykırıdır. Çünkü şeriat, lügavi ve örfi ıstılahlara itibar edip hükümleri onlara göre koymuştur. Takdirlere itibar edip şer'î hükümleri onların gereğince seyrederek kılmıştır. Örf ise böyle değildir. Zira şeriat, fiiller ve eşya için çözümler getirmiş, örfe kesin olarak itibar etmemiş, kulların fiilleri ve eşya hakkında ona herhangi bir hüküm verme yetkisi vermemiştir. Bilakis çözümleri sadece Şâri'nin hitabı ile sınırlandırmıştır.

Şeriata Göre Örfe İtibar Edilmez

Bazı müçtehitler, örfe şer'î hüküm koymanın asıllarından bir asıl ve şer'î delillerden bir delil olarak itibar etmekte, onunla birçok şer'î hükme delil getirmektedirler. Örfü, genel örf ve özel örf olmak üzere iki kısma ayırmaktadırlar:

Genel örfe, zanaatkâra siparişe bir şey yaptırmayı örnek göstermektedirler. Zira insanlar, ihtiyaçları olan ayakkabıları, elbiseleri, birtakım aletleri vb. zanaatkârlara yaptırmayı âdet edinmişlerdir. Böylece örf caiz

kıldığı için, olmayan birşey üzerinde sözleşme olsa da bu işleme caiz demektedirler. Zira örfü, bu muamelenin caiz oluşuna dair delil saymaktadırlar.

Özel örf, altı ay gibi şu kadar ayı geçmeyen bir müddete kadar vadeli alışverişin taksitli olması hakkında bazı tüccarların ıstılahını örnek göstermektedirler. Zira bu örf, sözleşmede zikredilmemiş olsa da ödeme esasında hükmedici olur.

Onlar, “Şeriat, çeşitli meselelerde örfte itibar etmiştir.” demektedirler. Onun için örf dayalı hükmü şer’î delile dayalı bir şer’î hüküm saymaktadırlar. Buna da Allahu Teâlâ’nın şu sözünü delil getirmektedirler:

خُذُ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

“Sen af yolunu tut, örfü/iyiliği emret. Cahillerden yüz çevir.” [Araf Suresi 199]

“Şeriat bize örf yolunu tutmamızı emretti.” demektedirler. Örfü şer’î delil olarak kabul etmelerine binaen ona dayalı olarak bir çok şer’î hüküm çıkarmışlardır. Bunlara örnek şunlardır:

1-Bir kişi, filancanın evine ayağını basmayacağına yemin ederse yemin eve girme manasına hasredilir. Çünkü örfi mana, sadece ‘ayak basmak’ değildir. Zira evin zeminine ayağını dokunmaksızın bir binek üzerinde eve girerse örf delili ile şeriata göre yeminini bozmuş olur. Çünkü ‘ayak basmak’ tabirinin manası ‘girmek’tir. Böylece bu hükümde örfü hâkim kılmak muteber olmaktadır.

2-Bir ağacın meyvelerini dalındayken satın almak, alışveriş lafzıyla değil de tazmin etmek lafzıyla yapılırsa alışveriş sayılır. Çünkü örf böyle cereyan etmiştir. Zira zeytinin, limonun ve diğerlerinin tazmininde, ağacın meyvesinin satışı ‘tazmin’ lafzıyla geçmektedir. Dolayısıyla örf delili ile sahih olmaktadır. Böylelikle örf şer’î bir hükme şer’î delil olmaktadır.

3-Bir kişinin arkadaşının evinde, önünde bulunandan yemesi, su içmesi gibi bazı ihtiyaçları için bazı aletleri kullanması caizdir. Çünkü örf bunu caiz kılmıştır. Böylelikle örf şer’î bir hükme delil olmaktadır.

4-İnsanın, ağacın altına düşmüş çabuk bozulan meyvelerden, sahibinden izin almadan yemesi caizdir. Çünkü onun mubahlığı hususunda örf oluşmuştur. Böylece örf şer’î delildir.

5-Bekârın sükûtunun izin vermek sayılması ancak kız çocuğunun evlenmek konusunda konuşmaktan utandığına dair örf olduğu için geçerli olmaktadır. Böylece örf, sükûtun izin sayılmasına dair delildir.

6-Evin satışına anahtarı, kapıları ve eve ait olduğu âdeten kabul edilen hususlar dâhil olur. Aynı şekilde ineğin satışına, küçük süt buzağı da dâhil olur. İşte böyle örfün kendisine tâbi kıldığı her husus, alışveriş anında zikredilmese de hakkında örf oluştuğundan dolayı alışverişe doğal olarak dâhil edilir.

7-Bir kişi, başka birini kendisi için bir et alması maksadı ile vekil tayin etse, o da onun için sığır eti alsın, o kişi 'Ben koyun eti istiyorum!' dese ve böylece ihtilafa düşseler bakılır; eğer o belde halkının örfüne göre, et denildiğinde sığır eti anlaşılıyorsa onun o eti alması gerekir. Eğer et denildiğinde koyun eti anlaşılıyorsa vekil olan kimsenin ona koyun eti getirmesi gerekir. Burada belirleyici olan örf olmaktadır. Buna göre örf şer'î delildir.

8-Bir kişi, bir terzinin yanında belirli bir ücretle elbise dikerse, terzi elbisenin astarı ve diğerlerinin külfetinin o ücretle çalışana ait olduğunu söylerse o da terziye ait olduğunu söylerse örfün kendisine şahitlik ettiği kimseye hak verilir. Eğer örf terziye hak veriyorsa o külfet işçiye aittir. Eğer işçiye hak verirse o külfet terziye aittir.

9-Çeşitli, farklı birkaç tedavül değeri olan bir ülkede, çeşidini açıklamaksızın bir kişi dinar veya dirhemden belirli bir miktar karşılığı alışveriş yaparsa paranın çeşidini tayin etmek hususunda örfe başvurulur. Böylece örf, üzerinde alışverişin yapıldığı dinar ve dirhemden çeşidini belirlemede şer'î delil olmaktadır.

10-Kocasını kendisi ile cinsi ilişkide bulunmuş kadın, kocasının mihrinden kendisine peşin bir şey vermediğini iddia edip mihrinin tamamını peşin olarak talep etse mihrinden peşin olarak bir kısmı kendisine ödenmedikçe, kadının zifafa götürülmediği hususunda bölge halkının örfü olduğunda kadının bu iddiaları dinlenilmez hatta kadını iddiaları reddeder. Böylece burada örf hükmü belirlemiştir zira kadını iddiaları reddederek örfü şer'î hükmüne delil almıştır.

İşte böyle, birçok mesele ve hükmü ileri sürüp örfü onlara şer'î delil yapmışlar ve onu şer'î delillerden saymışlardır. Örfün şer'î delil sayılmasında Allahu Teâlâ'nın şu sözünü delil getirmişlerdir:

حُدِّ الْعُقُوقُ وَأَمْرٌ بِالْعُرْفِ

“Sen af yolunu tut, örfü emret.” [Araf Suresi 199]

İleri sürdükleri meseleleri ve hükümleri de delil getirmişlerdir.

Onlardan bazıları Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in bazı örfleri ve âdetleri kabul ettiğini, bunun da örfün şer'î hükme şer'î delil olmasına

itibar etmeye dair delil olduğunu söylemişlerdir. Aşağıdaki rivayeti de bu hususta ileri sürmüşlerdir. Abdullah Bin Mesud'dan Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

فَمَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ

“Müslümanların güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bunlar, “Örf, şer’î delildir.” diyenlerin görüşlerinin özetidir. Bu, herhangi bir şer’î delile dayanmayan fasit bir görüştür. Onun batıl oluşu aşağıdaki hususlarda özetlenebilir:

1-Örf hakkında delil olarak gösterilen ayet, bu konu ile bir alakası olmadığı hâlde bu konuya iğrenç bir şekilde zorla sokuşturulmuştur. Zira ayet, Mekki bir ayettir. A’raf Suresi’ndedir. Ayetin manası şöyledir: “*İnsanların fiillerinden, ahlaklarından, onlardan gelenden sana affolunanı al. Onlara sıkıntı vermeksizin kolaylaştırıcı ol, nefret etmemeleri için onlardan güçlük ve onlara sıkıntı veren hususları talep etme.*” Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünde olduğu gibi:

يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا

“Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız.” [Buhari]

[وَأْمُرْ بِالْغُرَبِ] **“Örfe emret.”** Yani, fiillerden güzel olanı ile emret. Bilinen “örf” güzel fiildir.

İleri sürdükleri hadise gelince o hadis değil, İbni Mesud'un sözüdür. Dolayısıyla onunla delil getirilmez. Ayrıca bunun örfle bir alakası da yoktur. Çünkü o [فَمَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا] “*Müslümanların güzel gördüğü*” demektir, “*Müslümanların üzerinde birleştikleri ve âdet edindikleri*” dememektedir.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in örflerden ve âdetlerden olduğu hâlde ikrar ettiği amellere gelince onlarla amel etmek, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in ikrarı olan şer’î delille amel etmek sayılır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in ikrarı örf ve âdetlerle amel etmek değil, şer’î delildir. Bu ise kıyas olarak alınmaz. Çünkü sadece Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in ikrarı şer’î delil olarak muteberdir, başkasının ikrarının ise bir önemi yoktur. Dolayısıyla “*Şeriat, örfü kabul etti.*” denilmez.

Bazı fakihlerin örf hakkında, bir şer’î hüküm olarak itibar ettikleri hususa gelince onların bir kısmı istilah ile bir kısmı da eşyanın takdiri ile alakalıdır.

İstılah ile alakalı husus; onun, onu ıstılah edinenler nezdindeki itibarı hakkında şüphe yoktur. O birtakım manalara birtakım isimler vermek ile alakalıdır, insanların fiilleriyle ve eşya ile alakalı değildir.

Takdir ile alakalı hususa gelince onda uzman kişilere başvurulur. İster nafaka, ister mihr-i misil, ister ecr-i misil vb. olsun fark etmez. Buna itibar edilmesi örften değil sadece şeriattan gelmektedir. Zira insanlar arasında maruf olan şeyin takdir edilmesini talep eden şer'î naslar gelmiştir. O naslar her şeyde örfü hâkim kılmak için gelmemiştir.

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

“Kadınların da erkekleri üzerinde maruf/belirli hakları vardır.”

[Bakara Suresi 228]

Yani eşlerin benzerlerinin hâlindeki bilinen şekilde, erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Burada *“maruf”*, kadının konumu ile ilgili bilinen şeydir. Kadın başkasının kendisine hizmet ettiği kişilerden midir? Yoksa kocasına hizmet eden kişilerden midir? Yani bu kadın kendisine, hizmetçi tutan *“hanım efendi”* denilenlerden midir? Yoksa başkasına hizmet edenlerden mi? *“Benzeşmeden”* kastedilen fiillerin detaylarında benzeşme değil, sadece vacip olandadır. Yani erkeğin haklarının kadının üzerinde vacip olması gibi, kadının haklarının da erkek üzerinde vacip olmasıdır. Bu hakların ayrıntılarında benzeşme yoktur. Zira erkeğe elbise yıkamak ve hamur yoğurmak vacip değildir. Kadına ihtiyaçları satın alması ailenin maişetini kazanması vacip değildir. Dolayısıyla burada marufun takdiri, belirli manalara isimler vermek babından olması yanı sıra bir takdirdir. Nitekim bunlara delalet eden bir şer'î nass gelmiştir. Dolayısıyla onlara örf olduğundan dolayı değil, şer'î nasstan dolayı itibar edilmiştir. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكَحْنَ أَرْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاصُوا بَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

“Aralarında marufla anlaştıkları takdirde onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın.” [Bakara Suresi 232]

Yani kendisi ile evlenmek için kadına evlenme teklifinde bulunan kişi, evlenmek istediği kadın ile mihr-i misil ve şartlar gibi hususlarda maruf bir şekilde anlaştıklarında yani *“Evlenme teklifinde bulunanlar o kadınlarla mihirden ve şartlardan vb. hakkında maruf bilinenle anlaştıklarında evliliğe engel olmayınız.”* demektir. Evlilik teklif eden erkek ile, evlilik teklifi alan kadının arasında, insanlar arasındaki bilinen ile anlaşmanın caiz

olması, bu olayda ona itibar edilmesi ile ilgili nassın gelmesinden dolayıdır. Dolayısıyla ona, nassın varlığından dolayı itibar edilmiştir. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

“Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir.” [Bakara Suresi 233]

Kastedilen; maişet, beslenme ve giyinmenin, insanlar arasında bilinen benzerinin beslenme ve giyinmesine göre olmasıdır. Nitekim bunu ondan sonraki ayet açıklamıştır. Şöyle demiştir:

لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارُّ وَالِدَةً بَوْلِدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بَوْلِدِهِ

“Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır.” [Bakara Suresi 233]

İşte bu ayet [رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ] **“Marufa göre beslenmeleri ve giyinmeleri.”** tabirini tefsir etmektedir. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرَهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرَهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ

“Bu durumda, onlara mut’a (hediye cinsinden bir şeyler) verin. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir. Maruf bir meta/mal vermek iyiler için bir borçtur.” [Bakara Suresi 236]

Yani cinsî münasebette bulunmadan önce boşanılan kadının aldığı ve mihir olarak isimlendirilmiş olmayan mut’a, insanlar nezdindeki marufun takdirine göre benzerine uygun olan maldır. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

“O (kadınlarla) maruf olana göre geçinin.” [Nisâ Suresi 19]

Yani erkeğin kadınla yaşamasından maruf olana göre demektir. O da geceleme ve nafakada adaleti gözetmektir. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَأَتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

“Onlara ücretlerini marufla verin.” [Nisâ Suresi 25]

Yani onlara marufa göre mihirlerini verin yani *“Yargıya gerek olmadan zarar vermeden ve geciktirmeksizin güzel bir şekilde verin.”* demektir.

Rivayet edilmiştir ki:

أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً وَلَمْ يَفْرِضْ لَهَا صَدَاقًا وَلَمْ يَدْخُلْ بِهَا حَتَّى مَاتَ فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ لَهَا مِثْلُ صَدَاقِ نِسَائِهَا لَا وَكَسْ وَلَا شَطَطٌ وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ وَلَهَا الْمِيرَاثُ فَقَامَ مَعْقِلُ بْنُ سَيَانَ الْأَنْشَجِيُّ فَقَالَ قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَرُوعِ بِنْتِ وَاشِقِ امْرَأَةٍ مِمَّا مِثْلُ الَّذِي قَضَيْتَ

“Bir kadınla evlenen, onun için bir mihir tayin etmeden ve kendisiyle zıfafa girmeden nihayet ölen bir adam hakkında soruldu. İbni Mesud şöyle dedi: O kadına kadınlarının mihr-i misli var, ne eksik ne de fazla. O kadının iddet beklemesi gerekir. Onun için miras vardır. Bunun üzerine Makıl İbni Sinan El-Eşcai ayağa kalktı ardından: Rasullullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bizden bir kadın olan Birva Binti Vâşik hakkında senin hükmettiğinin benzerini hükmetti dedi.” [Tirmizi]

Böylece mihr-i mislin takdiri hakkında nass geçmiş olmaktadır. Dolayısıyla bu takdir hakkında örf ile değil, nass ile amel edilmiştir. Ecr-i misil/benzer ücret de benzer fiyat da mihr-i misle kıyasla aynı şekildedir.

Böylelikle açığa çıkmaktadır ki mihir, ücret, fiyat, nafaka, geçinme gibi hususların belirlenmesi, örften olmayıp bilakis başka bir türden olmalarının ötesinde, şer’î naslar onları getirmiştir. Her olay için ona has delil gelmiştir. İlet olmadıkça onlara kıyas yapılmaz. Dolayısıyla bu takdir, örften ve örf cinsinden de değildir.

Böylelikle bazı fakihlerin örf hakkında şer’î hüküm olarak itibar ettikleri husus ile ilgili bütün delilleri, ıstılahtan ya da takdirden olduğu ve her ikisinin de örften olmadıkları, üstelik eşya için takdir etme hakkında açık olarak nass geldiğinin açığa çıkmasıyla geçersiz olmuştur. Böylelikle bu meseleler ve hükümlerin delil olarak alınmalarını doğru kılan hususlardan olduğu varsayımına dair ve özellikle de örfün bir asıl ve şer’î delillerden bir delil sayılmalarına dair delillendirmeleri geçersiz olmaktadır.

2-Tekrar edilen ameller olan örfün şeriata göre yürümesi gerekir. Böylece insanın fiilleri şer’î hükümlere göre yürüsün. Bu fiiller ister âdet gibi fert tarafından tekrar edilsin, ister örf gibi toplum tarafından tekrar edilsin, isterse kimse tarafından tekrar edilmeyip bir kere de olsa yapılmış olsun fark etmez. Çünkü şu kesindir ki Müslüman’a fiillerini -ister tekrarlanсын ister tekrarlanmasın- Allahu Teâlâ’nın emirleri ve nehiyelerine göre yürütmesi vaciptir. Buna binaen şeriataın örflere ve âdetlere hâkim olması gerekir. Örfün ve âdetin, fiilin sıhhatli olup olmadığına dair delil sayılması caiz olmaz. Bilakis muteber olan sadece şeriattır. Onun için örfün bir şer’î delil ve şer’î kaide sayılması kesinlikle caiz olmaz.

3-Örf ya şeriata aykırı olur ya da olmaz. Eğer şeriata aykırı olursa şeriat onu ortadan kaldırmak ve değiştirmek için gelmiştir. Çünkü fasit örfleri ve âdetleri değiştirmek şeriataın işindedir. Eğer örf şeriata aykırı değilse hüküm, örf ile değil delili ve şer’î illeti ile tespit edilmiş olur. Buna binaen örf şeriata hâkim kılınmaz, şeriat örflere ve âdetlere hâkim kılınır.

4-Şer'î delillerde asıl olan Kitap ve Sünnet'tir. Zira bu ikisi asıl olan delillerdir. Bu ikisinde kıyas ve icma gibi şer'î delil olduğu sabit olan husus da şer'î delil sayılır. Şer'î delil olduğu Kitap ve Sünnet'te sabit olmayan hususlar şer'î delil sayılmazlar. Örfün ve âdetin aslının Kitap, Sünnet ve Sahabe'nin icmasında mevcut olmamasından dolayı, örfе kesinlikle itibar edilmez. Zira Kitap ya da Sünnet'ten hakkında bir nass olmadıkça herhangi bir delile şer'î delil olarak itibar edilmez.

Örf hakkında olaylardan kendisi ile delil getirdikleri hususlar, o olaylara hastır, genel bir şekilde örf için genel ruhsat değildir. O hususlar, örfün şer'î delil olduğuna dair delil değil belirli olaylara dair delildirler.

5-Örf ve âdetlerden hüsn/güzel ve kabîh/çirkin olanlar vardır. Çirkin âdetlerin ve kötü örflerin şeriatı göre ittifakla muteber olmadığı hususunda şüphe yoktur. Güzeli ya da çirkinini ayırt eden akıl mıdır, yoksa şeriat mı? Akla gelince onun güzeli çirkinden ayırt edici olmasına itibar edilmez. Çünkü akıl sınırlıdır, çevreden ve durumlardan etkilenir. Bugün güzel gördüğü şeyi yarın çirkin görebilir. Güzel örfü, çirkin örfü takdir etmek akla bırakılırsa bu, Allahu Teâlâ'nın hükümleri ile çarpışmaya yol açar. Bu ise caiz değildir. Bunun için örf hakkında hüküm vermekte sadece şeriatın muteber olması kaçınılmazdır. Bundan dolayı onun itibarı, itibar edilmesi için itibarını şer'î delil yapan olay hakkında nassın varlığına bağlıdır. Böylece delil örf değil şer'î nass olmaktadır.

6-Onların ileri sürdükleri örneklerin tamamında ya hüküm hakkında sahih olunurken, tahriçte hataya düşülmüştür ya da hem hükümde hem de tahriçte hataya düşülmüştür.

Bu örnekler hüküm hakkında sahih ise ondaki hata, örfün ona delil yapılmış olmasıdır. Çünkü onun örften başka delili vardır. Hükümde hatalı ise hata, hükmün örfе dayandırılması yönünden gelmiş olmaktadır. Bu ise caiz değildir. O örneklerin hepsi de bu durumdan dışarı çıkmamaktadır. Mesela kişinin ayağını eve basmayacağına dair yemini, örfе değil, lafızdaki ıstılahı bağlıdır. Yine zeytinin tazmini, "tazmin etmenin" ağaçtaki meyveyi satmaya isim olarak verilmesi örfе değil, ıstılahı bağlıdır. Kişinin arkadaşının evinde önünde bulunandan yemesi, Kur'an-ı Kerim'deki Allahu Teâlâ'nın şu sözüne bağlıdır:

أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتُمْ أَيْمَانَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ

“Sizin için de, gerek kendi evlerinizden, gerekse babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden; anahtarlarını uhdenizde bulundurduğunuz yerlerden ya da arkadaşlarınızın/dostlarınızın evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur.” [Nur Suresi 61]

Ağacın meyvesinden yemenin caiz oluşu, kişiye ağacın meyvesinden beraberinde götürmemek kaydı ile yemesini caiz kılan hadise bağlıdır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

لَا قَطْعَ فِي تَمْرٍ وَلَا كَثْرٍ

“Meyve ve hurma özü(yağı) için el kesilmez.” [Ahmed Bin Hanbel, Tirmizi]

غَيْرَ مُتَّخِذٍ خُبْنَةً يَأْكُلُ

“Kucağında/torbasında götürmeksizin yesin.” [Ahmed Bin Hanbel, Tirmizi]

Dolayısıyla ağacın dibine düşenden yenilmesi evla babındandır.

Bekârın sükût etmesi, örften değil, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bekâr hakkındaki şu sözünden dolayıdır:

إِدْنُهَا صُمَاتُهَا

“O kızın izni, susmasıdır.” [Buhari]

Ev satışı, et satın alınması, her ikisi de “ev” ve “et” kelimesinin belirli bir manaya ıstılah olarak verilmesine bağlıdır. Dolayısıyla o hükümler de örfte değil, ıstılahla bağlıdır. Dinar ve dirhem meselesi de aynı şekildedir. Elbise dikme meselesine gelince o örfte değil, ecr-i misle bağlıdır. Eş meselesinde, hem hükümde hem de delilde hata vardır. Zira hak, örfle düşmez. Örfün hakkın düştüğüne dair delil olması uygun değildir. O kadının iddialarının dinlenilmesi gerekir. Eğer kadın iddialarını ispat ederse ona mihrinin verilmesine hükmedilir, örfte bakılmaz.

Buna binaen âdetler ve örfler, kesin olarak mevcuttur. Onlar amellerin sık sık tekrarından meydana gelir. Fakat onların şer’î delil olması ve fiilin devam edip etmemesinin şer’î sebebi olması uygun değildir. Bilakis onlar da diğer fiiller gibi şeriata arz edilirler. Böylece onlar hakkında şer’î delil delalet ederse delilden dolayı onlara itibar edilir. Onlara şer’î delil delalet etmezse illetleri araştırılır, şer’î illetleri varsa o zaman illete itibar edilir ve onlar kıyasa dâhil olurlar.

İstılahlara gelince onlar belirli anlamlara isimlerin verilmesidir. Onlara itibar edilmesiyle ilgili şeriataın gelmesinden dolayı muteberdir.

Takdirlerle gelince onlardan, itibar edilmesiyle ilgili nass geçenlere itibar edilir, itibar edilmesiyle ilgili nass geçmeyenlere itibar edilmez. Her hâlde, ıstılah ve takdir ikisi de örflerden değildirler.

Böylelikle, örfün şer'î delil olarak itibar edilmesinin batıl oluşu açığa çıkmaktadır. Kur'an, Sünnet ve Sahabe'nin icması ve kıyastan başka, şer'î nassla şer'î delil olduğu sabit olmuş bir şer'î delil yoktur. Bu dördünden başkasının şer'î hükümlere delil getirilmesinin bir kıymeti yoktur.

Bu izahat, örfün şer'î delil olmasının fesadı yönündendi. Şer'î kaide olmasının fesadına gelince kaide külli ya da genel hükümdür. Örf ise külli hüküm değildir. Çünkü onun cüzleri yoktur. Ayrıca onunla birlikte ona ait illet mesabesinde bir husus da yoktur.

O, genel bir hüküm de değildir. Zira onun kapsamına giren ona ait fertler yoktur. Buna ilaveten o, Kitap ve Sünnet'ten bir şer'î nasstan istinbat edilmemiştir. Aynı şekilde ona dair Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un bir icması da yoktur. Böylelikle örfe, şer'î kaide olarak itibar edilmez.

FİLLERİN NETİCELERİ KAİDESİ

Bazı müçtehitler “fillerin neticeleri” kaidesini savunmaktadırlar. Bu kaide üzerine birçok kaide ve çok sayıda hüküm bina etmektedirler. Onu, hükmün şer’î hüküm olduğuna dair delil getirmenin asıllarından bir asıl saymaktadırlar. Böylece bu kaide onlara göre şer’î delillerden bir delil konumundadır. “Fiiller ister uygun görülen ister muhalif olsun, onların neticelerine bakmak şeriata göre kastedilen muteber bir husustur.” demektedirler. Yine diyorlar ki:

“Müçtehit, mükellefe ait fiillerden bir fiil hakkında o fiilin neye sebep olacağına bakmadan atılgnalık ya da çekingenlik ile hüküm vermez. Zira o fiil, elde edilmesi istenilen bir maslahat için ya da giderilmesi istenilen bir zarar için konulmuş olabilir. Fakat neticesi bu maksada ters de olabilir. Kendisinden doğan bir zarardan dolayı ya da kendisi ile giderilen bir maslahattan dolayı da konulmamış olabilir. Fakat buna ters neticesi de olabilir. Dolayısıyla o zaman ister bir maslahat için konulmuş olsun yani kendisi ile emrolunmuş, ister ise kendisinden doğan bir zarardan dolayı konulmamış yani nehyedilmiş olsun, fiilin neye sebep olacağına itibar etmek kaçınılmazdır. Çünkü elde edilen maslahat ya da giderilen bir zarardan dolayı konulan hususa meşruluk ismi verilip o hâli üzere terk edilseydi belki o fiildeki maslahatın elde edilmesine çalışılması, o maslahata denk ya da ondan fazla bir zarara yol açabilirdi. Dolayısıyla bu meşrulukla isimlendirmeye engel olur, konuluşunun aslında helal de olsa o fiil haram kılınır. Aynı şekilde kendisinden bir zarar ortaya çıktığından dolayı konulmayan hususa meşru olmayan isminin verilip sonra da o hâli üzere terk edildiğinde o fiildeki zararın giderilmeye çalışılması, ona denk ya da ondan daha fazla bir zarara yol açabilir. Dolayısıyla ona meşru olmadığıнын söylenmesi doğru olmaz. Böylece konuluşunun aslında haram olsa da o fiil helal olur.”

Bu “fillerin neticeleri” kaidesini şu üç delil ile delillendirmektedirler:

“**1-Teklifler/sorumluluklar, kulların maslahatları için konulmuştur.** Kulların dünyevi maslahatları ise kulların amellerine ait neticelerdir. Çünkü kulların amellerine dikkatle bakıldığında görülür ki onlar maslahatların neticelerinin başlangıcıdır. Zira onlar Şârî’ye ait maksatlar olan sonuçların sebepleridir. Sonuçlar, sebeplerin neticeleridir. Sebeplerin akışında onlara itibar edilmesi, talep edilendir. Bu da neticelere bakmak demektir. Dolayısıyla müçtehit için sebeplerin neticeleri olan sonuçlara itibar etmek kaçınılmazdır.

2-Fiillerin neticeleri şeriatı göre ya muteber ya da muteber değildir. Eğer itibar edilmişlerse o talep edilendir. İtibar edilmemişlerse belki de fiillerin maksatlarına ters düşen sonuçları vardır. Bu ise doğru değildir. Çünkü teklifler sadece kulların maslahatları içindir. Kendisi ile denk ya da fazla olan bir zararın vuku bulması imkânına mutlak olarak bağlı kılan bir maslahat yoktur. Ayrıca bu, bizim meşru bir fiilden maslahat beklememize, yasağın bir fiilden de zarar endişesi duymamıza yol açıyor ki bu şeriatın konuluşuna terstir.

3-Şer'î deliller ve istikra/tüme varım yöntemi ile incelendiğinde aslında neticelerin muteber olduğuna delalet etmektedirler. Allahu Teâlâ'nın şu sözleri gibi:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Umulur ki böylece korunursunuz. [Bakara Suresi 21]

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

Oruç, sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki muttaki olursunuz. [Bakara Suresi 183]

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilerek insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları yöneticilere vermeyin. [Bakara Suresi 188]

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

Allah'tan başkasına tapanlara sövmeyin, sonra onlar da bilmeyerek Allah'a söverler. [Enam Suresi 108]

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde size farz kılındı. Olur ki bir şey sizin için hayırlı iken siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki bir şey sizin için kötü iken siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz. [Bakara Suresi 216]

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ

Ey akıl sahipleri, kısasta sizin için hayat vardır. [Bakara Suresi 179]

Münafıklığı ortaya çıkanların öldürülmesi ile ilgili olarak Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem buna dikkati çekip şöyle demiştir:

Bırak onu! İnsanlar 'Muhammed Ashabi'nı öldürüyor' demesinler!

[Buhari]

لَوْلَا حَدَاثَةُ قَوْمِكَ بِالْكَفْرِ لَنَفَضْتُ الْبَيْتَ ثُمَّ لَبَيْتُهُ عَلَى أَسَاسِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ

Eğer kavmin yeniden küfre girmeselerdi o evi İbrahim Aleyh's Selam'ın temelleri üzerine bina ederdim. [Buhari]

Mescide bevleden/işeyen bir bedevi ile ilgili hadiste Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem bevletmesini tamamlayasıya kadar ona dokunulmamasını emredip şöyle demiştir:

لَا تُزْرِمُوهُ

Onu azarlamayın. [Buhari] Yani onu engellemeyin, demektir.

Ayrıca kesintiye uğraması korkusundan dolayı ibadette aşırıya gitmeyi yasaklayan hadis vb. bütün bu delillerde, amelin aslında meşru olması fakat bir zarar neticesini doğurduğundan dolayı yasaklanıyor olması manası vardır. Yine amelin aslında yasaklanmış olması fakat onda maslahat olduğundan dolayı yasağın terk ediliyor olması manası vardır.”

Bu üç delile binaen “fillerin neticeleri” kaidesini savunmuşlardır. Sonra bu kaideye “sett-i zerâ'i/kötülüğün vesilelerini engellemek” kaidesini bina etmişlerdir. Aynı şekilde “sıkıntıyı kaldırma” kaidesini de ona bina etmişlerdir. Bu, aslında meşru olmayan amele, konulmasıyla rıfk/dostluk neticesi doğurmasından dolayı izin verilmesidir. “Hileler” kaidesini de ona bina etmişlerdir. O da caiz oluşu açık olan ameli, bir şer'î hükmün iptali için öne geçirilmesi, zahirde onu başka bir hükme değiştirmektedir. “Mesalih-i mürsele” kaidesini de ona bina etmişlerdir. O da bir cüzi maslahatı külli delile karşılık olarak almaktır.

1-Sett-i zerâ'i kaidesine gelince, bunu savunanlar, onun üzerine birçok hükmü bina etmektedirler. Bu kaideye binaen haramı helal, helali haram yapmaktadırlar. Bu kaidenin onlara göre gerçeği; onların nazarında maslahat olan bir hususa onunla ulaşmaktır. Zira bir zarara yol açan her maslahat helal oluşuyla ilgili nass gelse de haram kılınmaktadır. Kendisinden daha şiddetli bir zarara yol açan her zarar, haram oluşu ile ilgili nass gelse de helal kılınmaktadır. Diyorlar ki:

“Bir malı önce vadeli olarak on liraya satmanın, topluma maslahat sebep olması yönünden caiz olduğu açıktır. Bu alışverişin neticesi, taksitle on liraya satılanın peşin beş liraya satmaya -satıcının müşteriden malını peşin olarak beş liraya almasından dolayı- yol açtığında bu fiilin neticesi, malın

sahibini o malı satın alan kimseden beş liraya peşin alıp on liraya vadeli satmaya götürür. Bu amelde bir anlamı olmayan alışveriş geçersizdir. Çünkü alışverişin uğruna konulduğu maslahatlardan bir şey yoktur. Bundan dolayı bu caiz alışveriş, neticede doğurduğu hususa bakılarak haram olur. Fakat ona ait kasıt, belirgindir ve insanların arasında âdet gereği olmaktadır.”

Kadının yüzünün örtülmesinde mutaassıp olanlar şöyle demektedirler:

“Şeriat, kadının yüzünü avret mahallinden saymayarak, açık olmasını caiz kılmıştır. Bunun delili de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا

Görünen kısımları müstesna olmak üzere ziynetlerini teşhir etmesinler. [Nur Suresi 31]

Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem de şöyle demiştir:

إِنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا بَلَّغَتْ الْمَحِيضَ لَمْ تَصْلُحْ أَنْ يُرَى مِنْهَا إِلَّا هَذَا وَهَذَا وَأَشَارَ إِلَى وَجْهِهِ وَكَفَّيْهِ

Kız çocuğu hayız gördüğünde ondan (yüzü ve bileklerine işaret ederek), bunlardan başka bir şeyin görülmesi doğru olmaz. [Ebu Davud]”

Böyle olduğu hâlde onlar dediler ki:

“Kadının yüzünün görülmesi, fitne korkusunu doğurur. Böylece fitne korkusu, yüzün görülmesinin doğurduğu neticedir. Dolayısıyla her ne kadar şer’î deliller helal kılrsa da yüzün görülmesi haramdır. Bu sett-i zerâ’î babındandır.”

İşte böylece bir zarara yol açan her maslahat haram ve terk edilmesi kendisinden daha büyük zarara yol açan her zarar da helal kılınmaktadır.

2-Sıkıntının kaldırılması kaidesine gelince: Bu demektir ki: “Terk edilmesi insanlara sıkıntı doğuran meşru olmayan bir amel olduğunda, o amele izin verilir. Çünkü onun konulması dostluğu doğurur. Buna delil de Allahu Teâlâ'nın şu sözleridir:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ

Allah size kolaylık ister, zorluk istemez. [Bakara Suresi 185]

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

Din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi. [Hac Suresi 78]

Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem de şöyle demiştir:

وَلَكِنِّي بُعِثْتُ بِالْحَيَوِيَّةِ السَّمْحَةِ

Fakat ben müsamahakâr hak din ile gönderildim. [Ahmed Bin Hanbel]

Bütün bunlar, şeriatın ağır sıkıntıya karşı çıktığını göstermektedir. Bunun için fiile Allah'ın indirdiği hüküm ile değil de sıkıntı doğurmayan hüküm verilir."

3-Hileler kaidesine gelince onun gerçeği şudur: *"Caiz oluşu açık belli olan bir ameli, bir şer'î hükmü iptal etmek için iler sürüp onu görünürde başka bir hükme dönüştürmektir. Zekâttan kaçmak için malın üzerinden bir yıl geçmeden, malı hibe eden gibi. Zira hibe aslında caizdir. Fakat zekâtı engelliyor olması, zarara yol açmaktadır. Onun için bu durumda hibe etmek yasaktır. Zira üzerine zekât farz olan kişi açıkça caiz olan hibe etme işini, zekâtın vacip oluşu olan bir şer'î hükmü iptal etmek için ileri sürmüş ve onu başka bir hükme dönüştürmüştür. O hüküm de zekâtın vacip olmamasıdır."*

Bunlar *"fiillerin neticeleri"* kaidesinin ve buna bina edilen kaidelerin özetidir. Bu kaideye bakan kimse, onun bir yönden sahih, üç yönden batıl olduğunu görür. Bu kaideye bina edilen kaideler ise toptan ve tafsilî olarak batıldır.

Bu kaidelerin bir tek yönden sahih olmasına gelince; o şudur: Onun hakkında ileri sürülen bazı nasslar [الْوَسِيلَةُ إِلَى الْحَرَامِ حَرَامٌ] **"Harama vesile olan haram kılınmıştır."** kaidesine delalet etmektedir. Bu, Allahu Teâlâ'nın şu sözünün kendisine delalet ettiği husustan dolaydır:

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

"Allah'tan başkasına tapanlara sövmeyin, sonra onlar da bilerek Allah'a söverler." [Enam Suresi 108]

Böylece Allahu Teâlâ, caiz bir fiil olduğu hâlde putlara sövmeyi haram kılmıştır. Çünkü bu, haram olan Allahu Teâlâ'ya sövmeye sebep olmaktadır. Bu vakıya delalet hakkında Kitap'tan açık bir şer'î nass geçmiştir. Dolayısıyla fiillerin neticelerinde sadece bu çeşit caiz olmaktadır. O da ayetin delalet ettiği gibi caiz sebebin, yasaklanan neticenin hükmünü almasıdır. Bunun dışındakilerin ise değil.

Fiillerin neticelerinden diğerlerinin batıl oluş yönüne gelince bu, üç yönde belirgindir. Onlar da ispatları için ileri sürülen delillerin yönleridir:

Birinci yön: *"Maslahatların sağlanması ve zararların engellenmesi"*, şer'î hükümler için bir illet ve delil değildir. Aynı şekilde bir bütün olarak İslâm şeriatına da illet değildir. Zira şeriatın, maslahatların sağlanması ve zararların engellenmesi için gelmiş olduğuna dair delil olarak ileri sürdükleri nass onun, şeriatın tafsilî hükümleri için değil de şeriatın bütünlüğü için olduğunu açıkça ortaya koyan bir nasstır ve o da şeriatın hikmeti

yani şeriatın konulması için illet değil, şeriatın dolayısı hasıl olması istenilen neticedir. Zira Allahu Teâlâ şöyle demektedir:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” [Enbiya Suresi 107]

Bu söz, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in rahmet olmasının sadece risaletle yani şeriatla ilgili olduğu, tafsilî hükümlerle ilgili olmadığı hususunda gayet açıktır. Zira nass, başkasına değil sadece buna delalet etmektedir. [وَمَا أَرْسَلْنَاكَ] **“seni gönderdik”** demek, **“risaleti gönderdik”** demektir. Buna O'nun rahmet olmasının, şeriatı tatbik edilmesinin neticesi olduğu, şeriatın konulmasına iten sebep olmadığı gayet açıktır. Yani bunda, O'nun rahmet olmasının, şeriatın konulmasının hikmeti olduğu, illeti olmadığı gayet açıktır. Zira bu Allahu Teâlâ'nın şu sözleri gibidir:

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ

“Allah bunu, sadece müjde olsun ve onunla kalbiniz yatışsın diye yapmıştır.” [Enfal Suresi 10]

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّلْكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِّلْمُسْلِمِينَ

“Bu Kitabı da sana, her şey için bir açıklama, Müslümanlar için hidayet, rahmet ve müjde olarak indirdik.” [Nahl Suresi 89]

Ayet illet ifade etmiyor, sadece gaye ifade ediyor. Onun için maslahatların sağlanması ve zararların engellenmesinin, tafsilî hükümlerden her şer'î hüküm için illet olmasına hatta bir bütün olarak İslâm şeriatının konulmasına illet olmasına dair herhangi bir yön yoktur. Çünkü onlar şeriatın konulmasının illeti değil, şeriatın hikmetidir.

Ayrıca tafsilî hükümlerin delilleri ya Kitap ve Sünnet'ten ayet ve hadis şeklinde nass olarak gelmişlerdir ya da Kitap ve Sünnet'ten nasslar birtakım manalar getirip onları, hükme delalet eden alamet ve hükmün konulmasına sevk eden, şer'î illet yapmışlardır. Şeriat maslahatın sağlanması ya da zararın giderilmesini değil, bu illeti kastedilen mananın bizzat kendisi yapmıştır. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* kurbanların etlerinin saklanması maslahat için değil, muhtaç gezginler için nehyetmişti. Zira illet maslahat değil, muhtaç gezginlerdir. Allahu Teâlâ malın Ensar'dan bazı kişilere değil de Muhacirlere verilmesinin illetini, malın sadece zenginler arasında devlet olmaması için yapmıştır. Dolayısıyla illet, maslahat değil malın zenginler arasında dolaşmasıdır. Böylece maslahatı külli olarak da cüzi olarak da tafsilî hükme delil yapmak, Kitap ya da Sünnet'ten nasslarda geçen şer'î illetlere ve illetlendirmenin vakiasına

ters düşmektedir. Buna binaen maslahata itibar edilmesinin tafsilî hükümlere esas olması ve tafsilî hükümlerin bu maslahata göre uygulanır olması caiz olmaz. Böylelikle şer'î hüküm, onu geçersiz kılan başka bir delil gelmedikçe delilin kendisine delalet ettiği hususa göre kalır ya da şer'î illet ile birlikte döner.

İkinci yön: Fiilin neticeleri sadece ya nass ya da nass ile sabit bir hükmün hitabına götürüyor oluşlarıyla kendilerine delil delalet ettiğinde itibar edilir. O zaman fiilin neticesine aklın uygun görüp hüküm için illet ve nass için ilga eden yaptığı maslahattan dolayı değil, nasstan dolayı ya da nassla sabit hükümden dolayı itibar edilmiş olur.

Mesela putlara sövmenin caiz olmayışını şeriat onlara sövmenin Allahu Teâlâ'ya sövme neticesini doğurmasından dolayı koymuştur. Fiilin neticesine nass delalet etmiştir. Dolayısıyla aklın, onun zararlı olduğunu söylemesine değil, nassın delaletine itibar edilmiştir.

Mesela halife aleyhinde mezalim kadısına dava açıldığında halifenin mezalim kadısını azletmesinin caiz olmayışını, Allahu Teâlâ'nın mezalim kadısına verdiği halifeyi azletme hakkını iptal etme neticesini doğurmasından dolayı şeriat koymuştur. Dolayısıyla fiilin doğurduğu neticeye nass ile sabit hükmün iptal edilmesi delalet etmiştir. O fiilin neticesine onun için itibar edilmiştir, aklın onun zararlı olduğunu söylemesinden dolayı değil.

Fiilin doğurduğu neticeye bir nass delalet etmediğinde ya da onun nassın kendisine delalet ettiği bir hükmü iptal eden olmadığında ona kesinlikle itibar edilmez. Dolayısıyla fiillerin neticelerine, onlara itibar edilmezse o fiillerin maksatlarına zıt neticeleri olması ihtimalinden dolayı itibar edilmesinin şeriata göre hiçbir önemi yoktur. Onun itibar edilmesini caiz kılan şeriattan bir şüpheli delil dahi yoktur. O, şeriattan uzak bir şekilde hatta olaylar için teşriden/yasamadan uzak bir şekilde mantıki önermelerle yalın akıldan kaynaklanan düpedüz tahakkümdür.

Üçüncü yön: Fiillerin neticelerine delil olarak ileri sürülen ayet ve hadislerde, uğruna ileri sürüldükleri neticeye itibar etmenin bu neticeye götüren husus hakkında etkili olduğuna dair bir delalet yoktur.

Nitekim Allahu Teâlâ'nın şu sözleri:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Umulur ki böylece korunursunuz.” [Bakara Suresi 21]

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Oruç, sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki muttaki olursunuz.” [Bakara Suresi 183]

Bu ayetler, netice hakkında herhangi bir delalet içermemektedir. Bilakis iki ayetteki [لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ] **“umulur ki korunursunuz”** sözü, kulluğun ve orucun hikmetine delalet etmektedir. O da takvaya ulaşmaktır. İbadet ve oruçla takva hasıl olabilir de olmayabilir de... Çünkü hikmet bu hususta o şeyin netice olarak çıkmasıdır. Bu ise Allahu Teâlâ'nın şu sözünün benzeridir:

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

“Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar.” [Ankebut Suresi 45]

Dolayısıyla bu iki ayetle bu hususta delil getirmenin bir anlamı yoktur. Bu iki ayette neticelere de yer yoktur.

Allahu Teâlâ'nın şu sözüne gelince:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدُلُّوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Bilerek, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları yöneticilere vermeyin.” [Bakara Suresi 188]

Bu söz, insanların mallarının idaresini, haksız sebeplerle, yalancı şahitlikle, yalan yeminle, tahakkümle insanların mallarından bir miktar yemeleri için yöneticilere bırakılmasını yasaklıyor. Böylece bu, batıl ile hüküm vermeyi nehyetmektedir. Bu ayette neticelere yer yoktur ve bununla bu hususta delil getirmenin bir anlamı yoktur.

Allahu Teâlâ'nın şu sözü ise:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ

“Hoşunuza gitmediği hâlde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu hâlde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu hâlde bir şeyi sevmeniz de mümkündür.” [Bakara Suresi 216]

Bu ayette neticesinden dolayı bir şeyin yasaklanması ya da emredilmesi yoktur. Bu sadece, hoşlanmadıkları bir hususta kendileri için bazen hayrın olduğunu onlara açıklamaktadır. Bunu onlar bilmezler. Zira ayetin sonunda şöyle denmektedir:

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“Allah bilir, siz bilmezsiniz.” [Bakara Suresi 216]

Dolayısıyla bu ayette neticelere yer yoktur.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ

“Ey akıl sahipleri, kısısta sizin için hayır vardır.” [Bakara Suresi 179]

دَعُوهُ لَا يَتَخَدَّثُ النَّاسُ أَنْ مُحَمَّدًا يَقْتُلُ أَصْحَابَهُ

“Bırak onu. İnsanlar, Muhammed Ashab’ını öldürüyor, demesinler.” [Buhari]

لَوْ لَا خِدَائَةُ قَوْمِكِ بِالْكَفْرِ لَنَفَضْتُ الْبَيْتَ ثُمَّ لَبَيْتُهُ عَلَى أَسَاسِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ

Eğer kavmin yeniden küfre girmeselerdi o evi İbrahim Aleyh’s Selam’ın temelleri üzerine bina ederdim. [Buhari]

Bu ayet ve hadisler ise netice hakkında delil değil hükmün illeti için açıklamadır. Putlara sövmenin yasaklanmasında açığa çıktığı gibi, her ne kadar bunlarda neticeler açığa çıksa da bu neticeler şer’î hüküm değildir. Onlarda sadece sevk edene itibar edilir, neticeye itibar edilmez. Çünkü hükmünün alınması ondan kaynaklanmamaktadır. Ortada illetlendirmeye delalet eden birçok nass vardır. Bunlar neticelere değil illet ve kıyas babına dâhil olurlar.

Mescide işeyen bedevi ile ilgili hadise gelince onda, cahil bedeviye yaptığından dolayı yumuşak davranılmış ve cehaletinden dolayı mâzur karşılanmıştır. O hadiste herhangi bir netice yoktur.

فَإِنَّ الْمُنْبِتَ لَا أَرْضًا قَطَعَ وَلَا ظَهْرًا أَبْقَى

“Münbit/verimli arazi, yolu kesilen bir toprak ya da bakım yapılan bir yamaç değildir.” [Ahmed Bin Hanbel, Beyhaki, Bezzar]

Bu hadis de kendisi için oluşan vakıanın beyanıdır. O, neticenin hükmünü almak değildir.

İşte böyle bütün delillerde, onların söyledikleri şu husus yoktur: “Aslında meşru olan bir amel bir zarar doğurmasından dolayı nehyedilir ve aslında yasaklanmış olan bir amelin daha büyük bir zararın telafisi için ya-sağı terk edilir.” O delillerde bu husus yoktur.

Böylelikle onların ayetlerle delil getirmelerinin geçersizliği açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla [الْوَسِيلَةُ إِلَى الْحَرَامِ حَرَامٌ] **“Harama vesile haramdır.”** kaidesi dışında “neticeler” konusu düşmektedir. “Fiillerin neticelerine itibar edilmesi” kaidesi geçersiz olduğunda ondan kaynaklanan bütün kaideler de geçersiz olmuş olur.

Ayrıca ortada “*sett-i zerâ’i*” kaidesinin geçersizliğine, üzerine bina olduğu hususun geçersiz olması ile geçersiz olması meselesinden başka, ayrıntılı bir şekilde delalet eden husus vardır, o da şudur: Nass bir fiili helal kılarak geldiğinde ve akıl da o fiilin neticesi zarar dediğinde nass geçtiği zaman aklın dediğinin bir kıymeti yoktur. Aynı şekilde nass bir fiili haram kılarak geldiğinde, akıl da gelip o fiilin neticesinde maslahat vardır dediğinde nass geçtiği zaman aklın söylediğinin bir kıymeti yoktur. Çünkü Şâri Allahu Teâlâ’dır. Nass ise Allahu Teâlâ’dan vahiydir. Akıl ise sadece nassı anlar, kendi katından hüküm koymaz. Özellikle nassa muhalif olduğunda, aklın dediği ilga edilir, nassın getirdiği kalır. Böylelikle “*sett-i zerâ’i*” kaidesi esasından batıl olur. Çünkü bu kaide “*Akıl, nassın belirlediği fiilin neticesini kendi hükmü ile çelişir gördüğünde, nass ilga edilir, aklın uygun gördüğü hüküm kalır.*” prensibi üzerine kuruludur. Bu prensip ise şüphesiz batıldır.

Bu kaideye getirdikleri örneklerin de fasit oluşları açıktır. Zira malın vadeli olarak on liraya satılması caizdir. Müşterinin de onu satıcısına peşin olarak beş liraya satması da caizdir. İki satıcının bir satışta birleşmesinde zarar yoktur. Yeter ki birinci satış sözleşmesi tamamlanmış olsun. İkinci satış sözleşmesi de birincisinden kopuk olarak tamamlanmış olsun ve onlardan her biri diğerinden başka bir alışveriş olsun.

Aynı şekilde, kadının yüzü, nassın delaletine göre avret mahallinden değildir. Fitne korkusu vehmi akıldan ya da ahlaksızlık gibi belirli bir kadının vakiasından kaynaklanmaktadır. Bizzat kadın vasfıyla kadının yüzünün görülmesinden kesin olarak fitne korkusunun çıktığına delalet eden ne nass ne de vakıadan bir delil vardır. Dolayısıyla bunun nassı ilga eden sayılmamasına ilaveten onun varlığına kesinlikle itibar edilmez.

Sett-i zerâ’i ile ilgili örneklerin hepsi işte böyledir. Sett-i zerâ’i babından olduğu şüphesinde bulunulan [الْوَسِيلَةُ إِلَى الْحَرَامِ حَرَامٌ] “**Harama vesile haramdır.**” kaidesini istisna ettiğimizde, sett-i zerâ’i kaidesinin bütün delilleri ve örnekleri batıldır, şeriatla çelişmektedir.

Aynı şekilde “*zorluğu kaldırma*” kaidesi de esasında batıldır. Zira Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ

“**Allah size kolaylık ister, zorluk istemez.**” [Bakara Suresi 185]

Allahu Teâlâ’nın bu sözü, şu sözünden sonra gelmiştir:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

“Sizden her kim hasta ya da yolcu olursa o günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun.” [Bakara Suresi 184]

Bu, Şâri'nin, hasta ve yolcu iken oruç tutmamayı Müslümanlara mubah kıldığı ruhsatlara delildir. Bütün şer'î ruhsatlar böyledir. Dolayısıyla bu ayet, şer'î ruhsat konusuna hastır. Bu konu, hakkında bir delilin gelmiş olduğu konudur.

Allahu Teâlâ'nın şu sözüne gelince:

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

“Din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi.” [Hac Suresi 78]

Bu da Allahu Teâlâ'nın şu sözünden sonra gelmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ

“Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin, Rabbinize ibadet edin, hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz. Allah uğruna hakkımı vererek cihad edin. O sizi seçti.” [Hac Suresi 77-78]

Böylece baskı olan sıkıntı; ibadetten, hayır işlemekten ve Allahu Teâlâ'nın rızası uğruna çalışıp çabalamaktan emrolunmuş oldukları hususta onlardan kaldırılmış olmaktadır. Zira ey müminler! Sizi, dini ve nusreti için seçen O'dur. O, size tahammül edemeyeceğinizden fazla bir sıkıntı yüklememiştir. Dolayısıyla bu, Allahu Teâlâ'nın şu sözü gibidir:

يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

“Allah her şahsa ancak gücünün yettiğini yükledi.” [Bakara Suresi 286]

Böylece dini, tahammül edemedikleri zorlukta bırakmamıştır. Üstelik mücrimler/suç işleyenler için tevbe kapısını açık bırakmıştır. Dinin işini kolaylaştıran ruhsatları ve kefaretleri dine koymuştur.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüne gelince:

ولكنني بُعِثْتُ بِالْحَنِيفِيَّةِ السَّمْحَةِ

“Fakat ben müsamahakâr hak din ile gönderildim.” [Ahmed Bin Hanbel]

Bundan kastedilen şudur: Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, kulların yerine getirebildiği dosdoğru hak şeriatla gelmiştir. O şeriat, kullara sıkıntı vermeyi kastetmek için değildir. Zira o, cömert ve müsamahakâr bir seriattir. *Kamus*'ta: “[السَّمْحَةُ] ‘semha’ kelimesi tekil içindir. İsabet eden yay ve kendisinde bir darlık bulunmayan millet.” demektir. Böylece müsamahakâr hak din ile ancak heva ve hevesin isteklerine ve aklın meyline göre

müşamaha/hoşgörü değil şeriatın delillerine göre onun esasları üzere cereyan eden hususla kayıtlı olarak gelmiştir.

Ayet ve hadislerin manası işte böyledir. Onlarda haramlara müşamaha göstermeye ve neticelere dair bir delalet yoktur.

Ayrıca "sıkıntı" kaidesini savunanların anladıkları hususun alınması, tekliflerin toptan düşürülmesini gerekli kılmaya götürür. Zira tekliflerin tamamı ağır sıkıntılardır. Onun için sıkıntı olan külfetten dolayı "teklif" denilmiştir.

Teklifle birlikte sıkıntı olduğunda bu alametlere göre onun kaldırılması gerekir. Bu da tekliflerin düşmesini gerektirir. Şeriatıta sabit olan sıkıntılı tekliflerin düşürülmesi, şeriatın aslı ile çelişmektedir. Zira bu delillerin "sıkıntıyı kaldırma" kaidesi anlayışına göre alınması, şeriatıta ters düşmektedir. Onun için bu kaidenin alınması caiz olmaz. Bilakis her tafsilatta ve onların yeni çıkan olay ve sorunlara uygulanmasında şeriatın getirmiş olduğu tafsilî delillerin sınırında durmak, onlarda zorluk veya kolaylık olup olmadığına bakmaksızın kaçınılmazdır. Özellikle Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedikten sonra:

خُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ وَخُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ

"Cehennemî şehvetler, cenneti ise sıkıntılar/güçlükler çevrelemiştir." [Ahmed Bin Hanbel]

"Sıkıntıyı kaldırma" kaidesinin fasit oluşu gibi, bazı şeyhlere ve sonraki dönemlerde gelen âimlere göre "Zaruretler yasakları mubah kılar." kaidesinin fasit oluşu da açığa çıkmaktadır. Zira bazıları çoğunlukla "Zaruretler yasakları mubah kılar." kaidesine binaen delil getirerek kendilerine zaruret olduğu bahanesiyle birtakım haram şeyleri mubah görmekte idirler.

Bunun fasit oluşu şu şekildedir: Zaruretler ancak şeriat tarafından bildirilenlerdir. Onlar da seçeneksiz zorunluluktur. Bu ise kendisinde yok olmak yani ölüm korkusu bulunan zorunluluktur. Şu ayette geçtiği gibi:

فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ

"Ancak kim bunlardan yemek zorunda kalırsa haddi aşmaksızın yerse ona günah yoktur." [Bakara Suresi 173]

Yasakları mubah kılan zaruretler işte bunlardır. Bunlar, haklarında şer'î bir nassın geçtiği ya da bizzat kendilerine veya cinslerine belirli bir delalet şeklinde şer'î bir nassın delalet ettiği zaruretlerdir. Fakat aklın

gördüğü zaruretler ise haram olanı mubah kılan zaruretlerden sayılmazlar.

“*Fiillerin neticeleri*” kaidesine binaen hilelerin iptal edilmesi meselesine gelince bu yönden dolayı onların bir anlamı yoktur. Zira hile eğer, haramı helal kılıyor ise hile olarak yapılmış ise caiz olmaz. Bu, fiil ya da sözleşmede hileye delalet ederek yapılan amel hakkında söz konusudur. Eğer fiil ya da sözleşmede bir yönde belirli bir delalet olmazsa ondan hile kastedilse de o, hile sayılmaz.

Çünkü akitlere sahiplerinin niyeti ile değil, delaletleriyle itibar edilir. Malın üzerinden tam bir yıl geçmeden hibe edilmesi, onun infak edilmesi/harcanması, ondan belirli bir borcun ödenmesi, onunla ticaret malları satın alması gibidir, bir fark yoktur. Zira bu tasarruflardan bir tasarruftur. Dolayısıyla onda hileye dair belirli bir delalet yoktur. Ancak bir dinar değerinde olmayan bir saati bin dinara satıp sonra da saati ona hibe etmesi ve saatin fiyatı kadar ona bir çek yazması işleminde olduğu gibi, kendisinde hileye delaletin olduğunda o amel batıl olur. Çünkü onda batıl oluşuna delalet eden husus vardır.

Dolayısıyla “*fiillerin neticeleri*” kaidesine binaen hilelerin iptal edilmesi doğru değildir. Çünkü o ya niyetle alınır ki bunun sözleşmelerde bir önemi yoktur ya da hükmün iptal edilmesinde akli hâkim kılmaktır, bu ise caiz değildir.

Bütün bunlardan “*fiillerin neticeleri*” kaidesinin ve ona bina edilen bütün kaidelerin batıl oluşu açığa çıkmaktadır. Böylelikle bu kaidenin delil getirme esaslarından ve şer’î delillerden olmadığı açığa çıkmaktadır.

SAHABE RADİYALLAHU ANHUM'UN GÖRÜŞLERİ, YARGI HÜKÜMLERİ VE İÇTİHATLARI

Mevkuf hadisler, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un yargı hükümleri, şer'î delil değildir. Dolayısıyla hükmün şer'î hüküm olduğuna dair delil olmazlar.

Mevkuf hadisler hem nass/metin bakımından hem de delalet bakımından Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e isnat edilmemişlerdir. Dolayısıyla onlar, zanni olarak dahi Sünnet'ten sayılmazlar. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in onu söylediğine dair zann-ı galip oluşmaz. Sadece Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in onu söylemesi ve Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un onu Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e isnat etmesi ihtimali verilebilir. Söz veya fiili Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in söylediği, yaptığı ya da hakkında sükût ettiği hususunda zann-ı galip oluşmadığı sürece o, Sünnet'ten sayılmaz, onun için bu hadisler "eserler" denilmiştir.

Mevkuf hadisler mademki Sünnet'ten sayılmıyorlar o hâlde bunlar Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan rivayet edilen görüşleri sayılırlar. Böylece bunlar, Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un içtihatı ve hükümleri cinsinden olurlar. Dolayısıyla onlarla delil getirilmez ve onlar şer'î delil olmazlar.

Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un görüşlerinin, içtihatlarının ve hükümlerinin şer'î delillerden sayılmaması, Allahu Teâlâ'nın şöyle demesinden dolayıdır:

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمُ عَنْهُ فَانْتَهُوا

"Rasul size ne verdi ise alın, sizi neyden nehyettiye ondan sakının." [Haşr Suresi 7]

Bunun mefhumu; Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den başkasının getirdiğini almayın, demektir. Çünkü "rasul" kelimesi, mefhumu ile amel edilen bir sıfattır.

Bir başka nedeni de Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ

"Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah ve Rasulü'ne götürünüz." [Nisâ Suresi 59]

Böylece ihtilaf durumunda, Allahu Teâlâ'ya ve Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e başvurmak, başka ayetlerin karinesi ile vacip kılınmıştır. Şu ayetler gibi:

فَلْيَخْذِرِ الَّذِينَ يَخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Rasul’ün emrine muhalif olanlar, kendilerine bir fitne veya elim bir azabın isabet etmesinden sakınsınlar.” [Nur Suresi 63]

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ

“Mümin bir erkek ve kadın için Allah ve Rasulü bir işte hükmettiğinde o işlerde seçme hakları yoktur.” [Ahzab Suresi 36]

Dolayısıyla Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un görüşüne, içtihadına ya da hükmüne delil olarak başvurmak, farzı terk etmek olmaktadır. Çünkü bu Allahu Teâlâ'dan ve Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den başkasına başvuru değildir.

Ayrıca Sahabe *Radiyallahu Anhum*, Sahabe *Radiyallahu Anhum*'dan müçtehit bireylerden her birinin diğerine muhalif olmasının caiz oluşu üzerine icma etmişlerdir. Onların görüşleri, içtihatları ve hükümleri hüccet olsaydı böyle olmazdı ve onlardan her birinin diğerine tâbi olması vacip olurdu ki bu şeriata göre imkânsızdır.

Üstelik Sahabe *Radiyallahu Anhum*, birtakım meselelerde ihtilaf etmişlerdir. Onardan her biri mirasta dedenin kardeşlerle birlikte olması meselesinde olduğu gibi başkasının görüşüne aykırı görüş sahibi olmuştur. Dolayısıyla Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un uygun gördüğü, hüccet olsaydı Allahu Teâlâ'nın delilleri çelişkili, farklı farklı olurdu. Bu da Allah hakkında muhaldir. Bütün bunlardan açığa çıkıyor ki Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un görüşleri, içtihatları ve hükümleri hüccet değildir ve şer'î delillerden sayılmazlar. Ancak Sahabe *Rıdvanullahi Aleyhim*, İslâm'da Nebilerden sonra en üstün konumu korumaktadır. Onların Müslümanlar nezdinde çok yüksek konumları vardır. Nitekim Kur'an'da ve hadislerde onlar açıkça övülmüşlerdir. Allahu Teâlâ şöyle demiştir:

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ

“Öne geçen ilk Muhacirler ve Ensar ile onlara ihsan ile tâbi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır.” [Tevbe Suresi 100]

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* de şöyle demiştir:

أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَأْيِهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ أَهْتَدَيْتُمْ

“Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyararsınız doğru yolu bulursunuz.” [Razîn]

Bundan dolayı Müslümanlar Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un bütün görüşlerine, hükümlerine önem vermişler, onları nebevi hadisi rivayet ettikleri gibi rivayet etmişlerdir. Mevkuf hadisin, hadis sayılması ve kendisi ile delil getirilip getirilmemesi hususunda ihtilaf etmişlerdir. İçinde mevkuf hadis ve Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'a ait görüşlerin olmadığı hiçbir hadis kitabı yoktur. Zira Buhari, Müslim, İbni Mace, Tirmizi ve diğer hadis kitaplarında bundan çok şey vardır. Kişi, Malik'in *Muvatta*'sında, onun rivayet ettiği ve benimseyerek derlediği Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un fetvalarından birçok örnek bulur. Bunlar da Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un sözleri ve görüşlerine Müslümanların itibar ettiklerine, onların görüş ve içtihatlarının konumuna delalet eden hususlardandır.

Şu bir gerçektir ki Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un görüşleri, içtihatları, hükümleri dine ve sahih Sünnet'e onlardan sonra gelenlerin görüşleri ve içtihatlarından daha yakındır. Zira Sahabe bir görüş ortaya koyduğunda o görüşün Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şifahen işittiği ya da Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'dan başka birinin Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayetini işittiği bir hadis olması mümkündür. Böylece delili rivayet etmeksizin hükmü açıklamış olabilir. Bu ya onun katında aşikar olduğu içindir -zira aşikar belli olan hususların nakline ihtimam çoğunlukla terk edilir- ya da Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un, hâllerinden bilinen husustan dolaydır. Onlar, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayete çok önem verdiklerinden, noksan ve fazla olması korkusu ile rivayet etmekten çekindiklerinden Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den işittikleri bir şeyi sık sık "*Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem dedi ki*" demeden, işittiklerini söylemeksizin anlatıyor ve az rivayette bulunuyor olmalarından dolayı terk edilmiş olabilir. Bu yüzden onların, delili rivayet etmekten sakınarak hükmü benimsemiş ve söylemiş olmaları mümkündür.

Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un, kendisinden sonra gelenin anlayışını kavramadığı bir ayet ve hadisin nassının anlaşılmasında yalnız kalması mümkündür. Onun bu anlayışta yalnız kalmasının mümkün olması, dili ve lafzın yalnız kaldığı yöndeki delaletini bilmesindeki kemalinden kaynaklanabilir ya da ayet ve hadisin nüzul sebebi gibi bir hâlin karinesinden kaynaklanabilir. Mesela Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüne şahit olması veya işitmesi gibi:

إِنَّمَا الرَّبَا فِي النَّسِيئَةِ

"Riba ancak nesiededir." [Muslim]

Zira bu, paranın para ile satışı hakkında bir sorunun cevabıdır. Dolayısıyla Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un, vahyin inişine şahit olması ve indiriliş maksadını idrak etmiş olup kendisinden sonraki her asır ve nesilde kimsenin anlamadığını anlamış olması, dolayısıyla içtihadının kendisinden sonraki her asır ve nesildeki kimselerin içtihadından daha tercih edilir olması göz önünde bulundurulmalıdır.

İşte bütün bunlar, Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un görüşleri, içtihatları ve yargı hükümlerine, onlardan sonra gelen başkalarından seçkin bir konum verir. Ancak öyle olsalar da bunlar, delil konumuna ulaşmazlar. Fakat onlar kesinlikle, istisnasız müçtehitlerin içtihatları arasında en üstün konumda sayılırlar. Bu yüzden onlar şer'î hüküm sayılırlar. Dolayısıyla delilden yoksun kalındığında, bu görüş, içtihat ve hükümleri taklit ederek tâbi olunur. Bunlar delilin tercihinden sonra, istisnasız herhangi bir müçtehidi taklitten daha tercih edilendir.

Onun için, bir mevkuf hadis ya da Sahabe görüşü ya da hükmü şahit gösterilerek bir hüküm verilirken *"Biz şer'î delil olmadığı için ona itibar etmeyiz."* denilmez. Fakat *"Şer'î delil vasfıyla ona itibar etmeyiz, ona şer'î hüküm olarak itibar ederiz. Gerektiğinde delilden yoksun olduğumuz zaman onu taklit ederiz."* denilir.

Ancak şahit gösterirken o, bu görüşü mesela İbni Abbas gibi *"Sahabe'den filan söylemiştir."* diye şahit gibi getirmelidir, delil getirmeyi hissettirir şeklinde ileri sürmemelidir.

Buradan görüyoruz ki her asırdaki Müslümanların delile ulaşmalarında bir engel olduğunda Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un görüşlerine, içtihatlarına, hükümlerine onları rivayet etmek, derlemek ve taklit etmek hususunda çabalamaları uygun düşmektedir. Zira mevkuf hadisler, Sahabe *Radiyallahu Anhum*'un görüşleri, hükümleri, içtihatları; şer'î nasslar ve Sahabe'nin icmasından sonra gelen en önemli teşri mirastan sayılırlar.

TEÂDÛL VE TERÂCİH

Deliller, bazısının diğeri bazısına bir üstünlüğü olmadığı hâlde çelişirlerse buna “*teâdül*” denir. Bazı delillerin diğeri bazılarına bir üstünlüğü olduğunda ise buna “*terâcih*” denir.

Teâdül, kati iki delil arasında asla olmaz. Aynı şekilde kati delil ile zanni delil arasında da kati zanniye üstün olduğu için teâdül meydana gelmez.

İki zanni delil arasında yani iki ahad haber arasında teâdülün olmasına gelince her ne kadar mantıki kıyas, caiz olduğuna delalet etse de delillerin vakıası, delillerde bir teâdülün olmadığına ve zanni delillerde de kesin olarak teâdülün olmadığına delalet etmektedir. Üstelik teâdülün caiz olmasının söylenmesi, delilin işlevini yok eder.

Mantıki varsayım şudur: İki adil kişinin birinin bir şeyin varlığını diğeri de yokluğunu haber vermesi imkânsız değildir. Buna binaen teâdülün olması caiz olmaktadır. Fakat teşri gerçeği böyle değildir. Zira bütün şartlar, konumlar ve durumlarda eşit oldukları sürece, bir adil kimsenin bir şeyin varlığını haber vermesi ve diğeri adil kimsenin ise o şeyin yokluğunu haber vermesi, sadece tek bir hâlde neshetme hâlinde vuku bulur. Nesih ise teâdül cinsinden değildir.

Buna binaen teâdül zanni delillerde vaki değildir. Teâdülün zanni deliller arasında imkânsız oluşuna dair delil şudur: Müçtehidin ikisi ile amel etmesi, ikisini terk etmesi ya da biri ile amel etmesi bakımından iki zanni delil teâdül olsaydı onlardan her biri ile amel etmek, çelişkilerin birleştirilmesini gerektirirdi. O iki delilden biri ile amel edilmezse konuluşları abes olur ki bu Allah katında imkânsızdır. O ikisinden biri ile amel edilirse bakılır: Onu amel için biz seçmiş isek, bu dinde arzuya göre davranma ve söz söyleme olur. Onu biz seçmiş isek o haramın mubah kılınması hakkında mubah kılma emaresinden dolayı bir tercih olur ki bunun batıl oluşu sabit olmuştur. Bunun için iki zanni delil arasında teâdül olmaz, şeriatı göre bu caiz olmaz. Dolayısıyla deliller arasında teâdül kesinlikle yoktur.

Terâcih ise lügatte, meylettirmek ve üstün kılmaktır. Usûlcülerin ıstılahında ise guslün gerekmesi meselesinde Sahabe *RadiyAllahu Anhum*'un Aişe *RadiyAllahu Anhâ*'nın haberini Ebu Said el-Hudri'nin haberine tercih etmeleri gibi kendisi ile amel etmek için iki delilden birini diğeri karşı kuvvetli kılmaktır. O haber, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

إِذَا التَّقَى الْخَتَاتَانِ وَجَبَ الْغُسْلُ

“İki sünnet yeri bir araya geldiğinde gusül vacip olur.” [Muslim]

Ebu Said el-Hudri’nin haberi ise Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözüdür:

إِنَّمَا الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ

“Su ancak su ile (meni ile) gerekir.” [Muslim]

Bu tercih ise Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in eşlerinin bu husustaki fiilini yabancı erkeklerden daha iyi bilmelerine binaen olmuştur. Dolayısıyla bu, tercihe bağlanmanın caiz oluşu hakkında bir icmadır.

Tercih, zanni delillere yani ahad haberlere tahsis edilir, kesin delillerde olmaz. Zira kati ile kati arasında ve kati ile zanni arasında tercih olmaz. Zanni deliller arasında tercih yapmak için ana hatlar şunlardır:

1-İki nass çeliştiğinde, onlardan her biri ile amel etmek imkânsız olduğundan ancak biri diğerine tercih edilir. Bir yönden de olsa amel etmek imkânı olduğunda tercih edilmez. Çünkü delillerin işlevsel olmaları tamamıyla ihmal edilmelerinden evladır. Zira delilde asıl olan, delilin ihmal edilmesi değil, delille amel olmasıdır. İki delilin birlikte işlevsel yapılması birinin ihmal edilmesinden evladır.

Örneğin Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

أَلَا أُحْبِرُكُمْ بِخَيْرِ الشُّهَدَاءِ الَّذِي يَأْتِي بِشَهَادَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسْأَلَهَا

“Size şahitlerin hayırlısını haber vereyim mi? O kimse, çağrılmadan şahitlik yapmaya gelen kimsedir.” [Muslim]

Bu, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in şu sözüyle çelişmektedir:

ثُمَّ يَفْشُو الْكُذِبَ حَتَّى يَحْلِفَ الرَّجُلُ وَلَا يُسْتَحْلَفُ وَيَشْهَدَ الشَّاهِدُ وَلَا يُسْتَشْهَدُ

“...Daha sonra yalan yaygınlaşacak hatta bir adamdan yemin etmesi istenmeden yemin edecek, şahitliğe çağrılmadan şahitlik edecektir.” [Tirmizi]

Bu durumda ilk hadis Allahu Teâlâ’nın hakkına yorumlanır, ikinci hadis kulların hakkına yorumlanır.

2-İki nass kuvvet ve genellikle eşit oldukları hâlde çelişkilerinde ve o ikisinden sonuncusu bilindiğinde, sonraki gelen öncekini nesheder. O ikisinden hangisinin önceki hangisinin sonraki olduğu bilinmezse ikisi de zanni ise biri diğerine tercih edilir. Fakat iki kati delil arasında çelişki olmaz. Çünkü kati delillerde teâdül olmaz.

İki delilden biri kati, diğeri zanni olması ya da biri genel diğeri özel olması bakımından iki delil kuvvet ve genellikte eşit olmazlarsa burada tercih meydana gelir.

İkisi, birinin kati diğeri zanni olması bakımından kuvvette eşit olmadıklarında, kati olan tercih edilip onunla amel edilir, zanni olan terk edilir. İster o ikisi genel ister özel, ister kati olan özel zanni olan genel olsun fark etmez. Kati olan genel ve zanni olan özel olursa zanni olan ile amel edilir.

İki delilden biri diğeri kesin olarak daha özel olması bakımından; iki delil genel ve özel oluştta eşit olmazlarsa o zaman özel olan genel olana tercih edilir ve iki delilin arası birleştirilerek onunla amel edilir.

İki delil arasında genellik ve özellik bir yönden olup bir yönden olmaması bakımından iki delil genel oluştta eşit olmazlarsa o zaman tercih edilenle amel etmek için bir yönden ikisi arasında tercih yolu aranır. Çünkü özel oluş, üstün oluşu gerektirir. Burada o iki delilden her biri için diğeri göre özel oluş sabit olmuştur. Böylece ikisinden her biri diğeri tercih edilir. Bunlara örnek Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

مَنْ نَسِيَ صَلَاةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا

“Kim bir namaz vakti uyuyakalır veya unutup vaktini geçirirse hatırladığında onu kılsın.” [Darimi]

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bu sözü ve mekruh vakitlerde namaz kılmaktan nehyetmesi arasında bir yönden özellik ve genellik vardır. Çünkü birinci haber vakitler hakkında geneldir, kaza namazları hakkında özeldir. İkinci haber ise namaz hakkında geneldir, kerahat vakitleri hakkında özeldir. Burada birinci şekilde olduğu gibi tercih yoluna gidilir.

3-Hükmün tercih edilmesi, şu hususlarla olur:

a-Aslın hükmünü devam ettiren haber, o hükmü kaldıran habere tercih edilir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözü gibi:

مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ

“Kim cinsel organına dokunursa abdest alsın.” [Ebu Davud]

Hâlbuki merfu olarak/açıkça Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e isnat edilerek şu hadis de rivayet edilmiştir:

سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّتُوضُّأُ أَحَدُنَا إِذَا مَسَّ ذَكَرَهُ قَالَ إِنَّمَا هُوَ بَضْعَةٌ مِنْكَ أَوْ

جَسَدِكَ

“Kişi cinsel organına dokunduğunda abdest alması gerekir mi? diye sorulduğunda Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: O sadece senden bir et parçasıdır.” [Ahmed Bin Hanbel]

Böylece geçersiz kılma haberi tercih edilir. Çünkü hükmü devamlı kılan, hükmü kaldırıana tercih edilir. Bu, iki sebepten dolayıdır:

Birincisi: Hükmü kaldıran ile amel etmek onu neshetmektir. Bu ise neshi açıklayan bir karine olmadıkça caiz olmaz. Burada da neshe delalet eden bir karine yoktur.

İkincisi: Hükmü devamlı kılan haber ile amel etmek, onun geçersiz olduğu zannını oluşturan bir amelin olmayışından dolayı namazın sıhhatini şüphesiz kılar. Hükmü kaldıran ile amel etmek böyle değildir. Zira o, geçersiz kılma zannını oluşturan bir fiilin varlığından dolayı namazın sıhhatini şüpheli kılar. Sıhhatin şüphesiz olması, sıhhatin şüpheli olmasının önüne geçirilir. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle demiştir:

دَعُ مَا يَرِيْبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيْبُكَ

“Seni şüpheye düşüreni terk et, seni şüpheye düşürmeyene bak.” [Ahmed Bin Hanbel]

b-Haram kılmaya delalet eden haber, mubah kılmaya delalet eden habere tercih edilir. Bu ihtiyatı almak, haram kılmaya dair hükmü almayı gerektirir. Çünkü fiil eğer haram ise onun işlenmesi zarar verir. Eğer mubah ise onu terk etmekte zarar yoktur. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in şu sözü de buna delildir:

دَعُ مَا يَرِيْبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيْبُكَ

“Seni şüpheye düşüreni terk et, seni şüpheye düşürmeyene bak.” [Ahmed Bin Hanbel]

c-Haram kılmaya delalet eden haber, vacip kılmaya delalet eden habere denktir. Zira biri bir şeyi haram kılmayı diğeri vacip kılmayı gerektiren iki delil ileri sürüldüğünde teâdül durumundadır. Yani tercih sebebi olmadıkça biri ile amel edilmeyecek derecede eşit seviyede olurlar. Çünkü haram kılan haber, fiilin yapılmasına ceza vermeyi içermektedir. Vacip kılan haber de fiilin terk edilmesine ceza vermeyi içermektedir. Böylece eşit olmaktadır. Onlardan birini tercih etmek, tercih sebebinin olmasını gerektirir. Kesin olarak tercih sebebi olmadığında haram kılma hükmü vacip kılmaya tercih edilir.

d-Vacip/farz kılmaya delalet eden haber mubah kılmaya delalet eden habere tercih edilir. Yani biri vacip kılmayı gerektiren ve diğeri mubah

kılmayı gerektiren iki delil ileri sürüldüğünde vacip kılmaya delalet eden delil, mubah kılmaya delalet eden delilin önüne geçilir. Çünkü vacip kılmaya delalet eden delil, haram kılmaya delalet eden delile denktir. Haram kılma hükmü mubaha tercih edildiğine göre, vacip de mubaha tercih edilir.

e-Haram kılmaya delalet eden haber, mekruh kılmaya delalet eden habere tercih edilir. Çünkü mekruh, kesin olmayan bir şekilde fiilin terk edilmesinin talebidir. Haram kılmak ise kesin bir şekilde fiilin terk edilmesinin talebidir. Kesinlik, kesin olmayanın önüne geçirilir.

f-Vacip/farz kılmaya delalet eden delil, mendup kılmaya delalet eden delile tercih edilir. Çünkü vacip, fiilin yapılmasının kesin bir şekilde talebidir, mendup ise fiilin yapılmasının kesin olmayan bir şekilde talebidir. Kesinlik, kesin olmayanın önüne geçirilir.

g-Nefyedici delil, ispat edici delile tercih edilir. Zira biri ispat edici olarak diğeri nefyedici olarak/yok olduğunu belirterek gelmiş iki delil bulunduğu anda nefyeden, ispat edene tercih edilir. Bu, Bilal *RadiyAllahu Anh*'ın, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in eve selam vererek, Usâme *RadiyAllahu Anh*'ın ise eve selam vermeden girdiği haberlerinde olduğu gibidir ve Usâme'nin haberi tercih edilir.

h-Bir haddi nefyeden delil, onu ispat eden delile tercih edilir. Bir haddi biri nefyeden diğeri ispat eden iki delil bulunduğu anda birinci delil tercih edilir. Buna delil şu üç husustur:

Birincisi: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

ادْرَأُوا الْخُدُودَ عَنِ الْمُسْلِمِينَ مَا اسْتَطَعْتُمْ

“Elinizden geldikçe had cezalarını Müslümanlardan defedin.” [Tirmizi,

Ebu Hanife Müsned]

İkincisi: Had zarar verir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ise şöyle demiştir:

لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ

“Zarar vermek de yoktur zarar görmek de yoktur.” [İbni Mace]

Üçüncüsü: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

فَإِنَّ الْإِمَامَ أَنْ يُحْطَىٰ فِي الْعَفْوِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يُحْطَىٰ فِي الْعُقُوبَةِ

“Şüphesiz ki imamın affetmekte hata etmesi, cezalandırmakta hata etmesinden daha hayırlıdır.” [Tirmizi]

4-Ahad haber, illeti istinbat ya da kıyas yoluyla elde edilmiş olan kıyasa tercih edilir. Çünkü haber, mantuki ile ifade edilmesinde hükme delaleti zahir olan vahiydir. İstinbat veya kıyas yoluyla elde edilen illet, vahiyle gelenden olduğu anlaşılmalıdır. Nasstan delaleti zahir olan, delalet edilenden anlaşılmanın önüne geçirilir. Açık illet ya da nassın kendisinde açıkça delalet ettiği illet, içerisinde geldiği nassın hükmünü alır.

***

Böylece İslâmî Şahsiyet kitabının üçüncü cildi son bulmuştur. Kitabın bu cildi, fıkıh usûlü konularına özeldir. Bu cildin yazılmasının son bulması ile kitabın tamamı Allahu Teâlâ'nın yardımını ile son bulmuştur.